

Kyrk ýylda ýazylan kitap

(Ýatlama--esse)

1943-nji ýylyň 21-nji iýulynda Orýolyň etegindäki Stepanowka obasynda geçen söweşde 31 ýaşyndaka wepat bolan kakam Tagan Öwez oglunyňhem dört çaganyaýaga galdyran ejem Annagözel Pürli gyzy bilen enemGurbanjemalejäniň ruhlaryna bagyşlaýaryn.

Awtor.

OKYJA BAŞKY ÝÜZLENME

Men 1967-nji ýylyň güýzünden 1994-nji ýylyň güýzüne çenli Moskwada SSSR Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesinde türkmen edebiýaty boýunça geňeşçi bolup işledim. Dünýäniň hemme ýurtlary bilen diýen ýaly iş salyşýan, gelim-gidimi kân, abraýly edarada gulluk etmegim Konstantin Fedin, Sergeý Mihalkow, Konstantin Simonow, Resul Gamzatow, Çingiz Aýtmatow, Berdi Kerbabaýew, Mürze Dursunzada, Nikolaý Tihonow, Mürze Ibragimow, Mihail Dudin, Maksim Tank, Petrus Browko, Kaýsyn Kulyýew, Mustafý Karimýaly sowet edebiýatynyň wekilleri, daşary ýurt ýazyjylary bilen ýakyndan tanyşmagyma, olaryň käbirleri bilendostluk gatnaşygyny etmegime getirdi. Men şol adamlaryň birnäçesini öň mugallymlarym hasapladym, olaryň özboluşly hem manyly mekdebini geçdim. Şonuň üçinem meniň şu ýatlamamda olaryň atlarynyň, aýdan sözleriniň, hatlarynyň gabat gelmegi tötänlik däl. Olar hakyky resminamalardyr.

Ýazgylaryň senenamalaryna tertipde gelmezligi bolsa, olaryň peýdabolan mahaly bölek-böçekkagyzlara ýazylyp, soňra hem gündeligi gabat gelşine görä göçürilen sebäplidir. Gündelik-ýatlama XX-nji asyryň ellinji ýyllarynyň aýaklaryndan, has takygy altmyşynjy ýyllarynyň ortalaryndan yzgiderli ýöredilip başlandy. Şonuň üçinem oňa dürli ýyllarda "Gizlindepder", "Ýyllar ýatyr aramyzda", "Moskwadan Murgaba çenli" diýen ýaly dürli-dürli at goýuldy. Ahyram gürrüň kyrk ýyllyk döwür barada gidýänligi sebäpli, "Kyrk ýylda ýazylan kitap" diýen at saýlanyp alyndy..

Bukitabaawtoryň hiç kimiň ýüzüne gönigara paýdy pibilmejek pikirleride, durmuş, edebiýat, adamçylyk hakdaky oýlanmalary-da, ýatlamalary-dagirizildi. Kitaby edil özüňiz ýaly millionlaryň biri bolan sada adamyň durmuş hakdaky, ömür hakdaky, ynsangatnaşyklary hakdaky oýlanmasy diýip kabul ediň.

Ýazgylarymyň käbir bölegi ýazyjylar üçin täzeligem däl, gyzykly hem bolmasa gerek. Sebäbi beýan edilýän wakalaryň köpüsi ýazyjylaryň dünýäsine degişli, şol dünýäden hem alyndy. Kitaba metbugatda, memuarlarda ozal çap bolan hem döredijilik adamlaryndan eşidilen pikirler-de girizildi. Çünki olar okyjy üçin has-da gyzykly bolar oýdýarin.

Ýene bir zat: Döredijilik adamlarynyň käte juda gödek ýaly bolup görüňä degişmelerini, garagolluklaryny beýan edýän setirleri okap, okyjy ony awtoryň özgalamdaşlarynyň mertebesini kemsitmägesyn anyşygy diýip düşünmesin. Gülküsiz, degişmesiz durmuş ýok. Döredijilik adamlarynyň ömri bolsa, köplenç, degişmeden hem joşgundany barat.

Ikinjiden, kitapdaky käbir belliklere, pikirlere olaryň dörän, ýazylan wagtyndaky syýasy ýagdaýyň nukdaý-nazaryndangaramaly. Sebäbi şu günörän batyrgaýlyk bilengozgap bolaýjak dini, syýasy, ykdysady meselä ol döwürde düýpden başgaça garalýardy. Şonuň üçinem geçmişe şu günüň "batyrlarynyň" däl-de, gürrüňi edilýän döwürüň taryhy

nukdaýnazaryndan seretmeli.Şeýle edilse,şu günün“batyrlary-da”,düýnütöwekgelleri-deöz degişli orunlaryny eýelärler.

Sarpaly okyjy! Ýazgylarymyň, iň bolmanda käbir ýeri göwnüňden turar diýip umyt edýärin.

SOWAL-JOGAP SAHYPASY

Ýigrenýänim	– gedemlik,ýaranjaňlyk.
Artykmaçlygym	– ynanjaňlyk.
Kemçiligim	– ynanjaňlykdan gelip çykýan gaty sadalyk.
Iň agyr ýagdaý	– ýalňyzlyk.
Iň gowy görýän ýerim	– dogduk obam
Gowy görýän adamlarym	– esasan,öz obadaşlarym.
Halaýan paslym	– güýz.
Gowy görýän wagty	– säher.
Islegim	– garaşsyzlyk,erkinlik.
Sarpa goýýan ýazyjym	– baha berşim ýaşyma görä üýtgäp dur.
Öz eserlerime garaşym	– ýazanlarymy halamaýaryn,indiki ýazjaklarym beýik eser bolaýjak ýaly. Emma bolaýanok.
Halaýan kompozitorym	– Daňatar Öwezow, Nury Halmämmedow,Ştraus, Çaykowskiý
Iň owadan at	– Öz çagalarymyň atlary—Kemal,Eneş.
Umumy ýagdaýym	– göwnüçökgün.
Geňlik	– baý toprakly ýurtlaryň garyp ýaşayşy.
Hakyky dostluk	– “ýiti gyzy” däl dostluk.
Ýañadan dogulmaly bolsa	– 200-250 ýyl giç dogulmak islärdim.
Erbetlik	– haýasyzlygyň haýalylykdan rüstemligi.
Paradoks	– namardyň işiniň rowaçlygy.
Ýaňsyly ýylgyrdýan ýagdaý	– ýerliksiz orden-medal dakynmak hem şeýtmäge asla ýagdaý ýokka şöhrat üçin uly toý tutmak.
Ömür sürmek	– sandan galan garrylyga ýetmänkäm azapsyz gaýtmak.
Iň adyl zat	– adam dahylsyz ölüm.
Artykmaçlyk	– kitiwüňi kalbyňdan çykarman ýeňmek
Betbagtlyk	– özüňe mynasyp däl ýokary baha bermek.
Göwnümden turýan öz eserim	– onçakly üns berilmedik “Sallaňçak mukamy” powestim.

ON SEKİZ MANAT HAKYND A ELEGIÝA

Enemiň hatyrasyna

Her aýda bir gezek—on sekiz manat,
Her aýda bir gezek gelýärdi yrman.
Her aýda on sekiz manat gelende,
Begenerdim. Enem aglardy,arman.

On sekiz manady kim berýär bize?
Kim unutman,otuz günden iberýär?
Ol niçiksi ýiti gözli perişde
Biziň şol pula-da zardygmyz görýär!?

Enem pahyr käte açýar ýüregni,
Diýýär ol: “Pullary iberýär kakaň”.
Men diýýärim: “Näme özi gelenok,
Bu ýerde ejesi hem ogly barka?”

“Geler” diýp,göz ýaşyn süpürýär enem.
“Geler,agtyjagym,geler ol hökman.
Ikimiz dükana gidermiz ýaly,
Ol daşda işleýär hiç ýere çykman”.

Garaşdym,garaşdym,dokuz ýaşadym,
On üç hem ýaşadym,kakam gelmedi.
On sekiz manady iberdi durdy,
Emma hütdügmize nazar salmady.

Asyl kakam ölen eken uruşda.
Men baky ýas tutdum bilenim üçin.
Döwlet berýär eken şojagaz pulam,
Frontçynyň ogly bolanym üçin.

Ýene garaşaryn,saçam agarar,
Ýöne indi bilýän,gelmez meň kakam.
On sekiz manady unutmaryn hiç,
Gursagymda ynsan ýüregi barkan.

Sebäbi on sekiz manat gelende,
Ýas bürenýär eken biziň köne tam.
Her aýda on sekiz manat gelýärdi, —
Her aýda bir gezek ölýärdi atam.

1961.

Biz ortamekde bitamamlan döwrümüzde,oba oglanlaryna passport almak meselesi gatykyn düşýärdi. Dogry,obalylara pasport berilmesiz diýen açyk görkezme-de ýokdy.Şeýle görkezme bar hem bolsa,biz ony bilmeýärdik. Ýogsamgizlenmeýänkanuna laýyklykda,on sekiz ýaşa ýeten adam degerli dokumentleri jemläge-de,pasport alybermelidi. Ýöneşol zerur dokumentleri ýygnaýançaň welin,hupbat baryny iýdirýärdiler.Pasport almak üçin öňi bilen-ä Oba Sowetinden sprawka bolmalydy. Ol hem diňe kolhoz başlygynyň rugsady bilen berilýärdi. Başlyk hem şol rugsady bermeýärdi.“Geçä-jan,gassaba —ýag”—orta mekdebi tamamlan oba oglanlary ýokary okuw jaýyna girmäge synanyşmak arzuwundady,kolhoz başlygy bolsa kolhozçylaryň,onda-da ýaş kolhozçylaryň sanyny köpeltmegiň arzuwyndady. Şonuň üçinem ol ýaşlara pasport edinmäge ýol bermeýärdi. Oglanlar pasport edinseler,ýokary okuw jaýyna girseler-girmeseler,yza —kolhoza dolanmak islemeýärdiler,şäherde onda-munda işe durýardylar welin,obagaýtmaýardylar.

Meniňempasportalmakugrunda,könejewelosipedimimünüp,Gojukobasyndan “Gyzylbaýdaga” (ol ýerdekolhozprawleniýesi ýetrleşýärdi),“Gyzylbaýdakdan”Murgabyň merkeziSemendige(gepiň gerdişinegörä:birjurnalist “Semendik” sözüniňMarydanGuşgademirýol çekilendöwürlerindeSemýondiýenrusadyndangelip çykandygynytekrarlap,hatdagazýetdehem çykyş etdi. Emma ol çaklama ýalňyş bolsa gerek.Sebäbi,Semendik ýa-da Semenduk sözüne men 19-njy asyryň birinji ýarymyna degişli,ýagny biziň topragymyza heniz “semýonlar” gelmezinden has irkitaryhy maglumatlarda hem gabat geldim) gatnanymyň sany-sajagy bolmandy.Kolhoz prawleniýesine bararsyň welin: “Biz nä pasport berýän edaramy? Raýona git!” diýerler. Raýona barsaňam,Salahow familiýaly saryýagyz tatar ýaşuly: “Sprawka ketirmeseň,paspurt ýuk. Kit mundan!” diýer.

Birgezek şolmarşrutyot-yssynyň içindebirgündeikigezekgatnap,jemi70km.çemesiýol geçmeliboldum. Öz obamyza ýetmäge iki kilometr töweregi aralykgalanda,juda suwsadym-da,welosipedimi ýol gyrasynda goýup,ene ýabyň gyrasynda bardym. Bärki kenar suwa el ýeterden has beýikdi hemem çöp-çalama bürenip ýatyrdy. Aňyrky kenarda bolsa,böwede gum alnansoň,edil güzer ýaly bolup ýatanarassa ýer bardy. Ýap böküp geçerden giňdi. Şonuň üçinem düýbi bärki kenardabolsa-da,egri hem uzyn şahasy bilen aňyrky kenara kölege salyp oturan tala mündüm-de,şol egri şahanyň kömegi bilen aňyrky kenarda peýda boldum. Elimi-ýüzümi ýuwdum,suw içdim,iki-üç minut çemesi “hähimi” aldym. Akar suwuň pyşyrdysy,talyň salkyn saýasy maňa jana ýakymly susluk berdi. Men gaty argyn bolanym sebäpli,böwede gum alnan raýşa ýaplanyp oturyşyma irkilipdirin.Şol ýagdaýda näçe wagt geçenini bilemok welin,birden biri “Tur!” diýlip gygyran ýaly boldy. Gabagymy galdyrsam,mähnet bir gara ýylanedil iki gözümüň arasynda gös-göni bolup dur.Onuň gara sapak ýaly diliniň meniň maňlaýymdan bary-ýogy bir garyş aralykda oýnap durany heniz-henizlerem göz önümden gidenok. Men bir-ä çirkin gygyranymy,birem ene

ýabyň beýleki kenaryna atylp düşenimi bilýärin. Aňyrdaky gumak ýoldanam ýigrimi-otuz ädim geçip ylgawymy ýazdyranymdan soňam,aýaklarymyň diýen etmeýändigini duýdum. Aşak otursamam,gorkudan ýaňa tutuş göwräm sandyraýardy. Esli garaşyp,birneme demimi dürsänimden soň,ýoluň gyrasynda ýatan bir taýagy elime aldym-da,talyň ýanyna bardym. Ýylanamýokdy,içýanam. Ýönekenardaky böwede gum alnan ýeriň raýyşyndaagzy garalyp duran hiniň bardygyny gördüm. Meni geň galdyran zat,edilbir garyş gapdalynda gyşarsam-da,hoňkaryp duran hini ozal görmeýşim ýa-da ýylanyň meni çakmaýşy (“Ýatana ýylan degmez” diýilýänugrundabarmyka!?)däldi-de,giň ýapdan,onda-da pesden belende,şonça aralygy böküp geçmegimdi.Ynanyň,ol aralygy badalgasyz,ýatan ýeriňden turaga-da,böküp geçmek türgenleşigi ýetik sportsmene-degatybir başardaýjakiş däldi.Adamyň “stress” ýagdaýauçranda adaty mahalda başarmaýan işini hem başaryandygyny soň-soňlar gazýet-žurnallarda kän okadym.

Dogrusyny ýazsam,oba ýetemsoňam,meniň sandyramamgalmady,aýaklarymwelosipediň ýeňilpedalyny-dazordanaýlady.

Agşamlyk işden gelensoň,bolan wakany eşiden ejem mendenem beter sandyrady. Ol: “Hudaýym,şol paspurdam gurasyn,üstesine Han Garagulam pälinden tapsyn!!” diýip gözýaş etdi.Han Garagul diýilýän maňa sprawka berdirmeýän başlykdy.

Gojuk —“Gyzylbaýdak”-Semendik üçburçlukmarşrutybilengündeikidäl,onikigezekgatnasamam,özislegim,özüňjümbilenpasp ortalypbilmejegimeaçykgöz ýetirdim. Şonuň üçinem ýokary okuwa girmäge synanyşmak höwesimem ýuwaş-ýuwaşdan ýatyşdy.

Ýöne,pasportly mesele ahyrap-aňsat düzeldiduruberdi. Men entek orta mekdepde okaýarkamamraýon,oblast,hatda respublikan gazýetlerde-de goşgularymçap bolýardy.Özümem Marynyň “Lenin baýdagy” oblast gazýetiniň redaksiýasynyňýanyndaky Edebiýat birleşmesine gatnaşýardym. Ata Köpek Mergen,Çary Gurbangylyçýaly belli şahyrlar,Atabaý Kokan,Tagan Söhbət,Çary Ýalkan,Italmaz Nuryýew,Ogultaç Orazberdiowa,Näzik Annatyýewa,Ümür Esen,Gowşut Şamy,Ata Abdurahmanow, Durdy Hajymyrow,Abdyrahman Mülkamanow,Alty Akmämmadow,Ýazmyrat Mämmediýew ýaly adygyp ugranlاربilenem ilkinji gezek şol ýerde tanşypdym.

Edebiýat birleşmesine şahyr Akmyrat Çaryguly —Erkin ýolbaşçylyk edýärdi. Ol çal saçly,mylaýym hem juda az gepleýän,agras adamdy. Bir gezek ol maňa uniwersitetiňfilologiýa bölümüne okywa girmäge synanyşmagy maslahat berdi. Men oňa özümiňem şeýle hyýalymyň bardygyny,ýöne pasport alyp bilmeýändigimi aýtdym. Ol maňa kömeketmäge söz berdi.

Aradan kän mahal geçmänkä,Akmyrat aga şol mesele bilen Ata Salyha ýüztutandygyny aýdandan soň,men ýene köneje welosipedime atlanyp,Murgabyň Şordepe obasyna tarap eňdim.

Men baran wagty Ata Salyhgoja tuduň saýasynda,konelişen halyçanyň üstünde oturan eken.Salam-helikden soň men oňa öz adymy,kimiň adyndannäme maksat bilen gelendigimi aýtdym. Şahyr ýanyndaky ýigide galam-kagyz getirmegi tabşyrdy. Ýaş ýigit şahyryň uly ogly Myrat eken. Ol jaýdan galam-kagyz alyp çykdy hemem batyl kakasynyň aýdan sözlerini kagyzga geçirdi.

“Ýol. Han Garagul!Şu baranyol. Atajan Tagana pasport almak üçin gerekli sprawkany bermegiňi haýyş edýärin.

Ata Salyh”

Hat Ata Salyhyň öz blankasyna — Mary oblast sowetiniň deputatynyň kagyzyňa ýazylandy. Ol mahallar Ata Salyhyň haýyşy Han Garagul ýaly kolhoz ýolbaşçylaryna döwletbaşlygynyň permany ýaly bolup täsir edýärdi.

Men Şordepeden “Gyzyl baýdaga” eňdim. Eline Ata Salyhyň haýyşy gowşurylan “Ýol. Han Garagul” gür gaşlaryny birneme çytsa-da, maňa gereklişprawkany bermeli boldy. Şeýlelikde men diňe Ata Salyhyň kömegi bilen pasport edindim.

Bu waka 1958-njy ýylyň maý-ijun aýlarynda bolupdy.

*

Ol mahallarda ýokary okuw jaýyna girýänler tanyş-bilişe daýanmak ýa-da para bermek diýen zady bilmeýärdiler (megerem, biz bilen däliris). Diňe öz güýji bilen okuwa girip, Mürrük Ataew ýaly ýuridik ylymlarynyň doktory, Gazagystan ylymlar akademiýasynyň akademigi, Hoja Babaýew ýaly medisina ylymlarynyň doktory, professor derejesine ýeten, üç sany hem ylymlaryň kandidaty adyny alan, 20-25 sany ýokary bilim alan obadaşlarymyň hemmesi-de garyp-gasarlaryň çagalarydy. Olarda para bermäge pulýa-da daýanmaga tanyş ýokdy. Men hem şolaryň biridim. Okuwa girmek meýli bilen ilkinji gezek Marydan Aşgabatda gidenimizde hem 5 manat tygşytlamak üçin, otla bilek alman, wagonyň depesine münüp gidipdik. Aşgabatda hem 15-20 günläp agajyň aşagynda ýatyp-turduk.

Ýöne ol mahallar ýaşlaryň okuwa girmek höwesini puja çykarýan başga bir bela bardy. Ol göz trahomasydy. Oba oglanlarynyň köpüsinde şol kesel bardy. Eger gözüň trahomaly bolsa ýokary okuw jaşyna dokumentleriňi tabşyrjak gümanyň ýokdy. Hut şol sebäpli orta mekdebi üstünlikli tamamlan oglanlaryňam köpüsi okuwa gidip bilmändiler.

Men Mary şäher poliklinikasynda gözümi barladanymda “Trahoma ýok” diýip kepilnama berdiler. Emma Aşgabatda barlanlarynda bolsa maryly doktoryň aýgydyny nädogry tapyp, “trahoma” diýip kesgitlediler. Men ýene wagonyň depesine münüp, Mara gaýtdym. Ozal gözümi barlanýaşuly doktor gyzmarak eken. Ol gözümi ýene bir gezek üns bilen barlandan soň, “Trahoma ýok” diýip-hä resmi kepilnama berdi, onuň ýany bilenem “36 ýyl göz doktory bolup işleýärin. Şu oglanyň gözünde trahoma ýokdugyna kepil geçýärin” diýip hat ýazdy.

Şeýlelikde, men uniwersitetiň türkmen filologiýasy fakultetine okuwa ýerleşdim. Meniň kursdaşlarymyň arasynda Gurbannazar Ezizow, Gowşut Şamyýew, Hudaýberdi Diwangulyýew, Hojanepes Meläýew ýaly soň uly ýazyjylar bolup ýetişen deň-duşlarym bardy. Ýöne men olar bilen uniwersiteti tamamlançam bile okamaly bolmadym. Birinji kursy gutaran badymyza meni Türkmenistan Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesiniň sekretary Beki Seýtäkow öz ýanyna çagyryp, Moskwanyň Edebiýat institutyna okuwa gitmegi maslahat berdi. Men razylaşdym. Ýöne okuw programmasynyň uniwersitetiňki bilendoly gabat gelmeýändigini sebäplimeni Edebiýat institutynyň birinji kursuna kabul etdiler.

*

Hakykatdanammynasypdygy üçin baýrak berilýän, hakykatdanammynasypdaldigi üçin baýrak berilmeýäneser seýrek bolýar.

*

Onuň iň howply tarapy ýüregindäki ýamanlygy daşyna çykarman saklap bilmeginde.

*

Üstünde ýöreýäniň üçin ýeriň agramy ýokdur öýtmeli däl.

*

Gowy eseriň gowy baha almazlygy gowuluk bolmasa-da, erbetlik däl. Belkem, ol awtor üçin bähbitlidir. Ýöne erbet eseriň özüne mynasyp baha almazlygy, has betere gowy baha almagy awtora duşmançylyk, okyja aldaw, edebiýata hyýanatdyr.

*

Şöhratdan gaçýan adamyny şöhrat beýgeldýär. Şöhraty özi kowalap tutjak bolýany şöhrat biabraý edýär.

*

Emeli ýol bilen gazanylýan şöhrat diňe ony gazanjak bolýana görünýär. Hakyky şöhrat bolsa şöhrat eýesine däl-de, ile görünýär.

*

Geniý özgeniligine akyl ýetirmäge ukypsyz bolsa-da, geniý däladam özüniň geniý dældigine akyl ýetirjek bolmaly.

*

Türkmenler “Suw getirenem bir, küýze döwenem” diýýärler. Özbeklerde “Suw ketiren har, küýze döwgen zor” diýilýär. Meniň pikirimçe, özbekleriňki has täsirli ýaly. Gojuk obasynda ol nakyly “Suw getiren har, küýze döwen şir” diýip üýtgedýärler. Her kim her zat diýse-de, suw getiren bilen küýze döweniň hersine mynasyp baha berilmeýäni üçinem abat küyzeleridöwüşdirip ýörmeli däl.

*

Ýaň diýilýänzadyň özsesibolmaýar. Ol diňe başga sesi gaýtalap bilýär. Durmuşda-da tä ömri ötyňçä, başgalaryň pikirini gaýtalap ýörenler bar.

*

Iň güýçli hem we ýranediji ýaraglary akyldar adamlary laptapýarlar. Ýöne ol ýaraglar akyly adamlardöreden üçin howply däl-de, olary akmaklaryňam herekete getirip bilýändigleri üçin howply.

*

Gory gutaran şahyrgoşgy ýazyp bilmän, poema ýazýar. Gory gutaran ýazyjy hekaýa ýazyp bilmän, roman ýazýar.

*

1981-nji ýylda ejem ýogalanda Aşgabatdan Murgabap atagelenler: Gurbandurdy Gurbansähedow, Allaberdi Haýydow, Naryman Jumaýew, Aşyr Mämiliýew, Ital maz Nuryýew, Saýlaw Myradow, Berdi Başimow, Juma Orazow, Kakaly Berdiýew, Ýylgaý Durdyýew, Gylyçdurdy Sähetmyradow... Olaryňam köpüsieýýämaýatda yok.

2005.

Lew Tolstoý “Uky” diýen hekaýasyny 26 gezek, N. Gogol “Ölijanlaryny” 8 gezek göçüripdir.

*

Bunin Dostoýewskini ýazyjy diýip hasapetmändir. Tolstoý Şekspiriň beýikligini inkär edýär.

*

Awtobusda bir adam gaty kân gepläp, ýolagçylaryň ýüregine düşdi. Ol özüniň haýwanat bagynda işleýändigini aýdyp, haýwanlara näçe iýmit berilýändigini, haýsy haýwanyň nähili ysynyň bardygyny, häsýetine çenli aýdyşdyrды. Ol bir gezek ýolbarsyň gözenegine girende, elinden dişledip ölmän sypanygyny hem telim gezek gaýtalady. Şondaonuň lakgyldysyndan ýaňa bizar-peteňi çykan ýolagçylaryň biri: “Wah, şol ýolbars samsyk ekeni-dä!” diýip seslendi.

MAŇZYMA BATAN PIKIRLER.

A. Eýnşteýn Ç. Çapliniň bir filmini görendensoň: “Filmiňizula-kiçä düşnükli bolany üçinsiz beýik adam” diýip, oňahat ýazypdyr. Çaplin hem: “Siziň açan teoriýaňyz ula-da—kiçä-de asla düşnüksiz. Hut şol sebäbe görä-de, siz beýik adam” diýip jogap gaýtarypdyr.

*

Döwletdiýilýän zat ýurdyjennete öwürmek üçindäl-de, ýurtdadowzahyň döremegine ýolbermezlik üçindöredilýär.

N. Berdýaýew.

Özduşmanyň iýenine begenip, krokodiligu jaklajak bolma.

Negr nakyly.

Ysraýylda altyndişi adamy dükanasatyjy edip işe almaýarlar.

(Gazýetleriň birinde okadym).

Ähli zatda gara bagtym garpyz aldym ak çykdy.

Türk nakyly.

Ýa bolşuň ýalyg örün, ýa-da görnüşiň ýaly bol.

J. Rумы.

Meniň ýigit çagym, seniň gyz çagyň.

Ybraýym Ýusup Nukusly

Gaşlaň uçup barýargarlawaç bolup.

B. Jütdiýew.

Aýalynahökümini ýöredip bilýänki şidöwletiedaraetmegi hem başarar.

. Balzak.

Aglamaklyksöýmeklikdennýşandyr,

Söýgini ödäne aglamak gerek.

D. Haldurdy.

döredijilik işine baş goşmak dowzaha girmekdir.

Ý. Bondarýew.

Gaharsyz, gamsyz ýaşayan adam Watanyn söýüp bilmez.

N. Nekrasow.

— — — — —

*

Otrisatel gahryman diýýäris. Şol termin gahrymanlary parhlandyrmak üçin ulanylýan bolaýmasa,terbiýeleýjilik babatda otrisatel gahryman ýok. Sebäbi,otrisatel gahryman özüne okyjynyň ýigrenjini oýarýan bolsapoložitellige öwrülýär.

*

Gowy hekaýa üzüm agajynaçalymdaş.Suwy,döküni kem ýa artyk berilmedik hem hakyky bagban tarapyndan ýetişdirilen üzüm agajynyňüç-dört sany dokmaňyz hoşasy bolýar. Ol hoşalar onçakly gür bolmadyk saralyp ugran ýapraklaryň arasyndan görnüp durýar. Hekaýada hem sözleriň,ýagny saralan ýapraklaryň arasynda üç-dört sany (köp bolsa has-da gowy) gowy epizod,detal,ýagny dokmaňyz hoş bolmaly. Şol hoşalaryň ýok ýerinde saralanu-saralmadyk ýapraklar näçe köp bolsa-da,üzüm däl-de,ýapraga bezelen boş agaç bolýar. Şonuň üçinem prozada ýazylmasy kyn eser hekaýa. Sebäbihekaýanyň mazmunyny poweste ýerleşdirmek kyn däl.Emma powesti hekaýa saljak bolsaň welin,ýapragy kän,hoşasy az üzüm agajy ýaly bir zat döreýär.

*

Edebi döredijilik bilen meşgullanýan adamlary iki topara—ýazyja hem ýazýança bölmek bolar. Sözüň doly manysyndaky ýazyjy az. Meniň eserleri bilen tanyş türkmen ýazyjylarym,şol sanda meniň özümem ýazyjy däl,ýöne ýazýançy. Biz ähli adamzada degişli problemalar hakda oýlanyp bilmän,diňe durmuşyň maýdaja wakalaryny kagyza geçirýäris. Bizdegiň örüli duýgy hem-de düýpli pelsepe ýok.

*

Biz kemsowat bolanymyz sebäpli özümüzizňkemsowatdygymyza-da akyl ýetirmäge sowadymyz ýetmeýär. Akyly ýuka adamhiç mahal özüni sowatsyz hasaplamaýar,özünden göwni hoş bolýar.

*

Şu gün biziň kabinetimizde diwardan asylgy duran baş ýazyjynyň portretinden diňe Berdi Kerbabaýewiňkiniogurlapdyrlar. Ony kimdir biri öz öýünden asmak üçin ogurlan bolsa,beýle ýagdaý ýazyjy üçin bagtlylyk...

O6. O5. 88.

Redaktorlar nähili giň hem geçirimli ekenler. Özüm-ä şol mahal kyrk ýaşlaryndaky örän talantly redaktor Baýram Welmyradowyň ornunda bolan bolsam,A. Taganyň “Sen sen” atly juda sentimental powestini“Edebiýat we sungatda” tutuşlygyna,eger-eger çap etmezdim.

18. 05. 92.

“Her döwrüň kitabyňyň öz okyjysy bolmaly” diýip çak edýärim. . Eser ýazylan döwrüniň meselesine degişli bolmasa-da ýazylan döwrüniň okyjysynyň söýüp okaýan eserine öwrülip biler. Ýöne ol indiki nesliň okyjysy üçin welin köplenç halatda tersine bolýar. Aýdym-saz hem edil şonuň ýaly. Biziň ýaşlygymyzda örän ýörgünli bolan “Ýör biläni”,“Pöwürze”,“Aýnabat”,”Sergezdan” ýaly aýdymlar,Bilbil,Hojaw Annadurdyýew,Ýolaman Hummaýew,Reşit Beýbutow,Wl. Troşin,hatda Müslim Magomaýewýaly gaty beýik aýdymça-da häzirki ýaşlar ünsem bermez.Kitap hem edil adam ýaly,aýdym-saz ýaly pajarlap ýaşan döwri geçenden soň garrap,sandan galýan bolarly.

*

Ýazyjylaryň ýaşuly nesli bizden gowulukda tapawutlanýar. Mysal üçin,mende Beki Seýtakowyň,Gurbandurdy Gyrbansähedowyň,Naryman Jumaýewiň,Ata Atajanowyň,Saýlaw Myradowyň,Allaberdi Haýydowyň,Nury Baýramowyň,Hangeldi Garabaýewiň,Hanguly Taňryberdiýewiň, Paýzy Orazowyň,Abdylly Myradowyň powestlerimi,hekaýalarymy öz peýwagtlaryna okap,eden bähbitli bellikleri ýazylan hatlary saklanýar.

ÇAKLAMALAR,DELILLER,SOWALLAR

Döredijilk adamlarynyň üç-dört sanysynyň başy çatylyp,edebiýatdan gep açylsa,Magtymguly Pyragynyň köp goşgusynyň özüniňki däldigi hakda-da jedeledilýär.Ol ylmy esassyz,ýöne howaýy gürrüň bolansoň,aýdylan ýerinde-de galýar.Emma ol gürrüň ýitip gidäýenok. Eger ol ýitip gitmeýän bolsa,ýitip gitmezlige hem sebäbi bolmaly. Biz ol çaklamalar baradaoýlanmalymy ýa-da onuň ýitip gitmeginiň tarapynda durmalymy? Her ki işde bolşy ýaly edebiýatda-da arassalyk,dogruçyllyk gerekmi ýa-da ol zatlara üns hem bermän,ýazylana ynanyp oňubermelimi? Iň bolmanda,Magtymguly ýaly beýik şahsyň dünýäsine galplyk bilen aralaşýan adamlardanşahyry goramalymy ýa-da olar näme hödürleseler,Magtymgulyynyňky diýip kabul edibermelimi?

Magtymgulynyň soňky “tapylyan” goşgulary,Gylyç Mülliýewiň guran “oýny” barada men ilkinji gezek 1959-hjy ýylyň awgustynda şahyr Durdy Haldurdynyň öýünde eşitdim. Men ýaş oglanbolamsoň,gepe goşulman(goşulybam biljek däldim),aýdylýanlary diňläp otyrdym. Ýaşulular öz aralarynda jedel edýärdiler.Ýaşuly diýýänlerim bolsa D. Haldurdy,Aman Kekilow,Ata Köpek Mergen,Çary Gyrbangylyç, Hangeldi Garabaýew hemem türkmen dilini ýüzleýräk bilýäni zerarly gürrüňe onçakly aralaşyp bilmeýän Aleksandr Iwanowiç Aborkin-Aborskidi.Ýaşulularyň biritäze tapylyan goşgulary Magtymgulynyňky hasaplasa,beýlekisiGylyç Mülliýewiň hut özüniňkidigini tekrarlaýardy. Umuman,ýagdaýdan başalyp çykar ýaly däldi,düşnüksizlikdi.Magtymgulynyňky hasaplanyp resmi ýagdaýda kabul edilen goşgularyň tapylyanyna ýarym asyrdan gowrak wagt geçenem bolsa şol düşnüksizlik henizemöňki düşnüksizligine galyp gelýär. Henizem iki şahyryň başy çatylan ýerde şol köne düşnüksizlik hakynda täzedan gep gozgalýar.

1972-nji ýylyň tomsundaýazyjylaryň Moskwanyň etegindäkiPeredelkino döredijilik öýünde özara gürrüň edişip otyrkak,meniň Gylyç Mülliýew hem Magtymguly barada beren sowalyma Berdi Kerbabaýew şeýleräkjogap gaýtardy: 1948-nji ýylda marylytürkmenleriň arasyndagiňden tanalýan Mülli işanyň Mary obkomynyň söwda bölüminiň instruktory bolup işleýän oglunyň Magtymgulynyň şol mahala çenli näbelli goşgularyndan abysyz setirleri ýatdan bilýändiginiň habary gulagyna ýeten B. Kerbabaýew haýal etmän,Şaja Batyrowyň ýanyna barýar.Ol mahallar Ş. Batyrow Türkmenistanyň bolşewikler partiýasynyň merkezi komitetiniň ideologiýa işlerini alyp barýan sekretary eken.Ol geňhabar bilen Ş. Batyrow hem örän içgin gyzyklanýar. Ol Gylyç Müllüewiň ýatdan bilýän şygrylaryny tizden-tiz ýazyp almaly diýen görkezme berýär.Marydan ýörite çagyrylyp getirilen ýaş ýigit Pöwrizede özbaşdak jaý,çaý- naharyna sereder ýaly aşpez bilen üpjün edilýär. Ol Pöwrizeden çykman,bir aý töwerek0020atwagtyň dowamynda basa oturyp işleýär.Netijede,Magtymgulynyň 216 sany goşgusy kagyza geçirilýär. Şeýlelikde,şolmahala çenli aýatda ýok goşgularŞaja Batyrowyň

ýolbaşçylygyndaky resmi topar tarapyndan derňelip, Türkmenistan ýazyjylarsoýuzynyň şol meseläbagyşlanan Plenumyndahem Magtymgulynyňky diýlip makullanýar.

Meniň: “Şol goşgularyň Magtymgulynyň hut özüniňkidigine siz münkü bolmaýarsyňyzmy?” diýen sowalyma B. Kegbabaýew “Ýok” diýen gysga jogap gaýtardy.

Magtymgulynyňky hasaplanýan öňki goşgulary-da üns beripokadygyňça, logikitaýdan baglanyşygy gowşak, ýerliksiz, nädogry gaýtalanýan sözler, “arzan” rifmalara, ritm näsazlyklaryna kän ýerde gabat gelinýär. Şahyryň döredijiligine daýanyp terjimehalyny yzarlamak bolsaňam bir topar düşnüksizlige, gapma-garşylyga, göze dürtülip duran nätakyklyga duşýarsyň. Iň betere, käbir goşgulary inçeden yzarlasaň, beýik şahyryň kitabynda juda ownuk, ýöntem awtorlaryň sokulandygyna-da ynanasyň gelip barýar. Üstesine-de biz Magtymgulynyň özüniňki hasaplanýan goşgularyny çap edenimizde-de olara redaktorlyk nukdaýnazardan onçakly üns hem bermeýäris. Onuň şeýledigini okyjy görýär. Sözüm gury bolmaz ýaly bir mysala ýüzlenýin.

Magtymgulyda:

Şunça pakyrlyga saldym özümi,
Tilkilenip gezdim, adym gurt oldy —
diýen (Magtymguly, “Saýlanan goşgular”, Aşgabat, 1977. sah. 75.) setirler bar. Üns berip okasaň, ikinji setirde ýene logika ýok. Tilki hemmehalklarda, şol sanda bizde-de, ejizligiň, melgunlygyň, ýalançylygyň simwoly — otrisatel manyda, gurt (möjek) bolsa, batyrlygyň, mertligiň, dogumlulygyňňyşany hökmünde — položitel manyda getirilýär. Onda Magtymgulynyň “Özüň-ä ýaramaz adam welin, il maňa oňat adam diýýär” diýmesi nämedenkä? Gaýtam, ol tilki halyna gurda deňelenine begenmeli dälmi?

Bu ýerde bir ýalňyş bardygyny çaklaýandygymy “Magtymgulynama” diýen özboluşly kitabyň awtory Oraz Ýagmyra aýdanymda ol: “Sen Magtymgulynyň goşgularyna gaty tankydy göz bilen garaýarsyň. Beýdip, inçeden yzarlap ýörseň, hemme zatda-da logikanyň bozulýan ýerine gabat gellersiň” — diýdi. Şeýlelikde, ol meniň “tilki” sözünüň başga zat bolmalydygy hakyndaky pikirime goşulmady.

Şondan bir hepde geçensoň, Oraz Ýagmyrowjaň edip, meniň “münkürligimiň” janynyň bar ekendigini aýtdy. Ol Magtymgulyny magtymgulyşynaslardanamgowy seljerýän režissýor Hommat Kakajanowa: “Atajan Taganyň şeýleräk çaklamasy bar welin, şol pikir nähili?” diýipdir. Hommat gysgajyk jogap beripdur. “Ol söz “tilki” bolmaly däl “telki” bolmaly. “Telki” türkmen dilinde “sada”, “gowşagrak” diýen many berýär”.

Asyl Magtymguly pahyr “Dawa-jenjele goşulman, pukara, sada kişi bolup gezsemem, meni dogumly gurda deňeýärler” diýmekçi bolýar eken.

Umuman, Magtymgulynyň döredijilinde awtora degişli däl nätakyklyklar gaty kän.

Bir käkilik aldyrsa körpe balasyn,
Saýraý-saýraý yzlamaýan bolarmy? — diýen setirlerdäki
“Yzlamaýan bolarmy?” — sözlerini “Yzlamaýyn bilermi?” sözleri bilen çalşyrsaň, bisowatlyk ýitip gitjek.

Ýa-da şahyryň “Ölçerdim, el çoýdum yşkyň oduny” — diýen setirine üns beriň. “Yşkyň odyňY” el çoýulmaýar-da, “yşkyň odunA” el çoýulýar ahyryn. Şol setirdäki “Elçoýdum” sözleri “ölçerdimiň” öňüne geçiräýseň, hemme zat ýerbe-ýer bolýar duruberýär. “El çoýdum, ölçerdim yşkyň oduny”.

Eşidenden göçürip,göçüren-den eşidip,Magtymgulynyň goşgularyna “düzediş”girisýän adamlar düzediläýmeli ýaly sözleri,setirleri-hä düzetmeýärler.Mysal üçin şahyrda:

Har besläň täjige düşse şalyk-at,
Palan çeker-sürer,gadryn näbilsin-diýen setirler
bar.(Magtymguly Saýlanan goşgular,Aşgabat,”Türkmenistan” neşirýaty,1977.
184sah.)Men goşgudaky “täjik” sözünüň Magtymgulynyňkydygyna
ynanmaýaryn.Sebäbi,Magtymguly ýaly sowatly,medeniýetli adamgoşguda millet adyny
görkezmek zerurýetligi ýok halatynda,“täjik” ýa-da “özbek” diýip,başga bir milleti
kemsitmez.Onsoňam,täjik ýaly gadymdan gelýän medeniýetli halkyň wekili näme üçin
eşek bilen şalyk-atyň parhyny bilmeli dälmişin? Ol sözüň aslyny “täjik” däl-de,“täjir”
bolsa gerek diýip çaklaýanym üçin: “Har besläň täjire düşse şalyk-at” diýip
düzedilse,ýerine düşäýJek ýaly bolup duýulýar. Puldan gaýry zat aňynda ýok,baş manadyň
ugrunda selpäp ýörennepkeş täjir satmaly harydyny ýüklemäge ulag tapsa,eşekmi-
atmy,elbetde,parhyna garamaz.

Meniň “täjir” diýen teklibim oňlanmaýanda-da,Magtymgulynyň adyndan haýsydyr
bir milleti kemsitmezliküçin şol setiri,iň bolmanda: “Har besläň akmaga düşse şalyk-at”
diýip düzetseňem, birinjiden-ä goşgynyň ýitirýän zady ýok ikinjidenem,syýasy
taýdanam,adamçylyk taýdanam oňat bolardy (Seýdiniň:“Özbek geçebilmez derýadan
bäri”- diýen setirini biraz özgerdip gowy etdik ahyrin.)

Kä halatlarda biz Magtymgulynyň diýmedigini diýdirip,edeninem tersine öwürýäris.
Bir gezek obadaky arhiwimi döwürşdirip otyrkam ýazylan adamdan jogap almadyk bir
hatym gabat geldi. Şol haty şu ýerde getirmegi makul bildim.

“Hudožnik Aýhan Hajýýewe.

Hormatly Aýhan aga! Men özümi hudožnikleriň işlerinden ýa-da Magtymgulynyň
poeziýasyndan düýpli baş çykarýan adam hasaplamaýaryn. Şonuň üçinem
düşünmediknärsäm bolsa,soramagy kiçilik bilmeýärim.

Magtymguly “Alaçsyz” diýen goşgusynda özüniň halamaýan zatlarynyňbir toparyny
sanap geçýär. Bir bendii mysal getireýin:

Ýigit özüň daga-daşa deň eder,
Kelhemeç (siňek,çybyn. —A. T.) dek poh üstünde jeň eder.
Gysga köýnek,balagyny giň eder,
Äri çüri telpek,hatyny başsyz.

Size degişli hasaplaýanym—dördünji setire üns beriň.Magtymguly başyaçyk
(ýaglyksyz,börüksiz) aýallary,çüri telpek geýýänerkekleri halamandyr. Emma Siz
“Magtymguly” diýen belli portretiňizde şahyryň kellesine onuň ýigrenen çüri telpegini
geýdiripsiňiz. Ol näme sebäbe beýle bolýar?

Atajan Tagan. 1977. ”

Magtymgulynyň “täzegoşgularyna” dolanalýň.

Elbetde,Magtymgulynyňkydiýipelimizealýankitabymyzagirenmüşlerçesetiriň
ýekejesiniňem özhakykygolýazmasy ýok.Ýygňalan şygrylaryň hemmesi ondan-mundan
çöplenen,eşidenden ýazylan,ýazandan okalan. Şeýle bolansoň,Magtymgulynyňky diýlip
hödürlenen setirleri şonuňkydyr diýip kabul edäýmekden başga çykalga-da galmaýan ýaly.

Magtymguluşynaslar bolsa Magtymgulynyňkydyr öýden materiallaryna-da begenmeli bolýarlar. Şonuň üçinem şahyryň eserlerinde bulaşyklygyň bolaýmagy-datebigy hadysa. Ýöne bu meselede düýpli bir düşnüksizlik döredi. Ol hem käbir “ýasama” şahyrlaryň öz döreden ýa-da kimdir birinden göçürüp alan goşgularyny Magtymgulynyňky diýip köpçülige hödürlemäge ýykgyň etmekleri. Emma dogrusynyaýtsak, bu işealymlar, magtymguluşynaslar hem talabedijilikli çemeleşmediler. Şu günki alym Magtymgulynyňky diýlip getirilen goşgyny “wagtlaýynça-da” bolsaşahyryň fonduna goşmak isledi, ertirki alym bolsa özünden öňki alyma (belkem, halypa alyma) ynanyp, onuň Magtymgulynyňkydygyna çyny bilen ynanmak isledi.

Alymlaryň bu işe biçak ýüzleý garaýandyklarynyň gürrüni edilende, ilki-ilkiler men oňa ynanmaýardym, ony alymlara edilýän myjabatdyr öýdýärdim. Şonuň üçinemony “öz elim bilen” derňäp görmek isledim. Men Magtymgulynyň käbir sözlerini, rifmalaryny, ýaşan ýeriniň geografik atlarynyň birnäçesini ulanyp bir goşgy ýazdym. Ine, şol goşgy:

Okydygym “Wagzy-Azat”,
Şol mydary ýat edermen.
Ömri nesýe bergen Izzet,
Şirin zary ýat edermen.

Jandan zyýat namys-arym,
Hak ýoluna herne barym.
Ýedi yklym medetgärim,
Çaryýary ýat edermen.

Niçik haýýat aşsyz-nansyz?
Niçik haýýat hany-mansyz?
Geçdi ömrüm Çowdur hansyz,
Dosty-ýary ýat edermen.

Gitdi goldan gül destanym,
Soldy ýaýla—gülüstanym.
Weýran boldy Dehistanym,
Herne bary ýat edermen.

Kaýda maksat, kaýda many?
Ýakdy pyrak şirin jany.
Berse Taňrym Meňli hany,
Zülpi tary ýat edermen.

Ýetdi mizan, soldy bagym,
Ötdi meýlis—juwan çagym.
Ümür бүрән Soňudagym,
Alma-nary ýat edermen.

Pyragy,segsendir salym,
Günbe-günden teňdir halym.
Medinäge düşse ýolum,
Biribary ýat edermen.

Magtymgulusynaslaryň biri gabat geläýse,reaksiýasyny bilmek üçin goşgyny ýat tutdum. Bir gezek men ömrüni Magtymgulynyň döredijiligini öwrenmeklige bagyşlap,şondan “nan iýýän” uly alymyň hem gatnaşýan myhmançylygyna çagyryldym. Çaý- nahardan soňköp-köp gepiň başy agyrdyldy. Ahyram gürrüň edebiýatageçdi. Meniň türkmenşahyrlarynyň goşgularyny ýatdan aýtmagyaz-kem başaryandygymdan habarly biri şygry okamagy haýyş etdi. Men garşy bolmadym.Sebäbi Magtymgula öýkünip ýazan goşgymy derňemägemümkinçilik döräpdi. Men Ýunus Emräniň “Biz dünýäden gider bolduk” diýip başlanýan,Mätäjiniň “Aýperi”,“Elden gider”,Seýdiniň “Çagdyr bu çaglar”,Keminäniň “Hamana”,“Garyp”,Zeliliniň “Yklym perizady sen”diýip başlanýan,Mollanepesiň “Istäp ki gözel ýary”,“Könlüm” goşgusyndan soň“Magtymgulynam diňläň!” diýdim-de,“Ýat edermene” geçdim.

Oturanlar şygrylaryň hemmesini-de üns bilen diňlediler. Birbada hiç kimden ses çykmany.Ahyr goşgy okamagy haýyş eden myhman: “Hemmesem gowy welin,deňeşdirilip okalanda,Magtymgulynyň beýikligi aýyl-saýyl bolyp dur” diýdi.Emma alym welinýagşydan-ýamandan dil ýarmady. Ýogsam olMagtymgulynyň goşgularyny ýat bilme-de,biriniň tötänden okan şygrynyň onuňky däldigini hökman saýgarmalydy.

Gördüňizmi? Magtymgulynyň kitaplary,ana,şolar ýaly alymlaryňmeselä jogapgärçiliksiz garamagy netijesindegalňaýar eken. Magtymgulynyň öz sesini başga şahyrlaryň sesinden inçelik bilen tapawutlandyrmagy başarmaly alymlaryň “patasy” bilen şahyryň adyna ikinji,üçünji derejeli,gowşak,bulaşyk goşgular hem berilýär.

Bizde tekstologiýa ylmy ýok hasap edýärin. Şonuň üçinem Magtymgulynyň sözlerine-de, pikirlerine-de gabat gelen alym, okyjy öz esassyz çaklamasyny-da ýöňkäýýär. Mysal üçin şahyryň:

“Ýagşylyk tamasyn etmäh,

Ýamanlyk çykmaýan ärden” -diýen setirlerini “Ýamanlygy bolmadygyň ýagşylygy hem bolmaz” diýen manyda düşündirýärler. Emma meniň obadaşym Huraýberdi išan öz adyndan dā l-de, Marynyň Goňur obasynda ýaşap geçen Molla Töre ahunyň ruhuna salgylanmak bilen ol setirleri:

“Ýagşylyk tanasyn etmiň,

Ýamany çykmaýan ärden”- diýip üýtgedibräk gaýtalady. Uly dana Molla Töre ahundan galan düşündirişe görä Magtymguly: “Namaz okap, ortaza tutup, dürs ýol bilen gidip öz içindäki hemme hapalardan, ýamanlyklardan saplanmadyk adamdan ýagşylyga-da garaşmaň” diýýär eken. Bu düşündiriş hakykata has golaý ýaly bolup duýulýar.

BizMagtymgulyny beýgeltmek üçin alada galyp,“gaş bejermäge derek göz çykarýarys”. Kā halatlarda bolsa alymlaryň Magtymgula nähili “gulluk” edýändiklerine-de düşüner ýaly däl. Bir mysala ýüzleneýin. Men alym S. Durdyýewiň “Türkmen-pars edebi gatnaşyklarynyň taryhyndan”(Aşgabat,“Ylym” neşirýaty,1977) diýen kitabyny okadym. Elbetde,awtoryň ýagşy niýeti,gowy meýli bar. Ol halklar arasyndaköpri bolup hyzmat

edýän edebi gatnaşyklaryň peýdasyny nygtamak isleýär, köp halatlarda tutan maksadyna-da ýetýär. Emma ol bir ýerde Sagdynyň Magtymgula ýetiren täsirini nygtamak üçin, şeýle mysallary getirýär.

SAGDY:

Ýagşy hatyn ýaman äriň ýanynda,
Hapa ýere düşen göwher ýalydyr.

MAGTYMGULY:

Pis äriň ýagşy hatyny
Dürri bigymmata meňzär.

SAGDY:

Geplemeseň ýagşy-ýaman paş olmaz.

MAGTYMGULY:

Kişi sözlemeýen syry paş olmaz.

SAGDY:

Nadanlara berýär tükenmez maly,
Oňa haýran galýar akylyň bary.

MAGTYMGULY:

Akmak sürer döwrany,
Akyl onuň haýrany.

Eýsem, şu getirilen mysallarededi täsirmikä? Meniň garaýşyma görä-hä, täsir däl-de, Magtymgulynyň özünden ozal ýaşap geçen beýik şahyrdan gönüden-göni göçürmesi bolýan ýaly. Häzirki zaman edebiýat dilinde oňa “plagiat” diýilýär. Men Magtymgula çäksiz sarpa goýýan okyjy hökmünde beýlegünäni onuň üstüne ýüklemek islemeýärin. Magtymguly şygrylary äleme dolan şahyrdan setir baryny alyp, özüni gelşiksiz ýagdaýa goýmaz. Bu Sagdyny okap öwrenen, pars dilini gowy bilýän, şahyrcylykdanam başy çykýan türkmeniň parsy pikirleri türkmenleşdirip, Magtymgulynyň adyna berdigi bolýar diýip çak edýärin. Ol türkmen öz ildeşi bolan Magtymgulyny öňküsindenem beýgeltmek, Sagdy ýaly uly şahyryň derejesine ýetirmek isleýär. Sowatly türkmen beýle ýagdaýy “günä” hem hasaplaman, onuň manysyna özüçe düşünendir. Emma ol adam özünde beýle maksat bolmasa-da, Magtymgula ikilik edýär, oňa “Aýy dostlugyny” görkezýär. Emma ýigriminji asyrda ylym alyp ýaşanuly alymyň beýle ýagdaýa täsir diýmesi birneme ýerliksiz bolýar. Alym her niçik alada etse-de, ol setirleriň täsir däl-de göçürmediginiň üstünibasyryşyna okyjy ynanmaýar. Umuman, Magtymgulynyň döredijiligi meselesinde türkmen alymlarynyň “sahy töwekgelçiliginiň” hem “batyrlygynyň” manysyna düşünmek kyn.

Şol töwekgellik kä halatlarda Magtymgulynyň beýik derejesini peseldýär. Şu gün Pyragynyň poeziýasynyň gowy nusgasy diýip:

“Akmak sürer döwrany,

Akyl onuň haýrany” –diýen setirlerini pars diline terjimeetsek, edil şol setirleri Magtymgulydan ozal ýaşap geçen Sagdydanokap ýören pars okyjysy näme pikir eder? Magtymguly nähili ýagdaýa düşer? Pars okyjysy ony biziň alymlarymyzyň tassyklaýşy ýaly täsir döýüp ýuwmarlajak bolmaz, ýagdaýdan hakyky bolşy ýaly, ýöne Magtymguly üçin örän gelsiz netije çykarar.

Eger-de, Puşkiniň haýsydyr bir dostuna ýazan, şu mahala çenli puşkinşynaslara nämälim hat jagazy tapylaýsa-da, alymlar toparynyň uşak göz eleginden telim gezek geçirilip netije çykarylýar. Biz welin...

Biz welin hut öz galamynyň astyndan çykmandygy mese-mälim görnüp duran gowşak goşgulary hem Magtymgulynyň boýnunadaky, şahyryň belent abraýyny peseldýäris. Hakyky şahyryň setiri bilen “ýasama şahyrlaryň” setirine parh goýup bilmeýän alymlar, okyjylar ilki beýik şahyry hiç mahal öz beýiklik derejesinde tanalmaz.

Biz Magtymgulynyň täze tapylan goşgulary diýip magtymgulyşynas A. Mülkamanow tarapyndan 90-njy ýyllarda “Sowet edebiýaty” žurnalynda çap edilen ýüzlerçe setirden ybarat, kimiňkidigi oňly seljerilmedik hem düşnüksiz goşgulara-da Magtymgulynyňky däl bolaýmasyn diýip bilmedik. Hakyky poeziýadan alysdaky söz toplumlaryndan ybarat şol setirler, bardy-geldi Magtymgulynyň hut özüniňki bolaýanda-da, çeper poeziýa dældigi üçin olary akademiki neşirlerden başga ýerde çap edip ýörmegiň geregi hem ýok ahyryn.

Öz gowşak goşgularyny metbugatda çap etdirip bilmeýäni sebäpli, olary Magtymgulynyň adyny peýdalanyp, neşire hödürleýänlere-de gabat gelmek bolýar. Biz käte esere agramyna görä baha kesmän, sahypasynyň känligine garap baha kesýäne meňzeýäris.

Meni, näme üçindir has beterem, filosof Gylyç Mülliýewden alnyp, Pyragynyň adyna berlen goşgular biynjalyk edýär. Örän zehinli alym Gylyç Mülliýewiň “Matamy” ýa-da “Matamguly” lakamy bilen biziň metbugatymyzda çap bolan hut öz goşgularyny okanymdan soň-a, Magtymgulynyň adyna beren goşgularyňam onuň özüniňkidigine ynanasym gelip başlady. Oňa Matamynyň, ýagny Gylyç Mülliýewiň eserleriniň diliniň, stiliniň, suratkeşliginiň, söz oýnadyşynyň Magtymgulynyňky juda golaýdygy sebäp boldy. Onuň “Magtymguly depderindäki” “Hyýalym” diýen muhammesi elime düşeninden soň-a çakym hakykata öwürülen ýaly boldy. Ýöne Magtymgulynyň tutuş döredijiliginiň agramly bölegini tutýan 216 goşgyny onuň Magtymgula bermeginiň düýp sebäbine köp mahallap düşünmän gezdim. Ol düşünmezligem uzagyndan kanagatlanarly jogap tapyldy. Şondan soň men Magtymgulynyň eserleriniň belli terjimeçileriniň biri Arseniý Tarkowskiň bir gezek “Mne dumaýetsýa, çto Mahtumkuli eto sobiratelnyý awtor” diýen sözlerini ýatlamaga hem oňa ynanmaga mejbur boldum.

Men Magtymgulynyň döredijiligini “arassalamak” pikirini orta atanymda, murgaply magaryf işgäri, edebiýatyň muşdagy Ahmet Çarygulyýew: “Näme, Omar Haýýamyň adyna berilýän rubagylaryň hakyky awtografy barmy? Magtymgulynyň adyna berlip, aňmyza ornan bolsa, goý, ol sygyrlar Magtymgulynyňky bolubam galybersin-dä” diýdi. Munuňam janynyň bar bolmagym mümkin. Ýöne adalat diýenem bir zat bar ahyryn. Eger-de şol goşgularyň Magtymgulynyňky dældigini subut etsek, biz näme utdurýarys? Hiç zat. Gaýtam hem-ä hakykat ýeňerdi, hemem Magtymgulyny “goradygymyz” bolardy, üstesine-de Magtymguly ýaly ýene bir şahyrymyz artardy. Ýa-da biziň aňmyz Magtymgulynyň ady bilen aldanmaga gaýym, şeýle sada aňmyka? Ol goşgular näme üçin hut

Magtymgulynyň abraýyna daýanyp biziň aňmyza ornamalymyşyn? Eger olar Magtymgula mynasyp şeýle gowy goşgular bolýan bolsa,goý,hiç kimiň kömegine daýanman,okýja özleri ýol açsyn. Biziň aňmyzam gabat gelene aldanyp ýörmeýän aňdygyny subut etmeli ahryryn.Ýa-da biz,hakykatdanam,şeýle sada okyjymykak? Kim näme diýse,ynanyp ýörenlerdenmikäk?

Arhiw maglumatlarynyň şaýatlyk etmegine görä,Magtymgulynyň täze tapylan goşgularyna bagyşlanyp Türkmenistanyň Ýazyjylar soýuzynyň ýörite geçiren plenumyna gatnaşan rus şahyry,SSSR Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesiniň sekretary Pýotr Skosyrew:“Bu goşgular talantly filosofyň Magtymgula öýkünip ýazan öz goşgulary bolaýmasyn?” diýen sowaly orta atýar. Emma ol sowala plenumda üns hem berilmeýär. Gylyç Müllüýewden 216 sany goşgyny hem “Maru-Şahu-Jahan” poemany ýazdyryp alan Berdi Kerbabaýew bolsa rus şahyryna: “Eger Gylyç Mülliýew şeýle goşgularyýazyp bilýän bolsa,näme üçin olary öz adyndan çykardaýman,Magtymgula bermelimişin?” diýen sowal görnüşli jogap gaýtarýar.Şonluk bilenem Magtymgulynyň 1948-nji ýyldan soňky neşirlerine girip başlan 216 goşgynyň nireden peýda bolany-da gümürtik bolýar-da galyberýär.Üstesine-de,talantly filosof Gylyç Müllüýewden alnan goşgularyň Magtymgulynyňky dældigine kepil geçýän delillere-de gabat gelinýär.

Şu ýerde men edebiyatçy alym Tejen Nepesowyň şahsy arhiwinde saklanýan,Gylyç Müllüýewiň Magtymgulynyň heniz çap bolmadyk goşgulary diýip galdyran gaty galyň dört depderiniň birinden göçürüp alnan muhammesi mysal getirmek isleýärin. Siz ony örän ünsli okaň.

HYÝALYM

Gul men,ömrüm gullukda,ýa reb ne bolgaý halym?
Ybadatda şebu-ruz,ýokdur gaýry hyýalym.
Lä ilaha illalla,tilim zikri senasy,
Yrak kylma dergähden menu ýa züljelalym.
Çykmak dähr fenadan mahaldyr maňa,eý ýar,
Magşar eýýu hal habyp,he bolajak agmalym.
Üzmeý golum tä ebet bolmuşam talyby din,
Lerzana düşdi bul jan,ýokdur imdi mejalym.
Lagly ylym bolgusy kitaby “Wagzyl-Azad”,
Imdi ki Magtymguly,pursat bergeý ajalym”

Kesesinden garasaň,bu muhammese Magtymgulynyňky däl diýmägediliňem aýlanar ýaly däl.Nusgaýy stil,nusgaýy dil,göwnejaý ýerineýetiriliş,dine,ylma hormat goýmak,Hudaýa ynanmak,“Wagzyl-Azady”ýatlamak... Garaz,ol muhammesi şu günýaşap ýören adam ýazandyr öýdüp pikir etmäge ýapyşalga-da ýok.Emmapoeziýa žanrynyň akrogoşgygörnüşinde ýazylan şol muhammesiň her setiriniň başky harpyny dikligineokap görseňiz,“GYLYÇ MÜLLI” diýen sözlere sataşarsyňyz.Diýmek,Magtymgulynyň adyna berýän ol muhammesini filosof Gylyç Mülliýewiňözi ýazypdyr.Şeýle bolansoň,G. Mülliýewden alnyp çap edilen 216 goşgynyň,çapa taýynlanyp goýlan “Maru-Şahujahan” poemanyň hem Magtymgulynyň özüniňkidigine şübhe döreýär. Gepiň gerdişine görä aýtsak,ady agzalan poema Magtymgulynyň bir tomlugyna goşulyp,kitapçykmazynyň ön ýanyçapdan aýryldy. Elbetde,neşirçiler poemanyň Magtymgulynyňky dældigine berk göz ýetirendirler-dä.

Tejen Nepesowda saklanýan abyrsyz goşgular G. Mülliýewiň özüniň hem aýalynyň eli bilen ýazylypdyr. Dört depderde Magtymgulynyňky hasaplanýan 169 goşgy bar. Olaryň hem uzagyndan çapedilmegi mümkin,okuw kitaplarynda-da öwreniler.Şeýlelikde,biz ýene aldawa düşeris. Beýle ýagdaýyň köp sebäpleriniň biri-de şu mahala çenli Magtymgyuynyň döredijiliginiň akademiki neşiriniň amala aşyrylmazlygyndan hem bizde tekstologiýa meselesine juda ýüzleý üns berilýänligindendir.

Men şu ýerde okyjyüçin birneme aýdyňlaşdyrmak islän meselämiň üstünde durup geçeýin.Filisof Gylyç Mülliýew näme maksat bilen beýle düşnüksiz “oýun” gurupdyr?

Öňi bilen-ä,G. Mülliýewiňtapan “oýny” täzelik däl.Beýle “oýun” ondan öňem,soňam “oýnaldy”. Köp mysaldan birini getireýin.1962-63-nji ýyllarda saragtly Gurban Çaryýew öz goşgularyny metbugatda çap etdirip bilmänsoň,olary19-njy asyrda “ýaşap geçen” Gurban Wehimi diýen şahyryň adyndan hödürälände “bagty açyldy” duruberdi. ÝogsamGurban Wehimi diýilen şahyr hiç bir asyrda-da bolmadyk awtor.”Tapyndy” şahyrlaryň kimdigini bilýänem,biljek bolýanam yok.Şonuň üçinem Magtymgulynyňky diýlip çap edilýän goşgularyň,efire goýberilýän aýdymalaryň arasynda “Aýlanyp-öwrülip kылgyl namazy” diýen ýaly gülkünç setirlere-de gabat gelinýär.

Ýöne Gylyç Müllüýewiň Magtymgula “beren” goşgularyny “Aýlanyp-öwrülipnamaz kылýan” awtorlayňky bilen deňeşdirip bolmaz. Onuň goşgulary kämil poeziýa.

Emma G. Müllüýew olary başda öz adyndan çap eden bolsa beýle şöhrat gazanmazdy.

Gylyç Müllüýewi ýakyndan tanaýan (Men onuň bilen bary-ýogy iki gezek duşuşypdym) adamlaryň ynandyrmaklaryna görä,ol Sowet döwriüniň poeziýasynyýkrar etmändir. Partiýa,Lenin,Stalin hakdaky goşgulary-ha asla-da poeziýa hasaplamandyr.

Sowet häkimýeti ýyllarynda işandygy üçin kakasynyň yzarlanmagy,bigünä agasynyň türmä salynmagy,oňa tap getirmedik ejesiniň,kakasy Mülli işanyňam ýogalmagy netijesinde agyr sarsgyna çydaman,matam tutan G. Müllüýew 1941-45-nji ýyllarda “Matamy” hem “Matamguly” lakamy bilen gaty kän goşgy ýazýar.Şolardan kyrka golaýy awtorynyň kimdigi gizlenmän,biziň metbugatymyzda çap edildi. Şol goşgulary üns bilen okap çykanyňdan soň,Magtymgulynyň “Fetdah” diýen goşgusyG. Müllüýew tarapyndan ýazylyp,Ctaline bagyşlanan hasap etmek hem kyn däl. Dogry,goşgy kontekstinden haýsydyr bir setiri sogrup alaga-da,özbaşdak yzarlaberseň,başga-başga ýerlerdenem çykarmak bolar. Ýöne“Fetdahdaky”:

Aýyrdyň atadan,ene,gardaşdan...

Aňsa öldir,bu dessany ol Fetdah –diýen setirleriň manysy gönüden-göni G. Müllüýewiň pajygaly terjimehaly bilen utgaşyp gidýär.

Şol goşgy G. Mülliýewiňki bolmaýanda-da,ony Magtymgulynyň-a ýazmandygyny subut etjek bolaýyn.Fetdahymasgaralaýan,ganhora,ýuwarda,ejizeganyma deňeýän,şeýdýäni üçinem Fetdahdan gorkýan awtoryň “Aňsa öldir,bu dessany ol Fetdah” diýmesinde asla logika yok ahyryn.Fetdah diýlip özüniň ady tutulansoň,ony aňmaýan Fetdah nä sähnemişinmi? Fetdah aňaýsaözünü öldürmeginden gorkýandygyny açyk boýun alýan awtor goşgynyň ahyrynda Magtymguly diýip,öz adyny getirermi?

Şeýlelikde, "dessanda" ady tutulmasa-da, kime näme diýilýänini aňaýmagy ahmal Stalinden gorkýan awtor diri gezip ýören özüni gizläp, aýatda ýok Magtymgulynyň adynpeýdalanmak bilen öz ýürek hasratyny egisýär. Ol öz gazabyny, Staline bolan ýigrenjini beýan edýär hem-de şol ýigrenjiň çap üsti bilen köpçüligetmegini gazanýar, özüni hem göni gelmeli ölümden goraýar.

Gylyç Mülliýewiň "Matamy" lakamy bilen çap eden öz goşgularynyň bolsa Magtymgulynyň goşgulary bilen "tagmasynyň" köplenç, birdigi ýa-da golaýdygy bizi kän zat barada oýlanmaga meňbur edýär.

Gylyç Müllüýewiň Magtymguly meselesinde döreden "problemalary" barada oýlansaň, Pyragynyň şu mahala çenli öwredilenterjimehalyna-da özgertmeler giriziberesiň gelýär. Onuň ömür beýany hem edil goşgularynyňky ýaly bulaşyk ýagdaýa salnypdyr. Şol meselelerhakyndazehinli tankytçy hem prozaçy Saýlaw Myradow "Goşgular, rowaýatlar, logika" diýen düýpli makalasyny çap etdi. Makala Magtymgulynyň şumahala çenli okuw kitaplarynda öwredilip gelnen terjimehalyna-da, goşgularyna baha bermäge-de başgaça çemeleşilmegini talap edýärdi. Makala örän güýçludigine, akyllybaşly açyşlar edýändigine, hakykata has golaýdygynagaramazdan, jedelleşmäge-de tutaryk berýärdi. Emmagürrüň öňi bilen özlere degişli bolsa-da, edebiýatçy alymlar ol makala barada ýagşydan-ýamandan öz pikirlerini aýtmadylar. Men ol makala seslenme ýazdym. Ony hem "Edebiýat we sungat" gazýeti "Magtymguly Meňli ýara sataşyp..." ady bilen çap etdi. Siz şol seslenmäniň örän gysgaldylan nusgasyny şu ýerde okap görüň. Yzyndan bolsa, meniň çaklamalarymy-da çepbe çöwren ýagdaýyň dörändigi barada aýdaýyn.

"...Öňi bilen-ä Meňlili mesele. Bu hakda dürli pikir, dürli çaklama bar. Saýlaw Myradow şahyryň öz setirlerine daýanyp: "Diýmek, ol Meňli 37 ýaşanda-da ondan aýra düşenine gynanyp, ömri ötyänçä Meňlä ýetmek pikirinden el üzmändir" diýip ýazýar. Özüm-ä makalanyň awtorynyň beýle pikiri bilen ylalaşyp biljek däl. Şonuň bilen birlikdede "Magtymguly Meňlä öýlenmändir" diýen pikiri yrga hasaplaýan çaklamamy öňe sürjek. Sebäpleri: Näme üçin Magtymguly Meňli 37 ýaşyndaka ("Ýara ýaraşar üç müçe") "Aýryldym" goşgusyny ýazypdyr? On sekiz bar, ýigrimi bar... Näme üçin hut otuz ýedi?

Magtymgulynyň setirlerinden mysal alyp, olardan özüňçe many çykaraga-da, şahyryň terjimehalyny üýtgedibermelimi? Beýle bolsa Magtymgulynyň liriki gahrymanyň adyndan aýdýan:

Magtymguly aýdar kurana uýdum,

Gybaty taşladym, haramy goýdum- diýen setirlerinden: "He, Magtymguly kurana uýmanka, diňe gybat, haramylyk bilen meşgullanan eken-ow!" diýen ýaly many gözläbermeli-dä?

Şahyryň goşgusyny okan her adam onuň terjimehalyna özüçe üýtgeşme girizip ýörmeli bolsa, menem "Magtymguly Meňliden aýra düşmän, onuň bilen är-aýal bolup döwran sürüpdür" diýen çaklamany öňe sürjek, sebäbini hem özüme düşündirjek. Ine, ol: Eger-de, Meňli Magtymguludan başga kişä äre çykan bolsa, näme üçin şahyr 37 ýaşly Meňliden aýrylandygy barada goşgy ýazmaly? Meňliniň 37 ýaşayança enesiniň dulunda gyz bolup oturmajagy-da hak zat. Eýsem, şahyryň öz söýgülisiniň 18-20-25 ýaşyny tekrarlaman, 37 ýaşyny nygtamasy nämedenkä? Näme üçin onuň aýra düşen ýaryna hut üç müçe ýaraşmaly?

Birinjiden-ä,eger Meñli başga kişä äre çykan bolsa,şahyr öz goşgusynda onuň adyny görkezmezdi. Şu mahala çenli nygtalyşyna görä,Meñli gyz öz obasyndan onçaky uzak aralyga-da durmuşa çykmadyk ýaly.Kimdir birine äre çykyp,37 ýaşayança döwrän süren maşgalany Magtymguly özüne ýar hasaplamaz. Kimdir birine aýal bolup ýören Meñlä bagyşlap goşgy ýazyp,oňa söýgi bildirip ýörse,ilki-hä il beýle şahyryň üstünden güler,soňam dilden-dile geçip ýörengoşgy Meñliniňem,onuň äriňem gulagyna ýeterdi. By hem Meñliniň,iň bolmanda,gününiň kynlaşmagyna sebäp bolardy. Şeýlelikde,öz başky söýgüsine,söýgülisine sarpa goýýan Magtymguly Meñliniň öz adamsynyň önünde masgara bolmagyny islemez.Beýle ýagdaý şahyryň dünýäsinebap gelmez. Şeýle esaslardan ugur alyp,Magtymguly “Aýryldym” goşgusy 37 ýaşly kişi aýalyňa bagyşlamandyr-da,37 ýaşap dünýäden öten öz aýaly Meñlini aýy ölmüň “aýrandygyna” gynanyp ýazypdyr diýen netije çykarmak bolar.

Magtymguly Meñli ýara sataşyp,

Baş gün biziň bilengül ýar oýnaşar — diýen setirleri bolsa Magtymgulypanyda Meñli bilen “baş gün” bile ömür sürendigi barada aýdandyr.Eger Magtymguly Meñlä öýlenmedik bolsa,“baş gün” sataşdym diýmezdi ahyryn.

Şahyryň dulluk hakdaky setirlerine üns berseň-de,“Seniň kibi ýardy meňem ölenim” diýmesini,merhum aýalyny öwmesini,dogrudanam,gowy maşgala bolan,emma otuz ýedi ýaşap ýogalan aýaly Meñli bilen baglaşdyryp bolmazmy? Onuň “Duşdum ümbilmez nadana” diýen sözlerini hem Meñli ölerden soň sataşan aýalynyň ýagdaýy bilen baglaşdysak näder?

Eger “Neýläýin?”,“Nar kyldy”,“Reýgan eýledi” goşgularyny şahyr bir wagtyrakda,gyzylbaşlaryň çozan mahaly,Mämmetsapa bilen Abdyllynyň Owganystana giden pursatlary ýazan bolsa,yzdawaka gopanda,Meñli hem Magtymgulynyň ýanynda bolmaly. Belki Meñli şahyryň dessanynyň sile düşüp ýok bolany üçin,gaýnagasynyň maşgalasynyň horlananyüçin “gözi ýaşly” görnendir?

Ýogsam,Magtymguly başga ýerde,kimdir biriniň aýaly bolup ýören Meñliniň gözyaş dökenininädip bilsin?

Goldan gidendir dessanym,

Göýä tenden çykdy janym.

Gözi ýaşly Meñli hanym,

Ýüregim içre nar kyldy —diýen setirlerden görnüşine görä,şol topalaň mahaly Meñli Magtymgulynyň edil ýanynda bolmaly. Diýmek,Meñli mydama,tä otuz ýedi ýaşap ýogalyança şahyryň gapdalynda eken...”

Parçasynyşu ýerde mysal getiren seslenmäm gazetde çap bolan gününiň hut ertesi şahyr Ata Atajanowa gabat geldim(Onuň Gylyç Mülliýew bilen ýakyn garyndaşdygyny hem,bile oýnap-ösen deň-duşdugyny hem size ýatladaýyn.) Şahyrmeniň seslenmämi okandygyny aýdyp,ýaňsyly ýylgyrды-da: “Atdaş,geljekki nesillerimiziň içinden dörejek,edebiýaty düýpli öwrenip bilýän akyllы-başlyalymlar Magtymguly meselesinde hemmämiziň,şol sanda düýnki çap eden makalaň üçin seňem üstünden gülerler” diýdi.Men onuň näme üçin beýle diýýäni bilen gyzyklandymwelin,ol: “Magtymguly küje,Meñli küje! Umuman,MagtymguludaMeñli bolmaly hem däl—diýip,meseläni has-da düşnüksiz etdi. —Meñli hanym häzirem diri. Ol şu mahal Mary şäheriniň Gonçarow köçesinde

ýaşaýar...”Şonuň yz ýanyndanam şahyr Pyragynyňky hasap edilýän “Aýryldymyň”“ilkinji nusgasyndan” diýip:

Obasy bar ýeke diňli,
Daş guýusy sary jaňly.
Ili Gökje,ady Meňli,
Garagöz ýardan aýryldym — setirleri ýatlady.

Men zehinli ýazyjymyz,gaty köp okaýan,köp bilýän,biçak sowatly Ata Atajanowyňaýdanlarynyň hakykata nä derejede golaýdygy barada gutarnykly pikir aýdyp biljek däl.Ýöne A. Atajanow hem G. Mülliýew bilen obadaş bolup çykan bir ýaşuly tanşym Marynyň Gökje obasynda Abdylla işanyň metjidiniň ýanynda ýeke diňiň hem mydama sowuk suwly daş guýynyň bolandygyny ýatlady.

Men ýaşuly tanşymdan “Daş guýy bilen sary jaňnyň näme baglanyşygy bar?”-diýip soradym. Suw çekýän aýallar gybata gyzyyp,suwy bisarpa tutmazlary ýaly,guýynyň ýokarsyndan bir sary jaň asypdyrlar. Bedre gelip,şol jaňa degende jaňnyň sesi aýallara suwuň gelip ýetendigini habar berenmiş.

Edebiýat bilen içgingyzykýan şol obaly bir mugallymhem Gylyç Mülliýewiň Meňli atly gökjeli gyza aşyk bolandygyny,emma onyMary şäherinde ýaşaýan başga birine durmuşa çykarandyklaryny aýtdy.

Şu zatlardan ugur alsañ,Magtymgulynyň aýrylan “Meňli hanymy” biziňem döwürdeşimiz bolup,ondan Gylyç Mülliýew hem aýrylan ýaly bolup dur. Magtymgu lynyň döredijiligindäki bulaşyklyklar hem bizi şol çaklamalara ynanmaga itekleýär.

Özümiň gönümel tekrarlamaga hakym bolmasa-da,örän ygtybarly adam hasap edýänim,arhiwçi edebiýat alymy Tejen Nepesiňýazyjy Gylyç Kulyýewiň Magtymgulynyň Türkmenşährada ýaşaýan ýakyn garyndaşy Ata işandan alan haty barada maňa aýdanhabyrny okyja ýetitmekçi.

Gylyç Kulyýew Krymda bile dynç alan wagtymyz Magtymgulynyň garyndaşy Ata işan hakynda maňa-da kän zatlary gürrüň beripdi.Ýazyjynyň aýtmagyna görä,Ata işan diýilýän örän salyhatly,aň-düşünjesi ösen,yslama berk uýýan,ýakymly adam bolupdyr.Gylyç Kulyýew Ata işany gaty ýakyndan tanaýar eken. Asyl ýazyjy ony özüne iň golaý dostlarynyň birihasaplaýardy. Ýazyjy Ata işan bilen SSSR hökümetiniň Eýrandaky konsuly bolup işläp başlan badyna,ýagny Beýik Watançylyk urşy ýyllarynda tanşypdyr. Olar ýygy-ýygydan duşuşýar ekenler,birek-biregiň öýüne myhmançylygabarýar ekenler. Gylyç Kulyýewgar ýagan günleri işan bilenawagidişleri barada-dagyzykly wakalaryaýdyp beripdi.

Tejen NepesowGylyç Kulyýew dünýäden ötenden soň,ýagny 1993-nji ýylda ýazyjynyň maşgalasynyň rugsat bermegi bilen,iki hepdeläp onuň arhiwi bilen tanşypdyr. Şondaalymyň eline Ata işanyň Gylyç Kulyýeweyazanbir haty düşüpdür.Eýranda ýaşaýan ýaşulynyň Gylyç Kulyýewe hat ýollamagyna bolsa ýazyjynyň “Magtymguly” romanyny ýazmaga girişmezinden ozal Ata işanaPyragynyň ömrüne,maşgala durmuşyna degişli iberen sowallary sebäp bolupdyr.Tejen Nepesowyň nygtamagyna görä,Ata işanhatynda: “Meňli diýip,Akgyz diýip bolsa dagdan aňyrda ýaşaýan türkmenler tapýar,Gylyç molla. Biz bu ýerde olar barada hiç zat bilemizok” diýip ýazypdyr.

Edebiýatçy alymlarymyzyň nusgawy şahyrlaryň şahsy durmuşyny yzarlanylarynda hem meselä juda ýüzleý garaýandyklaryny tekrarlamak bolýan diňe men däl. Olaryň

okjynyň aňyny bulaşdyryp ýörüşlerinden zeyrenip, döwrümiziň iň talantly şahyry Atamyrat Atabaýewiň ýazan bir goşgusynyň üzügra size ýatladyp geçeyin:

ÇAKLAMA

Magtymguly Meňli gyzy söýenmiş,
Ýöneýetip bilmänmişin wysala.
Seýdi bolsa Hatyja diýp köýenmiş,
Emma olam düşenmişin şo hala.

Zelili hem Döndüsine gowuşman,
Bu dünýäden arman çekip ötenmiş.
Nepese-de päsgel berenmiş duşman,
Garaz, zordan Bossantäje ýetenmiş.

(Pursatdan peýdalanyň, men Atamyrat Atabaýewe şu goşgusynda “ýapyşalga” bolmaly, ýöne onuň üns bermedik ýene bir delilini — Mollanepesiň “Aý imdi” şygryndaky: “Tä ölýänçäm Durduhal diýp aglyrmen”- diýen setirini okyja ýatlatmakçy. Diýmek, Mollanepesem özüniň haksöýgüli Durduhala ýetip bilmänden soň Bossantäje öýlenmeli bolýar-da? — A. T.)

Elinden gidirip Annagülüni,
Mätäji mähire mätäç bolanmyş.
Şeýdip, ähli şahyrlaryň gününü—
Söýgüsini şum rakyp bozanmyş.

Bular çaklamasy biziň alymlaň,
Belki, birden biri degýändir ýapa.
Alymlar! Nämüçin gara zalymlar,
Olaň hiç haýsyna gyýaňzok nika?

“Bir kem otuz ýyldyr sürüşdim döwran”,
Diýip ýazaýmadyk bolsa Kemine,
Onuňam ýaryny bir pursat durman,
Bererdiňiz bir baýa ýa emire.

Garaz, hakykata golaý bir delil,
Ýa-da çala başy gowşan çaklama
Şahyrlaň söýgüli ýaryny elin—
Eltip berýär haýsydyr bir akmaga.

Bu gün elimizde nika hatymyz
Barlygyna şükür, bolmasa bizem
Goýardyňyz söwer ýarsyz—hatynsyz,
Siz öz täsin çaklamalaryňyz bilen.

Ýerliksiz dawamyz ýok biziň asla,
Ýa şahyryň täleýi ters ozaldan.
Gowy bordy, bir ters many çykmasa,
Söýgi hakda ýazylan her gazaldan.

Şundan soň edebiýatçy alymlarymyz birneme oýlanaýmaly ýaly welin...

Magtymgulynyň eserlerindäki bulaşyklyklar barada gürrüň gozgalanda kimdir biri: “ŞahyrAta AtajanowG. Mülliýewiňguran “oýunlary” hakda bilen bolsa näme üçin ol barada degişli ýerlere aýtmandyr ýa-da metbugatda çykyş etmändir?” diýen sowaly orta atdy. Ol sowala jogap tapmak kyn däl. Birinjiden-ä, ol öz garyndaşyngelşuksiz ýagdaýda goýmak islän däl. Ikinjidenem, G. Müllüýewiň Pyragynyňkydiýip ýazyp beren goşgulary partiýanyň merkezikomiteti tarapyndan makullanandan soň kommunist şahyr A. Atajanow atyny ýeke çapmaz ahyryn. Şeýle hem edil şol döwürlerde “Gorkut ata” sebäpli döredijilik intelligensiýasynyň bir topar wekiliniňturmä salnandygyny ýatlalyň.

Men. G. Müllüýewiň tapan goşgularynyň Magtymgulynyňkydygy ýa-da dældigi barada oýlanyp ýörkäm, rus şahyry hem edebiýatçysy Petr Skosyrýewiň “Güller hem ýapraklar” diýen kitaby tötänden elime düşdi. Şu ýerde men şol kitapdan bir parçany öz terjimämde siziň dykgatyňyza hödürleýin:

“Mart, 1948-nji ýyl.”

Martyň ortalarynda Türkmenistan ýazyjylar soýuzynyň plenumy boldy... Onuň ýokary döredijilik äheňinde geçmeginde şol günlerde dörän täsin bir waka uly rol oýnady. Şol plenuma çenli Türkmenustanyň iň gowy şahyry Magtymgulynyň edebimirasy ýygnalan hem öwrenilen hasap edilýärdi. Şahyryň döredijiligi 13 müň setir goşgudan ybaratdy. Garaşylmadyk ýerden onuň goşgularynyň sany köpeldi duruberdi. Plenuma şahyryň täze tapylan 171 (?—A. T.) sany goşgusy hödürlendi hemem onuň goşgypoemalarynyň ýene kändigi, jemi 12 müň setire ýetýändigini habar berildi.

Ol barada maryly Gylyç Mülliýew çykyş etdi.

Magtymgulynyň täze goşgularynyň tapylyşy-da örän geň hem özboluşly. Bu ýagdaý düýpli öwrenilse, gyzykly bir roman ýazmaga material bolup bilerdi. Gysgaldyp aýtsam, ol taryh şeýle. Baryp-ha rewolýusiýadanam ozal Mülliýewleriň neberesinden kimdir biri (Onuň adynyň gizlenmegi-de golýazmanyň tapylandygyna mümkinlik döredýär—A. -T.) Buhara medresesiniň diwarynyň içinde gizlenip, daşy suwalan kitaplaryň arasyndan Magtymgulynyň goşgularynyň ýygındysyny tapýar. Golýazmanyň ol ýerde gizlenmegi-de düşnüksiz. Belkem, yslam senzurasyndan gorkandyrlar.

Tapylan golýazmanyň (Onuň aýratyn kitapdygy-da, golýazmadygy-da näbelli. — A. -T.) ýitirmegi bolsa, ol eserleriň gelip-çykyşyny öwrenmekde kynçylyk döredýär. Onuň nähili ýitendigi-de düşnüksiz. Golýazma ýene tapylypdyr, ýene ýitirilipdir. Şonuň üçinem Gylyç Mülliýew goşgularyň hem poemalaryň hemmesini ýat bekläpdir. Golýazmadaky ullakan poema bolsa (“Maru-ŞahuJahan” A-T.) gadymy Merwiň taryhyndan gürrüň berýär.

Plenuma gatnaşanlar hem ähli alymlar şol goşgularyň we poemanyň Magtymgulynyň özüniňkidigini bir agyzdan makulladylar. Meniň: “Tapylan eserler beýik filosof şahyra diňe talantly öýkünme bolaymasyn?” diýen sowalyma Berdi Kerbabaýew başgaça jogap gaýtardy.

Magtymgulynyň täze tapylan goşgulary ýazyjylar soýuzyna 18 –nji martda (?—A. T.) gowşurylypdyr. Elbetde,beýle gysga möhletde tapyndynyň tekstini düýpli öwrenmäge,seljermäge maý hemýok. Şeýlelikde,ele düşen goşgularyň “Magtymgulynyň özüniňki däl diýmäge hiç hili esas ýok” diýip gutarnykly hem aýgytly netijä gelmekden entek wagt ir” (P. Skosyrýew,“Güller hem ýapraklar”,Moskwa,1957. 255-256 sahypalar).

Şol plenunda çykyş eden magtymguluşynasaly Zylyha Muhammedowa hödürlenen eserleriň ýekeje setiriniňem Magtymgulynyňky dældigini,olaryň hemmesini-de G. Müllüýewiň özüniň ýazandygynylymy esasyda tekrarlaýar. Emma köpçülik onuň delillerine üns hem bermeyär,gaýtam el çarpyp,ony münberden düşürýärler.

Soňky abzasda beýan edilen wakany maňa şol plenuma gatnaşan ýazyjy Berdi Esenowiç Soltannyázowgürrüň beripdi.

Meniň pikirimçe,Gylyç Müllüýew öz guran “oýnunyň” iru-giç üstüniň açylmagyny isläpdir,onuň şeýle boljagyna-da ynanyndyr. Ýogsam ol özüniň gizlin syryny paş edýän dokumenti—“Hyýaly” diýen akrogoşgusyny galdyrmazdy. Eger ile hödürän 12 mün setiriniň içinde Magtymgulynyň,iň bolmanda,5-6 goşgusy bolanam bolsa,onuň akrogoşgy ýazmaga eli aýlanmazdy.

Bu “oýunda” özlerini gelşiksiz ýagdaýa salan edebiýat alymlarymyzýene döräýmegi ahmal “Müllülerden” ägä bolarlar diýen umyt edýärin. Şeýle hem “tapylan”eserleriň Gylyç Müllüýewiň hut özüniňkidigine halys ynanyandygym üçin,tapyndylary Magtymgulynyňky diýip ykrar eden alymlara birnäçe sowal bermek isleýdrin:

1. Gylyç MüllüýewMagtymgulynyňky diýýän goşgularyny nireden ýat tutupdyr?

2. ”Golýazma ýitdi,tapyldy,ýene ýitdi” diýýän adamynyň sözüne,şol golýazmanyň aslynda beri bolandygyna siz ynanyarsyňyzmy?

3. On iki münsetirdenem gowrak kişi goşgusyny (Diňe “Maru-Şahu-Jahan” poemanyň özi 80 sahypa töweregi) original ýok halatynda ýat tutmak mümkinmi?

4. Şol ýitirilip,tapylyp,ýene ýitirilip ýörülen golýazmany G. Müllüýewiň özünden başgaören adam barmy?

5. Buharadanmy,Hywadanmy tapylan golýazma ýa-da kitap,eger ol kitap bolsa,ýeke-täk nusgada çap edildimikä?

6. Petr Skosyrýewiň ýazmagyna görä,agzalýan golýazma Müllüýewlere rewolýusiýadanam öň düşüpdur. Otuzynjy ýyllarda bolsa,Magtymgulynyň (beýleki şahyrlaryňam) ilde bar bolaýmagy mümkin goşgulary ürç edilip ýygnaýardy.Maşgalalardan tapylyp alnan golýazmalar,degerli kitaplar üçin resmi ýagdaýda pul hem tölenýärdi. Müllüýewlere düşen golýazma,hakykatdanam,bolan bolsa,näme sebäbe tä 1948-nji ýyla çenli onuň üsti açylmandyr,ýygnaýjylaryň eline düşmändir? Öz döwrüniň örän sowatly,düşünjeli adamy bolan Mülli işan oýünde Magtymgulynyň golýazmasy saklansa,ony halkdan,döwletden gizlärmidi? 1910-15-nji ýyllardatapylan golýazma barada näme üçin hiç kim eşitmeli,bilmeli däl?

7. Eger-de,ol goşgular hakykatdan-da aýatda bolan bolsa,Garrygaladaky,Gerkezdäki,Türkmensähradaky Magtymgula has ýakyn adamlaryň birden-biriniň gulagyna ilman,Maryda ýaşaýan G. Müllüýewe baryp ýetäýmelimişmi?

8. Magtymgulynyň döredijiligini öwrenmekde beýleki alymlardan has belentde durýan(Şahyryň goşgularyny rus diline sözme-söz terjime edişine,ylmy taýdan düşündiriş ýazyşyna haýran bolan Arseniý Tarkowgskiý oňa “Magtymgulynyň eserlerine tüýs

mynasyp alym” diýýärdi.) Zylyha Bakyýewna Muhammedowa näme sebäbe tapylan goşgulary Magtymgulynyňkydiýip kabul etmändir?

1971-1999.

DÖREDIJILIK ADAMLARYNYŇDURMUŞUNDAN

Bir gezek Çary Aşyryň garažda duran maşynynyň dört tigri hem ogurlanýar.

Şahyr milisiýä yüz tutmaly bolýar.

Milisioner ýigidiň:

—Ogrynyň kimdigini,heý,çaklaýarsyňyzmy?—diýen sowalyna Çary Aşyr:

—Hydyr Derýaýew diýen goňşym bar welin,şoňa-ha münkür bolmanam duramok—diýen jogap gaýtarýar.

Hydyr Derýaýewiň adyny-da eşitmedik,şol mahallar uly ilin elinden goýman okaýan “Ykbal” romanyndanam bihabarhem sowatsyz milisioner ýene sowal berýär.

—Sebäbi näme? Ol adam ozalam zat ogurlap ýörenmi?

—Özüm ogrulykda tutdum diýsem-ä ýalançy bolýan welin,Hydyr aga diýilýän adam ozalam 19 ýarym ýyl oturyp gelen. Özem Mary ýa Aşgabat türmesinde-de däl,Workuta diýilýän alys ýerde.Saňa başga nähili tutaryk gerek,inim?

(HydyrDerýaýew 1937-den 1956-a çenli,dogrudanam,“oturypdy”. Ýöne ol ogrulyk edeni üçin däl-de,syýasy töhmetiň pidasy bolup gidipdi.)

Hydyr Derýaýewiň ýazyjydygyny-da bilmeýän milisioner ýaşulyny telim gezek soraga çagyryýar. Çary Aşyr bolsakänbir oňa-muňa çykyp ýörmeýän goňşusynyň aýnanyň oňünden gecip barýanyny görýär-de,bir gezek:

—Hydyr molla,soňky mahallarda günde-günaşa şu tarapa gatnamagy ýygjamlatdyň welin,näme alada çykdy? —diýip soraýar.

—Aý,şu tarapda ýegenimiz ýaşaýardy-da,käte ýanyna baryp gaýdaýýan—diýip,hiç zat çaklanýandyr öýtmeýän Hydyr aga gümmi-sümme edýär.

Soň Çary Aşyryň degişmesiniň üsti açylyp,tertup-düzgün goraýan edaranyň işgärleri Hydyr agadan ötüňç soraýarlar. Çary Aşyr bolsa käýinç eşitmeli bolýar.

*

Gylyç Kulyýew Türkmenistanyň Medeniýet ministri bolup işlän döwründe şahyr Anna Kowusow hem onuň orunbasary eken. Ministriň maşynyny sürýän ýaşuly şofýoryňam ady Gylyç eken. Gylyç Mämmedowiç edarada-da,öýüne baran mahalam öz şofýoryna “Atdaş” diýip ýüzlenipdir. Ministriňaýaly Anna Gurýewna hem,türkmen dilini bilşi ýagdaýlyrak bolansoň,hemem adamsyndan her gezek eşidýäni sebäpli,şofýoryň ady şeýledir öýdüpmi-nämemi,oňa “Atdaş” diýip ýüzlenmäge başlapdyr.

Günleriň bir günü Gylyç aga ministre ýüzlenip:

—Gylyç,inim,öýňüze baramda,gelin maňa “Atdaş” diýip ýüzlenmesin-le!—diýýär.

—Ol her gezek “Atdaş” diýende utanyň gidýän.

Şondan soň Gylyç Mämmedowiç aýalyna:

—Anna Gurýewna,sen meň şofýoryma “Atdaş” diýmäni goý!—diýipdir. —Ol türkmençilikde gelşiksiz hasap edilýär. Üstesine-de,Gylyç aga seň atdaşyňam däl ahyryn. .

—Onda men kime “atdaş” diýmeli?

—Seňem adyň Anna bolany sebäpli, meniň orunbasarym Anna Kowysow öýe gelende, şoňa “atdaş” diýiber...

(Bu gürrüňi 1983-nji ýylda Krymda bile dynç alýarkak,
Gylyç Kulyýewiň özi aýdyp berdi.)

*

1983-nji ýylda burnumyň içinden et örüp, dem almak kynlaşansoň, Botkin adyndaky keselhana girmeli boldum. Men keselhanadakam edaramyza gelen Resul Gamzatow:

—Atajany görnenok welin, komandirowka dagy gitdimi?—diýip gyzyklanypdyr.

Meniň degişgenkärdeşim professor Şawkat Hyýazy:

—Ol-a keselhanada—diýip jogap beripdir.

—Näme bolýar?

—Atajan uly burundanam irdim diýip, burnuny operasiýa etdirdi. Erte-birigün işe çykanda, özüňem görersiň. Biz sorap gaýtdyk. Indi onuň edil ýaponlaryňky ýaly, çala bildirýän nepisje burny bar.

Bu habardan soň Resul Gamzatow özüniň mähnet burnuny sypalapdyr-da:

—Hydaýa şükür!—diýipdir. —Ozal giň dünýäde iki sany beýik burunly bardy welin, indi täk özüm bolýan.

*

Bir gezek Resul Gamzatow maňa ýazan hatynyň ahyrynda: “Bir mahal men kagyzy zaýalaýardym. Indi kagyz meni zaýalaýar. Şol soňky zaýaçylyk alnyňdan çykmasyn” diýip belläpdir.

*

Bir gezek Günbatar Germaniýada Berliniň “Halklaryň dostlugy” medeniýet köşgünde meniň döredijilik agşamym geçirildi. Şonda her hili sowallaryň arasynda şeýle bir sowal berildi:

—Siz özüňizi türkmen edebiýatynadüýpli bir goşant goşan awtor hasaplaýarsyňyzmy?

—Gürrüňsiz. Türkmen edebiýatyna menden uly goşant goşan ýazyjy entek ýok. Ony siz bilmeşenizem, taryh biler.

—Beýle ynamly geplär ýaly näme iş etdiňiz?—diýip, jogaby geň gören nemes ýene sowal berdi. —Gaty uly gepleýän-ä dälmi?

—Men ozal goşgy hem ýazýardym welin, ýazmagymy çürt-kesik goýdum. Gaýdyp hem oňa dolanmajakdygyma ant içdim. Indi on ýyl bari özüme beren sözümden dänemok. Türkmen edebiýatyna şondan uly bähbit geregem däl. Eger-de türkmen dilinde meniň goşgularym ýaly goşgy ýazýan şahyrlaryň hemmesi goşgy ýazmagyny goýaýsa, onda biziň edebiýatymyzy bütün dünýä tanardy.

Uly zaly dolduryp oturan diňleýjiler esli mahallap el çarpdy.

*

Bir gezek türkmen telewideniýesiniň diktory Aman Aşyrow bilen Berdi Kerbabaýewiň iş kabinetine bardyk. Esli oturulansoň:

—Kabinetiňizde çilm çekmek bolýarmy?—diýip, Aman ýaşula ýüzlendi.

Berdi aga gaşyny çytman:
—Tapsaň,tirýegem çekäý—diýdi.

*

Bir gezek juda gowşak goşgularyň awtory bolan türkmen şahyrynyň terjimehalyokaland: “Ol ýaş mahaly paraşýut bilen samolýotdanam bökýär ekeni” diýen habargabat gelýär.

Şonda şahyr Nobatguly Rejebowahmyr bilen başyny ýaýkapdyr-da:

—Ýeri,bökükdir,taň edipdir! Ýöne şol boş şahyr,gel-gel,türkmen edebiyatynyň üstünden düşäýmelimi!—diýipdir.

*

Şahyr Anna Kowusow,maýyny tapsa,Ukraina komandirowka gitmegi halaýardy.Biziň edaramyzdan on günlük komandirowkaalýardy-da,onuň möhleti gutaransoňam,Ukraina ýazyjylar soýuzynyň üsti bilen ýa-da bize jaň edip,ýene Moskwanyň hasabyna komandirowkasyny uzaldýardy. Şeýlelikde,onuňon günlükkomandirowkasynyň möhleti bir aýa dagy çekýärdi.

Biz komandirowkanyň kagyzydoldurylanda: “A. Kowusow—ukrain topragyny faşist basybalyjylaryndangoramaga gatnaşanşahyr” diýip maglumat berýärdik. Ol okyjylaryň önünde hemolary faşistlerden azat eden hökmünde çykyş edýär ekeni.Ol,dogrudanam,şeýledi. A. Kowusow ukrain topragyndaky bir söweşde agyr ýaradar hem bolýar. Emmauzak komandirowka bilen ol ýerdäki tanyş-bilişlerini birneme irizýändigini şahyryň özi-de aňýar ekeni. Şonuň üçinemyza gaýtmakçy bolanda,kiýewli dost-ýarlarynyň ony hormatlap guran banketindehoşlaşyk sözünü aýtmaly bolan Anna Kowusow:

—Faşistlerden-ä sizi men azat etdim welin,menden sizi kim azat ederkä?—diýipdir.

*

Bir gezek SSSR Ýazyjylar soýuzynyňprawleiniýesiniň jogapkär sekretary Ýuriý Nikolaýewiç Werçenkäniň kabinetine bir mesele bilengirenimde,olmeniň ozalPariže komandirowka dilänimi ýatladymy-nämemi,sen-men ýok:

Duran ýeriňde Fransiýanyň on sany şäheriniň adyny aýdyp bilseň,men seni Pariže komandirowka ibereýin—diýdi.

—Pariž,Marsel,Lion,Gawr,Tuluza,Nissa,Strasburg. —Şondan aňryk geçip bilmedim.

—Ýaňy meniň özümemdiňe dokuz şäherini sanadym-la—diýip,sekretar meniköşeşdirmek isledi.

Biz nähili bisowat!

*

Bir gezek Hojanepes Meläýew respublikanyň ýolbaşçylaryna,şol sanda TKP MK-nyň Birinji sekretary M. G. Gapurowa-datäze çykan kitabyny awtorlyk ýazgy bilen berende,Hudaýberdi Diwangulyýew:

— Sen beýdip,kitabyňy paýlap ýörme. Birdenolaryň biri okaýsa nätjek?!—diýipdir.

*

Kaýum Taňrygylyýew60ýaşynyň dolmagy mynasybetli,agşamara öz işigindeçaý içişlik gurady. Myhmanlar ýygnanyp ugranda,men respublikanyň öňki ýolbaşçysy M.

Gapurowyňpeýda bolanyny gördüm-de,öňünden çykyp salamlaşdym.Soňra Hojanepes Meläýewiň ýanyna gelip:

—Sen bu günki gün Muhammetnazar agany görmediksirän bolupotyrsyň. Ol öňki ornunda bolan bolsa-ha,menden öňürti ylgap öňünden çykardyň—diýdim.

Hojanepes ýylgyrды-da:

—Saňa durmuşdan yza galýan adam diýerler,dost—diýdi. —Sen henizem “perestroýka” diýen sözüň manysyna düşünmeýär ekeniň.

MAŇZYMA BATAN PIKIRLER:

Howanyň üstünden agalyk edip bolmaýşy ýaly,sungaty hem islän ugruňa gönükdirip bolmaýar. Sungat edil çyban ýaly islemeýängaty oňaysyz ýerinde peýda bolýar. Asyllly adamlar köp närsäni başdan geçirmelidir,ýöne “seslenme” eserini ýazmaly dälär.

Ý. Lýubimow.

Pylany gaty biderek adamdy welin,öleninden soň gowy boldy ötägitdi.

B. Ussaýew

Ýazyjyişleýänmahalykapasadykylanbagtypeshaýwandyr.

F. Sagan.

Millete degişlilik biloňurga ýaly zatdyr. Sag adam ony duýmaýar.

B.Şou

Her täze asyryň öz orta asyry bolýar.

Ýeži Les.

Meniň gamgynlygymyň sebäbi birinjiden-ä,özüm akmak,galyberse-de,akmaklaryň öwüp arşa çykarýan adamlarynyň özleri akmak.

“Kowusnamadan”

BIZNI AÝRA SALGAN ÝOLLAR...

Bu ýazgy şahyr Italmaz Nury hakynda.

Ömür iki gezek berilmez bize,
Bagtymyz getirdi—berlipdir biri.
Hany,saklan,biraz söhbet açaly,
Mydam ýeteşiksiz,Italmaz Nury.

Ýatlaly geçeni,gelsene bări,
Entek köne dostlaň hemmesi diri.
Ýadyňa düşýärmí Twer bulwary?
Ýadyňa düşýärmí,Italmaz Nury?

Nirede aşnalar,oýlan,pikir et,
Basym olar bolar daglaryň şiri.

Altaýdan S. Pasleý,Bakuwdan Fikret,
Ýegre dostlarmyzdy,Italmaz Nury.

Dünýe düýş bolarmyş diňe keýtge,
Garramyzok,ýiti heniz göz nury.
Ýör,salam bereli Anna Paýtyga,
Hem çaýyn içeli,Italmaz Nury.

Keş edeli gözel baglaň käsini,
Keş edip joşmakdyr şahyryň käri.
Ysgap görmän ter güllerini ysyny,
Nirä tasap barýaň,Italmaz Nury!?

Bu degişme biziň student ýyllarymyzda Italmaza ýazan hatymyz bolmaly.

Italmaz Nury diýilýän guýmagursak şahyr sadadan mylaýym,ulumsylygy,gedemligi bilmeýän adamdy. Şonuň üçinem onuň duşmany az,dosty köpdi. Şonuň üçinem ol hakda degişmelerem,şorta sözlerem döräberýärdi.Aramyzda Italmaz bolmasa,oturlyşsyk — gyzyksyz,toý —şagalaňsyz ýalydy. Oňa käte juda gödek hem degýärdiler. Emma ol degişmäni göterýärdi.Käte çydamasa-da,öýkesi uzaga çekmeýärdi. Öýkeläp gidensoň,bäş-on minutdan yzyna dolanyp: “Içiniz ýansa-da,gelendirin” diýýärdi-de,ýene bizi gyzylygyran güldürýärdi. Garaz,onuň baran ýeri ala- ýazdy. Men onuň pespälligini has-da nygtamak isleýärim. Hatda ol jaň edende-de:Kim gepleýär? diýen sowala: “Aý,men-laý,Italmaz-laý” diýip,özünü pes tutup jogap gaýtarýardy.Oňa garamazdan,hiç kim ony kemsitjek bolmaýardy,kemsidibem bilmeýärdi. Çünki ol talantly şahyrdy,wepaly dostdy,mert ýoldaşdy,şahandaz söhbetçidi. Beýle adam durmuşda seýrek gabat gelýär. Ony şonuň üçinem halaýardylar,hormat goýýardylar.Uzak raýonlara,tanyş ýerlere komandirovka baranymyzda,aramyzda Italmaz Nury bolmasa,biz ýürekden kabul edilmeýän ýalydyk.“Aý,Italmaz Nurynam alyp gaýtmaly ekeniňiz-dä!” diýip,nägilelik bildirýärdiler.

Italmaz Nurynyň aramyzdanjuda ir gitmegi ony tanan,ýakyndan gatnaşanadamlaryň keýpine döwrek goşdy. Onuň gaýtmagy bilen biziň belent ýaňlanýan gülkimiziň arasy üzüldi.Çünki ol özünüň çepiksi göwresi bilendünýäniň täzedöremelidegişmelerini,entek ýazylmadyk,özünden gaýry hiç kimiň ýazyp hem bilmejek goşgularyny-da alyp gitdi.

Men onuň bilen bir institutda okadym. Biz örän gowy görüşýärdik. Ol bir gezektäze çykan kitabyňy maňa sowgat iberende,onuň iç ýüzüne: “Moskwadaky ýeke-täk türkmen,Türkmenistandaky ýeke-täk ýewreý,emma iň gowy dostum Atajan Tagana” diýen ýazgy edipdi.

Kätebir aýlap,iki aýlapözihakda täze degişme döremese,gabat gelende: “Men hakda täze zat döredeňzokmaý?” diýip gyzyklanýardy.

Men şu ýazgymda Italmaz Nury baradaky degişmelerden,bolup geçen durmuş wakalaryndan hem käbirini gaýtalamakçy. Emma ol Italmaz Nuryny kemsitmek,onuň üstündengülmek däldir-de,gaýtam,söwer dostumyzyň,şahandaz adamyň,uly şahyryň ruhuna hormat goýmakdyr,onuň edil diriligindebolşy ýalygörkezmäge synanyşykdyr.

*

Italmaz NuryMoskwanyň Edebiýat institutynyň dördünji kursunda okaýarka,Aşgabatda “Edebiýat we sungat” gazýetiniň redaksiýasynda tejribe geçýärdi.Şol ýyl Berdi Kerbabaýewiň 70 ýaşynyň dolýandygyhem kitabyňnyň çykýandygy sebäpli,Italmaz Pribaltikarespublikalarynyň birine (haýsydygyny ýadymdan çykarypdyryn) redaksiýa tarapyndan komandirovka iberilýär. Italmaz ol ýerde okyjylar bilen duşuşyp,B. Kerbabaýew hakynda oçerk ýazmaly eken.

Italmaz komandirowkadan gelýärkä,Edebiýat institutynyň ýatakhanynda,biziň ýanymyzda düşledi. Ol eýýäm biz ýaly student däl-di-de,wagtlaýynça-da bolsa,respublikada şol mahallar söýlüp okalýan gazetiniň komandirovka dagy iberilip ýören jogapkär işgäri bolansoň,hörpi-de birneme ýokarydy,ýany-da pulludy. Şonuň üçinem ol dükana gidip,iýip- içmäge bir topar zat alyp geldi. Ol ertir agşam ugraýan samolýot bilen Aşgabada uçmalydy. Agşamlyk ol biz bilen oturyp,keýpini mazaly köklänsöň,konserwatoriýada okaýan türkmen oganlarynyň ýanyna gezmäge gitdi.

Şol agşam Italmaz biziň ýatahanamyza dolanmady. Biz ony konserwatoriýadaky oganlaryň ýanynda ýatmaga galandyr,ertir aeroporta gitmezinden ozal hoşlaşmak üçin geler öýtdük. Emma ol ertir agşamam biziň ýanymyza dolanmady,biz bilen hoşlaşman,Aşgabada uçan bolmalydy. Biz çalarak gatyrgansagam,“Aý,Italmazdyr-da!”diýip,derrewem öýkämizden ýazyldyk.

Ertesi irden Ýokary edebiýat kursunyň diňleýjisi ýazyjy Arap Gurbanow türkmenistanly studentleriň hemmesini öz otagyna ýygnady. Ol biziň ýaşulymyzdy.Arabyň ýüzi salykdy. Asyl ol aglaýardam. Biz bir ýakymсыз wakanyň bolandygyny aňdyk.

—Mydam üstünden güldüňiz. Mydam o neresse hakda bolgusyz anekdot döretdiňiz—diýip,Arap Gurbanow möňňüripgoýberdi.

Biz zöwwe-zöwwe galşyp,Araba golaý bardyk. Ol gözýaşyny süpürip,zordan gepledi.

—Öten agşamky Moskwadan uçan samolýotAşgabada ýetip barýarka,al-asmandakül bolupdyr. Iki motory hem birden sandan çykypdyr.Italmaz neresse-de...

Barymyz ýas tutduk. Emma iki-üçsagat geçip-geçmänkä,hoş habar geldi. Asyl Italmazöňki agşam biziň ýanymyzdan keýpi kök halda gidişine,konserwatoriýa-dasowulman,göni “Domodedowo” aeroportyna barypdyr. Ulagda boşornuň bardygyndan peýdalananItalmaz erte agşam uçmaly halyna biletini şu gün agşama geçirdipdir.Gaýtam,ol Arap Gurbanowa jaň edip,hiç zat bolmadyk ýaly,ýykylan samolýot hakda dil hem ýarman,ýatakhana galdyryp giden kitaplarynyňAşgabada gaýdýan oganlardan iberilmegini haýyş edipdir.

Biz özyanymyzdan: “Serhoşlygyňam nepi degýän ýeri bolýar eken-ow!” diýennetijä geldik.

Italmaz jaň edende,Arap oňa özüçmaly samolýotynyň ýykylandygy eşidip,onuň ölümüne hemmämiziň gözýaş edendigimizi aýdanda ol:

—Indem meň ölmändigimi bileňizsoň,“Bize şondan dynmak ýok” diýip aglaşarsyňyz-da—diýipdir.

Şolar ýaly gepi bilen Italmazyň özi hem özi hakda degişmeler döredýärdi.

(Soňra biz şol ýykylan samolýotdaadyny bilýänimizden teatr režissýoryMaşdy Gulmämmedowyň wepat bolandygyny eşitdik.)

*

Italmaz Nury Edebiyat institutyna girmänkä öýlenipdi. Iki sany çagasy hem bardy. Biz onuň öýli-işiklidigini öňräkden, Marynyň “Lenin baýdagy” gazýetiniň ýanyndaky edebiýat birleşmesine gatnaşýan döwrümüzden bäri bilýardik. Emma ol Moskwada okaýan ildeş gyzlarymyzdanözüniň öýlenendigini gizleýär eken. Gyzlar bolsa oňa ynanyp ýörüpdirler.

Moskwa şäherinde ýygy-ýygydan komandirowkada bolýan Berdi Kerbabaýew bir gezek Italmazy (B. Kerbabaýew Italmaza “Italmaz” diýmän, mydama “Okalmaz” diýip ýüzlenýärdi.) “Moskwa” myhmanhanasyna nahara çagyryar. Çagyrylan täk özi bolsa-da, gabarylmak üçinmi, nämemi, Italmaz gatnaşýan gyzlarynyň birini hem ýany bilen alyp gidýär.

Ýanyndaky gyzdan Italmazyň syr saklaýanyndan bihabar B. Kerbabaýewsalam - helikden soň:

—Okalmaz, seň çagaň ikimi ýa üçmüdir?—diýip soraýar.

Ýüzi gyzaran Italmaz hakykaty aýtmaly bolýar.

Myhmançylykdan gaýdylanda, ýaňky türkmen gyzy Italmaza ýüzlenýär:

—Sen “Öýlenemok” diýýärdiň welin, iki çagany nireden aldyň?

—Ony, zyňa gaýt-da, Berdi agadan sora —diýip, Italmaz gyza jogap berýär.

*

Bir gezek haýsydyr bir medeniçäre geçirmäge Çärjew oblastyna (häzirki Lebap welaýatyna) bardyk. Raýonlaryň birine ugramaly ýazyjylar, olaryň ýany bilen gitmeli ýerli adamlar obkomyň jaýynyň önünde ulaga garaşyp durdular. Aramyzda obkomyň birinji sekretary Balta Çaryýew hem bardy.

Dymşlygy bozmak islän B. Çaryýew, başga-da bir gep tapman, ilki gözünüň ilen zadyna ünsüni gönükdirdi. Ol gapdalynda duran Ata Atajanowyň çal paltosynyň ýeňine elini degirdi-de:

—Gör-ä ýazyjylaryň tapyýan eşiklerini!—diýdi. —Bizem şular ýaly ýeňiljek hem düşümlü paltonyň gözleginde welin...

Uly ýolbaşçy tarapyndan paltosy öwlen Ata Atajanow uzak gabarylmaly bolmady. Sebäbi beýleräkde duran Italmaz Nury ýylgyrdy-da:

—Balta aga, özüň obkomyň birinji sekretary bolubam tapmaýanyň şolar ýaly paltomy?—diýdi. —Ol-a mende-de bar. Öýde. Bahasam altmyş baş manat-laý!

Balta aga ýagdaýy ýuwmarlamak üçin:

—Altmyş baş manadam bolsa, mallygy gowy ekeni—diýen boldy.

Ata Atajanow, soň- soňlaram gabat gelen ýerde şol wakany ýatlap: “Dürrek Italmaz diýsänim! Ýeri, senden o paltoň bahasyny soran adam boldumy?— diýip, başyny ýaýkady ýördi.

*

Edebiyat institutynyň ýatahanasynyň iki adamlyk otagynda Italmaz Nury baş ýyllap şol bir adam, diýseň talantly azerbeýjan şahyry Fikret Goja bilen ýaşady. Sebäbi ikisi-de in gowy görülyän studentler bolsa-da, azarbeýjan oglanlary-ha Fikret bilen, türkmen oglanlary-da Italmaz bilen bile ýaşamaga gatybir döwtalap

däldiler.ÇünkiItalmazam,Fikredem oňat geýinmegi halasalaram,ýaşaýan otaglaryny ýylda bir gezek-de sübselemegi kyn görýärdiler. Jaýyň içi mydama buýr-bulaşykdy,kitap-depder,gazýetbary mydama pytraşyp ýatyrdy. Olar agşam ýatan ýorganlarynam,ertir turansoňlar,ýygnamaýardylar. Ýorgan gaplanýan ak ýapynja,ýatakhanyň ikinji gatyna düşüp,çalşyryp gaýdybermeli bolsa-da,Italmaz bilen Fikret uly baýramçylyk dagy gabat geläýmese,asla çalyşmaýardylar. Şonuň üçinem zandy ak ýapynjanyň haýsy reňkdediginem biler ýaly bolmaýardy. Olaryň gapysy hem hiç mahal gulplanmaýardy. Oňa garamazdan: “Ogurlanaýjak zadyňyz,pul-püçegiňiz bolsa olaryň jaýynda goýyň!” diýip,studentler anekdot döretdiler. Sebäbisüpürilmeýän,arassalanmaýan otaga özeýesinden gaýry hiç kimiň giresi gelmeli däldi.Ýatakhanyň aşaky gatyndaky hammam gije- gündiz işläp dursa-da,iki dostuň suwa düşüp gelýän pursadyna gabat gelmek kyndy.

Bir gezek men leksiýadan gaçyp gaýtdym-da,ýatakhana geldim. Emma otagymyzyň açary bile ýaşaýan kursdaşym,häzir belli ýazyjy bolup ýetişen Waslaw Mihalskide galan eken. Şonuň üçinem Waslaw institutdan dolanýança,mydama gapysy açyk durýan otagda Italmaz dagynyň jaýynda garaşmaly boldum.

Dogrudanam,otagyň gapysyndan garar ýaly däldi. Men bir ýerden sübse tapyp geldim-de,ilki bilen-ä,aýak basarda pytraşyp ýatan kagyzmydyr,çilim galyndylaryny bir burça ýygnadym. Soňra krowatlaryňüstüne-de ýapynjalaryny ýapyşdyryp,ýassyklary “çüňkläp”-owadanlap goýdum,iki stoluňam üstündäki kitaplary tertipleşdirdim. Sklad müdirimiz Nina Akimownadan elektrik lampasyny alyp,otagyň potologyna çyra dakdym. (Italmaz bilen Fikret ýokarky çyra lampa dakmaga ýaltanyp,stolüstünde goýulýan çyra bilenoňup ýördüler).Ýalpyldap çyra-da ýanansoň,otag otaga meňzedi ötagitdi. Men stolbaşyna geçdim-de,ilki elime ilen kitaba—Samet Wurgunyň“Säçilenäsärlärine” güýmendim.

Esli mahaldan soň gapy açyldy. Fikretiň gara murty bilen ullakan burny göründi. Birdenem ol: “Bagyşlaň!”-diýdi-de,gapyny aňyrsyndan ýapdy. Kän mahal geçmänkä,Fikret dolanyp geldi. Ol hem gülýärdi,hem başyny ýaýkaýardy.

—Ataçan gardaşym,bu bizim otagdy!?Men muny,ýagty hem tämiz bolansoň,özümiziňki däldir öýdüp,yzyna gaýdyberipdirin...Ýok,men beýle arassa jaýa indi Italmazy goýbermen...

*

Döredijilik adamlarynyň köpüsine,esasanam,şahyrlara mahsus bolan şöhraty gowy görmek gylygy Italmaz Nuryda-da bardy. Ol has beterem öz sözlerine döredilen aýdymlyary diňlände,hekgeriliberýärdi,aýdym aýdylyp durka,ýeňiňden çekip: “Şujagaz ýerine üns ber! Şu ýeri nädipdir?” diýişdirýärdi.

Türkmen kompozitorlarynyň köpüsi Italmaz Nurynyň sözlerine saz ýazypdy.Çünki Italmazyň özi hem belli türkmentsazandasy Han Akyýewiň mekdebinde okan dutarçydy. Şonuň üçinem onuň goşgulary akgynlydy,ýeňildi,saz ýazmaga gaýymdy.Öýüne barsaňam,Italmaz derrew dutaryna ýapyşýardy. Ol studentkä dutarlarynyň birini Moskwa-da eltipdi.

Ýalňyşmaýan bolsam,sözlerine saz ýazylan aýdymlardan Italmazyň iň gowy görýäni,özüne has ýakyn hasaplaýanyÇary Nurymowyň “Duşurmazmy?” diýen aýdymydy. Ol aýdymda:

Öwsüp baryan mymyk ýeller
Saňa arzym gowşurmazmy?
Bizi aýra salan ýollar
Indi gaýdyp duşurmazmy? – diýen setirler bar.

“Italmaz Nury ol goşgyny dünýäden öten aýaly Oguljeren pahyra bagyşlap ýazanmyş” diýen çaklama köp ýerde meniň gulagyma degdi. Emma ol çaklamany men nädogry hasap edýärim. Sebäbi ýokarda mysal getirilen bendiň soňky iki setirini goşgy doly ýazylmazyndan, Ç. Nury mow ile ýaran sazyny döretmezinden, on-on baş ýyl ozalameşidýärdim, ol setirleriň ilki döreýiş taryhynyňam şaýadydym. Italmaz Nury şol iki setiri Mätäjiniň “Bilen barmy?” diýenşygryna döredilen halk aýdymynyň heňine salyp gaýtalaýardy. Ol setirleriň döremeginiň, ol setirleriň hälimi-şindi awtor tarapyndangaýtalanyň ýörülmeginiňem özüne ýetik sebäbi, öz taryhy bar. Ol taryh şeýle:

Student ýyllarymyz Italmaz Nury Moskwanyň Teatr sungaty institutynyň aktýorlyk bölümünde okaýan türkmentoparynyň arasyndan S. diýen gyza aşyk boldy. Onda-da nähili aşyklyk! Italmaz şol gyz diýip akyl-huşuny ýitirdi. Birgezek gije sagat on ikidenem soň ol meniň ýanyma geldi.

—Kürtüm (Italmaz maňa köplenç “Kürt” diýip ýüzlenýärdi—A. T.) teatrçylaryň ýatakhanaşyna gidip geleli-le!

—O nähili gideli? Sagadyň näçe bolanyndan habaryň barmy seň?

—Aý, sagat nämemiş ol!

—Bu mahal awtobusam gatnaýan dälär.

—Sen oň aladasyny etme, Kürt. Men taksi tutup geldim. Aşakda garaşyp dur. Sen maňa ýoldaş bolsaň bolýa. “Ýeke özi entäp ýör” diýäýmesinler.

—Gidemizde-de sen, barybar “ES”-igörüp bilmersiň. Olar bu mahal düýş görüp ýatandýrlar.

—Ýatakhanaň daşyndan bir gezek öwrüm edip gaýdaýaly-la, Kürt. Belkem, ol aýnaň önünde daşaryk seredip durandyr.

Italmazyň naýynjar görnüşi meni ýeňdi. Geýindim. Gitdik. Emma münüp baran taksimiz teatrçylaryň ýatakhanaşynyň daşyndan bir däl, iki-üç gezek aýlaw etse-de, aýnanyň önünde daşaryk seredip duran gyz gözümize ilmedi.

Italmazyň “ES”-e bolan söýgüsi çaga söýgüsi ýaly bir zatdy. Ol kalbyndaky joşguny şu mahala çenli “ES”-e aýdybam bilmeýärdi. “ES” onuň söýgüsinden habarsyzdy. Oňa garamazdan, türkmenistanly studentler bir ýere ýygnansalar, üýşüp bir ýere gitseler, Italmaz şol git-hä-gitlikden galmaýardy. Ol mydama “ES”-i görmegiň höwesindedi.

Bir gezek ol teatrçylaryň köpüsiniň tomas kanikulyna —Türkmenistana otly bilen gidýändigleriniň habaryny eşidipdir, haýsy gün, sagat näçede ugraýandyklaryny anyklapdyr, “ES”-i ugratmagy ýüregine düwüpdür.

Italmaz Kazan wokzalyna meni hem alyp gitdi. Men bile gitmek bilen nähili wezipäni berjaý etmelidigimi soradym: “Sen yöne ýanymda dursaň bolýar”.

—Anha, ol dur!—diýip, wokzala gadam basanymyzdan, Italmaz telim wagon aňyrdan duran oglan-gyzlaryň arasyndaky “ES”-i görüp ýetişipdir.

Biz olaryň ýanlaryna bardyk. Salamlaşdyk. Olar bize hiç hili ünsem, sowalam bermediler. Italmazyň özi bu ýerde peýda bolmagymyzyň asyl manysyny gizlemäge çalşyp:

—Aý,bizem bir tanşymyz gidýärdi welin,şony ugratmaga geldik—diýdi.

Hernä,geljekki dili uzyn artist bolmalylaryň birden biri: “Tanşyňyzy ugratmaga gelen bolsaňyz,biziň ýanymyzda durmaňyz näme?” diýmedi.

Otly ugrady. Italmaz ikimiz perronda galdyk. Men ony kesesinden synladym.Italmazyny gözi ,ýüregi Aşgabada tarap ugran otlynyň yzy bilen gitdi. Perronda ýaş şahyryň diňe boş göwresi galdy.

—Wagt baryny ýitirip bu ýere geldik. Ýeri,näme netije çykdy? Alynmadyk myhmana döndük.Sen oňa hatda “Sag bol!” hem diýip bilmediň-ä...

—Diýmämde näme?

—Şony-da diýip bilmejekbolsaň,näme maksat bilen wokzala gelýäň?

—Wah. Kürt,sen oňa düşüneňok-da. Sen kürt-dä.

— Sen kürt bolmasaň,düşündir-dä! Barybir,ol ikiňiziň ýoluňyz başga-başga ahyryn.Häzirem ol beýläk gitdi,sen bäräk gaýtdyň...

—Ýollar aýrylsa-da,ahyr birigýändir,Kürtüm...

Şondan kän mahal geçmänkä,Italmaz Nury keýpi çag mahaly:

Bizni aýra salgan ýollar

Ahyr ýene duşurmazmy?

Gaýdyp bir gün duşurmazmy? — diýen setirlere hiňlenmäni tapdy.

Belki-de ol goşgynyň galan setirleri soň-soňlar,megerem,zehinli kompozitor Çary Nurymowyň haýyşy bilen ýazylandyr. Çary bilen Italmaz ýegre dostdular.

Ýöne “Duşurmazmy?” diýen aýdymy eşidenimde men şindi-şindi hem Italmaz Nurynyň şol görmegeý gyzyň ugrunda ylgap,ýene bir gezejigem bolsa,görmegiň arzuwy bilen Moskwanyň Twer bulwarynda,Sobinow köçesinde selpän yerlerini ýatlamaga mejbur bolýaryn. Ol söýgi kalby päk şahyryň arassa söýgüsidi. Ol söýgi gözellige,çyn poeziýa bolan söýgüdi,gözellige ýürekden düşünmegi,guwanmagy başarmaklygyňasyl nusgasydy.

*

Bir gezekýatakhanamyza Ýokary edebiýat kursunyň diňleýjisi ýazyjy Kakaly Berdiýewiň ýanyna “Mugallymlar gazýetiniň” baş redaktory Şirli Durdyýew,“Türkmenistan” neşirýatynyň baş redaktory Çary Matalow,“Tokmak” žurnalynyň baş redaktory Çary Aşyr dagy gezmäge geldi.Myhman gelse-gelmese,mydama gazany gaýnap durýan “duzy zor,duşmany güýçli” diýilýänleriň hilinden bolan Kakaly Berdiýewbu gezek dürli-dümen nahar baryny bişiripdir-de,hemişeki endigine görä,student ildeşlerini hem çagyrdylar.

Nahardan soň kitap-depderini alyp haýdap okuwa barýan Italmazykoridorda gören Cary Matalow:

—Är ömründe bir gezek myhmançylyga geldik welin... Agalaňňyz gelende dagy bir günjök okuwagitmänem bolar ahyryn—diýýär.

Italmaz oňa:

—Wah,Çary aga,biz-ä “Oňat okaýar ekenler” diýdirjek bolup,siz geleňizde okuwa gitmäge hyýallandyk welin,badymyzy aldyňyz.Başgagünlerasla okuwa gitmesek näme!—diýýär.

*

Instituty tamamlandan soň, Italmaz Nury “Edebiýat we sungat” gazýetine ymykly işe girdi. Gazýetiň baş redaktory, hemmeler tarapyndan sylanýan Baýram Welmyradow işiň hilini hem eli işleýän žurnalistibiçak gowy seljerýän adamdy. Şonuň üçinem “eli-dili ýerbe-ýer” Italmaz Nury, käte aljyraňňy görünse-de, Baýram aga ony bölüm müdirlige belledi.

Italmaz Aşgabatda işlese-de, jaýsyzlyk zerarly çagalaryny ýanyna getirip bilmeýärdi. Ol bagşy Nurjemal Adyýewanyň howlusynyň bir burçundaky hütdükde kireýneýaşaýardy.

Bir gezek Italmaz maňa:

—Özüň-ä Berdi aganyň ýanynamöhüm bilen barmaga utanýan welin, sen, Kürtüm, maňa bir jaýjagaz diläp bersene!—diýdi. —Çagalarymam getirip bilemok, kişi howlusyndabakna ýaly bolup ýaşamakdanam halys ýadadym.

Men dostumyň haýyşyny berjaý etmek meýli bilen Berdi Kerbabaýewiň iş otagyna bardym. Haýyş aýdylp-aýdylmanka:

—Okalmaz jaý aladasyny etmek öz hakydamda-da bardy—diýdi-de, Berdi aga derrew “hökümet telefonynyň” şahyna ýapyşdy, Halmyrat Garaýewiç diýen biri bilen (Şol ýoldaş Aşgabat şäher ispolkomynyň başlygy bolsa gerek) salam- helik alyşdy. —Maňa-ha, üç otaglyja bolsa-da, bir jaý gerekdi, Halmyrat. Gowy şahyrym bar welin, bala-çagasy bilenmeýdanda galdy diýen ýaly. Bir bolgusyz tünekdehak-heşdek töläp ýaşap ýör...

Şondan bir aý töweregi geçensoň, men ýene Aşgabada komandirowka gelenimde Berdi aganyň ýanyna salamlaşmaga bardym welin, ol gözlerini çalartdy-da, nägileäheň bilen:

—Näme, ýene aşnaň üçin jaý dilegçiligini etmäge geldiňmi?—diýdi. —Oňa aşna diýmezler, tüýs sölite diýerler. İş-ä bitirdi ýigit!

Berdi Kerbabaýewiň bir zada gaty gahary gelse ýa-da keýpi erbet bozulsa, gözleri çalaran ýaly bolýardy. Bu gezek welin oňa gözünü mazaly “çalartmaga” esas hem bar eken. Asyl Italmaz B. Kerbabaýewiň bir hepdä-de ýetirmän alyp beren jaýyna öz geleňsizligi zerarly mahaly bilen göçüp hem barmandyr. Täze jaýyň gapysyna berkräk gulp hem oturtmandyr. Netijede, eýesiz ýaly bolup, boş duran jaýa köp çagalybir ene kürsäp giripdir-de, öz goş-golamynam getirip ýaşaberipdir. Kanungödek bozulsa-da, köp çagaly bolansoň, ol aýaly hiç kim jaýdan çykaryp bilmändir.

Şol wakadan soň ýarym ýyl dagy geçensoň, köçeden haýdap gelýän Italmaz özüni B. Kerbabaýewiň çagyrandygyny aýdyp, meni hem ýany bilen alyp gitdi.

Eli kagyza dolangy bir zatly Berdi aga bizi kabinetiniň iç işiginde garşy aldy. Biz onuň yzyna düşüp, daş çykdyk.

Berdi aga kineli ýaly ýylgyryş bilen maňa ýüzlendi:

—Okalmaz ikinjigezek alyp berýän jaýymyzy ýene biri eýeläýmänkä, gapysyndanalaja dakyp gaýdaly, dorogoý drug!

Ýaşulynyň “Wolgasy” Hudaýberdiýew köçesiniň 74-nji jaýynyň gapdalyna baryp saklandy.

Dört otagly päkize jaý! Biz Berdi aganyň yzyna düşüp, otaglaryň içine telim gezek aýlandyk. Ýaşuly jaýa Italmazyň özündenem beter begenýäne meňzeýärdi. Birdenem ol elindäki kagyzy açdy-da, heniz ýagy hem süpürilmedik gulpy çykardy.

—Dorogóy Okalmaz,şu mäkäm gulp mendensaňa peşgeş bolsun. Şu gezegem jaýy eliňden gidiräýseň,ýene on ýyldanam tünekli bolaryn öýtmegin. On ýyldan soň berjegem bolsalar,meň özüm şol jaýy saňa berdirmerin. Şuny hakydaňdan çykarma.

Berdi Kerbabýew gyssanýandygyny aýdyp,jaýdan çykdy. Ol birdenem,ýene yzyna aýlanyp:

—Gapa täze gulp oturtman,ikiňizem meň gözüme görnäýmäh!—diýip gitdi.

*

Italmaz Nury kompartiýanyň hataryna girmegi niýet etdi. Oňa abraýly adamlar hödürnama berip,hakyky kommunist boljakdygyna kepil geçdiler. Ol edilmeli işleri edip,ahyr raýkoma ýetende,şol döwrüň düzgünine görä,partiýa girjekleri seljerýän bir topar işsiz pensionerleriň eline düşýär.Wagt geçirmäge güýmenje gözläp ýören gojalar Italmazyň üstüne sowal baryny ýagdyryp başlaýarlar. Hatda olar ýüzýyllyk urşuň haçan başlanyp,haçan gutaranyňa çenli soraýarlar. Italmaz ol sowallaryň başisine jogap tapsa,altynjysy jogapsyz galýar.

Ahyram jany ýanan Italmaz:

—Siz on-on iki adam bolup,meniň ýeke özüme ýüz sowal berdiňiz. Men olaryň 99 prosentine jogap gaýtardym. Indi men siziň hemmähize ekeje sowal bereýin welin,üýşüp jogap tapsaňyzam,zordugyňyzy bileýin—diýýär.

Şeýdibem,partiýa girýänleriň “aklyny derňeýän” gojalary öýkeleden Italmaz Nury tabşyran dokumentlerini yzyna alyp gaýtmaly bolýar.

Agşamlyk dost-ýarlaryny öýüne çagyran Italmaz partiýa girmänini dabara bilen belleýär.

*

Göräýmäge,Italmaz özi hakda alada,pikir edýän adama meňzemeýän ýalydy. Emma kitap çykartmaly bolsa-da,konkurslarda baýrak almaly bolsa-dakänbir hakyny gidirmeýärdi. Ol göze-başa düşmese-de,gerekli ýerinde öz adynyň bolmagyny gazanýardy.

1974-nji ýyldamen Türkmenistan kompozitorlarynyň nobatdaky gurultaýyna bagyşlap bir degişme goşgy ýazdym. Olgurultaýyň ön ýany “Ýaş kommunist” gazýetinde çap edildi. Ine şol goşgy:

AÝDYM-SAZYŇ NURULARYNA

Adyň Nury bolsa,ýa Nurum bolsa,
Saz çalarsyň ýa-da aýdym aýdarsyň.
Degişme bolansoň meniň bu goşgym,
Belki,oný ýalandyram öýdersiň.

Bagşymyz bar NURberdi Gul,
Aýdym aýdýar,hezil berýär.
Annaň ogly NURmyradam,
Toý-tomguda ykjam durýar.

Nabadymyz NURmuhammet,
NURjemalmyz ýürek nagşy.
Iki sany NURYsy bar,
NURýagdyýew Nury bagsyň.

NURy Muhat kompozitor,
NURy Baýram aýdym aýdýar.
Sapar NURum,
Durdy NURy,
Çary NURUm...
Ýöne bular bärden gaýdýar.

Kompozitor Halmämmedow.
Oňam ady NURY ahyr!
Sazçylaryň Nurudygna
Sebäpgär däl juwan şahyr.

Geň galmaly!
Muňa seret!
Geçen tomus Moskwadan
Okap geldi bir aýdymçy.
Tanyş boluň: NURY Meret!

Şirin mukam Nurularmyz,
Guwanýarys adyňyza.
Bizem barars gurultaýa,
NURY dakyp adymyza.

Değişme gazýetde çap bolansoň,Italmaz gabat geldi-de:

—Sen goşgy ýazyp bileňok,Kürt—diýdi. —Prozaňy ýaz-da ýör,goşga goşulma...

—Hä,değişmäni halamadyňmy?

— Goşguda jemleýji nokat ýok. Ras,goşgy değişmemi,değişme-de bolsun. Ol goşgyny “Siz 10-12 sany aýdymçy,mukamçy Nurusyňyz welin,hemmäňiz birleşseňizem,ýeke şahyr Italmaz NURYça ýoksyňyz” diýen ýaly jemleme bilen gutarmaly...

*

Italmaz Nury özi hakda değişme döredilmegini küýseýärdi,ýakyn ýoldaşlary bolan biz onuň özünü görmegi küýseýärdik. Onuň bilen ýygy-ýygydan duşuşmasak,ara daş bolsa,telefonda sesini eşitmesek,bir zadymyz ýetmeýän ýalydy. Gowşut Şamyýew,Halyl Kulyýew,Tirkiş Jumageldiýew,Saýlaw Myradow,Hudaýberdi Diwangulyýew,Gurbannazar Ezizow dagy Italmazsyz “döwre gurap,käse aýlan” dälirler diýsemem,ýalňyşmaryn. Men Moskwada işlämsoň,ýaňkylara garanyňda,onuň bilen seýregräk duşuşýardym. Ýöne günde-günaşa oňa til edip durardym. Iki-üç gün habarlaşmasam,Italmazyň özi jaň edip: “Aý,men-laýt! Saglygyňy soraýaýyn diýdim” diýerdi.

Emma 1980-81-nji ýyllarda onuň özüniň saglyk ýagdaýyndan habar tutup başlamaly bolduk. Ol apgyrtma ýaly bir alkymçişme derde sezewar boldy.Şunlukda,esli mahallap ondan ses-seda çykmady.

Şol mahallar Moskwada Ýokary partiýa mekdebinde okaýan,Italmazyňýegre dosty Hudaýberdi Diwangulyýew oňaüç-dört bentlik degişme goşgy ýazyp,maňa-da telefonda okap berdi. Soňra Hudaýberdi ikimiz birleşip,oný ullakan degişme goşga öwürdik. Ine şol Italmaza iberilen degişme hatyň gysgaldylan nusgasy:

Obaň-a terk etdiň,iliň amanmy,
Söwer dostlarmyzyň biri,Italmaz?
Hat-habar ýok,diriligiň gümanmy,
Ynha,birki hepde bäri,Italmaz?

Gepleşeyin diýsem, sesiň syrtyňda,
Bir elniň nasyňda, biri kartyňda.
Nepi ýok Atajan Tagan kürtüň-de,
Senden habar bermez Nury, Italmaz.

Nuh bilen içişip,gämisin tartan,
Ahilles ylganda,ýanynda ýortan,
Zewc bilen darkaşyp,köýnegin ýyrtan,
Şol zamandan bäri diri,Italmaz.

Garaşman mürähet,hödür-kereme,
Kürsäp girip gitdiň bagy Ereme.
Sen döräliň bardyr goja Ýerem-ä,
Zooparkyň meýmuny,şiri,Italmaz.

Näçe asyr şerap süzdi dahanyň,
Näçe asyr dişsiz gezdi dahanyň.
Müň ýyl ozal Maru-ŞahuJahanyň,
Tasdanam bolupdyň meri,Italmaz.

Napoleony ajy-ajy gägirden,
Karfagenleň dynç başyny agyrdan.
Kerbabaňam on iki süňňün agardan
Ýaşytdaşyň ýeriň şary,Italmaz.

Ýaňy ökdelediň teňňe sowmaga,
Daglar lerzan urýar gurýan gowgaňa.
Jüneyt senden gaçyp gitdi Owgana,
Afroditaň intizary,Italmaz.

Dömmän senden ýagyr bolan gerşiniň,
Haýrany biz dünýäň abat durşunyň.

Megerem,üçünji jahan urşunyň
Sen bolarsyň sebäpkäri,Italmaz.

Nusaý salynanda bolup prorab,
Artyk narýad ýazyp,içipsiň şerap.
Oks derýasyna syrtyňy diräp,
Isgendere saldyň zory,Italmaz.

Saglygyň gowumy,oňatmy işler?
Sagmy Saýlaw,Tirkiş,Gowşut ýoldaşlar?
Ýene duşuşançak sag bolsun başlar,
Bir hat gönder biziň sary,Italmaz.

Italmaz bu degişme haty gabat gelene okap berýär eken. Şeýlelikde,ol köp adamyň gulagyna ýetipdir.

Bir gezek Italmaz maňa jaň edip: “Hudaýberdä-de til etdim welin,ýerinde ýok eken. Şol goşgyňyzyň ýene bir nusgasyny iberiň!”-diýdi. Asyl goşgyny Italmazdan kimdir biri alyp gidipdir-de,yzyna gaýtarmandyr.Italmaz bolsa ol degişmäni ýitirmek islemändir. Ol sözüniň ahyrynda: “Sizdenem şahyr bolarmy!Men ol goşga ýene iki küplet goşdum welin,Hudaýberdi ikiňiziň ýazanyňyzdan münň esse gowy boldy”- diýdi.

*

Bir gezek iş kabinetimizde otyrkam,moskwaly rus şahyry,Magtymgulynyň,Anna Kowusowyň,Italmaz Nurynyň köp goşgularyny terjime edenýaşulyÝuriý Gordiýenko gapyny emäý bilen açdy-da,meni daşaryk çagyrdy.

Koridora çykdy. Şahyryň goltugynda kagyza dolangy bir zat bardy. Ol meni has aňyrrak,adamlardan çeträge çagyrdy-da:

—Meň-ä senlik bir aladam bar,gadyrdan—diýdi. Özi-de ol uýala-gorka gepledi, — Bir hili ýagdaý-ha bolandyr welin,hiç kime aýtmaweri!

On-on iki gün ozalÝuriý Petrowiçi biz Aşgabada döredijilik komandirowkasyna iberipdik. Şonuň üçinemmen olbaran ýerinde bir gelşiksiz iş edendiröýdüp münkür boldum.

—Komandirowka sag-aman geçdi dälmi? Özüňiz-ä aman-esengelen ýaly. Ýüz-gözüňiz oňat...

—Ýüz-gözüm bar bolsun-la!—diýip,ýaşuly utançly ýylgyrdy. —Aşgabatdan gaýtmazymdan iki gün ozal,ilki-hä Anna Kowusowa sataşdym. Soňam ol ikimiz Italmaz Nurylara gitdik...

—Gaty gowy-da. Döredijilik gürrüni bolandyr. Biz sizi hut şeýle maksat bilenem komandirowka ýolladyk-da.

—Ol-a dogry welin... —diýip,Gordiýenko goltugyndaky zada tarap ümledi. — Gaýdamda Italmazlardan ugramaly boldum. Agşamam uzagrak oturypdyrys. Ertiriňalasarmyklygynda,men özümüňkidir öýdüp,Italmazyň penjegini geýip gaýdyberipdirin.

Men ýaşulyny utandyrmajak bolup:

—Aý,onça-onça zat şahyrlarda hälimi-şindi bolup duran zat ahyryn!—diýen boldum.

—Şeýledir welin... —diýip,Ýuriý Petrowiç utançly güldi. —Penjegimiň kisesinde jaýymyň açary bardy... Gelemsoň,öýüme-de gapyny döwüp girmeli boldum. Gelen-giden bolsa,Italmazyň penjegini Aşgabada ibersene!

Men kagyza dolangy penjegi alyp galdym-da,Gordiyenko gidensoň,Aşgabada jaň etdim. Habarymy diňläň Italmaz:

—Asyl kisäme bir del açar bar diýdim-le!—diýip,meni geňirgendirdi. —Ýura ikimiziň penjegimiz-a meňzeş ekeni welin,açardanam aňaýmandyryn-da...

*

Bokurdagynyň çişini üçin Italmazy operasiýa etmediler. Sebäbi onuň üstesine ýokary ganjoşma-da peýda bolupdyr. Bökrekden döwrän ganjoşma gitdikçe güýjöp,Italmazy tanar ýaly bolmady. Men ony soramak üçin iki gezek Aşgabada gelip gitdim.

...Tomsuň jokrama yssysynda köpüň gowy görýän ýigidi,guýmagursak şahyr

Italmaz Nury Aşgabat şäherinde dünýäden ötdi.Ony Mary etrabyna äkidip,öz obasynyň öwliýäsinde ýerlediler.

Italmazyň instituty tamamlap,ilki işe başlan ýeri bolan “Edebiýat we sungat” gazýetiniňredaksiýasy onuň ölüm ýassygynda ýatyrka ýazan iň soňky goşgusyny öz sahypasynda çap etdi. Men ol goşgyny gazýetiň 1985-nji ýylyň 14-nji iýunyndaky sanyndan alyp,özýazgyma goşdum:

AÝYRMA

Ykbal,ýazym,tomsum ötdi,
Ýöne güýzden aýyrma sen.
Indi gyşa nobat ýetdi,
Garly düzden aýyrma sen.

Gülüp,bagrym kebap kylan,
Dertli günüm tebip bolan,
Müň aýdyma sebäp bolan,
Gara gözden aýyrma sen.

Buýsanç bilen gezer ýaly,
Dostaganat gerer ýaly,
Joşup,nagma düzer ýaly,
Şirin sözden aýyrma sen.

Ýürek berip bu giň düze,
Tohum sepdim ellem bile.
Joşdur,gaýrat bersin bize,
Hoş owazdan aýyrma sen.

Haýry oňlap,şeri geňläp,
Seret,barýan ömri soňlap.
Ýüzläp-ýüzläp,müňläp-müňläp
Tanyşýüzden aýyrma sen.

Ýok durmuşdan doýma,ykbal,
Ömri ýolda goýma,ykbal.
Gör,gerdende agyr ýük bar,
Ilden-günden aýyrma sen.

Magtymguly Pyragy aýtmyşlaýyn,ölmegi,aýrylmagybize Pederiň özimiras
goýmuş.Ýöne şol miras boýna düşenden soňam,şahyr Italmaz Nury ýaly
mydamaýagşylykda ýatlanmak hemmämize nesip etsin...

1969-89

Mary-Aşgabat-Moskwa.

*

Ýüzüňe öwýäniň duşmançylygyýüzüňe tankytlaýanyňkydan hasçökderdir.

*

Gowy adamlar uçdantutma diýen ýaly sadadan ynanjaň bolýarlar. Ýaramaz adamlar
bolsa şol sadalygy,ynanjaňlygy öz bähbitlerineulanýarlar. Ol taryh boýy hem şeýle
bolupdyr,häzirem şeýle.

*

Şu gün Resul Gamzatow maňa üç gezek jaň etdi. Ol içi gysýandygysebäpli
şeýdýär.Dost-ýarlaryňy, deň-duşlaryňy, pikirdeşleriňi ýitirip,ýalňyz galmagyň aýylganç
jezadygyna men Resul Gamzatowyň mysalynda anyk göz ýetirdim.Dünýädenötüp giden
Tihonow, Twardowskiý,Kaýsyn Kylyýew, Sergey Orlow, Tarkowskiý,Dudin, Lukonin...
onuň ýürekdeş dostlarydy.

O5. O3. 92.

*

Adam ýaşap ýörende,
Ýalan ýaly öljegi.
Ýöne uly ölen-de,
Soň bilinýär ölçeği.

GurbannazarEzizowyň bupikiriň dogrudygyny
ýazyjyGurbandurdyGurbansähedowyňaradan çykmagy ýeneburgezektassyklady. Ol
türkmen ýazyjylarynyň iň köp okaýanlarynyň biridi,sowet edebiýatyndan,dünýä
edebiýatyndan,has-da Gündogar edebiýatyndan türgendi,gönümel hem tapylgysyz
maslahatçydy. G. Gurbansähedow özüniň şeýdýändigini-de bilmän,sähel many aňyan
diňleýjisine täsin,diýseň wajyp epizodlary-da peýrewde gürrüň arasynda hem aýdar
goýberibererdi. Onuň 25 ýaşynda Ýazyjylar soýuzyna başlyk bolmagy-da,27 ýaşynda
Kremlde edebiýat barada doklad etmegi-de,27 ýaşynda “Sowet Türkmenistany” gazýetine

baş redaktor bellenmegi-de düşüňjeli adamdygyndan gelip çykýan bolsa gerek. Ýöne onuň özi dirikä biz beýle zatlar barada oýlanmandyrys.

*

“Amerikany Kolumbdäl,türki dilli adamlar açypdyr” diýen çaklama kem-kemden ynanasyň gelip barýar.”El—Altaý” žurnalynyň 1991-nji ýyldaky 2-nji sany tötänden elime düşdi.”Naukada şinžuler açylytalar” atly makalada amerikaly indeýlertaýpasynyň dili bilen türki taýpalaryň dilleriniň gaty golaýdygyna garalýar. Şol makaladan birnäçe mysal:

Indeýçe. (maýýalar):	Rusça:	Türkçe:
ýaş	molodoý	Ýaş
kun	solnse	Gün
iç	wnutrennost	iç (garyn).
uş	tri	Üç
koç	noşa	Göç
a-aç	ohotnik	Awçy
koş	ptisa	Guş
imiş	frukta	Iýmiş
a-ak	belyý	Ak
ik	dwa	Iki
çaçak	krasiwyý	çiçek-gül
çılan	zmeýa	Ýylan
bagyr	peçen	Bagyr

*

“Oteçestwenen gront” neşirýatynyň çakylygy bilen Budapeşte baranymda,neşirýatyň ýolbaşçylary meni gunorta naharyna çagyrdylar. Nahar mahalyolarmaňa Türkmenistan hakda kân sowal berdiler. Ýöne,näme üçindir,üstünliklerimizhakdaky gürrüňlerimibaş ýaýkamak bilen,kemçiligimiz hakdaky gürrüňlerimi bolsa,baş atypdiňlediler.

Agşamlyk myhmanhananyň gapysynda terjimeçi bilen hoşlaşanymda,näme sebäbegürrüňçilerimiň beýdendiklerini soradym. Asyl wengerler makullanlarynda baş ýaýkap,makullamasalarambaş atýar ekenler.

*

Döwlet ýolbaşçylary öz ýurdunyň raýatларыnaorden,medal,paýlap bilerler. Ýöne olar talant bilen akyl paýlap bilmezler. Şol hem adamlaryň bagtynyň getirdigi.

*

Taryh özüne hiç kimiň beren bahasyny kabul etmeýär. Çünki ol özüne baha berilmegi üçin döredilmän,oňa baha bermäge synanyşýanlara nyrh kesmek üçin döredilipdir. Şol sebäpli-de taryha üýtgeşme girizjek bolmak taryhy akmaklykdyr.

ÖZÜM BARADA

(“Uruş haçan gutarýaryň” çeh diline terjimesine sözbaşy.)

Başgalary-ha bilemokwelin,men-ä özüm barada ýazmaly bolsa,ýaýdanyberýäriň.Belki-de,beýle ýagdaýmeniň terjimehalymda agyz dolduryp aýdyp durar ýaly agramly wakalaryň bolmanlygyndandyr.Gyş köşgüne hüjüm etmedim,galtamanlara garşy göreşmedim,kolhoz gurluşygyna gatnaşmadym,kosmosa-da uçmadym,uçurmazdylaram.Her bir adaty adam ýaly faşizmi ýigrenýäriň.Ýigrensemem,ondan gan algym baram bolsa,Ýu.Fuçigiň boýnundan ilen tanap meniň boýnumdan düşmedi. Ýöne ol tanap meniň göz önümden gidenok. Sebäbi...

Meniňadamçylygy ýumşak,garybam bolsa,sahy,örän ýatkeş garry enem bardy.Men käte betçilik eden wagtyň ol: “Sen dünýä ineňsoň,gün gören dälidirin”diýip käýinýärdi.Beýle käýinjiňdöremeginiňem öz sebäbi bardy. Men 1941-nji ýylyň tomsunda,ýagny Beýik Watançylyk urşy başlanan badyna ýa-da sähel ön ýany dünýä inipdirin. Ýöne garry enem ol uly betbagtçylyga meniň dünýäinmegimiň däl-de,Gitleriň dünýäinmeginiň sebäp bolandygyny welin agzamaýardy. Sebäbi ol Gitleri tanamaýardy,meni tanaýardy.

Enemiň dokuz sany ogly bolupdyr. Ýöne olaryňsekizisi hem haýsydyr bir çaga keseline sataşyp,bir ýaşaman ýogalytdyr. Dokuzynjy çaga dünýä inende,oný üç aýakly taganyň aşagyndan geçirip,otda-da ýanmaýan tagan ýaly berk bolmagyny diläpdirler.Adyna-da Tagan dakypdyrlar. Şonuň üçinmi ýa-da başga sebäpdenmiuzagyndan maňa kaka bolmaly çaga bir ýaşaman ölmek belasyndan sypypdyr. Emma şol döwürde,bizde hakyky medisanyň ýok döwründe tebigatyň keselinden ölmän sypan çaga adam eliniň — faşizmiň getiren ajalyndan sypyp bilmändir. Meniň kakam Tagan Öwez ogly 1943-nji ýylyň 21-nji iýulynda Orlow şäheriniň etegindäki Stepanowka diýilýänobada wepat bolupdyr. Onuň şol mahal 31 ýaşy bar eken. Ol uruş turmanka goşun gullugyna gideni sebäpli,meni bir gezegem görmändir,menem ony.

Häzire çenli-hä meniň döredijiligim,esasan,öz terjimehalymbilen baglanyşykly diýen ýaly. Ilki goşgy ýazyp başladym. Türkmen dilinde iki sany goşgular kitabymam çykdy. Ýöne şol goşgulary ýazanyma indi okünýäriň. ”Aşgabadýň agşamy”,“Oýar sen meni”,“Düýnden bäri”,“Seni gözleýän” diýen hem başga-da bir topar aýdymlaryň tekstiniň awtory. Emma goşgy ýazmagy birden taşladym. Belkem,olokyjylar üçin bähbit bolandyr. Talantsyz goşgulary çyrşap ýörmekden ýazýan goşgularyň talantsyzdygynawagtynda düşünmegi hem talantyň bir görnüşi hasaplaýaryn.

1975-nji ýylda Moskwanyň “Molodaýa gwardiýa” neşirýatynda ilkinji hekaýalar ýygynyndym 75000 tiraž bilen çapdan çykdy. Siziň “Zelenoe drewo” diýen

Sowet ýazyjylarynyň proza ýygynyndysy üçin saýlap alan“Uruş haçan gutarýar” atly hekaýam hem şol kitaptan. Hekaýanyň baş gahrymany Mamur ene meniň garry enemiň prototipi bolmaly. Hekaýadaky garrynyň uruşda ölen ogly diri diýlip aldananam,onuň derýadan urup geçenem hakykat. Ýöne meniň derýadan urup geçen enem hoş habaryň ýalandygyny bilen badyna ölmedi. Oglunyň dolanmagyna bolan umydy ony ýene telim ýyl ýaşatdy. Men onuň perzendine garaşşyny durmuşda bolşy ýaly güýçli edip berip bilmedim. Enäniň perzende bolan söýgüsini bolşy ýaly edip,kagyza geçirmek mümkinem däl.Şony başarmanam gahrymanymy öldürmeli boldumPerzendi uruşda galan

enäniň,perzendi dolanyp gelmese,urşuň gutarandygyna ynanmajagy çyn ahyryn. Men gahrymanymyň mundan zyýat ezýet çekmegiine dözmän,urşy gutarmaly etdim.

Ýoldaşlarym,käbir tanyş okyjylar “agyr” hekaýa ýazýanym üçim maňa igenjek bolýarlar. Men “agyr” hekaýa ýazamok. Men durmuşda bolan ýa-da bolup biläýjek wakany bolşundan “agraldamok-da”,gaýtam,“ýeňledýäriň”.Urşuň ynsana getirýän betbagtçylygyny hem hakykatdakysyndan agraaldyp bolarmy?Taryhdanam ozal başlananhaýsydyr bir urşuň hiç mahal gutarmajakdygy,onuň ýitip giden mazarlarda,guran agaçlaryň ýer astyndaky köklerinde,söweşe gatnaşanu-gatnaşmadyk adamlaryň kalbynda ýaşaýany,ýaşajakdygy hak zat.Belkem,urşuň getirýän ezýetiniň haýsydyr bir bölejigini kagyza geçirmek onuň ýene gaýtalanaýmagynyň ahmaldygyny,ondan ägä bolmalydygyny ýatladyp durar.

Obada doguldym,kolhozda işledim,Sowet goşunynyň hatarynda gulluk etdim.

1967-nji ýylda Moskwanyň Edebiýat institutyny tamamladym.“Uruş haçan gutarýar”,“Söweşden soňky söweş”,“Lal perişde”,“Mähnet dünýädäki kiçijik jaý”,“Saragt galasy” ýaly kitaplaryň awtory. Marynyň,Çärjewiň,Oşyň teatrlarynda pýesalarym goýuldy.

Hökümet ýolbaşçysynyň elinden sylag-serpaý alyp göremok. Ýöneonuň üçin kemsinmeýäriň. Men eserlerimi güýçli döwlet ýolbaşçysy üçin däl-de,ejiz okyjy üçin ýazýaryn. Eserlerimiň birnäçesi dünýä halklarynyňonlarçasynyň diline terjime edildi. Berilýän maglumatlara görä,kitaplarym dükanlarda ýatmaýarmyş.

Siziň okyjylaryňyza rowaçlyk arzuw edýäriň.

Atajan Tagan.

1988.Moskwa şäheri.

*

Watany satyp bolýar,emma satyn alyp bolmaýar.

*

Men özeserlerimiň gowşakdygyny azap baryny çekip ýazyp gutaranymdan soň bilip galýaryn. Bu meniňem,okyjynyňam başyndan inen towky.

*

Käbir beýik şahslaryň hakyky ýaşayşyölenlerinden soň başlanýar.Lermontow,Puşkin,Şukşin,Tarkowskiý—ogly,Rubsow. G.Ezizow...

*

Watanyň bähbidi ugrunda görkezilen edermenlige baýrak,sylag almak özüň üçin eden işiňe töleg almak ýaly bir zat bolmaýarmyka?

*

Aşgabada belli “ýeňil aýal” Käbä gidip gelipdir. Men ozal Käbe diýilse,hormaty belent din merkezidir öýdýärdim. Emma öňki dönük kommunistler,ogry jenaýatkärler,indem “ökjesi ýeňil”aýallar...Käbäni kir ýuwyýan hammamdyr öýdýärler. Iň bolmanda,lolulary beri Käbe topragyna goýbermeli däl ahyryn. Umuman,aramyzda öz ynanjyndan tiz ýüz öwürýän adamlaryň sany şeýlebir kän welin,haýran

galaýmaly. Bolşewikler gelenden soň metjitlerimizi ýykdyk, namazlygy ýok etdik. Ýogsam, biz bilen bir döwletde ýaşap, bir syýasata gulluk eden özbekler, täjikler beýtmediler ahyryn. Molla-müfti ýaly az-kem sowatly gatlagymyzy eşek guýruklap ýören haramzada meňzetdik. Partiýanyň talap etmedik zadynam özümizoýlap tapdyk.

Indi bolsa, partiýa biletlərini taşlan “ýoldaşlar” kommunistlikden yüz öwrüp, toba kylmak üçin käbä gidýärler. Ýap-ýaňy hem uly delegasiýa, şol sanda işan-mollany, yslamy wejera eden messepsiz-wyjdansyz ýazyjylar-da Saud Arabystanyna gidip geldiler. Partbiletini zyňyp, Käbä gidip, “musulmana öwürülen” dönük ýazyjylaryň biri eýýäm özüniň “hajy” bolşy baradamakala-da ýazdy. Menem (hiç mahal partbiledinmändigim üçin bolsa gerek) şol ýazyjylary ýatlap, şu setirleri ýazdym:

Yetmiş ýylky günälerni ýywmaga
Kommunistler Mekgä tarap uçdular.
Dek düýn namazlygy depip geçenler
Bu gün “Eziz partiýadan” geçdiler.

Ynanmagyn, Mekge, binamazlarga,
Olar pohlap gitdi Aşgabad hem.
Öň-a olar partbilete çalyşdy
Yslamy, imany, ýakyn-ýady hem.

Sen olaň günäsin ýuwup bilmersiň,
Ol günä ýuwlardan belentdir, belent.
Käbä ugran günü partbildi taşlan
Dönükleň tobasy galatdyr, galat.

Sen olaň günäsin ýuwmakçy bolsaň,
Günä gazanarsyň ýuwulmaz ýaly.
Hemem igläp gutararsyň ömürlik,
Sabynyň kir ýuwup gutarşy ýaly.

Dek. 1992.

*

Talantly şahyryň özüniň poeziýa hem hasaplaman, gapdala taşlan setirlerini okasaňam, ony talantly adamyň ýazandygyny saýgarmak bolýar.

*

Iň belent hem hiç mahal gadry gaçmaýan söýgi ýetilmedik söýgüdür.

*

Eger men ol dili türkmen dilini bilşimiň 70-75 %möçberinde bilýän bolsam, eserlerimi rus dilinde ýazardym. Rus dili hakyky poeziýa hem proza ýazmak üçin ýörite döredilen ýaly.

*

Kitap okamaýan adamlar kitap okamagy pişesiz adamlaryň edere iş tapmansoňlar,güýmenjeüçinöwrenen endigi hasap edýän bolsalar gerek.

*

Meniň dünýäniň inbeýik ýazyjylarynyň biri bolsa gerek diýip sarpa goýýanym Stendal: “Diňe öz döredijiliginden çuň lezzet alyp bilýän adamyny geniý hasaplap bolar” diýip ýazýar. Ylalaşasym gelenok. Eýsem,öz ýazan dereksiz eserinden lezzet alýan talantsyza-da geniý diýmelimi?Men talantsyzyňam öz ýazýan zadýndanlezzet,onda-da çuň lezzet alýandygynaşübhesiz ynanýaryn.Çünki,ýazýan wagtyň lezzet bermeýän eseri ahyryna çenli ýazyp bolmaýar.

*

Iki eliň her haýsysy bilen aýratynzat tutup bolýar. Emma iki gözünher haýsysy bilen aýratyn nokada seredip bolmaýar.

*

Gazetleriň habar bermegine görä,Russiýada täze ensiklopediýa çykypdyr.Onda Puşkine “Beýik rus şahyry” diýilýän ozalky maglumatdan “beýik”diýensöziaýrypdyrlar.By diňe Puşkine däl,“beýik” dýýilýänleriň hemmesine-de degişli.Dogryedilen iş. Beýkligi,pesligi ýazyp tekrarlamaly däl.

*

Köne nusga: “Baý halky ýañra bor,käsip—käýinjeň”.
Täze nusga:“Ýazyjy—käýinjeň,şahyr—öwünjeň”.

*

Bilbil saýrap ýadaýança,onuň owazyndanlezzet almaly serçe dymaýmaly ýaly welin,üns berseňiz,bagda bilbil saýraýan mahalybeýleräkden serçäniň jürküldisi hem eşidilip durandyr. Elbetde,adamlarda bolşy ýaly,guşlarda-da öz ümkinçiligineaşa baha bermek endigi bardyr-da.

*

Kän gaýtalanyberse,owadan sözler hem öz gözelligini ýitirýär eken.

*

Gowşak eseriň gowşakdygyny seljermäge biziň köpimizde başarnyk bar. Emma beýik eseriň beýýikligini duýmak hemme kişä başartmaýar.

*

Gün ýokary galdygyça,kölege peselýär,ýöne käbir adam ýokary galdygyça welin,köplenç,adamçylygy peselýär.

PEREŇLI NIŇGÖZLEGINDE

“Hormatly professor!Haýpym gelse-de,Gulibef de Blokwiň çeken suratlaryny ele salmak maňa başartmady. Geçen asyrlaryň medeniýet wekilleriniň işleriniň saklanýan ýeri bolan “Parižniň milli kitaphanasyn-da” Siziň haýyşyňyz boýunça eden gözleglerimden uç çykmary. Kitaphana işgärleriniň nygtamaklaryna görä,gözlenýän suratlar aýatda bar bolsa,şol ýerde saklanmalymyşyn...”

Fransuz taryhçysynyň 1979-njy ýylda taryhçy M. Annanepesowa ýazan hatyndan.

“Gadyrly Atajan Tagan!

Kitabyňyzy okadym. Ol bizi gyzyklandyrýar. Siziň Blokwiň hakdaky haýyşlaryňyzy kanahatlandyrmak meýli bilen men öz işgärlerime ýörite tabşyryk berdim.Emma Pariž arhiwleriniň hiç birindenem Blokwi degişli agyz dolduryp aýdar ýaly zat tapylmady.Ele salnan bary-ýogy 18 sahypalyk işde hem Siziň täzedan ýazmak isleýän romanyňyza goltgy bolar ýaly material juda az...

Lili Deni.” Terjimeçi. Pariž, 1988.

“Düýn biziň redaksiýamyza Kesyap tarapdan bir ýaşuly gelip gitdi. Ady Jümmi aga. Aýtmagyna görä,ol adamda Maryda ýesirlikde bolan fransuzyň sapaňasy barmyş. Bizem gazýet çykarmak aladasy bilen mydam ýeteşiksiz bolamyzsoň,ol ýaşuly bilen arkaýyn gürleşip oturmaga-da wagt tapmadyk. Murgap sary ýoluň düşse,bizdenhabar tut. Belkem,ol gojanyň gorunda seniň fransuzyňa degişli başga-da zat bardyr...”

Şahyr Tagan Söhbetiň hatyndan.

Elbetde,130 ýyl mundan ozal bolup geçen wakalardan uç tapmak ýeňil iş däl.Üstesine-de,“Şundan-a bir derek çykaýsa gerek” diýip tutan ýapyşalgaňdanam hiçhili netije bolanok welin,indiki ätjek ädimleriňem bady gaçýar. Mysal üçin,Tagan Söhbetiň habary bilen Mary raýonynyň “Prawda” kolhozynda ýaşayan Jümmi aganyň ýanynda bardym. Görämäge,ol ýaşuly Blokwiň hakda heniz eşidilmedik wakalardan habar bermelitalygyz çesme bolalmaly. Sebäbi Blokwi Marynyň etegindeki

Goňur obasynda,hut Jümmi aganyň garry atasynyň elinde ýesirlikde bolupdyr...

Şeýlelikde,“üýtgeşik ýesir” hakdaky täsin gürrüňler nesilden-nesle geçip,Jümmi aganyň“sandygynda” jemlenäýmeliýaly.Emma Jümmi aga ýesiriň galdyryp giden sapaňasyndan başga gep-gürrüň bilmeýär eken. Goşa nilli pereň sapaňasyny hem men barmazymdan baş-on gün ozal oba mekdebiniň taryh muzeýinde eksponat edip goýmak üçin äkidipdirler. Olýaragy hem kimdir biri ogurlapdyr. Mekdebiňtaryhmugallymy bolsa,taryhy sapaňa däl-de,sapsyz köne paltaýiten ýaly “Düýn-öňňunam bardy öz-a” diýip,göwnübir jogap gaýtardy. Gepiň keltesi,Blokwiň Parižden alyp gaýdan,Tähranyň,Maşadyň üsti bilen Mara çenli geçen ýolunda ýanynda göteren sapaňasyndanam derek çykmary.

Oňa garamazdan,Blokwiň “Türkmenlerdeki on dört aýlyk ýesirlik” diýen gündeligi esasynda ozal kiçeňräk powest ýazan,indi hem ony düýplüräk esere öwürmek isleýän awtor gözlegi dowam etdirmelidi. Sebäbi,ýesiriň taryhy şahsdygyna garamazdan,iň bolmanda,haçan doglup,haçan ölendigini bilýän taryhçy hem ýokdy.HatdaakademikMyrat Annanepesowyň parizli tanyşlaryny biynjalyk etmegindenem netije çykmansoň-a täze dokument tapylar öýdüp känbir umydam edip ýörmeli däl.Blokwiň şahsyýetine degişli ştrihleriň hemmesi diýen ýaly çaklamady. Ýaşulyýazyjymyz Baýram GurbanowBlokwiň hakynda maňa ýazan hatynda onuň diňehudožnik bolandygyny nygtaýardy.Berdi

Kerbabaýew bolsa ony Gowşut hanyňgarşysyna iberilen jansyzdyr öýdüp çaklaýardy. Berilýän habarlarda,hatda taryhçylaryňişlerinde-dekäte nätakyklyk bolýardy. Mysal üçin,belli taryhçy A. Ylýasow “Edebiýatwe sungat” gazýetinde çap bolan düýpli işinde “Gowşut han1880 –nji ýylda aradan çykdy” diýip ýazýar. Ýöne meniň öwrenen materiallarymda,şol sandataryhçy M. Annanepesowyň berýän maglumatlarynda hem Gowşut han1878-nji ýylyňbaharynda dünýäden ötýär. Emma biziň taryhçylarymyzyň ýetipbilmejek arhiwlerinihem öwrenen belli türk taryhçysy Mehmed Saraýyň “Türkmenistan imperialism zamanynnda” diýen doktoryk işinde tekrarlamagyna görä bolsa,Gowşuthan ibn Öwezduurdy serdar 1877-nji ýylyň iýun aýynyň soňky günleri aradançykýar.

Blokwil öz gündeliginde döwrüne degişli bahasyna ýetip bolmajak anyk wagt maglumatyny galdyran bolsa-da,öz terjimehaly barada hiç zat ýazmaýar. ”Men Eýrana özüme iş taparyn diýen niýet bilen geldim. Emma harby edaralarda işe duraryn diýip peýlän orunlarym eýeli bolany sebäpli,Ýewropa dolanmaga taýýarlanyp ýörkäm,1860-njy ýylyň mart aýynyň ahyrynda Eýran şasy öz adýutantlarynyň biriniň üsti bilen türkmen iline ugramaly goşunyň arasy bilen gitmegi maňa maslahat berdi...” Şu maglumatdanugur alsaň,Blokwiliň özüne diňe harby edaralardan iş gözländigini mälim bolýar. Emma onuň sowatly,birnäçe dil bilýän harby adamdygyna garamazdan,öz Watanynda işsiz galmagy hem düşnüksiz hemem Berdi Kerbabaýewiň çaklamasyna tarap çekýär.

Blokwil öz biografiýasyna degişli maglumat galdyrmadygam bolsa,men ony öz powestimde “Otuz ýaşlaryndaky inçesagt adam” edip alýardym. Çaklamam meni gaty ýalňyşdyrmandyr. Blokwil Goňur obasyndan ýesirlikden boşandaýigrimi dokuz ýaşynda eken.

Şu ýazgynyň başyndamysalgetirenumytsyzlykdöredýänpursatlarkänhembolsa,men ýagşyniýetbilenFransiýaugradym. Maksadym Blokwiile degişlibähbitli maglumatlara sataşmasamam,Parižini köne köçelerini,geçen asyryň ortalaryndan galan ymaratlary,gahrymanymyň gezen ýerleriniöz gözüm bilen görmekdi.

ÝESIRIŇ GÖZLEGİNDE

(sözbaşa derek)

1989-njy ýylyň dekabrynda men turkmenlere ýesir düşen fransuzyň yzyny yzarlamak niýeti bilen Pariže geldim.Parižin “Winon” myhmanhanasynda ilkinji duşuşygym rus klassikasyny,sowet döwriň W. Rasputin,Ç. Aýtmatow ýaly läheňleiniň eserlerinitertjime edip,özünüň terjimeçilik mekdebini döreden Lili Deni bilen boldy. Saglyk-amanlyk soraşylandan soň,gartaşyp ugran olaýal maňa: “Öz powestiňizde-de Blokwil hakda roman ýazmaga material tapyljak” diýdi. Dogry,edebiýatyň ody bilen girip,küli bilen çykyp ýören tejribeli aýalyň aýdýanynyň jany hem ýok däl. Çünki materialyň içinde gaýnap,telim ýyllap maglumat ýygnaşam. jüpüne düşmese,şowly eser ýazyp bolmaýandygyna özümem şaýatdym. Ol ýazýanyň başarnygyna bagly iş. Buluçlaryňdurmuşyndaneser ýazmak üçin olaryň arasynda telim gezek bolsamam,keseden tapylan maglumatlary öwrensemem,ahyry “buluç powestine” derek “Sallançak mukamy”

diýen düýpdenbaşga eserdöredendigimi ýadyma saldym. Oňa garamazdan,Blokwiliň Watanyňa gelenime görä,bir ýerden “uç” tapmak,boş gaýtmazlyk isleýärdim.

Alty günün dowamynda Parižiňköçelerine,muzeýlerine,geçen asyryň aýaklaryndan habar berýän gonamçylyklara aýlandym. Haýsydyr bir mazar daşynyň ýüzünde“Blokwil” diýen ýazga gabat gelerin öýtdüm. Terçimeçiniňaladasy bilengadymy Sorbonna uniwersitetiniň telim ýüz ýyllyk taryhly baý kitaphanasynyň köp bukjasy dörülse-de,Blokwil hakda täze maglumat tapylmady.

Biz Blokwili haýsydyr bir derejede hudožnik diýip hem çaklaýardyk. Çünki onuň galdyryp giden suratlary bardy,taryhçylar şekilleriň dowamyny agtarýardy. Ýokarda ýatladyşmyz ýalyakademik Myrat Annanese pesowyň şol suratlar bilen gyzygyp,parižli kärdeşine hat ýazmagy-da ýöne ýere däl di. Şonuň üçinem fransuz hudožnikleriniň Mekge-Medinesi hasaplanýan Mon-Martere aýlanamda,eşiklerine seretseň,diňe geçən asyry däl,ondanam has aňyrrakky döwürleri ýatladyan hudožnikleriň arasynda eli galamly Blok wil hem bar ýaly bolup durdy. Bolsa-da,men Pariž saparymyň iň ahyrky gününe çenli Blok wil baradaky maglumatlary sataşmadym.

Men Moskwadan ugramankam,rus ýazyjylarynyň biriparižli bir professor aýala hat gowşurmagy haýyş edipdi.Öz ýumşum-ha bitmedi,tanşymyň ýumşuny beri bitireýin diýen pikir bilen professoryň öýüne jaň etdim.Ol aýal metroda duşuşmaga razydygyny aýdanson,eger öýüne göni baraýsam-a bir bulgur çay hem hödürlep biljekdigini duýdurdy. Men hem heniz parižlileriň öý durmuşyny görmämsoň,soňky teklibi kabul etdim.

Elen Anri orta ýaşlaryndaky aýal. Onuň adamsy hem amerikaly psiholog. Eleniň özi Sorbonna uniwersitetinde rus edebiýatyndan ders berýär. Onuň rus dilini,rus,sowet edebiýatyny düýpli bilýändigine akylyň haýran galýar. Men oňa “Izwestiya” neşirýatynda rus dilinde çykan birtomlugymy sowgat berdim.

Çay başynyň peýrewе gürrüňinden soň,men Elene näme maksat bilen Pariže gelendigimi,maksadyma-da ýetmän,ertir irden Moskwa uçmalydygymy aýtdym. Ol sowgat berlen kitabyň gatlaryny açyşdyryp otyrka,meniň gahrymanymyň adyny ruslaryň ýalňyş ýazyandygyny,ýagny “GuliugefBlok wil” bolman,“KulibefBlok wil” bolmalydygyny aýtdy. Şeýle hem ol meniň “ýitigimden” uç tapmak üçin rus dilini gowy bilýän fransuz taryhçysy Wan Regemortere ýüz tutmagy maslahat berdi. Birdenem ol gapdalynda münnerbolup duran telefon görkezijileriniň birini açdy-da:

—Şu mähnet görkezijide Blok wil diýen ýekeje familiýa bar eken!—diýip ýylgyrdy. —Belkem,ol seniň gahrymanyň neslinden bolup çykar?

—Hany mende beýle bagt!—diýip,menEleniň ýagşy niýetine önünden ynanmazçylyk etdim.

Eleniň jañeden telefony ilki-hä bent boldy,soňam ony hiç kim görmedi.Şeýlelikde,men agşamara jañlaşmagy wadalaşyp,professor bilen hoşlaşdym.

Hiç hili çaklama,garaşylmadyk tapynda umyt baglaman otyrkam,telefon jyrlady.Jaň edenElendi. .Onuň begenji telefon simlerine sygmaýardy.

—Edil özi eken. Meniň telefonda tapan adamym Blokowiliň ýakyngaryndaşy bolup çykdy...

Biz Elenbilen ýene bir sagatdan duşuşmagy wadalaşdyk.

Parižlileriň iň barly hem sypaýylargatlagynyň ýaşaýan ýeri bolan 16-njy raýony.Erlanžel köçesiniň 14-nji jaýy. Biz şol jaýyň gapysyna gelenimizde sagat 18

bolmagadört minut bardy. Men Blokwiľiň garyndaşynyň nähili adamdygyny görmäge howlugýardym,tizräk içerik girmesek,ol adam beýleki gapydan çykyp gidäýjek ýaly bolup durdy. Şonuň üçinem men Elenden bosaga ýetip aýak çekmeginiň sebäbini soradym.

—Bizde belleşilen möhletden öň gapyny kakmak bolmaýar. Onda-da,sypaýylaryň ýaşaýan ýeri bolan şu raýonda. Belkem,öý eýesiniň ýene birki minutlyk aladasy bardyr.Belkem,belleşilen wagtdan ozal gapyny kakyp,biz ony gelşiksiz ýagdaýyň üstünden eltjek.

Men özümiziň iki-üç minut däl,telim sagat wagtymyzyňam gymmatyna baha bermeýşimizi,köp mahal bäri bitirilmegine garaşypýatanzerur işimizi taşlap,tanyş -biliş bilen boş warsaky urup ýörşümizi ýatladym. Wagt tygşytlamakda,her minuta biçak eserden garamakda parižliler,has betereň döredijilik adamlary meni haýran etdiler. Ilki “Winon” myhmanhanasynyň gapysynda duşuşandaterjimeçiLili Dini aýyň on başına çenli bar bolan wagtynyň iň soňky sagadyna çenli “eýelenip” goýlandygyny tekrarlamak üçin,edilmeli işleri minutma-minut bellenýän depderçesiniň gatyny açanda-da men geň galypdym. Men bolsam dekabryň dokuzynda Parižden gaýtmalydym.“Moskwadan ugramazyňdan bir hepde ozal duýduran bolsaň,saňa sarp etjekbirki sagat wagtymy planlaşdyrardym.”

Älhepus!Başaryp bolsa gowy endik welin...

—Häzir siz maňa sarp eden on minut wagtyňyzynireden “ogurladyňyz?”— diýip,men hem Lilä,edil özleri ýaly bolup,sowal berdim.

—Her gün kitaphana sarp edýän iki ýarym sagadymyň on minudyny kesmeli boldum—diýip,maşynyna tarap haýdap barýan aýal gara çyny bilen jogap gaýtarýar.

Ýene bir gezek “Älhepus!”Wagtyň gadyryny bilmeýän,wagty nämä sarp etjegini bilmeýän adam üçin meniň gürrüňini edýän hakykatym ýalanýa-dagülkünçbolup görünmeli.Emma ynsan özüniň her minutyna sarpa goýsa,adamyň öz ömründe näçe işi goparyp biljekdigine parižli edebiýatçylaryň arasyna düşen-de göz önüne getirmek kyn däl. Megerem,Balzagyň,Gýugonyň,Merimäniň,Mopassanyňbir adamynyň galamynyň astyndan çykmagy mümkin däl ýaly bolup görünýän tomluklary-da wagt tygşytlamagy başarmagyň netijesinde peýda bolandyr.

Şol zatlar barada oýlanamsoň,Sorbonna uniwersitetiniň professorynyň Parižiň bir çetinden başga bir çetine çenli SSSR-den gelen çala tanşynyzyzyna tirkäp,abyrsyzwagtyny ýitiripýörmegi meniň üçinaşagyndan çykmasy kyn bergi bolmalydy.

Gepiň gerdişine görä aýtsam,öýüne baryp gaýdalym bäri geçen dört-baş sagadyň dowamynda meniň powestim bilen eýýäm tanyşmaga ýetişen Elen hem meniň gözlegim bilen “zäherlenipdi”. Ol öňde duran duşuşyga menden beter begenýärdi.

—Nähili täsin duşuşyk bolar! Taryhy duşuşyk!—diýip,Elen pyşyrdady. —Häzir biz taryhyňgapysyndan ätläris...

Şol mahalam “taryhyň” gapysy açyldy. Men sagadyma seretdim. Haýran galaýmaly...

Gapyny açan zandy biçak daýaw,ýöneýaşynyň köhelişmegi bilen az-kem çöküşip ugran,uzyn boýly,gerşi tüňnerip başlan çal saç adam“Žak Blokowil” diýip,tanyşlyk berdi.Ozal ÝUNESKO-da işläň,häzirem 83 ýaşly baýry diplomat Žak Blokowil şu mahal pensiýada eken. Daşyndan göräýmäge,oňa 83 ýaşlydiýer ýalydäldi.

Üçegi kerpiç diwarbilen däl-de,kitaplardan örülen sütün bilen saklanýan ýaly giň kabinetde otyrys. Ýaşyna garamazdan,akly,aňy birjik-de üýtgemedik,örän sowatly Žak Blokowil Türkmenistan hakda-da kän zat bilýär eken. Ol hatda Garagum kanalyňyň birinji nobatdakysynyň uzynlygyna,onuň inženeriniň adyna çenli aýdyp otyr. (Dogrusy,şolary-ha özümem bilmeýärdim.). Ol menden Baýramaly kurorty hakda,ol şäherde Moskwanyň Uly teatryna meňzedilip,(Maşgalasy Baýramala gelende içi gysmaz ýaly)Nikolaý patyşa tarapyndankiçijik teatr gurlan bolmalydygyny aýdýar. Men ol barada hiç zat bilmeýändigimi boýun aldym.

Žak Blokwiil gürrüňiniň arasyňy bölmän diýen ýaly,jildi gaty köne bir kitabytekjeden alyp,stoluň üstünde goýdy. Elen onuň sözlerini tolgunma bilen terjime etmäge başlady.

... Arhiwleriň,kitaphanalaryň ýanmagy bilen,megerem,bu kitap 19-njy asyrdaky ilkinji neşirden galan ýeke-täk kitap bolsa gerek. 1866-njy ýylda çap edilen. Özi-de bu Kulibefiň öz elinde saklan kitaby bolmaly...

Ol Blokwiiliň “Türkmenlerdäki 14 aýlyk ýesirlik” diýen gündeliginiň ilkinji gezek fransuzça çap bolan kitabydy. Kitabyň başynda gür gara sakgally,inçeden uzyn,gündogarlylaryň harby lybasyny geýnen alagöz adamynyň portreti bar. ”Ine,bu hem meniň atamnyň süýtdeş dogany Kulibefiň portreti—diýip,Žak Blokowil gürrüň berýär. — Onuň doly ady Žorž Anri Kulibef de Blokowil bolmaly. 1832-nji ýylda Hormandiýada doglup,1903-nji ýylda Parižde hem dünýäden ötýär... (Bu maglumat maňa juda zerur gerekdi!)

124 ýyl mundan ozal çap bolan kitabywaraklap otyrys. Tekstiň arasyndan surat yza surat çykýar. Geçen asyryň ortalary. Türkmen aýallary keçe gülläp otyrlar. Täze dikilen gara öýüňüzňüsine serenjam berilýär. Ýene bir ýerde düýä ýük urulýar. Adamlar üşşüp bagşy diňleýärler. Toý gidip dur,uly gazanlardan naharyň bugy göterilýär...Diňe tekst däl,suratlaryň özleri hem taryhdan gymmatly maglumat berýär...

Meniň Moskwadan ýazyp gaýdansowallaryma jogap gaýtarýan öý eýesi türkmenlerde ýesirlikde bolan ýakyn garyndaşynyň diňe harby hünärli adam bolup,hiç mahal surat çekmändigini,gündelikdäki suratlary bolsa onuň öz düşündirişiniň esasynda başga bir hudožnik dostunyň çekendigini aýdýar. Bu hem gymmatly maglumat...

—Eger-de myhman aman-esen yzyna gowşuraryn diýse,men bu kitaby birki aýlyk berip hem bilerdim—diýip,Elen ýaşulynyň aýdanlaryny rysça geçirýär.

Gojanyň göz göreji ýaly edip saklap oturan gymmatly kitabyňy alyp gaýtsam,soňam,poçta bilen yzyna ibersem,birdenem ol ýitäýse,buçal saç adam men hakda nähili pikir eder!. . .Şeýleoýlanma meni kitaby alyp gaýtmakdan ýüz döndermäge mejbur etdi.

Meniň depderimde Blokwiiliň özüne,döwrüne,döwürdeşlerine,syýasy,harby ýagdaýlara degişli26 sany sowal bardy. Özi hem taryh sahypasyna meňzäp oturan Žak Blokowil ol taryhy sowallaryň hemmesine diýen ýaly,özünden başgahiç kimiň tapmagy başarmajak jogaplarynygaýtardy...

Men özümi bagty çüwen awtor hasaplap,Elen aýtmyşlaýyn,”taryhdan çykamsoň”,Parižniň salkyn howasynda gadymy koçe bilen ýeňil basypugradym. . .

Pariž, 1989.

Moskwa—Pariž—Moskwa,

Mary obkomynyň birinji sekretary G. M. ORAZOWA.

Hormatly Gurban Myradowıç!

Meniň bu haty saňa resmä ogşadyp ýazmagymyň hatyň “Uly jaýa” ýazylýandygyndan gaýry sebäbi ýok. Barybir, hat resmi däl.

Merwiň 2500 ýyllyk ýubileýi hakda Moskwa duşuşygymyz mahalyeden gürrüňimizden soň, kabir taryhy maglumatlara seredişdirdim. Agajan Geldiýewiç Babaýew, elbetde, akademik. Onuňulyalymdygyna-da şübham ýok. Emma onyň Merw-Mary hakda saňa beren maglumatlary birneme gümürtik ýaly bolup görünýär.

Men Merwe degişli gadymy hem in gadymy arap, pars çeşmeleriniň ýygındysyna seretdim. Emma Merwe “Mary” diýlen ýerine gabat gelmedim. . Ahli çeşmelerde: Merw, Maru, Marguş, Margiani, Maru-Şahu-Jahan.

“Sowet ensiklopediýasynda-da: “Merw (1927-nji ýyla çenli) Murgap derýasynyň boýunda ýerleşýän Mary oblastynyň merkezi şäheri” (775 sah.) diýen ýazgy bar. 1927-nji ýyla çenli bolsa oňa “Hangeçen” diýlipdir. Häzirki Mary 1927-nji ýylda Mary adyny alýar. Hakyky Merw Baýramaly etrabynyň territoriýasynda ýerleşýär.” Uly Sowet ensiklopediýasynda-da”: “Merw, häzirki Mary şäheriniň 1937-nji ýyla çenli tutulan ady” (sah. 800) diýlipdir. Diýmek, A. G. Babaýew az-kem ýalňyşýar.

Indi Baýramaly şäheri hakda. Ol Baýramaly hanyň adyna ýanalan bolsa gerek diýip çak edýäris. Gara şahyryň:

“Baýramaly handan aldy Welnamy,

Türkmen beglerine berdi engamy” – diýen setirlerini sen bilýänsiň.

Baýramaly han kim? Ol barada men kän maglumat tapyp bilmedim. Ýöne Mir Abdyl Buharanyň taryhynda şeýle ýazgy bar: “ Merwiň 1785-nji ýylda wepat bolan (öldürilen—A. T.) in uly hökmürowany Baýramaly han...” (2-nji tom. sah. 197.) Ol iki milletiň wekiliniň nikasyndan doglan. Onuň atasy pars, enesi salyr türkmenlerinden. Hywa hany türkmeniň üstüne çozanda, Amandöwlet baý bilen Baýramalyhan düşmanyň tarapyna geçip, türkmenleri gyrmakda “edermenlik” baryny görkezýärler. Olar iki sany türkmen obasyny weýran edip, ilatyny hem gyrgyna berýärler. Ahyry, döňük Baýramalyhan Tejen sebitlerinde hut türkmenler tarapyndan öldürilýär.

Eger-de, Baýramaly şäheriniň ady, dogrudanam, Baýramaly hanyň adyna ýanalan bolsa, onda biziň belli şäherlerimiziň biri türkmeniň ganym düşmanynyň adyny göterýär.

Mary oblastynda taryhy gowy seljerýän sowatly adamlar kän. Saňa şolaryň kömegi bilen hakykaty ýüze çykarmak kyn düşmezdi.

Jan saglyk, rowaçlyk dilemek bilen:

Atajan Tagan.

Moskwa. 5 apr. 1992.

*

Ir säherden tä gün dogýança Gara deňze syn edip oturdym. Täsin gudrat! Ol dün ýüze taşlanan zir-zibilleriň esasy bölegini tolkunyň güýji bilen gije kenara zyňyp, ertire çenli tämizlenen ýaly bolýar eken.

Krym, 28. 08. 89.

*

Adam öz sulhy alýanyň kemçiligini görmeýär ýa-da görse-de, görmediksirän bolýar. Adam öz sulhy almaýanyňgowy tarapyny görmeýär ýa-da görse-de, görmezlige salýar.

*

Mugt berlen arzan haryt pul döküp alan gymmat zadyňdanam gymmat düşýär.

*

Tankydyň ýekegramyny götermegi ýokuş görýän adam öwginiň tutuş birtonnasyny-da ýük görmeýär.

*

Esassyz tankydyň şahsýeti taryhdan çykaryp bilmeýşi ýaly, esassyz öwgi hem şahsýeti taryha salyp bilmeýär.

*

Biz gaty maýda adam. Ýöne has maýdalaryňýanynda bizem irimçik bolup görünýäris. Şol deňeşdirme hem biziň ösmegimize, özümizi terbiýelemegimizepäsgelberýär.

*

Men hem meniň deň-duş galamdaşlarym öz döwürdeş okyjylarymyzyň dünýäden ötmegi bilen ýazyjy hökmünde gutarjakdygymyzyň öňünden boýun almalydyrys. Çünki bizde geljek nesliň göwnünden turar ýaly eser ýazmaga ukyp ýok.

*

Edebiýatyň, sungatyň, žurnalistikanyň, umuman, ýörite gurulýan ündewiň köpçüligine hiç hili täsiretmeýändigine men kommunistik partiýanyň hem Sowet Soýuzynyň ýüzüne atanak çekilen günü göz ýetirdim. Eger-de, ýazyjy, şahyr, žurnalisteriň SSSR-i hem kompartiýany magtamak üçin eden ägirt aladasy adamlarda täsir galdyran bolsa, olary goldap hereket ederdiler ahyryn.

*

Türkmenistanyň çägendendaşarda özümdenmüň essegüýçli ýazyjylaryň, biziň kilerden hastalapkärokyjylaryň bardygyndan habarsyz diýen ýaly türkmen ýazyjylary bolan biz, tersnukda ýnazardanalanynda örän bagtly. Sebäbi biz gowy eseriň, talantyň derejesi diňe Prezidentimiziň Permany bilen ölçelýändir öýdüp düşünýäris. Şonuň üçinem “Türkmeistanyň halk ýazyjysy” adyny alyp, “dünýä belli” bolanymyzdan soň, Magtymgulynyň, Şekspiriň, Dostoyewskiniň, Tolstoýyň, Çehowyň, Mollanepesiň “Halk ýazyjysy” diýen adynyň ýokdugynam ýatlajak bolmaýarys.

*

“Köpçülik mal sürüsi ýaly bir zatdyr” diýýärler. Ol çopan hanja sürse, şol tarapa-da gidiberýärmiş. Haýwanlar özlerine akmak çopan saýlanandygyndanam baş

çykarmaýar. Köpçülik ahyr ýolbaşçynyň garşysyna baş göterende-de, çopanyňakmaklygy üçin, baş götermeýär-de, özüniň maldygy üçin şeýdýär.

*

Hakykdöredijilikişgärihiç mahal ýokaryoruneýelemekarzuwyndabolmaýar. Ol asyrlar boýy hem şeýle eken. Ýöne çyn döredijilik adamy mydama ýolbaşça oppozisiýada bolýar. Sebäbi ýolbaşçynäçe akyly, näçe adyl bolsa-da, durmuşda doly adyllyk gazanmak mümkin bolmany sebäpli, ol özünden närazylyk döretjek meselä-de hökman uçraýmaly. Döredijilik adamy bolsa köpün görmeyän säwligini-de görmäge ukyplydygy hem-de ganynda gönümellik bolany sebäpli dymyp bilmeýär. Ýolbaşçy öz goýberen kemçiliriniň göni aýdylmagyny halamaýar. Şunlukda, çyn hudožnik bilen onuň döwürdeş ýolbaşçysynyň jynynyň jyňkyryşýan mahaly seýrek bolýar.

*

Elçarpyşmanyň sesidiňeelden çykýany üçin, ony ýürek bilendäl, gulak bilendiňlemeli.

*

Aýna adamyň diňedaş sypatyny görkezýändigisebäpli, onyň görnäýjek ýerde asypgoýýarlar. Eger aýna adamyň içki dünýäsini hem görkezýän bolsa, onda ony, umumanam, ulanyşdan aýrardylar. Edil şonuň ýaly hem adamyň içki hakykatyny gizläp, diňe daşky görnüşini magtaýan kişiler mydamagörnükli ýerdenorun alýarlar.

*

Daşyňy gurşaýanlardiňeakmaklarbolsa-haňsatdüşmezwelin, gatnaşýanlaryň köpüsisendenakylybolsa-da, ýeňildälekeni. Men ömrümiň agramly bölegini özümden juda akylylaryň arasynda geçirmeli boldum. Ýöne onuň üçin ykbalymdan asla närazy däl. Akmaklaryň arasynda akyly bolup görünmekden akylylaryň arasynda olardan pes bolup görünmekbähbitli bolsa gerek.

*

Otrisatelgahrymanydurkybilenotrisateletmek, položitelgahrymanyhemdurkybilenpol ožiteledip görkezmekeseri ýasamalyga öwürýär. Çünki gowy adamda-da erbetlik, erbet adamda-da gowulyk ýokundysy hökman bolýar.

*

Öz	ýurdunyň
alymlaryna, wraçlaryna hem mugallymlaryna aýratyn sarpagoýmaýandöwlet	
ýolbaşçysy eýeleýän ornuna mynasypdäldir.	Sebäbi, halkyň bilim
derejesiniň, saglygynyň, edep-ekramynyň aladasy	ny etmeklik birinji derejede goýmaýan
ýurt çagşamak bilen bolýar.	

*

Diňe özkalbyň talabyna laýyk eser ýazmaly. Sebäbi, barybir, seniň eseriň awtoryň dünýägaraýşyna golaý dünýägaraýyşly okyjynyň göwnünden turup biler.

MEN UKLAJAK BOLAMDA. . .

Men uklajak bolamda,
howp astyna düşýärin.
Men ukajak bolamda:
çozup gelýän gara-gara zatlara,
dag gaýalaryna,
aždarhaly jeňňele,
joşgunly derýa,deňze...
adyn tapan zatlaryň barysyna duşýaryn.

Kellämde top atylýar,
Kellämde gök gürleýär.
Beýnimdäki esgerler
maşk etmekden irmeýär.
Şuwwuldaýan seçmeler,
“fugas”atly bombalar
diňe ukudan goýýar,
Başga yza bermeýär.

Ynsan pikiri dürli,
Häsýeti başga-başga.
Ukyň öňünden gorkmak
Başyma inen towky.
Onuňam öz syry bar.
Çünki meni gorkuzýar:
Dünýäň hem ýagşysyndan,
Dünýäň hem ýamanyndan,
az salymlyk bolsa-da,
Aýra düşmegiň howpy.

1972.

MILLI BUÝSANÇ HAKYND A OÝLANMA

Türkmenleriň millibuýsanjy hakynda gep açylsa,gürrüni ýigriminji ýyllardan başlamaly bolsa gerek. Çünki taze döwre gadam basan ölkäniň ýazyjy-şahyr ýaly ündewçileri ilkinji ädimlerini milli dāp-dessurlara,milli hüý-häsýetlere garşy göreşmekden başlapdyrlar.Dyrdy Gylyç şahyryň:

Jykyr,indi seniň haýryňdan geçdik,
Görkezen görgüsi kändir jykyryň—diýen setirlerini okap,tāze ideologiýa aňyny aldyran awtoryň,herhal özüni açlykdan halas eden jykyryň “aşyny içip,tabagyny depişine” haýran galýarsyň.Ýa-da“Garyplara indi gara öý gerek dāl” diýende,öz döwrüniň iň sowatly adamlarynyň biri bolan Mollamurt türkmen halkynyň

gara öýitebigy şerte hem ykdysady ýagdaýa görä beýleki “öýlerden” amatly bolany üçin asyrdan-asyra alyp gelendiginiň syryna düşünen dälär öýdýärsiňizni? Ol diňe şol döwrüň (häzirem dowam edip gelýän) “öz arrygyňy har etmeli” diýen ideýasyna gulluk edeni üçin şeýle setirleri döredipdir. Milli buýsanjy depgilemek bolsa şol hem şolara meňzeş ündewlerden başlanypdyr.

Gözüniň ody alnan halk milli buýsanç näçe kemsidilse-de dymdy. Arap elipbiindenlatyna geçirilse-de dymdy. Latyny taşlap, Kirill bilen Mefodiý doganlaryň düzen harplaryny öwrenmeli etselerem dymdyk (Emma gruzinler bilen ermeniler dymmadylar!) Şeýdip, telim nesli sowatsyz goýsalaram, öňegidişlik edendiris öýdüp begendik. Okuw kitaplarymyza Suworowyň 1748-nji ýylda rus goşunynda kapral bolup gulluga başlandygyna çenli goşup, 1860-njy ýylda 22000 Eýran serbazlaryny kül-peýekun etmekde, halka öňbaşçylyk etmekde gudrat görkezen milli gahrymanymyz Gowşut hanyň, Gökdepe gyrgynçylygynyň Orazmämmed han, Garaoglan ýaly onlarça edermenleriniň atlaryny okuw kitaplaryndan aýryp taşladyk. Izmaýyl jeňiniň ýene bir gahrymany Kutuzowyň Borodino meýdanynyda görkezen gahrymançylygyny türkmen çagalarynyň beýnisine ornaşdyrdyk. Emma öz milli gahrymanymyz Nurberdi hanyň adyny bolsa türkmen çagalarynyň aňyndan çykarmaga çalyşdyk. Türkmen paýtagtynyň köçeleriniň birine Nurberdi hanyň adyny däl-de, Kutuzowyň adyny daksalaram, dogry edilýändir öýtdük.

Öz taryhyndaky öz gahrymanynyň adyny harlap, kişi taryhynyň kişi gahrymanynyň adynaguwanmagam milli buýsanjy ýok halka mahsusdyr. Muny biziň ýaranjaň ideologlarymyz doganlyga sarpa goýmak diýip düşündirselerem, ol desmalçylykdan gaýry zat däl. Ýolbaşçylarymyz desmalçylyk etselerem dymdyk, özüme desmalçylyk öwretselerem dymdyk. Ogurlyk-jümrülik etmän, öz halal zähmeti bilen dört oýnam geçi, iki sany gotur düýeedinen çarwa türkmeni baý-kulak diýip, Özbegistana, Gazagystana, Sibire sürgün etselerem, halkymyz töhmetçi bolşewikleriň garşysyna kelam agyz sözaýdyp bilmedi. Ahlaklylyk barada ile nusga bolup gelen işan-mollalarymyz ahlaksyzlykda aýplansa-da, biz dymdyk. Gaýtam, biziň örän “öňdebaryjy” şahyrlarymyzyň käbiri:

“Sorap görüň Aňňyr hajyň gyzyndan,

Sowgat eltmän, her gün baryp yzyndan.

Henek edip, ogşamansoň ýüzünden,

Toýnak paýyn ykjam aldy mollamyz,

Süssenekläp, ýerden galdy mollamyz”-diýen ymmata sygmajak

wejera setirleri döretdi, şeýdip gazanç etdi.

Sünnet bahanasy bilen türkmeniň öňdebaryjy milli kadrlarynyň ýüzlerçesi bilgeşleýinden parçalandy. Emma biz şonda-da, partiýanyň adyna bukulyp, türkmeni ösdürmezligiň aladasyny eden hyýanatçylaryň garşysyna gidip bilmedik. Milli buýsanjy, milli medeniýeti depgiläni üçin, din adamlarynyň mertebesini kemsideni üçin, henize-bu güne çenli hem hökümetem, partiýa-da hiç kimden ötünç soranok. Hiç hili etmişi-güňäsi ýok halatynda ýurdundan sürgün edilen, açlyk çekip, sütem baryny gören türkmen çagalarynyň nähak döken gözyaşy üçin, ýat illerde ölüp galanlar üçin töhmetçileriň hiç birine-de çäre görülmedi.

Ady dünýä ýaýran beýik hudožnigimiz Yzzat Gylyjowmeni otuzynjy ýyllarda Baýramalyda oylan-gyzjagazlara bilim öwredip ýören kakasy Annagylyç ahunyňmaýda

çagalary bilen Gazagystana sürgün edilenden soň,oba ýazanbir haty bilen tanyşdyrды.Hatdaky “Çagalar çyp-ýalaňaç,howa bijaý sowyk,öte ýatyp,turýas.Tapsaňyz,nan gatadyp iberiň. Çagalar gury nan tapsa,gaýry sargydymyz ýok. Gaýrat ediň,gaty nan iberiň.Çagajyklar aç öljek. Gatadyp iberseňiz,nan ýolda zaýa bolmaz” diýen sözlerini tolgunman okar ýaly däl.

Hut şu mahal,aç-açanlyk döwründe-de,Jüneyit hanyň ele ýarag alyp çöle çykmagynyň,ilatyň belli bir böleginiň onuň ideýasyna gulluk etmeginiň syry,taryhy sebäbi öwrenilmeýär. Belkem,Jüneyit han basmaçy bolman,oný yzarlanlaryň,onuň bilen umumy dil tapmak islemedikleriň özleri basmaçydanam beter bolandyrlar? Belkem,olar türkmeniň milli buýsanjyny basgylamak isländirler?

Biziň sosialistik sistemamyzyň bir asyram ýaşaman,iki aýagy bilenem agsap ugramagynyň düýp sebäbi halklaryň özbaşdaklygy,erkinligi diýilýän demokratik düşüňjaniň kagyz ýüzündäkisi bilen iş ýüzündäkisiniň biri-birine çapraz gelmeginden hemşol syýasatyň milli buýsanjy äsgermänligindendir. Ýöne milli buýsanç meselesinde biz başga milletleriň wekillerini günälemäge onçakly hakly hem däl bolsak gerek.

Milli buýsanç milli ideologiýanyň özeni. Milli buýsanja sarpa goýulmaýan ýerde milli medeniýetem,milli ykdysadyýetem ösmeýär.Dogry,halkymyzyň ykdysadyýetini ösdürmek üçin düýpli ädim ädilmedi diýip respublikanyň ýolbaşçylaryndan gaty hem görmeli däl. Sebäbi dürs diýlip äden ädiminiň tersbolup çykmagy biziň sosialistik sistemamyzyň edil maňlaýyna ýazylan ýaly boldy. Ýöne sistemanyň ideologlary ýalan zady hemçyna berimsiz edip ynandymaga şeýlebir ökdelediler welin,hut söz bilen beýan eder ýaly hembolmady. Biziň sada ilatymyz bolsa kezzap ýolbaşçylar näme diýse,şoňy hem goldady. Oňa adyň gapdalyna goşulýan,ata-babadan bári gelýän “ýeňňe”,“halypa”,“ussat”,“uýa-bajy”,“agam”,“jigim”diýen ýaly ýakymly hem hormatly ýüzlenmelere derek “ýewiç”,“ýewna” goşdursalaram abraýly bolýandyr öýtdi.Milliligi ündeýjiler bolmaly alymlaryň,ýazyjylaryň,artistleriňköpüsi özlerine “mam”,“pap” diýdirip,çagalaryny diýseň medeniýetli edip terbiýeleýändiris hasapladylar.Halkymyzy şeýlebir oýnadyk,şeýlebir kemsitdikwelin,hut öz ene-atasynyň dakan adyndanam dänip ugran türkmenler hanja ýöreyäninem bilmedi. Oňa: “Sen öz töpragyňda artykmaçlyk edýärsiň” diýip ynandyrsalar,otla münýär-de,Russiýanyň Amur oblastyna doňuz bakmaga-da gidiberýär. Ýogsam,bizrespulikamyzda artykmaç hasap edýän adamlarymyzyAmurdan çykaryp ýükümüzizi ýeňletjek bolmaly däl-de,ol meseläni döwlet kişisiniň aňy bilen çözmeli. Öňi bilen-ä,türkmen topragynyňöz perzentlerini eklemäge gurby çatmaýan bolsa,onda şeýle ýagdaý ýüze çykanda dünýä praktikasynda ulanylýan çärelerden peýdalanmak gerek. Ýagny çaga dogurmagy öz akymyna goýbermeli däl-de,oný ekläp biljek sanymyza görä planlaşdyrmaly. Sosial taýdan yzagalan ýurtlarda edilişi ýaly halkyň arasynda düşündiriş işlerini geçirmeli. Ilatyň sanyny köpeltmek ýurdy hökmany suratdaöňdebaryjylygaeltmeýär ahyryn. Bu pikiri delilleşdirmek üçin ylmy,medeni,ykdysady ösüş babatda dünýäniň iň öňdebaryjy döwletleriniň biri bolan 4 million ilatly Ysraýyl bilen dünýäniň iň garyp ýurtlarynyň biri —ilatynyň sany 1 milliarddanam geçýän Hindistany mysal getirmegem ýeterlikbolsa gerek. Bizem ilatymyzyň sanyny 10 milliona ýetirip, ýarym-aç ýaşanymyzdan,sanymyzy 3 millionda saklap,deňli-derejeli ýaşasak kem bolmazdy.

Harby ýolbaşçylaryň ýazmaklaryna görä,Orta Aziýa respublikalarynda,esasanam,Türkmenistanda soňky 20-25 ýyllykda doglanoglanlaryň köpüsi harby gulluga alynmaga-da ýaramaýar. Alynsa-da,harby gulluk etdirilmän,koplenç,işçi batalýonlarynda gurluşukda işledilýär. Olaryň köpüsi näsag,bir topary neşebent.Şonuň üçinemdöwlet hem partiýa ýolbaşçylarymyz respublikamyzyň dünýä ösüşinde eýeleýän 78-nji ornuny(BMG-niň maglumaty) birneme gowulandyrmagyň gamyny iýmeli. Fiziki hem aň derejesi juda pes,diňe pagta ýygmakdangaýry zada ýaramaýan 12-13 çaga dogurýanaýala “Gahryman ene” adyny dakyp ýörmän,3-4 sany sagat çaga terbiýeleýän enäniň pozisiýasyny goldamaly. Hemme meselede galp hem gury sana kowalaşa-kowalaşa,ozalam biz medeniösüş derejesiniň soňky basgançaklaryna çenli gelip ýetdik. Bu meseledejogapkärçiligiň esli böleginiň medeniýet işgärleriniň,öňi bilenem ýazyjy-şahyrlaryň üstüne düşýändigini bellemeli. Gaýtamyazyjylaryň käbirleri ýokardan inderilen permany berjaý edýän köşk şahyrlaryna meňzäp,medeniýetimiziň görölüp-eşdilmedik derejede ösendigini nygtaýarlar. Ýogsam,ol ykdysady hem medeni derejesi dünýäde tas segseninji orna baran ölkämize“aýy dostlugyny” görkezmekden başga zat däl ahyryn.

Öz döwrüniň barometri hasaplanýan ýazyjylar jemgyýetiň kän meselesine örän batyrgaýlyk bilen aralaşar ekenler. Mihail Şolohowyňkazaklaryň bähbidinigoramak meýli bilen,kellesini etegine salyp,I. W. Staline ýazan hatlaryny ýatlalyň.Häzirbeýleki respublikalaryň ýazyjy-şahyrlary hem öz halklarynyň aladasyüçin açyk göreşe çykdylar. Türkmenistanyň ýazyjylary bolan biz nädýäris? Biz halk bähbidine gezek gelende çetde durýarys,“Namartja olam—sagja olam” edýäris.Döwlet ýolbaşçylarynyň göwnüne degmekden çekinýäris. Häzir magtalýan döwür bolmasa-da,olary magtamakdanam uýalmaýarys. Şeýdibem,3 otagly jaýymyzyň 4 otagly bolmagynyň ýa-da “Halk ýazyjysy” diýen ady almagyň aladasyny edýäris.Köp halatlardaýazyjylaryň käbiri ikiýüzlilik etmekdenem çekinmeýär—kalbynda bir zat saklap,dilinde başga zat diýýär. Bu hem türkmeniň milli buýsanjyny kemsidýän täze häsiýet boldy.

Men ýene şol amurly meselä dolanyp,wajyp problemadyr öýdýän bir meseläme siziň ünsüňizi çekmekçi. Käbir ýoldaşlaryň tekarlamagyna görä,republikamyzda işçi güýji artykmaçlyk edýärmiş-de,işsizlik döräp barýarmyş. Şonuň üçinem ol meseläni türkmenleri Amur oblastyna göçürmek ýoly bilen çözmelişin. Birinjiden-ä,bizde izçi güýji artykmaçlyk edýär diýmegiň özi düýpden esassyz. Ikinjiden bolsa,biziň öndürýän pagtamyz Iwanowo,Reutowa ýaly şäherlere iberilip,ol ýerde onlarça müň adamynyň işsiz galmazlygyna,fabrikleriňboş durmazlygyna şert döredýär. Şeýle bolsa-da,biz öz adamlarymyzy Amur oblastyna doňuz bakmaga iberip,işsizlik meselämizi çözmelişik. Beýle hereketi “doganlyk—dostlyk”,“internasionallyk” diýen ýaly pagtabent sözlerbilen kebşirlemegi gaçybatalga edinsegem,hernäçe timarlasagam,onuň asyl manysy gülkünçlikden özgermeýär. Şeýle hem biziň öz edýän hereketimiz özümizde senagat kärhanalarynyň döremezligine,işçiler synpynyň ösmezligine getirýär. Milli işçiler synpynyň döremeginiň garşysyna şeýle matlaply işler alnyp barylýan ýerde bolsa milli medeniýetiň,milli,ykdysadyýetiň,milli buýsanjyň ösüşi togtaýar. Nämemiş,türkmenler ýokary hünärli işçi bolmaga ukypsyzmyş,gany çarwa,daýhan ganymyş. Şonuň üçinem Amura doňuz bakmaga gidibermelişik.

Amura göçüp giden türkmen hojalyklarynyň ýaşamak, çagalaryny ene dilinde okatmak, howa şertine uýgunlaşmak meselesinde eýýäm kynçylyk çekip başlandyklaryň habary gelýär. Biziň “göçürmek” syýasatymyzyň düýpden galpdygyny, nädorydygyny praktika tassyklaýar. Şeýle-de bolsa, ol meselede meni milletçilikde, “syýasy düşünjesizlikde” aýyplamak üçin “dostluk aýdymçylary” bolan käbir türkmen žurnalistiniň eýýäm galamyna ýapyşyp durandygynyň bilýärim. Şonuň üçinem bitarap adam, geografiýa ylmlarynyň doktory, professor N. Glazowskiniň “Nowyý mir” žurnalynyň 1987-nji ýylyň 7-nji sanyndaky çykyşyndan mysal getirmekçi. “Wariant pereseleniýa çasti naseleniýa... zawedomo I wredniý po ekonomičeskim, sosialnym, etičeskim i prirodnym soobraženiýam”.

Mundan başga merk gerekmi!

Şol mesele bilen baglanyşykly ýene bir gülkünç ýagdaý ýüze çykdy. Geçen ýyl “Türkmenistanyň Amur oblastyndaky günleri” diýen dewiz bilen respublikamyzyň bir topar ýazyjysy, artisti şol ýerdäki “täzetürkmenlere”, has takygy “gelmişeklere” medeni hyzmat etmäge gitdiler. Edilen ullakan çykajyny, ýitirilen wagty, elbetde, dostluk-doganlygyň üstüne atdyk. Amura gidip-gelen ýazyjylaryň biri “Nowyý mir” ýaly abraýly žurnalda çykyş eden alymyň ähli zadyň öňünden duýandygyny boýun aldy, “Gowusy, meni gepletme” diýip, baş ýaýkady.

Eýsem, Türkmenistanyň öz topragynda öňýän pagtany öz guran fabriklerinde işläp, ol fabriklerde-de diňe milli aýal-gyzlary işe alsan, mesele iki taraplaýyn bähbit berjek ahyr.

Güýçli himiki dökünler ulanylýan gowaça meýdanlarynda atertirden-agşama işlemeginiň adam organizmi üçin örän zyýanlydygyny alymlar bir eýýäm tassykladylar.

Türkmenistan pagtany köp öndürmese, öz güzeranyňam görüp bilmez diýen galat bahanany tutaryk edinip hem halkymyzy aldaýarys, hemem öz günämizi ýuwmak isleýäris. Eýsem, türkmeniň maňlaýyna ýazylan diňe pagtamyşynmy? Bir gektar ýere ekilen gowaçadan 3 müň manada çenli arassa girdeji alynýan bolsa, bir gektar ýere ekilýän gök önümden 20 müň manada çenli girdeji gelýär. Emma biz ony halkdan gizleýäris. Ýeke hana pagta öndürmeýän Ermenistan ýa-da Gruziýa, eýsem, bizden pes ýaşaýarmy? Ýogsam, şol iki respublikanyň ikisinde-de gaz hem çykanok, ne bitem. In şowusy, Türkmenistan ýaly baý toprakly ölkäni häzirkäniň zaman talapynda deňli-derejeli aýlar ýaly aňly-başly milli kadrlarymyz ýok diýäýeliň.

Kadr meselesine gezek gelende, sadadan-sada bir mysala ýüzleneyin. Milli döwletiň paýtagtydygyna garamazdan, Aşgabat şäheriniň ähli ýerindäki suw, gazýet, moroženoýe satýan dükanjyklaryň ýekejesinde-de milleti türkmen bolan satyjy görmersiňiz. Indi, gel-gel, türkmenler şol işe-de ukypsyzmyka? Oňa garamazdan, şol dükanjyklaryň töwereginde eli uly sübseli zir-zibil süpürýänleriň hemmesi türkmen aýallary. Hany, biziň milli buýsanjymyz?

Boris Ýelsin RSFSR-iň milli gazanjynyň 70 milliard manadynyň Bütinsoýuz “gazanyna” her ýyl mugt taşlanyp durlandygyny eýýäm telimgezek nygtady. “Literaturnäýa Rossiýa” gazýeti bolsa, hersanynda diýen ýaly, Russiýa beýleki respublikalary eklejek bolup, özi gedaý galdy diýen pikiri gaýtalaýar. Biz näme üçin hakykaty aýtmaga çekinýäris? Ermenistan respublikasynyň Ýokary Soweti ermeni halkynyň bähbidini arap, SSSR-iň Prezidentiniň permanyny ret edip bilýär. Emma biziň

Ýokary Sowetimiz welin, “uly doganymyzyň” göwnüne degmejek bolup, öz hakymyzy özümize-de iýdirip bilenok.

Merkezi gazýetlere üns berseň, žurnalistler hälimi-şindi biziň millimertebämizi kemsitmäge ýykgyň edýärler. Biz-ä internasional respublika bolan bolup, baýlygymyzyňagramlybölegini, şol sanda her ýylda 90 milliard kubometr gazymyzy merkeze mugt diýen ýaly iberýäris. Şonda-da merkezi gazýetleriň biziň milli buýsanjymyzy kemsidip bilseler armanlary ýok. Sözüň gury bolmazy ýaly, onlarça mysaldan diňe birine ýüzleneýin: “I do sih por respubliki Sredneý Azii nahodýatsýa na dotasuýah na obşegosudarstwenno go byudžeta, kotoryý vyplaciwaýutsýa im glawnym obrazom za sčyot slawýanskikh respublik Soýuza SSR”. Men by setirleri “Moskowskiý komsomoles” gazýetiniň 1990-njy ýylyň 24-nji oktýabryndaky “Russiýa Aziýa respublikalary nämä gerek?” diýen makalasyndan aldym.

Şeýle töhmetleri eşidibem biz dymýarys. Dogry, S. Nyýazow soňky gurultaýda eden çykyşyndabizde jan başyna 20 million kubometr gaz öndürilýändigini ahyr agzap geçdi. Ondan soň hökümet başlygynyň orunbasary A. Çaryýew hem pagtamyzyň, gazymyzyň gaty arzan berilýändigini nygtady. Ýöne häli-häzirlikçe-hä, merkez ol çykyşlara ünsem berenok.

Orta Aziýany ekleyän hasap edýän 140 million ilatyň ýolbaşçysy B. Ýelsiniň kisesinden merkeze 70 milliardmanat gidýän bolsa, bary-ýogy 3 milliondan gowrak ilatly Türkmenistandan diňe tebugy gazyň hasabyna ýylda 150 milliard manadyň mugt gidýändiginden ýoldaş Ýelsin bihabardyr öýdýärsiňizmi? Ondanam başga 1 million 400 müň tonna pagtaýygnap, jan başyna pagta öndürmekde Soýuzda birinji ýerde durýan Türkmenistan özbaşdak respublika diýlip at berilse-de, daşary ýurtlar bilen gönümel söwda etmeli bolanda bize diňe 30 müň tonna, onda-da tabşyrykdan artyk öndürilýän hasyldan şonçasyny satmaga rugsat edýändiglerini Ýelsin bilýän dälirmi? Üstesine-de, şojagaz 30 müňden gelýän walýutanyňam ullakan bölegi bize rehimdarlyk edip, öz pagtamyzy özümizesatdyrmaga ejaza berýän ýoldaş Maslýukowyň kisesinde galýar ahyryn. Oňa garamazdan, kim şerray bolsa, halwa şoňa berilýän ýaly.

“Pagta halkyň baýlygy” diýýärler. Şonuň üçinem ýeri sandan çykarsa-da, onuň tonna sanyny artdyrdygymyzça, heşelle kakýarys. Tonna artdygyça, abraýymyzam artýandyr öýdýäris. Emma özbek garyndaşlarymyz geçen ýyl pagtanyň mukdaryny 1 million tonna çenli azaldyp, onuň ýerine ilatyň saglygyna ýardam edýän gök önüm, bag-bakja ekdiler. Bize gerek abraý, bize gerek baýlyk özbeklere derkar dälmi kä?

Bir meseläni ýagşy niýet, bähbit üçin tankyt etseňem, “Tankyt etmek aňsat, işi düzetmek kyn” diýmek ýoň bolupdyr. Aýdýan zatlarymyň täzelik dældigine akyl ýetirsemem, berjaý edilmedik köne teklibiň täze teklibe öwrülýändigini nazarda tutup, kemçiligi düzetmegiň, milli buýsanjy pugtalandyrmagyň mümkingadar ýollaryny salgy bermekçi: 1. Pagta monokulturasynyň tutýan meýdanyny mümkin boldugyça azaltmaly. 2. Öz “işsizlerimize” iş tapylar ýaly pagtany özümiz işlemeli.

3. Respublikamyzyň territoriýasynda mata dokaýan fabrikler açyp, oňailkinji nobatdaýerli milletiň aýal-gyzlaryny işe almaly.

Pagtany çygrymyzyň çatdygyndan köp öndürmäge dyrjaşyp, Moskwanyň önünde ýaranjaňlyk edýän ýolbaşçylarymyz gowaçanyň türkmen halkynyň ganyna bejerip bolmajak kesel goşýandygyna, geljek nesillerimiziň saglygyny hem önünden weýran edýändigine düşünmelidirler. Pagta sebäpli zäherlenen türkmen topragy ýene 10-15 ýyldan

hiç hili hasyl öndürmäge-de ýaramasa gerek. Aňyrsy kesgitli wagtdan tebigi gazymyz hem gutaransoň, biz kime gerek. Şu mahal milliardlarça manadymyzy mugt alyp duran pursatynda-da “Biz sizi ekleýäs. Siz ýal ýagysy” diýiptöhmet atyp duran “uly doganymyz” tebigi baýlygymyz tamam bolansoň, bize bir döwüm çörek emlärmä? Niýetimizi ýagşa tutup, “doganymyza” öňünden ynanalyň. Ýöne oňa garamazdan, “Dost-dost, mamla —rast” diýen pähimdenugur alaga-da, hasaplaşyklyja ýaşalsa, neneň bolarka? Biz häzir günemamyzy ýykma-ýykylma dolýandyryňanymyz üçin, şu mahaldan gelljek asyrlarda ýaşamaly nesillerimiziň aladasyny etmeli. Gazdan, nebitdengelyň girdejiniň haýsydyr bir möçberini halkara banklaryna geçirip, tebigatyň bize eçilen baýlygyndan nesillerimiziňem öz paýyny goýup gitmeli. Eger biziň ýolbaşçymyz şeýtmegi başarsa, onuň öz abraýy hem bir gez galdy welin, iň esasam, tutuş dünýäniň öňünde türkmeniň milli buýsanjy beýgelderdi. Biz öz öňbaşçymyza akyl öwretmekçi däl. Onuň özünde-de akyl ýeterlidir. Oňa garamazdan, belkem, onuň özüniňem kellesinde aýlap ýören pikirlerini, ýagny çäksiz tokaýyň eýesi bolan Boris Ýelsiniň S. Nyýazowa ýekeje sosnany-da tölegsizbermeýändigini, bizden merkeze mugt diýen ýaly gidýän gazyň her 1000 kybometriniň dünýä bazarynda 92 dollara durýandygyny, ABŞ-nyň Ýakyn Gündogar döwletlerinden satyn alýan nebitiniň belli bir möçberini öz ýurdunyň ýerzeminlerinde bukup (Megerem, wagty gelende ýene yzyna ýa-da başga ýurtlara satmakniýeti bilendir?) goýýandygyny ýatlatmakçy bolýarys.

“Bu zatlaryň milli buýsanja näme dahyly bar?” diýmegiňizem mümkindir. Gaz, nebit, pagta, garaz, respublikanyň topragynda öňän ähli baýlyk milli buýsanç bilen gönüden-göni baglanyşykly. Olary dogry peýdalanmak, peýdalanmazlyk hem milli buýsanja utgaşýar. Ilatymyzy nadanlyk derejesine ýetirip barýan pagta meselesinde milli buýsanjy goramaly ýazyjylar bolan biz halkyň tarapyňy çaldykmy? Ýok. Gaýtam, biziň käbirimiz telestudiýanyň ýyljaýyk jaýynda oturup, aňzakly dekabryň aýaklarynda-da mekdep okuwçylaryna ýüzlenip: “Pagta biziň bagtymyzdyr. Ony gar astynda galdyрман ýygnaň!” diýip, hyýanatçylykly wagyz geçirdik. Eýsem, bu ýagdaý käbir ýazyjyda milli buýsanjyň ýoklugyna, olaryň ertirki neslimiziň goragynda durmaýandyklaryna şaýatlyk etmeýärmä näme?

Şu mahala çenli-hä bize duşan ideologiýa ýolbaşçylary hem düýnki günü bilen ýaşayan, inisiatiwasyz adamlar boldy. Olar milli medeniýeti ösdürmäge, tutuş halkyň ezeneginden görtermäge derek öz regional toparjyklaryny döredtiler, şolara boş at hemşöhret alyp bermegiň aladasyny etdiler, çeper höwesjeň derejesindäki aýdymça “Halk artisti”, ortadan pes ýazyja “Halk ýazyjysy” diýen at dakanlary bilen milli medeniýetiň ösmegine ullakan goşant goşandyrys öýtdüler. Ideologiýa işini, köplenjem, medeniýetden başy çykmaýan ykdysadyýetçi ýa-da pioner guramaçylary alyp bardylar. Şeýle bolansoň, olardan nämä garaşjak? Mysal üçin, Türkmenistanyň hökümet ýolbaşçysynyň medeniýet boýunça orunbasary öz bilim alan hünäri boýunça nebitçi inžener. Men oňa edebiýatdan ýa-da sungatdan asla baş çykarýan däl diýip bilmen. Ýöne häzir şahyr Baýram Jütüdiýewi ýa-da edebi tankytçy Jora Allakowy Gumdaga eltäge-de, nebit çykarmak boýunça inžener edip belläýsek, nebitçiler ol çözgüde niçiksi gararkalar? Emma medeniýetiň ykbalyny welin nebitçi-de, suwça-da, agronoma-da ynanyp ýörüs. Bu gaty geň hem düşnüksiz zat. Ýöne şol düýpden başga hünärli adamlaryň medeniýete ýolbaşçy edilip bellenjek bolnanda: “Men bu işi başarman. Meniň başga hünärim bar” diýip, hödürülen

wezipeden ýüz öwürmeýänleri welin has-da düşnüksiz.Şonuň üçinem hökümet ýolbaşçysynyň medeniýet boýunça orunbasary Magtymgulynyň akademiki neşiriniçykarmagyň aladasyny etmäge derek Magtymgulynyňýubileýine gelenmyhmanlaryň haýsysyny haýsy myhmanhanada ýerleşdirmeli diýen maýda meseläni çözmäge wagt sarp edýär. Bu ýagdaý maňa Mark Tweniň “Şazada hem gedaý” diýen eserindäki sada gahrymanyňuly döwlete ýolbaşçy edilip bellenende,hökümetiň beýik permanlarynyň aşagyna basylmaly döwlet möhüri bilen hoz döwüp oturyşyny ýatladýar. Şeýle hem ol ýagdaý öz hünärine kybapdaş däl orna bellenýän adamynyň öz şahsy buýsanjyny milli buýsançdan belentde tutýandygyna güwä geçýär.Şeýle ýolbaşçylardan milli buýsanjy ösdürmekde bähbitli işe garaşmak bolarmyka?

Men bir ahwalata gabat geldim. Tötänden diýen ýaly Aşgabat şäheriniň demir ýoldan gaýra tarapyna ýolum düşdi. Men ol ýere hiç mahalbaryp görmändim diýen ýalydy. Meniň haýsy şäherde bolsamam,köçeleriň atlaryna ser salmak,ol adyň gelip çykyşy,näme üçin hut şu köçä dakylandygy bilengyzyklanmak gylygym bar. (Köçe atlary bilen gyzyksaň,hem güýmenje,hem gözýetimiň giňemegine peýdasy bolýar.) Birden meniň nazarymkaşaň jaýyň gapdalynaowadan harplar bilen ýelmenen köçe adynda eglendi – “Mamasewskiýköçesi”.Aňryrakda ýene bir köçe—“Lemkulow köçesi”.Aşgabatda,onda-da diňe türkmenleriň ýaşaýan raýonynda Mamasewskiý bilen Lemkulowyň ady dakylan köçe bar ekeni.Men öz gözüme-de ynanmadym.Sebäbi Harby taryhy arhiwde MamasewskiýbilenLemkulow diýen iki sany rus soldatynyň 1881-nji ýyldakyGökdepe söweşinde tekeleri gymmakda aýratyn “gahrymançylyk” görkezendikleri sebäpli,gymmatbaha serpaýlara myhasyp bolandyklaryny okanym hem olaryň atlaryny depderime bellänim ýadyma düşdi.Öz ýaşaýan köçesiniň indi,megerem 70-80 ýyl bärigöterýän adynyň kimiňkidigini bilmeýän,bilse-de,milli buýsançsyztürkmenler10-12 ýyl mundan ozal beýik Azadynyň adynyň köçä dakylanyna moňça bolup ýörler.Geň sowal bar. Türkmeni gymmakda edermenlik görkezen duşmanyň adyny kim türkmen şäheriniň köçesine dakyp bilýär? Beýle ady70-80 ýyllap kim aýyrman saklaýar?Beýle ýagdaýşol köçelere atlary dakylan ganhorlaryň gylyjyndan ölen neresse çagalaryň ruhuny depelemek dälmi?

Milli buýsanjy ýok halkda abraýam bolmaýar,agramam. Beýle halk diňe boş öwünmek bilen meşgullanýar. Türkmen halkynda boş öwünmek bilen ýaranjaňlyk häsýetleriniň bolmandygyny geçen asyrlarda saý-sebäp bilen biziň topragymyzaaralaşan daşary ýurtly synçylar belläp geçipdirler. Oňa garamazdan,soňky döwürlerde öwünjeňlige ýüz urýarys.Hatda halk deputatlarynyň käbiri hem öňe çykyp,boş öwnüp durmakdan utanmaýar. Olar bizde söwda kartoçkasynyň ýokdugy,dükanlarymyzda un,gant,çaý we ş. m.harytlaryň bol-elindigi bilen öwünýärler. Şol harytlaryň bol bolmagy hem ýolbaşçymyzyň halkymyzy örän dogry ýol bilen alyp barýandygy bilen baglymyşyn. Birinjiden-ä,häzirki gahatçylyk mahaly käbir respublikalarda söwda kartoçkasyny girizip,halkynyň ýagdaýyna mümkingadar ýardam etmäge synanyşýanlary ýerliksiz tankyt etmegiň hajaty barmyka? Ikinjidenem,öwünýän deputatlaryň bol hasaplaýan harytlarynyň ýekejesini-de biziň özümüz öndürmeýäris. Soňky mahallarda Türkmenistanyň Prezidentini öwmäge tutaryk gözleýän adamlaryň sany köpeldi. Ýöne Prezidentimiz Prezidenti öwýänleriň Prezidentiň dosty dældigine,Prezidenti tankyt edýänleriňen Prezidentiň duşmany dældigine kemsiz düşünýändir öýdüp tama edýäris.

Milli buýsanjyň, milli medeniýetiň derejesiniň bilen kesgitleýän şert milli dildir. Türkmenistanyň syýasy ýolbaşçylary şu mahala çenli-hämilliligiň asyl paýasy bolan milli dilimize birjik-de sarpa goýman geldiler. Ýönebu meselede-de biz ýene Moskwanyň syýasatyny ýa-da bizde ýolbaşçy bolup işleýän başga milletleriň wekillerini günälemäge haksyzdyrys. Kähalatlarda başga milletlerden bolan ýolbaşçylarymyzyň türkmen dilini oňly bilmeýändiglerinden zeýrenjek bolýarys. Emma ol onçakly dogry däl. Sebäbi özi türkmen bolup, türkmen dilini oňly bilmeýän kadrlarymyz gitdikçe köpeliýärkä, ene dili rus ýa-da ermeni dili bolan adamlardan diňe türkmençe geplemegi talap etmek ýerlikli hem däl ýaly. Biz özümizi, dilimizi nähili derejede hormatlaýan bolsak, başgalaram biziň özümizi, biziň dilimizi şol derejede sylar. Men bir öwra respublikamyzyň Hökümetiniň başlygy ýoldaş H. Ahmedowyň telewizorda çykyşyny diňledim. Eý, Hudaý! Asyl ol öz ene dilinde geplände rus sözlerini goşman asla gepläp bilmeýän bolsa nädersiň! Şol çykyş hem biziň milli buýsanjymyzy döwlet derejesinde hormatlamaýanymyzyň hakyky şaýady dälmi?

Öz çagalary ene dilini bilmeýän türkmenleri Türkmenistanda ýolbaşçy işe çekmek hem düzüw däl. Çünki öz çagalaryna türkmen dilini öwretmegiň aladasyny etmedik adam türkmen halkynyň aladasyny edip, onuň buýsanjyna ýürekden buýsanar öýdýärsiňizmi?

Eger biz özbaşdak milli döwletdigimize sarpa goýýan bolsak, Aşgabat uniwersitetiniň respublikamyzyň mekdepleri üçin mugallym taýynlaýan rus hem çet dili fakultetlerinde mün ýyllyk taryhy bolan edebiýatymyz hakda, tutuş baş ýylyň dowamynda bary-ýogy 36 sagat sapak geçilermidi?

Milli buýsanç barada oýlansak, hyýalymyzda döwlet serhedindenem geçmeli bolýarys. Ýöne biziň islegimiz amala aşmasy gaty çetin, türkmeniň öz ygtyýarynyň çäginde daşda durýan mesele. Gürrüň rus patyşa samoderžawiesiniň generallarynyň diňe öz bähbitlerini arap, Eýran bilen serhedini, esasan, daglaryň üstünden çekmegi, türkmeniň iň bereketli hem gözəl topragy bolan Türkmenistanyň parsalaryň paýyna goýandygy hakda gidýär. Biz arasynda aýralykdaгы keserdilip, iki bölege bölünen halkymyzyň ykbalyny birikdirmek barada oýlanmaga-da milt edip bilmeýäris. Emma geljekki nesillerimiziň arasyndan bizden has edenli, haswatanperwer gerçekler dörär diýen umyt bilen Türkmenistanyň meseläni soňagoýmaly bolýarys.

Diňe Türkmenistanyň türkmenleri däl, dünýäniň başga ýerlerinde ýaşaýan ildeşlerimiziňem aladasyny etmeli. Bosgun bolup, Owganystandan Päkistana gelen soň, horluk çekip ýören 400 öýli türkmeni Türküýäniň hökümetiniň diläp, Kone welaýatyna göçürüp getirendigini, ýer-suw bilen üpjün edendigini Ankarada bolanymda, türk alymlary maňa gürrüň berdiler. Bu örän gowy hereket. Ýöne çet illi türkmenleriň çyn hossary Türkmenistana näme boldy?!

Hakyky ýagdaý makalada mesele goýmakdan, elbetde, agyrdyr. Oňa biz az-kem düşüňäris. Ýöne ermeniler, ýewreýler öz ildeşlerini bir ýere jemlemek meselesini dünýä möçberinde goýýarlaram, çözürlärem.

Serhetden aňyrdaky türkmenler hakda gürrüň etsek, juda bir “wawwaly” meseläniňem üstünden barylýar. Ol geçen uruşda ýesir düşen, barmak basyp sanaýmaly türkmenler meselesi. Biz näme üçin olaryň ata Watana dolanmak islegine ýardaam etmeli däl? Olar hakda gürrüň edilse, derrewem “Watan döňügi” diýen aýyrgançtagmany

ulanýarys. Men olara “ak guş” diýmeýärin. Ýöne olaryň hiç biriniňem öz peýwagtyna ýesir düşmändigini hakda-da oýlanmak gerek.

17 ýa-da 18 ýaşyny hem doldurmanka, ýesir düşen, urlup-ýenjilip, gözünüň ody alnan aç-ýalaňaç ýetginjeginiň ornunda özüni hem goýup görmeli. Uruşda hemme adamynyň bagty çüwüp durmaýar. Kim ýeke ok atmaga ýetişmänkä wepat bolýar. Kim telim ýyl görgi görüp, münlerçe ok atansoň ýesir düşýär. Käbirleri bolsa, urşa çagyrylsa-da, bir sebäp bilen jeňe gatnaşman, ýeke ok hem atyp görmän, sag-salamat öýüne dolanyp gelýär-de, weteranlara berilýän bähbitlerden peýdalanyp ömrüni ötürýär. Heňnamyň pelsepesi şeýleräk.

Ýene bir zat. Şöl ýesir düşen ýetginjekleriň hatarynyň önünde iki ýana gezmeläp: “Watanyňyza gaýdasyňyz gelýän bolsa, biz garşy däl. Gidiberiň. Ýöne baranbadyňyza size döňük hökmünde temmi beriljekdigini, gözünüzüň Sibirde açyljakdygyny, siz zerarly dogan-garyndaşlaryňyzyňam türmä düşjekdigini önünden bilň. Şonuň üçinem siziň ilinize dolanmagyňyzy öz garyndaşlaryňyzam isläp duranok. Indi sizde Watanam ýok, hossaram...” diýýän wagyz-nesihatçyny hem göz önüne getirip görüň.

Geçen ýyl Türkiýede bolanymda, Adana şäherinde ýaşaýan bir türkmeniň bardygyny eşidip, tanyşlarymyň kömegi bilen onuň öý telefonyny ele saldym. Salam- helik alyşdyk. Çaky, känyýllar bári arassa türkmençe gepleýäne-de sataşmadyk, dili çalgırt bolup giden ýaşulynyň tolgunýandygy bildirdi. Ol özüniň aslynyň Gyzylarbatdandygyny, adynyň Myrat Hazarydygyny aýtdy. Myrat aga ertir sagat 17-ä meni öýüne myhmançylyga çagyrdy, belleşilen wagtda meniň yzymdan geljekdigini aýtdy. Ol telefonda hoşlaşanda: “1946-njy ýyldan bári türkmene-de sataşamok” diýdi. Menem ýat ýerde, şeýle ykbally ildeşime sataşjakdygyma az begenmedim. Emma meniň oňa garaşyp, “Sürmeli” myhmanhanasynyň gapysynda geçiren iki sagat wagtym puç boldy. Ildeşim gelmedi, ýaşaýan otagymyň telefonyny ozal ýazyp alanam bolsa, jaň hem etmedi. Emma duşuşygyň başa barmanyna örän gynansam-da, gelmäni ýa-da jaň etmäni üçin Myrat agadan gaty görmedim. Sebäbi agzyndan süýt ysy gitmänkä urşa girip, ýesir düşüp, dogduk mekana-da gelip bilmän, 1948-nji ýylda haýsydyr bir ýol bilen Türkiýä aralaşan Myrat Hazarynyň Sowet Soýuzyndan gelen ýazyjy bilen duşuşandan soň, biziň gazýetlerimizde çap boljak “Watan döňügi bilen duşuşyk” diýen makalanyň gözünüň önüne gelendigi bellidi.

Ýok, Myrat aga! Duşuşaýanam bolsak, men siz hakda ol tetelli makala ýazmazdym. Sebäbi Ene Mekandan aýrylyp, otdan-ýalyndan geçip, “döňük” lakamyny almak üçin Odere ýetilmänine men gaty ynanýaryn. Watana gelip bilmän, dogan-garyndaşlaryň ýüzünü görmäge zar bolup, ýat illerde mysapyrçylyk çekip ýörmek...

Indi köpi geçip, azy galan, iň bolmanda, jesediniň Ene topraga düşmeginiň inçe tamasyny edip ýören ildeşlerimize ýardam edilse, gan-hun geçmekde-de giňgursaklyk ede-degelen halkymyzyň milli buýsanjyna zeper ýetmejegihak zat...

Men bu makalamda kän gepiň başyny agyrttdym. Milli busanç bilen baglanyşykly başy agyrdylmaly mesele entegem köp. Şonuň üçinem halkymyzyň agysyny aglamaly ýolbaşçylarymyzyň milli buýsanjynyň mundan by ýana-da ösjekdigine umyt baglap, okyjy bilen hoşlaşýaryn.

Dek. 1990.

“Edebiýat we sungat”

Goşjan diýdi: “Tagta bizi
Garşy aldy batga bilen.
Menem diýdim: “Zelesi ýok,
Aýrarsyň-da çotga bilen”.
Ýöne Tagtaň batgasyna
Ýigrenç bilen garamaň siz.
Ondan gaçyp ýöremäň siz”.

S. Öräýew.

Heý-de ýigrenç bilen garap bolarmy?
Tagtaň batgasyny ýürekden söýýäs!
Ýüzümize, gözümize sürtyäris,
Dulumyzda ony haltalap goýýas.

Tagtaň batgasyndan gaçyp “ýöryänler”,
Adam däl, haýwandyr ýa akmakdyr.
Tagtaň batgasyndan gaçyp ýöremek,
Sapar Örän mertebesini ýykmaýdyr.

Şon üçin batgadan sowlup geçene:
“Akmak bolma, adam bolawer!”-diýýäs.
Aýagyndan tutup, zyňýas palçyga,
Penjeläp, agzyna şor palçyk guýýas.

Şabadyň suwundan mün paý gowy diýp,
Günde iki gezek batga bulanýas.
Arman, tomus batgasy ýok Tagtanyň,
Tumus düşse, günümüz kyn, elenýäs.

“Çotgalasaň bizi kemsitmek bor” diýp,
Eli çotgalynyň alýas çotgasyn.
Goşjanyňam asla görmers ýüzüni,
Eger çotgalaýsa Tagtaň batgasyn.

Tagtaň batgasyna erbet garýanlar,
Ozal-ahyr hökman gözünden tapar.
Goşjana-da ýaryn berersiň diýip,
Ýollan batgamyzy kabul et, Sapar!

(Tagtalylaryň Sapar Öräýewe ýazan hatyndan).

*

“Mert bol!” diýip, Merdan dakdym adyňa .
H. Nurmyradow, “Ogluma”

Merdanlaram gerek,mertlerem gerek,
Dogry edipsiň Merdan dakyp adyna.
Ondanam haýbatly atlar bar welin,
Belki,olar düşen däldir ýadyňa.

Batyr dakan bolsaň,gahryman bordy,
Ady näme bolsa,şo bormuş çaga.
“Bagşy” dakan bolsaň,aýdym diňlärdik,
“Kosmos” dakan bolsaň,uçardy göge.

Döwlet bilen uzak ýaşasyn ogluň,
Adynyň kemi ýok,bolamok küpür.
Ikimiz dek goşgujyk-ha ýazmaz-da,
“Şahyr” at dakmansyň,şoňa mün şükür!

*

Bir mahalky saçlak gyzyň aýdymy.
“Men çözläýin,sen ör saçyň,
Örüp-çözüp irmez eller”
Gowşut Şamyýew.

Ýigrimi ýyl mundan ozal sataşyp,
Başdan aýlap urduk işi-pişäni.
Ol örüp ýetişse,men saç çözledim,
Şeýdip geçirdik biz gündiz-gijäni.

Bagtly bir pursata ýetendirs öýtdük,
Gara saçy örsek ýa-da çözlesek.
Deň-duşlar sorasa kârimiz hakda,
Ol diýdi: “Saç örmek”.
Menem: “Çözlemek”.

Işlemedik,aýlyk-günlük almadyk,
Saçörmek,çözlemek çörek,çaýymyz.
Gije-de oýansak,saça ýapyşdyk,
Şeýdip geçdi ýyllarymyz,aýymyz.

Kynçylygam hiç-de,açlygam hiç-de,
Çözlänimem hiç-de,örenem hiç-de.
Arman,tokmak ýaly saçdan aýrylyp,
“Kel aýal” adyny aldym kyrk ýaşda.

*

“Gyýylmaly günler gelse gyýylyň!”
B. Jütđýew.

Şahyr pendî asyl bolmaz biderek,
Ajygan mahalyň iýmeli çörek.
Toýda aglamasyz, ýasda gülmesiz,
Gaty suwsan bolsaň, suw içmek gerek.

Aýdylmadyk bolsa şeýle pähimler,
Walla, ähli zady bulaşdyrardy.
Köwüş diýp aýaga telpek geýerdik,
Şeýdip, şahyrlaram gülüşdirerdik.

Ýogsam, bizde akyl barmy, aň barmy!
Pişik bize görünerdi şir bolup.
Gyýylmaly günler gelse gyýylman,
“Selbinýaza” gygyrardy hor bolup.

*

“Daragtyň ýagşysyn miweden soraň,
Her ýeten agaja nar diýip ýörmäň”
G. Hojanýazow.

Sutkada ýigrimi baş sagatlap ýatmaň,
Tapawudyn biliň köşk bilen çatmaň.
Gazanyna ýeke çümmük duz atman,
Bişirlen nahara şor diýip ýörmäň.

Saýgaryň aýagy, agyzy, eli,
Saýgaryň tokaýdan bir çöpsüz çöli.
Asmandan däl, ýerden ýagaýsa doly,
Ýagan zady bilmän, gar diýip ýörmäň.

Açaýmasa yssy-sowguň arasyn,
Görmek gerek ol nadanyň çäresin.
Aňlamazlar şahyrlardan sorasyn,
Ýöne garpyz görüp, nar diýip ýörmäň.

REPLIKA

Döwlet Annamyradowyň ýygýndysyndaky “Söýgi sallançagy” goşgular toplumyny okap, şu replikany ýazmaga mejbur boldum. Gep kitabyň umumy durky hakyndadäldä, awtoryň “Baýyr bilen ýöräp barýan çalaja” diýip başlanýan eserine “nusga” edip alan: “Daglaryň üstünden daglar görünýär. H. Kulyýew” diýen sözleri hakda.

“Daglaryň üstünden daglar görünýär” diýen setire ýüzlenmek soňky mahallarda türkmen poeziýasyndadäbe öwrüldi. Dogrudanam, ol örän gowy setir. Ony başga şahyrlaryň nusga hökmünde almagy-da gowy zat. Emma biziň adynyň gapdalyndan

“professor” diýip ýazmagy halaýanalymlarymyz, edebi tankytçylarymyz agzalan setiriň aslynyň sehinli şahyrymyz Halyl Kulyýewiňki däl-de, Puşkiniňem halypasy, rus klassygy Žukowskiniňkidigini ýeke gezegemokyja ýatlatmadylar.

Ýene bir mysal: garagalpak şahyry Ybraýym Ýusubyň altmyşynjy ýyllardan bäri poeziýa antologiýalaryna girip gelyän,kän-kän dillere terjime edilen “Meniň ýigit çagym,seniň gyz çagyň” diýen goşgusynyň edil şol setirini Gowşut Şamyýewöz goşgusyna nusga edip alanda,onýtürkmen şahyry Kerim Gurbannepesowyňky diýip görkezýär.

Türkmen awtorlarynyň käte-käte rus awtorlaryna “ýüzlenäýýändikleri” iki dilde okaýan okyja gabat gelýär. Mysal üçin:

“On woşýolw swoýu kaýutu,tam stoýal sweژیý,nežniý zapah duhow,poduška na koýke byla slegka primýata. Na stole byla zapiska: “Spasibo,kapitan!”.

K. Paustowski, *Cobr. soc.*, 1957, tom 1. str. 109.

“Ýa uşýol i dnýom wernulsýa,komnata pahlo duhami,poduška byla slegka primýata,na stole ležala sapiska: “Spasibo,doktor!”.

R. Esenow, "Hozýain zemli", 1962, str. 131.

Şu iki abzasa üns berseňiz,türkmen ýazyjysy rus prozaçysynyň çekýän suratynyň esasy özenini bolşy ýaly göçüräýipdir. Bu ýagdaýa R. Esenowyň nähili jogap tapjakdygyny bilemok,ýöneedebiýatyň hem arassaçylygy halaýandyny oňa ýatladasym gelýär. Dogry,tötänligem bolýar. Bolsa-da...

“Edebiyat we sungat”, 1991.

Waleriýa Porohowanyň arapçadan rusçadine manysyna görä terjimeetmeginde çap bolan Gurhany okadym. Elbetde, Gurhan adamzat medeniýetiniň çür depesinde durýan kitap. Emma onuň başga dillere, şol sanda türkmen diline-de terjime edilmegi hökman däl ýaly bolup duýulýar.

*

Sergeý Wladimirowiç Mihalkowa

Gahrymanydiýenatdakylangünigutlapjaň edýänadamlaronyň ýüreginedüşüpdirlir. Ertesi daň bilenem haýsydyr bit tanşy bimahal jaň edip,gojany ukudan oýarypdyr. Şondan soň ol gahardan ýaňa gaýdyp uklabam bilmändir-de,sakgalyny syrmaga durupdyr. Ýazyjy ýaňy eňegini sabyňlan mahalyýene telefon jyrlapdyr. Ol trubkany gahar bilen göteripdir-de,jaň edýäni ýüz gram içen ýazyjy dostlarynyň biridir öýdüp:

—Siz,jojuklar,meni ýatmaga goýjakmysyňyz?Beýdip ýürege düşmäň ahyryn!—
diýip jabjynypdyr.

Ýazyjynyň gazabyny eşiden adam aňyrdan:

—Näme how, Serýoža, daň bilen it ýaly üýrýän-le?—diýipdir.

Bimahal jañedeni sesinden tanan Sergey Mihalkow:

—Üýrsemem,men size Krylowyň basnýasyndakypile üýrýän Moskajygyň ýakymlyja sesi bilen üýrýändirin. Ertiriň haýyrly bolsun,gadyrdanym! —diýip,mylaýym gepläpdir.

Daň bilen jaň eden adam SSKPMK-nyň baş sekretary L. I. Brežnew eken.

(1989-nly ýylda S. W. Mihalkowyň özi gürrüň berdi.)

*ihail Şolohowa Nobel baýragynyň berlendiginiň ilkinjihatary Kremle gelýär. SSKP MK-nyň Birinji sekretary N. S. Hruşýow Rostow oblastynyň Wýoşenskaýa stanisasyna jaň edip, ýazyjyny hut özi gutlamakçy bolýar. Emma şol pursat Şolohow öýündeýok eken. Soňra Nikita Hruşýow Rostowa jaň edýär-de, obkomyň birinji sekretary Bondarenkony tapyp, tabşyryk berýär: “Men Şolohowy öýünden tapyp bilmedim. Sen ony niredede bolsa-da tap-da, meniň adymdan beýik baýrak bilen gutla!”

Şolohowyň öýünetil eden sekretar “Onuň pylan ada öňňunky balyk tutmaga gidişi” diýen jogap alýar.

Hem-äSSSR-iň ýolbaşçysynyň buýrugyny berjaý etmek üçin hememhemme kişiden öňürti gutlap, beýik ýazyjynyň minnetdarlygyna mynasyp bolmak islän soldöwürler hökmürowan Bondarenko, desbi-dähilwertolýot çagyrylar-da, salgy berlen adatarap uçýar. Ol entek al-asmandaka, derýa çeňňek taşlap oturan Şolohowy görüp, wertolýotça balykça mümkingadar golaý gonmagy buýruk berýär.

Obkomyň birinjisi wertolýotdan düşen badyna:

—Mihail Aleksandrowiç, gözüňiz aýdyň! Size Nobel baýragy berildi!—diýip, ellerini kelemenledip gygyrýar. —Kremlde Nikita Sergeewiçiň hut özi maňa jaň etdi. Öz adymdanam, onuň adyndanam sizi çyn ýürekden gutlaýan!

Bondarenko otuz-kyrk adimlikden, çöp-çalamyň içi bilen Şolohowa tarap ylgaýar.

Elindäki çeňnegini taşlap, obkomyň birinjisine gazap bilen ýumrugyny çenän ýazyjy:

—Baýrak başyňy iýsin! Sen öz pohly wertolýotyň tarryldysy bulen ýaňy çekip başlan balyklarymy ürküzdüň. Balygyň bir gezekki çekmesi maňa seň on sany Nobel baýragyňdan keýpli ahryň!—diýýär. Yzyndanam ol orslaryň ýörgünli hapa sögünjinden birki sanysyny suňşurýar.

Obkomyň birinjisi ýüzüne urlan ýaly bolup yzyna gaýdýar. Aýtmaklaryna görä, soňra Bondarenko “Maňa paýyş sögdi” diýp, Hruşýowa Şolohowyň üstünden şikaýat edipdir welin, Hruşýow hem: “Aý, maňa-da sögmedik bolsa bolýa-la!” diýip ýylgyraýypdyr.

Şolohow bilen baglanyşykly hut öz şaýat bolan wakamy hem ýatlaýyn. Biz Edebiýat institutynyň üçünjü kursunda okaýarkak, 24 studentden ybarat tutuş kursumyzy ýazyjylaryň plenumnamyýa-da gurultaýyna gelýän Şolohowy garşylamak üçin wokzala iberdiler. Institutyň prorektory hem wokzala gidýänlere ýolbaşçylyk edýärdi. Biziň her haýsamyzyň elimize-de bir desse gül alyp berdiler.

Wokzalda ýazyjynyň wagonynyň gelip durmaly ýerinde ony garşylamaga çykan (SSSR Ýazyjylar soýuzynyň jogapkär işgärleri bolsa gerek.) bizden başga-da adam kän ekeni. Garşylaýanlaryň biriniň elinde-hä Şolohowyň portreti hem bardy.

Otly gelip durdy. Ähli ýolagçylar wagondan düşüp gitdi. Emma Şolohow welin ýokdy. Şeýlelikde, biz ýazyjyny garşylap bilmän, instituta dolandyk.

Soň bilip otursak, wagondan düşüp gelýän Şolohow aýnadan daşaryk seredende, tanyşlaryny görensoň, özüniň garşylanmaga çykylandygyny bilip, wagonyň ters tarapyndaky gapysyny açmaklaryny haýyş edipdir. Şeýdibem, ol garşylaýanlara görünmämni, şähere çykyp gidipdir.

1992.

*

Beýik binalar içinde,
Kyrk ýyl şäherde ornadym.
Beýik binalar içinde,
Günüň doganny görmedim,
Günüň ýaşanny görmedim.

Saba ýeli,säher çygy
Çykyp gidipdir ýadymdan.
Şemal ýüzün sypamasa,
Adam bolarmy adamdan!

Tas kyrk ýyllap görmedim men
Günüň ýaşanny,doganny.
Tas kyrk ýyllap görmedim men
Gapymda gardaş—doganmy.

1993.Moskwa.

*

Şu gün “Türkmenistan” gazýetiniň redaktory meniň bilen açyk gürrüň etdi.Ol“Ýazyjy Atajan Taganyň eserlerini gazýetsahypasynda çap etmegiň gadagandygy” hakyndaMinistrler Kabinetiniň başlygynyň (Prezidentiň diýip kabul etmeli) orunbasary O. Aýdogryýewden gizlin görkezme alandygyny aýtdy.

3. 06. 94.

Ähliýazan zadyňy“gorkman” çapa bermek üçin Sapar Öräýew ýaly“batyr”bolmaly.

*

Derläp ýatan al ýaňakdan
Sorsam,oýanmaz,oýanmaz.

Birinjiden-ä,derläp ýatan ýaňakdan sormak... Ikinjidenem,ýaňagyndan sorulýarka,oýanmaýan perizadyň duýgusy-ha ýokdur welin,jany beri barmyka?

*

Uly şahslar patyşanyň önünde-de ýaýaplamandyrlar. Mysal üçin: Lew Tolstoý,Aleksandr Twardowskiý,Resul Gamzatow,Gylyç Kulyýew...

*

Resul Gamzatow Mahaçgalada ýaşasa-da,SSSR Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesiniň sekretary hem SSSR Ýokary Sowetiniň Prezidiumynyň başlygynyň orunbasary bolany üçin her hepdede diýen ýaly Moskwakomandirowka gelýärdi. Ol mydama “Moskwa” myhmanhanasynda şol bir gatda,şol bir otagda düşleýärdi. Bir gezek (megerem,Gamzatowyň özi sebäp bolup) onuň ýaşayan otagy ot aldy. Şondan soň ol Ýokary Sowetiň başlygy N. W. Podgornynyň ýanyna baryp,özüne Moskwa şäherinden jaý berilmegini haýyş edýär.

N. W. Podgornyý oňa:

—Resul, seni bütün dünýä tanaýar. Seniň üçin hemme myhmanhanalaryň gapysy açyk ahyryn!—diýende. Gamzatow:

—Wah,Nikolaý Wiktorowiç,baran ýeriňde ýaşayan otagyňy otlap ýörseň,myhmanhana saňa näçe gün ýüz bererkä!—diýýär. —Otlasamam,öz öýümi otlaýyn-da.

Resula Moskwanyňmerkezinden,Gorkiý köçesinden gowy jaý berildi. .

✱

BirgezekResulGamzatowuludandemaldy-da:

“MahaçgaladaLeninköçesinde,MoskwadaGorkiý köçesinde ýaşaýaryn. Men ölemsoň,ýaşan köçäme adymyň dakyljak gümany ýok” diýip ýylgyrdy.

*

Ýurdunyň kemçiligini görmän,diňe üstünligini görýän,ýurdunyň çökder kemçiligine gynanman,diňe maýdaja üstünligine guwanýan ýolbaşçy Watanyňy söýmän,diňe özüni söýýändir.

✱

Ertirirden Prezidentiñ “orunbasary” meni öz huzuryna çagyýar welin, ýenenäme gep-gürrüň barka? Olar adamlary il-ýurt üçin bähbitli işi maslahatlaşmak üçin çagyрман, gep-gybat, myş-myş yzarlamak üçin çagyýarlar.

3. 07. 94.

*Şu gün ir sagat dokuzda Türkmenistanyň Ministrler kabinetiniň başlygynyň orunbasary

O. Aýdogdyýew meni huzuryna çagyryp,telewideniýäniň iki programmasynda çykyş edip,oppozisioner Abdy Kulyýewiň garşysyna“agras” gürrüň etmegimi sorady.

Men oña Abdy Kulyýewi tanamaýandygymy, onuň syýasy programmasy bilen tanyş däldigimi, eliňde degerli delilýok halatynda olar ýaly köpi gören syýasatçynyň garşysyna çykyş etmek ilin öňünde özüni masgaralamak boljakdygyny düşündirdim. Emma ol: “Aý, sen faktsyzam gepläp bilersiň-le” (!?) diýdi.

—Orazgeldi, men tas otuz ýyl başga ýerde ýaşap, öz respublikama hyzmat etdim. Indem Watanyma dolandym. Maňa iş hödürläňzok, ýaşamaga jaý bereňizok. Emma şular ýalymeseleýüze çyksa welin, çagyryarsyňyz. Bu nä boluş?—diýdim.

Aýdogdyýewýüzümekir ýylgyryş bilen seretdi-de,perdesiz gepledi.

—Sen biziň haýyşymyzy goldap,telewideniýede on minut gowy çykyşedip ber.Soň seniňhaýyşlaryň hemmesi biter.

Men onuň aýdan hem aýtmadyk gepleriniň manysyna aňryýany bilen düşünsemem, Abdy Kulyýewiň garşysyna çykyş etmegi boýun almadym (Eserlerimiň Türkmenistanda çap edilmeyäniniň telim sebäbiniň biri-deşol boldy).

4. 07. 94.

Bisowathem ýaranjaňsahyrsumaklaryň boş
öwgüsinihöwesbilenkabuledipbilýänadamynyň özderejesihem şolaryňkydanbelentdäldir.

✱

Döredijilik işi diýilýän zadyň täsindigini! Ilki-hä,tapan temaňdan lezzetalýarsyň,soňra ak kagyzy garalamakdan ýaýdanýarsyň. Ondan soň kagyza geçen gowrak epizodyňa guwanýarsyň. Gutardym eden eseriňi gaýtadan işläniňde,ýene lezzet

bar. Iş tamam bolan badyna üýtgeşik bir eser ýazandygyňdan hoşal bolýarsyň. Iň soňunda-da, ýazanyňy ýigrenmekden, onuň dereksizdiginedüşüneniň üçin özüňden hoşal bolýarsyň.

*

Mert bolsaň, ölmek aňsat, ýaşamak kyn. Namart bolsaň, ýaşamak aňsat, ölmek kyn.

*

Watan, söýýändigini galmagal bilen ynandyrar ýaly, wagşy däl. Ol “Söýýän!” diýip ýalan sözläniňde ynanaýýan kem akyl zenanam däl. Watan sessiz-üýnsiz, diňe ýürek duýgusy minnetsiz, tölegsiz bagyş edilmeli inçe hem näzik gözellikdir. Şol gözelligi, şol näzikligi duýýan adam dilinde Watanyňy öwübm bilmez, Watanyňy ýürekden ýigrenibem, ondan öýkeläbm bilmez.

*

Iliňe peýdasyzdygyňadüşünmegemiliňe peýda getirmekdir.

*

Beýik peselende, gynanmak, pes beýgelende, begenmek adamçylykdan nyşan.

*

Hormat goýmagamynasyp adamahormat goýmaga özünde güýç tapmaýanejizdir.

*

Öwgä mynasyp adam öwgini halamaýar.

*

Sözüň güýjibilen çözüp bolýandüwünieliň güýjibilen çözüň adam güýçsüzdür.

*

Döwletlymy ýokedip bilmez, ýöne ylymwelindöwleti ýykyp biler.

*

Kanunişlemeýän ýerde gabahat güýç işleýär.

*

Medeniýetli halkajy hakykat aýnalar, emmasüýli ýalana özüni aldatmaýar.

*

Iliň ykbalynyň anylan, belent derejede oturan ýolbaşçynyň gowy taraplaryny şugün görüp, kemçiligini ol ölerden soň taryhdan öwrenmegi halkyň iň aýylganç tragediýasydyr.

*

“SÖZOWADANLAMAK”

(“Sowetskaya kultura” gazýetinde çap bolan makalamdan bölekler.)

Deňlik, adalat, ynsap, sadalyk hakda soňky mahallarda kän gürrüň edýäris. Ýöne ýaşaýşyň şol düzgünleriniň bozulmagyna garşy göreşmeli, ile nusga bolmaly adamlaryň özleri-de ol kadalary bozýarlar.

Aňzakly gyşyň örküjinde Moskwanyň “Domodedowo” aeroportundan Aşgabada uçmalydyk. Ara uzak bolmany sebäpli, ýolagçylary samolýota çenli pyýada ugratdylar. Emma ors aýazy gündogarlylara gudratyny görkezip başlady, çagalaryň ýañaklary dagy derrew gyp-gyzyl boldy. Üstesine, bir sebäp bilen, samolýota-da bada-bat goýbermediler.

Towsaklaşýan ýolagçylaryň edil gapdalynda duran “RAF” maşynyna men ýene bir gezek nazar aýladym. Awtobusyň içi gaty ýyly bolsa gerek, on-on lki adamlyk maşynda täk özi oturan aýalyň agyrlaltosynyň ýakasy açykdy. Ol aýal üşäp towsaklaşýan çagajyklaryň boluşlaryna tomaşa edýän ýalydy, çalarak ýylgyrýardy. Şol mahal onuň näme barada pikir edýändigini bilmesemem, düýn-öňňuna çenli TKP MK-nyň ýolbaçylarynyň biri bolup işländigini, häzirempesräk işe geçirilendigini, entek Ýokary Sowetiň deputatynyň nyşanyny dakynýandygyny bilýärdim. Ol hut deputat bolany üçinem halkdan üzňe, aýratynja ulag bilen ugradylýardy. Üşäp duran ýolagçylaryňam köpüsi ol aýalyň kimdigini, elbetde, tanamalydy. Emma käbir ýoldaşlara bitiren işi, abraýyna görädäl, eýeleýän orny, döşündäkin ýana görä “hormat” goýulýandygyna öwrenişen ýolagçylar üýtgeşik bir waka bolýandyram öýtmeyärdiler. Biziň adamlarymyz şeýleräk-dä. Ýogsam, çagasyny üşetmejek bolup, alada baryny edýän aýallaryň biri awtobusjygyň gapysyny açaga-da: “Dogan, maşynyň içi boşlag ekeni. Meň çagam halys doňdy. Uçara münýänçäk ýanyňa göýbersene!” diýäýmeli ýaly welin. Beýle sözler diýilmedi, diýilmezem. Ýüregimizde bar hem bolsa, dil ýarmarys. Biz şeýleräk adamlar-da! . . . Aşgabada ýetilen soňam, taýaga söýenip duran gojany (belkem, ol uruş weteranydyr), eli çagaly aýaly ýoldan sowup, ýaňky deputaty ilden öňürti uçardan düşürdiler.

Nomenklatura girýän adamlar özlerini halkdan üzňe alyp barmaga ýörite ýykgyň edýärler. Şoňa guwanýarlar, gabarylýarlar. Iň aýylganjy hem şol adamlaryň edýän ýasama, gelşiksiz hereketleriniň döwlet tarapyndan resmi halda goldanýanlygydyr. Emma adaty ýolagçylaryň oturmaga ýer tapmaýan wokzalyna barsaňam, deputatlar üçin ýörite saklanýan içi halyly, ýumşak kürsüli otagtaýýar durandyr...

... Biz şeýle bir öwünjeň bolupdyrys welin, ýerliksiz öwünmek käte gülkünç ýagdaýa-da baryp ýetýär. ”Ilatynyň her 10000 adamyna Eýranda-1, Türkiýede-3, Angliýa bilen Fransiýada-10, ABŞ-da-10 wraç düşýär. Biziň güneşli Türkmenistanymyzda bolsa 10000 adama 21 wraç düşýär”. Gör nähili bagtlylyk! Şu maglumaty respublikamyzyň döwlet ýolbaşçysyndan başlap, MK-nyň lektoryna çenli gaýtalamagyň ýok. Men ABŞ-nyň ýa-da Fransiýanyň san taýdan az doktorlaryny türkmen doktorlary bilen deňeşdirip görmek meýlinden daşda-da däl. Ýöne ony maňa derek başga bir fakt hasam gowy deňeşdirýär. Ýokarky maglumaty hälimi-şindi gaýtalamagy endik edinen ýolbaşçylarymyzyň özleri ýa-da dogan-garyndaşlary näsaglasa, “güneşli respublikamyzyň” kän sanly doktorlaryna janlaryny ynanman, derrew Moskwa ýa-da Berline uçmak bilen bolýarlar.

Hawa, biz kagyz ýüzünde ABŞ bilenem, Fransiýa bilenem ýaryşmaga gaty ökde. Emma çaga ölümi boýunça Türkmenistanyň dünýäde öňden dördünji orunda durýandygyny akademik Çazow ile ýaýýança respublikada gizläp sakladyk. Öwünmäge zat tapmasak, “Türkmenistanyň territoriýasy Angliýa bilen Fransiýanyň territoriýasyny bilelikde alnandakysyndanam uly” diýip öwünýäris. Ýöne kapitalistlermekir bolansoňlar, käte bize ýazylyp-ýaýnap öwünmäge ýol bermejek bolýarlar. ABŞ-da “Halk ýazyjysy”, Germaniýada “Halk artisti” diýen nyşanyň ýokdugy bizi köseýär. Ýogsam biz:

“Güneşli Türkmenistanymyzda 28“Halk ýazyjysy”,12sanyhem “SSSR-iň halk artisti” bar” diýip,artykmaçlygymyzy deňeşdirip öwnerdik welin.Ýogsamol ýurtlardaşeýle atlaryň ýoklugy olaryň edebiýatynyň hem sungatynyň biziňkiden “juda yzdadygyna” şaýatlyk etmeýärmä näme!

Ili aldajak bolup,öňi bilen özümiz aldanýarys. Üstesine-de,daşary ýurtly myhmanlara üstümüzden güldürýäris. Aşgabadynyň eteginde “Sowet Türkmenistany” diýen kolhoz bar. Ol kolhozy görmäge göz gerek,taryplamaga söz.Sosialistik Zähmetiň Gahrymany başlygyndan başlap,sada daýhanyna çenli ol hojalyk başga hojalyklardan tapawutlanýar. Tapawutlanmalam.Tot-tozansyz köçeler onda bar,şäheriňki ýaly suw turbalary onda bar,hammam,kaşan klub-köşk,arassa eşikli çagalary gujagynda saklaýan üýtgeşik bakja,sport meýdançasy... garaz,“pagtabent” atmaga ökde žurnalistlerem ony öwmäge mynasyp söz tapmaýar. Ol kolhozyň surat galareýasambar,alýan girdejisem ilňkiden üýtgeşik. Hemmesi-de ýasama. Ol görelda kolhozy keseden gelenlere göz etmeküçin ýörite saklaýarlar. Hormatly daşary ýurtlylar,onçakly hormatly däl kapitalistler! Biziň obalarymyzyň ykdysady hem medeni derejesiniň nähili ösendigini öz gözüňiz bilen görüň!Soň ynanmazçylyk etmäň!. Daşary ýurtlular-a hiç welin,SSKP MK-nyň sekretary Türkmenistana gelse-de,şol kolhoza eltýärler...

...Türkmenistanda “Kolhoz başlygynyň medeniýet boýunça orynbasary” diýen geň post döredildi. Başky maksadyň gowudygy bize düşnükli—obada medeniýeti ösdürmeli. Emma aşpeze,hyzmatça öwrülen ol orunbasarlar şu mahala çenli-hä ýokardan gelýän myhmanlary garşylap-ugradýançylar boldular,kolhoz myhmanhanasynda banket guradylar,mynmanlar bilen çay içdiler,nahar iydiler,başga iş etmediler. Obada “ýeňil ýöreyän” gelinleriň peýda bolup başlamagyny-da hut şol orunbasarçylygyň döredilmegi bilen baglanyşdyrjak bolýarlar. Şol orunbasarlaryň döremegi bilen obada medeniýetiň derejesi ösendir öýdýärsiňizmi? Tersine.Gaýtam,olar işlemän,gowy ýaşamagyň nusgasyny görkezýän şahsyýetlere öwürüldiler.

...Mary şäherinde musulman metjidiniň ýekejesi-de ýok,hristian serkwi işleýär.

Bu nämäniň alamaty?Metjit medeniýetiň,terbiýäniň ojagy dälmi? Metjit taryhy ýadygärlik dälmi?

Türkmenistanda musulman dinine uýýanlar yzarlanýar,hristian dinine uýýanlar bolsa yzarlanmaýar.Eýsem,bu ýagdaý syýasy körlük dälmi?Türkmen gazýetlerinde“Taňry ýalkasyn!”,“Hudaýa şükür!” diýen sözlere-de hiç mahal gabat gelmersiň.Gülkünç syýasatyň çür depesine çykanlaryňçäklije düşünjesine görä,ol sozler sahypasyna düşse,gazýet musulman dini gazýetine öwürülýärmişin...”

Gaty gysgaldyp käbir parçalaryny mysal getiren ýokarky makalam 1989-njy ýylyňbaşynda “Sowetskaýa kultura” gazýetinde çap edilen badyna onuň “dabarasy dag aşdy”.Kemçiligi görkezilmän,diňe tarypy edilmeli respublikamyzyňýolbaşçylary “peşeden pil ýasadylar”. Ilki “Azatlyk” radiostansiýasyndaçykyş edip,Türkmenistanyň üstünden gum sowran,soňam bärlik gelip,“Azatlygy” tankyt eden(oňa şeýtmäge ýol berilmegi-de gaty düşnüksiz hadysa) žurnalist Durdumuhammet Gurbanow “Sowet Türkmenistany” gazýetinde (rus dilli gazýetde-de) “Degenegözüm menden däl”diýen makalasynda agzyndan ak köpük saçdy.Ol öz wyždanynyň (“Wyždan” diýlen zat onda bar bolsa,“Azatlyga” baryp bizi,bize gelip,“Azatlygy” satyp gazanç edermidi!) öňünde ikilik edip,meniň öz makalamda aýtmadyk pikirlerimem “ýüze” çykardy. Baýrak berilmedik

eserime baýrak berildi diýip töhmet atdy. Garaz, ol ýokardan berlen tabşyrygy berjaý etmek üçin hiç zatdan gaýtmady, ozal gazýetlerde çykyş edip, özüniň “gara” diýeninem “ak” diýip düzetti. Geň zat: 1995-nji ýylyň oktýabrynda Aşgabadyň Mir köçesinden pyýadalap barýarkam, bir ýeňil maşyn deňime ýetdi-de, jygyldap saklandy. Maşyndan çykan D. Gurbanow ylgap ýanyma geldi-de, edil atasyna sataşan ýaly bolup, gara-gadyr salamlaşdy. Ol men entek agzymy hem açmaga ýetişmänkäm: “Agam, şol makalam üçin günämi öteweri!—diýdi. —Men bir ýumuş oglany. Meni merkeze çagyryp, goluňy çek diýdiler. Ozal taýýar makala gol çekmäge mejbur boldum. Ýogsam, seň pikirleriňi özümem goldaýardymahyryn. . ”diýdi. Men oňa sözsüz, diňe ýaňsyly ýylgyryş bilen jogap gaýtardym.

1989-njy ýylyň 22-nji fewralynda meniňişleýän edarama şeýle mazmunly telegramma geldi:

“Moskwa, SSSR Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesiniň sekretaryoldaş Werçenkä.

Türkmenistan Kompartiyasynyň Merkezi Komitetiniň ideologiýa bölümi ýazyjy Atajan Tagany TKP MK-nyň 28-nji fewralda onuň “Sowetskaýa kultura” gazýetinde çap bolan makalasyny ara alyp maslahatlaşyljak býurosyna çagyýar. TKP MK-nyň ideologiýa bölümüniň müdiri Baýramnur Söýünow”.

Telegrammany maňa gowşurdylar. MK-nyň meniň makalama bagyşlanan mejlisinde nähili “tozan” turjakdygyny mençaklaýardym. Şonuň üçinem SSKP MK-nyň medeniýet bölümüniň işgäri A. S. Filine jaň edip, ýagdaýy aýtdym. Çünki A. S. Filin meniň makalam çap bolan günü ir bilen öýe jaň edip, ony okandygyny, örän halandygyny aýdypdy.

—MK-nyň býurosynyň mejlisine meniň gitmegim hökmanmy? —diýen sowalyma ol agraslyk bilen şeýle jogap gaýtardy.

—Çagyrylan bolsaň, gitmäge-de höwesiniň bar bolsa, gidip bilersiň. Ol öz işiň. Ýöne olar seniň partiýanyň agzasy daldigiňi bilmeýärlermi?

Şonlukda, men TKP MK-nyň býurosynyň “hormatly myhmany” bolmakdan boýun gaçyrdym, käbir ýolbaşçy adamlaryň özleri üçin zerur mahallary edişleri ýaly “nasagladym”. “Gynansamam, saglyk ýagdaýymyň ýaramazlaşmagy sebäpli siziň çakylygyňyza baryp bilmeýärin” diýip, B. Söýünowyň adyna telegramma berdim.

Makalama edilen çözümler mynasybetli men hem özümiň mamladygymy okyja ýetirmelidim. Ýetirmek bolsa kyndy. Öňümden çykan tanşym: “Gowy makala ýazypsyň. Gaýtalap-gaýtalap okadym” diýse-de, meni açyk goldap bimeýärdiler. Dogry, şahyr Nury Baýramow bilen sungatçy Sähet Öwezberdiýew diňe bir dilde däl, meniň makalamdaky pozisiýamyň dogrudygyny tassyklap “Sowetskaýa kultura” gazýetinde-de çykyş etdiler. Emma türkmen gazýetleriniň okyjylaryny welin D. Gurbanow ýalylar zäherlemesini dowam etdi.

Ahyry men käbir bulaşyklara düşündiriş bermek üçin gazýete hat ýazdym. Hatyň nusgasyny şu ýazgylaryma goşýaryn:

“Sowet Türkmenistany” gazýetiniň redaktoryna.

Siziň gazýetiňiziň şu ýylyň 26-njy awgustynda çykan sanynda D. Gurbanowyň “Degegenegözüm menden däl” diýen makalasy çap boldy. Makalada meniň “Sowetskaýa kultura” gazýetinde eden çykyşyma baha berilýär. Elbetde, meniň pikirim bilen ylalaşmak

ýa-da ylalaşmazlykonuň öz işi.Meniň “Saragt galasy” eserimiň 1967-nji ýylda çap bolan žurnal wariantyndan soň çapa rugsat berilmedik hem 1986-njy ýylda doly çap bolan wariantyna parh göýmadyksyran bolmagy-da,meniň makalamyň kontekstinden öz bähbidi üçin “söz çekip almagy-da”,žurnalistiň ahlagyna bap gelmeýän gödek sözleri ulanmagy-da D. Gurbanowyň öz ynsabynyň,öz medeniýetiniň derejesi.

Ýöne onuň:“A. Tagan ozalky kolhoz başlygy G. Annamammedowa barada ýörite kitap ýazdy. Şol kitaby üçinem kolhozyň ýörite baýragyny aldy” diýmegi welin,D. Gurbanowyň öz şahsy ynsabynyň işi bolup bilmez.Sebäbimeniňkolhoz başlygy barada ýazan oçerkim hiç mahal,hiç ýerde baýrak alanok. Men size “Edebiýat we sungat” gazýetinde 1981-nji ýylyň 28-nji martynda çap bolan redaksion habaryň nusgasyny ýollaýaryn. Ine ol: “Türkmenkala raýonynyň “Kommunizm” kolhozynyň prawleniýesi oba durmuşyndan ýazylan in gowy çeper eser üçin baýrak döredipdi.Arada kolhozyň umumy ýygnagy ilkinji gezek 1981-nji ýylyň baýragyny “Uruşdan soňky söweş” powesti üçin Atajan Tagana bermegi karar etdi. ”

Şeýlelikde,D. Gurbanowyň şyltagyny çap eden gazýetgoýberen ýalňyşy üçin okyjylardan ötünç sorar diýen umyt edýärin.

Atajan Tagan,sent. 1989”.

Ozal belleýşim ýaly,gazýetemöz awtory D. Gurbanow ýalynamartlygyny görkezdi,meniň hatymy çap etmedi.

Ahyr,1990-njy ýylyň 17-nji fewralynda “Turkmenskaýa iskra” gazýetiTürkmenistan Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesiniň şeýle mazmunly hatyny çap etmeli boldy:

“Hormatly ýoldaş redaktor!

Soňky wagtlarda respublikan metbugatlarynda,şol sandaSiziň gazetiňizde-de iki gezek,Moskwa neşirýatlarynyň biriniňhaýyşy bilen ýazylan hem şol neşirýatyň “Biziň zamanymyzyň gahrymanlary” dewizi bilen çap edilen Atajan Taganyň “Gaflat ýapynjasyny syranzenan” kitabynyň Türkmenkala raýonynyň “Kommunizm” kolhozynyň baýragyny alandygy baradaky habarlar peýda boldy.

Türkmenistan Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesiA. Taganaedebi baýragyň prawleniýeniň göçme plenumynda,özi-de ýokarda ady agzalan kitap üçin däl-de,

“Uruşdan soňky söweş “ kitaby üçin berlendigini sizemälim etmäge özüni borçly hasaplaýar.

Mundan bu ýana metbugatlarda şol baýrak barada nätakyklyk gitmezi ýaly,“Turkmenskaýa iskra” gazýetiniňbiziň şu informasiýamyzy çap etmegini isleýäris”.

GOWŞUT HANYŇhem “GOWŞUT HANYŇ”
TÖWEREGINDE

Meniň türkmen taryhynda öçmejek yz galdyran Gowşut hanibn Öwezduurdy serdar barada eser ýazmaga synanyşyk etmegimiň ilkunji sebäbi iki adamyň jedeli boldy.

1960-njy ýylyň tomsunda şahyrDurdy Haldurdynyň howlusyndaky münjäniň üstünde Hydyr Derýaýew bilen öý eýesiçaý içip otyrды. Menem olaryň gapdalynda gojalaryň gürrüňine gulak asýardym. Hydyr aganyň sebäp bolmagy bilen aw hakdaky(D. Haldurdy ölemen awçydy) gürrüňiň ugry taryha ýazdy. Hydyr aga Gökdepe jeňi mahalynda Gowşut hanyň üç-dört ýüz atlysy bilen Marydan Ahala kömege gelip, ors goşunynyň güýjüne göz ýetirensoň: “Ahally garyndaşlar, ýagyňyz özüňize nesip etsin!” diýip, yzyna gidendigini aýtdy.

Durdy Haldurdy oňagarşy çykdy, beýle gürrüňleriň Gowşut hanyň abraýyny kemsitmek, Mary bilen Ahalyň arasynda dartgynlyk döretmek isleýän nejis adamlaryň çişirýän gepi bolmaly. Gökdepe söweşinden, ýaz ekişini bahanalap,ňöşlki Aşgabat obasynyň adamlarynyň, onuň yzy bilenem Marydan gelenleriň gidendigini nygtady. (Onuň edil şeýle bolandygyna soňra men taryhy dokumentlerde gabat geldim). Emma Hydyr aga ýan bermedi. Ol hut Gowşut hanyň öz ýolbaşçylygyndaky nokerleriň söweşmekden ýüz dönderendiklerini ynandyrjak boldy.

—Aýatda ýok adam nädip söweşe gatnaşsyn, Hydyr molla? Gowşut han Gökdepe gyrgynçylygy başlanmazýndan iki ýa-da üç ýyl ozal dünýäden ötdi. Özünem poruçik Muhammet Alyhanow öldüren bolaýmasa. Nurtberdi hany öldüreniňem şol bolmagy gaty ahmaldyr

—Men ony gowy bilýän—diýip, Hydyr aga dyzady. —Gowşut hanyň köwşüne iýji sepene Aly iflis diýýär ekenler. Şonuň Alyhanow bolmagam ahmaldyr...

(Il arasynda, dogrudanam, şeýle gürrüň bar. Gowşut hany öldüren rus goşunynyň ofiseri, “Merw oazisi hem oňa eltýän ýollar”, “Patyşanyňkyda myhmançylykda” diýen kitabyň awtory, millet iawar Muhammet Alyhanow—Awarskidir öýdýärler. Ýöne ol çaklama entekylmy esasda tassyklanok.)

D. Haldurdy Gowşut hanyň Gökdepe söweşinden has öň ölendigini, Hydyr Derýaýew onuň şoljeňden soň ölendigini tekrarlap, esli jedelleşdiler.

Mengürrüňi edilýän wakalardan bihabar bolsamam, öz ýanymdan Haldurdynyň aýdýanlaryny dogrudyr öýdýädim. Sebäbi Haldurdynyň tirkeşýänleriniň, öýüne gelýänleriň köpüsi taryhçydy—alymlardy. Özi-de köp okaýan hem ýatkeş adamdy.

Mende Gowşut hanyň haçan dünýäden ötendigini anyklamak, iki sany uly ýazyjynyň haýsysynyň mamladygyny bilmek höwesini döredi. Moskwa baranymdan soň institutymyzyň rektoratyndan Harby-taryhy arhiwegoýberilmegimerugsat bererleri ýaly haýyşnama alyp, arhiw materiallaryny dörmäge başladym. Öňümden iki sany türkmen ýazyjysynyň jedelindenem has gyzykly wakalar çykyp başlady. (Harby-taryhy arhiwde ilki elime düşen “Türkmen alamany” diýen täsin kitap boldy), 18-19-njy asyrlaryň gyzykly wakalaryna sataşmagym mende Gowşut hana hem on

uň döwrüne degişli bir zat ýazmak höwesini oýardy. Gowşut hanyň bolsa 1877-de, iň bolmanda 1878-iň ortalarynda, ýagny türkmenleriň “gözi ganly ýanaral” at goýan rus generaly Skobelýewiň (Onuň hakyky familiýasy erbet manyly Kobel bolmaly) 1881-nji ýylda Gökdepede eden wagşyçylygyndan has ozal dünýäden ötendigi belli boldy. Şeýle hem men Marydan Gökdepä kömege gelenleriň dört ýüze golaýynyň söweşde wepat

bolandygyny, Skobelyewiň galanyň içinde 6500, daşynda hem 8000 türkmeni gyrandygyny tassyklaýan maglumatlara gabat geldim.

Belli türk alymy Mehmet Saraý “Türkmenler imperiazim zamanynnda” diýen ylmy işinde öz garşydaş bolan rus generaly Komarowdan “Beýik Gowşut han” diýen belent baha alan Gowşut han ibn Öwezduurdy serdaryň Gökdepe söweşinden üç ýyl töweregi ozal, ýagny “1877-nji ýylyň baharynyň soňky günleri” dünýäden ötendigini tassyklaýar.

Şeýlelikde, men “Gowşut han” ady bilen eser ýazdym. Romanyň käbir bölekleri ýazyjy Naryman Jumaýewiň sözbaşysy bilen “Edebiýat we sungat” gazetinde, “Sowet edebiýaty” žurnalynda çap edildi. Ony 22-23 ýaşly, heniz edebiýat mekdebini geçmedik awtoryň ýazandygyn nazara alyp, eseriň derejesiniň nähili boljakdygyny özüňiz göz önüne getiriberiň. Meniň awtor hökmünde ol kitaba hakyky garaýşymy bolsa şu gündelik - ýazgynyň ahyrlarynda okarsyňyz. Ýöne şol eseri ýazmagyň hyýalynyňam iki adamynyň jedelinden döreýşi ýaly, onuň soňky ykbaly-da uly dawa sapdy. Onda-da nä derejedäki dawa!

Ýaş awtoryň Gowşut han hakynda (nähili-de bolsa) eser ýazmagy Türkmenistan Kompartiýasynyň Merkezi Komitetiniň dawa-jenjel, gep-gybat tapylsa, keýpleri göterilýän ideologiýa işgärlerine uzak wagtlap güýmenje boldy. Gowşut hanyň hem “Gowşut hanyň” töwereginde bolmaly däl ýerinden döredilen galmagal zerarly olaryň özleriniň garalan, taryhçylara, alymlara garaladan kagyzlary, özleriniň ýitiren hem başgalara ýitirden wagtlyary meniň roman ýazmak üçin garalan kagyzlarymdan, ýitiren wagtymdan az bolan däl. Türkmenistan Ylymlar Akademiýasynyň Taryh institutunyň alymlarynyň romana öňki beren položitel resenziýasyny, “Türkmenistan” neşirýatynyň synçylarynyň golýazma beren ozalky gowy bahasyny tersine öwürtmek, täzedan ýazdyrmak, dürli edaralara hat ýollamak, Gowşut hanyň rus basybalyjylarynyň hyýalyna başdan garşy bolandygyny tassyklaýan taryhy çeşmeleri toplatmak, Gowşut hanyň rusparaz bolan dældigini, şol meselede onuň Ahala-da uly täsir ýetirendiginiň ýatlamalaryny bilýän “rusparazlardan” maglumatlar ýygnamak...

Dogry, Gowşut han rusparaz bolmandyr. Onuň hut ruslaryň mümkin bolan çözüşyna garşy durmak üçin Merwde (Hangeçende) “Gowşut han galanyň” gurluşygyna başlandygy hem taryhy hakykat. Ol ruslara topragy bermezlik meselesinde Ahal ýaşulyly bilen pikirdeş bolupdyr, olara uly täsir hem ýetiripdir.

Gowşut hanyň beýle syýasaty barada Türkmenistan Kompartiýasynyň ýolbaşçylary hatda eşitmek-de islemeýärdiler. Romanyň awtorunyň pikirine görä bolsa, hanyň eden herekedi watanperwerlikdi, öz topragyňy keseki basybalyjylardan goramaklyga taýýarlykdy. Awtoryň çaklamasyna görä, Gökdepe tragediýasyndan (şol çaknyşykda galanyň içinde 6500, daşynda 8000 türkmeniň gyrylandygy barada maglumat bar) 20 ýyl ozal bolan Merw jeňinde-de gajarlar üstün çykan bolsalar, Ahal hem ýeňillik bilen olaryň eline geçip, tutuş Türkmenistan häzirki Türkmensähra ýaly bir welaýat bolup galmalydy. Netijede biz häzir özbaşdak döwlet hem bolmazdyk. Mehmet Saraýyň: “Gowşut han türkmen özbaşdaklygynyň binýadyny tutan arhitektör” diýip, ynam bilen bellemegi hem şonuň üçin bolsa gerek. Şeýle hem Merw jeňinde türkmenleriň öz taryhynda ilkinji gezek uly ýeňiş gazanmagynda diňe bir Gowşut hanyň däl, eýsem tutuş ilat bilen birlikde türkmen baýlarynyň, işan-mollalarynyň hem eden tagallasy örän

uludy. Merkezi Komitetiň işgärleri bolsa hanyň, baýyň, işan-mollanyň položitel edilip görkezilmegine düýpden garşydylar.

“Gowşut hanly” mesele bilen meniň özümi hem jemi baş gezek Merkezi Komitete çagyryp, dürli derejede, ilki Ibragimowa familiýaly instruktör, soňra bölüm müdiriň orunbasary Sähragül Annanurowa, bölüm müdiri Kerimi, MK-nyň sekretary Maýa Mollaýewa hem başgalar “terbiýeleýji” gürrüň geçirdiler. Olaryň hemmesiniň bir maksady — eserde položitel edilip görkezilýän hany, baýy, işany otrisatellige öwürtmekdi. Romanyň ýazylyşy, çeperçiligi hakynda gürrüňem edilmeýärdi. Men bolsam olaryň islegini kanagatlandyrmak islemeýärdim.

Ýaş awtoryň “hötjetligi” MK-nyň jogapkär işgärleri üçin hem düşnüksizdi hemem geňdi. Çünki gaty ýalňyşmaýan bolsam, türkmen sowet edebiyatynyň tutuş taryhynda “Gowşut hana” çenli hanyň, baýyň, işan-mollanyň položitelkeşpde görkezilen ýeri bolmandy. Edebiýatdan edilýän talaba görä: han — galtaman, halkyň duşmany, baý — ilň ganyny sorýan ogry, işan-molla — ahlak taýdan bozuk adamlar bolmalydy.

Men awtor hökmünde ýolbaşçylaryň aýdýanyny ret edýärdim. Dogrusyny dogry aýtmaly, hökmürowan edaranyň işgärleri bolsalaram, talaplary kanagatlandyrylmazlykolar üçin ýat hem bolsa, meniň bilen sypaýyçylykly gürrüň edýärdiler, haýbat atmaýardylar.

Oňa garamazdan, Türkmenistan Kompartiyasynyň Merkezi Komiteti “boýny ýogyn” awtoryň garşysyna syýasy kanallary ulanmaga başlady. Oňi bilen-ä Türkmenistanyň ähli gazet-žurnallarynda Atajan Taganyň adynyň hem zadynyň çap bolmaly dældigi barada “ýapyk” görkezme berildi. Türkmeniň Oktýabr rewolýusiýasyndan öňkitaryhyny položiteläheňde görkezmekligi, “ýokary”, umuman, halamaýardy. Şonuň üçinem meni şu günün syýasatyna garşy gidýän awtor hökmünde görkezmäge synanyşdylar. MK-nyň obalara, şäherlere aýlanýan lektorlarynyň leksiýalarynda meniň entek çap bolup çykmadyk romany syýasy körlügiň nusgasy hökmünde bellenmäge başlady. Merkezi Komitetiň plenumynda ilki MK-nyň ideologiya boýunça sekretary Çary Ataýewiň, soňra hem MK-nyň Birinji sekretary Muhammetnazar Gapurowyň eden çykyşynda “alan obýektinidüýpli öwrenmäge güýji çatmansoň, bilibu-bilmän, çokder syýasy ýalňyşlyklar goýberen ýaş ýazyjy Atajan Tagan” berk tankyt edildi.

Şonuň bilen birlikde-de aýdylana “hä” diýmeýän awtory işinden boşatmagyň küýüne düşdüler. Ol meselede Türkmenistan Ýazyjylar soýuzynyň “suw meýilli gurbaga” öwrülen ýolbaşçylarynyň güýjünden peýdalanmaly etdiler. Olar hemmeniň bilen ilki ýüzbe-ýüz gürrüň geçirdiler, işimi taşlap gaýtmagy “maslahat” berdiler. Hatda özarzam bilen keýpihon gaýdybermesem, meseläniň oňly gutartmajakdygyny hem duýdurdylar, Merkezi Komitet diýilýän edaranyň garşysyna gidilýän edara dældigini “düşündirdiler”. Şonda-da men romany prinsipial üýtgetmejekdigimi aýtdym. Şondan soň Türkmenistan Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesiniň başlygy Rahym Esenow özüni-de, edarasyny-da gülkünç ýagdaýa salýantutaryksyz hat bilen SSSR Ýazyjylar soýuzyna ýüz tutdy. Hatda meniň işleýän edaramyň başlyklaryna olaryň özişgäriniň, ýagny meniň nähili işlemelidigim, nämäni etmelidigim, nämäni etmesizdigim barada sapak öwredilýärdi. Elbetde, Rahym Esenowyň edarasynyň ýokarsynda duran edaraöz aýlyk töleýän işgäriniň näme iş etmelidigini, näme edýändigini, işini başaryandygyny, başarmaýandygyny R. Esenowdan gowy bilýärdi. Şonuň üçinem R. Esenow özüni gelşiksiz ýagdaýa salýardy.

Rahym Esenowyň azap çekip ýazan haty üçin meniň bilen “terbiýeçilik” gürrüňini geçirenem bolmady. Gaýtam,taryhy hakykaty “batyrlarça açyp görkezeni sebäpli,ýokary ýolbaşçylar tarapyndan ýanalýan awtory” goldaýan adamlaryň sany köpelig başlady.

Edilen haýyşahiç hili jogap alman,haýsydyr bir başlangyç awtory işinden boşadyp bilmeýändiklerinekemsinen R. Esenow hem oňa hat ýazmagy tabşyran ýoldaşlar täzeden,indi has ýokary derejede hüjüme geçdiler. TKP MK-nyň sekretary Ç. Ataýewiň SSSR Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesiniň Birinji sekretary SSKP MK-nyň agzasy G. M. Markow bilen men barada ýüzbe-ýüz gürleşendigi aýan boldy.Şondan soň hem meni işimden boşatmansoňlar,Ç. Ataýew G. M. Markowa hat bilenýüz tutmagy makul bilýär. Ol hatyňnugasy bolsa ýazylandan tutuş bir ýyl geçensoň,haýsydyr bir ýol bilen meniň elime düşdi.Ç. Ataýewiň Türkmenistan Kompartiýasynyň haýbatly blankasyna ýazylanresmihatynyňtürkmençä terjimesi şeýle:

“Sowet Soýuzynyň KommunistikPartiýasy.

Türkmenistan KP.Merkezi Komiteti.

Aşgabat ş.Karl Marks köç.14.Nomer: 10—2.6 ýanw. 1975.

SSSR Ýazyjylar soýuzynyň başlygy ýol. G. M. Markowa.

(Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesiniň Birinji sekretary bolmaly. —A. T.).

ÇuňhormatlyGeorgiý Mokeyewiç!

SSSR Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesiniň türkmen edebiýaty boýunça geňeşçisi Atajan Taganyň işjeňlik hem ahlak babatda bizi kanagatlandyрмаýandygyny biz size mälüm etmäge borçludyr.

Bizde jinnek ýaly-da orun berilmeýänwe berilmejek tarapgöýlük etmek tendensiýasyndan ýol. A. Tagan halas däl.Ol häsiýet türkmen ýazyjylaryny partiýamyzyň işine gołtgy bermäge gönükdirmäge-de uly zeper ýetirýär.A. Tagan türkmen ýazyjylarynyň käbir eserleriniň ideýa-çeperçiligi barada hem SSSR Ýa. S-nyň ýolbaşçylaryna obýektiv baha bermeýär.

Yol. A. Taganda syýasy taýdan hem çäklilik bar. Şeýle ýagdaý onuň “Gowşut han” romanynda has-da ýüze çykýar. Şonuň üçinem ol romanyň biziň respublikamyzda çap edilmegine ýol berilmedi.

A. Taganyň TürkmenistanÝazyjylar soýuzy bilen-de aragatnaşygy juda ýüzleý. Kähalatlarda ol biziň Ýazyjylar soýuzymyzyň pikirini hasaba-da almaýar.Ol hem SSSR Ý.S. bilen TSSR Ý. S. -nyň özara gatnaşygynyň gowşamagynagetirýär.

A. Tagan mundan bu ýana Türkmenistan Ýazyjylar soýuzynyň Moskwadaky wekili bolmaly däl hem türkmen edebiýatynyň Soýuz möçberinde ýaýradylmagyna onuň täsiri ýetmeli däl hasap edýäris.

Atajan Tagan moral taýdanam nusga alarlyk ýoldaş däl. Biziň jemgyýetimizde aýal-gyzlara baý-feodal göz bilen garamaklyk köki-damary bilen ýok edilenem bolsa,bizýaňy-ýakyndaonuň aýalyndan aýrylyşmak barada ýiti konfliktli meselesine Merkezi Komitet derejesinde seretmeli bolduk.

Biz öz wagtynda Türkmenistan Ý. S. -na Moskwadaky wekilçiligini berkitmegi maslahat berdik. Ol barada hut Siziň özüňiz bilenem ýüzbe-ýüz gürrüň geçiripdik.Emma şu mahala çenli hem biziň haýyşymyz kanagatlandyrylman gelinýär.

Hormatly Georgiý Mokeyewiç!

Siz biziň A. Tagan baradaky islegimiziň äheňlerine dogry düşünersiňiz hem-de ony eýeleýän wezipesinden boşadyp, Türkmenistan Ýazyjylar soýuzynyň garamagyna iberersiňiz diýen umyt edýäris.

Hormat bilen:

Ç. ATAÝEW,
TKP MK-nyň sekretary. ”

Ýokarky hatyň ýany bilen TKP MK-nyň bölüm müdiri Begenç Keriminiň goly bilenmeniň romanymy kül-peýekun ediji 12 sahypalykresenziýanyňam iberilendigini bellemek gerek. (Soňra gulagyma ýetmegine görä, ol aýylganç resenziäni Merkezi Komitetiň tabşyrygy bilen edebiýatçy alymlar üýşüp ýazypdyrlar).

Ýokary derejedäki resminamahat ýazanlaryň isleýän netijesini beräýmelidi. Emma men ol hatlardanam, özüň barada beýle belentden “alada” edilýändigindenem bihabar bolamsoň, arkaýyn işläp ýördüm.

SSSR Ýazyjylar soýuzynyň ýolbaşçylarynyň meni sessiz goldamagy, aýratynam, belent derejedäki hatlara, iň bolmanda, sypaýyçylyk üçinem jogap gaýtarylmaslygy (Şol wakadan dört ýyl geçenden soň, G. M. Markowyň ol haty okansoň, kömekçisi W. Ý. Şororyň “Muňa nähili jogap taýynlaýyn?” diýen sowalyňa “Bu haty seýfiň düýbüräginde goýaý!” diýendigini eşidip galdym.) Ç. Ataýewiň gaharyny gaýnadýar. Şonlukda, sadaja bir romandan başlanan gürrüň indi syýasy äheňe geçip başlaýar.

Meniň gelip çykyşym, tohum-tijimiň nahili adamlar bolandygy derňelýär. Türkmenistanyň uruş weteranlary komitetiniň başlygy, şol mahal, edilen gürründe “näbelli çeşme” bolup galmak islän ýazyjy Seýitnyýaz Ataýew Aşgabada komandirovka gelenimde, meni myhmanhanadan tapyp, öz ýanyna çagyrdy. Ol meniň kakamyň, dogrudanam, Watançylyk urşunda wepat bolanyňy-bolmanyny sorady. Men oňa “Kakam wepat boldy hasaplanýan mahaly men iki ýaşymda ekenim. Enem ölmänkä, 1955-56-njy ýyllarda “Indi gelmez” diýlip, kakamyň patasynyň alnanyny bilýän. Başga zat bilemok, Haçan, nirede wepat bolany-da belli däl” diýdim. Ýazyjy maňa kakamyň ykbaly bilen gyzyklanmagymy maslahat berdi. Başga söz diýmedi. Ýöne Atajan Taganyň kakasynyň uruşda wepat bolman, dönük bolup, duşmana tarap geçendigi dogrusynda degişli edaralaryň birine maglumat düşendigi soňra belli boldy. Ol zatlardan habarly Seýitnyýaz Ataýew bolsa ol barada maňa açyk aýtmaga, elbetde çekinendir.

SSSR Ýazyjylar soýuzynda harby edebiýat boýunça komissiýa bardy. Onuň başlygy polkownik Matweý Krýuçkindi. Men Matweý Abramowiçe ýagdyýbolşy ýaly edip aýtdym. Ol maňa Moskwanyň etegindäki Podolsk şäherinde hem Leningradyň Lazaretniý köçesindeýerleşýän Harby arhiwleriň ikisine-de hat ýazmagy maslahat berdi. Polkownigiň beren adreslerine şol günün özünde hat iberdim. Bir aý geçip geçmänkä, meni Moskwa şäheriniň Swerdlow raýonynyň Harby komissariatyna çagyryp, kakamyň ykbalyňy beýan edýän resmi haty elime berdiler. Resminamada : “Türkmenistan SSR-niň Mary oblastynyň Stalin raýonynyň Gyzyłmeýdan obasynda 1911-nji ýylda doglan Tagan Öwez 1943-nji ýylyň 21-nji iýulynda Orlow oblastynyň Zmeýewsk raýonynyň Stepanowka-2 obasynda

geçen söweşde gahrymanlarça wepat boldy hem şol ýerdäki doganlyk mazarda jaýlandy” diýlip ýazylandy. Dogrudanam,Stepanowka-2 diýenrus obasynda wepat bolan esgerleriň atlary ýazylan ullakan ýadygärlikde “Tagan Owez,1911-1943” diýen ýazgy bar eken.

Indi “Gowşut han” romany ýatdan çykyp,onuň awtoryny işden boşatmagyň aladasy birinji derejeli meselä öwrülýär. Men ol barada bir gepiň bardygyny çalarak syzdym.Sebäbi edaramyzda “Birinji bölüm” diýilýän (Döwlet howpsuzlyk komitetine degişli) diýlip atlandyrylýan, diňe ýeke adam işleýän bölüm bardy. Ol az gepleýän, ‘ýeke adam” A.I. Orýew diýilýän ýaşulydy. Aleksandr Iwanowiç, meni, näme üçindir, gowy görýärdi, gabatlaşanda: “Basmaç, salam!” diýip, ýylgyrýardy.Bir gezek ol, şäherde tötänden gabat gelende, salamlaşdy-da: “Basmaç, ýakyn wagtlarda seniň durmuşyňda gowy özgerme bolýarmygy-da ahmaldyr. Seniň bilen SSSR-iň ýokary ýolbaşçylary gyzyklanyp ugradylar” diýdi. Hawa, ýokary ýolbaşçylar gyzyklanypdyrlar, ýöne ol A.I.Orýewiň aýdyşy ýaly gowy manyda däl eken.

Çary Ataýew “syýasy taýdan yrga” ýaş ýazyjyny goldaýandygy sebäpli, SSSR Ýazyjylar soýuzynyň ýolbaşçysynyň üstünden SSKP MK-nyň medeniýet bölüminiň müdiri Wasiliý Filimonowiç Şaura resmi ýagdaýda arz edipdir. W.F.Şauro ol şikaýaty derňemegi özüniň birinji orunbasary A. A. Belýaýewe tabşyrýar. Ol hem beýleownuk arz bilen SSKP MK-nyň bölüm müdiriniň BIRINJI orunbasarynyň gönümel gyzyklanmagyny özüne kiçilik bilýärmi-nämemi (dogrudanam,şeýle ahyryn),olaladany instruktorylaryň biriniň üstüne ýükleýär.

Şeýlelikde,hiç mahal kommunist hem bolmadyk ýaş ýazyjy kommunistleriň esasy öýüne,Moskwada Köne meýdança diýilýän ýerde ýerleşýän SSKP MK-nyň haýbatly jaýyna çagyryldy.

Meni kabuledenmedeniýet bölüminiň instruktory G. M. Gusýewdi.Ol gaty gönümel,gödegräk hem gysga gepleýän adam eken.

—Bagyşlaň welin,siz ady dünýä belli ýazyjyhem-ä däl. .

—Hawa.Ýaňy iki sany ýukajyk kitabym çykdy.

—Siz syýasatçy hem däl.

--Olam dogry.

—Asyl,kommunist hem däl ekeniňi.--diýip, ol öňündäki kagyza garada--Näme üçin partiýa girmeyärsiňiz?

Men haňk-huňk etdim welin,ýagdaýyma düşünen instruktory:

—Partiýa girmek,girmezlik öz işiňiz—diýdi. —Ýurduň ähli raýaty kommunist bolmaly diýen düzgünimizem ýok. Şolam gowy zat... SizÇary Ataýewiň ozalky körekeni-hä dälsiňiz?

—Ol meselede biziň galtaşýan ýerimiz ýok—diýdim. Şol bir mahalyň özünde-de,telim ýyl mundan ozal meniň birinji aýalymdanaýrylaşanymyň habarynyňol ýerlere-de ýetip ýörşünegeň galdym.

—Onuň bilen köneden galan hyrşyňyz barmy?

—Ýok. Meniň Çary Ataýewe garyndaşlyk,dostluk-duşmançylyk dahylymam ýok. Biz ýönekeý tanşam däl.

—Onda näme üçin ýoldaş Ataýew top bilen serçe atjak bolýarka? Sebäbi näme?

—Onuň sebäbini serçeden däl-de,topçudan soramaly.

—Umuman,dogry jogap berýäňiz—diýip,instruktor ýylgyrdy. —Topçularam hil-hil-dä. Onsoňam,Gündogar her hili ýagdaýdahem Gündogarlygyna galýar-da. Men indiki hepdede Aşgabada komandirowka gidýärin. ”Topçy” bilen hökman duşuşaryn.Ýörite siziň meseläňiz bilen däl,elbetde. Biziň Çary Ataýewiç bilen çözmeli meselämiz kân...

Şol duşuşykdan on gün töweregi geçensoň,meni G. M. Markowyň kabinetine çagyrdylar. Kabinetde G. M.Markowyň ýanynda G. M. Gusýew oturan eken. Men olar bilen salamlaşdym. G. M. Markow biziň gürrüňimize azar bermejek bolýan ýaly,uzyn simli “Kremlýowka” diýilýän hökümet telefon apparatyny aldy-da,çetdäki stoluň başyna geçdi-de, kimdir biri bilen pessaý gepleşmäge başlady.

Gennadiý Mihaýlowiç Gusýewiňmaňa degişli gürrüňi gysga boldy.

—Siz sebäpli Çary Ataýewiç bizdenem öýkelejek bolýar,gadyrdan. Men ondan meseläniň düýp manysyny soradym.Ol men barmazymdan ozal taýynlanan uly papkany maňa tarap süýşürdi-de: “Atajan Taganyň üstünden kân ýazýarlar. Ynha,özüňiz okap göräýiň!”diýdi.Menem öz gezegimde: “Çary Ataýewiç,siziň üstüňizdenem bizekân ýazýarlar ahyryn”diiýdim-de,papkany açman,yzyna süýşürdim. Şonuň bilenem siz hakdaky gürrüň gutardy hasap edildi.

Şonluk bilenem ýokary derejedäki arz-şikaýat söweşi tamam boldy. Basym Çary Ataýew işden aýryldy. Ýöne onuň ornuna gelen Maýa Mollaýewa-da öz halypasynyň ýoluny dowam etdi,”Gowşut hanly” meseläni ýadyndan çykarmady. Hatda ol iň soňky gezek meni huzuryna çagylanda: “Sen barypýatan hötjet ekeniň-aýt!—diýdi. —Beýdip ýörme-de,biziň diýenimizi edäý senem.Biziň aýdýan bellikderimizi kabul etseň,romanyňy iki aýda çykarayyn. . . ”

Men öz gepimden dönmedim. Maýa Mollaýewa-da öz diýenini tutdy.

”Gowşut han” “Saragt galasy” ady bilen “Sowetskiý pisatel” neşirýatynda 30000 tiraž bilen“Izwestiýa” neşirýatynda hem 265. 000 tiraž bilen rus dilinde neşir edildi,soň bolgar dilinde aýratyn kitap bolup çykdy.Emma türkmen dilinde welin okyja ýetirilmejekdigi aýdyňdy.

Bir gezek Türkmenistanyň Ministrler Sowetiniň SSSR MinistrlerSowetiniň ýanyndaky hemişelik wekiliGök Abaýew meni öz ýanyna çagyrdy.

—Şu gün bir gelşiksiziräk ýagdaýa düşdüm—diýip,ol derrew söze başlady. —Sen asyl hemme ýerde okalýan uly roman ýazan ekeniň. Biz oň özüni görmän ,diňe galmagalyny eşidip oňayypdyrys.

—Görmedik bolsaňyz,onuň uludygyny nädip bilýärsiňiz?

—Ýaňy SSKP MK-nyňişgärleriniň biriniň ýanynamesele bilen barmaly boldum.Meselämiz gutaransoň,ol maňa “Men siziň Atajan Tagan diýen ýazyjyňyzyň “Saragt galasy” atly romanyny okadym. Ol ýazyjy barada ýokary derejede gürrüň döränsoň, gyzyklanasym geldi.Taryhyhalamsoň,ol kitap mende gaty gowy täsir galdyrdy”—diýdi.Men okadym diýip ýalan sözledim. Ýalanam-a sözledim welin,birden: “Pylan epizod nähili?”- diýäýermikä öýdübem gorkdum.”Awtor Moskwada ýaşaýar” diýip,gürrüňi derrew kitapdan sowdum. Gyssanjyma: ”Awtograf bilen size bir kitap iberdäýerinem” diýäýipdirin. Sen oňa bir kitap eltip ber. Şu günüň özünde. Herhal,o jaýda kiçi-girim adam işlemeýär.Ynha,onuň telefony... Maňa-da birini berseň beräý...

Men Morozow familiýaly adamyň telefonynyň nomerini alyp gaýtdym.

Agşamlyk,gijara Gök Abaýew öýe jaň etdi.

—Ýoldaş Morozowyň ýanyna bardyňmy?

—Ýok.

—O näme üçin?

—Aý,ertir-birigün dagy bararyn-da.

—Sen nähili adam-aýt,inim!? Akyl-huşuňam-a ýerbe-ýer ýaly—diýip,Gök Abaýewiç gaharlanjak boldy. —Ol adam bazarda çigit satypoturan adam däl-ä.Ýoldaş Morozow MK-nyň jogapkär işgäri ahryryn. Biz onuň ýanyna üç gün garaşyp barýarys. Ýa sen meniň aýdanyma düşümediňmi? Men saňa ynanyp,oňa “Awtor kitap elter” diýip jaňam edäýipdim.

Men ýaşuludan ötünç soradym,ertesi ir bilenem MK-a jaň etdim. Ýoldaş Morozow diýilýän adam meni haçan kabul etjekdigini aýtdy. Belleşilen mahaly men onuň kabinetine bardym.Ol diňe jogapkärişgärem däl-de,ylymlaryňam doktory eken.

—Men çeperedebiýaty okamagy gowy görýärin. Edebiýaty durmuşdan,durmuş hem edebiýatdan öwrenmeli.Siziň romanyňyz maňa türkmenleriň däp-dessury,hüý-häsýetlery barada kän zat öwretdi. . Awtoryň taryha,adamlara,döwrüň syýasy ýagdaýyna berýän obýektiw bahasy bar. Eser gyzykly okalýar...

Morozow roman hakda kän-kän öwgüli sözler aýtdy. Ahyr men saklanyp bilmän:

--Ýoldaş Morozow,sizden beýle öwgüli sözleri eşitmek maňa ýakymly täsir edýär. Ýöne şeýle sözleriň,iň bolmanda,üçden biri biziň respublikamyzyň ýolbaşçylarynyň gulagyna ýetäýse,maňa has-da bähbitli bolardy—diýdim. —Roman entek türkmen dilinde çap bolanok.

Morozow önündäki kagyza seretdi.

—Şu gün sagat 14-de Maýa Mollaýewa maňa bir mesele bilen jaň etmeli. Şonda men siziň romanyňyz hakda-da aýdaryn. Siz maňa sagat 15-lerde til edäýiň...

Men belleşilen mahaly jaň etdim.Aleksandr Morozow şeýle diýdi:

—Mollaýewa bilen gepleşdim. Ol maňa“Şol roman barada respublikanyň ýokary ýolbaşçylarynyň pikiri başgarak” diýdi.Pikirem her hiliräk bolmaly-da...

Esli mahal geçensoň,men Maýa Mollaýawanyň özüne hat ýazdym:

“Türkmenistan Kompartiýasynyň Merkezi Komitetiniň sekretaryM. M. Mollaýewa.

Hormatly Maýa Mollaýewna!

Siz tarapdan adalata garaşmaly däldigine indi ymykly göz ýetirenimden soň,men şu haty ýazmaga mejbur bolýaryn. Ideologiýa ýolbaşçysy hökmünde Sizden razy adamlaram bardyr. Sebäbi,şeydilmäge mynasyp bolsa-bolmasa,siz käbir adamlary arşa çykarmak üçin azara galýarsyňyz.Käbirlerine bolsa,diňe zeled edýärsiňiz. Siziň näme üçin beýle edýändigiziň sebäbi maňa düşnükli.Eger özüm barada aýtsam:

1. Hiç hili esas bolmasa-da,meniň“Saragt galasy” (“Gowşut han”) romanymyň kitap edilmek üçin ýygylan taýynnaboryny hut Siziň bölümiňiziň görkezmesi bilen dökdüler.(Dokument bar.)

2.Heniz dolulygyna çap bolmadyk romanym,şeytmek bikanun bolsa-da,hut Siziň bölümiňiziň tagallasy bilen üç-dört ýyllap plenumlarda,uly ýygnaqlarda,gazet sahypalarynda tankyt edildi.

3. R. Esenowyn, B. Keriminiň, S. Annanuwanyň gepi bilen Siziň bölümiňiz çar tarapa hat ýazyp, maňa şyltak atdy.

4. Meniň hekaýalar ýygyndym komsomol baýragyna hödürlenende, hut Siziň özüňiz “Awtor 36 ýaşdan geçen” bahanasy bilen meniň adymy spisokdan öçürdiňiz. Emma şol bir wagtyň özünde-de, 60 ýaşan Rahym Esenowa-da awtora-da baýrak berdiňiz.

5. Meniň “Lal perişde” diýen kitabymyň ýygnan 20000 tiražynyň ýaryny kesenlerinde men hut Siziň özüňize haýyş bilen ýüz tutdum. Emma siz haýyşa gulak hem gabartmadyňyz. .

6. Heniz doly gutarylmadyk “Saragt galasynyň” 2-nji neşirine 25. 000 tiraž berlende (magazinlerde alynman ýatmagy üçin) men sizden kitabyň gaýtadan çap edilýänini nazara alyp, tiražynyň azaldylmagyny soradym. Emma, gaýtam, romany 30. 000 tiraž bilen çap etdiňiz. Hudaýa şükür, kitap magazinlerde ýatmady.

Hormatly Maýa Mollaýewa! SSSR-iň hemme kanunlaryny bozup, şu mahala çenli maňa atylan resmi töhmetleriň sebäbini Sizden soramaga özümi hakly hasaplaýaryn.

Size saglyk arzuw etmek bilen Atajan Tagan.

Hoýabr. 1987. ”

Maýa Mollaýewa meniň hatyma jogap gaýtarmady. Ýöne, ýazyjylaryň biri huzuryna baranda ol: “Atajan Tagan maňa bir hat ýazypdyr welin, her harpynyň sesi gulagymda ýaňlanyp duran ýaly” diýipdir.

(2002-nji ýylda Aşgabatda bir pata ýerinden çykyp barýarkam, M. M. Mollaýewa gabat geldi. Biz gadyrly salamlaşdyk. Men ondan 1987-nji ýylda ýazan gödek hatym üçin çyn ýürekden ötünç soradym. Ol ýylgyrdy-da: “Men döredijilik adamlarynyň psihikasyna gowy düşüňärdim ahyrin—diýdi. —Onsoňam “Jany ýanan Taňrysyna gargar” diýen nakylam men unudamokdym. Seni kän heläk etdiler-dä”.

*

Ýazyjy Berdi Soltannyýazowa.

Hormatly Berdi Esenowiç!

“Gowşut han” romany barada gymmatly wagtyňyzy sarp edip ýazan telim sahypalyk hatyňyzy aldym. Ýagşy arzuwlaryňyz üçin men size köp minnetdar.

Siziň atларыny agzan taryh materiallaryňyzyň köpüsi bilen men kem-käs tanyş. Siziň ýöredýän pikiriňiz hem meniňkä golaý. Gowşut hanyň ruslara garşy bolandygyny tassyklaýan (meniň elime düşen) ýekeje ýazmaça dokument bar. Ol hem bolup biläýmegi ahmal rus basybalyjylygyna garşy Merwde (has takygy Hangeçende) “Gowşuthan galanyň” gurluşygyna başlanmagy. Ol hem rus halkynyň däl-de, rus kolonizatorларыnyň gegemonlyk meýlinin garşysyna durmak üçin başlanan iş. Gowşut hanyň öz döwürdeş syýasatçylary-da, şu günň taryhçylary-da oňa nädogry tutum diýmeýärler. Näme üçin öz topragyňy çozup gelýän basybalyjylardan goramagyň aladasyny etmeli dälmişin?

Rus aýdymçysy Fýodor Şalyapin hakyndaky pikiriňize-de men goşulýaryn. Ol oktyabr rewolýusiýasyny kabul etmändigine garamazdan, rus halkynyň guwanjy bolupdyr, şu günki ruslaryňam guwanjy bolmagyna galýar. Çeçenleriň henizem sarpa goýýany Şamil barada hem şeýle pikir ýöretmek bolar. Lew Tolstoý hem onuň prinsipine sarpa goýupdyr. Ýogsam, ymam Şamil Tolstoýyň duşmany ahyrin.

Siziň agzaýan “Prisoýedineniýe turkmen k Rossii” diýen kitabyňyzy ozal okapdym. Ol kitapda taryhdan göçürmelerden başga (ýöredilýän nädogry hem gapma-garşy pikirleri hasap etmeseň) hiç hili täzelik ýok.

Berdi Esenowiç! Men tapylgysyz roman ýazandyryn öýtmeýärin. Onuň kemçiliginiň bardygyna-da ynanýaryn. Ýöne ýaňy haýsydyr bir parçalary çap bolan esere beýdip “köpçülikleýin çozuş etmek” adamçylyga sygmaýar ahyryn. Men MK-nyň ýolbaşçylaryndanam onçakly närazy däl. Sebäbi birki sany Kerimi ýaly ýasama “rusofil” resenziýaçylar özleriniň taryha bap gelmeýän pikirlerini MK-nyň işgärleriniň boýnuna dakmagy başardylar.

Beýle wakalar edebiýatyň taryhynda bola-bola gelýär. Ýöne meni başga bir zat geň galdyrýar. Ol hem “Gowşut hanly” meselede ýazyjylaryň dymmagy. B. Kerbabaýew, A. Kekilow, B. Seýtäkow, G. Gurbansähedow, B. Soltannyýazow ýaly agramly adamlaryň biri hem hiç ýerde öz kalbyndaky pikiri daş çykaryp bilmedi. MK-dan çekindiler. Näme üçin sözi geçäýjek şol adamlar: “Şeýle ýagdaý ýüze çykdy welin, geliň, romany ara alyp maslahatlaşalyň, kemçiliklerini düzetmegiň ýollaryny salgy bereliň, megerem, tankyt gaty ýowuz bolandyr, ony barlalyň” diýip bilmeýärler?

Oňa garamazdan, men Gowşut hanly meselede çökder ýalňys goýberendirinem öýtmeýärin. Siziň diýýän taryhy materiallaryňyz bilen tanyşdym. Muhy bagşy, Güljemal hanyň söwdagäri bolup işlän Muhat tarazçy bilenem duşuşdym. Olar maňa taryhda ýok wakalary-da gürrüň berdiler. Gowşut hanyň hut özi bilen iş salşan adamlaryň dilinden ýazylyp alnan materiallar hem elime düşdi.

Siz romany Moskwada rus dilinde çykardyp “ýeňiş gazanmagy” maňa maslahat berýärsiňiz. Juda kyn mesele. Meniň, has takygy Gowşut hanyň garşysyna çykýan, “rysofillikden” oňaly peýdalanmagy başaýan adamlaryň arkasynda “gudraty güýçli, Onuň Alyhezreti” MK bar. Şony ýeňmek başartmaýar.

“Gowşut han” dawa düşüp, Moskwada hem 6 gezek resenziýa berildi. Kitap önümçilik planyna goşulaýmaly pursaty hem ýene öz ildeşlerimiziň “tagallasy” bilen ýatyryldy. Indi hem Türkmenistan KP MK-nyň ýazmaça rugsady bolaýmasa, hiç bir neşirýat romany çap edip bilmeýär.

Sizi gyzykdyrýan sowallaryň gysgaça jogaby şulardan ubarat.

Jan saglyk, döredijilik rowaçlyklaryny arzyw etmek bilen Atajan Tagan.

30.11.1972. Moskwa ş.

Gadyrly Atajan Tagan!

Siziň “Saragt galasy” (“Gowşut han”) romanyňyz bilentanyşdyk. Siziň “Uruş haçan gutarýar” diýen hekaýalar ýygynyňyz ýap-ýaňy önümçilige iberilendigi sebäpli hem “Türkmenistan” neşirýatynyň ýakyn ýyllarda mümkinçiliginiň ýoklugyny nazarda tutup, golýazmaňyzy yzyna iberýäris.

“Türkmenistan” neşirýatynyň direktory B. Halmyradow.

“Türkmenistan” neşirýatynyň baş redaktory Ç. Matalow.

18. sent. 1974. Aşgabat.

Hormatly ýoldaş Atajan Tagan!

Siziň 1975-nji ýylyň 10-njy aprelinde ýazan hatyňyz “Türkmenistan” neşirýatyna gowuşdy. Siz öz hatyňyzda “Gowşut han” romanyňyzy täzeden işländigiňizi, ony önümçilik planyna goşmagymyzy sorapsyňyz.

“Türkmenistan” neşirýatynyň Siziň romanyňyzy çap etmäge mümkinçiligi ýok. Sebäbi neşirýatyň redaksion portfelinde şu günüň wajyp meseleleri barada gürrüň berýän romanlar, poemalar, goşgular köp.

“Gowşut han” romany barada siz bilen öňki baglaşylan şertnamany ýatyryldy hasap edýäris.

“Türkmenistan” neşirýatynyň direktory B. Halmyradow.

4 iýun, 1985.

Özbekitan, Termez şäheri, Mukymy köçesiniň 2-nji jaýy.
Durdymuhammet Penaýewe.

Gadyrly Durdymuhammet!

Köp mahal geçse-de, senden jogap bolmany zerarly, öňki ýazan hatym hem iberen kitabym gowşan däl, öýdüpdim. Emma kitabyň gowşandygyny seniň hatyň gelmezinden bir hepde öň bildim. Özbek aksenti bilen türkmençe gepleýän Nazar atly bir ýigit öýe jaň etdi. Kimdigini sorasam, Durdy Penaýewiň ogly bolup çykdy. Ol hatyň hem kitabyň gowşandygyny, jogabyň basym geljekdigini aýtdy.

Hatyň geldi. Gowşut hanyň gözleginde tüýs gerekli adama sataşandygymy hatyň ynandyrdy. Hat alyşmagyň ýa-da telefon arkaly gepleşigiň islendik netijäni bermejegini bilemsoň, men Termeze gitmekligi ýüregime düwdüm.

Şu hatyň ýany bilen “Uruşdan soňky söweş” atly kitabymy hem iberýärim. Kitapda “Pereňli ýesiriň ýatlamasy” diýen powest bardyr. Ony hem romany okaýşyň ýaly tankydy nazar bilen okamagyňy haýyş edýärim. Sebäbi ol powest “Gowşut hanyň” ýazylyp ýören ikinji kitabyňyň bir liniýasy bolmaly. Maňa gerek material kändir. Ýöne mendeaz. Meniň Termeze gidip, seniň bilen duşuşmakdan maksadym bilmeýänlerimi eşitmek hem öňki eden bellikeriňi bile seljermekden ybarat.

Ýaňy başlanan Täze ýylda özüňe, maşgalaňa saglyk, rowaçlyk arzuw edýärim.

Atajan Tagan.

10. 01. 1982. Moskwa ş.

Maňa Termeze gitmek miýesser etmedi. Gynansamam, şu hat ýazylanyndan soň, kän mahal geçmänkä, Gowşut hanyň diri gezip ýören iň ýakyn garyndaşy, Gowşut han barada gaty kän wakalary bilýän ýeke-täk adam hasaplanýan, tanymal hirurg, öz wagtynda Türkmenistanyň ýolbaşçylary tarapyndan ýanalyp, Watanyňy taşlap gitmäge mejbur edilen, Özbekistanyň Termez şäheriniň keselhanasynyň baş doktory Durdy Penaýew dünýäden ötdi. Şonluk bilen Gowşut hany öwrenmekde esasy çeşme hasaplanýan adam ähli bilýänlerini öz ýany bilen alyp gitdi.

TSSR Ylymlar akademiýasynyň habarçy çleni, taryh
ylymlarynyň doktory M. Annanepesowa.

Gadyrly Myrat halypa!

Gowşut hanyň Hujrep atly bigörküräk hem onçakly akyly däl ogluny Mary sebitiniň iň görmegeýgyzyna öýerenlerinde il arasynda:

Aýnabada göwher tumar dakarlar,

Aýnabady bir Gowşut diýp ýakarlar—diýen setirler peýda bolupdyr. "Gowşut hanyň" akyly onçakly goýy däl awtory üçinem seni hem az "ýakmadylar". Seniň soňky ýazan resenziýaň bir nusgasyny neşirýat maňa iberdi. Dogrymy aýtsam, romanyň çap bolmagy indi meni onçakly höweslendiribem baranok. Şol roman üçin seniň çeken azabyňam meniňkiden az däl bolsa gerek. Bellikleriňi halys ýürekden kabul edýäriň. Gowşut hanyň Amanýaz serdara ýazan haty, inçe syýasaty (men ony ozal bilmeýärdim) kitaba hökman goşulaýmaly. Konsolidasiýa turkmenskih plemýon! (Türkmen tireleriniň raýdaşlygy).

Gepiň keltesi, men saňa çäksiz minnetdar.

Atajan Tagan. 5. 11. 1985. Moskwa.

Aşgabat. Änew stansiýasy. Baýram Çommadowa.

Hormatly Baýram Çommadow!

Maňa ýollan düýpli hatyňyzy üns bilen okadym. "Saragt galasyny" çynyňyz bilen okanyňyza, kän wagt ýitirip ýazan hatyňyza hem eden degerli bellikleriňizeminnetdar. Bellikleriňize giň jogap ýazmaýanym üçin gaty görmeli däl. "Kim küýkini söýer, kim gaýkyny".

1. Siz romanda "bary-ýogy 40-50 sany nakyl" ulanylanyny az görýärsiňiz. Eger men şonça kän nakyl ulanan bolsam, ol ýerliksiz. Kitaby atalar sözi bilen nakyldandolduraýmaly däl ahyryn. Mollanepes şahyryň nakyllary "juda az ulanmagyndan" siz nägile bolýan bolsaňyz, onda biziň edebiýata çemeleşişimiz hil-hil. Atalar sözünüher ädiminde ulanýan gahrymanyň agramy artar diýseler, men-ä ynanjak däl. Agramly gahrymanyň öz agramly sözi bolmaly. Eger men 25 ýyl töweregi mundan ozal, student ýyllarym ýazan şol eserime gaýtadan dolansam, siziň 40-50 hasaplan nakylyňyzyň sanyny 20-25-e getirerdim. Onsoňam, Mollanepes şahyr bolany bilenem ýöne "nakyllap" ýörmez ahyryn. Hakyky şahyrlar, şu zamanyň telewizorda ýaňrap oturan şahyrlary ýaly bolman, edepli, agras, az sözli bolupdyr. Men Mollanepesi şeýleräk göz önüne getirdim. Siz ony "tribun" edip, biziň edebiýatymyzda ştampa dönen obraz hökmünde görmek isleýärsiňizmi? Men şol "şampdan" bilgeşleýin daşlaşdym. Siziň hut şondan nägile bolşuňyza gynandym. Menedil siz ýaly taýynlykly okyjyny göz önüne tutup, şol "şampdan" gaçypdym.

Ýene Mollanepes size gödek bolup görnүpdir. Men ony gönümel, dogruçyl edip aldym. Ol toý-tomaşada "dahan içre asal ezse-de", iliniň başyndan tragediýa inende Hojam Şükür ýaly hanyň kemçiligini aýdany üçin gödek bolarmy? Siz romanyň her sahypasynda şahyra gazal aýtdyrmak isleýärsiňizmi? Ony edibem bolardy. Ýöne men: "Turuň, begler, ar almaga gideliň!" diýýän şowhun gahrymany däl-de, birneme agrasrak agrasrak gahryman döretmek isledim.

2. Amanýaz serdar bilen Bekmyrat teke taryhy şahslar. Men olaryň hakyky obrazyny “owadanlajak” bolmadym.

3. Ýaş ýigidiň işanyň sözünü bölmegi hakda. Gönümellik, ikiliksiz geplemeklik biedeplik bolmaýar. . Men-ä şeýle hasaplaýaryn. Ol türkmeniň milli hasiýeti. Ozal türkmenleriň gönümel bolandyklaryny, içki demokratiýanyň saklanýandygyny keseki syýahatçylaram belläp gidipdirler.

4. Men öz eserimde obrazlaryň döredilişinden käbir okyjynyň närazy bolmagyna garaşypdym. Sebäbi men şu mahala çenli dowam edýän hakykatyň tersine: han, işan-molla, baý-begi diňe ötrisatel edip görkezmek “kanunyna” garşy hereket etdim. Başarsam-başarmasam, Gowşut hana, Pendi baýa, Seýitmuhammet işana öz döwrüniň taryhy bahasyny bermäge çalyşdym. Biziň edebiýatymyzdaky garaşylmadyk şol täzeligi diňe birsiz ýaly käbir okyjy däl, respublikamyzyň ýolbaşçylary-da kabul edip bilmediler. Netijede, “Saragt galasy” rus dilinde iki gezek, bolgar dilinde bir gezek çap bolanyndan soň türkmen okyjysyna ýetdi. Egermen hem käbir ýazyjylar ýaly taryhy hakykaty ýoýup, agy gara edip görkezen bolsam, “Saragt galasy” 22 ýyl papkadaýatman, ýazyylan badyna-da çykardy.

5. Hawa, Gylyçdurdy Sähetmyradow bilen 20 ýyl töweregi “saçakly” gatnaşdym. Ol meniň golýazmalarımyň ilkinji okyjysydy, talapkär tankytçysydy. Onuň gitmegi bilen men iň ýakyn ýoldaşlarymyň birini ýitirdim. Gepiň gerdişine görä aýtsam, “Sowet edebiýaty” žurnalynyň şu ýyldaky 3-nji sanynda çap bolan “Ýalňyzlykpowestimiň ýokarsynda “Ýegre dostum G. Sähetmyradowa bagyşlaýaryn” diýlip ýazylandyr. Gylyçdurdy neresseagyr näsag halda ýatyrka, şol powestiň golýazmasyna degerli-degerli bellikler edipdi.

6. Baýram, men siziň özüňizi tanamasamam, gazýetlerde çap bolýan goşgularyňyzy okaýaryn. Ýöne bir gezekmeni siz bilen gaýybana tanyşdyran şahyr:

“Ol poeziýanyň ters propagandistidir” diýipdi. Şonuň manysyna düşünmän galdym. Ýakyndan tanyşsak, ol barada hem pikir alşar ýöreris. Sebäbi men gowy goşgy ýazyp bilmesem-de, özümi poeziýa baha berip bilýän okyjy hasaplaýaryn. (“Özüni öwen ýigidiň tanapy çüýrük”. Ine size, nakyl!).

Jan saglyk, döredijilik üstünliklerini arzuw etmek bilen,

Atajan Tagan.

27 sent. 1987. Moskwa.

Wagt diýilýän zat öz diýenini etdi. “Gowşut han” “Saragt galasy” ady bilen rus dilinde 3 gezek, türkmen dilinde 2 gezek, bolgar dilinde 1 gezek jemi 350. 000 tiraž bilen okyja ýetdi, gow-u-erbet spektakly hem Kemine adyndaky teatrda goýuldy.

Şol döwürler özümiň gaty erjellik edendigime häzir hem geň galýaryn hem begenýärim. Eger men şol mahallar birneme ejizläp ýa-da Türkmenistan KP MK-nyň ýolbaşçylarynyň göwnünden turjak bolup, ýa-da pul bähbidim üçin romandaky Gowşut hany, Pendi baýy, Seýitmuhammet işany, Taçgök serdary, Çebşek batyry, Atrnaguly sarygy, Amansähet serdary, Artyk Ärsaryny, Kelhan Kepeläniotrisatel obraza öwren bolaýsam, bu gün okyjy üstümden gülerdi. Iň ýamany-da, taryh gahrymanlarynyň ruhy meni näetlärdi.

Gowşut han hem “Gowşut han” maňa ýene bur zady – taryha, hakykata dönüklük etmeli dældigini, olara dönüklük eden hudožnigiň iline, özüne dönüklük edýändigini, hakykata daýansaň, onuň ozal-u — ahyrdürs netijeberjekdigini düşündirdi.

Mary, 1994.

.

ÝALŇYŞLYK

Bu dünýäde hemme zat dogry, hemme zat galat.
Kalderon.

Ýalana ynanman ýalňyşdym,
Çyna ynanyp ýalňyşdym.
Bir maksat tutup ýalňyşdym.
Maksada ýetip ýalňyşdym.

Dosta ynanyp ýalňyşdym,
Duşmana ynanman ýalňyşdym.
Ýaranjaňy, ýalançyny
Adamam saýman ýalňyşdym.

Aglana ynandym—ýalan eken.
Gülene Ýnandym—ýalan eken.
Gapymdan güler ýüz bilen
Gelene ynandym, —ýalan eken.

Bähbidim bolsa-da, iki sözlemän,
Dogry gepi dogry aýdyp ýalňyşdym,
Karam ýoldan haram rysgal gözlemän,
Adalat hem bardyr öýdüp ýalňyşdym.

“Şu ýoldan gitme!” diýdiler,
Şol ýoldan gitmän ýalňyşdym.
“Ýagşylyk etme!” diýdiler,
Ýamanlyk etmän ýalňyşdym.

Watany söýdüm gygyrman,
Ýürekden söýdüm —tersmişin.
“Watan, seni söýýän!” diýip,
Köçede heňkirip ýören
Şerraylaňky dürsmüşin.

Ýaşan ömrümiň ortasy,
Başy hem yzy ýalňyşlyk.
Sebäpler ýöne bahana,
Belki-de, meň bu jahana
Gelmegmiň özi ýalňyşlyk.

1996. Mary.

Soňky mahallarda türkmen edebiýatynyňaş weklilleriniňeserlerini köp okadym.Poeziýa 8-10 ýyl mundanozalky poeziýa bilen deňşdireniňde öňe gidipdir.Owadan söz az,pikir çuň,obrazly surat çekmek güýçli. Şu günün goşgulary (Men,elbetde,iň gowularyny göz öňünde tutýaryn.) Halyl Kulyýewiň,Italmaz Nuryýewiň,G. Ezizowyň goşgularynyň derejesinden belent bolmasa,pes däl. Esasanam,käbir gelin-gyzlaryň (Bibi Orazdurdyýewa,Şähribossan)goşgy ýazmaga ukyby ýokary. Men muny ýaşlarymyzyň rus hem dünýä edebiýatyny köp okap ugrandyklary bilen düşündürmek isleýärin.

Täze proza welin Nurmyrat Saryhanowyň, Agahan Durdyýewiň, Kömek Kulyýewiň derejesinden pes. Ýaşlaryň prozasyndaprozany bezeýän suratkeşlik, manyly detallar azda, owadan hem boş sözler köp.

11. 1991.

✱

Geçmişin erbetligionuň özigitse-
de,ählierbetzatlarynybizegoýupgidýändiginden,geljegin
howplulygybolsaählierbetliginihem özibilenalypgelýändigindenybarat.

*

Hakyky ogul, hakyky gyz öz enesini hiç mahal öwmeýär, ýöne mydama söýýär. Sebäbi ene öwülmän söýülýän gudrat. Watan hem şeýle gudrat. Watana “seni söýýän” diýip gygyrýanlar Watany söýýän dälidirler.

✱

Kitap ýazýan ýazyjy kän, kitaby kän okaýan ýazyjy az.

✱

Adamlary yaşatmak üçün ölüm döredilipdir.

*

Iliň saňa goýýan hormatynyň derejesi seniň ile goýýan hormatyň derejesi bilen barabardyr.

*

Şu gün Türkmenistanyň Russiýadaky ilçisi Nyýazgulyç Nurgulyjow öýe jaň edip, Prezident Nyýazow hakynda hem respublikamyzyň şu günki öňe gidişligi barada “Turkmenskaýa iskra” gazýeti üçin uly makala ýazmagymy haýyş etdi, makala barada redaksiýa bilen “ýokardan” gepleşilendigini duýdurdy. Men ony ýazyp bilmejekdigimi aýdanymda ol: “Gör-dä, men-ä saňa ýagşylyk etjek bolýaryn” diýdi.

16. 02. 1993. Moskwa.

Döredijilik adamlarygowy eser ýazmaga haýsy ýaşdaka ukyply bolýarkalar?Dünýä belli şahslaryň döredijilik ýoluna ser salsaň-a “ýaşlykda” ýa-da “gojalykda” diýip,belli bir wagty aýtmak kyn.Mysal üçin:,Şolohow“Ýuwaş Dony” 24 ýaşyndaka,Gýote“Fausty” 82 ýaşyndaka,Tolstoý “Anna Karenina”,“Uruş hem parahatçylyk” romanlaryny 40 bilen 70 ýaş aralygynda ýazypdyr. Leonardo de Winçi tanymal “Jokondasyny” döredende 67

ýaşynda eken. Lermontow 18ýaşyň 17 poema bilen 300-denem gowrak goşgynyň awtory bolupdyr.

(Ondan-mundan okanlarymdan.)

*

Meniň eserlerimiň birneme gowulanmagyna iň oňat kömek berýänler diňe dostlarym däl-de,maňa ýagşylyk islemeýän adamlar. Olar ýamanlyk edýändiris öýdüp,eserlerimden dost-ýarlarymyňam,özümüňem görmedik kemçiliklerimi tapyp,tankyt edýärler. Men hem ol “ýamanlyklardan” derrew peýdalanýaryn.Eserlerimi ikinli,üçünji,hatda başinjigezek gaýtadan işlemeklikden bolsa täze eser ýazanymdakydanamoňat lezzet alýaryn.

*

Saýasynda özüňem “pygamber” bolup ýaşamak maksady bilen hudaýlyk derejesine mynasyp däl adamlardan“hudaý” döretjek bolup alada galmaly däl.Belkem,seniň döreden “hudaýyň”“pygambersiz” ýaşamak islär.Iň ýamany hem

“Hudaýy hiç kim dogran däldir. Ol hiç kimi dogurmaz” (Kuranyň “Yhlas” süresinden) diýen teoriýadansapak alan seniň täze “hudaýyň” özüni döredenlerden derrew dynmak bilen bolsa-ha işiň gaýtdygy.

*

“Şu mahala çenli40 sany kitap ýazdy,eserleri dünýä dilleriniň köpüsinerjime edildi” dýilýänkomsomol baýragynyň,Magtymguly baýragynyň laureaty bolanTürkmenistanyň halk ýazyjylarynyň dünýäden ötenlerinden 30-40 ýyldan soň täzedendirilip gelmeklerini arzuw edýärin.

*

“Ýazyjylaryň esasy tragediýasy derde ýarar ýalyeser ýazmagy başarandyklaryny görmän ölüp gitmegidir”.Bu sözler Žorž Simenona degişli.

Ýöne ondanam aýylganç tragediýa gaty köp sanly ýazyjynyň öz ýazan kitaplarynyň awtory öleniden soňam ýaşajakdygynauly ynam bilen dünýäden ötmekleridir. Çünkimen şu ömrümde Ýer togalagynyň dürli künjünden,dürli milletiň wekili bolan ýüzlerçe ýazyjy bilenduşuşyp,olaryň hemmesiniň diýen ýaly öz eserlerinden juda hoşaldyklaryny duýdum. Taryhy hakykat bolsa başga hili maglumat hem berýär. Ýaşap ýörkä,geniý hasaplanmadyk,hiç hilidabaraly at berilmedik,hatda özi dirikä ýekeje kitaby-da çykmaryk ýazyjy hemsoň beýik bolýar-da galaýýar. Şonuň üçinem esere baýrak bermek meselesini awtoryň dünýäden ötmeginden soňa goýmaly. Ýogsam,aýtmaklaryna görä,“Näme üçin pylanabaýrak berlip,maňa berilmedi?” diýen masgaraçylykly hat blen Prezidente ýüz tutýanlaram barmyşyn.

*

Şu güntäzeden işlenýän ”Gowşut hana” goşmak niýet bilen“Pereňli ýesiriň ýatlamasy” diýen powestime” gaýtadan göz gezdirdim.Okanyma-da utandym. Biziň okyjylarymyzyň hem edebi tankydyňgiňgursaklygyna men haýran. Ýa-da olaryň şol mahalky derejesi hem powestiň derejesinden belent bolmadymyka?

6. 03. 1993.

Döwlet ýolbaşçysynybiýabraý edýänesasyzatonuňähliaýdanynyň ýerine ýetirilýänligihemähliaýdanlarynyň dogrudygyna özüniň ynanýanlygydyr.

*

Gowyadamlaruçdantutmadiýen ýalysadahemynanjaň bolýarlar.Ýaramaz adamlarbolşa şol sadalykdan hem ynanjaňlykdan öz bähbitleri üçin peýdalanýarlar.

*

Rus ýazyjysyLeonid Sobelýew(“Düýpli remont” romanynyň awtory) ýakyndan tanaýan galamdaşlarynyňam atlaryny bulaşdyragandy.Bir gezek SSSR Ýazyjylar soýuzynyň howlusynda Ata Atajanow, Maksim Tank, Mustáý Kerim,Kerim Gurbannepesow,Beki Seýtäkow,KaýsynKulyýew, Ýuriý Surowsew dagymyz durkak,aňyrdan eli kaşaň taýak-hasaly haýdapgelyäniki metr boýly,mähnet göwreli Sobelýewe gözi düşen Kaýsyn Kulyýew:

—Şu goja ýene meniň adymy ýalňys tutaýsa,gaty görse-de, şu gezekjogabyny bererin- diýdi.

Sobelýew öňürti penjesini uzadan Kaýsyn Kulyýewe elini berdi-de:

—Salam,ýoldaşKugultinow!—diýip goýberdi.

Kaýsyn aga hem salymyny bermän:

—Salam,ýoldaş SemýonBabaýewskiý!—diýdi.

Sobelýewiňýüzi üýtgäp gitdi.Çünki,Stalin baýragynyň laureaty bolsa-da,gazetlerde öwülse-de, Semýon Babaýewskiý ýazyjy hökmünde sylanmaýardy.Sobelýew bolsa ony asla-da halamaýardy.

MAŇZYMA BATAN PIKIRLER

Orsýetiň işini gaýtarýan iki sany belasy bar. Olaryň birinjisi weýran ýollar,ikinjisi hemsamsyk adamlar.

N. W.Gogol.

Pişigiň haýsy reňkdedigi bilen işiň bolmasyn. Syçan tutsa bolýa-da.

Den Sýaopin.

Sen dek gözel bolan bolsa Zöhre-de,
Derýada biderek akmandyr Tahyr.

Mämmet Seýidow.

Jenaýat işlerini derňeýän edarada kân ýyl işlänler özleri bilen salamlaşan gabat gelen kişiniň jenaýat edip biläýmekleri barada oýlanýarlar.

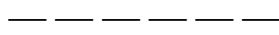
Öwelek Durdymyradow.

Sosializmi haýsydyr bir ýurtda gurup bolar. Ýöne onuň üçin nebsiň-janyň agyrmajak bir ýurt tapmaly.

Bismark.

Juwanlygña gözüm gitdi,
Ötdi mendenýaşlyk ötdi.
Oglum on iki ýaşa ýetdi
Açylanda alça güli.

Ata Atajanow.

Ömrümde ilkinji gezek çagalar üçin ýazan goşgym “Pioner” žurnalynyň 1960-njy ýyldaky 1-njisanynda çap boldy. Ýöne ol hem okuw kitaplarynda köp ýyllap,näme üçindir,Akjemal Omarowanyň adyna berildi.2005-nli ýylda hem “Aglama gurjak” okuw kitaplarynyň birinde çagalar şahyry Kaýum Taňrygulyýewiň adyna beriljek bolup durka,Atamyrat Atabaýew tötänden gabat gelip,neşirýatyň ýalňyşyny düzetdiripdir. Ine,şolgoşgy:

Aglama,gurjak,
Seni eý görjek.
Tikip,täzeje
Köýnek geýdirjek.

Onsoň bileje,
Ýöräp çalaja,
Gideris бага
Biz gezelenje.

*

1975-nji ýylyň 25-nji dekabrynda Moskwanyň 18-nji bäbekhanasynda ilkinji çagam Kemal dünýä indi.

*

Özdöwründe ýüze çykypbilmängalanhakykaty ýüze çykarmak üçintaryhyeser ýazylýar.

*

Tutuş bir ýyl bäri ýekeje setir hemeser ýazamok.Öňki ýazanlarymy-da ýigrenýärin.Bu nämäniňnyşanyka? Durmuşa,öz ukybyňa dogry baha berip,akylyňa aýlanmakmyka?

1996,

Hakyky ýazyjy,hudožnik,kompozitor asla ulumsy bolmaýar. Ulumsylykdöredijilik işi bilen bir dünýä sygmaýar. Iň bolmanda,meniň ýakyndan tanan (Kaýsyn Kulyýew,Resul Gamzatow,Nikolaý Tihonow,Fazliddin Muhamadiýew,Maksim Tank,Wasiliý Below,S. Zalygin,Aleks Laguma,Mustaý Karim,Atamyrat Atabaýew,Kömek Kulyýew,Nury Halmämmedow,Baba Annanow,Durdy Baýramow,A. Almämmedow ...)dagy-ha şeýle.

*

Özderejãndenpesokyjaniýetläpeser ýazsaň,okyjynyň sanynyň köpbolmagymümkin-de,eseriň derejesipesegaçýar. Öz derejãň bilen deň derejeli okyja niýetläp eser ýazsaňam,onuň ykbalynyň nähili boljagy belli däl. Öz derejãnden belent derejeli okyjy üçin hem eser ýazmak başartmaýar.

Ol hemişe meniň adymy “Pereňli ýesir” diýip tutýardy. Ýolda-yzda ikiçäk duşuşsagam, köpçülikde-de, hatda resmi ýerlerde-de men onuň üçin “Pereňli ýesirdim”. Ýoldaşlarymyň käbiri beýle ýagdaýy oňlamaýardy. Özüm welin, tersine, oňa buýsanýardym. Sebäi “Pereňli ýesir” meniň powestimiň adydy, ony maňa lakam edip dakan hem eseri okan adaty bir okyjy hem däl-di, XX asyr türkmen poeziýasynda öçmejek yz goýan “Altyň biri”, “Gumly gelin”, “Pyragyny gören daglar” ýaly onladça belli aýdym tekstleriniň awtory, öz döwründe “Aýgytly ägim”, “Doganlar”, “Ykbal”, “Gara kerwen” kimin meşhur eserler ýaly münlerçe okyjyny özüne bendi eden “Taýmaz baba” poemanyň awtory Kerim Gurbannepesowdy. (Gepiň gerdişine görä aýtsam, “Taýmaz baba” moskwaly şahyr Anisim Krongauzyň gowy terjimesinde rus dilli okyjylara-da ýetirildi.) Kerim şahyr “Sowet edebiýaty” (häzirki “Garagum”) žurnalynyň baş redaktory bolup işleýärkä, meniň Marynyň Goňur obasynda 14 aýlap ýesirlikde bolan pereňliniň ykbaly hakynda gürrüň berýän powestimi çap edipdi. Onuň maňa dakan lakamy hem şol sebäpli döredi. Şu ýerde men Kerim şahyryň redaktorlyk usuly hakynda bir özboluşlylygyny okyjylara, aýratynam çeper eser bilen iş salyşýan redaktorlaryň dykgatyna ýetirmek isleýärim. Onuňam sebäbi, redaktorlaryň köpüsi eline düşen çap etjek kişi golýazmasyna hökman ‘redaktorlyk galamyny’ degraýmelidir öýdýär. Olar özleriniň golýazma goşan “goşundysy” eseri zaýalaýanam bolsa özleriniňkini mamla hasaplaýarlar. Emma Kerim şahyr redaktor hökmünde ol meselä düýpden başgaça garaýardy. Ol “Redaktor kişi eseriniň süňňüniň gowulygyna, edebi, syýasy taýdan dürsdigine göz ýetirmekden başga zady bilen işi bolmaly däl.” -diýýärdi. Redaktoryň ýetmez hasap edýänini redaktor düzetmeli däl-di, awtopryň özi düzetmelidi.”Okyjy žurnalyň redaktorynyň ýüzüni däl-de, awtoryň öz ýüzüni görmeli” diýýärdi. Onuň şol talapyny men hem powestim çap bolanda berjaý etmeli boldum.

Il ogullary bolan tanymal şahslar bilen bolýan duşuşyklar hiç wagt ýatdan çykmaýar. Meniň hem Kerim şahyr blen toýda-tomaşada, döredijilik meselelerine garalan ýerlerde, resmi ýygnaqlarda onlarça gezek duşuşdym. Olaryň hiç biri-de ýadymdan çykmaýar. Ýöne şu makalama sözbäşy bolan tokaýda täze ýyl aňşamny meniň aňymda aýratyn ýer aldy.

1987-nji ýylyň dekabry aýynda Kerim Gurbannepesow ýürek keselinden ejir çekýändigini üçin Türkmenistanyň saglygy saklaýyş ministrliginiň aladasy bilen ýörgünli ady “Akademik Çazowyň klinikasy” diýlýän Moskwanyň belli näsaghanasyna ýerleşdi. Men ol habary eşidenimden soň şahyryň yzyndan 2-3 gezek bardym. “Çazowyň klinikasy” şäheriň çäginde-de däl, iň çetki metrodan çylkanyňdan soňam sümme tokaýyň içinden awtobus bilenem kän gitmildi. 31-nji dekabryda ulynyň-kiçiniň Täze ýyl aňşamyny garşylamak höwesini bilen keýpli howadan dem alýan günü men Kerim Gurbannepesowy ýatladym. Ol soňky gezek baryp gaýdanynda-da: “Gyşyň içinde gelip- gitmegem-ä aňsat däl, welin, seň Moskwada işleýäniňem biz üçin gowy zat, Pereňli ýesir, ýogsam tä gidýänçäm türkmençe gepleýän adama-da sataşjak däl ekenim” diýipdi. Ol sözler onuň ýat ýertde, tanyş-bilişsiz ýerde içiniň gysýandygyndan habar berýärdi. Hem-ä şol sözleri ýatlap, hemem önümizdäki aňşamnyň Täze ýyl aňşamydygy sebäpli şahyryň yzyndan gitmeçidim. Men öýden çykjak bolup durkam, telefon jýrlady. Trubkany göterip “Alo” diýen badyma “Pereňli ýesir özüňmi?” diýen tanyş ses eşidildi.

Salam-helikden soň:

--Men-ä ertirem Täze ýyl bolansoň, seň ýanyňa baryp-gaýdaýyn diýip durdym—diýdim.

--Aý, keselhanadaky adam üçin köne ýyl bile Täze ýylyň parhy nä!—diýip, gülmäge zat ýokka ýasama gülmegi onuň keýpiniň ýokdugyny aňladýardy.

--Howa bijaý sowuk, ýol uzak. Saňa-da aňsat dälidir... Senem Täze ýyl agşamyny çagalaň arasynda arkaýyn geçiräý.

-- Bir salym gümür-ýamyr edişerdik-dä. Aýak depip, garşy bolup durmasaň-a, häzir ýanyňa ugraýan...

--Wah, garşy bolarynmy? Ýaltanmasaň gelsene, Dogrymy aýtsam, Perepli ýesir, şu mahalam içim gysansoň saňa jaň edip duryn...

Men derrew öýden çykdy. Daşary, dogrudanam örän sowykdy. Awtobus sümme tokaýa girip ugransoň howa öňküsindenem sowan ýaly boldy.

Şäher galmagaly ýok, şäheriň asmana çenli ýagtyldýan güýçli çyralary ýok parahat tokaýdaky näsaghananyň içi hem gaty içgysgyndy. Şonuň üçinem, joşgunyny kän daş çykarmasa-da şahyr meniň baranyma begendi.

Esli salym gürleşip oturanyzdan soň, Kerim şahyr özünde bar del-dül zatlaryny stoluň üstünde goýdy.

--Barymyzdan Täze ýyl agşamynyň saçagyny taýynlaly, Pereňli ýesir.

Men hem getiren zatlarymy çykardym welin, şahyr ýylgyrdy-da:

--Be, biý-ä, Öde Abdylla aýtmaşlaýyn, “bir täsin” saçak bolaýdy!—diýdi.

Şeýdip, iki ildeş bolup, ýetip gelýän 1988-nji ýyl bilen birek-biregi gutladyk ýagşy dilegler, döredijilik üstünliklerini arzuw etdik. Birdenem Kerimiň damaryndaky şahyr gany gyzyp başlady. Şol mynasybetli ol meni hem öwürip goýberdi. Ahyrynda-da “Köp ýyllar bäri Orsýetde ýaşasa-da, ene dilini arassa saklaýan Perepli ýesire” goşgy okap bermek isleýändigini aýtdy. Gep bu ýerde Pereňli ýesirde däl-di-de, üç hepde bäri näsaghananyň ýeke orunlyk jaýynyň derman ysy gelip duran howandan dem alyp ýadan şahyr “katlykdan” saýlanyp joşmak isleýärdi, ol hakyky şahyr üçin kanuny ýagdaýdy. İşleýän işimiň diňe ýazyjy-şahyrlar bilen baglydygy sebäpli men döredijilik adamlarynyň dünýäsine beletdim. Şonuň üçinem Kerim şahyry goşgy okamaga has-da ugrukdydym. (Şu ýerde men özümiň uzak ýyllyk iş tejribäm boýunça bir anyklyk zadymy aýdaýyn: goşgy okamakda şahyrlar iki topara bölünýär. Birinjisi topar elli ýyllap goşgy ýazýanam bolsa, özüniň ýeke setir goşgusyny-da ýatdan bilmeýär. Ikinji topar (bu aýratynam rus şahyrlaryna mahsus) öz goşgularyny iki sagatlap hem yatdan aýtmagy başaýar. Kerim Gurbannepesow şol ikinji topar şahyrlaryň hataryndandy, tutuş döredijiligini bolmasa-da gaty kän goşgusyny ýatdan bilýärdi.

Klinikanyň darajyk otagynda türkmen poeziýasynyň ajaýyp setirleri ýaňlanyp ugray:

Ömrümde bir gezek ýalan sözledim.

Bagyşla köşegim, bagyşla meni...

Ýatlananda geljek günler,

Ýada düşýär geçen hünler.

“Hanhajykka! Hanhajykka!”—

Salgy berer tejenliler....

On üçmi ýa on dört ýaşap,
Çepek geýip, ile çykdyň.
Ataň öldi, agaň gitdi,
Eneň bilen ýola çykdyň...

...Çykyp kümäň küpesine,
Haýbat berip depesine,
Horazlar saz çalaýýança,
“Taýmaz, bäräk eset!”—diýip,
“Bir çen boldy, bes et!” diýip,
Altyn dişin lowurdadyp,
Ak gyňajyn şowurdadyp,
Asman eje geläýýänçä,
“Häsin” berseň gürlär otыр,
Burçak-burçak derlär otыр...

Şahyr şeýlebir joşup goşgy okady welin, ýeke diňleýjiniň ýanynda däl-de, mün adamly zalda çykýş edýän ýalydy, tolgunýardy, mahal-mahal gobsunýardy..Poeziýanyň ak guşy Jeýhunýň, Murgabyň boýlaryna, tutuş türkmen sährasyna aýlanyp, ‘Pyragyny gören daglaryň’ depesine çykdy, orsýetiň aňzakly gyş agşamyna bahar ysyny berdi.Şahyr bir sagat çemesi maňa-da hezil berdi, özi-de birneme ynjalady, dolup duran ýüregi gowzady.

--Nätli, Pereňli ýesir?—diýende, şahyryň sesi şadaýan çykdy.

--Heziň berdiň, halypa!

Men, dogrudanam hezil edindim. Sebäbi köp mahal bäre türkmen şahyrynyň türkmen dilinde okan goşgusyny diňlemändim. Şonuň üçinem Kerim şahyr,penjiräniň önüne bardy-da, orsýetiň ak aýysynyň ak possunyny bürwenip ýatan tokaýa nazar aýlady.—Şeýdip Täze ýyl bellän türkmen boldumyka?

--Ine, iki türkmen bolup, Orsýetiň sümme tokaýynda Täze ýylam belledik. Seň şu gün geleniň maňa gowy täsir etdi, Pereňli ýesir. Sen gelmesdik bolsaň, goşgam okamazdym-da, basyrnyp ýatardym—diýip Kerim şahyr,penjiräniň önüne bardy-da, orsýetiň ak aýysynyň ak possunyny bürwenip ýatan tokaýa nazar aýlady.—Şeýdip Täze ýyl bellän türkmen boldumyka?

--Täze ýyl-a bellense bellenendir welin, şeýdip Çazowyň klinikasynda Täze ýylda türkmen goşgysy ýaňlanan däl bolaýmasa.

--Ol-a dogrudyr, Pereňli ýesir!-diýip, şahyr baş atdy.

Täze ýyl duşuşygy tamam boldy. Kerim şahyr ýuwaşja ädimläp, meni klinikanyň daşky gapysyna çenli ugratdy.

--Ynha, ogluňy öýerersiň, Pereňli ýesir. Nesip etse, şol toýda men goşgy okaryn. Soň ikimiz tokaýda Täze ýyl belleýşimizi ýatlarýs.Toýda duşuşmak nesip etsin!----diýip, ýylgyran şahyr elimi berkl gysdy.

1988-nji ýylyň 17-nji ýanwarynda işleýän edarama meniň adyma Aşgabatdan hat geldi. Gysgajyk ýazylan hatyň mazmuny şeýledi:

“Gadyrly Pereňli ýesir! Men Watana aman-esen gowuşdym. Gazet dili bilen aýtsam, öz adymdan hem maşgala agzalarymyň adyndan saňa çäksiz minnetdarlyk bildirýärim. Kerim. 13.01-88”

Men oglumy öýerdim. Toý nesip etdi.. Ýöne törde oturyp, arzyly myhman bolmaly uly şahyr bilen toýda duşuşmak welin nesip etmedi . Soňky gezek men Kerim Gurbannepesow bilen 1988-nji ýylyň 2-nji sentýabrynda Aşgabadynyň “Mekan” köşgünde tabyt başynda duşuşmaly boldum. Şahyr bilen hoşlaşmak üçin külli Söýünhan nesli süýşüp gelen ýalydy. Kerim halypanyň tabydyňyň gapdalyndan geçip barýanlaryň şol mahal näme pikir edendiklerini aýdyp biljek däl, ýöne özüm welin şol pursat “Çazowyň kliniukasyny”, Täze ýyl agşamyny, gar bürenen rus tokaýyny ýatladym, gulagymda bolsa şahyryň 1987-nji ýylyň 31-nji dekabrynda soňky gezek:

Berdi Kerbabalar, Ata Gowşutlar,
Gara Seýitliler, Rehmet Seýitler...
Sogurlyp, sogurlyp gujaklarmyzdan,
Gara ýeriň gujagyna gitdiler-- diýen setirlerini okanyndaky garyllyk
hem gamgyn sesi täzedən ýaňlanýan ýaly boldy.

Moskwa—Peredelkino, 1989.

BERDI KERBABAYEWIŇ GÜRRÜŇI (Awgust, 1973. Peredelkino.)

“Atany (Ata Gowşudow. —A. T.) Türkmenistan Edebi fonduna başlyk belledik.

Eýsem-de bolsa, bir topar dileg-tirkeg etdirmek üçin Moskwa ugratdyk. Ol mahallar otly hem Moskwa ýetýänçä, annadan-anna dyýen ýaly ýörärdi.

Ata Moskwa gelýär-de, Ýazyjylar soýuzynyň jaýyny tapyp, Aleksandr Fadeýewiň huzuryna düşmek üçin, kabulhananyň önünde garaşýan kän sanly adamyň biri bolýar-da oturuberyär.

Eýsem-de bolsa (Berdi Kerbabayewiň köp ulanýan sözleri—A.T.), SSSR Ýazyjylar soýuzy Türkmenistan Ýazyjylar soýuzy däl, Fadeýewem Kerbabayew däl—garaşman, kürsäp giribermek diýen zat ýok. O ýerde huzura düşmek üçin önünden wadalaşmaly, asyl ýazylmalam. Ata bolsa, bize öwrenişen, beýle-beýle düzgün bardyram öýdenok. Ol uzynly gün kabulhanada oturýar. Adamlar bolsa Fadeýewiň ýanyna girýärler, çykyşlar, asyl yzy gutaranok. Ata bolsa: “ Sen kim? Näme üçin otýsýň?” diýýänem ýok. Şonlukda, mesele çözmek beýlede dursun, Fadeýewiň ýüzünem görüp bilmedik Ata agşama çenli oturup, myhmanhana dolanýar. Irdemem otla münüp, yzyna gaýdýar.

Eýsem-de bolsa, Ata Gowşut Aşgabada dolanansoň, gerek-ýaragyny beýan edip, Fadeýewe hat ýollamaly boldy.”

*

Belent derejede oturan ýolbaşçynyň şahsy agramy näçe pes bolsa, ol şol boşlugy öz ündewçileriniň öwgüsi bilen doldurmaga çalyşýar.

Ümur Esen telewizorda gepläp otyrka, tomasaçylara ýüzlenip: “Siz halk döredijiligini bileňzok. Siz halk döredijiligini äsgerenňzok” diýip, nägilelik bildiripdir-de, bir topar nakyl getiripdir, rowaýat aýdypdyr. Onuň çykyşyny diňläp oturan Jumadurdy

Nepesowçagalaryna garap: “Muňa serediň-le! Özüniň halkdan alan zatlarynyhalka gaýtdan aýdyp berýär-de,ýene üstümize çöwjeýär-aýt”diýipdir.

*

Birgezek ýaş şahyrB.gijesagat üç töwerekleriAtamyratAtabaýewiň derwezesinikakýar. Gapy mahaly bilen açylmansoň,olbeýik haýatdan aşyp howla girýär.Kakany bilen jaýyň gapysy hem uzak wagtlap açylmaýar. Garaz ol işigi ýumruklap,ahyr içerde ýatanlary oýarýar.

Aýak ýalaň,baş açyk,haýdap çykan Atamyrat ýaş şahyry görüp:

—Eýgilikmi beri,gaty giçläpsiň-le?—diýýär.

—Eýgilik—diýip,ýaş şahyr hiç zat bolmadyk ýaly arkaýyn ýylgyrýar. —Toýdan gaýtdym-da,bir meseläniň maslahatyny edeýin diýipsowlaýdym. Hany,öýüňe bir gireli! Beýdip daşarda durmak gelşikli däl.

—Ýekeje otagym bar.Oň niresine girjek? Çagalaram uklap ýatyr. —diýip,öý eýesi bimahal gelen myhmandan başyny gutarjak bolýar.

—Bilýän-le. Koridoryňam bar-a.Gorkma,bir çüýşe aragamgoltugymda.

—Toýdan gelyän bolsaň,seň goltugyňdaarak bardygyny çaklaýan welin,öýde naharam ýok-da.

—Men-ä toýdan doýup gelyän adam.Senem,galan-gaçan bilenem burki käsäni göterersiň-le. Hany,içerik gireli!

—Arkaýyn ýatyberiň! Ogry-jümri däl ekeni,—diýip çagalaryny köşeşdiren Atamyratmyhmany öýüne salmaga mejbur bolýar.

Gaty bimahalam bolsa,herhal,öýüne myhman gelensoň,Bibi biçäre süýji ukusyny bozup,saçak taýynlaýar.

Iýlip-içilensoň,ýaş şahyr:

—Men-ä senden bir döwletli maslahat almaga geldim—diýýär. —Men ýany goşgy ýazypbaşladym. Sen bolsaň,eýýäm tanalýan şahyr. Hakyky şahyr bolmak üçinem hökmany suratda “nahal” bolmaly diýýärler. Sen maňa nädip “nahal” bolmalydygyny öwret.

—“Nahal” diýen sözüň manysy näme?

Rus dilini edil ene dili ýaly bilýän,örän sowatly ýaş şahyr derrew jogap gaýtarýar.

—Onuň göni terjimesi“bihaýa” diýmek.“Edepsiz,uýatsyz” hem diýseň bolýar.

Atamyrat esli oýlanypdyr-da:

—Öňi bilen-a sen gije sagat üçe çenli,öýüňe,öz çagajyklaň arasyna barmansyň.Soňam,gije sagat üçde biriniň ýapyk gapysyny kakypsyň. Derweze açylmansoň,haýatdan aşypsyň.Biriniň gapysyny depip,ukuda ýatan adamlary bimaza edipsiň.Öý eýesiniň çagajyklarynyň ertir okuwa gitmänkä iýmeli naharyny hem galk-gulk bokurdagyňdan geçiripsiň. Ol zatlaryň üstesine-de “Men gara çay içýändirin” diýip,demlenen gök çayy yzyna gaýtardyň.Ýañadandan gara çay demletdiň. Onam “Yuwan atypsyň” diýip,öý bikesine iňirdediň. . .

—Çay suw ýaly edilip berilse,aýtmaly bolar-da... Dogry dälmi?

—“Dogry” bolsa,hut erenlerden ak pata alan “nahal”-ha seň özüň bolýarsyň.Bihaýalyk,nahallyk adamy şahyr edýän bolsa,sen şu gije Magtymguludanam beýik şahyra öwrülendigiňi tassykladyň...

Ýaş şahyr hezil edinip gülükdir.

*

Türkmenistanda ýaşap, eserlerini rus dilinde ýazýan Wasiliý Iwanowiç Şatalow Moskwanyň “Sowetskiý pisatel” neşirýatynyň golýazmasyna beren jogabynda närazy bolup, SSSR-iň Neşirýat hem kitapsöwdasy komitetiniň baş redaktorynyň huzuryna şikaýat bilen barýar (Şu ýerde W. Şatalowyň Watançylyk kursuna gatnaşandygyny, okdegen bireliniň goşarynyň oňat epilmeyändigini aýratyn belläýin).

Wasiliý Şatalowy kabuleden adam hemonuň deň-duşragy bolup çykýar, özi-de Aşgabatdan baran ýazyjy bilensalamlaşanda, stoluň bäsine-degeçäýmeýär, hatda ýerinden emturmangörüşýär. Üstesine-de, geleniň arzyny diňlänsöň:

—Neşirýat golýazmapes baha berensöň, edaradan-edara şikaýat bilen baryp ýörmek ýazyjy üçin gelşikli hereket däl—diýip, gödegräk hem gepleýär.

Kitabynyň çykarylmajakdygy aýdylansöň, ozalam ýeňsesi gyzyň duran Şatalow:

—Siz ýaly stol başynda oturyp aýlyk alýan çinowniklerden şolar ýaly jogapdan başga zada-da garaşmandym—diýip gaharlanyp başlaýar. —Sebäbi siz ýaly uruş ýyllary ýyljaýk kabinetde bukulyp otýrkalar, men Wolokolamsk şossesinde (Moskwadan başlanyp, şaherden çykyp gidýän uly şaýol—A. T.) gar gujaklaýardym.

Özi-de, hut sen ýalynyň janyny halas etmek üçin, ine, seret!—Şatalow sözünüň boş dældigini tekrarlama üçin goşary epilmeyän elini öňe somaldýar. —Ine, şu el sen ýalyny faşistlerden goramak üçin şeýle boldy...

Gahara dolan adam “Bolduň meniň başyňa gahryman kişi!” diýip, ruslaryň ýörgünli paýyş zözleriniňem birki sanysyny suňşuransöň, stoluna elini diräp, zöwwe ýerinden turanda, Şatalow aňk bolup galýar. Asyl baş redaktoryň biraýagynyň uýlugyndan aşagy ýok eken. Onuň stolunyň gapdalynda duran pişikleri bolsa Wasiliý Iwanowiçsöň görükdir.

Ol ýerden çykyp meniň ýanyma gelen Şatalow ýeke aýakly baş redaktoryň özüne näme jogap berenini aýtmasa-da, ýokarky täsin wakany welin bolşy ýaly gürrüň berdi

(Men ol täsin epizody birnäçe ýyldan soň ýazan “Nowruzda satylan gyzyňalma” diýen hekaýamda ulandym).

*

Zelili: “Mollalar öwerler ol kyýamaty,

Goýsalar bu ýagty jahan ýagşydyr”—diýip ýazýar.

Atamyrat Atabaýew: “Mollalar öwerler ol kyýamaty,

Guýsalar bu ýagty jahan ýagşydyr”—diýip degişýär.

*

Akyllylygam edil akmaklyk ýaly adama tebigat tarapyndan berlen paý. Ýöne akyllylygyň akyllylyk derejesini saklamak üçin alada etmeli, taplap durmaly. Akmaklyk welin aladasyňy etmeseňem, öz derejesini ýitirmeyär.

*

Akmaklyk bolmadyk bolsa, akyllylygyň derejesini ölçär ýaly dereje-debolmazdy.

*

Men özümiňuly Sowet edebiýatynda-hadäl, türkmen edebiýatynda-da ullakanagramymyň ýokdugyna akyl ýetirýärim. Şol hem maňa öz eserlerime-de, beýleki türkmen ýazyjylarynyň eserlerine-de obýektiv bahabermegime kömek edýär.

AşyrNazarow ömrüniň köpböleginigoşungullugyndageçirenharby ýazyjy,podpolkownikderejesihembar. Onuň edepliligini,sypaýylygyny,hakyna jürlüginisöz bilen aýdyp beýan eder ýaly däl. Ol edýän işindeçiglik goýmaýar,şu günki aladasyny ertiregaldyrmaýar. Onuň çakdanaşa tertipliligi,biçak hakyna jürlügi käte gülkünjräk ýagdaýa çenli baryp ýetýärdi.

Berdi Kerbabaýew Türkmenistan Ýazyjylar soýuzyna başlyk saýlananda,Aşyr Nazarowdan başga hiç kimi jogapkär sekretar edip işe almany. Çünki ol podpolkownigiň işleýän edarasynyň ody bilen girip,küli bilen çykjakdygyny bilýärdi. Aşyr aganyň işe ýekeje minut gijä galjak,işden ýekeje minutöň gitjek gümany ýokdy. Ol hakyky ofiser endikli adamdy.Tertip-düzgün diýilýän zat onuň üçin ähli zatdan ileri mukaddeslikdi.Men öz ömrümde tertip-düzgünibiçak ýokary derejede saklaýan adamlara kän sataşdym.SSSR Ýazyjylar soýuzunyň prawleniýesinde-de örän tertiplilizidor Grigorýewiç diýen bir ýaşuly işleýärdi.Biziň işimizsagat 12-den 18-çenli bolsa-da,oltä ömri otýänçä 9-dan 20-ä çenli işledi. artyk işläni üçin hak hem talap etmeýärdi.Izidor Grigorýewiç edil uly ýurduň Prezidenti ýaly edilmeli işleri bir aý önünden ýörite depdere ýazyp,eden işlerini hem ýerine ýetirenden soň çyzýardy. Ol plenum,gurultaý geçýän mahallary dagy kabinetinde ýatyp-turýar diýen ýalydy.Beýle adam dünýäde ýeke-täkdir diýip çak edýärdiler. Ýöne biziň podpolkownigimiz hem ondan pes däl. Men“Edebiýat we sungat” gazýetinde ýarym ýyl praktika geçen wagty AşyrNazarow redaksiýanyň jogapkär sekretarydy. Ol haýsydyr bir okyjynyň hatyna berilmeli jogaby ertire goýaýsaň,agşam şonuň üçin seniň ýaşaýan ýeriňe paý-pyýada barmaga-da ýaltanmaýardy. Ertirhatyň jogabynyň sagat 10-a taýyn edilmegini tabşyryp gaýdardy.

OIÝazyjylar soýuzyna işe alnandan soň bolan ilkinji ýygnakda Berdi Kerbabaýew degişmek üçin:

—Ýoldaşlar,şu ýygnakda öňi bien bir düýpli meseläni çözelin!—diýipdir. —Men Ýazyjylar soýuzynyň başlygy bolsamam,harby derejäm “rýadowoý”.Meniň jogapkär sekretarymam “podpolkownik”.Kim kime garaşly bolmaly bolar?

Şonda Aşyr Nazarow harbylarça söm durýar-da:

—Men size tabyn bolmalydyryn,ýoldaş rýadowoý!—diýip çest berýär.

Aşyr aga örän işjeň bolany sebäpli,oňa jaň edýäniňem,onuň jaň edýäniniňem sany-sajagy ýokdy. Şonuň üçinem onuň iş telefony özi kabinetde bar mahaly mydama bentdiýa ol jaň edýärdi,ýa-da oňa jaň edilýärdi. Aşyr aganyň köçeden geçip barýan birmahalky gullukdaşy,güýmenje tapmanýören otstawkadaky ofiserlerem podpolkownigiň ýanyna sowlaýardy. Aşyr aganyň kabineti her gün ertirden agşama çenli ýygnak geçirilýän jaý ýaly mydama köp adamlydy. Ol hiç kimiň ýüzüne gaty-gaýrym söz aýdyp bilmeýärdi,hemme kişä-de ol “pylany jan” diýip ýüzlenýär. Maňa bolsa,adymyň yzyna “jan” goşup,bir sözi iki gezek gaýtalamazlyk üçin “Atajanym” diýip ýüzlenýärdi.

Men bir gezek edaranyň ikinji gatyna çykyp,başlygyň kabinetine girdimde,B.Kerbabaýewe salam berdim. Kabineti jaýyň birinji gatynda ýerleşýänjogapkär sekretara jaň edip bilmän,telefon trubkasyny elinde tutup oturan başlykmaňa “waleýkim” gaýtarmakdan öňürti:

—Aşak düş-de,Aşyra:“Kerbabaýew trubkany ýekeje minut ýerinde goý” diýýär” diýsene!—diýdi. —Şo-ol trubkadan ýapyşyp otыр. Telefon oýlanyp tapylmadykbolsa,şu adam nädip ýaşardyka?

Men birinji gata düşüp,ýaşulynyň haýyşyny Aşyr aga aýdypgeldim.

—Jaň ediberiň! Trubkany goýdy.

—Men eýýäm gepleşip boldum-la—diýip,goja stoluň bäsine aýlandy. —Hany,indi salamlaşaýaly!—Goja başyny ýaýkady. —Telefon meselesinde Aşyryň taýy suwa gaçandyr.Men gün içinde oňa iki-üç gezekden kän jaň edemok. Eýsem-de bolsa,dört-bäs gezek aýlanyň bilen düşjek gümanyň ýok. Şo-ol gepleşip otыр. Nireden onça gep tapýaka?. Ýa telefonyny kesdiräýsemmikäm?—diýip,Berdi aga ýylgyrdy.

...Men Moskwada işleýärkäm köp meseläni Türkmenistan Ýazyjylar soýuzy bilem maslahatlaşyp çözmeli bolýardym. Esasy iş salyşşanym hem Aşyr Nazarowdy.Soýuzyň konsultantlaryna degişli meseläm bolsa-da,men diňe Aşyraga jaň edýärdim ýa-da hat ýazýardym. Sebäbi konsultantlar ýaltady,geleňsizdi.Olar şu gün çözmeli meseläni ertire-birigüne geçirip bitirseler-ä ne ýagşy welin,oný düýpden ýatlaryndanam çykaryp goýberýärdiler. Aşyr aga bilen iş salyşsaňbolsa “plany 200 %”,onda-dadesbi-dähil berjaý edýärdi.

Bir gezekiki sany meseläniň jogabyny bermeklerini sorap Aşyr Nazarowa hat ýazdym. Bir hepde geçip-geçmän,bir wagtyň özünde iki sany bukja geldi. Olaryň ikisi-de Aşyr agadandy. (Dili süýji Aşyr agamyzyň maňa ýazýan hatlarynyň hemmesi“Gadyrly Atajany!” diýen sözden başlanýardy. Her hatyň yzynda-da her gezek şol bir sargyt—onuň 6-7 sany moskwaly tanyşlarynyň familiýasy,ady,atasynyň ady doly ýazylygydyr. Men olaryň hemmesine jaň edip,Aşyr agadan “örän gyzgyn salam” gowşurmalydym. Elbetde,men Aşyr aga ýaly galjaň bolmamsoň,soňky haýyşy salam aýdylmalylar ýolda-yzda duşaymasalarya-da bir alada bilen ýanyma geläymeseler,berjaý edip bilmeýärdim).Hawa,bir mahalda gelen iki bukjanyň birini açdym: “...bize ýollan iki sany meseläň biriniň jogaby şeýle... Ikinji meseläniň jogabyny biraz soňa goýmaly bolýaryn. SebäbiBerdi Myradowiç Kerbabaýew MK-a (Merkezi Komitet. —A. T.) gitdi. Basym gelmeli. Ol gelen badyna jogap ýazaryn...” Ikinji bukjany açdym: “... ikinji meseläňe berilmeli jogaby Berdi Myradowiç gelen badyna maslahatlaşdym.Ol şeýle...” diýen ýazgy bar. Diýmek,ikinci hat Berdi aga MK-dan gelen badyna ýazylan bolmaly.

Çaky ol Berdi agaMK-dan gelýänçä 15-20 minut garaşyp,iki meseläniňem jogabyny bir bukja salyp iberäýmändir-de,taýýarjogaply birinji bukjany eýýäm poçta eltip gaýdypdyr. Şonuň üçinem ikinji haty onuň yz ýanyndan hem ýazmaly bolupdyr.Biziň Aşyr agamyz şeýle adamdy.

Ýadamany-ýaltanmany bilmeýän,şu günki işini hiç mahal ertä goýmaýan Aşyr aga örän täsin,ýüregi ýuka,edepli adamdy. Mende onuňýazan 20-30 sany haty saklanýar. Men mahal-mahalol bukjalaryň käbirini açyp okaýaryn,seýrek gabat gelýänmylaýym hemtertipli,aşa medeniýetli hem çaga göwünli ýaşulyny ýatlaýaryn.

*

Şu gün Pariže geldim.Başga dünýä düşen ýaly. Elbetde,meni Fransiýanyň paýtagtynyň şu günü hem gyzyklandyrýardy welin,esasy maksadym“goňurly ýesir” Blokwiň yzyny yzarlamak.

8. 12. 1989.

Dilkimdirbiriniň ýörite ýa-datötändenaýdantäzesözüne öwrenişilmegi,şolsözün haýsydyrbir şertlimanydakabuledilmegibilenbaýlaşýar. Ata Atajanow “Döwürdeşim-höwürdeşim” sözünü ulanany üçin,tankytçy N. Hojageldiýew ony ýanaýar.Dile her gezek täze söz goşulanda,“Men ony bilemok. Men ony halamok” diýen prinsip bilen hereket etsek,dil hiç mahalam baýamaz.Gara Seýitliýew“har” sözüne daýanyp “harly” diýen söz ýasady. (“Emma seniň gözün ýaly harly gözi görmedim”). Ýöne heniz bizde bolmany üçin ony ulanmazlyk nädogry bolardy.

Emma täze söz “ýasalanda” oýlanyp,gelşikli edip ýasamaly. Annaberdi Agabaýewiň “Aýdymlarmyz nuranadan nurana” diýen setirindäki “nurana”bu ýerde jüpüne düşmeýär.Sebäbi aýdym şirin bolýar,lezzetli bolýar,ýakymly bolýar.Emma nurana bolmaýar.“Nurana” eşidilýän zada däl,diňe göze görünýän zada degişli.A. Agabaýewiň bu ýerdäki “nuranasy” rus dilindäki “swetlaýa pesnýa” diýen manydan çeper däl-de,gönümel terjime edilipdir.

BEKI SEÝTÄKOWYŇ IŇ SOŇKY HATLARY

Beki Seýtäkow degişmegi,gülüşmegi gowy görýän hem başaryan adamdy. Ol degişmekde utulaýsa-da,keýpini bozup durman: “Aldyň,inim!” diýip elini uzadýardy hem keýp edip gülýärdi. Şol bir mahalyň özünde-de ol ynjygrakdy,käte ynanmasyz,maýda gepe-de ynanaýýardy.Ýöne ol özüniň uly ýazyjy hasap edilýändigine garamazdan,ulumsy däldi. Onuň bilen oturup-turuşmak,ýolda ýoldaş bolmak uly lezzetdi.

*

Bir gezek Beki Seýtäkow oturdy-oturdy-da:

—Adamlar,şu Aman Kekilow 200 dagy ýaşan bolsa gerek —diýdi.

—200 ýaşayan adam barmy,Beki aga!?

—Aman Kekilow ýaşandyr. Ah-ow,menýaňy harp öwrenen oglanjykkamamol “Pioner” žurnalynyň baş redaktorydy ahyrin.

*

Edebiýatinstitutynyňbirinjikursundahenizikiäý hemokamadyk,entek ýekejehekaýasy-da çapbolmadykonsekiz ýaşyndaky ýaş ýazyjyedarajaň edip,meniň bilendiýseň edeplisalamlaşdy.

—Atajan aga,sizi biynjalyk edýänimiň bir sebäbi bar...

—Aýdyber! Men diňleýän.

—Şu günde-düýnde Moskwa Beki-hä gelen däldir? Bileňzokmy?

Men ýaş oglanyň maňa,ýagny 26 ýaşly A. Tagana “aga” diýip,”siz” diýip,Beki Seýtäkownyň adynyň ýanyna “aga” ýa-da“halypa” sözünü goşman gepläp bilşine geň galdym-da:

—Inim,Beki aga-ha gelenok welin,Berdi-ä Moskwada bolmaly—diýdim.

—Kim ol Berdi?—diýen sowal ýaňlandy.

—Berdi bolsa,Berdi aga Kerbabaýewdir-dä.

*

BekiSeýtäkowMoskwanyň

Gelmgolsadynyndakygözkeselleriinstitutynyndagözünibejerdýärdi. Men onuň yzyndan ýygy-ýygydan barýardym. Ozalamgöryän gözi ýeke bolansoň,ýaşuly operasiýadan ýaýdanýardy. Şonda-da ol gülüşmegi- degişmegi ýadyndan çykarmaýardy.Bir gezek ol Şäher Borjakowdan gepde basylanynyň iki pursadyny aýdyp berdi.

Şahyr Şäher Borjakow çakdanaşa arryk hem inçeden uzyndy,diňe ham bilen süňkdi. Şonuň üçinbolsa gerek,ol ýörände-de,çalt hem ýeňil hereket edýärdi.

Bir gezek köçede sataşanda,Şäheriň ýeňil gopup gelşine haýran galan Beki Seýtäkow:

—Inim,Şäher,seň ejeň dirimi ýa-da pahyr boldumy?—diýip soraýar.

—Hudaýa şükür,diridir,Beki aga? Näme?

—Diri bolsa,sorap görsene,ol seni jyndan aldymyka ýa çekirtgeden...

Şäher Borjakow salymyny bermän:

—Jyndan alanam bolsa,çekirtgeden alanam bolsa parhy ýok.Beki Seýtekden almandygyny-ha açyk bilýän. Şoňa men müň şükür edýän.

Ýene bir gezek Beki Seýtäkow Şäher Borjakowa:

—Şäher,inim,doktorlar maňa birneme horlanmaly diýýärler welin,hiç başaramok. Sen nädip beýle derejäýetýänçäň horlanyp bilýän? Heý,oň ýoluny salgy bermezmiň?—diýýär.

Şäher Borjakow:

—Men-ä Beki Seýtäkowyň kitaplaryny okap horlandym—diýip jogap gaýtarýar.

*

GelmgolsinstitutyndaB. Seýtäkowyň ozalgören,ýönenäsaglansoň görmesigalan ýekegözünü şowlyoperasiýaetdiler. Operasiýadan soň ýanyna baranymda:

“Ýeke gözdenem galaýsam näderkäm diýip örän gorkýardym,inim” diýip,ýene dünýänigöryänine begenýändigini aýtdy.

Oňa garamazdan: “BekiSeýtäkowyň ozalky ýeke gözi-de operasiýadan soň kör bolupdyr” diýenhabar tutuş Aşgabada ýaýrapdyr. Hassahanadan keýpi çag halda çykan yaşuly derrewem Türkmenistana gaýtdy.

Aşgabat aeroportunda oňa bir tanşy gabat gelip:

—Wiý,Beki,hany saňa kör bolupdyr diýýädiler welin,asyl sen görýär ekeniň-ä! Gutlaýan. Men-ä gaty begendim walla-diýýär.

—Sen begenseňem,özüm-ä gözümiň görýändigine gatybir begenibem baramok.

—O näme üçin? Heý körlük ýaly-da ýaman dert bolarmy?

—Dogrymy aýtsam,gözüm açylansoň ilki görjek tanşymyň sen boljakdygyny öňünden bilen bolsam,doktorlara “Gözümi açmaň!” diýerdim.

*

Ilki-ilkiler mende okan kitaplarymyň yzyna eser hakdaky pikirimi ýazmak endigi bardy. Onda-da nähili bellikler! Ýaşlyk joşguny,göçgünlik.“Mundan eser bolmaz”,“Bu eser edebiýatyň taryhynda galar” we ş. m.

Men Edebiýat institutynyň 2-nji kursunda okaýarkam Beki Seýtäkowyň hekaýalaryny hem powestlerini özünde jemleýän ullakan kitaby çykypdy. Men ol tomluga girýän eserleriň her haýsynyň yzyna öz gödek-gödek “bahalarymy”

ýazyşdyrypdy. “Derýada”—oňat hekaýa, “Şahyr” powesti—birneme gysgaltsaň hem täzeden işleseň, eser bolar. “Bekmyrat Durdyýew”—Myndanam powest bolarmy?” In bärkije bahalar şular. Kitaba giren powestleriň biriniň yzyna bolsa hiç zat ýazmandyryn.

Moskwa komandirovka gelen Beki Seýtäkow uly myhmanhanalara barman, biziň ýatakanamyzda, ýazyjylara düşelge bolsun diýlip niýetlenen iki sany otagyň birinde ýerleşdi. Olhem meniň otagym bilen duldegşir goňşudy.

Bir gezek kitaba dümtünip otyrkam, Beki aga gapymdan geldi. Ol elindäki tütäp duran çilimini nebsewürlik bilen sordy-da, meniň stolumyň üstündäki kitaplara nazaryny dikdi.

—Inim, ol tomluklaryň arasynda Beki agañ kitabam barmydyr? Ýa-da biziň kitaplarymyz stol üstünde saklanýan eserlerden dälmidir?

—Bir kitabyňyz-a bolmalydyr, Beki aga.

Ýaşuly özüne mahsus bolan degişme äheňinde gepledi.

—Tolstoýyň, Stendalyň, Çehowyň, Kerbabaýewiň eserleriniň ýanynda ýekeje kitabym saklanýan bolsa-da bagtlylyk. Hany, al bäre, men oňa awtograf ýazaýyn!

Men ýazyjynyň awtografyny almak isleýänem bolsam, içine gödek bellikler edilen kitaby awtoragörkezmek islemeýärdim.

Beki Seýtäkow eýýäm ruçkasyny häzirläpdi.

Men kitaby uzatmaga mejbur boldum. Ol stol başyna geçdi-de, awtograf ýazdy. Ýöne kitaby welin, sahypalaryny açyşdyrman yzyna gaýtardy. Ol çykyp gidenden soň, eden ýazgysyny okadym: “Moskwadaky ýeke-täk howandarym Atajan Tagana belent hormat bilen. Beki Seýtäkow”.

Agşamara ildeşler bolup, Beki aganyň otagyna ýygnandyk. Nahar iýdik. Çay başynyň peýrewе gürrüňi mahaly Beki aga, edähedine görä akja ýaglyk bilen görmeýän gözünü süpürdi-de, Arap Gurbanowa ýüzlendi.

—Arap jan, inim, siziň araňyzda in parasatlyňyz Atajan Tagan bolsa gerek—diýdi.

Degişmegi halaýan Arap Gurbanow bir tazeligiň bardygyny aňyp, garagol çaga ýalyýeser ýylgyrdy.

—Bäş-altı ýigidiň içinde näme üçin onuň täk özi parasatly bolmalymyşyn?

Beki aga, emeli bolsa-da, tekepbir görnüşe geçdi.

—Siziň hiç biriňiziň stoluňyzyň üstünde Beki agañyzyň tomlugy ýok. Emma bu ýigitde bar. Beki Seýtäkowyň kitabyny stol üstünde saklamak parasatlylykdan nyşan dälmidir eýsem? Seýtäkowy okaýan adam bihal bolmaly däldir, Arap jan. Sen şu hakykaty ýadyňdan çykarma.

Bary-ýogy bir hepde şondan ozal B. Seýtäkowyň kitabyny menden alyp okanson, edilen bellikleri hem entek ýadyndan çykarmadyk Arap Gurbanow:

—Hany onda, siziň parasatly ýigidiňiz, gaýraty bolsa, şol kitaby getirsin-dä—diýdi.

Hernäçe sapalak atsamam, men ol kitaby getirmeli boldum.

Awtografy okan Arap Gurbanow kitaby awtora uzatdy.

—Hany, ýaşuly, eserleriňize berlen bahalara-da bir seredip görüň. “Moskwadaky eke-täk howandaryňyz” näme ýazdyka?

Kitaby açyp, eserleriniň yzyna: “Boş”, “Biderek”, “Ýaman däl”, “Mundan eser bolmaz” diýen ýaly bellikleri okan Beki Seýtäkow yzyna hiç hili bellik edilmedik bir eseri tapyp:

—Arap jan, muňa näme sebäbe bellik edilmändir?—diýdi.
—Edilmedik belligiň manysyna düşüneňzokmy, Beki aga?
—Düşünmedim, Arap jan.
—Ol, Beki aga, “Bu sahypalar hiç zat ýazylmadyk ak kagyz” diýildigi bolýar.
—Bu, onda öňki ýazgylardanam aýylganç-da?
—Dogry aýtdyňyz, Beki aga.

Beki aga kitaby maňa uzatdy-da:

—Inim, diňe Moskwada däl, ýerde-gökde-de bir duşmanym bar, olam sen—diýdi.

Elbetde, studentiň badyhowalygyna düşüňän ýaşuly ol sözleri töwerekdäkilerigülüşdirmek üçin aýdýardy. Ýönebarybir, şol gezek men biraz gelşiksizräk ýagdaýa düşdüm.

*

Beki Seýtäkowhem ýazyjylaryň köpüsi ýalysadadanynanjanjady, sähelbir maýdazat üçinemynjaýardy. 1977-nji ýylyň maý aýynda men Ýazyjylar soýuzynda işläp ýören döwrümde, ondan şeýle mazmunly hat aldym.

“Hormatly Atajan Tagan!

Men oglum Muhammet bilen iýulyň 8-inden iki sany putýowka zakaz etdim. Ol iki putýowkany Litfond beripdir. Emma, näme üçindir, ikimize bir otag berlipdir. Muny näme üçin beýle edendiklerine asla akyl ýetirip bilemok. Sebäbi iki putýowka iki otag bolmaly. Men ol ýere keýpine däl, işlemäge barýan. Muhammediň-de özüne ýeterlik aladasy bar. Asla kanun boýunça her kime bir otag berilmeli. Ylaýta-da, Peredelkino şeýle bolmaly. Meniň bu işlere gaty gaharym geldi. Munuň özi adamy äsgermezlik ýaly bir zat bolýar.

Bu işi kanun boýunça düzetmäge senden başga adama ýüzlenmedim. Seň özüňe kyn düşse, Ý. N. Werçenkäniň üsti bilen şu işi düzet. Düzetjegiňe-de ynanýaryn. Men iki adamyň bir otagda nähili işlejegini akyl ýetirip bilmeýärim.

Salam bilen B. Seýtäkow.

10. 05. 77. Aşg. ”

Putýowka meselesinde Beki aga ýalňyşýardy. Elbetde, her adam aýratyn bir otagda ýaşasa gowy. Ýöne aýratyn otag berilmeli diýen kanunam, düzgünem ýokdy. Putýowka gyt mahaly ataly-ogula, eneli-gyza bir otag hem berýäýärdiler.

Ýaşuly meseläniň anygyna ýetmän gatyrganýardy. Oňa garamazdan, men ýazyjlara putýowka berýänedaramyz bolan Edebi fonduň başlygyna çenli ýetip, Beki Seýtäkowyň haýyşyny kanagatlandyrjak boldum. Hiç hili netije çykmady. Gaýtam, men “jogapkär işgär bolsamam, umumy ýagdaýa düşünmek islemeýän” adama öwürüldim. Şonuň üçinem men Beki Seýtäkowa şeýle jogap ýazmaga mejbur boldum.

“Hormatly Bekiaga!

1. Öňibilen-ä, sizesaglyk, döredijilik üstünliklerini arzuwedýärim.

2. Peredelkino barada. Ol meselede, Beki aga, Siz ýalňyşýarsyňyz. Muhammet ikiňize bir otagyň (ýöne ol örän uly otag bolmalydyr) berilmegi kanuny bozmak däl. Sebäbi dynç alynýan wagtyň “iň jöwza” mahaly—tomus aýlary, ýazyjylaryň özlerine jaý ýetmeýän mahaly olaryň ogul-gyzlaryny hem aýratyn otag bilen üpjün etmek asla mümkin däl.

Şonuň üçinem Siziň haýyşyňyzy özüm-ä berjaý edip biljek däl welin, beýle ýumuş bilen Ý. N. Werçenkäniň huzuryna barsam örän gödek jogap aljakdygymy öňünden bilýärim. Bu ýerde gaty görüşmäge hiç hili esas ýok, Beki aga.

Atajan Tagan.
19. 05. 77. Moskwa. ”

Beki Seýtäkow, soňy ölumesapansyrkawlykbilen ýatyrka-da, degişmesinigoýmandy. Onuň iň soňky ýatan ýeri SSSR Ylymlar akademiýasynyň (Ol TSSR Ylymlar Akademiýasynyň habarçy agzasydy) kliniki keselhanasy boldy. Ýaşuly ol keselhana TSSR YA-synyň Prezidenti A. G. Babaýewiň aladasy bilen ýerleşipdi. Şol keselhadanam ol maňa bir bölejik kagyza ýazan hatyny ýollapdyr. Ýöne ol öz hatynda ýanyňa barylmagyny, odur-budur zat eltilmegini haýyş etmändir.

Bolsa-da men hat gelen gününüň ertesi portfelime alma, pyrtykal ýaly zatlary salyp, ýaşulunyň yzyndan gitdim. Emma ony görüp bilmedim. Şäherde gripp epidemiýasy bar bolany sebäpli, keseden gelen adamlary keselhana goýbermeýär ekenler. Men bölejik kagyza gelip-gidendigimi ýazyp, getiren zatlarymyň arasy bien iberip gaýtmaly boldum.

Iki-üç gün geçenden soň Ýazyjylar soýuzyna Beki Seýtäkowyň tanyş harplary bilen ýazylan hat geldi.

“Hormatly inim, Atajan!

Şu gün uzynly gün biziň ýanymyzda howa garaldy durdy. Ahyram, iki-üç minutlap Gün çykdy-da, palatamyz ýagtyldy gitdi. Bu nämäniň alamatyka diýip geňirgenip otyrkam seniň hatyňy hem zatlaryňy getiräydiler. Asyl biziň garaňky howamyzy ýagtyldan seniň nurly ýüzüň eken-ow!

Köp minnetdar, inim. Maňa iýmäge-içmäge zat getirme. Kitap getir, kitap! Karantin gutarsa, habar ederin. Hoş. Beki. 12 ýanw. 79.”

Birnäçe günden soň men 5-6 sany kitap alyp, ýene keselhana gitdim. Olaryň arasyna “Hormatly halypamyz Beki Seýtäkowa saglyk arzuw edýän awtordan” diýen ýazgy bilen özümiň “Uruş haçan gutarýar” atly hekaýalar ýygynyndymy hem goşdum.

Keselhanada karantin gutarman eken. Men ýene öňki gezekki ýaly, getiren zatlarymy nobatçy aýala tabşyryp gaýtmaly boldum.

Ýanwaryň 26-synda Beki agadan üçünji hat geldi. (Hatlaryň ýeke sözünü-de üýtgetmän göçürýändigimi hem ýatladaýyn.)

“Hormatly Atajan!

Kitaplaryň hem sowgatlaryň üçin sag bol! Emma seniň nurly ýüzüňi (Beýle sözleriň ýaňsylama ýa-da degişmedigini siz, elbetde, aňýansyňyz—A. T.) görmek miýesser etmäni üçin, dogrudanam, gynandym. Bilemok, bizdemi ýa-da şäherdemi—karantin diýýärler. Şonuň üçinem goýberenoklar.

Meniň sag aýagymy operasiýa etjekler. Örän agyr operasiýa. Gorkýaryn. Ýönealaç ýok, etdirmeli.

Aşgabatdan näme täzelik bar? Aşgabat obkomynyň konferensiýasy nähili geçdi? Edebi täzelikler? Şular hakda bir hat ýazyp iber. Adres: Moskwa. 117333.Leninskiý prospekt,50-A.Palata 615.Seýtakow B.Spasibo,drug!24. 01. 79”.

Dördünji hat:

“Atajan,inim,ajaýyp kitap ýazypsyň.Meniň “Uruş haçan gutarýar” diýen kitabyň barada bir zat ýazasym gelýär. Ýöne gijä galdymmykam öýdüp gorkýaryn.

Öňde gorkuly operasiýa. Şeýle-de bolsa,Kakaly Berdiýew (K. Berdiýew—“Edebiýat we sungat” gazýetiniň” baş redaktory—A. T.) bilen gepleşseň,oňa duýdur. Men makala ýazjak. Belki,operasiýadan soň ýazaryn.

Dagdan eje,Heşdek,Ogulsapdy,Wepaly aga we başgalar oňat obrazlar. Men kitaby heniz okap gutaramok. Emma indiki sataşjak adamlarym olardanam gowumyka öýdýärin.

Inim,oňat ýazyjy bolupsyň.Ýazyjylykda sen durmuşdaky Atajan däl ekeniň.

Gaýrat et. Dowam et!

Käwagt öz nurly ýüzüň şöhesi düşen kagyzabir hat ýazyp dur. Görmek-hä miýesser edenok.

Salam bilen Beki.25. 01. 79”

Bäşinji hat.

“Hormatly Atajan!

Inim,kitabyňy doly suratda okap çykdyň.Şeýle ajaýyp hekaýalaryň bilen seni ak ýürekden gutlaýaryn. Hekaýalar biri-birinden gowy,hemmesem ýatda galyjy. Men bu kitap barada “E-S” gazýetine bir zat ýazmakçy. Ýöne keselhananyň aladasy başdanaşa kân. Operasiýany anna gününe bellediler. Hâzir meni oňa taýýarlaýarlar we bir minut boş wagtyň ýok. Analiz-prosedura,prosedura-analiz.

Aşyra (A. Mämiliýew—A. T.) we gelen-giden oglanlara salam aýt.

Beki.

30. 01. 79. ”

Beki aganyň operasiýasy şowly geçdi. Operasiýadan soň karantin hem gutardy.Men onuň yzyndan kân gezek bardym. Ýöne şu ýazgylara goşulan baş hatBeki Seýtäkowyň ölmezinden ozal ýazan iň soňky hatlary bolsa gerek diýip çak edýärin.Ara uzak bolansoň,Moskwada ýaşaýan gyzy Maýtapdan başgagaryndaşlaryndan,ildeşlerinden onuň yzyndan barýan hem ýok diýen ýalydy (Bir gezek Ata Atajanow bilen Hojanepes Meläýewiň barandyklaryny bilýärin),Şonuň üçinem B. Seýtäkow meniň bilen has-da ysnyşyp gitdi. Hatda köplerden gizlän syrlarynyňam birnäçesini maňa gürrüň berdi. Ol bir şahyra ol entek gaty ýaşka öz dosty Balyş Öwezowyň kömegi bilen Döwlet baýragyny alyp berendigini,onuň beýle hormaty deňli-derejeli göterip bilmändigi üçin,eden işine indi ökünýändigini hem aýtdy.

Beki Seýtäkowyň operasiýasy şowly geçdi hasaplansa-da,ol telim etapdan ybaratdy. Onuň damarlarynda ganyň uýaýandygy (tromb) zerarly aýagyny ýene operasiýa etmelidi. Ikinji operasiýa hem şowly geçdi.

Ýazyjynyň keýpi ýaman däldi. Emma...Bir gün gaty ir bilen onuň gyzy Maýtap maňa agyly ses bilen jaň etdi: “Atadžan,papa skonçalsýa”(“Atajan,kakam ýogaldy).Men

derrew Aşgabada MK-a jaň etdim.Şol günün özünde-de uly ýazyjyny jaýlamak üçin hökümet komissiýasy döredildi.

Ýazyjynyň jesedi keselhanadan çykarylanda,kimdir bir hossary resmi kagyza gol çekip,oňa eýelik etmelidi.Moskwada bolsa.Beki Seýtakowyňgyzy Maýtapdan başga garyndaşy yokdy.Türkmenistanyň hökümediniň Moskwadaky hemişelik wekili Gök Abaýew irden maňa jaň etdi-de: “Ýumruk ýaly gyzyňy morga iberip heläk edip ýörmäliň.Etmeli zatlaryňyň hemmesini özüň boýnuňa al” diýdi.

Şol gün men ömrümde birinji gezek keselhanalarda ýogalanlaryň jesedi wagtlaýynça saklanýan ýeri bolan“morg” diýilýän jaýa girip gördüm(Dogrusyny aýtsam,kyrka ýetip barýan,aga-gara düşüňän adamdygyma garamazdan,merhumlaryň arasyna baramda olardan eýmenýän ýaly boldum).Morgda ýalaňaç ýatan baş-alty sany jesediň arasyndan Beki agany derrew tanadym.Jesetler adamam däl,hiç kime gereksiz,hiç hili agramy,manysy,gymmaty yok bir zat ýaly bolup sowuk ýerde ýatyrdylar.Men şonda,dirikä kimem bolsa,jany çykandan soň adamyň derrew hiç zada öwrülýändigine,ýaşamak üçin berilen her sekundyň gadyryny bilmelidigimize göz ýetirdim.

Iki gün geçenden soň,TSSR Ministrler Sowetiniň hemişelik wekilhanasynyň jogapgär işgäri Haldurdy Weliýew ikimiz degişgen ýazyjymyz Beki agamyzyň jesedi salnan gursuntabydy Moskwanyň “Domodedowo” aeroportundan gijeki uçar bilen Aşgabada ugratdyk.

Mart,1979.Moskwa ş.

NEŞIRÝATDAHYÝALYM

Yetmişinji ýyllarda pul ýetmezçiligindenmi ýa-da başga bir sebäp bilenmi biziň “Türkmenistan” neşirýatymyz bireýýäm ile ýaýran kitaplaryňam galamhakyny tölemän,ýazyjylary gaty köseýärdi. Men hem şol öz hakyny alyp bilmeýänleriň biridim. Şonuň üçinem men şeýle bir degişme ýazdym:

“1970-nji ýyllarda bu dünýä täzedan gaýdyp gelen şahyr Magtymguly Pyragy “Türkmenistan” neşirýatyna ozal çykan kitaplarynyň gonoraryny almaga barypdyr. Telim aý gatnasa-da,hakyny alyp bilmäni sebäpli,ol biçäre neşirýatyň bosagasynda çök düşüp,özünüň“Hindistanda hyýalym” diýen goşgusyny şeýleräk bir görnüşde üýtgedipdir.

Gonorara gurbandyr,
Başym,aýagym,janym.
Günde ýüwürüp barýandryn,
Neşirýatda hyýalym.

Diläp gözüm ýaş etdim,
Gatnap,köwşüm çagşatdym.
Restorana bagyş etdim,
Zordan alanja malym.

Adam däller ýanyda,

Durdumşolaňsanyda.
Gonorarsyz panyda
Niçik öter agmalym?

Halmyrady kowladym,
Ýeke tiýn pul sowmadym.
Ahyry gan ýygladym,
Göterip men desmalym.

Pul alyp bilýän adam,
Şahyr Atamyradam
Gyjalat berýär kädem,
Sanjydyr sagym-solum.

Neşirýatyň bir nagtyn
Görmän,ötürdim wagtym.
Wah,meniň ýatan bagtym,
Italmazmy hossarym!

-

Mätäçlikden gep açyp,
Nirä gideýin gaçyp?
Aýak—ýalaň,baş—açyk,
Litfond soramazhalym.

Bir asgyryp galypmen,
Galganymy bilipmen.
Buhgalteriýa gelipmen,
Ne diýerem delilim?

Aýny ýaşaljak çagy,
Ýürege salyp dagy
Pulsuz barsaň,Pyragy,
Öýden kowar aýalyň.

Neşirýatyň direktory Baýmyrat Halmyradow diýseň ýumşak adamdy. Ýöne haçan barsaň: “Dogan,işgärlemme aýlygam berip bilemok.Ýogsam,olaňnamher haýsynda başden-üçden çaga-da bar welin” diýip zeýrener oturardy.

Emma oňa garamazdan,käbir dogumly awtorlar çykan kitaby hakda-ha gürrüňem ýok welin,entek çap bolmadyk kitaplarynyň-da gonoraryny alyp bilýärdiler. Şeýle awtorlaryň biri-de şahyr Nury Baýramowdy.

Bir gezek olMoskwa komandirowka gelende,men “Türkmenistan” neşirýatyndan gonorarymy alyp bilmeýänimden zeýrendim welin: “Wah,maňa duýduraýmaly ekeniň-dä. Men Halmyradowyň piri ahyryn!—diýdi. —Ynha,ertir sag-aman Aşgabada baraýyn,eger diri bolsam,seň gonoraryň bir hepde geçip- geçmän geler” diýdi.

Men hoş söze ynanyp,Nury Baýramy ugradyp goýberdim. Ýöne bir hepde geçse-de,bir aý geçse-de,meniň gonorarymdan derek bolmady. Ahyr men oňa şu degişme goşgyny ýolladym:

“Diri bolsam,geler” diýip,söz berdiň,
Diri bol-da,gonorardan habar ber.
Aşgabatly müňden iki çynçylaň
Biri bol-da,gonorardan habar ber.

Ugratdym Meskewden ýetirip towuň,
Beren wadalaňňa joş urdy göwün.
Karunyň kakasy Halmyradowyň
Piri bol-da,gonorardan habar ber.

Müň ýaşasyn köçäň,maşynyň,howlyň,
Bolsun palta kesmez murtlaryň towly.
Hiç ýalan sözlemez Baýramyň ogly
Nury bol-da,gonorardan habar ber.

Öz aýtmagyna görä,Nury Baýramowneşirýata baryp,direktorameniň degişmämi okap beripdir.”Yoldaş Halmyradow,indi sizem edebiýatyň taryhyna girdiňiz.gözüňiz aýdyň!”diýipdir.

Belki,degişme goşgy täsir edendir,belki-de,neşirýatyň pul ýagdaýy gowulanandyr,garaz,kän mahal geçmänkä,meniň gonorarymy iberdiler.

Nury Baýram ikimiz kätebirek-birege aýak üstünden (ekspromt) ýazylan degişme goşgy bilen hat alyşýardyk. Şolardan iki sanysy bilen sizi-de tanyşdyraýyn:

Moskwada,goh-galmagal içinde,
Käte-käte tutaýýaram çakyza.
Unaş içmek üçin,geleňde,Nurym,
Getirewer ýarym kilo çekize.

Ýarym kilolykdan agyr daş goýsa,
Diý satyja: “Çekizäňçek yza!”
Nury Baýram,gaýrat edip,geleňde,
Getirewer ýarym kilo çekize.

Mundan zyýat zat diýmäge hakym ýok,
Dileg edýän dile diýýän: “Saýrama!”.
Dekabr aýynyňýigrim birinde,
Garaşýan çekizä,Nury Baýrama.

Bir gezek Nury Baýramdan Täze ýyl gutlagy gelende,men oňa şeýle jogap ýazypdyryn:

Öz Nurym,özüňe müň gezek salam,
Salamy ýollaýan dara-direde.
Öwretmedik bolsa Aşyr Nazarym,
Salamam bermezdik birek-birege.

Çekize-de çykyp gitdi ýadyndan,
Çakyza-da çykyp gitdi ýadyndan.
Dilimiz-ä—belke, dişimiz—noýba,
Süzme edýäs çekizäniň adyndan.

Ýigrimi sekizinji dekabır günü
Hyýal guşun Aşgabadı uýuran.
Handan-begden gözläp geljek rysgyny,
“Gowşut hany” dokuz gezek göçüren,
Gonoraryn bokurdakdan geçiren,

Burny iki garyş, boýy bir garyş,
Ýagdaýyn sorasaň, “telpegi agan”.
Täze ýylyn gutlap Nury Baýramyň,
Şu namany ýazan Atajan Tagan.

28. 12. 77. Moskwa.

Mentutus ömrümboýy ýazaneserlerimiň içindediňe 8-10 sanyhekaýamdanbaşga
“Sallançakmukamy”, “Aglasygelyänakbulut” powestlerimiutanmanokyjahödürlär
ýalyeserhasaplaýaryn. Emma edebi tankydam olara şeýlebir üns bermedi. “Sallançak
mukamyny” režissýor Bulat Mansurowdan başlap, diňe kinoçylar “tanadylar”. Režissýor
Halmämmet Kakabaýew powestden “Takdyr” ady bilen çeper filmdöretti. Emma, meniň
pikirimçe, film şowsuz çykdy.

*

RahymEsenowyň işeňnirligi, Gylyç Kulyýewiň ýitiakyly, AtaAtajanowyň
sowatlylygy, GurbandurdyGurbansähedowyň okumyşlygy, KaýumTaňrygulyýewiň
erjelligi, KömekKulyýewiň prozadaky, AtamyratAtabaýewiň hemNobatgulyRejebowyň
poeziýadaky talanty, Sapar Öräýewiň edebiýatdakyutançsyzlygy jemlenip birtürkmen
ýazyjysynaberilse, bizde-dedünä bellieseriň döremegimümkindir.

*

Aşgabadyň “Mekan” köşgünde Sowet edebiýatynyň Türkmenistandabolangünleriniň
jemleýjidabarasyboldy. Dabarada Türkmenistan Kompartiýasynyň Merkezi Komitetiniň
Birinji sekretary M. G. Gapurow hem söz sözledi.

Çykyş edýänleriň arasynda Özbegistanyň iň ýaşuly şahyrlarynyň biri Şükrullo hem
bardy. Ol münbere baran badyna ýarym özbekçeläp, ýarym orsçalap, ýarym
türkmençeläp, zaldakylary gyzył-gyran gülüşdirdi. Ol öz gürrüni kyrk ýyl mundan ozal
bir türkmen gyzyna aşyk bolandygyndan başlady, şol gyzy ýitirendigine heniz-henizlerem
ahmyr çekip, saçynyň agarandygyny gürrüň berdi.

Men prezidiumdadm. Edil gapdalymda-da ýaşy ýetmişdenem geçen
artistkalarymyzyň biri otyrды. Dogrusy, men ony ilkinji gezek beýle golaýdan görýärdim.
Ol bigörkdi, mama dişän ýüzüne kempirlik ýygyrtlary urandy. Ol ikimiz ýuwaşjadan
gürleşýärdik.

Şükrullo bolsa şolaýra düşen türkmen gyzyňa henizem sataşmak umydy bilen ýaşap ýörendigini öwran-öwran gaýtalady welin,men artistka ýüzlendim-de:

—Şol özbekmünberden düşer welin: “Kyrk ýyl mundan ozal ýitiren türkmen gyzyň men bolmaly” diýseňizläň! —diýdim.

—Dogrudanam,men ony şeýdip oňaraýyn-la!—diýen artistka meniň degişmämi höwes bilen kabyl edensoň,maňa tarap çişerildi. —Birden ol meni Özbekistana äkidermen bolaýsa näderkäm?

—Birinjiden-ä,ol äkitmez.Men özbeklere belet—özbek özüne bek.Ikinjidenem,äkidermen bolsa,Amyderýanyň köprüsiniň üstünde toý tutaýarys. Özbek giýewli boljak ekenik-dä.Özbekem öz biri-birimiz.

Dabaranyň iki bölüminiň arasynda 15-20 minutlyk arakesme boldy.Myhmanlاربilençaý-suw berilýän otaga tarap topar tutup barýarkak,ýaňky artistka M. G. Gapurowyň gapdalyndan bardy-da,gulagyna bir zatlar pyşyrdady. Gapurow ýylgyryp baş atdy. Soň hem ol özbek şahyryny ýanyna çagyrdy.

—Hany,özbek garyndaş,bu ýanageliň! Bir gep bar.

Şükrulloonuň ýanyna baryp>tagzym etdi. Şahyry örän oňat çykyş edeni bilen gutlan M. Gapurow onuň elini mäkäm gysyp durşuna agras sypata girdi.

—Özbek garyndaş,men size bir hoş habaram aýtmakçy.

Türkmenistanyň ýolbaşçysynyň “hoş habar” diýen sözi özbek şahyryny birneme tolgundyrdy. Ol durşy bilen göz-gulaga öwrülip,oňat habara garaşdy.

M. Gapurow gapdalynda duran bigörk aktrisany myhmana görkezdi-de:

—Siziň kyrk ýyl mundan ozal aşyk bolup ýitiren maşgalaňyz-a şu bolmaly!- diýdi. —Emma...

—“Ammasi”nimä,ortak Gapurow?—diýip,şahyr derrew sowal berdi.

—“Emmasy”,garyndaş,siz maňa biraz galyň tölemeli bolarsyňyz. Biz öz gyzymyzy mugt berip bilmeris.

Baş atan Şükrullo Gapurowyň elini gysdy-da:

—Ortak Gapurow,biz juda hursant!—diýdi hemem aktrisanyňam elinden ogşady.

Olar şeýdip gülşüp,degşip aýrylyşdylar.

Çaý içip otyrkam,Şükrullo meniň ýanyma geldi-de:

—Atajan,sen özbek myhmanyňyzyň juda akmak dældigini ildeşleriňe düşündireweri!—diýdi. —Ýogsam...

—Näme,domullo (“halypa” diýen ýaly many berýär),göwnüňize degen adam boldumy?

—Albatta.

—Kim degdi?

—Turkmanistonniň raisi ortak Gapurow... Ol “Hoş habar” diýse,men biçäre “Kitabyňy türkmençe çykaryp berjek” diýermikä öýdүpdim. Ol bolsa,meniň kömegim bilen öz bigörk kempirleriniň birinden dynmak isleýär eken. Olar ýaly hatynlar Amyderýadan aňyrda-da kän ahyryn. Şükrullo beýle oýnatgy dälidir.

Oturanlar hezil edinip gülüşdiler.

1981.

“Ganly syýahat” (Soňky ady “Keseki”) romanymyň golýazmasyny neşirýata hödürledim. Neşirýat hem ony resenziýa ýazmaklaryny sorap, Taryh institutyna ýollapdyr. “Türkmenistan” neşirýatynyň direktory A. Allanazarow resenziýa üçin pul tölenmegini sorap, Metbugat baradaky komitetiň başlygy meniň galamdaşym H. Diwangulyýew e ýüz tutupdyr. H. Diwangulyýew haýyşy kanagatlandyrypdyr-da:

—Atajan Taganyň romanyny okanlary üçin Taryh institutynyň işgärlerine-hä biz pul töläris welin, ol romany okajak okyjylara puly kim tölemeli bolarka?—diýipdir.

*

Bir gezek Resul Gamzatow bilen Ýazyjylar soýuzynyň howlusynda gürrüňleşip durkak, geçip barýan eli portfelli ýigit şahyry tanap, bize tarap sowuldy.

—Ýoldaş Gamzatow, men siz bilen görüşmegiň arzuwyndadym welin, gowy bolaýdy—diýdi. —Iki sany poema bilen kyrk-elli sany goşgy ýazdym. Şolary siz okap görseňizläň! Boljakmy-bolmajakmy...

—Ýok, başarman—diýip Resul gysga jogap gaýtardy.

—O näme üçin? Siz gowy goşgular ýazýaňyz ahyryn?!

—Dogry aýdýaňyz. Men goşgy ýazýan. Ýöne goşgy okamak häsiýetim ýok.

*

1987-nji ýylda Ýuwaş okeanasu wadüşdüm. Olýuwaş däl, däl eken.

*

Mädeminhanyň Saragtyň Pälizekdepesiniň üstünde alnankellesiniň Eýranyň “Hökümet derwezesi” diýilýän ýerinde jaýlanandygyny hakyndataryh maglumatbar. Onuň göwresini bolsa Gowşut hanyň buýrugy bilen göwdä salyp, Saragtdan Hywaeltip jaýlapdyrlar. Mäde minden başga-da kellesi bir ýurtda, göwresi başga ýurtda jaýlanan iki mazarly adam boldumyka?

*

Nemesleriň howasynda-da tertip-düzgün bar ýaly. Berliniň köçelerinde gezip ýörkäň, kaşaň jaýlaryna gireninde, muzeýlerine aýlanaňda, döredijilik adamlary bilen duşuşanyňda, olaryň biçak öňe gidendiklerine haýran galýarsyň. Nahili ukyply hem medeniýetli halk! Şeýle medeniýetli, düşüňjeli adamlaryň ele ýarag alyp, başga ýurtlaryň üstüne çozandyklaryna-da, çagalary, garrylary gyryp, gözelliikleri weýran edendiklerine-de ynanar ýaly däl. Medenýet diýilýän zat diňe başgalaryňkydan gymmatbaha eşik geýmek ýa-da daşy “üýtgeşik haşamlanan” jaý gurmak diýip düşüňýän bize –türkmenlerenemes medeniýetiniň şu günki derejesine ýetmek üçin azyndan 300 ýüz ýyl gerek bolar.

Germaniýa, Wenzee kölüniň kenary.

7. 02. 1991.

Bir gezek Çärjewiň Seýdi adyndaky teatrynda meniň “In owadan gyz” diýen komediýam goýuldy. Spektakl kabul edilenden soň režissýor Abdylla Ýakubow bilen Mara gaýtdyk. Maryda, biziň bir umumy tanşymyzyň dünýäden öten adamsynyň belli günü bellenýär eken.

Pata ýerinde Abdylla çöküne düşdi-de aýat okamaga başlady. Men onuň edil gapdalynda otyrdym. Şonuň üçinem oňa taraphas-da golaýlap, Abdyllanyň näme pyşyrdýanyny eşitjek boldum. Meniň meýlimi aňan A. Ýakubow maňa tarap ýüzüni çalarak öwürdi-de:

—Şu münkurligini goýmasañ,gaýdyp seň pýesañ goýlarmyka,doňuz—diýip pyşyrdansoň: — Allahymma magfyrly,wali walideýýä weljemygyl. . -diýip,doga okamasyny dowam etdi.

Emma onuň sögünjini meniň özümden başga eşidenem bolmady,aňanam.

*

Bir gezek Moskwadan Aşgabada jaň edip,Atamyrat Atabaýew bilen salamlaşdym. Onuň keýpi kök eken. Men onuň sebäbini soradym.

—Aý,şu gün Magtymgylybaýragynyňkomitetinde baýraga hödürlenen eserlere iň soňky gezek seredildi. .

—Seni gutlabermelimi?

—Ýok. Maňa baýrak bermediler.

—Onda nämä keýpiň kök?

—Şu günden başlapýaranjaňlyk etmeli däl. Şonuň üçin keýpim kök.

—O nähili ýaranjaňlyk?

—Baýraklar komitetinde ses bermeli adamlara ýaranjaňlyk ede-edede soňky iki aýyň içinde tas desmalça öwrülipdim.Şu günden başlap,halamaýan adamlarymyň ugrundan gopmak aladam ýok.

—Eserleriňe baýrak berilmedigem bolsa,soňky çyn sözleriňe-hä ýörite baýrak berilse-de gelişmân durjak däl ýaly...

HATYRALYNYŇHATYRASYNÄ

Ömür ýolundan:

1935-nji ýylda doglan.

22 ýaşynda Moskwanyň meliorasiýa institutyny tamamlan.

25 ýaşynda raýispolkomyň başlygy.

30 ýaşynda partiýanyň raýkomynyň birinji sekretary.

32 ýaşynda Türkmenistanyň oba-hojalyk ministri.

51 ýaşynda...

Hindilerde “Täzelik ýatdan çykarylan könelikdir” diýen nakyl bar eken. Şol nazardançen tutsañ,durmuşda hiç hili täze söz,täze pikir,täze özgerişikler döremeli däl ýaly.Pelegiň çarhy öňe tarap aýlansa-da,durmuş wakalary diňe gaýtalanyp durana meňzeýär.

Oňa garamazdan,men öz sulhum alýanlar bilen saçak başynda oturanymdaköplenc gaýtalaýan badalyk sözlerimi heniz menden gaýry aýdan adam ýokdur öýdýärim. Elbetde,ol hem ýatdan çykarylan könelikdir. Ýöne men ony öz ýanymdan täzelik hasaplan bolýaryn. Ol badalyk şeýleräk: “Men özüme görk-görmek beripdir diýip,çynar ýaly boý beripdir diýip,çogup duran akyl-paýhas beripdir diýip Hydaýdan razy bolup biljek däl.Ýöne,dost-ýar paýlanda welin,maňa tarhanlyk bilen eçilendigi üçin Hudaýdan mündebir razy.Çünkiözüme ýegre dost hasaplaýan alty-ýedi sany döwürdeşlerimiň hemmesi-de,haýsy nukdaýnazardan alsaňam,menden bir gez belentde durýar. Muny men

Hudaýyň ýalkadygy hasap edýäriň. Eger-de dost-ýarlarym özümden pes bolan bolsalar,men gaty kän zat ýitirerdim...”

Dogrudanam,takdyryň oýnuna serediň! Menden kän agramly,kän abraýly,talantly tanyşlarymyň: “Salamlaşyp bolmazmyka?” diýip arzyw ýüwürdip ýören adamlary bilenykbal meni ýakyndan tanyş etdi.Olaryň birnäçesi bilen duz-emek boldum.Russiýadan Nikolaý Tihonow,Mihail Dudin,Dagystandan Resul Gamzatow,Afrikadan Aleks la Guma,Gazagystandan Olžas Süleýmenow... Men bu sanawy medisina,ylm,medeniýet dünýäsinde tanymlatanyşlarymyň hasabyna-da uzaldyp bilerdim.Sanan hem sanamadyk ýakynlarymyňarasynnda öz ildeşimiz Gylyçdurdy Sähetmyradowa aýratynam sarpa goýýardym. Ol adam bilen ýigrimi ýyl töweregi saçakly gatnaşdyran ykbalymdan men gatyrazy.

Gylyçdurdy Sähetmyradow ýaly şu güne-de,ertire-de mynasyp döwürdeş bolup biljek adam seýrek gabat gelýär. Meniň ony bolşundan ulaldyp görkezýän ýaly sözlerimiň hakykatdan üzne dældigine G. Sähetmyradowy ýakyndan tanan döwürdeşlerimiň hemmesi güwä geçse gerek.Ol Murgap sebitlerinde sarpasy belent tutulýan,halk paýhasynyň nusgasy hasaplanýan,zähmetsöýer hem döwletlimaşgalada terbiýe alan adam.G. Sähetmyradowyň dünýäden juda ir gaýdan inisi Samet Sähetmyradow alym hem eli ýeňil hirurğdy,Baba Sähetmyradow ylymlaryň kandidaty,Döwlet,Esen... Sähetmyradowlaryň hemmesi-de ata Watana,ene topraga hyzmat eden,edýän zähmetsöýer hem edepli adamlar.

Sowady örän ýetikdigine garamazdan,Gylyçdurdy Sähetmyradowda mydama okamaly,mydama öwrenmeli diýen endik bardy. Ol eline kitap almaga ýaýdanýan ýolbaşçylardan dälđi. Tersine,komandirovka gidende-de,ýany bilen göterýäni kitapdy. Aşgabatda-da,Moskwada-da täze goýlan spektakllaryň birini-de sypdyрмаýardy. Onuň hut oba-hojalyk problemasyna gönüden-göni değışlidigi üçinbaşgyrt dramaturgy Azat Abdulliniň Moskwanyň Wahtangow adyndaky teatrynda göýlan “On üçünji başlyk” spektaklyny telim gezek görendigine men şaýat.Men ony Azat Abdulliniň özi bilen hem tanyşdyrypdy.G. Sähetmyradowyňky diňebir “keýpine şariklik” dälđi,Ol okalan kitaba,görülen spektakla,diňlenen simfoniýa düşünmäge ukyplydy. Hertaraplaýyn zehin oňa tebigat tarapyndan berlen paýdy.Iň täsin tarapy-da ol oba hojalygynyň gadymdan gelýän daýhançylyk däplerini ylmy ösüşiň derejesi bilen deňeşdirip,umumy netije çykarýardy,düýnüň bähbitli taraplarynyň üstüne derrew atanak çekjek bolmaýardy.Gollandiýada kartoşkanyň bizde ekilýän kartoşkadan ýokary hasyl bermeginiň sebäbini biljek bolýardy. Şol bir mahalyň özünde-de,oba-hojalyk adamydygyna garamazdan,edebiýata-da,taryha-da,sungata-da içgin aralaşmagyň aladasyny edýärdi. Şonuň üçinem onuň bilen tirkeşmek hem ýakymlydy,hemem kyndy.Ýakymlydygy—ol seniň bilen öz dogany ýalydy,bilmeýäniňi öwretmegi hossa görmeýärdi. Ol bir görseň-ä,özüne has-da düşnükli bolary ýaly Magtymgulynyň eserlerini arapelipbiýinde okaýandyr,bir görseňem,ekerançylyga değışliylmy kitaplary dörüp oturandyr.Ondan öwrenere zat kändi. Tirkeşmegiň kyndygynyň sebäbi bolsa,kitap dilinde aýtsam,ol “eruditdi”,döwimydama güýçlüdi.Ýöne ol özüniň danyşmentligini mazamlaýanýa-da ile bildirjek bolýanlardan dälđi. Ol öz gürründeşinden döwüniň güýçlüdigi hakda oýlanýana meňzemeýärdi.Ol maýdaja bir nätakyklygy-da düzetmegiň,onuň sebäbine düşünmegiň aladasyny edýärdi.

Bir gezek ikiçäk gürleşip otyrkak, men gepiň gerdişine görä “Ýagşylyk et, — derýa at, balyk biler, balyk bilmese, Halyk biler” diýen nakyly getirdim. Gürrüniň şol epizody gutaransoň G. Sähetmyradow: “Biz şol nakylyň sözlerini ýerbe-ýer göýamyzok öýdýän” diýdi.

Meniň özüm-ä hut şol duşuşygaçenli oňa “Ýagşylygy derýa atsaň, balyk biler, balyk bilmese-de Hudaý biler” diýen manyda düşünýärdim. G. Sähetmyradowyň many çykaryşyna görä bolsa, haýsydyr bir sebäp bilen suwuň daşyna düşen biçäre balygy ölümden halas edip suwa (derýa) atsaň, edilen ýagşylygy balyk biler, balyk bilmäýende-de Halyk biler” bolmaly. Şonda ol nakylyň dürs manysy ýüze çykmalý. “Ýagşylyk et, balygy derýa at, balyk biler, balyk bilmese, Halyk biler”. Hakykatdanam, derýa atylmaly zat ýagşylyk däl, balyk ahyrn!

Şujagaz mysaly getirmek bilen men: “Sähetmyradow Amerikany açdy” diýmek islemeýärin-de, onuň edebiýatçylaryň, dilçileriň üns bermedik zadynyňam pikirini edýändigini nygtaýaryn.

Aradan birki ýyl geçensoň, Krymda dynç alyp ýörkäm, türki dilli halklaryň nakyllaryny ýygnaýanköne tanşym, alym hem terjimeçi Aly Aly ogluna gabat geldim. Ol şonda gürrüni edilen nakylyň türkmenlerde ulanylyşynda logikanyň birneme bozulýandygyny, G. Sähetmyradowyň gelýän netijesiniň dogrudygyny tassyklady.

...Moskwada Türkmenistanyň günleri geçirilýärdi. Oňa medeniýet, oba hojalyk işgärlerinden başga-da, respublikamyzyň hökümet-partiýa ýolbaşçylary-da gatnaşardy. Umumy topara Türkmenistan KPMK-nyň sekretary Çary Ataýew ýolbaşçylyk edýärdi.

SSSR Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesi Türkmenistandan gelen myhmanlaryň hormatyna Edebiýatçylaryň Merkezi Öýüniň restoranynda 50-60 adamlyk kabul edişlik gurady. Oňa Türkmenistandan gelen myhmanlardan başga-da, türkmen edebiýatyny propagandirleýän moskwaly ýazyjy-şahyrlaryň hem 8-10 sanysy çagyryldy. Nahary SSSR Ýazyjylar soýuzy guranam bolsa, kabul edişligiň märekemany edilip, näme üçindir, Çary Ataýewi bellediler. Ol SSSR Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesiniň Birinji sekretary ýanynda oturanam bolsa, näme üçindir, ilkinji zözi Türkmenistanyň medeniýet ministri Hudaýberdi Durdyýew berdi. Köp okan, köp bilýän H. Durdyýew, agras adamdygyna garamazdan, şol gezek SSSR ýazyjylar soýuzynyň ýolbaşçylarynyň önünde özüniň sowadynyň ýetikdigini görkezmäge çalyşdymy, nämemi, juda uzak gepledi. Ol bular ýaly ýagdaýda adaty kabul edilen serhediňçäklerden çykdy, Marksdan, Engelsden, Leninden uzak-uzak sitatlar getirdi. Şeýlelikde, medeniýet ministriniň çykyşy saçak başynyň gysgajyk nutugyndan üýtgäp, “Bilim” jemgyýetiniň lektorynyň leksiýasy ýaly boldy. Kabul edişligiň sagaton ikilere bellenendigini, entek günorta naharyny edinmedik adamlaryň üsti nazy-nygmatdan doly stola seredip agyzlaryny suwardyp oturandyklaryny hem nazara alsaň-a, ministriň çykyşy hakykatdakysyndanam has uzyn bolup duýlandyr. Eýýäm bulgurlaryny gymmatbaha içgilerden dolduran myhmanlaryň söz sözleýäniň sözünü tizräk tamamlamagyna sabırsyzlyk bilen garaşandyklary öz-özünden düşnükli bolmalydy.

Ahyr agyzlary aşa ýeten adamlar köýdürilen wagtyň “öwezini dolmak” bilen boldular. Ikinji nobatda söz alan SSSR Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesiniň Birinji sekretary Georgiý Mokeýewiç Markow myhmanlaryny Moskwaga gelmekleri bilen gutlap, özüniň Franzuz ýazyjylarynyň delegasiýasyny kabuletmelidigini, şonuň

üçinemhoşlaşmaga mejbur bolýandygyny aýdyp,köpçülik bilen sagbollaşdy. Uly başlygyň gitmegi bilen ýerli ýazyjy-şahyrlaryň örüsi giňedi.

Türkmenistanyň oba hojalyk ministri Gylyçdurdy Sähetmyradowa söz berildi.Meniň gapdalymda oturanyňmek-içmegi juda halaýan rus ýazyjysy,Beki Seýtakowyň terjimeçisi Anatoliý Ferençuk “Ana,saňa!”,diýip uludan bir dem aldy. Men onuň hereketiniňmanysyny çakladym. Moskwalylar Türkmenistanyň oba hojalyk ministriniň etjek çykyşyndan öňündenýaýdanmalydylar.Sebäbibular ýaly kabul edişlikde iýmäge-içmäge päsgel bermezlik üçin gysgajyk söz aýdaýmaly medeniýet ministri leksiýa okap,adamlary lejkidiren bolsa,oba hojalyk ministrinden nämä garaşjak! Onuň “Beýik Watanymyzyň kuwwatyna kuwwat goşýaninçe süýmli “ak altýndan” başlap,türkmeniň şirin gawunynyňhiline çenli düşündiriş berýänhas uzaga çekjek leksiýa okamagy-da ahmaldy. Üstesine-de,oba hojalyk ministriniň şeýleräk äheňde gepläýmegine tutaryk hem bardy. Stoluň üstüni türkmenleriň özleri bilen getiren gawun-garpyzlary,üzümi bezeýärdi.

Emma ýagdaýdüýpden başgaça boldy. Oba hojalyk ministri ýerinden turdy-da,gadymy şekiller bilenhaşamlanan diwarlara seredip gepledi.

—Bu diwarlar atlary äleme belli bolan şahyrlaryň sesine şaýat bolan diwarlar bolmaly. Bu diwaarlaryň häzirki eýelerini-de üýtgeşik söz aýdyp geň galdyrjak gümanyň ýok. Emma birneme azotlyragam bolsa,birneme fosforlyragam bolsa,oba hojalyk iýmitini öndürýän adamlara ruhy iýmit,ruhy lezzet berýän edebiýatçylaraöz minnetdarlygymyzy aýdyp,şu badany Onuň Aly Hezreti keramatly poeziýanyň rowaçlygy üçin görtermegiňizi haýyş edýärin!.

Şol sozleriň yzyndanam Türkmenistanyň oba hojalyk ministri rus şahyry Sergeý Ýeseniniň:

“Swet weçerniý şafrannogo kraýa,

Tiho rozy begut po polýam...”diýip başlanýan goşgusyny ýatdan aýtdy. Özi-de ol goşgy tüýsşeýle pursatda ýaňlanaýmaly goşgudy.Oturanlaryň arasynda ol şygry badaçy bilen bile aýdyp başlanam tapyldy. Şonlukda kabul edişlik jaýynyň howasy täzelenen ýaly boldy.

G. Sähetmyradow sözünü tamamlanda,bir gyrada oturup,eýýäm keýpini köklemäge ýetişenýaşuly rus şahyry,Magtymgylynyň,G. Seýitliýewiň,A. Atajanowyň,G. Ezizowyň,K. Gurbanpesowyň goşgularyny ussatlyk bilen terjime eden Ýuriý Petrowiç Gordiýenko saklanyp bilmedi:

—Türkmenistanyň oba hojalyk ministri bilen medeniýet ministriniň ýerini çalşyrmagy teklipe edýärin!

Adamlar şahyryň replikasyny degişme hökmünde kabul etdiler.Ýöne degişmäniň aňyrsyndaky mana hem dogry düşünen bolsalar gerek...

Gylyçdurdy Sähetmyradowyň hem Saýlaw Myradowyň dünýäden ötmegi bilen men öz ýazýan eserlerimiň talapkär synçylaryny ýitirendigimesoň düşüniş galdym.Meniň heniz doly çap bolmanka“galmagal” baryny turzan “Saragt galasy” romanymyň,“Ganly Merw”,“Sallançak mukamy”,“Lal perişde”,“Ýalňyzlyk”,“Uruşdan soňky söweş”,“Aglasy gelýän ak bulut” ýaly ulurak göwrümlü eserlerimiň golýazmalarynyň sahypalary G. Sähetmyradowyň örän ýerlikli eden belliklerinden doludyr. Esasanam,ol dil meselesinde ýazyja has peýdaly maslahatlar bermäge ussatdy.

G. Sähetmyradow klassyky mirasymyza aýratyn sarpa göýýardy. Hatda ol diňe Magtymgulynyň eserlerinehas içgin aralaşmak üçin ýörite arap elipbiýini öwrendi. Beýle häsýet diňe şol ugrundan çörek iýýän edebiýatçylaramahsus ahyryn.

Ol bir gezek keselhanadakazyndan baranymda,indiki gezek Magtymgulynyň soňky çykan bir topmlugyny getirmegimi haýyş etdi.Netijede,onuň Magtymgulynyň eserleri barada ýiti synçylyk bilen ýazan uly makalasy “Edebiýat we sungat” gazýetinde çap boldy. Ol keselhanadan çykandan soň maňa gaýtaran kitaplarynyň sahypalary bolsa eserler redaktirlenende goýberilen säwliklere edilen belliklerden doly eken.

Men G. Sähetmyradow bilen köp ýyllaryň dowamynda tirkeşenim sebäpli,onuň işiniň rowaç alan mahallaryndanam,rowaçlygyna badak atylan mahallaryndanamhabarlydym.Eger biz bir hepde ýa-da on güntelefonda gepleşmesek,ol menden öňürdiip,jaň ederdi-de: “Bir söý birle aşnalygmyz ýat oldy-low!” diýip,klassyka gyşardyp söze başlardy.

G. Sähetmyradow edeplidi,tapbilendi. Ol bir gezek Moskwa komandirowka baranynda,şol ýerdeÝokary partiýa mekdebinde okaýan Hudaýberdi Diwangulyýew ikisini agşam çäýä çagyrdym.Nahar başynyň söhbetleşiginden soň ol ikisi küşt dikmeli etdi. Iki döwüň netijesi deň çykdy. Şonuň üçinem üçünji döw hem oýnalmalydy. Emma diwardaky sagada assyrynlyk bilen sereden G.Sähetmyradow “Ertirem ir turmalydyr” bahanasy bilen gaýtmaly etdi. Şonluk bilen men myhmanlarymy ýola saldym. Ertesi H. Diwangulyýew edarama jaň edip,üçünji döwi myhmanhanadadowam edendiklerini aýtdy. G. Sähetmyradowynüçünji döwi myhmanhanada öz otagynda dowam etmegi ýaş çagaly öýde myhman ýeriňem uzak alada goýmazlykbilenbaglanyşyklydy.

Ýüz ýaşanyňdan soň gelse-de,ajal gijigip geldi hasaplanmaýar. Ýöne,Gylyçdurdy Sähetmyradowyň ýaňy elli ýaşyny doldurup ýogalmagy ony ýakyndan tananlaryňköpüsiniň dünýäsinde öwezi dolmajakboşlugyň döremegine sebäp boldy.

Men onuň näsaglandygyny eşidip,Moskwadan Aşgabada gūnaşadan diýen ýaly jaň edýärdim. Ol soňky näsaglanda Türkmenistan KP MK-nyň sekretary bolup işleýärdi.Ýöne men ol näsaglyk beýle gamgyn netije bilen gutarar öýdüp,eger-eger pikirem etmeýärdim.Ýap-ýaňy respublikanyň döwlet ýolbaşçylarynyň biri bolan uçursyz jepakeş adam indi işlemelidi,indi döretmelidi. Onda Türkmenistanyň obahojalygyny dünýä derejesine ýakynlaşdyrmak üçin uly-uly maksatlar bardy. Biz ony durmuşyň gyrasyndan ýaňy giren adam hasaplaýardyk. Şonuň üçinem bir gün giçlik ýazyjy Gylyç Kulyýew diňe şol mesele bilen öýe jaň edip: “Dostuň-a keselhanada welin,mümkinçiligiň bar bolsa,bir günlügem bolsa,gelip-gidäýsene!”diýende-de,ýaşuly Gylyçdurdynyň ýagdaýynyň umytsyzdygyny syzdyrýandyr öýtmändirin. Sebäbibeýle ýagdaý hut özümüz bilen bolsa-da,G. Sähetmyradow bilen bolmaly däl hasaplaýardyk.Çünki ol Watana,il-güne bize görä has bähbitli,has zerurgerçekdi. Ýöne “Ajala-da gowy adam gerek” diýilýän gep ugrunda bar bolarly.

Bolsa-da,Gylyç Kylyýewiň jaň eden agşamynyň ertesi men Aşgabada uçdum.

Elimde-de hut düýn-öňňun “Izwestiýa” neşirýaty tarapyndan çapdan çykarylan täze kitabym bardy. G. Sähetmyradow ol bir tomluga giren eserleriň hemmesini ozal okanam bolsa,samolýotda otyrkam men oňa ýeýle ýazgy etdim:

“Gylyçdurdy Sähetmyradowa.

Ykbal aýnatsa-da,bassa-da gerşden,

Eselip-peselip,hetden aşmadyk.
Meger,nesip çekip,aşsagam arşdan,
“Hiç söý birle ýat olmasyn aşnalyk!”

Atajan Tagan.

3-nji fewral,1987.TU-154uçarynyň borty”.

Aeroportdan göni keselhana geldim. Meniň ýazan awtografymy okandan soňam uzak mahallap oňa seredip oturan Gylyçdurdynyň hortaň keşbi heniz-henizlerem göz önümden gidenok. Ýa-ha olawtografyň üçünji setirinden özüçe başga many çykarjak boldy ýa-dakitabyň awtory bilenGaragum beýewanlarynda,rus tokaýlarynda,supra başynda geçirilen kynçylyksyz hem kynçylykly döwürlerde bolan duşuşyklary ýatlady,garaz,tukatlandy.

Tebigat Gylyçdurda uzak ömür eçilmän eken.Ykbal ony 25 ýaşly ýigitkä raýispolkoma başlyk,30 ýaşyndaka raýkomyň birinji sekretary,32 ýaşyndaka obahojalyk ministri wezipelerine bellänem bolsa,ony götergiledi hasap etmeýärin.Çünki ol beýle orunlara mynasypdy. Tebigat oňa biçak işeňirlik ukybyny beripdi.

Haýsy mesele bolsa-da,gazanylan uly üstünligi birýa-da iki adama ýöňkemek meselä obýektiw baha berildiği bolmaýar. Ýöne Mary oblastynyň Hanhowuz düzlüğinde tarp ýerleri özleşdirmegiň ilkinji ädimlerini ädenleriň esasyalarynyň biri G. Sähetmyradow bolsa gerek. Olgowaçadan bol hasyl almak ugrunda azap çekişi ýaly adamlaryň janynyň rahat bolmagy üçinem alada edýärdi. Onuň halamaýanykäbir žurnalistiň “Kolhozçylar janlaryny aýaman zähmet çekýärler” diýen sözleridi.“Ol tersine bolmaly ahyryn—diýýärdi—Zähmetjanyňy aýamak üçin çekilýär-ä”.

Murgaply mehanizator Kakajan Akmyradow G. Sähetmyradow hakynda gep açylanda,bir epizody gürrüň berdi.Şeýle wakany göz önüne getiriň: Hanhowuzda zähmet joşýar. Mehanizator ýigitler gije-gündiz diýen ýaly traktordan düşmän işleýärler. Olaryň alýan haklary-da zähmet çekişleri ýaly lomaý.Şonuň üçinem olar üst-başlaryna seretmegem ikinji-üçünji dereje hasaplaýarlar. Bir hepde,hatda on günläbem sakgal-murta päki degirmäge-de wagt tapyлмаýar. Gazanjyň aly,nebis ähli zatdan rüstem gelýär.

Bir gün raýkomyň 30 ýaşly täze sekretary olara armaçy bolup gelýär.

—Näme islegiňiz,näme haýyşyňyz bar?—diýip,G. Sähetmyradow mehanizatorlaraýüzlenýär. —Çekinmän-de,aýdyberiň!

—Haýyş ýok,ýaşuly.Hemme zat gül ýaly. Nahar berilýär. Hak-heşdegimizem örän oňat.Haýyş ýok.

—Beýle bolsa,meniň sizden bir haýyşym bar.

—Aýdyberiň,ýaşuly!

—Aýtsam, —diýip,G. Sähetmyradow agras görnüşe geçýär. —Men siziň hemmäňize tutuş iki sagatlap traktora münmegi gadagan edýärin...

Mehanizatorlar henize çenli hiç bir ýolbaşçynyň agzyndan çykmaryk sözleri eşidip,haýran galýarlar.

—Haýyşymy geň görmän!—diýip,raýkomyň sekretary dowam edýär. —Zähmetem çekmeli,gazanjam etmeli. Ýöne gazanç diýip adamdygyňam unudaýmaly däl. Men size iki sagat wagt berýän. Ýuwnuň,ardynyň,sakgal-murty syryň.Ýogsam,pul baryny gazanyp,öýüňize baraňyzda,birden gelinleriňiz sizi tanaman durmasyn...

G. Sähetmyradow biziň oba hojalygymyzyň ösmegine önjeýli goşant goşan guýmagursak zehindi. Ol öz döwriňiň, Kerim Gurbannepesow aýtmýşlaýyn, “potology pessejik” ýokary wezipeli ýolbaşçylaryndan mese-mälim tapawutlanýardy. Şonuň üçinem beýle işgäriň wezipe başlançagy bilen entegem ýokary galmagyndan ägä bolmak islän “ketdeler” derrew öz aladalaryny edip başladylar. Ony aňryýany bilen hötde gelýän wezipesinden boşadyp, ösüş gapylary ýapyk hasap edilýän bir işe geçirdiler.

G. Sähetmyradowyň wezipesi peselse-de, abraýy peselmedi. “Sähetmyradowy azerbeýjanlar işe çagyrmýşlar”, “Sähetmyradow ýaly kadryňyz kän bolsa, Amyderýadan bärlik geçiriberiň!” diýip özbekler Aşgabada jaň edenmişler. Il içine ýaýran ol gepler ugrunda barmy-ýokmy—aýtmak kyn. Ýöne şeýle gürrüňleriň biziň öz obalarymyza ýaýramagy G. Sähetmyradow ýaly işe ökde kadrlary “çepe-saga” zyňşdyryberseň, köpüň göwnünden turmajakdygy duýdurýlýardy.

Dünýäden ötmezinden ozal G. Sähetmyradow gulagyny operasiýa etdirmek üçin Moskwanyň 2-nji medisina institutynyň kliniki keselhanasyna girdi. Şol mahalşäherde grip epidemiýasy bar bolany sebäpli, näsaglaryň ýanyna barýan adamlaryň sany çäklendirilendi. Sähetmyradowyň ýanyna girmäge-de diňe bir adam üçin rugsathat beripdirler. Gylyçdurdy hem ol rygsathaty meniň adyma ýazdyrypdyr. Şeýlelikde, men onuň ýanyna her hepdede bir gezek baryp bilýärdim.

Onuň keselhanada ýatan döwründe Türkmenistanda deputat saýlawlary geçirilýärdi. Bu gezek G. Sähetmyradow deputatlyga hödürlenýän adamlaryň düzüminde ýokdy. Ondan köpler, şol sanda men hem habarlydym. Emma ol özi barada edilýän “alada” hakynda hiç kimiň ýanynda dil ýarmaýardy.

Türkmenistanda saýlaw geçirilýän günü men keselhana ýörite gitdim. Meniň maksadym deputatlyga hödürlenmedik Gylyçdurdy saýlaw günü täk özi içini hümläp oturmaz ýaly, onuň ünsüni bölmekdi.

Keselhananyň ýeke orunlyk palatasynda iki ýoldaş bolup, üç sagatdanam gowrak oturaýypdrys. Edebiýat, taryh, durmuş baradaky söhbet şeýle bir gyzdy welin, palata girip çykýan şepagat uýalarynyň biri näsaga: “Siz bu gün nähili şahdaçyk görünýärsiňiz!” diýmäge mejbur boldy.

Jahaňnyýedi gudratynyň biri bolan Zewsiň altyn heýkelinden başlanan gürrüňiň öwrüm-öwrüm ýollary Bermut üçburçlugyna çenli baryp ýetse-de, Türkmenistanda geçýän deputat saýlawlarynyň welin üstünden eltilmedi. Ýöne syýasata birneme degildi. Ana, şonda G. Sähetmyradow: “Aý, näme, biz-ä indi syýasy oýundan çykan adam” diýen gepi dilinden sypdyrды.

Men onuň göwnüni götermek isläp: “Oýundan çykmak, oýna girmek çalşykly çemçedir—diýdim. —Ynha, birdenem pelegiň çarhy oňuna aýlanar wein, oýundan çykarylanlar oýna girer duruberer”.

Dogrudanam, şondan esli wagt geçensoň, pelegiň çarhy “oňuna” aýlanmaga başlady. Saparmyrat Nyýazow Türkmenistan KP MK-nyň birinji sekretarlygyna saýlandy. Ol hem işe başlan badyna “küle gaçan göwheri” tapdy. —Sähetmyradow Merkezi Komitetiň sekretary wezipesine işe çekildi.

Ýöne Magtymgyly Pyragynyň “Niýetine görä ykbal bolmady” diýşi ýaly, S. A. Nyýazowyň G. Sähetmyradow bilen bile işleşmek niýeti uzak hasyl bolmady. Geljekki Prezidentiň bil baglan egindeşi G. Sähetmyradow täze bellenen wezipesinde doly bir ýyl

hem işlemedi. Ol Türkmenistanyň ykdysadyýetini düýpli özgertmek baradaky ajaýyp maksatlaryny amala aşyryp bilmän aramyzdan gitdi.

1990.

MAGTYMGULYDUNAÝŇKENARYNDA

1978-nji ýylyň 28-nji aprelinde Wengriýanyň in uly “Ýewropa” neşirýatynyň ýolbaşçylarynyň çagyrmagy bilen Budapeşte geldim. Men ol neşirýatda wenger dilinde çykmary “Türkmen hekaýalary” diýenuly göwrümlü ýygynyň toplaýjysydym. Aeroportda garşylan dilmaç aýal elgoşumy myhmanhanada goýan badyma, meni göni neşirýatyň baş direktorynyň ýanyna alyp gitdi. Meniň beýle gyssagly halda neşirýata barmalydygymyň sebäbi bolsa, direktor hut şol gün öýlän daşary ýurda sapara ugraýar eken-de, gitmänkä Moskwadan ýörite çagyrylan toplaýjy bilen görüşmek isläpdir.

Garai familiýaly baş direktor adaty ýolbaşçylara mahsus bolan hereket bilen, ýagny myhmanyň ozaldan tanaýan adama meňzäp, nätanşyny alçak garşylady, salam-helikden soň hem meniň edil garşyma geçip oturdy.

—Men dünýäniň köp ýurduna syýahat etdim. Emma ömrümde ilkinji gezek, şu gün türkmen diýen milletiň wekilini görýäris. Görýäniň-de gaty şat.

—Menem siz bilen duşuşanyň, tanşanyň gaty şat. Ýöne “Ömrümde birinji gezek wenger görýäris” diýip magtanmaga welin hakym ýok. Samolyotda, şäheriňizde, myhmanhanada men eýýäm ýüzlerçe wengere gabat geldim. Emma men ömrümde ilkinji gezek neşirýat direktory wengeri, onda-da baş direktor wengeri görýäris. Şonuň üçinem siziňkiden meniňki bähbitli bolaýmasa.

Meniň sözlerim direktorda janly gyzyklanma döretdi. Ol derrew:

—Näme üçin beýle?—diýip sowal berdi.

—Menden size bähbit ýok. Sizden welin, eger özüňiz şeýtmek isleseňiz, maňa bähbit bolaýmagy mümkin. Siz diňe bir wengerem däl, direktor wenger ahyryn.

—Siz ozal söwda işgäri bolup gulluk etdiňizmi?

—Edemok. Ýöne neşirýat direktorynyň ýanyna söwda işgäri ýaly bolup barmalydygyny welin bilýäris. .

Kabinetdäkiler güleşdiler.

—Siz örän göwni açyk adam bolsaňyz gerek—diýip, Garai ýylgyrdy. —Men deňişmede-de açyklyk bilen deňişýän adamlara uly sarpa goýýaryn.

—Meniň aýdanlarymy siz gatybir deňişmedir öýdübem kabul etmän.

Oturanlar ýene güleşdiler.

—Türkmenlerde “Göwni açygyň ýoly açyk” diýen nakyl bar, hormatly direktor. Siz maňa şeýle baha berýän bolsaňyz, şu gezekki saparym maňa peýda getirer. .

Wenger neşirýatynyň baş direktorynyň türkmen milletiň wekili hökmünde birinji gezek görýän myhmany bilen bolan duşuşygynyň ilkinji minutlary şular ýaly deňişmeden başlandy. Myhman bilen öý eýesiniň gürrüňi diňe olaryň däl, meni direktoryň ýanyna alyp baran “Ýewropa” neşirýatynyň “Gündogar bölümüniň” müdüri Žigmond Gerençeriňem göwnünden turdy. Ol biziň gürrüňimizi ýylgyrmak bilen tassyklady. .

Soňra edebi gatnaşyklar baradaky gürrüňe geçildi. Men direktoryň “Türkmenistanda wenger edebiýatyny oňat bilýärlermi?” diýen sowalyňa galat jogap gaýtarmadym. ,wenger edebiýatyny, medeniýetini bilişimiziň gaty ýüzleýdigini boýun aldym. Ýöne gürrüňimiň arasynda ol meselede gatybir “gazykdan ýöretme” hem däl digimizi aňlatmak üçin wenger edebiýatynyň klassygy Şandor Pötefini (wenger elipbiýinde “ö” harpy bar hem bolsa, Pötefini türkmen dilinde, näme üçindir, Petefi görnüşinde ýazýarlar. Rusçadan alnan bolsa gerek.) ýatladym. Onuň Kerim Gurbanpesow bilen Anna Muhadowyň terjime etmeginde bizde saldamly kitaby çykypdy. Men Pötefiniň türkmençe terjimesinden bir goşgyny ýatdan aýtdym. . Goşguda şeýle setirler bardy:

“... Iki paltom bolsa, gowy bor has-da,
Birin gyşda geýsem, birin tomusda.
Ýigit diýseň, ýigit bolardym şonda,
Bir gözele jübüt bolardym şonda.

İçigar jalbar sülp-sülp edip barmasa,
Ardyndan ýamasy görnüp durmasa.
Ýigit diýseň, ýigit bolardym şonda,
Bir gözele jübüt bolardym şonda”

Men bu goşgyny aýtmazymdan ozal onuň wenger şahyrynyňkydygyny ýatlatmandym. Türkmençe aýdylan goşgynyň manysy terjime edilende onuň öz ildeşiniň setirleridigini derrew aňan baş direktor çaga ýaly bolup tolgundy.

—Ol biziň Pötefimiziň goşgusy ahyryn!

Goşgynyň, dogrudanam Pötefiniňkidigini, aýdylan setirleriň bolsa onuň türkmen dilinde çap edilen kitabyndan ýat tutulandygyny bilen direktor has-da tolgundy.

—Wenger neşirýatçysynyň kabinetinde wenger klassygynyň goşgusy türkmen dilinde ýaňlanýar! Geň hem ajap! —Ýerinden gobsunan direktor meniň elimi gysdy. —Žigmond Gerençeriň maňa habar bermegine görä, siziň özüňizem oňat hekaýalar ýazýarmyşyňyz. Näme üçin wenger dilinde çykýan uly kitaba, iňbolmanda, ýekeje eseriniňizi-de goşmansyňyz?. Özüňiz düzüji bolaňyzsoň salyhatsyzlyk hasapladyňyzmy? —Men aýdylany tassyklamsoň, has-da agras görnüşe giren direktor sözünidowam etdi. —Onda siz maňa aýratyn bir kitap ýazyp beräýiň. Biz hem ony derrew wenger diline terjime edeli. . .

—Nähili kitap?

—Gatnaşyk bar hasap etsegem, dogrusyny aýtsak, wenger okyjylary Türkmenistan bilen düýpden nätanyş diýen ýaly.

—Türkmenleriň kimdigini okyja ýetiräýjek kitap-da! —diýip, Žigmond Gerençer hem söze goşuldy.

—Türkmenleriň ýüzüni görkezýän kitap —diýip, direktor Gerençeri goldady. —Şu mahala çenli biz asyl Türkmenistan barada suwytyly zat çap hem etmändiris.

Mendilmajyma ýüzlendim.

—Siz meniň indiki aýtjaklarymy gaty düşnükli edip hormatly direktora ýetiriň! Onuň türkmenler baradaky çap etmek isleýän kitaby iki ýüz ýyl mundan ozal ýazyldy. Siziň ildeşiňiz Wamberi onuň baş-üç sany eserini wenger diline terjime hem edipdir. Ol kitabyň awtoryna Magtymguly Pyragy diýýärler. Ol türkmeni depesinden dabanyňa çenli

görkezýän ýeketäk aýna. Eger siz wenger okyjysynyň poeziýa,filosofiýa,gözellik,söýgi,dünýä,ömr,adamçylyk,mertlik babatda görüş örusini has-da giňeltmek isleýän bolsaňyz,maňa täze kitap ýazdyrjak bolmaň-da,şol kitabyň awtoryndan başga hiç kimiň ýazyp bilmejek taýyn kitaby terjime ediň. . BizdeMagtymgulywengerleriň Pötefini söýüşlerindenem has belent söýgi bilen söýülýär.

Çaky direktor Magtymgulynyň adyny birinji gezek eşidýän bolarly —. ol depderine derrew bir zat belläninde menPyragynyň ady ýazylandyrdyýip çak etdim.

—Siz Pötefiden mysal getiriňiz ýaly Magtymgulydanam ýatdan goşgy aýdyp bilersiňizmi?

Men Magtymgulynyň “Pukaraýam” goşgusyny ilki türkmeňçe,yzyndanam(diňe öz dilmajym üçin) Arseniý Tarkowskiniň terjimesinde rus dilinde aýtdym.

Goşgynyň her bendi wengerçä terjime edllýärkä direktor depderine bir zatlar ýazyşdyrýardy. .Onuň netijesi hem terjime tamam bolanyndan soň ýüze çykdy.Direktor depderine seretdi-de Magtymgulynyň: “Gözsüzleriň gözi idim. Lallaryň mensöziidim. . Indi weýran bir saraýam” diýen sözleriniň manysyny gaýtalady,yzyndanam:

—Aja! Ýene bir gezek aja!—diýdi.

...Neşirýatyň direktory örän keserli adam ekeni Ol edilen gürrüniň çözgüdini ýeneki ýyllara galdyryp ýörmek islemeýän ýaly derrew maňa ýüzlendi.

—Siz Moskwanyň kömegi bilen ol kitabyň rusça sözme-zöz tertjimesiniň hem ene dilindäkisiniň bir nusgasynyň bize ýetmegine kömek edip bilermisiňiz?

—Magtymgulynyň kitabyňy çap etmek meýliňiz bar bolsa,biz siz bilen hyzmatdaşlyk etmäge gaty döwtalap bolarys. Mysal üçin,siziň neşirýatynyzyň redaktory bilen terjimeçisiniçykdaýjysyny öz üstümize alyp.Moskwa,zerur bolsa,Türkmenistana-da çagyryp bileris. .

—Şeýtseňiz-ä ol kitabyň çykmagy hem ýeňilleşerdi hemem tizleşerdi.

Direktor ýene depderine bir zatlar ýazyşdyrды,soňam sagadyna seretd-de,Gerençere ýüzlendi.

—Žigmond,myhmany Budapeşte aýlanyňyzda,wagty bolsa,Gellert dagyndaky sitadeli hem görkeziň.Ol ýerdeuruşda wepat bolan Orta Azyýaly esgerleriň atlary ýazylandyr. . .

... Wengerleriň “Gellert dagy” diýýänleri başy asmanda ýitip gidýän hakyky dag hem däl-de,ullakan baýyr eken. Ol Dunaýyň Buda bilen Peşdi birleşdirýän pyýada köprüsinden geçen ýeriňden başlanýar. Gellert dagynda ýerli milletiň sitadel diýip atlandyryan Budapeşti faşistlerden boşatmakda wepat bolan sowet esgerleriniň atlary ýazylan ýadygärlik bar.Gymmatbaha daşdan ýonulyp ýasalan ýadygärligiň ýüzünde,dogrudanam,Orta Azyýa milletleriniň wekilleriniňatlary bar eken. Men Wengriýada wepat bolup,şol ýadygärlige atlary düşentürkmen ýigitleriniň familiýalarynydepderime belledim. Ine olar:

Sapaýew W.

Döwletmyradow K.

Ybraýymow I.

Amanow G.

Saparow G.

Bekmyradow I.

Gapbarow G.

Ahmedow N.

Hojaýew M.

(Men Gellert dagyndaky ýadygärlikdäki türkmen atlaryny görkezip, 1978-nji ýylda “Edebiýat we sungat” gazýetinde çykyş etdim. Şonda Tejenden, Daşoguzdan ýadygärlige atly ýazylan garyndaşlaryny tanan adamlardan hat hem aldym.)

—Magtymgulynyň ildeşleriniň atlaryny ýazdyňmy?—diýip, Žigmond Gerençer ýöne dymyp durmazlyk üçin sowal berdi.

—Magtymgulynyň ildeşleriniň atlaryny ha siz gymmatbaha daşa ýazypsyňyz welin, onuň goşgulary hem Dunaýyň kenarynda ýaňlanaýsa ha. . .

—Onuň gürrüni bolmaz. Biziň direktorymyzboş gepleýän adamlardan däl dr. Üstesine-de ol ikiniziň duşuşygyňyzam gaty oňat geçdiahyryn. . .

—Ýöne, Žigmond, neşirýatyň bölüm müdiri bolanyňyz üçin sizden aýratynam bir haýyş bar. Magtymgulynyň kitaby, käbir ýurtlarda edilişi ýaly “hasabat” däl-de, saldamly bolsun. . .

Elbetde, kitabyň agramy onuň galyňlygy-ýukalygy bilen ölçelmeýär, ýöne Magtymgulynyň kitaplarynyň Russiýa, Ukraina, Özbekistandan başga ýerde çykanlarynyň hemmesi çelpekden galyň däl.

Gerençer meniň haýyşyňa “ýok” diýen manyda başyny ýaýkap jogap gaýtardy. . Men hem-ä haýyş bilen ýüzlenip, üstesine-de “galyň-ýuka” diýip ýat adamyň önünde şert goýýanym üçin özümi birneme gatyрак gidendirin öýdüp dymdym. Üöne uly hem baý neşirýatyň gepi geçýän bölüm müdiriniň beren jogaby welin kellämden çykmany.

Gijaradilmajym bilen agşam naharyny edinip otyrkak, Žigmond Gerençeriň jogabyny ýatlaman durup bilmedim. Direktor bilen bolan gepleşige-de başdan-aýak gatnaşan, duşuşykdanam göwni suw içen dilmaç Gerençeriň maňa beren jogabyny oňlamady. Gaýtam ol “Ýewropa” neşirýatynyň Magtymgulynyň bir däl, telim kitabyň çykarmaga-da mümkinçiliginiň bardygyny nygtady. Dilmaç Gerençeriň beýle jogabyny näme bilen esaslandyrandygyny, nähili sözler bilen düşündirendigini sorady. Men onuň hiç hili söz diýmän, diňe baş ýaýkandygyny aýtdym. Dilmaç gara çyny bilen güldi. Asyl wengerler, biziňkiniň tersine, bir zat goldansa baş ýaýkap, goldamasa-da baş atýar ekenler.

Men Moskwa dolanamsoň, Ýazyjylar Birleşiginiň ýolbaşçynyň önünde Magtymgulynyň kitabyňy terjime etmek maksady bilen Wengriýadan iki adam çagyrmak meselesini goýdum. Emma iki adam diýen haýyşym geçmedi. “Daşary ýurda gidýäňiz-de, baş manada derek on manat sowýaňyz, bir adama derek iki adam çagyryp gelýäňiz Çet ilden myhman kabul etmek bize gaty gymmat düşýär. . Üstesine sen olary Aşgabada-da biziň hasabymyza ugratmakçy. Edarada tükeniksiz pul yokdugyny özüňem bilýän ahyrn” diýip, sesinde-de, sözünde-de kinesini duýduran başlygym ýüzüni kesä sowdy.

Netijede biz diňe Žigmond Gerençerion gün möhlet bilen Moskwa çagyrdyk. Ol samolýotdan düşen badyna, haýyşyňa baş ýaýkamak bilen beren jogabynyň meni gorkuzandygyny neşirýatyň direktoryna aýdanlarynda onuň hezil edip gülendigini ýatlady.

Gerençeri Dünýä edebýaty institutynyň alymy, türkmenlere Baýramhan şahyry açyp beren Gazanfar Ýunus ogly Alyýew, Magtymgula gowy düşünýän terjimeçiler Arseniý Tarkowskiý, Wil Ganiýew, gündogarşynas professor Lýusian Klimowiç dagy bilen duşuranymyzdan soň, Moskwadanam Aşgabada ugratdyk. Ol Magtymguly babatda zerur bolan maglumatlar, edebýatlar, sözme-söz terjimeler, sözlükler bilen üpjün edildi.

Umuman budapeştli myhman öz saparyndan, aýratynamsyýahatçy ildeşi Wamberiniň gadamynyň düşen ýurdy Türkmenistana nesibesiniň çekmeginden örän razy

bolup ýurduna gaýtdy. Ol samolýota münmeziniň öň ýany: “Beýik şahslaryň ruhy-da adamlara ýagşylyk edýär. Magtymguly bolmadyk bolsa men Türkmenistan diýen ajaýyp ýurdy görmän bu dünýäden ötmeli bolardym” diýip ýylgyrdy.

Žigmond Gerençerem Magtymguly üçin köp iş etdi, “Ýewropa” neşirýatynyň baş direktory hem beren sözünde tapyldy. Netijede 250 ýyllyk ýubileýiniň öň ýany Magtymgulynyň kitaby wenger okyjylaryna gowuşdy.

Elbetde, goşgularyň wenger diline terjimesiniň hil derejesine baha bermäge meniň hakym ýok. Emma terjime etmek üçin çekilen zähmetiň abysyzdygynyň şaýady hökmünde onuň hiliniň gowudygyna-daynanasym gelýär. Ýöne ol ýygýndynyň Magtymgulynyň başga dillerde çykan kitaplarynyň arasynda (rus dilindäkisinden soň) göwrümi boýunça in saldamlysydygyny welin aýtmaga hakym bar.

Tejen şäheri, Komsomol köçesi, 52.
Ýazmuhammet Ataýewe.

Hormatly Ýazmuhammet Ataýew!

Siziň 24-nji maýda Aşgabada meniň adyma ýazan hatyňyzy Moskwa ýetirip (Men şol ýerde ýaşaýaryn.) gowşurdylar. Wengriýa eden syýahatym dogrusynda “Edebiýat we sungat” gazýetinde çap bolan hem siziň hem okan makalamdaky habarlardan başga zat aýdyp biljek däl. Ýöne haýyşyňyzy jogapsyz goýmajak bolup, şu haty ýazýaryn.

Gellert dagynyň eteginde wepat bolan Amanow familiýaly türkmen ýigidiniň siziň garyndaşyňyz bolmagy-da ahmaldyr. Eger Amanow 1943-nji ýylyň aýagynda Mihaýlowka şäherine düşen bolsa, onuň Budapeşt söweşine gatnaşan bolmagy gaty ahmal. Ýöne G. Amanowyň doly adynyň Gurbandygynam, Gurbanmuhammet diginem men size aýdyp biljek däl. Çünki meniň gören ýadygärligimde diňe “Amanow G.” diýen ýazgy bar.

Eger-de, siz öz garyndaşyňyzyň niredede, haçan wepat bolandygyny anyklamak isleseňiz, edil maňa ýazyşyňyz ýaly edip, Amanowyň haýsy bölümlerde gulluk edendigini, niredede gospitalda ýatanyny görkezip (bular hökmanam däl welin, ýatlatsaňyz zeledi degmez), şu aşakdaky adreslere hat iberiň:

142100, Moskowskaýa obl, gorod Podolsk,
Sentralnyý Arhiw Minoborony SSSR.

Ikinjisi:

196180. Leningrad, Lazaretniý per. 2,
Woýeno-medisinskiý muzeý MO SSSR.

Şu iki adresiň birden-biri size hökman anyk jogap berer. Men hem öz kakamyň niredede, haçan wepat bolandygyny şol adresleriň üsti bilen anykladym.

Gözlegden uç çyksa-çykmasa, siz maňa hat ýazyň. Sebäbi geljek ýylda meniň ýene-de Budapeşte komandirowka gitmegim mümkin. Eger başarsam, Amanowyň kimdigini şol ýerde anyklajak bolaryn.

Özüňize hem maşgalaňyza rowaçlyk arzuw edýärim.

Atajan Tagan. 14. 06. 78. Moskwa.

Sözlüklerden “ýuha” sözünüň terjimesini tapmanymdan soň,Türkmenistanyň Moskwadaky wekilhanasynyň oba hojalyk işleri boýunça geňeşçisi bolup işleýän,ýaşy altmyşdanam geçen Durdy Döwletowa jaň etdim.

—Durdy aga,ýuha sözünüň rusçasyny bilýän bolsaňyz aýtsaňyzlaň!

Noýabryň ortalaryndapagta ýygymynyň gidişi bilen gyzyklanýanlaryň sowalyndan başga zada garaşman oturan ýaşuly geňirgendi. Birdenem keýpsiz ses bilen:

—Inim,men ol sözüň orsçasyny-ha bilemok welin,ýuhanyň hut özüni görjek bolsaň-a,biziň öýümize baraý—diýdi.

Men hem ol degişýändir öýdüp:

—Näme,öýňüzde ýuha-da saklaýaňyzmy?-diýdim. —Tüweleme,baý adamlar bar-ow bizde.

—Wah,inim,şeyle baýlyk saňa nesip etmesin. Oňa sataşan bir men bolaýyn.Indi kyrk ýyl bäri meň öýümde bir hem däl,iki sany ýuha ýaşaýar. Kowubam bilemok. Gaýtam,olar meni öýden çykarmagyň aladasyny edip ýörler. Günüm bir bolsa,urşum iki. Meň togsana ýetip barýan gaýnenem bilen nejis aýalym ýuhadanam beter. Ýuhanyň özüne-de şol ikisi sapak berýän bolaýmasalar.Düşündiňmi?

—Düşündim,agam,düşündim!—diýdim-de,men ýaşuly bilen derrew hoşlaşdym.

Çaky,bu gün ir bilen Durdy agamyzyň öýündenobatdaky “maşgala urşy” turan bolmalydy.

*

Hakyky artist bolup doglan artistiň öz gepi, sözi akyly. Bolmaýar. Ol ömri boýy başga adamyň—dramaturgyň ýa-da gaýry awtoryň aýdanyny gaýtalamak, ýazanyny at tutrmak bilen ötürýär. Artisti artist bolmaga itekleýän ýeke sebäp bar.Ol hem başga kişiniň kömegi bilen-de bolsa şöhrat gazanmak. Şöhrat gazanmak hem agras adamlara degişli däl.

1981.

Durmuşda nähili karam ýagdaýlar bolýar! Goja şahyrymyz Çary Gurbangylyjow bir gezek şeýle wakany gürrüň berdi.

—Biz uruşda duşmana ýesir düşemizde,faşistleriň döreden “Türküstan legiony” diýen guramasy türki dilde gazýet çykarýardy. Bizden ozal ýesir düşüp,mejbur edilip ýa-da öz islegi bilen duşmana hyzmat edýän bir türkmen ofiseri legion gazetine Sowet Soýuzyna garşy goşgy ýazmakdan boýun gaçyranym üçin meni şeýlebir ýençdi welin,ysgyndan gaçyp ýere ýazylanymdan soňam,adikli aýagy bilen agzymburnumadepip,ýüzümi gyzyl ganyma boýady. Ahyram,uruş gutaryp,Watana dolananymyzdan soň,nemeslere hyzmat eden şol adam “Legiona giren ” diýip,Mary şäherinde bizden sorag etdi,sud mejlisinde “Dönükler!” diýip,üstümize heňkirdi.Şeýdibem,meni Werhoýanskä Staliniň konslagerine iberdi. Men ol ýerde tä 1956-njy ýyla çenli tussagda boldum.

Men Çary aga:

—Sizi Maryda sud eden adamyň özüniň kim bolandygyny degişli edaralara duýduryp bolmadymy? —diýen sowal berdim.

Töhmet oduna köýe-köýe durmuşdan ädi ýanan ýaşuly maňa tarap naýynjar garady-da:

—Wah,inim,görjegin gowy bolsun welin... —diýip sakyndy. —Konslagerde görülen görgüler ýada düşende,adam pahyr bolaýmagy ahmal beterinden ýaýdanýar-da...

1970.Mary.

Tebigat ähli adamatalant berýär. Talantsyz adam bolmaýar. Ýöne talant iki hili ýagdaýda ýaşaýar. Biri-hä eýesinden erksiz çogup çykýan talant,beýlekisi eýesi tarapyndan ideglenýän talant. Özi çogup çykýan talantyňky düşnükli,ol ahyr bir ýerden urup çykmaly. Ýöne ideglenýän talantyň ýagdaýy welin öz güýjüne däl-de,eýesiniň ukybyna,erjelligine bagly. Ol talantdan dörän eser eýesiniň goşmaça güýji bilen akymyň ýüzünde çümmän saklanýar. Okyjylaryň hem köpüsi aladasy edilmedikhakyky talanty tanaýança,süýregçisi güýçli kör talantaýüregindäki boşlygy eýeledýär.

Şeýlelikde,wagt bary geçip,iki talantam özüne mynasyp baha alýança,talant eýeleride,döwürdeş okyjylar-da dünýäden ötüp gidýärler.

*

1983-nji ýylyň maý aýynyň bir güni niwh ýazyjysy,institut ýoldaşym Wladimir Sangi Täşli Gurbanow ikimizi Moskwa derýasynyň kenaryndaky öýüne myhmançylyga çagyrdy. Ol RSFSR-iň hökümet başlygynyň az sanly milletler boýunça geňeşçisi bolup işleýändigini sebäpli,hökümet adamlary üçin gurlan kaşaň jaýda ýaşaýardy... Uly-uly otaglaryň diwarlarynda sugun derilerinden,öwrüm-öwrüm şahlardan ýaňa boş ýer ýokdy.Düşege derek ak,gara aýylaryň mähnet-mähnet derileri ýazylandy. Krowatlaryň,diwanlaryň üsti hem gymmatbaha deriler bilen örtülendi. Bir diwarda-da biziň syryklarymyza meňzeş,sugun sürülýän ujy gamçyly uzyn taýak asylygydy. Täşli ikimizemhaýsydyr bir haýwanyň ýumşak derisiniň üstünde oturdyk.

Öý eýesi beýleki jaýa çykdy welin,Täşli Gurban ýylgyrdy-da:

—Bütün Tundrany göçürüp getiräýipdir-ow,zaňnar!—diýdi. —Diňe mamontyň süňki ýetenok. Onsoň ikimizem elimize kelle ýaly gara daş alaýsag-a,tüýs ýerine düşerdi.Sen-ä,sakgalam goýberdäýseň,mamont daşlaýan ilki durmuş adamlaryna meňzejegem...

Ullakan götergijiň üstüni iýer-içer ýaly zatdan dolduryp otaga girenkeýpi kök Sangi:

—Iki sany yzagalak türk-ä ýumşak diwanyň üstünde gyşaryp ýatmaly,menem olara hyzmat etmeli!—diýip,başyny ýaýkady.

—Yzagalaklyk meselesinde sen bir gepleme,gadyrdan Wolodýa!—diýip,mydama süýji dilli Täşli Gurbanow ýylgyryp gepledi. —Biz-ä türk hem bolsak,kapitalizmiň üstünden böküp,feodalizmden göni sosializme geçen türk welin,seň özüň ilkidurmuş obşina ýagdaýyndanhenizem çykmadyk adam ahyrin...

—O nähili beýle bolýar?—diýip,Sangi geňirgendi.

—Içeriňe bir göz aýla,gadyrdan! Öýünde bir ýetmeýän zat – sugun goşulan araba ahyrin!

— Niwh türkden ýeňildi!—diýip,götergiji stol üstünde goýan Sangi Täşlini gujaklady.

*

1981-nji ýylyň 8-nji awgustynda Hydyr Derýaýew ikimiz Moskwanyň etegindäki Peredelkino döredijilik öýüniň giň bagyna gezelenje çykdyk, belent dubuň saýasyndaky ýumşak otuň üstünde gysaryp goşguyaýdyşdyk.

Birden Hydyr aga ýazyjy Gylyç Kulyýewiň kakasy Gul burnuň gaty eňekçi, dawaçy adam bolandygyny ýatlady, Körmolla şahyryň ol adama bagyşlan goşgusyndan iki bendini aýtdy:

Günaşadan çagyrdylar diwany,
“Göle meňki!” diýip, saldy dawany.
Gul burunyň heý, barmydyr imany?
Göle dawasyny aç, Çotan arçyn.

Dawagärler girdi ýeke-ýekeden,
Wekil geldi kyrk mün öýli tekeden.
Gul burun “Meňki!” diýp, tutdy ýakadan,
Göle dawasyny aç, Çotan arçyn. —

Hydyr aganyň aýtmagyna görä, Gul burun diýilýän adam kimdir biriniň Hangeçen bazaryndan satyn alan gölesine nähak ýerden eýelik edende, dawa Merwiň Diwanynyň maslahatyna çenli baryp ýetipdir. Gul burun, hatda Diwanyň aksakallaryny-da ýeňipdir.

Soňra Hydyr aga türkmen taýpalarynyň adyna aýdylýan degişmäni gürrüň berdi. Olardan meniň ýatda saklap galanlarym şular:

1. “Teke bilen goňşy bolma”. Manysy: gyz-gelniňe gyýa göz bilen gararmyş ýa-da goňşusyny satarmyş.
2. “Ýomut bilen ýoldaş bolma”. Manysy: kisände teňňäň bar bolsa, göz gyzdyrarmyş.
3. “Ärsara syryň berme”. Manysy: syryňy başga kişä aýdarmyş.
4. “Sarygyň toýuna barma.” Manysy: eger sen sarygyň toýuna ýeke özüň barsaňam, ol seniň toýuňa tutuş obasyny alyp geläýermiş.
5. “Salyr bilen söwda salma”. Manysy: salyra atyňy satsaň, bir hepde—on gün münenden soň, halaman, yzyna gaýtararmyş.

Hydyr aga meniň nusgaýy poeziýadankäbir goşgulary ýatdan bilýänimden ozal habarly bolansoň, Mollanepesden sygyr aýtmagymy sorady. Men birnäçe goşgy aýtdym. Hydyr aga ol goşgularyň biriniň Mollanepesiňki däldigini nygtady. Men ýan bermedim. Bir çüýşe ermeni konýagyndan jedel etdik.

(Aşgabada baransoň, dawaly goşgynyň Mollanepesiňkidigini anyklan goja ýarym ýyldan soň şol utduran konýagyny maňa gowşurdy.)

Birdenem Hydyr aga:

—Hany, “Goşa pudagyma” geçsene, Soltan Hüpbil—diýdi.

(Hydyr aganyň maňa ýaňsylap. “Soltan Hüpbil” diýýäniniozalam ýatlan bolsam gerek. Soltan Hüpbil ýigitleriň piri bolanmysyn.)

Men “Goşa pudagyma” geçdim:
Pelek iki nyşan salmyş synama,
Birisi düwnümdir, birisi—dagym.
Iki dag ýykylmyş bu gün üstüme,

Biri başym basmyş,biri—áýagym-diýen setirleri diňlän Hydyr Derýaýewiň bokurdagy doldy. Men ýagdaýa üns bermedik bolup dowam etdim:

Hany meniň Mirhaýdarym,Miresen,
Ýekelik tygydyr bagrymy kesen.
Naçar emekdeşim Orazbibi,sen
Eşitseň,ýas tutup,gara geý imdi...

Ýene:

Agyr derdiňiz alaýyn,
Alyp,janymga salaýyn.
Sizden ozal men öleýin,
Geliň,gabra salyň,balam.

Daglar dözmez,daşlar dözmez,
Akar,gözde ýaşlar dözmez.
Ot alar,agaçlar dözmez,
Tap getirmez çölüň,balam.

Seýdi diýer: “Tur,Haýdarym!
Haldan habar ber,Haýdarym!”
Sözleri şeker,Haýrdarym,
Ýakdy meni tiliň,balam” —diýen setirler gulagyna ýeten

Hydyr Derýaýewelimden çekdi-de:

—Saklan,Soltan Hüpbisaklan!—diýip hamsykdy. —Ýürek gaty ýukalypdyr..

—Hydyr molla,nämä hapa bolduň?

—Ýaňky setirler meni geçmişe aldy ötägitdi...

—Seýitnazar Seýdiniň döwrünemi?

—Ýok.1937-ä.1937-nji ýylda,edil Seýdiniň goşa pudagy ýaly meniňem goşa pudagym,heniz bir ýaşyny hem doldurmadyk ekiz ogullarym bir günde ýogaldy. Özi-de hut maňa sud edilen günde.Nähak töhmetiň pidasy bolup gidenlere “troýka” diýilýän üç sany adam sud edýärdi. Menem göni baş minutyň içinde “halk duşmany” boldum galyberdim. Sud başlanmanka “Ekizleriň ikisi-deýogaldy” diýen habar gelipdi: —“In soňky haýyşyňy aýt!” diýip,başlyklyk ediji maňa ýüzlendi.“Edil bir sagat mundan ozal ekiz oguljyklam ýogaldy. Şo neresseleri öwlüýä eltip,jaýlap gaýtmaga rugsat ediň! — diýdim. —Başga haýyşym yok”.Öz çagalary gözünüň önüne gelendir-dä,suduň başlygy rugsat berdi.

Men öz garyndaşlarymyň,duz-emek bolan tanyş-bilişlerimiň mert adamlar daldiklerine şonda göz ýetirdim. Hatda olar meniň ölen çagalarymy göterişip öwlüýä gitmäge-de gorkdular. Sebäbi men eýýäm halk duşmanydym.

—Dost-ýarlardanam hiç kim öwlüýä gitmedimi?

—Ýekejesi gitdi.

—Ol kimdi?

—Oňa Akmyrat Orazow dýýärler. Kaka raýonunyň “Ýüzbaşy” obasyndan.”Meni öwlüýäde ataýsynlar. Getir oglany!” diýdi-de,palasa dolangy ýatan çagalaryň birini Akmyratallyp ugrady. Özümem ikinji oglany göterdim...

Hydyr aga elýaglygyny çykardy.

Men gürrüňi başga ýere sowmak bilen boldum.

(Akmyrat Orazow diýilýän orta boýly salyhatly adamy men telim gezek görüpdim. Ol Türkmenistanyň metbugat komitetiniň başlygy (ministr) bolup hemişläpdi.)

*

1976-njy ýylyň 5-nji martynda günortanlar Aşgabadyň Gogol köçesiniň Magtymguly bilen çatrygynda Hydyr Derýaýewe gabat geldim.

—Soltan Hüpbî, gowy sataşadyň!—diýip, ol ýylgyryp salamymy aldy. —Öňümden bir sulhum alýanym çykaýmazmyka diýip gelýärdim. Ýör, öýe baraly!

—Näme sebäp bilen?

—Sebäbini soň aýdaryn. Kürt adamsyna hezzetem ýaraşmaz ekeni!—Ýaşuly gülüp goýberdi. —Komandirowkadaky adam biri “Öýe baraly!” diýse, sebäbini soramaz-da, yzyna düşüberer.

Bardyk. Ýazyjynyň ikinji gatdaky darajyk iş kabinetinde saçak ýazyldy. Nahar iýdik, konýak içdik, hoş bolduk.

—Hydyr molla, bu dabara nämäniň hormatyna guralan?—diýip men gyzyklandym. —Bir uly sebäp bolmasa, Hydyr Derýadan konýak içjek gümanyň-a ýokdur, ýogsam. Ýeňňemiziň doglan günü dagy däldir?

—Ýok, Soltan Hüpbî, sen has şatlykly güne gabat geldiň. Bu gün Sosa Staliniň ölen günü. Duşmanyňam ölümüne begenmeli-hä dälmişin welin, men şu günü, nirede bolsamam, baýram edýän.

*

Dana adam akmak bilen jedelleşende akmaklyk derejesine çenli aşak düşmelibolar. Ýöne ol hem akmagyň danalyk derejesine çenli göteriljek bolşundan ýeňil düşmez.

*

Akyllynyň akyllydygyna akyl ýetirip bilmezlik aýyp däl. Onuň başartmazlygy hem mümkin. Ýöne akmagyň akmaklygyna akyl ýetirmän, gaty kän zat utdurýarys.

*

Türkmen ýazyjy-şahyrlary 50 ýaşanda, gazetlerde suraty çykadygy, iň bolmanda şol gün hekaýasy ýa-da goşgulary çapedilmedigi ýok. Men 50 ýaşadym welin, ses-ýün çykady. Meni diňe üç sany adam: rus ýazyjysy Lazar Karelin, Türkmenistanyň medeniýet ministri Aşyr Mämiliýew hem Russiýa Federasiýasynyň medeniýet ministri Ýewgeniý Sidorow telegramma ýollamak bilen gutlady. Olar hem diňe ýakyn dostluk gatnaşykly bolanymyz üçin ýatlan bolsalar gerek.

1991.

Bir gezek men “Edebiýat we sungat” gazýetiniň baş redaktory Kakaly Berdiýewe jaň etdim.

—Ýaşuly, mysal üçin, Kaýum Taňrygulyýewiň ýa-da Nury Baýramowyň nanaý ýa çukça dilindeýe ke küplet goşgusy çyksa-da, siziň gazýetiňiz ony edil şol gün türkmen okyjylaryna buşlaýar. Meniň welin, daşary ýurtlarda hekaýam-a däl, romanym çyksa-

da,türkmen okyjylary eşitmän galaýýalar. Kaýum ýa-da Nury nähili ýol bilen ile habar ýetirýärkäler?

Baş redaktor “loh-loh” gülüp goýberdi.

—Edil seniň şu mahalky hereket edişiniň ýaly ýol bilen.

Gazýetiň indiki sanynda bolsa meniň “Saragt galasy” romanymyň bolgar dilinde çap bolandygynyň habary ýerleşdirildi.

1985.

*

Moskwadan Aşgabada uçup baryardy. Türkmenistanyň Ministrler kabinetiniň başlygynyň orunbasary Ata Çaryýew bilen ýanaşyk oturmaly boldum. Elbetde,mende respublikanyň ýolbaşçylarynyň biri bolan adama ýaranjaňlyk etmek duýgusy oýanandyr-da,ýap-ýaňy çykan “Ýalňyzlyk” diýen kitabymy awtorlyk ýazgysy bien oňa sowgat etdim.

Ata Çaryýewminnetdarlyk bildirdi-de,üç-dört sahypa okap,eli kitaply uklap galdy.

Menýazan kitabymyň ýadaw adamlara uky derman ýaly bolup kömek edýändigini bilen öz-özümi köşgedirdim.

1989.

Türkmen medeniýetiniň RSFSR-de günleri geçýärkä,Dagystanyň jülgeleriniň birinde türkmen ýazyjylarynyň hormatyna agşam nahary berilýär. Oturluşyk uzaga çekýär.Ertesi irden götergijiniň üstünde bir çüýşe konýak bilen dört-baş sany bulgur goýan Resul Gamzatow öz eli bilen myhmanlaryny hezzetlemek isleýär.

—Kellesi agyryanyň kellesini düzetjek! Ynha bulgur,ynha-da konýak! Kime guýmaly? Birki owurt içersiňiz welin,kelläniň agyrysy aýrylar ötägider. .

Türkmen ýazyjylarynyň bir bulgur göterämek meýillileri hem edepli kişi bolup,Resulyň hödürini kabul etmeýär. ”Kellämiz agyranok” diýipjogap berýärler.

Resul Gamzatow bulgura guýan konýagyny başyna çekýär-de:

—Ýeke meň başym şatlap duran bolsa,şunça adamyň içinde bir mende kelle bar eken-ow!—diýýär.

*

“Şekspir akyly adam däl. Ol dramaturgam däl-de,oýnatgy ündewçileriň diline düşensoň,adygyp giden boş awtor” diýýän Lew Tolstoý boş geplänok,örän esasly tutalgalara daýanýar. Onuň nygtamagyna görä,Şekspiriň “Otellosy” könedan gelýän italýan nowellasyndan,“Gamleti” öňden bar materialdan,“Korol Lir” ozal çap bolan “Kign Leýr” dramasyndan göçürilen bolmaly.Otello,lir.Gamlet,Dezdemono ýaly gahrymanlary ýatlap,ol obrazlaryň haýsydyr bir eserden alnandygyny nygtaýar.Tolstoý howaýy sözler bilen däl-de,öz genilik talanty bilen tankytlanda Şekspiriň tarapyňy çalar ýaly ýapyşalga goýmaýar,dramaturgyň gahrymanlarynyň hemmesiniňem diliniň birmeňzeşdigini,waka bilen baglanyşmaly wagta-da parh goýman,diňe boş sözlere,manysyz samramalara üns berendigini eserlerden mysallar getirmek bilen tkrarlaýar.

Şeýle beýik şahs tarapyndan,onda-da kanuna laýyk tankyt edilenden soňam Şekspiriň pýesalarynyň,iň bolmanda,Tolstoýyň öz Watanynda-da sahnadan düşmän ýörişine haýran galaýmaly.Ýa-da ol beýik Tolstoýyňam urgularyna çydap bilýän eserleriň awtory bolan Şekspiriň beýikliginiň subutnamasymyka?

1983.

Ýer durman aýlanýar.
(Menem aýlanýan,)
Görünmeýär onuň aýlanyş ýoly.
Aýlanjak zatlary aýlamak gerek,
Ýeriň aýlanmagna medet bor ýaly.

1964.

Demokratik däl hasap edilýän ädimleri batyrgaýlyk bilen ätmeýän ýurtda demokratik jemgyýet döretmek kyn düşer.Çünki demokratiýanyň ornaşmagyna ýol bermeýän närseleri diňe demokratik däl hereket bilen ýok edip bolar.

*

Duz iň keramatly zat hasap edilýär. Emma artyk düşse,ol hem tagamy zaýalaýar.

*

H. Diwangulyýew“Çuwal bagşy” diýen kitabynda şeýle ýazýar: “Atajan Taganyň bir eseri hakda gürrüň gidende,Beki Seýtäkow şeýle diýdi: “Tasin adam,bütün ömrüni Moskwada ýaşaýar,dili welin,obada ýaşaýanlardanam gowy bilýär.Ynha,görersiňiz welin,dik gezip ýörse,ol uly ýazyjy bolup ýetişer. ”

Gynansamam,Beki Seýtäkowyň çaky çykmady. Men hatda Türkmenistanyň çäginde-de uly ýazyjy bolup bimedim. Ömür bolsa geçip barýar.

2004.

HALYPANYŇ RUHUNYHORMATLAP...

(Berdi Kerbabaýewiň 100 ýyllygyna.)

“Türkmen edebiýatyny,Sowet edebiýatyny,millionlap okyjyly dünýä edebiýatyny Berdi Kerbabaýewsiz göz önüne getirmek mümkin däl”.

Nikolaý Tihonow.

“Ykbal maňa Berdi Kerbabaýewbilen tanyşmak serpaýyny ýapdy. Şonuň üçinem men öz ykbalymdan gatyrazy. Çünki B. Kerbabaýew diýilýän adam ynsan ömrüniň meseleleri dünýäsindäki çölüstanda dörän,hemişe gök öwsüp oturan adadyr. Onuň beýik medeniýetimize sepen tohumyna uzak mahallap hasyl öndürmek paýy berlipdir. Berdi Myradowiç Kerbabaýew hemişelik juwan ýürekli legendadyr. ”

Mihail Dudin.

“Berdi Kerbabaýew türkmen edebiýatynyňElbrusydyr”.

Kaýsyn Kulyýew.

“Berdi Kerbabaýew bize uzak ýyllar nusga alarlyk sapak goýup gitdi.Onuň edebiýatdaky ömri bizde minnetdarlyk bilen baş egmek duýgusyny oýarýan ulyyedermenlikdir. ”

Georgiý Markow.

“Ölme ýok,ölme ýok,saňa,Berdi aga!”

Italmaz Nuryýew.

Türkmen halkynyň tanymal ogly Berdi Kerbabaýew barada ýazylan goşgulary,makalalary,oçerkleri bir kitaba ýygnasaň,uly tom bolardy. Şol sanda men hem oňa bagyşlap bir goşgujyk ýazypdym.

Garry” diýsem,kemsinermi,nädermi,
Aýdybam durmaýyn gojaň adyny.
Garagumy götermäge meýil edip,
Urdu ol topraga “Aýgytly ädimi”.

Köp-köp ogul-gyzyň atasydyr ol,
Artyk kanal çekýär,Aşyr ýer ekýär.
Atalaryň ak gar deýin başyna
Aýna,Mawy,Gandym hormatly bakýar.

Bizi tanamaýan ýurda gidende,
Ýanyňa göterýär Tejen kakyny.
Alaşanam münýär Artykdan diläp,
Ýaryşjaklar bilsin diýip çakyny.

Ol mydam zähmetde,ol mydam işli,
Ýagşylara ýagşylyk bar göwnünde.
Şoň üçinem ýetmiş ýaşly ýaş ýigit,
Garagumy göterip ýör egninde.

(1964.)

Berdi Kerbabýewiň ýetmiş ýaşynyň dolmagy mynasybetli,diňe “Gizlin depder” (Meniňözüm dirikäm çap etmezlik niýet bilen bellik edýän “Gizlin depderim” bar.) üçin ýazan ol setirlerimi,bir “kelle göçdülükde” onuň özüne okap berdim welin,gojanyň gözleri çalaryp gitdi.Şoňa görä-de men ýakymsyz jogaba garaşdym.Ol şeýle hem boldy.

—Adam adamy sylasa,asla ýüzüne öwýän dälidir.Sen maňa aşna bolsaň,eýsem-de bolsa,meň ýetmezimi zäwegliräk söz bilen ur.Çünki çig süýt emip ulalan adam özüniň kemi bardyr öýtmeýär...

Men ol sözleri edil aýdylyşy ýaly ýadymda saklap,agşamlyk gündeligime belledim. Şoldur-da—şoldur,özüm bilen käte ataly-ogul,käte deň-duş ýaly bolup geçengojanyň ýanynda ol barada sähel mylaýym sözi-de dilime getirmedim.

Berdi Kerbabýew Tejen uýezdiniň Gowkuzereň obasynda 1894-nji ýylda dünýä inipdir. Men bolsam,Stalin (häzir Murgap) raýonynyň Gojuk (“Gyzyl meýdan”) obasynda 1941-nji ýylda doglupdyryn. Diýmek,ol ikimiziň aramyzda ýarym asyra golaý ýaş tapawudy bar. Emma oňa garamazdan,meniň Moskwanyň Edebiýat institutynda okamagym,institutdan soň hem hut Berdi Kerbababýewiň öz aladasy bilen SSSR Ýazyjylar Soýuzynyň PrawleniýesindeTürkmenistanyň edebiýat boýunça wekili edilip işe

galdyrylmagym onuň bilen ýygy-ýygydan duşuşmagyma getirdi. Uzak ýyllar dowamyndaky gatnaşyk hem häzir mende saklanýan B. Kerbabaýewe degişli, heniz hiç ýerde çap bolmadyk hatlaryň, suratlaryň, ýazgylaryň tutuş bir bukjasyň ýygnaýmagyna sebäp boldy.

Berdi Kerbabaýewiň eneden dogulmagynyň 100 ýyllygy mynasybetli, şol ýazgylardan birnäçe parçany döwürdeşlerime ýetirmegi makul bildim.

IRKIÝATLAMALAR

Men Berdi Kerbabaýewi ilkinji gezek 1949 ýa-da 1950-nji ýylda görüpdim.

Stalin raýonynda ýerleşýän biziň 14-nji ortamekdebimizde Türkmenistan Ýokary Sowetine deputatlyga kandidatlar bilen duşuşyk geçirildi. Berdi Kerbabaýewiň biziň deputatymyz bolanyny-bolmanyny häzir aýdyp biljek däl. Ýöne duşuşyga gelenleriň arasynda ol hem bardy. Ýazyjy şol mahalam çal saç adamdy.

Mekdebiň uzyn zalynda aýallar bilen erkekler iki topara bölünip, düşeksiz-zatsyz gaty poluň üstünde otyrdylar. Biz—çagalar hemulularyň arasyndadyk. Şu günki ýaly ýadymda: Annajemal gelneje gapdalyndaky aýala ýüzlendi-de: “Jan dogan, anha, hakyt Kerbabaň özi otyr-da!” diýip geňirgendi.

Biz sebitlerde oňa “Berdi Kerbabaýew” ýa-da “Kerbabaýew” diýmän, ýöne “Kerbaba” diýýärdiler. Ýetmiş ser uran garry enemiň meniň inirdime çydap bilmän: “Hudaýym, şol Kerbabasam gursun, Körbabasam!” diýeni şu mahalam ýadymda. Enemiň ol närazylygynyň sebäbini az-kem soňrak aýdaryn.

Heniz mekdebe-de barmankam, başynjy klasda okaýan gyz doganym maňa harplary tanamagy öwretdi. Netijede, men derrew okamaga imrikdim. Ýöne meniň okap bilýänim kitap harplarydy, elýazmany okamagy başarmaýardym. Ömrümde ilkinji gezek özbaşdak okan kitabymam daşy suratly “Yhlasa—myratdy”. “Maňlaýy tüňni adam” diýen sözbaşyly bölümiň mazmuny çagalykdan bäri ýatda saklanypdyr.

Ol mahallar latyn elipbiýindäki “Görogly” bilen “Gül —bilbil” hemem 1926-njy ýylda “jezitçe” diýilýän grafikada çykan “Magtymguly” üç edilip okalýardy. Şol üç kitap biziň öýümüzde-de bardy. Men olary ýere gömülmeli edilen kitaplaryň arasyndan ogurlap alyp galypdym. O nähili gömülmeli kitaplary? Biziň kakamyzy pahyr kitap okamagy gowy gorer eken. Ondan bize miras galan baýlyk bir sandyk kitap, “Riga” welosipedi hem bir jüp ädikdi. Kakamyzyň “öldi habarynyň” hatyny almasa-da, indi onuň uruşdan gaýdyp gelmejegine göz ýetiren enem oba mollasynyň ýanyna baryp: “Taganyň kitaplaryny nätseňgowy bolar?” diýip sorapdyr. Molla hem: “Eýesi şehit bolan kitaplary adam aýagy basmaz ýaly bir ýerde, has takygy, derýanyň gyrasynda çukur gazyp gömmeli-de, üstüne suw goýbermeli” diýip, maslahatberipdir. Şeýdilse sogap boljakmyş. Işana-molla ýüregi bilen uýýan namazhon enem, ullakan sandygy gapagyna çenli doldurýan kitaplary çagalara daşatdyryp, Murgabyň kenaryna eltdirdi. Suwuň bir ädim bäri ýanyndan aňsyz çukur gazyldy. Biz kitaplaryň hemmesini şol çukura taşlap, üstüne-de yzgarly gum sürdük. Çukuryň üsti birneme pes bolansoň, çukuram, kitaplaram derrew suwastynda gizlendi.

Kakamyň kitaplary Murgabyň kenaryna daşalýarka, men enemiň gözüne çöp atyp, üç sanysyny sygyr dölesinde gizledim. Soň bilip otursam olar “Görogly”, “Gül-bilbil” hem “Magtymguly” bolup çykdy. Magtymgulynyň kitabyňyň ikinji sahypasynda bolsa: “Toplap

çapa taýynlan Berdi Kerbabaýew” diýen ýalyrak ýazgy bardy. Ýadymda:ol kitapda din bilen baglanyşykly hasaplanyp,Magtymgulynyň soňky neşirlerine goşulman galadyrylýan “Kepderi” poemasy-da bardy.

Biziň obamyzda biri öwünse ýa-da gatyрак gitse: “Nä,özüni Kerbaba hasaplaýaňmy?” diýýärdiler.Kerbaba diýlende,ähli arzuwy hasyl bolýan,adatdakylardan başgarak bir adam göz önüne gelýärdi. Biziň obamyzyň käbir agzy batlyrak adamlary ol barada ýalan-ýaşryk gepleri-de aýdyp goýberibeberdiler.

“Kerbaba ýaly bolaýsaň! Bir gezek ol çölde aw edip ýörkä “Eşek ölen” guýynyňýanyna ýetende lökgesiniň (“Legkowaýa”—ýeňil maşyn manyda. —A. T.) ýagy gutarypdyr welin,şopury howa tilpun bilen derrew Şaja Batyra til edipdir. Çay içim salym geçmänkä,aýyрpalan parlap gelipdir-de,Kerbababilen şopuryny alyp ötägidipdir”.

Ýadymda,şol gürrüň edilende,diňläp oturanlaryň biri:

—Lökgesini taşlap gidiberdimikä?—diýdi.

Gürrüň beren adam seňrigini ýygryp,ynamly jogap gaýtardy.

—Senem,walla... Kerbaba üçin bir lökge maşyn almak Mary bazaryndan ýarym çetber nas alança-da ýok ahyrn!

Ana,şolara meňzeş gürrüňleri eşidip,biz—ýaşlar,Kerbabyew diýilse,birhili,mifiki gahrymany göz önüne getirýärdik.Elbetde,haýbatly gürrüňleriň hakykatdan üzňedigine biz soň-soňlar göz ýetirdik. Emma ulaldylan sözler bolmagyna garamazdan,ol gepler Berdi Kerbabaýewiň sada adamlaryň uly söýgüsini gazanan ýazyjydygyna şaýatlyk edýärdi.

Indi meniň garry enemiň: “Hudaýym,şol Kerbabasam gursun,Körbabasam!” diýen gepi hakynda:

1949-50-nji ýyllarda bölek-bölek bolup oturýanobajyklaryň bitewi bir posýologa birikmegi bilen oba dükany hem Gojukdan “merkeze” göçürildi.Dükан мүdürine Астан Дөwлет diýýärdiler. Ol gowy adamdy.Ol döwürler köke,süýji diýilýän zat kolhozçylaryň öýünde seýrek myhman bolýan harytdy. Käte Астан aga dükаныň töwereginde oýnap ýören oglanjyklaryň her haýsyna daşы owadan kagyзly içi toşaply süýjüden ýekejesini berýärdi welin,süýjüni iýip,şireli kagyзyny bolsa maňlaýymyza ýelmeýärdik. Şireli kagyзы maňlaýymyza ýelmänimiziň sebäbine häzirem düşünp bilemok.Aстан agаныň oglanjyklara süýji paýlamagynyň “emmasy” bardy. Biz dükаныň atgaýtarym töwereginini tozan turzup sübselemeli bolýardyk.

Bir gezek tāk özüm dükаныň ýаныndan geçip барýарkam,Aстан aga meni gördi-de:

—Еý,Tagаныň ogly,bärik gel!—diýip gygyрdy.

Sowuldym. Salam berdim.Ol menden gum basyp ýatan kitaplary tertipleşdirmegimi haýyş etdi. Men kitaplaryň gumuny ýeňim bilen süpүrip,tertipleşdirenimden soň Астан aga:

—Dükаныň töwereginem suwlap süпүрсең,iň gowy kitaplaryň birini bereýin.Rазymyň?-diýdi.

—Iň gowusyny berermiň?. . diýip,men gyзыкlandym.

—Iň gowusyny!

Dükан bilen Murgap derýasynyň arasy ýarym километрден-ä ýäkyn däldi.Men elim iki bedreli üç gezek gatnap,dukаныň töwereginini suwladym,sүбseledim. Şondan soň Астан agаныň ýанына bardym.

Eline bir kitap alan Astan aga dükanyň bosagasynda maňa garaşyp duran eken. Men iň gowy kitaba garaşýardym. Gowy kitap hasaplaýanymamullakan “Aýgytly ädimdi”. Onuň birnäçe baplaryny ozal diňläpdim. Doly okalmadyk ýa-da doly diňlenmedik gyzykly kitap, gaty suwsan adam bir owurt suw içensoň, kürşgesi alnyp gaçylan ýaly bolýar eken. Men hem suwsuzdym. Ýaňy gyrasyndan dadylan “Aýgytly ädimden” doýmak baş arzuwymdy. Astan aga “Iň gyzykly kitaby bereýin” diýende meniň ýeke-täk umydym “Aýgytly ädime” baglanyldy.

Köýnegimiň etegi bilen derimi syrdym-da, Astan aganyň uzadan kitabyny aldym. Ýukajyk kitabyň daşyna gyzyly harplar bilen “W. M. Molotow, SSSR-iň daşary syýasaty” diýlip ýazylandy. Umuman, Astan aga olar ýaly kitaby dükanda satylýan käbir gyt harydyň üstüne urna edip berýärdi. Şeýtmese, ol okalmaýan kitaplar dükanda gum basyp ýatýardy. Käte: “Astan, kitaby ak yşgolyň mugallymlaryna bersene. Men nä kitap okaýanmy?” diýýänlerem bolýardy.

Men Astan aganyň ýüzüne näýynjar garadym-da:

—Iň hezil diýýäniň şü kitapmy?—diýdim.

Ýaşuly kitaba tarap barmagyny çommaltdy.

—Gör ahyryn, daşyna-da gyzyly harplar bilen ýazylandyr!

Men daşyna gyzyly harplar ýazylan kitapdan ünsümi bölüp, mele harplar bilen “Berdi Kerbabaýew. Aýgytly ädim” diýlip ýazylankitaba tarap elimi uzatdym.

—Astan aga, men ertirem derýadan suw daşap, dükanyň daşyny sübseläýin. Ýöne, hezil dälem bolsa, hol mele daşly kitaby beräýsene!

Astan aga ýüzüni kesä sowdy.

—Ertirden-agşama suw daşasaňam, ol kitaby berip bilmen. Ol gaty gymmat ahyryn!

Näçe manatdygy hakdamda ýok welin, “Aýgytly ädim”, dogrudanam, gymmat kitapdy.

Men şol gymmat kitaby ele salyp bilmän, tukat halda öýe tarap ugradym. Azap çekip, tozana gömlüp, gazanany mam okalmajak kitapdy.

Öýe baramsoň agladym. Garry enem meniköşeşdirjek bolup gurt berdi. Maňa gurt däl, “Aýgytly ädim” gerekdi. Islegimden habardar enem maňa bir manat pul hem hödürledi. Ol pul “Aýgytly ädim” ondan bir bahasyna-da ýetmeýärdi. Şonuň üçinem aglamagymy dowam etdim. Ahyrsoňy agtygyny yzyna tirkän enemiň özi dükana gitmeli boldy. Ol dükan müdiriniň salamyny alansoň:

—Astan, meň köşegimiň diýýän kitabynyň bahasy näçe manat?—diýdi.

—Ol gaty gymmat, Gurbanjemal eje. Oňa “Kerbaba” diýýäler.

Enembarja puluny hasaplady, ýetmedi.

—Arzanragyny alaýsana, köşegim. Kerbaba pul ýetenok ahyryn.

Men ýan bermedim. Arzan-gymmat, maňa diňe “Aýgytly ädim” gerekdi.

—Astan, şü pullary al-da, şo kitaby ber. Ýetmezine Taganyň kitaplaryndan iki sanysyny getirip gidäýerin.

—Bi bazar däl, Gurbanjemal eje. Dükan. Men Kerbaba derek köne kitap alyp bilmen ahyryn...

Enem pahyr puljagazlaryny ýygnady-da:

—Hudaýym, şol Kerbabasam gursun, Körbabasam!—diýdi.

Herçiigem bolsa,şol gün enem biçäre garyndaşlaryň birinden karz pul diläp,gymmatbaha “Aýgytly ädimi”alyp berdi. Şeýdibem,menhususy “Aýgytly ädimli” boldum.

MOSKWA ÝATLAMALARYNDAN.

1967-nji ýylda biz Moskwanyň Gorkiý adyndaky Edebiýat institutyny tamamlap,elimize diplom aldyk. Elimiz diplomly bolsa-da,jübimiz boşdy.Rektorat tarapyndan berlenje puly hem instituty tamamlanymyz mynasybetligurlan şady-horramlykda kellegöçdülük edip soňladyk.Indi Türkmenistana dolanmagaýolharjy ýokdy. Şonuň üçinem iki ýoldaş bolup institutyň ýatakhanynda galyberdik. Ýoldaşyma Rejpegeldi Gurdow diýýärdiler. Ol Tejen raýonynyň Çapaýew adyndaky kolhozyndandy. Bir gün ol Berdi Kerbabaýewiň Moskwada komandirowkada ýörendiginiň habaryny eşidip geldi. Rejep maňa: “Gideli. İn bolmanda,ýol harjymyzy-ha diläris-dä-diýdi—Beýdip ýatsak,aý-gün geçer durar”.

Institutda okaýan döwrümüzde-de Berdi Kerbabaýew Moskwa gelende bizi myhmanhana çagyryp çay-nahar berýärdi,her haýsymyz bilen aýratynlykda hal-ýagdaý soraşýardy. Şonuň üçinem möhümimiziň bitjegine uly ynam bilen onuň ýanyna gitdik. Biz Berdi agany mydama düşleýän ýeri bolan “Moskwa” myhmanhanasyndan tapdyk.

Ýazyjy bizi açyk ýüz bilen garşylady,ýaşaýan otagyna restorandan nahar getirdip hezzetledi.

Pul dilemek wezipesini Rejpegeldi öz boýnuna alypdy. Sebäbi,birinjiden-ä,ol menden birki ýaş uludy,ikinjidenem,B. Kerbabaýew bilen bizden has ozal tanyşdy.Kerbabaýewiňem onyň garyndaşlaryndan duz-emek bolanlary bardy. Ýazyjy käte Rejpegeldiden şol garyndaşlarynyň hal-ýagdaýyny hem soraşdyrýardy.

Rejpegeldi oňa ikimiziňem yza gaýtmaga ýolharjymyzyň ýokdugy sebäpli insitutyň ýatakhanynda pişesiz oturandygymyzy aýtdy.

Berdi aga esli dymandan soň oňa:

—Seň näçe çagaň bardyr-a?—diýdi. —He,iki bolsa,nesip etse,üçünjitem bolar.

Sen-ä entek öýlenmedik. —diýip,soňra goja maňa ýüzlendi. —Maryda eneňe hemaýat etjek ýakyn hossaryň barmydyr?

Men iki sany kolhozçy agamyň bardygyny,garyndaşlarymyň hal-ýagdaýynyň ýaman dældigini aýtdym.

Ýaşuly esli salym oýlanyp oturansoň,garasylmadyk bir habary orta atdy.

—SSSR Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesindehäzir biziň wekilimiz ýok.Wil Ganiýew diýen bir tatar ýigidi bardy welin,olam başga işe geçdi.Ýagdaý neneň-niçik bolýança,sen üç-dört aý Moskwada galaýsaň näderkä?

—Meni ol edara işe alarmykalar?

—Almaly etsek alarlar.

—Men ol ýerde işläp bilermikäm?

—Näçe ýaşyňda sen?

—Ýigrimi alty.

—Ýigrimi alty!—diýip ýylgyran goja ýene dymdy. —Iş diýilýän zat işlenip öwrenilýändir. Ol ýerde işläp ýörenlerem aýratyn ataň balasy dälir. Oýlanyp gör!—Ol

Rejpegeldä seretdi. —Seň diýen meselän bilen ertir sagat on ikide ikiňem soýuza baryň.Men şol ýerde garaşaryn. Ýüzüne Kerbabaýew diýlip ýazylangapy bardyr.“Özi çagyrypdy” diýäýiň...

Şol günün ertesi,ýagny 1967-nji ýylyňon birinji iýunynda Rejpegeldi ikimizaýdylan ýere bardyk.KerbabaýewEdebi fonduň üsti bilen her haýsomyza 100 manat alyp berdi. Ol biz üçin az pul dälidi. Mysal üçin,Aşgabada çenli samolýotyň biletiniň bahasy 46 manatdy.

Meni bolsa şol günün özünde SSSR Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesiniň türkmen edebiýaty boýunça Sowetiniň jogapkär sekretary wezipesine wagtlaýyn işe bellediler. Men üç-dört aýlyk diýlipalnan işimde 1967-nji ýyldan tä 1993- nji ýyla çenli galmaly boldum.

*

Ýazyjylar soýuzy diýilýän parahat,dawa-jenjelsiz,soňunyň erbetlige barjak jogapkärçiligi ýok edara hasaplansa-da,onuňam özüne ýetik hysyrdysy,aladasy bar eken. Ýazyjylaryň ol-bi haýyşy,respublikadaky edebi ýagdaý barada aýda bir gezek hasabat ýazmak,ýylda baş-alty gezek Sowetiň maslahatyny geçirmek,Sowetiň agzalary,türkmen edebiýatynyň terjimeçileri bilen aragatnaşyk saklamak,Türkmenistandan gol çekilip ýa-da çekilmän iberilýän hatlara jogap gaýtarmakýüküni mazaly ýetirýärdi. Iň kyny hem şyltak hatlary seljermek meselesidi. Hat şyltagam bolsa,golsuzam bolsa,ol barada sekretariata düşündiriş bermelidi. Işlän 26 ýylymyň dowamynda meniň üçin iň kyn ýagdaý döreden türkmen ýazyjysy hem edebi tankytçysy Nargylyç Hojageldiýewiň ýazýan hatlary boldy. Hatlaryndan çen tutsaň,dünýäde edebiýata düşüňän,doly bahaly eser ýazyp bilýän bir adam bardy. Ol hem Nargylyç Hojageldiýewiň özüdi.Onuň hüjüm obýekti Gylyç Kylyýew,KaýumTaňrygulyýew,Türkmen Jumageldiýew,Gurbandurdy Gurbansähedow,Ata Atajanow,Allaberdi Haýydow,Atamyrat Atabaýewdi.Şol adamlar bir ýere komandirovka gitse-de,kitaplary çyksa-da,N. Hojageldiýew,iň bolmanda,“alalamak”gaçybatalgasyna ýapyşyp derrew hat ýazýardy. Ýöne goýýan meselesi namartlyk hem bolsa,onuň bir mertlik edýän tarapy bellenip geçilmäge mynasypdy. Ol hiç mahal golsuz hat ýazmaýardy. Men ol adamynyň her aýda azyndan iki gezek 10-15 sahypalyk hat ýazmak üçin kitaphanalardan material ýygnap ýitirýän wagtyna haýpynyň gelmeýşine haýran galýardym.Barybir,ol şyltak hatlar awtorynyň isleýän netijesini bermeýärdi. Bermese-de,ol hat ýazmak keselinden aýnalyňp ötägitmeýärdi. Soýuzyň ýolbaşçylary-da,meniň işdeş ýoldaşlarym-da N. Hojageldiýewi heniz görmedigem bolsalar,“ýakyndan tanaýardylar”. Bir gezek Täjigistanyň wekili,professor Şöwket Hyýazy maňa “Atajan,sen edaranyň hiç işini etmeseňem,diňe Hojageldiýewiň hatlaryna jogap ýazýanyň üçinem alýan aýlygyň halaldyr”diýdi.

Biziň“hemişelik awtorymyzyň”hatlarynyň birinde bolsaB.diýen şahyryň “süpük arakhordugy” bellenip,edebiýaty biabraý edýän şeýle awtora-da islän wagty Peredelkino döredijilik öýüne putýowka berilýändig,ol ýerde hem onuň içip ýatýandygy habar berilýärdi. Şeýle ýazyjylara-da ýardam edýänligi üçin Türkmenistanyň edebi wekili Atajan Tagany desbi-dähil işinden boşatmak talap edilýärdi. Ýene bir topar hatda türkmen ýazyjylarynyň käbiriniň yslama berlip,ogullaryny sünnet etdirýändikleri “tankyt” edilýärdi. Gol çekilip ýazylan arza-şikaýatlara hökmany suratda resmi jogap ýazmalydy.Jogaplary bolsa iberilmezinden ozal uly ýolbaşçylaryň biri okap makullamalydy.

Men entek iş bilen onçakly öwrenişmäge-de ýetişmäňkä,merhum şahyr Amandurdy Alamyşowyň aýaly Aleksandra Wasilýewna Alamyşowa—Adamowiçden sekretariata bir hat gelip gowuşdy. Hatda,esasanam,A. Alamyşowyň “Sona” poemasynyň rus diline terjime edilmeýändiginden,umyman onuň döredijiligini propagandirlemekde hut Berdi Kerbabaýewiň özüniňemeli päsgelçilik döredýändiginden zeýrenilýärdi. Men günde telim gezek Aşgabat bilen telefonda gepleşip dursamam,ýerli soýuza sala-da salman,ilki-hä A. Alamyşowyň eserlerini propagandirlemegi haýyş edip,Türkmenistanyň Metbugat komitetiniň başlygy Akmyrat Orazowa Sekretariatyň adyndan,soňam şahyryň aýalyna öz adymdan şeýle hat ýazdym:

“Nomer-3083. 18. 11. 1967.SP SSSR,Moskwa.

Uwažajemaýa Aleksandra Wasilýewna!

Poema Amandurdy Alamyşyewa “Sona” odno iz krupneýsh proizwedeniy turkmenskoý poezii 30-h godow. ”Sona” kak i drugiye proizwedeniya togo wremeni,nesomnenno,sygralo nemaluýu rol w dele wospitaniya nowogo çeloweka w perwyýe gody sowetskoý vlasti. Odnako ne wse proizwedeniya togo wremeni perewodilis na russkiý ýazyk. Perewodilis liş te proizwedeniya,kotoryye polnostýu otweçali trebowniyam russkogo çitatelýa. Krome togo,do sih por my ne w silah perewesti na russkiý ýazyk proizwedeniä daže takih klassikow,kakSeýdi i Zelili.

My poprosili SP TSSR,çtoby kak možno skoree byl wypolnen podstroçnyý perewod poemy i peredali izdatelstvu “Turkmenistan”. Odnako my ne kompetentny reşat wopros ob izdanii poemy “Sona” otdelnoý knigoý na russkom ýazyke,Ýesli hudsowet izdatelstwa soçtyot selesoobraznym perewesti poemu to my postarajemsya nayti w Moskwe opytного perewodçika.

Çto kasaýetsya Waşego zaýawleniya o tom,çto izdaniyu poemy “Sona” ýakoby prepýatstwuýet B. M. Kerbabaýew,my tut s Wami ne možem soglasitsya. Izwestno,çto B. Kerbabaýew wysoko oseniwaýet tworçestwo A. Alamyşyewa (sm. statya B. Kerbabaýewa “Poetiçeskiý ýazyk”,“O lirike” i dr.)

Atadžan Tagan,

Otwetst.sekretar Soweta po turkmenskoý literature prawleniya SP SSSR”.

Çaky,Moskwadan gelen jogapdan ruhlanan Aleksandra Wasilýewna meniň hatymy eline alyp Berdi Kerbabaýewiň üstüne baran bolmaly. Sebäbi käň mahalgeçmäňkä B. Kerbabaýewden şeýle hat geldi:

“Gadyrly Atajan!

Alamyşowa-Adamowiçiň arzasy barada. Arza başdan-aýak töhmet.

1. Baýram Alamyşow bilen Seýit Muhammedow diýen adamlary men hiç wagtda göremok. Alamyşowyň poemasy barada meniň gatnaşmagym bilen hiç hili maslahat bolanok.

2,Alamyşow hiç wagtda “Halk ýazyjysy” bolanok—süpük tirýekkeş.

3. Kerbabaýew patyşa boljak bolanok. 42-nji ýylda Ýazyjylar soýuzyna başlykbolanyndan soň,ýekeje ýazyjam fronta gidenok. Alamyşow front garasyny

görenok. Ol adamçylygyny, ýazyjylygyny ýitirenden soň, 1943-nji ýylda soýuzdan çykarylady. Ýalňyşmaýan bolsam, 43-nji ýylda Trudrezervde tirýek zerarly ölüp galdy.

4. Alamyşowyň poemalary ogurlandy diýmek akyla geljek zat däl. Ýok zat nähili ogurlansyn.

Ol bir nenormalnyý—däli aýal.

Meniň maslahatym: M. W. Gorbaçowyň goly bilen Türkmenpotrebsoýuza hat ýazyp, şol aýal barada karakteristika soramaly. Hem-de maňa däl-de, sekretaryň —Aşyr Nazaryň adyna hat ýazyp, “Sona” barada soýuzyň pikirini soramaly. Ýogsam ol aýal ýene size gün bermez, MK-da ýazar.

Atajan, sen nähak ýere “Sona” odno iz krupneýsh proizwedeniý turkmenskoý poezii” diýip, murdar aýalyň eline uly tugalga beripsiň.

“Družba narodow” žurnalynyň 11 nomerinde Kerbabaýewiň gowy suraty bar eken. Belki, fotografdan ulurak suratyny alyp bolar.

Bu ýerde hemme saglyk-amanlyk. Köp salam.

B. Kerbabaýew.

4 ýanw. 1968”

NOWAÝYNYŇ ÝUBILEÝINDE

1968-nji ýylyň güýzünde Özbegistan beýik Alyşir Nowaýynyň 525 ýyllyk ýubileýini belleýärdi. Özbegistan Kompartiyasynyň Merkezi Komitetiniň Birinji sekretary Şaraf Reşidowyň hut özüniň irginsiz tagallasy bilen dünýä möçberinde geçirilýän ol ýubileýiň dabarasyny dag aşdy. Bir mysala ýüzleneyin. Dabara mynasybetli goýberilen harajatyň hasabyna tutulan samolýot Moskwadan Daşkende reýsden daşgyn ugradylýardy. Äpet “IL-62”-niň içindäki adamlaryň hemmesi Nowaýynyň ýubileýine barýanlardy. Olara milli özbek lybasyny geýnen gyzlar hyzmat edýärdiler. Salonlarda diňe özbek aýdym-sazlary ýaňlanýardy. Hödürülenýän milli tagamlaryň hetdi-hasaby ýokdy. Içgileriň köp görnüşi bardy. Nowaýynyň toýy asmanda toýlanýan ýalydy. Adamlaryň haýsy dilde gepleýändiginden baş çykmaýardy. Çünki samolýotda dünýäniň kyrka golaý ýurdundan wekil bardy. Nikolaý Tihonow, Berdi Kerbabaýew, Konstantin Simonow, Resul Gamzatow, Kaýsyn Kylyýew, Dawyt Kugultinow, Mustafy Karim, Gazagystan Ýazyjylar soýuzynyň başlygy B. Kerbabaýewi, “Aksakal agamyz” diýip aýratyn hormatlaýan alym Ady Şarypow dagy hem olaryň arasyndady.

Men bu wakany Alyşir Nowaýynyň ýubileý dabarasynyň neneňsi belent derejede geçendigini mahabatlandyrmak üçin ýatlamaýaryn-da, ony başga bir özümize golaý problema bilen baglaşdyrjak bolýaryn. Şonuň üçinem Daşkent aeroportunda gurlan görlüp—eşidilmedik, özbek garyndaşlarymyz aýtmyşlaýyn, “tantanally” garşylanyşygy-da, myhmanhana otaglaryndaky bol-telkiligi-de beýan edip durjak däl.

Nowaýy dabarasyna gelen wekilleriniň iki sanysyndan özgesini şäher myhmanhanalarynda ýerleşdirdiler. Özbek tanyşlarymyň agzyndan eşitmegime görä, şol iki adam hökümet rezidensiýasyna ugradylypdyr. Ol iki adam köpçülikden bölünip gitmek islemese-de, “domullanyň” raýyny ýykyp bilmändir. “Domulla” diýilýän-ä Ş. R. Reşidow, “iki adamam” Berdi Kerbabaýew bilen Nikolaý Tihonow eken.

“Adaty adamlar” bolan biz “Toşkent” myhmanhanasynda ornaşdyk. Menbile okan,bile işleýän ýoldaşym Kamron Hakim (Ol häzir Amerikada ýaşaýar.) bilen bir otaga düşdüm.

Asly daşkentli Kamronyň ene-atasynyň ýanyna salama gidip-geldik. Wagt agşamarady. Myhmanhanada gök çay içip otyrkak gapy kakyldy. ”Giriberiň!” diýip telim öwra jogap gaýtaranymyzdan soň,orta ýaşan ýygra adam emay bilen gapyny açdy.

—Otoçon Togan deýgan ekalarmiz şu honoda buladimi?

—Hawa,hawa. Men şol. Näme hyzmat,garyndaş?

—Man uzim Berdi oga Karbabaýew ekalarniň şofýory bulaman. Aksakal sizni kutub oturadi. Buýakka olib keliňler diýdiler.

Men derrew geýindim-de,şofýoryň yzy bilen daş çykdy.Myhmanhananyň gapysynda duran hökümet belgili gara“Wolganyň” gapysyna elimi uzatjakbolanymda,“gündogar hormatyny” berjaý etmäge gaýym şofýor menden öňürtdi.

—Buýruňlar!

Gara maşyn ýaňy zawoddan çykana,heniz ayak atylmadyga meňzeýärdi,täzeligiň buzgunç ysy burnuňa urýardy.

Alyşir Nowaýynyň adyny göterýän,alyn tarapyna şahyryň 10-15 metr ululukdaky suraty ýelmenen hem prožektorlaryň ýiti şöhlesi bilen ýagtylandyrylýan mähnet teatryň öňünden geçip giden maşyny gören DAInobatçylary hormat salamyny berýärdiler. Hormat salamynyň içinde oturana däl-de,gara maşynyň belgisine berilýändigini öz- özünden düşnükliidi.Ol günler “salam berilýän maşynlar” Daşkentdegaty kändi.

Köçe üste köçe söküp barýan gara maşyn meni bag-bakja bürenip oturan kaşaň ymaratyň alkymyna eltdi. Jaý ýörite adamlar tarapyndan goralýardy. Men “Hökümet residensiýasy” diýilýän ýere ömrümde ilkinji gezek baryp görýärdim. Bagynyň ajaýyp agaçlaryna çenli ýagtylandyrylýan ol jaý gadymy şalaryň köşgüne meňzeýärdi: daş-töweregi ümsümlikdi,päkizedi. Serhowzuň üstünde kowalaşýan kebelejikler parahat agşamnyň şypaly howasyndan lezzet alýardylar.

Şofýor meniň kimdigimi,kimiň ýanyna çagyrylandygymy aýdanyndan soň,öňündäki depdere sereden garawul derwezäni giňden açdy. Çaky,onuň depderinde pylanynyň ýanyna pylanyny goýbermeli diýen bellik bolmalydy.

Gül-pürçüge beslenip,lowurdap duran mermer daşlara bezelenötlüm-ötlüm otaglardan geçe-geçe,ahyr Ady aga Şarypowa sataşdym.

—Ady aga,siz-äjennetiň eddil törüne düşäýen ekeniňiz!

—Hawa,şyragym,nastoýaşıý uçmah-koý!—diýip,çaga ýaly päk göwünli sada gazak ýaşulusy ýylgyrdy. —Maňa-ha residensiýa hödürlenenok welin... Aksakal agama hyzmat gerek bolaýsa diýip,Berdi Myradowişiň (gazaklar,köplenç,“ç” sesine derek “ş” sesini ulanýarlar. —A. T.) kabinetiniň öňündäki boşýatan otagy eýeläýdim. Bular-a meni kowup bilenoklar,saçymyň agyndan utanýalar. Menem özümden bilip gidäýemok. —Ýaşuly öz sözüne özi gülüp goýberdi.

Gazagystanyň Ýazylylar soýuzynyň başlygydygyna,uly alymdygyna garamazdan,Ady aganyň sözleri,bir tarapdan,onuň örän sadadygyna şaýatlyk etse,beýleki tarapdan,Berdi Kerbabaýewiň OrtaAziýadasarpanyň belent tutulýandygynaşaýatlyk edýärdi.

Giň hem baý bezelen otagyň töründäkiB. Kerbabaýewiň ýanyna ýetýänçäm men kân ädim ätmeli boldum.Ol kaşan stoluň başynda bir zatlar ýazyşdyryp oturan eken.

Galamyny bloknodyň üstüne taşlap ýerinden turan ýaşuly goýberen hatasyny ýuwmarlaýan ýaly:

—Wekillerden üzňeleşmek birhili-hä boldy welin... —diýip,çalaja ýylgyrdy. —“Tihonow ikiňiz hökman rezidensiýada bolmaly” diýip,Şaraf Reşidowyňhut özi aýdanson...

—Hawa-da,olderejede haýyş edilse,“ýok” diýmegem birhili-dä...

—Şol-da. Hany otur! Häzir nahar getirderis.

—Men-ä naharly,ýaşuly.

—O nä beýle? Men-ä seni agşam-şamlygy bile edinmek üçin çagyrypdym.

—Bir sagat mundan ozal Kamronlara baryp gaýtdyk. Gowy edip myhmanladylar. Öňünden duýduraýan bolsaň,bärik gaýdardym-da.

—Aýby ýok—diýip,goja temezligini gaşady. —Hudaýa şükür,golaýymda Ady bar. Şoň bilen iýäýerin.Ady biçak gowy ýigit...

(Onuň “ýigit” diýýäni hem altmyşdan mazaly geçen adamdy!)

—Wiý,ýogsam-da bolsa,seň Kamron aşnaňam bu ýerdedir-ow! Samolýotyň üstünde görmämsoň...

—Kamron bir hepde bäri bu ýerde.Uly başlyklar ony öňünden iberdiler.Maňa-da Kamrona kömekleşmegi tabşyrdylar.

—Hawa-da,mynça myhman gelensoň,ýardamçam gerekdir. Kamronyň ene-atasygarry adamlarmy?

— Ýaş bolmasalaram,olar entek gaty daýaw. . Kakasy “Özbekfilmiň” baş redaktory bolup işleýär.

—Bolany ýagşy! Kamronam gowy oglan... Özbek garyndaşlar diýseň myhmanparazdyr. —Birdenem ol ýalňyşyny düzedýän ýaly. —Türkmenem myhmanparazdyr welin, —diýip sakyndy. —Ýarymyz çarwa,ýarymyz çomry bolansoň,biz owkada kân bir serenjamam berip durmaýas-da.

—Özbek nähili?

—“Özbek özüne bek!” Ýolda ýoldaş bolsaňam,bilindäki ýaglyga dolangy gury çöregi-de ýerine ýetirip iýer.Ýaglygyny tekizjek ýere ýazar,burçlaryny dogrular.Garaz,telim dürli tagam taýynlan ýaly eder. Türkmen aga welin,kädinem howduň üstünde iýer barar. ”Hem daýylaryna gider,hemem taýyna baş öwreder”.

Göç-hä-göçlükden galan endik-dä...

Soňra ondan-mundan gep açylyp,ahyram gürrüň Alyşir Howaýynyň üstünden bardy. Berdi aga goşgy-gazaly kân bir ýatdan aýdagan bolmasa-da,şu gezeg-ä başgaça gopdy. OlNowaýydan gaty köp setiri ýatdan aýtdy. Özem labyzly aýtmaga çalyşdy.Käbir agyr setirlere hut meniň üçin düşündiriş berdi.Iň soňunda-da ol:

—Araky terjime eden makalaň ýadyňdamy?-diýdi.

Men onuň Nowaýynyň ýubileýi mynasybetli “Literaturnaýa Rossiýa” gazýetiniň haýyşy bilen ýazan makalasyny ýatladym.

Berdi aga makalasyny türkmen dilinde ýazyp iberensoň,redaksiýa ony rus diline geçirmegi menden haýyş edipdi.Makala gazýetde çap boldy. Ýöne şol makalada maňa onçakly düşnüksiz bolup galan bir pikir bardy. Ol hem 1940-njy ýylda Keminäniň

ýubileýine gatnaşmak üçin Aşgabada gelen uly alym hem tanymal özbek-täjik ýazyjysy Sadrettdin Seýitmyratzade Aýnynyň aýdan sözleridi.

Berdi Kerbabaýewiň makalasynda ýazmagyna görä, Sadrettdin Aýny Aşgabatdaturkmen alymlary bilen duşuşanda: “Alyşir Nowaýy ähli türki dilli halklaryň deň—derejeli öz şahyrydyr. Ony haýsydyr bir türki dilli millete seňki diýip bermek ýalňyşdyr” diýipdir.

—Sen bu ýere gelmeziňden edil on minut öň maňa Şaraf Reşidow jaň etdi—diýip B. Kerbabaýewdiňe özi bilen gepleşýän ýaly hümrüdedi. —”Ertirki dabarada Orta Aziýadan ýeke adam çykyş etmeli welin, ol hem Kerbabaýew bolsun” diýdi. Elbetde...

Elbetde, dünýäniň kyrk töwerek ýurdundan delegatlar gelen uly dabarada tutuş Orta Aziýanyň adyndan geplemeli ýeke adamynyň türkmen ýazyjysy bolmagy örän buýsançlydy. Ýöne B. Kerbabaýew ony diňe bir özüne ýa-da türkmen halkyna goýulýanaýratyn hormat hasaplamaýar eken. Hut şol pikiri tassyklaýan söz onuň agzyndan çykadygam bolsa, hakykatyň şol mana golaýdygyna men göz ýetirdim. Men ony köpi gören syýasatçy Ş. Reşidowyň aýlawly diplomatlygy diýip hasap etdim.

Giň jaýy dymşlyk gurşady. Men dymyp bilmedim.

—Beýle bolsa, “Bu toý hemmämiziň toýmuzdyr” diýäýmeli bolar-da, B. Kerbabaýew aýdylany seljerýän ýaly, elindäki äýneginiň aýnasyna pitiklemäge başlady. Esli salymdan soňam ol, bir zat hakydasyna gelen ýaly bolup, maňa tarap ýiti nazar aýlady. Ol nazar hem sowala öwrüldi.

—Sen Babyry okapmydyň?

Men Babyryň adyny eşidýän-de bolsam, ýekeje setirini hem okamandygymy boýun aldym.

—Babyr ol barada “Nowaýy “bek” emes erdi” diýipdir. Sen Tejen Nepes, Nazar Gulla, Gandym Gurban dagy bilen köprükotur-tur ediş. Olar könäni ýagşy bilýäler. Diňe uniwersitetde bolaýmasa, biziň ýaşlarymyza könedən ders berilmeýär diýen ýaly.

Soňra ýaşuly stol üstünde duran ýazuw depderini maňa tarap süýşürdi.

—Şunda käbir närseler bolmalydyr...

Men depderi önüme çekdim. Şol mahal hem gapy kakylady. Bosagada edil ertekilerdesuratlandyrylýan peişdelereçalymdaş, başdan-aýak ak geýnen, owadanakselleli, sakgal-murty gar ýaly örän peşeneli garry adam peýda boldy.

Oňa nazary düşen B. Kerbabaýew mylaýym ýylgyryp, ýerinden turdy, ýeňil ädimler bilen gelene tarap ugrady.

Iki goja şeýlebir gadyrly salamlaşdy welin, men ol görnüşe aňk bolup seretdim. Olar edil iki sany ak guş öpüşýän ýaly bolup, bir-biregiň ýañagyndan taýly gezek ogşaşdylar, gujaklaşdylar, hal-ahwal soraşdylar.

Men hem baryp, goja özbek bilen salamlaşdym.

Özbek ýaşulusy elindäki ullakan düwünçegi stoluň üstünde goýdy.

—Öz bagyňdanmy? —diýip, B. Kerbabaýew gyrasyndan ir-iýmiş görnüp duran düwünçege garap ýylgyrdy.

—Albatda! Şu gollarym bilen ekgenlerimden—diýip, myhman ellerini görkezdi. —Özbek topragynda hezzetläýin diýip getirdim. Sizni körgenimge juda hursant man.

—Menem hursant (hursant—şat) —diýip, B. Kerbabaýew myhmany ýüzüne owadan gaýyş örtülen diwana eltip oturdy. Özi hem onuň edil gapdalyna geçdi.

Menem iki goja päsgel bermezlik niýet bilen öňki ýerime gelip, B. Kerbabaýewiňdepderini elime aldym. Ýazgylary okanymdan soň bolsa, olary ertirki dabarada edilmeli çykyşyň tezisleri bolsa gerek diýip çak etdim.

Biziň deň-duşlarymyzyň (esasanam meniň özümiň) könedan bisowatdygymyz barada B. Kerbabaýewiň edýän belligi dogrudy. Hakykatyny aýtsam, özüme-ä “Nowaýy! Nowaýy!” diýip, hälimi-şindi eşidýänem bolsam, Berdi Kerbabaýewiň “Myraly we Soltansöýüni” ýatdan diýen ýaly bilsemem, şahyryň ýekeje setirinem bilmeýärdim. Ýada Nesimi barada agzymyzda aş gatyklasagam, ol barada bar bilýänim Magtymgulynyň “Nesimini dabanyndan soýdular” diýen setiridi. (Men Nesiminiň bir tomlugyny ýap-ýaňy, 1994-nji ýylda okadym). Şol sebäpli-de Berdi Kerbabaýewiň Daşkentde eden ýazgylary meniň üçin diýseň täsirli boldy.

Iki goja gürrüňleşýänçä, ýanbukjamdan çykaran bloknotyma B. Kerbabaýewiň belliklerini başdan-aýak göçürdim. (Eger-de şol ýazgylarda ýalňyşlyk giden bolsa, olary Kerbabaýewiň hatasy hasaplaman, göçürjiniň, ýagny meniň ýalňyşym diýip düşüniň!.)

B. Kerbabaýewiň ýazgylary şeýle:

“Nowaýy öz gelip çykyşy boýunça haýsy kowma degişli? Babyr öz “Babyrnamasynda” “Alyşir “bek” emes erdi musahabi erdi” diýipdir. Bu ýerdesanaranäse köp.

Türki dünýäde Ataýy, Lutfy, Nowaýy türki dilli şygra rowaç beren beýik akyldarlar bolar.

Nowaýynyň “Çar kitaby”, “Hamsasy”—bu dokuz kitap ylmyň dokuz basgançagy, çeperçiligiň dokuz derejesi, türk älemiň ýanyp duran dokuz ýyldyzy. Olary okap öten, şerh edip bilen adama ulamadyse bolar. Nowaýynyň ýene kitaplary bardyr. Abdylhekim Gulmuhammet onuň “Muhakymat ul-lugataýyn” (“Iki diliň jedeli”) adyndaky täsin bir kitabyny sadalaşdyrylan halda 1925-nji ýylda bizde neşir edipdi, 1948-nji ýylda Nowaýynyň özbaşdak kitabyny çap edipdik. “Myraly hem Soltansöýün” adyndaky gürrüň hekaýatly halk eseri türk dünýäde diňe türkmenlerde diýip oýlaýan.

Nowaýynyň türkmenlere bolan yhlasyny ölçegsiz diýmek bolar. “Perhat hem Şirin” dessanyndan:

Eger bir kowm, ger ýüz, ýogsa münüdür,
Mugaýýyn türk ulusy hut meniňdir.
Alyp men tagty permanymga asan,
Çerik çekmeý Hytaýdan tä Horasan.
Köňül bermiş sözümge türk jan ham,
Ne ýalguz türk, belkem, turkman ham.

Nowaýy türkmen gözelineň aşygy. Beýt:

Nowaýy türklerniň terkin tutsa aýyp kylmaň ham,
Aňa bir türkmen mähweşiniň gamy mäkäm dolaşypdyr.

Nowaýyň Merw hakdaky beýtlerinden:

Eý, saba, gözden uçur Mazenderanyň werdini,
Kim kylyp men sürme Merwi Şah Jahannyň gerdini.
Tä bakyp, Merw sary baş uraýyn,

Başny gök manzarydan aşyraýyn.

Hem-de:

Mesgenim hijranda bolsa, erdi Merw Şah Jahan,

Bergeý erdi hijriden ölsem tenumge şah jan.

Nowaýy öz wagtynda Astrabatda mahalydostlugyň hem garyndaşlygyň hatyrasyna Töwrizde oturan Akgoýunlylar döwletiniň patyşasy Ýakup beg türkmenе ussat Abdyrahman Jamynyň bir eseriniň golýazmasyny peşgeşiberipdir.

Nowaýy üçin Merw sapaly hem rahat bir jaý. Ol Merw şährinde birnäçe medrese (husrowiýe), hanaka saldyrypdyr, şypahanalar gurdurypdyr. Merw medresesinde okaýan onlarça talyba öz girdeýjisinden harjy beripdir, alym akyllary goldapdyr.

Hyrat, elbetde, şol mahallar Horasanyň paýtagtydy. Hüseyin Baýkaranyň köşgi hem şol ýerde ýerleşipdi. Nowaýy öz “Mejalis ün-nefaýys” adyndaky tezkiresinde 460 takmyn şahyry, alymy, şyhlyry ýatlaýar. Şolaryň bir topary bolsa Merwden, xBawertden, Mänedden, Saragtdandy. Ruhy Ýazyry, elbetde, ýazyrdandy. Mir Sahyt Saragtda aradan gidipdir. Baba söwdaýy hem Bawertdendir. Mir Ceýit Hasan hem şol töwerekleriň adamy bolmaly.

Türkmeniň gadymy, Orta asyry, 18-20 asyrlary öwrenilýän bir pursatda ýaş alymlaryň ertirki güni barada oýlanmaly. Tejen Nepes, Nazar Gulla, Saýlaw Myrat, Gandym Gurban ýaly ýetginjek alymlary Aşgabatda gabap goýmaly däl. Olary Bagdada, Töwrize, Hyrada hatda Londona alymlaryň ýanyna göndermeli. Olar öwrenmeli. Hyjuwlary barka ýol geçmeli.

Nowaýy hem türkmenler uly bir taryh. Türkmende her sowatly öýde Nowaýy bardyr”.

Berdi aga ýaşuly özbegi bile nahar edinmäge yrjak bolup kän alada etdi. Emma ol daşarda uly oglunyň maşynda garaşyp oturandygyny, agtygynyň giçki otly bilen Samarkantdan gelýändigini aýdyp, ýazyjynyň hödürini kabul etmedi.

B. Kerbabaýew myhmanyny daşky gapa çenli ugradyp geldi-de:

—Ýaňky bir täsin adam—diýdi. —Özi-de taýsyz bagban. Men onuň bilen Hanyň (Han—Kerbabaýewiň Baýramaly şäherinde ýaşayan inisi. —A. T.) öýündetanyşypdym. Soňra ol Aşgabada-da telim gezek bardy. Şeýdip, aşna-ülpet bolduk ötagitdik. Hany, özbek düwünçegini açaly!

“Özbek düwünçegini” açmaga ýetişmedik. Ýene gapy kakylady. Bu gezekki gelen Ady agady.

—Aksakal aga, nä bu gün agzymyz orazadamydyr? Aş kaldyk-koý!—diýip ol bizi agşam nahara çagyrdy.

Iki ýaşuly maňa gaýtmaga rugsat berdi.

Gara maşyn meni Daşkendiň köçeleri bilen alyp barýarka-da türkmen sazynyň “Nowaýy” perdesiniň, diňe türkmenlerde bar bolan “Myrally we Soltansöýniň” döremeginiň sebäpleri barada oýlandym. Ýöne gelen netijäm bolmady...

Ertesi agşam sagataltyda Alyşir Nowaýy adyndaky Uly teatrda dabara başlandy. Dabarany başdan-aýak Şaraf Reşidowyň özi alyp bardy. Ol gysgajyk giriş sözünden soň ýubileýe dünýäniň haýsy ýurtlaryndan wekilleriniň gelendigini habar berdi. Her ýurduň hem onuň delegasiýasynyň ýolbaşçysynyň ady aýdylýardy welin, ýeňiljek elçarpyşma peýda bolýardy.

Gezek türkmenlere ýetende,Ş. Reşidow sesini üýtgetdi. Ol: “Türkmenistanyňdelegasiýasy. Ýolbaşçysy Berdi aga Kerbaba-ýew!” diýip,soňky sözi şeýlebirbasymbilen aýtdy welin,uly ýolbaşçynyň sesiniň her bir äheňinden “dürs many” çykarýan adamlar öňkülerinden has şowhunly,has dowamly el çarpdylar.

HALYPANYHORMATLAP...

Bu çaklamany tassyklamaga ýa-da ret etmäge meniň elimde dokumentýok.Ýöne 1966-njy ýyldaky,ýazyjylara Sosialistik Zähmetiň Gahrymany diýen adyň toparlaýyn (Aleksandr Prokofýew,Mürze Dursunzade we başgalar) berlişiginde Berdi Kerbabaýewiň hem ady bardy diýip gürrüň edýärdiler.Emma Türkmenistanyň ýokary ýolbaşçysynyň goldamandygy sebäpli B. Kerbabaýewi hödürlenişikden çykarypdylar.Ýaşulynyň özi ol mesele barada dil ýarmasa-da,birneme kemsinýändigiwelin duýulýardy.

Oňa Gahryman ady berilmese-de berilmedi welin,Gahrymanlyk berlen 8 ýazyjynyň arasyndaKerbabaýewiň bolmalydygy,bolaýmalydygy barada eli galam tutýanyň ikisiniň başynyň çatylan ýerinde gürrüň edýärdiler.

1969-njy ýylyň ýanwarynyň aýaklaryndaMoskwanyň etegindäkiýokary gatlak adamlarynyň saglygyna gözegçilik edilýän ýer bolan Borwihada dynç alýan täjik şahyry Mürze Dursun-zade öz ildeşi,meniň kärdeşim Şöwket Nyýazynyň ýanyna salama geldi.Gürleşip otyrkak ol menden Berdi Kerbabaýewiň saglygyny sorady. Şonluk bilenem gürrüň biziň aksakalymyza tarap öwrülensoň,Mürze domulla bize şeýle bir wakany gürrüň berdi. Men ondan eşidenlerimi,başarşymdan,üýtgetmän gündeligimebelledim.

“Men Borwihada Türkmenistan Kompartiýasynyň birinji sekretary Balyş Öwezow bilen bile dynç aldym. Ol meniň duldegşir goňşym boldy. Onuň bilen her gün duşuşdyk,duz-emek bolduk. Dynç alýan adamlar bolanymyz üçin mahal-mahal döwre gurap,käse göteräýmekdenem gaçyp ýörmedik. Men bir gezek öz elim bilen täjik palawyny bişirdim. Balyş Öwezowiçiňem öler aşy ýagly palawdy. Men ony nahara çagyrdym. Keýplerem kokeldi welin,Balyş Öwezowiç meniň döşümdäki Ýyldyzy gutlap bada göterdi. Men öz jogap sözümde gutlany üçin minnetdarlyk bildirdim-de: “Sarpaly Balyş Öwezowiç! Siziň ýaňky gutlagyňyzyň ýüregiňiziňteýinden çykýandygyna men asla münküň däl. Ýöne,siz meniň şu Ýyldyzy arkaýyn dakynmagyma ýardam ediň!” diýdim.Ol sebäbini sorady. ”Sebäbimi?—diýip,men gaty çynym bilen gepledim. —Sebäbi,men Gahryman bolup gomparyp barýarkam,öňümden Berdi aga Karbabaýew (Ol mydama KERbabaýew diýmän,KARbabaýew diýýärdi. —A. T.) çykaýsa,hut ynanyň,döşümdäki Ýyldyzy gizlemäge deşik gözläberýärin. Eger biz beýle Ýyldyza bir gezek mynasyp bolsak,Karbabaýew iki gezek mynasypdyr. ” Balyş Öwezowiçýubileýine gabatlap,aksakalyň döşüne Ýyldyz dakmagy wada berdi...”

Emma gep-gürrüňindençak edişime görä,Berdi Kerbabaýewiň özi welin respublikanyň ýokary ýolbaşçysy täzelenäýmese,Gahrymanlyk nyşanyny alaryn öýtmeýärdi. (Ol türkmen ýazyjylarynyň biri B. Öwezowa gep içirýändir öýdýärdi.)

B. Kerbabaýewiň 75 ýyllyk ýubileýi hem golaýlap gelýärdi.Men ýokary sylaga hödürlenýän adamyň dokumentleriniňazyndan bir aý ozalbarmaly ýerine iberilýändigindenhabarlydym. Ýazyjylar sylaga hödürlenende,oný hödürleýän

respublikanyň ýollaýan dokumentleriniň ýanyndan SSSR Ýazyjylar soýuzy hem hödürnama taýynlaýardy. Ony edaranyň kadrlar bölümi bilen bile taýynlaýardyk.

Emma B. Kerbabaýewiň 75 ýyllyk ýubileýine çenli ýigrimi günden sähel gowrak wagt galanam bolsa, ol barada hereket edýän adam ýokdy. Men edaranyň Işgärleriniň “gizlin bölüm” diýip atlandyryan bolüminiň (KGB-niň bir şahajygy bolsa gerek) müdiri, ýokary kwalifikasiýaly ýurist Aleksandr Iwanow iç Orýewiň ýanyna bardym-da, Mürze Dursun-zadaniň aýdanlaryny beýan etdim. A. I. Orýewiň jogaby gysga boldy. “Gadyrdanym, Berdi Myradow iç Gahrymanlyga, elbetde, mynasyp adam. Ýöne, respublikanyň özi ol meseläni öňürti gozgamasa, biz hereket edip bilmeris. Beýtsek, biziň güýjümüzizi mazamladygymyz bolar. Düzgün şeýle”.

Men şol günün özünde TSSR Ministler Sowetiniň SSSR Ministler Sowetiniň ýanyndaky hemişelik wekilçiliginiň medeniýet işleri boýunça referenti Haldurdy Weliýewe B. Kerbabaýewiň 75 ýyllygynyň golaýlandygyny, B. Öwezow bilen täjik şahyrynyň arasynda bolan gürrüňi aýtdym.

Haldurdy Weliýew hem hökümet telefony bilen (öz aýtmagyna görä) Aşgabada jaň edipdir-de, “ketderäkleriň” birine bolan gürrüňleri aýdypdyr. Şeýlelikde, “Berdi Kerbabaýewi SSSR Ýazyjylar soýuzy Gahrymanlyga hödürleýärmişin” diýen gürrüň ýaýrapdyr. Şol esasy ýok gürrüň hem Gahrymanlyga hödürlenmeli adamyň dokumentleriniň gyssagly ýagdaýda taýynlanmagyna getiripdir. (Belkem, ýaýran habar B. Öwezowyňam gulagyna ýetip, oňa Dursunzade bilen eden gürrüňini ýatladandyr.)

Habar derrew Moskwa ýetdi. Biz hem B. Kerbabaýewiň dokumentlerini haýal etmän taýynladyk. Dokumende ýolbaşçylarymyz gol çeken badyna A. I. Orýew meni ýanyna çagyryp: “Wagt gyssagly. Ýetişiläýjegi-de gümana. Şonuň üçinem dokumentleri sen hut öz eliň bilen gowşurmaly ýerine tabşyryp gaýt” diýdi. Olmaňa SSSR Ýokary Sowetiniň Prezidiumynyň Manež meýdançasýnda ýerleşýän kabulhanasýndak referent bolup işleýän Zinaida Andreýewna Žukowa diýen aýalyň oturýan ýerini salgy berdi, özi hem ol aýala jaň edip, meniň sanlyja minutdan barýandygymy duýdurdy.

Şondan kän mahal geçmänkä, SSSR Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesiniň guramaçylyk hem döredijilik işleri boýunça sekretary Konstantin Wasilýew iç Woronkow meni kabinetine çagyrdy-da, keýpi kök halda:

—Aksakal nähilidir bu günler?—diýip sorady.

—Oňat. Işläp otyr. Käte öýüne jaň edýän. Keýpi ýaman däl.

(B. Kerbabaýew ol mahallar Ýazyjylar soýuzýndan gidipdi.)

—Sen Aşgabada ýene bir gezek jaň et-de, ony biziň adymyzdanam, öz adyňdanam gutla.

—Näme bilen gutlamaly?

—Hut on minut mundan ozal Nikolaý Wiktorow iç Podgornýý Permana gol çekipdir. Berdi Myradow iç Zähmet Gahrymany boldy. Maňa Wasilý Filimonow iç Şauro jaň etdi.

Men öz otagyma bardym-da, derrew Aşgabada jaň etdim. Trubkany Kerbabaýewiň özi göterdi.

—Ýaşuly, gutlaýan!

—Eýsem-de bolsa, sen meni näme bilen gutlaýarkaň?

—Berdi Kerbabaýew Sosialistik Zähmetiň Gahrymany!

—Ony saňa kim aýdýar?

—Ony men aýdýan.

—Ony sen ýalynyň göwni isleýändir, dryg moý.

—Ol diňe isleg däl, ýaşuly. Ýaňyja Konstantin Wasilýewiç meni huzuryna çagyryp habar berdi. Onuň adyndanam gutlaýan. Oňa-da Köne ploşaddan Şauro jaň edipdir.

Şauro diýen familiýany eşiden gojada münkürlige ýer galmady öýdýän. Sebäbi W. F. Şauro SSKP MK-nyň medeniýet bölüminiň müdiridi.

Esli dyman Berdi aga:

—Beýle bolsa, bu ýerler ondan bihabarmyka? Menden-ä habar tutýan ýok. —diýdi.

—Woronkownyň aýtmagyna görä, Podgornýý on-on baş minyt mundan ozal Permana gol çekipdir. Ol habaryň entek Aşgabatda ýeten däl bolmagy-da ahmaldyr.

—Ýa şeýlemikä? —diýip, B. Kerbabaýew ynjalýkly jogap gaýtardy.

Şeýlelikde, Zähet Gahrymany bolanda B. Kerbabaýewi ilkinji gutlan men boldum.

Aradan kän mahal geçmänkä, Kerbabaýewiň ýubileýini bellemeli etdiler. (Ol dokument boýunça 15-nji martda doglan hasaplanýardy.) Dabara ilki Aşgabatda, soňam Edebiýatçylaryň Merkezi Öýüniň uly zalynda bellenmelidi.

Moskwadaky dabaranyň bolmaly günü ýaşulynyň döşüne Altyn Ýyldyz dakylady. Şol bahana bilen men hem Kremliň hökümet otaglarynyň birnäçesine girip gördüm.

SSSR Ýokary Sowetiniň Prezidiumynyň başlygy N. W. Podgornynyň şol pursat Skandinawiýa ýurtlarynyň birine wizit bilen gidendigi sebäpli, sylaglary onuň orunbasary, Gazagystan SSR Ýokary Sowetiniň Prezidiumynyň başlygy Sabyr Bilýälowiç Nyýazbekowgowşurmalydy.

Kremliň resmi otaglaryna girmek meselesi bir hepde öňünden gepleşilendi. Beýik diwarly agyr kabulhana ýetýänçäk, telim ýerde biziň dokumentlerimizi barladylar.

Berdi Kerbabaýew “Bu dünýäde görmedigi galan däl” diýilýänlerdendi. Ol türmede-de oturypdy, ölüm jezasyna-da buýrulypdy, yzarlanypdam, töhmet ýassygam bolupdy, tükeniksiz şagalaň-şatlyk hem görüpdi, Eziz han bilenem işleşipdi, Gaýgysyz Atabaýew bilenem. Şonuň üçin bolsa gerek, ol adam kiçi-girim zat üçin tolgunmaýardam, biynjalygam bolmaýardy. Emma bu gezek welin ol kabulhana girenimizden tolgunmaga başlady.

Biz baran mahalymyz giň otagda Zinaida Andreýewna Žukowa oturan eken. Başda B. Kerbabaýewiň dokumentlerini elten mahaly men onuň bilen tanşypdym. Ol gelenler bilen salamlaşandan soň, köne tanyş ýaly bolup meniň ýanyma geldi-de sypaýyçylyk bilen:

—Biz Berdi Myradowiçi bular ýaly günde azara goýup ýörmäliň—diýdi. —Şu dokumentleri özüň dolduraýsana. Ol gol çekäýsin.

Men B. Kerbabaýewe derek üç-dört sany kagyz doldurdym. Ýaşuly hem görkezilen ýere goluny çekdi.

Soňra Zinaida Andreýewna Kerbabaýewiň ýany bilen baran, SSSR Ýazyjylar soýuzynyň Prawleniýesiniň SSSR halklarynyň edebiýatlary boýunça başlygynyň orunbasary M. W. Gorbaçýowyň ýanyna bardy-da, onuň eline biýz berip ýylgyrdy:

—Bizde işsizlik halanmaýar. Sizem ýöne durmaň! Ýubilýaryň penjeginiň döşüne Ýyldyz dakar ýaly deşik ediň! —Ol deşik etmeli ýeri hem barmagy bilen görkezdi.

Men ömrümde ýeke gezegem ne Aşgabatda, ne-de Moskwada döwlet sylag-serpaýyny alyp görmäsoň (Ha ynanyň, ha ynanmaň—men şoňa gynanybam

duramak), aljak baýragyňy dakmak üçin edilyän deşige çenli öňünden taýynlap barmalydygyna gaty geň galdym.

Jaýda Berdi Kerbabaýewiň ýany bilen baranlardan M. W. Gorbaçýow ikimizden başga-da “Sowet Türkmenistany” hem “Turkmenskaýa iskra” gazýetleriniň ýörite habarçylary B. Paromonow, G. Matusow, TASS-dan bolsa gerek, elleri foto-kino apparatly adamlar bardylar.

Sylaglanýanlar üç adamdy. Olaryň biri B. Kerbabaýew, ikinjisi bir harby adam — polkownik, üçünjisini bolsa men kesesinden tanaýardym. Ol belli aktýor Rostislaw Plýatdy.

Penjekleriniň döşüni deşdirenler hem olaryň ýany bilen baran penjekleriniň döşi deşilmedik adamlar beýikligi dört metrden pes däl ýaly bolup görünýän mähnet gapynyň açylmagyna garaşyp durdular. Hiç kimden ses-seda çykmaýardy. Bu bolsa şatlykly dabara gelenleri däl-de, haýsydyr bir howsalaly ýagdaýaýadanyň garaşýanlary ýatladýardy.

Birdenem kän garaşdyran mähnet gapy giňden açyldy. Edýän gullugyna görä, sypaýydan tibet geýnen, eşiği harbynyňky bolmasa-da, özüniň harbydygy bildirip duran syrdaş kişiniň iki gapysynan seripgoýdy-da, myhmanlary çagyrdy. Ol adam edil agaçdan ýonulyp ýasalan ýalydy, ýüzünde-gözünde janly hereket, gymyldy bara meňzemeýärdi.

Sylaglanýanlaryň diňe birine Gahryman nyşany berilýär eken. Şonuň üçinem dabaranyň bissimillasy B. Kerbabaýewden başlandy.

— Köpmilletli Sowet edebiýatynyň öňünde bitiren görnükli hyzmatlary üçin ýazyjy Berdi Myradowiç Kerbabaýew...

Gezek orta boýly, tegelek ýüzli ýaş polkownige ýetende, S. Nyýazbekow onuň baýragyny gowşurdy-da, žurnalistlere ýüzlendi.

— Polkownigiň adyny hem alan baýragyny gazýet-žurnallarda, radio-telewideniýede äşgär etmegiň düýpden gadagandygyny duýdurýaryn.

Men şonda harby geýmindesamolýotyň nyşany görnüp duran polkownigi täze çykan uçary ýa-da oňa berkidilen howply ýaragy synagdan geçiren adam bolsa gerek diýip çakladym.

S. Nyýazbekow sylaglananlary ýene bir gezek gutlap, sylag alanlar hem olaryň ýoldaşlary bilen bile surata düşdi.

Kremlden çykylanson, Berdi Kerbabaýew hemmämizi “Moskwa” myhmanhanasynda ýerleşen lüks ottagyna nahara çagyrdy. Men ol çakylyga baryp bilmedim, agşamlyk ýubileý dabarasydy. Onuň guramaçysy SSSR Ýazyjylar soýuzy bolsa-da, esasy jogapkäri mendim.

Ol mahallar beýle dabara örän eserden garalýardy. SSKP MK-nyň medeniýet bölüminiň instruktory jaň edip ýa-dasekretariata ýörite gelip ýagdaý bilen içgin gyzyklanýardylar. Dabaraly ýygnaýyň prezidiumynda oturmaly adamlaryň sany, kimdigi, hatda çykyş etjekleriň näme geplejekdikleri hem olary biynjalyk edýärdi. Sebäbi beýle dabaralar partiýanyň milli syýasaty bilen baglydy.

B. Kerbabaýewiň ýubileýinde çykyş etmek isleýän adam kändi. Edaranyň ýolbaşçylary çykyş etmäge isleg bildirýänler ýanlaryna baranlarynda olaryň ýüzüne gelip bilmän, “Ol meseläniň öz jogapkäri bar. Şonuň bilen gepleşmeli” diýip, olary seniň üstüne iberýärler. Olar ýanyňa ýetmänkä-de “Pylany ýanyňa barýandyr welin sypjak bolgun.

Onuň agşamda çykyş etmegi hökman däl” - diýip,içki telefonda saňa jaň ederler. Beýle ýagdaý diňe B. Kerbabaýewiň däl,soýuzda geçýän hemme dabaralarda-da şeýleräki. Beýle“oýunlaryňam” özüne ýetik sebäbi-de bardy. Çünkiýubileý agşamlarynyň abraýyny göteräýjek N. Tihonow,S. Mihalkow,K. Simonow,R. Gamzatow,Ç. Aýtmadow ýaly äpetleri-häçkyş etmäge yrmak hyllallady. Olar her hili bahana tapyp,“tantanalý” agşamlardan gaçmak bilen bolýardylar. Onuň tersine,şolar ýaly dabaranyň abraýyna abraý goşman,gaýtamdabaranyň abraýyndan özlerine abraýgözleýän “maýdajyk balyklary” bolsa çykyşa goşman saklamak kyndy. Üstesine-de,şol “maýdaja balyklaryň” azap bary çekilip taýýarlanylman dabarany biabraý edäýmekleri-de ahmaldy. Ol hem dabaranyň jogapkäriniň boýnuna düşýärdi.

Moskwada Ýazyjylar soýuzy tarapyndan geçirilýän ýubileý dabaralarynyň däbe öwürülen kadasy bardy. Başky—dabaraly bölüm 45-50 minut,yzky—konsert bölüm 55-60 minut bolmalydy. Şeýlelikde,tutuş dabaraiki sagatdan uzak dowam etmeli däl. Wagt şondan uzaga çekse,toý dabarasy gutaranson,ýolbaşçylaryň ähligazaby seniň depäňden iner. Gije-gündiz ylganam bolsaň,sen işe el ujundan çemeleşen adam bolup galarsyň. Şeýle ýagdaýa sataşmajak bolup,sen iki minut wagt üçin epeý adamyň göwnüne-de degmeli bolýarsyň. Sebäbi dabaraly agşama (B. Kerbabaýewiňkini mysal alsagam) SSKP MK-nyň iki bölümüniň müdirleri,olaryň orunbasarlary käbir ministrler,ilçihana wekilleri gatnaşýarlar. Olar hem wagt meselesinde her minutyçäkli hasaplanýan adamlar. Şonuň üçinemýubileý dabarasynyňam jogapkärçiligi az-küş bolmaýar. In gowusy,zalda oturyp tomaşaçy bolmak.

Syýasy guramaçylyk,çeperçilik nukdaý nazaryndanam biziň ýubileý dabaramyz ýokary derejede geçdi. Ýazyjylaryň çykyşlaryny-da,konserti-de ölçelip berilýän wagta sygdyrdyk. Hiç kime käýelmedem,iňirdelmedem.

Indi bir bolan geň wakany ýatlasym gelýär. Ýubileý dabarasynyň ertesi,ýagny 1969-njy ýylyň 9-njy aprelinde,sagat 14-de SSSR Ýazyjylar soýuzunyň prawleniýesi Berdi Kerbabaýewiň hormatyna 100 adamlyk kabul edişlik gurady. Bu alada hem dabaraly agşam ýaly uly jogapkärçilikli bolmasa-da,hysyrdyly işdi.Onda nahara çagyrylýan adamlaryň berk spisogy bardy,her gabat gelen adam çagyrylmaýardy. Onuňam sebäbi,dabaraly agşamda bolşy ýaly ýene şol MK-nyň jogapkär işgärleri,Türkmenistanda 20-30-njy ýyllarda gulluk edip,häzir Moskwada ýaşaýan generallar,köne bolşewikleriň birnäçesi çagyrylýardy. Şonuň üçinem nahara çagyrylmadyk adamlar ol ýere goýberilmeýärdi. Myhmanlara ozaldan tipografiýada çap edilip taýynlanan owadan çakylyk biletleri iberilýärdi. Olar çakylyk alanlaryndan soň nahara geljekdiklerini ýa-da gelmejekdiklerini telefon arkaly bize habar berýärdiler. Jaň etmediklere özümiz jaň edýärdik. Gepiň keltesi,ozaldan gelýän tertip-düzgün bozular diýip biynjalyk bolmaga hiç hili esas ýokdy. Ýazyjylar soýuzynyň işgärleri,esasanam,respublikalaryň wekilleri kabul edişlik dabarasyny gurmakdakän “çorba sowadan” adamlardy.Şeýle dabaralaramürähetsiz “tötänden” hemişe geläýýän moskwalylary biz,köplenç,yüzünden hem tanaýardy. Olar barmak basyp sanaýmalydy.

Emma bu gezek“düzgün bozmak” biziň garaşmadyk tarapymyzdan peýda boldy. Kabul edişlik zalynyň önündäki myhmanlaryň ýygnaýan jaýynda bir nätanyş türkmen bardy. Ol adamy bizden önürti görenem B. Kerbabaýewiň özi boldy. Ol menden: “Sen bu ýere del adam-a çagyran dälmi?”-diýip sorady. ”Ýok” jogabyny alansonam: “Tanalmaýan

adam bar bolsa, ony häzirlilikçe, bu ýerden ugratjak bolaweriň!” diýdi. Şol sözüň yzy bilenem ol edilmeli gelşiksizräk hereketi öňünden ýuwmarlajak bolýan ýaly, biziň ozaldan bilýän zadymyzy, ýagny nahara belent mertebeli adamlaryň gelmelidigini, nätanyslar eşitmeli däl gep-gürüňleriňem bolmagynyň ahmaldygyny aýtdy.

Ol edil şeýle bolmaýanda-da, çagyrylman gelen nätanys bu ýerde artykmaçlyk edýärdi. Ýöne ol del türkmeniň özüni alyp barşy gaty arkaýyndy, ilden öň çagyrylan çuň hormatly myhmana meňzeýärdi. Ol kaşaň geýnen, görmegeýdi. Hatda ol başgalardan birneme gijräk gelen W. F. Şauro özüniň birinji orunbasary A. A. Belýaýewi yzyna tirkäp gapydan girende, olar bilen köne tanyş ýaly bolup görüşdi, hal-ahwal soraşdy.

“Myhmanyň” ol hereketi B. Kerbabaýewiň göwnünden turmady. Ol Şauro hem Belýaýew bilen gujaklaşyp salamlaşandan soň, meni bir çete çagyrdy-da:

—Sen şol biedebi bu ýerden ugradyp bilýäňmi ýa-da meniň özüm goşulmalymy? — diýdi.

Men synanyşyp görmäge wada berdim. Kiçijik zat ýaly bolsa-da, mesele kyndy.

Toýa diýip gelen adama nädip “Sen bu ýerden git” diýjek? Şonuň üçinem emel etmek isledim. Aňyrrakda Abdylly Myradow bilen gürleşip duran türkmen uniwersitetiniň mugallymy B. Kerbabaýewiň dosty Hanguly Taňryberdiýewi üm bilen ýanyma çagyrdym.

—Han aga, sen şol duran türkmeni tanaýaňmy?

—Bir görenime-hä meňzedýän welin, tanamadym. Men-ä ony seň dost-ýarlaryňdan birimikä öýdüp durdum.

—Men-ä tanamok, senem tanaňok, ýaşulam tanamaýar eken. Şoň üçinem “agaň” “Hanguly ony bu ýerden ugratsyn!” — diýdi.

—Näme üçin men ugratmaly? Bu ýeriň guramaçysy sen ahyryn? Onsoňam toýa gelen adamy nädip kowjak?

—Men-ä saňa ýaşulynyň tabşyrygyny aýtdym, Han. Isleseň ugrat, islemeseň, öz işiň. “Guramaçy sen” diýen bolup, ozalam ähli işi meň boýnuma taşladyňyz. Özüňizem iş tapman, gybat urup dursuňyz. Berdi aga hemmämize deň adam. Sizem kömekleşmeli ahyryn.

Sadadan ynanjaň dostum Hanguly Taňryberdiýew boýnuny gyşardyp “myhmana” tarap yöneldi, kän mahal geçmänkä-de, ýüzi boz-ýaz bolup yzyna dolandy.

—Gurtmuň, tilki, Han aga?

—Aý, “gurduň” bar bolsun, Atam. Ol-a meň ýüzümi gyzartdy goýberdi...

—“Gitmen” diýýämi?

—“Menem edil sen ýaly türkmen. Kerbabaýew seňem ataň dogany däl” diýip, gaýtam, özümi utandyrdy.

Gapyda durýangarawullaryň “kömegi” bilenem ol adamy ugratmagy gelşiksiz hasapladyk-da, ýagdaýa görä bolubermeli etdik.

Gitmäni-hä gitmäni welin, gaýtam ol türkmen stol başyna geçilende-de, gyraraga çekiläýmän, “prezidiumda” Georgiý Markow bilen Beki Seýtakowyň arasynda oturup, ilden öňürti nahara başlady, hyzmatçylaryň guýup bererine-de garaşman, çüýşeleri açyşdyrdy. Oturan ýeri tanymal adamlaryň arasy bolansoň, fotoagraflaryň bir hepdeden, eýeli eýesine gowşurmak üçin maňa getirip tabşyran kän sanly suratlarynyň ikiden birinde “hormatly myhmanymyzyň” şekili bardy.

Şol wakadan ýigrimi ýyl dagy geçensoň,iki bolup meniň arhiw materiallarymygörüňp otyrkak,edebiýatçy alym Kaka Salyh ol adamyň kimdigini suratyndan tanady. Ol Türkmenistanyň Ylymlar Akademiýasynda işleýär eken. Ýöne,birki ýyllykdadünýäden ötendigini nazara alyp,şu ýatlamada onuň adyny görkezmegiuslyp bilmedim.

ALADAÇY.

BerdiKerbabaýew ýeri gelende,owadan gülmegi,gerek ýerinde örän gaharlanmagy başaryan adamdy. Ol agrasdy,az geplidi,gyzykly anekdotlary,degişmeleri gowy görse-de,kelç-külç dälidi.Men ýekeje gezegem onuň agzyndan paýyş sögünç çykanyny eşitmedim.Onuň bilen känbir mäşi bişişmedikler: “Aý,Berdi aga diýilýän adam diňe öz şahsy aladasy bilen ýaşap ýören adam-laýt!” diýýärdiler. Emma ol beýle dälidi.Dogry,B. Kerbabaýewhem özi hakda-da oýlanýardy,öz aladasyyny-da edýärdi,kitaplary çyksa-da begenýärdi. Ol tebigy ýagdaý. Ýöne ol ýeri-pursaty gelende,başga adamlaryň aladasy üçin “göwnüne degilmesiz” adamlar bilenem dikleşýärdi.Men şeýle pursatlara kän gezek şaýat boldum. Onuň filosof Gylyç Mülliýewiň doktorlyk dissertasiýasynyň üstündenAşgabatdan Moskwa ýazylan golly-golsuz arzalar zerarly tassyklanmaýany sebäpli WAK-a (Bütünsoýz attestasiýa komissiýasy)ýörite baranda,men onuň ýanyndadym. Ol WAK-yň Wolkow familiýaly başlygy bilen gaty ýowuz gepleşdi.Onuň “Siz golsuz arzalara üns bermäň-de,bizde seýrek dogulýan alymyň işine üns beriň! Siz golsuz ýazylan arza boýunça WAK-my ýa-da ylmy işler boýunça?” diýen sözleri meniň ýadymda. B. Kerbabaýewiň eden saparyndan iki aý geçensoň,Gylyç Mülliýewiň doktorlyk dissertasiýasy tassyk edildi.

Ýa bolmasa,B. Kerbabaýewiň Magtymgulynyň kitaplaryny başga dillere terjime etdirmekde,ýaşlara kömek bermekde eden işleri gaty abyrsyz. Men şu ýazgymda onuň özümde saklanýan kan sanly hatlaryndan birki sanysyny mysal getireýin:

“Hormatly Atajan!

“Wera hanymdan (Wera Feonowa—SSSR Ýazyjylar soýuzynyňDaşary işler komissiýasynyň türk hem owgan edebiýatlary boýunçaterjimeçi geňeşçisi—A. T.)sorap habar et” diýipdim welin,näme üçindir,habar bermediň.Belkem,geleňsizlik zerarly unudansyň.

Men ol kitaby Ankaradan Wera hanymyň adyna iberipdim. Hatam ýazdym. Eýsem-de bolsa,ol kitap tizden-tiz bize gowşar ýaly,ýörite bar-da,haýyş et. Hanguly (H. Taňryberdiýew. —A. T.) kitaplary getirdi. Ýöne Ankaradan iberen kitabym ýok. Ol bärde zerur gerek. Tizle.

Hemme saglyk. Dostlara salam.

B. Kerbabaýew. 24. 11. 71. ”

Bu hat Berdi Kerbabaýewiň Türkiýä gidip-gelenden soň ýazan haty bolmaly. Hatdaky gürrüň onuň öz kitaby barada däl-de,Garajoglanyň diwanyna degişli. Ol Garajoglan barada gaty kän alada etdi. Onuň kitaplaryny getirdi,getirttdi,köp ýerlere ýüz tutdy. Emma ol Garajoglanyň Türkmenistanda çykan kitabyny görmän dünýäden ötdi.

*

“Gorkiý adyndaky Edebiýat insitutytynda okaýan okyjylara (hatdaşeýle—A. T.) ýörite hat.

Gadyrly okuwçylar! Biz Edebiýat institutynda terjimeçilik bölümüni nähili kynlyk bilen açdyrdyk, oňa nähililik bilen okyjylary taýynladyk. Sebäbi bize özüimizden ýetişen terjimeçiler suw bilen nan ýaly zerur. Şol zerur mesele üçin döwlet näçe maýa sarp edýär!

Men öz studentlerimiz şol ahmiýetli ýagdaýa kemsiz düşünýndir öýdýärdim. Siziň şowly okuwyňyza adatdan daşary guwanýardym.

Emma institut direksiýasynyň maňa beren maglumatyna görä, meniň şol ynamym, şol guwanjym üflenlen tüsse ýaly bolup, arman, puja çykyp barýar. Studentleriň iki-ýekesi bolaýmasa, galanlary hepdeläp okuwa-da baranoklar. Olaryň nirelerde gaýyp bolýanyny bilýän-de ýok. Özleriniň abraýyny ýele sowurýanlary-da ýok däl.

Gör, nähili ysnat! Gör, nähili aý şarpyk!

Şol agyr zarba çydaman hem men size şu haty ýazmaga mejbur boldum. Geliň, biz egri oturalyň—dogry gürleşeliň. Siz sowet ýaşlary, sowet okyjylary bolup durup, şeýle wejeralyga nähili ýüz urup bilýärsiňiz? Özüňiziň ýaş ömrüňizi, altyn wagtyňyzy, gözəl abraýňyzy nähili ýele sowrup bilýärsiňiz? Ýa institut maňa galp maglumat berýärmi? Şeýle bolsa, men ýörite baramda, näme üçin siziň hiç biriňizi-de tapmadym? Siziň nirededigiňizi habar beren-de tapylmady.

Belki, siziň okuwa baranyňyza ökünýäniňiz bardyr? Şeýle bolsa, döwlet maýasyny biderek sarp etmän, bizi namys astynda goýman, derrew zýňyza dolanmagyňyz zerur.

Şu haty okanyňyzdan soň, siz mazalyja oýlanyň. Meýliňiz okamazlykda bolsa, derrew goşuňyzy toplaň. Eger-de ýalňyşlyk goýbereniňize biraz düşüňip, ökünip başlaýan bolsaňyz, onda şindem bir pille, siz ähli haý-owaýydan elýuwup, бүтін үнсүňizi okuwa bermeli, sypdyran pursatlaryňyzy ýanyşdyrmaly.

Emma boş söz berip, ýeneöňki geleňsizligiňizi dowam edip, bizi ysnat astynda galdyrjak bolsaňyz, onda menden eýgilik temasyny etmeli däl. Men ýakynda ýene Moskwa bararyn, ähli ýagdaýyňyzy derňärim, kim zerur sebäpsiz bir gününü sypdyran bolsa, şol sagadyň özünde instituty terk etmeli bolar. Şeýlelik bilen zýňyzadolansaňyz, respublikanyň ýokary okuw jaýlarynyň birine-de ýerleşeris diýen tama etmän!

Hormatly Atajan! Meniň adymdan studentleriň baryny ýygna-da, şu haty okap ber. Kim näme pikirde? Maňa hiç hili wada gerek däl. Men okuw talap edýän—mañaterjimeçi gerek.

“Jany ýanan Taňrysyna gargar” nakyllyna görä, meniň aý sözümi gaty görmesinler. Özlerini gören bolsam, öz ýüzlerine has-da zäwegliräk söz aýdardym.

Berdi Kerbabaýew.

25 hoýabr, 1968”

B. Kerbabaýew hernäçe aladalansa-da, elinden-dilinden gelen kömegi etse-de, şol topardan biz ýekeje-de terjimeçi alyp bilmedik. Ýöne Berdi aga milli kadrlaryň köpelmegi üçin gaty kän alada edýärdi, biziň ýalňyşlyklarymyzy düzedýärdi, käte dagy juda gödek hereketlerimizi-de bagyşlaýardy. Ol Moskwa ýoly düşse, ýatakhana baryp, türkmen studentleriniň hal-ýagdaýy bilen içgin gyzyklanýardy.

Bir gezek,agşamaralar student otagymda ýeke özüm işläp otyrkam,gapy kakylady. Gapy kakany mydama çilim ýa-da otluçöp gözläp ýören student ýoldaşlarymyň biridir öýdüp “Giriber!” diýsem-de,gireniň kimdigine birbada ümsem bermedim.

—Ýeri,ýoldaş,işläp otyrmydyň?—diýen sowala yzyna garasam,iç işikde duran Berdi Kerbabaýewdi.

Men aňk-taňk bolup ýerimden turdum-da,ýaşuly bilen görüşdim.

—Aý,işem däl-de,oňa-muňa güýmenip otyrdym—diýip,gümp-samp etdim-de,stolumyň üstünde ýatan alty ýüz sahypalyk golýazmamymy ondan ýaşyrtjak boldum.

—Hany,Gowşut han barada roman ýazýa” diýdiler-le?!

Men Berdi Kerbabaýewiň ýanynda “Roman ýazýan” diýen howalaly sözi dilime getirmäge-de çekinip:

—Aý,ýok-la,roman ýazyp bolarmy?—diýen boldum.

—Onda Okalmaz Nuryýew dostuň maňa galat sözledimikä?—diýen goja stola golaýlady-da,Gowşut hanyň şahsyýetine,onuň döwrüne degişli maglumatlary bellän ullakan depderimi açdy,äýnegini dakynyp,sahypalamaga başlady.

—“Ýazamok” diýýäň welin,bu bellikler näme? Okalmaz galat aýtman,seň özüň galat aýdýan ýaly-la?

Berdi aga meniň ýygnan materiallarymyň käbiri bilen gaty ünsli tanyşdy. Ony ilki özüne çekenMarynyň Goňur obasyna ýesir düşen fransuz Blokwiiliň ýazgylary boldy.

—Şoňa-da suratçy-buýanky diýen bolýalar welin,galatmyka öýdýän. Ol Gowşut hanyň üstüne ýörite gönderilen hakyna tutma jansyz bolaýmasa.O zamanam biziň topragymyzyň,esasanam Merwiň hyrydary kändi. Gowşut hanyňam şolar ýalynyň biriniň elinden ölen bolmagy ahmal. Şeýle gep biz oglankagam bardy.

—Gowşut han,dogrudanam,iliň gürrüň edişi ýaly akyllý adam boldumyka,Berdi aga?

Ýaşuly esli salym dymdy-da:

—Bizde han köp boldy. Ýöne,Gowşut han ýalysy bolan däldir.Han ýöne han bolýar,hanlyk edýär,Gowşut hanöňürti guýmagursak akyldar,onsoň han.Atamyz pahyr oň adyny dilinden düşürmezdi.

Berdi Kerbabaýew şol agşam Gowşut hanyň eneden ters bolan gyzynyň adyna Düzüw dakylandygyndan başlap,Dowan şahyryň,Maýly hanyň ruslaryň öňünden suw alyp çykany üçin:

Bigaýrat,binamys boldyň sen,Maýly,

Elden gitdi,Gowşut hanym gelmedi — diýen setirlerine çenli ýatlady. Ol sözünü şeýleräk tamamlady:

— Bu zamanda han-begler barada ýakymsyz gürrüň köp edilýändir. Eýsem-de bolsa,Gowşut han hakda il içinde ýaman gep ýokdur. Ol uçursyz akyly-paýhas eýesi bolan. Halk ogly bolan. Giňgursak bolan. .

Ol “Giňgursak bolan” diýdi-de,aýdan sözünü tassyklaýan mysal getirdi.Bir gezek Gowşut hanyň ejesi eglip,tamdyra nan ýapyp durka,geçip barýandul çopan onuň sagrysyny synlapdyr-da,bir gödek söz aýdyp goýberipdir. Ol hem aglamjyrap oglunyň ýanyna barypdyr-da: “Sendenem han bolarmy? Geçip barýan bir süpügem eneň sagrysyna dil ýetirip geçdi. Han bolsaň,oň başyny al ahyryn” diýipdir.Gowşut han loh-loh gülüpdir-de

“Aý,eje,sagrysý hiç kimiň gözüne ilmeýän heleý han ogul dogrup bilmez ahyryn!” diýip jogap beripdir.

Berdi aga maňa rowaçlyk diläp,ýerinden turdy,sagbollaşdy.Birdenem ol gapa ýetip barýarka,yzyna dolandy-da:

—Hany,ruçkaňy ber-le!—diýdi.

Olstoluň başynda ornaşdy,äýnegini dakyndy. Meniň ullakan depderimiň ikinji sahypasyna ýeýle sözler ýazdy: “GOWŞUT HAN TÜRKMEN TARYHYNDA UNUDYLMAZ BIR OBRAZ.OL HALK OBRAZY.KIM ŞONY DIKELDIP BILSE,ONUŇ TÜRKMEN HALKY ÜÇIN UNUDULMAZIŞETDIGI.

BERDI KERBABAÝEW.

26.06.1965.”

Şol uly depder meniňMurgabyň Gojuk obasyndaky jaýymda henizem saklanýar. Mahal-mahal men ol depderi açyp,goja halypanyň tagaşyksyzrak,ýöne özboluşly harplary bilen eden ýazgysyny synlaýaryn,öz studentlik ýyllarymy ýatlaýaryn.

“MEN KI TÜRKEN IÇRE GEZDIM...”

Ozal belleýşim ýaly,Berdi Kerbabaýew syýasy çaknyşyklar zerarly durmuşyň aýy şarpyklaryny dadyp,gözüniň ody alnan adamdy. Oňa garamazdan,1970-nji ýyllardaAzerbeýjanda Nesiminiňhutazerbeýjan şahyry hökmünde ýubileýi bellenjek bolanda,Türkmenistanyň edebijemgyýetçiliginiň arasynda ol dabarany türkmenleriňem başgalar bilen bellemäge haklydygy barasyndagürrüňbaşlananda B. Kerbabaýew ol meselä keseden garaýansynçy bolup durmady.

Azerbeýjan garyndaşlarymyzyň Nesimini diňe özleriniň şahyry hökmünde kabul etmekleri dawany ula sapdy.Nazar Gullaýew bilen Tejen Nepesowyň ähtibarly taryhy hem edebi materiallary esasynda garasaň,Nesimi Yrakdaky türkmen edebiýatynyň merkezinden bolup çykýar. . Alyşir Nowaýy bolsa Nesimi barasynda “Nesaýym-ul-muhabbet” atly eserinde şeýle ýazýar: “Seýit Nesimi Yrak we Rum tarapyndaky mülkden erkendir,RUMY hem TÜRKMENI tillerinde şygrylar aýtgandyr. (Nawoi,Asarlar,tom 15.Toşkent,1963. sahypa 182.) Şundan ugur alsaňam,türkmenleriň ol toýuň eýesi bolmagy tebigydy.Aslynda Nesiminiň toýy Yrak türkmenleri bilen garyndaş bolýanlaryň hemmesiniň toýudy. Şonuň üçinem türkmenlerem ol toýuň guramaçysy bolmagahaklydy.

Taryh sahypalaryna ser salsañ,15-nji asyrdan Bagdatda türkmenleriň uly toparynyň ýaşandygy belli bolýar.Şahyr hem patyşa Ýsmaýyl şa Hataýy şeýle ýazýar: “Gitdikçe tükenir arabyň kuh-e mesgeni. Bagdat içre her niçe kim türkmen gopar”.Diýmek,Bagdatda kimi tutsañ,türkmen bolup çykaýýar eken.

Nazar Gullaýewiň irginsiz jepakeşligi bilen toplanan maglumatlara görä,Nesimi özüniň türkmen asly barada şu setirleri ýazypdyr:

Men ki türkmen içre gezdim,hiç musulman görmedim.

ýa-da:

Arap nutky tökülmüşdir tiliňden,

Seni kimdir diýen kim TÜRKMEN sen? (“Diliňden arap sözleri dökülip durka,kim saňa türkmen diýer?”).

Azerbeýjanlar bolsa ol setirlerdäki “türkmen” sözünü “turhman” diýip alaga-da: “O zamanlarda hemme türki dilli milletlere “turhman” diýilýär eken” diýen ýapyşalga tapyp, Nesiminiň toýuny diňe öz atlaryndan geçirmekçi bolýardylar.

Ilki Tejen Nepesow bilen Nazar Gullaýewiň gollary goýlan, soňam Nazar Gullaýewiň diňe öz adyndan ýazylan düýpli ylmy material maňa gowşan gününiň agşamlygy Berdi Kerbabaýew öýüme jaň etdi. Salam-helikden soňky iş gepleşigi örän gysga boldy: “Nazaryň taýýarlan dokumentleri gowşan bolsa, ony Tihonowyň hut öz eline gowşur. Kurýer bilen ýollama, özüň eltip bergin!”

Men Nikolaý Semýonow iç Tihonowyň “Stalin jaýyndaky” (Bir ganaty “Udarnik” kinoteatrly, bir ganaty “Estrada” teatrlykaşan jaý Stalin döwründe salnany üçin bolsa gerek, şeýle atlandyrylýardy. Ol jaýda “hökümet adamlary” ýaşaýardylar. Belli ýazyjy Ýuriý Trifonowol jaýyň ýaşaýjylary hakda “Kenardaky öý” atly ajaýyp roman hem döretti.) kwartirasyna jaň etdim. Trubkany ýazyjynyň gyzy Nina Nikolaýewna göterdi. Biz ozal çalarak tanyş bolanymyz üçin Nina derrew kakasyny telefonaçagyrdy. Umuman, Nikolaý Tihonow diýilýän uly şahs kömekçisiniň üsti bilen “Onuň şu mahal siz bilen arkaýyn gepleşmäge wagty ýok. Ýene bir öwrümde jaň edäýiň!” diýdirýänlerden däl di, sadady, tapbilendi, pespäldi, örän medeniýetlidi...

Meniň N. Tihonowa jaň eden agşamymdan iki-üç gün ozal Moskwada Edebiýatçylaryň Merkezi Öýünde bolup geçen plenumda türkmen ýazyjysy Gylyç Kulyýew hem çykyş etdi. Şonda ol Gündogaryň kowumdaş dilli halklarynyň gadymy edybiýatynyň wekilleriniň ýubileýi geçirilende örän inçeden yzarlanmasa, syýasy gapmagaşylyga sataşylaýmagyňam ahmaldygyny nygtady. Ýazyjy Nesimini mysal getirdi, onuň ýubileýini türki dilli milletleriň hemmesiniň toýy diýlip geçirilmelidigini belledi.

Gylyç Kulyýew öňe çykyp geplände zalyň ünsüni çekmäge örän ökde oratordy.

Şol gezeg-ä ol özüniň gaty taýýarlykly adamdygyny has-da subut etdi. Onuň çykyşyny SSSR Ýazyjylar soýuzynyň ýolbaşçylary hem uly üns bilen diňlediler.

Şonuň üçinem Nesiminiň ýubileýiniň “gürrüňliräkdigidinden” habarly, SSSR Ýazyjylar soýuynyň milli edebiýatlar boýunça Sowetiniň başlygy N. S. Tihonow şahyryň adyny tutanyndan ýaýdanyp gepledi. “Umuman, men şol ýubileýe goşulmakdan yüz döndersem gerek” diýdi. Oňa garamazdan, Aşgabatdan ýollanan hat bilen tanyşmaga razylyk berdi.

Ertesi belleşilen mahal men “kenar ýakasyndaky jaýda” peýda boldum. Gapyny özi açan N. Tihonow: “Dawaý, drug, po-turkmenskiý!” (“Hany, dost, türkmençeläli!”) diýip, iki elinem öňe uzadyp görşensoň, stol başyna geçildi. Ol ýaşlyk ýyllarynda Türkmenistana eden syýahatyny ýatlady, atly, düýeli, eşekli, paý-pyýada aýlanan ýerleriniň atlaryny sanaşdyrdy.

Men hem öz gezegimde, şol syýahatlaryň netijesinde onuň döreden “Ýol ber, Gürgen çaýy!” diýen eserini okanymda, edil türkmen awtorynyň eserini okan ýaly bolandygymy nygtadym.

Şondan soň gürrüň baş meselä—Nesimä syrykdy. Nikolaý Semýonow iç mylaýym gyzyly ýüzi agraldy.

—Nesimi barada dek düýn Geýdar Alyýew jaň etdi. Öten agşamam Berdi Myradow iç Kerbabaýew. Bir-ä ýegre dostum. Birinem, özüň bilýän. (Azerbeýjan KPMK-nyň birinji sekretary. —A. T.). Men hanja ýörejegimi bilmän, ýubileý Komitetiniň başlygy Georgiý Markowa jaň etdim. ”Goý, iki respublika Nesiminiň ýubileýini nähili

geçirmelidigi hakda bir çukura tükürsin. Biz şondan soň goşulaly” diýdim. Indi Markow hem janserek...

Men Nazar Gullaýewiň taýynlan dokumentlerini ýaşula goýup gaýtdym.

Şol günün ertesi SSSR Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesiniň Nesiminiň ýubileýini geçirmek baradaky Komitetiniň dabarataýynlyk görşi sekretariatyň mežlisinde diňlendi.

Ol meseleden öňürti Ýazyjylar soýuzynyň ýakynda Yraga gidip gelen toparynyň hasabaty alyndy. Ol barada delegasiýa ýolbaşçy bolup gidenkabardin ýazyjysy Alym Pşemahowiç Köşekow çykyş etdi. Ol saparyň hemme zadynyň oňat bolandygyny nygtamak bilen bir ýakymсыз ýagdaý hakda-da durup geçmeli boldy. Delegasiýanyň hatarynda bir Azerbeýjan ýazyjysy hem bar eken. Ol yrakly “öý eýelerine”: “Maňa ildeşim Nesiminiň mazaryny görkeziň!” diýip, haýyş edipdir. Asly türkmen bolan öý eýeleri hem ol sözleri halaman: “Özi yrakly şahyr nädip siziň ildeşiňiz bolýarmyşyn? Kapitalistler-ä biziň ýerasty baýlyklarymyzy sorup alýar. Indi sizem biziň ruhy baýlyklarymyzy almakçy bolýaňyzmy?” diýipdirler. Ol habar hem nesimili meseläniň has-da dartgynlaşmagyna getirdi.

Nikolaý Tihonow gara dere batyp söz sözledi. Ol Nazar Gullaýewiň hatyndanam birnäçe mysal getirdi. Şeýle hem ol Nesiminiň haýsy milletiň wekilidigini nygtap durman, “Gündogar şahyry” ýa-da “Türki dilli şahyr” diýäge-de ýubileýi geçirmegi maslahat berdi.

Emma gojanyň “Ne çiş köýsün, ne kebab” etjek bolmasy doly goldanmady. Mežlisde galmagal turdy. Moskwadaky galmagalyň ýaňy derrewem Bakuwa ýetipdir. Geýdar Alyýewiň hut özi Aşgabada jaň edip, M. Gapurow bilen “mazaly” gepleşipdir. “Ýokaryk” çagyrylan Nazar Gullaýewe bolsa “üsmümje” bolmak maslahat berlipdir. Netijede, Nesiminiň ýubileýi Bakuwda hem Moskwada azerbeýjan şahyrynyňtoýy hökmünde geçirilmeli edildi.

Men derrew N. Gullaýewe dört setir degişme ýazyp ýolladym:

Ruhanylar aldap beýik Allany,
Nesimini dabanyndan soýdular.
Bu gün Tihonowy, Nazar Gullany,
Gardaşlarmyz çoh azara goýdular. —

Şonuň yz ýanyndan Moskwa komandirovka gelen B. Kerbabaýew Nesiminiň ýubileýi barada ýangynly-ýangynly gürrüňler etdi-de:

—Hany, Nazaraýollan beýdiňi aýdyp ber!—diýdi.

Men ony gaýtaladym.

Berdi aga ýylgyrdy-da:

—Seresap bol!—diýdi.

—Näme üçin seresap bolmaly? Hakykatyň ýalana öwrüleni üçinmi?

Meniň sowalym ýaşula ýaramady. Onuň ýüzi agraлды.

—Hakykat iş ýüzünde hakykata öwrülýänçä, kän gezek çürkenilýändir. Birinjiden, seň başyň ýaş. Ikinjidenem, türkmende “Oýunçy utulanyny bilse ýagşy” diýen gep bardyr... Biziň ýolbaşçylarymyz şeýleräk adamlar-da. Diňe öz janlarynyň rahatlygy barada oýalanýalar...

13 BIŞOW SANMYKA?

1969-njy ýylda ýazyjylaryň Gyrgyzystanda geçmeli sebitara duşuşygyna gatnaşmaga razyçylyk beren Berdi Kerbabaýew Frunze şäherine Aşgabatdan göni baraýman, Moskwanyň üstünden aýlanyp gitmeli etdi. Ol paýtagta gelende, “Moskwa” myhmanhanasynyň 6-njy gatyndaky 13-nji otagda ýerleşdi.

Ikimiz tirkeşip, jaýa giren badymyza ýaşuly, garaşylmadyk ýerden stola бүdredi. Stoluň üstünde duran kaşan grafin ýere gaçdy-da, dört-baş bölege bölündi.

—Nämäni göwnüňe getirseň, şolam bolýa-da! — Berdi aga grafin böleklerini aýagy bilen bir gyra sürüp durka hümrüdedi. — Şu gezeg-a samolýotda-da 13-nji hatarda oturmaly boldy. Ýaňy şu otaga pul tölänimde-de, 13 manat bermeli eken.

—Jäç döwülse, gowulyga ýorulýar-a...

—Ony orslar şeýle hasap edýäler. Inlisler bolsa 13 diýen sany halamaýarlar.

—Biz orsam däl, inlisem. Şonuň üçinem göwnümize zat getirip durmaly däl.

—Ol-a şeýle welin... — diýip, B. Kerbabaýew oturgyja geçdi. — Hany, sen arabalymeseläni bir çözü, dorogoý drug!

(Kerbabaýew “taksi” ýa-da “maşyn” diýmän, mydam “araba” diýýärdi.)

Men edara jaň edip, ertir aeroporta gitmäge maşyn buýrmak üçin ýazuw stolunyň üstünde duran telefon apparatynyň ýanyna bardym. Görsem, apparatyň ýüzüne-de 292-26-13 diýlip ýazylypdyr. . .

—Ýaşuly, telefonyň nomeri hem 13 bilen gutarýar eken!

—Ana, gördüňmi! — diýip, goja ýylgyrды. — Bir gezek gämä münen ýolagçylaryň jemi sany 13 bolany sebäpli bir inlis diplomaty öz ýolundanam galaýypdyr.

Berdi Kerbabaýew yrmçy hem däl di welin, şol gezeg-ä 13 diýen san ony biynjalyk edýän ýalydy.

Edaradan ertir bize berilmeli maşynyň nomerini sorasam, 86-13 diýdiler.

—Bu nähili boldy! — diýip, B. Kerbabaýew gülüp goýberdi. — Hernä muň soňy bir eýgilik bilen gutarawersin-dä!

Biz ertir irden Gyrgyzystana bile uçmalydyk. Şonuň üçinem ozaldan telefon arkaly wadalaşygymyza görä, men bu gije myhmanhanada galmalydym.

Berdi Kerbabaýewiň ukusy “guşuň ukusy ýaly” diýilýändi. Ol gaty giç ýatyp, gaty ir hem oýanýardy. Onuň üçin uklamak kynam däl di. Ýolda-yzda maşynyň üstünde-de, gözünü ýumdugy uklaýýardy. Ol özüne erk edip bilýän adamdy. Käte ol “Üç minutlyk uky maňa bir sutka ýetýär” diýip gülýärdi.

...Men B. Kerbabaýewiň sesine ukudan açyldym. Jahan ýaňy ýagtylyp ugran eken. Emma gara kostýum geýip, aýnanyň önünde daşaryk seredip duran goja pessaýdan ýognas sesi bilen aýdyma hiňlenýärdi:

Çarhy bet bakryň elinden eýlerem men dady heý,
Çünki kyldy bizni gamgyn, özgelerini şady heý...

Baglarda gyzylalma,
Ýar lebi şirin alma.
Ajala men çoh ýalbardym:
“Özüň al, ýarym alma!...

Şol aýdymyň yzyndan meniň heniz eşitmedik setirlerim ýaňlandy:

Dagystan —dag ili,
Gürjüstan — bag ili.
Daglaryň üsti garly,
Baglary päk enarly... —

Men oýanandygymy bildirmän,uzak wagt aýdym diňläp ýatdym.

Otagda ertirlik edinenimizden soň,goş-golamlarymyzy alyp daş çykdyk. Aşakda biz bilen bile gitmeli belarus ýazyjysy,Lenin baýragynyň laureaty,“Palessiýa senenamasy” diýen epopeýanyň awtory Iwan Pawlowiç Melež hem garaşyp duran eken.

Biz diplomatlarymyzy Meležiň çemodanjygynyň ýanynda goýup,aýak çeken badymyza daşary ýurtly turist bary alagalmagal bolup myhmanhanadan çykdy. Olar hem biziň ýanymyzda saklandylar. Kän mahal geçmänkä,turistleriň mähnet awtobusy gelip durdy. Gaýda-gaýmalaşyk başlandy. Daşary ýurtlular awtobusa gapgarylansoň,duman sowlan ýaly boldy. Şol mahalam B. Kerbabaýew gapdalyna garady-da:

—Hany,meň diplomatym?—diýdi.

Garma-gürmelikde onuň diplomatynyň daşary ýurtlularyň goş-golamynyň arasy bilen gidendigi ikuşsuzdy.

Men ugrajak bolup duran awtobusa tarap ylgadym.

Biziň çakymyz dogry bolup çykdy.

Gojanyň diplomatynyň daşary ýurtlularyň goş-golamynyň arasy bilen gitmeginiň sebäbi hem bar eken. Kerbabaýewiň diplomatynyň tutaýyndaol ozal daşary ýurda gidip gelensoňam aýrylman galdyrylan,ýüzüne latyn harplary bilen “Mister Kerbabaýew” diýip ýazylan birka bardy. Myhmanhananyň hammalary bolsa şol birkä seredipdirlerde,“misteriňki” bolansoň,Berdi aganyň diplomatynam awtobusa basypdyrlar.

—Gördüňmi 13 sanyň bişowdygyny!—diýip,elgoşy gaýtarylyp getirilen B. Kerbabaýew güldi. —Ana,seň 86-13-iň hem peýda boldy!

Biz üç bolup,86-13-e atlandyk-da,aeroportatarap ugradyk.

Heniz şäherdenem saýlanmankak,agraslanan ýaly bolan “Wolga” silkindi welin,maşyndan az-kem başy çykýan B. Kerbabaýew:

—Ana,dorogoý drug,arabaňam tigri ýaryldy—diýdi.

Dogrudanam,maşynyň tigri ýarylypdyr. Üstesine-de,geleňsiz şofýoryň ýanynda ätiýaçlyk tigri-de ýok eken. Indi ol maşyny ýedi ýoluň üstünde taşlap,soýuza gidip tigr getirmelidi ýa-da jaň edip,şofýor ýoldaşlarynyň birine ýalbarmalydy.

Kerbabaýew diplomatyna ýapyşdy.

—Öz gamymyzy özümüz iýibereliň!Bu sölitäň raýyna garasak,samolýotdanam gijä galmagymyz ahmaldyr.

Taksä kän garaşmaly bolmadyk. Ýöne ulaga münen badymyza goja yzyna gaňryldy-da:

—Gördüňmi,drug,13 sanyň ediberişini!—diýip ýylgyrdy.

Biz aeroportaaman-esen baryp,deputatlaryň otagynda çay içdik-de,derrewem samolýota mündük. Emma uçmaly wagtyndan kän mahal geçse-de,samolýot ýerinden gozganmady. Ol uçjaga-da meňzemeýärdi,trapy-da aýyrmaýardylar Onuň daşynda alada bilen gaýmalaşyp ýören adam kändi. Birdenem,ýolagçylara samolýotdan düşmegi buýrdular.Biz ýene deputatlar otagyna bardyk. Oturup-oturmankagam ýene samolýota

münmäge çagyrdylar. Garaz,şeydip,ýolagçylary alasarmyk güne saldylar. Ýagdaý şeýle bolansoň ynjalyksyzlanmanam durulmady.

Soň bilip otursak,bir kel-köwser ýolagçyçemodanyny tabşyryp,registrasiýadan geçensoň,bufete çay içmäge gidipdir,bildirşi hem eşitmändir.Şonuň üçinem ýolagçylary samolýotdan düşürip,şol gelmedik adamyň “howply bolmagy mümkin”çemodanyny gözlemäge başlapdyrlar. Şol mahalam çayhor ýolagçy haýdap gelipdir.

Ak bulutlaryň depesine çykan samolýot Gyrgyzystana tarap gönelensoň,men ýaşulynyň ýüzüne garadym-da:

—Şol 13 diýilýän sanyň birneme bişowdygyna menem indi ynanman duramok— diýdim.

—Biynjalyk bolma!—diýip,goja ýylgyrdy. —Asmandaky samolýotyň tigri ýarylmaz...

Biz sag-aman Frunze şäherine baryp ýetdik.B. Kerbabaýew aýratyn bir ýeňil maşyn berkiden ekenler. Ol ulaga münmäňkä,maşynyň döwlet belgisiine seredensoň,maňa garap ýylgyrdy.

—Hudaýa şükür! Muň-a nomerinde13 san ýok eken...

Dogrusyny aýtsam,biziň şol gezekki Gyrgyzystan saparymyzdan soň menem 13diýen sandan çekinmän duramok.

TANALÝANHEMSYLANÝANADAM

Berdi Kerbabaýew köp ýerlerde tanalýan adamdy. Bir gören,gürleşen adam onyunutmaýardy.Onuň özüni tanamaýanlaryň köpüsi kitaplary bilen tanyşdy.Ýazyjynyň käbir eserleri bolsa dünýäniň onlarça diline terjime edilipdi.

Meniň “Berdi Kerbabaýew” diýen ýazgylar depderimde şeýle bir bellik bar eken:

“Şu gün “Astoriýa” myhmanhanasynyň birinji gatyndaky dynç alynýan ýerde “Literaturnaýa gazýetany” okap otyrkam,golaýymdaky kürsüde ornaşan hindi aýaly maňa tarap seredip,ýanyndaky ýaş gyza öz dilinde bir zatlar diýdi. Men bir sözüne düşünmesemde,gürrüniň özüm barada gidendigini çakladym. Asyl ýaş gyz ol gartaşan aýalyň dilmajy eken. Dilmaç päsgel berilýäni üçin menden ötünç sorady-da:

—Siz rus dilindäki gazýeti okaýarsyňyz welin,daş sypatyňyzdan-a orsa meňzäňizok—diýdi. —Hany m siziň nä milletedigiňiz bilen gyzyklanýar. Ermeni bolsa gerek diýip çak edýär.

Men özümiň türkmen digimi,Leningrada bolsa Moskwadan üç günlük komandirovka gelendigimi,başga myhmanhanalardan ýer tapylmansoň,daşary ýurtlularyň ýaşaýan “Astoriýasyna” tötänden düşendigim hakda aýtdym terjime edilenden soň,hindi aýaly,tanşyna sataşan ýaly bolup,mylaýym ýylgyrdy-da,bir zatlar diýişdirdi.

Dilmaç öz borjuny berjaý edende,men ol aýalyň “türkmenleriň “Aýgytly ädim” romanyny” Ýaşpalyň terjimesinde öz ene dilinde okandygyny bilip galdym.

8 apr. 1968,Leningrad,“Astoriýa”.

Bir gezek men şahyr Resul Gamzatowy Moskwanyň “Şeremetýewo” aeroportundan daşary ýurda ugratmaly boldum. Ýolda barýarkak oňa:

—Resul aga,siz dünýäň gaty kän ýurdunda bolduňyz. Türkmenistana-da gezmäge baryň ahyryn!—diýdim.

—Barardym welin,Berdi Kerbabaýew bolmasa,kim maňabir käse çay berer?

Men ony ýeňjek bolup:

—Uç million türkmeniň üçden biriniň ady Berdidir—diýdim.

Resul aga maňa agras nazar bilen garady.

—Üç million türkmeniň üçden biriniň adynyň Berdidigini sen maňa ynandyrarsyň. Ýöne Berdi Kerbabaýewiň iki boljagyny maňa Hudaýam ynandyryp bilmez. . .

Ol sözler türkmeniň myhmanparazlygyny peseltmek üçin däl-de,Berdi Kerbabaýewiň myhmanparazlygyny tekrarlamak üçin aýdylýardy.

Gepiň gerdişine görä,Berdi Kerbabaýewiň myhmanparazlygyny aýratyn belläp geçmeseň,onuň doly keşbi görünmez.Onuň “düzynyň zordugyny” ýaşulyňy ýakyndan tanaýan,ýöne ony sulhy almaýan adamlaryňam köpüsi mertlerçe boýun alýarlar.

1974-nji ýylyň maý aýynda Aşgabatda edebiýatçylaryň uly ýygnaýy geçirildi.Oňa SSSR-iň hemme sebitlerinden diýen ýaly 80- denem gowrak adam gatnaşdy.

Şol mahallar Türkmenistan Kompartýasynyň Merkezi Komiteti serişde tygşytlamak bahanasy bilen Ýazyjylar soýuzynyň öz gazanan puluny-da gelen-giden myhmana çay-suw bermek üçin sowmagy gadagan etdi. Şeýlelikde,Aşgabat ýygnaýygyňa gatnaşýanlara hezzet-hormat etmek meselesi biziň iş programmamyzdan öçürildi.

Gelenler myhmanhanada ýerleşenlerinden soň,men adaty endigim boýunça B. Kerbabaýewiň öýüne salama bardym. Berdi aga şol mahallar Ýazyjylar soýuzynyň başlygy däl-di.Şeýle-de bolsa,ýaşuly myhmanlaryň ýagdaýy bilen gyzyklandy.

—Gonaklaryň çay-suwuna seredýän barmy?

—Ýok.

—O näme üçin beýle?

—Aý...

—Eýsem-de bolsa,çay-suwuna seretmejek bolsaňyz,öýüňüze gonak çagyryp näme etjekdiňiz?

—Merkezde ol barada ýapyk karar barmyşyn.

—“Ýapyk karar barmyşyn!”—diýip,B. Kerbabaýew ýaňsyly ýylgyrdy. —Eýsem-de bolsa,ol kararda “Myhman çagyryň-da,çay-suw bermän,yzyna ataryň!” diýen ýörite görkezme barmyşynmy?

—Onçasyny-ha men biljek däl,ýaşuly.

Ýazyjy esli salym dymyp oturdy-da:

—Soýuzyň başlygy näme hereket edýär?—diýdi.

—Görkezme bar bolsa,olam şol görkezmä görä hereket eder-dä.

Berdi aga “h-m” edip ardynjyrady.

—Myhmanlaryň jemi näçe adam?—Jogap alansoňam ol:—Arabaçysy,beýlekisi bilen ýüz gowrak boljak-da—diýdi. —Men olaryň hemmesini-hä bir gezekde çagyryp bilmen.Gap-gajymyz ýetmämese...

—Aý,ýolbaşçylaryň özlerine abraý gerek bolmasa,sen näme üçin azara galmalymyşyň?—diýip,men öz pikirimi gizlejegem bolmadym.

Goja çynlakaýgörnüşe girdi.

—Eýsem-de bolsa,Türkmenistana gelen del myhmanlar hezzet-hormatsyz atarylsa,gelşiksiz bolar.Olaryň arasynda bu topraga ilkinji gezek gadam basanam bardyr.

—Onyň-a dogry.

—Dogry bolsa,gowusy,sen kinaýaly gepiňi goý-da,myhmanlaňňy ikä böl.Ellisini erte agşam sagat alta,ellisinem birigün agşam sagat alta alyp gel. Bizem başarşymyzdan saçak ýazaly.Baryny beren uýalmaz!

Şol gün agşamlykSSSR Ýazyjylar soýuzynda işleýän,bile gelen ýoldaşlarymyz bilen guramaçylyk ştabyndaelimiz spisokly oturup,myhmanlary iki bölege böldük. .Gapy-gapy aýlanybam,kimiň ertir,kimiň birigün Hywaly Babaýew köçesiniň 3-nji ýaýynaB. Kerbabaýewiň öýüne myhmançylyga barmalydygyny öňünden aýdyp çykdyk.

Myhmançylygyň birinji agşamy diýseň gowy geçdi. Çagyrylanlardan zyýat adamam gelmedi diýen ýaly. Uzyn stoluň üstünde türkmeniň köp-köp nazy-nygmaty bardy. Myhmanlar örän hoşal boldular.“Gurt arkasyndan guş doýmuş” diýen ýaly,Ýazyjylar soýuzynyň jogapkär işgärleri bolan biz hem B. Kerbabaýewiň hasabyna “körabraý” gazandyk.

Myhmanlaryň köpüsiniň B. Kerbabaýew ol çakylygy Türkmenistan Ýazyjylar soýuzynyň maýasynyň hasabyna gurandyr öýden bolmaklary-da ahmaldyr. Sebäbi özüniň bir pisselik bähbidiniň ýok halatynda B. Kerbabaýewden başga hiç bir türkmen ýazyjysynyň,material mümkinçiligi aňry ýany bilen bolaýanda-da,onça adamy öýüne çagyrmajagy bellidi.

Ertesi agşam welin... Ertesi agşam men B. Kerbabaýewiň öňünde gaty bir gelşiksiz ýagdaýa galdym.Sagat alty bolmanka,myhmanhanadan çykyp,Hywaly Babaýew köçesine tarap (Myhmanhana bilen B. Kerbabaýewiň öýüniň arasy 3-4 ýüz metrden uzak däl.) gidip barýanlaryň sany elliden-altmyşdan has kändi. Olaryň arasynda düýn çagyrylanlaram,asla çagyrylmadyk ýerli adamlar hem bardy. Hiç kime “Sen gitmeli däl” ýa-da “Sen düýn bardyň ahyryn” diýäýmek aňsat däl.

Men myhmanlaryň öň hataryndan ara açyp,B. Kerbabaýewiň öýüne ilden öňürti bardym-da ýagdaýy aýtdym. Ýaşuly temizligini ýapyp duranmurtjagazyny dyrmady-da:

—Gelen—döwlet!—diýdi. —Eýsem-de bolsa,gapydan gelen myhman öz rysgy bilen bile gelyändir. Oň üçin darykmaly däl. —Ol ýanynda duran körpe ogluna tabşyryk berdi. —Baýram,sen maşynyňy ota-da,Gözel ejeň hemme gap-gajyny alyp gel...

Ýaşulynyň uly gyzy Gözel Berdiýewna hem Hywalay Babaýew köçesinde ýakyn aralykda ýaşaýandygy sebäpli gerekli gap-çanak derrew häzir edildi.Kerbabaýewiň uly ogly Baky Berdiýewiç bolsabazara adam ugradyp,gök-sök ugruny bol edip taşlady.

Başga ýerden kömek hem çagyрман,B. Kerbabaýewiň öz ogul-gyz,agtyk-çowluklary ýagdaýyň sepini bildirmän,ýüze golaý adamyň hyzmatynda berk durdular. Hezzet-hormatam öten agşamkydan zyýat bolmasa,pes bolmady.

Gepiň gerdişine göräbellesem,B. Kerbabaýewiň öýüne bu agşam ikinji gezek dolananlaram iýmek-içmek üçin gelmändiler. Olar owkada mätäç ýa-da çakylyksyzgelip,öz mertebesini peseltjek adamlar däldiler. Olar Berdi Kerbabaýew diýen belent şahsyň keşbini ýene bir gezek görmäge,sözünü eşitmäge suwsan adamlardy.

Şol agşam B. Kerbabaýewiň keýpi diýseň kök boldy.Başga respublikalardan gelen şahyrlar goşgy okadylar,degişdiler,gülüşdiler.Agyr märekäniň göwnüni götermek isläp,bulguryny elinden goýmadyk goja,tutuş agşamy aýak üstünde geçirdi. Ol kimi

gujaklaýardy,kimse bilen ogşaşýardy,kim bilen jak-jak urup gülüşýärdi,degişýärdi.Garly dagyň bölegi ýaly belentden ak başly goja kişiuzak ülkelerden gelen tanyş-nätanyşlaryna hoşlaşyk duzuny berýäne meňzeýärdi. Çünki şol agşam Berdi Kerbabaýewiňhowlusynda iýlen duz onuň dost-ýara,myhmana beren iň soňky tagamy boldy,bir aý töweregi geçensoň,ol aradan çykdy.

Ýöne şol oturluşyga gatnaşan dürli milletleriň wekilleri maňa telim ýyldan soňam,nirede gabat gelselerem,Aşgabadýň Hywaly Babaýew köçesiniň 3-nji jaýyny,türkmeniň myhmanparazlygyny baş ýaýkaşyp ýatladylar. Ol ýatlamalaramBerdi Kerbabaýewiň belent ruhuna goýulýan sarpa bolup duýulýardy.

“H. G. T—B. M. K. — 02. 04. 1969—“D. D”

Ýazuw depderçämiň içinden bir bölejik kagyz çykdy. Kagyzda gyssanmaç bellenendigi bildirip duran “N. G. T—B. M. K—02. 04. 1969 —D. D” diýenharplar hem sanlar bardy.Göräýmäge jansyzyňsyrlly belligine meňzeýän ol ýazgydan many çykarmak kyn ýaly. 1969-njy ýylda edilen belligiň üçtünden otuz ýyla golaý wagt geçipdir. Emma onuň taryhy edil şu gün bolan waka ýaly jikme-jikligi bilen meniň hakydamda saklanypdyr.

Ýazgydaky “H. G. T”—Berdi Kerbabaýewiň döredijiligini ýörite öwrenen,filologiýa ylymlarynyň kandidaty,Türkmen Döwlet uniwersitetiniň dosenti merhum Hanguly Taňryberdiýew,“B. M. K”—Berdi Myradowiç Kerbabaýew,“D. D”—Moskwanyň etegindäki “Domodedowo” aeroporty.

1969-njy ýylyň 2-nji aprelinde 702-nji reýs bilen “B. M. K”—Berdi Myradowiç Kerbabaýew Aşgabatdan Moskwa gelýärdi. Hanguly Taňryberdiýew ikimiz hem ony garşylamalydyk.BMK-nyň bu gezekki sapary adaty iş komandirowkasy däldi. Onuň gelmegi ýaňy-ýakynda Sosialistik Zähmetiň Gahrymany adynyň dakylmagy mynasybetli Edebiýatçylaryň Merkezi öýüniň uly zalynda geçiriljek dabara bilen baglanyşyklydy. Kremlde bolsa8-nji aprelda sagat 16-da oňa Ýyldyz gowşurylmalydy. (Ol barada öňki sahypalarda belläpdim.). Şonuň üçinem biz gojany hökman garşylaýmalydyk. Onuň keýpi kök bolmalydy. Biz hem şol keýpiçaglygy bozman,ýaşulyny samolýotyň trapynyň alkymynda,deňli-derejeli garşylamagy maksat edinýärdik.

—“Ataňy” gül dessesi bilen garşylajakmy?—diýip,men Hangula sowal berdim.

Hanguly ol pikir bilen başda ylalaşdy-da,birdenem:

—Aý,Atam,gül meselesini goýaly-la!—diýdi. —“Atam” nä ýaş gelinmişmi?

Şeýlelikde,biz ýaşulyny gülsüz-gunçasyz,“agras” garşylamaly etdik.

Okyjylaryň köpüsiniň bilşi ýaly,hemme ýolagçyny trapyň önünde garşylamaga rugsat hem berilmeýär. Emma B. Kerbabaýewi welin her gezek Moskwa gelende trapyň önünde garşylaýardyk(Ony köplenç men garşylaýardym. Eger-de men daşary ýurda dagy komandirowka gidip,Moskwada bolmadyk halatlarymda hemmeniň özbek ýa-da täjik ýoldaşlarym ony hor etmeýärdiler,garşylaýardylaram,myhmanhana hem ýerleşdirýärdiler.Iş “Çalşykly çemçe”—men hem kârdeşlerimnäsag ýa-da komandirowkada mahaly täjik,özbek delegasiýalaryny aeroporta gidip garşy alýardym). Sebäbi ol,birinjiden-ä,Türkmenistan Ýokary Sowetiniň deputatydy(Berdi Kerbabaýew hiç mahal SSSR Ýokary Sowetiniň deputaty bolmandy. Il arasynda bolsa “Ol Eziz hanyň

mürzesi bolup işländigigi üçin SSSR Ýokary Sowetine saýlanmaýarmyşyn” diýen gep bardy).Ikinjidenem,ol SSSR Ýazyjylar soýuzynyňprawleniýesiniň hemişelik diýen ýaly sekretarydy.Üçünjidenem,ol tanymal adamdy.

Tanymallyk barada iki agyz söz. Berdi Kerbabaýew,esasanam,Orta Aziýa respublikalaryndauly sarpa goýulýardy. Ýaşulynyň öz aýtmagyna görä,ol Zähmet Gahrymany bolanda,Türkmenistanyň ýolbaşçylaryndan öňürti Özbekistan Kompartiýasynyň Merkezi Komitetiniň Birinji sekretary,SSKP MK-nyň Syýasy Býurosynyň agzalygyna kandidat Şaraf Reşidow jaň edipdir. Berdi Kerbabaýewiň tanymallygyndan başga-da,özbekleriň uly ýazyjysy bolan Ş. Reşidow ony özüniň halypalarynyň biri hasaplaýardy.

B. Kerbabaýew haýsy respublikada bolsa-da,oný şol ýeriň iň ýokary ýolbaşçysy kabul edýärdi.Frunze şäherinde bile komandirowkada bolan gezegimiz Gyrgyzystan Kompartiýasynyň MK-nyň Birinji sekretary Turdakun Usubalyýewiň huzuryna baryp gelen Kerbabaýewiň maňa beren gürrüni ýadymda. Biziň gojamyz ýokary derejede bolan duşuşykda “tirýek meselesini” orta atypdyr.(B. Kerbabýew tirýek çekýän adamlary uçursyz ýigrenýärdi.”Haýsy ýurdybigaýrada öwrüp,püçege çykarmak isleseň,ilatyny neşe bilen üpjün ediber” diýýärdi.Ol tirýekdençalarak habarly adamlar bilenem salamlaşmagy-da özüne uslyp bilmeýärdi.) Onuň pikirçe,soňky ýyllarda Türkmenistanda neşe çekýänleriň sany köpeliydi.Şol döwürde Gyrgyzystan tirýek öndürýän respublikady. Ol ýerde tipýek derman ýasamakda ulanmak üçin döwlet tarapyndan ekdirilýärdi. Berdi aganyň çaklaşsyna görä,Türkmenistana ýaýraýan neşäniň esasy bölegiGyrgyzystandan gelýän bolmalydy. Şönuň üçinem ol T. Usubalyýewden şol çykalgany ýapmagy haýys edipdir.

Ilki başlan gürrüňime dolanaýyn.

Hawa. H. Taňryberdiýew ikimiz B. Kerbabaýewi aeroportda garşylamalydyk.Garşylamagyň ähli taýýarlygyny gördük.Edaranyň maşynyny taýynladyk,aeroporto jaň edip,barmaly ulagyň döwlet nomerini ýazdyrdyk.Şondan soň “Deputatlar otagynyň” nobatçysy öz gezeginde aeroportiň derwezebanyna pylan nomerli maşyny pylan reýsi garşylamaga goýbermegi tabşyrýardy.

Bu gezegem şeýle bolmalydy. Hatda edaranyň maşynynyň şofýory bilen tötänden ýatyp galaýsak,jaň edip birek-biregi oýarmaga çenli wadalaşdyk. Emma şol gezek,megerem,howa şertine görä şeýle bolandyr,Aşgabadýň samolýoty raspisaniýä görä gelmeli wagtyndan ýarym sagat ir gelipdir. Hernäçe tertiplidirin öýtseňem,adamda säwlik bolýar-da.Irden jaň edäge-de,samolýotyň haçan gelýändigini anyklaman,Aşgabat uçarynyň adaty gelýän wagty 8-30-a ýetişmeli diýen pikir bilenwagty gyrba-gyrat edip ýola düşdük. Netijede,B. Kerbabaýewi garşylamanyzymyza dolandyk. Ol hiç kim garşylamanson,taksi tutupdyr-da,şähre gaýdypdyr.

Ýolda gelýärkäk Hanguly:

—Atam,gojamyzyň toý keýpine-hä ikimiz döwek goşaýdyk öýdýän?—diýdi. — Özem ilden soň Gahryman boldy-laýt! Bizembir sagat irräk çykaýmaly ekenik welin...

Dogrudanam,Berdi Kerbabaýew özü deň-duşlaryndan has giç,75 ýaşy dolanson Gahrymanlyk berildi. Hut şol dabara mynasybetli gelen gezegi-de biz ony hormatly myhman hökmünde garşylap bilmedik.Has täsin ýeri-de mundan ozal,näçe ýylyň

dowamynda,her aýda iki gezek Moskwa gelse-de,gojanyň aeroportda garşylanmadyk sapary bolmandy.

Men SSSR Ýazyjylar soýuzyna ýetmän,SSSR Ýokary Sowetiniň Prezidiumynyň “Sylaglar bölüminiň” deňindemaşyndan düşüp galdym. Men ol ýerde bölümiň işgäri ZinaidaŽukowa bilen uçaşyp,aýyň sekizindäki Ýyldyz gowşurlyşynyň nähili ýagdaýda geçirilýändiginiň maglumatyny almalydym.

Şol “bahanany” men kemem görmedim.Sebäbi,şeýle dabaraly pursatda,aýagymyzyň astynda gurat ýeňil maşyn barka,iki ýaş ýigit bolup bir gojany garşylap bilmezligimiz bize uly hata iş edenimiz ýaly duýulýardy. Müýnli halyňa myhmanhana baryp ýaşulynyň ýüzüne seretmegem aňsat däl di. “ Men soňrak aýlanaryn. Sen gojaň ýanyna baryber!” diýip maşyndan düşenimde Hanguly:

—Ýeke özümi garry ýolbarsyň agzyna itekläp,özüm ol garnyny doýrup köşeşensoň barmakçy-da!—diýip güldi.

Zinaida Žukowanyň ýanyndan çykyp edara barsam,stolumyň üstünde: “Atam,men diri. Goja ýolbars ikimiz saňa “Moskwa” myhmanhanasynda garaşýarys.H. G. T” diýen ýazgy bar eken.

Meniň aladam ýetikdi. Hanguly ýaly toý komandirowkasyna gelen adam däl dim. Myhmanhana baryp,keýp çekip oturmaga wagtyň ýokdy. Bolsa-da,myhmanhanajaň edip,gojanyň haýsy otagdadygyny anykladym.

Trubkany B. Kerbabaýewiň özi aldy. Salam berdim.

—Ýeri,ýatak drug,sag-amanmyň?

—Sag-aman-a welin... —diýip,men özümiň müýnlüdigimi biraz dymmak bilen boýun aldym.

—Aýby ýok. —Gojanyň ýylgyryp gepelýändigini bildirdi. —“Bir ýazyksyz är bolmaz”.Hany,gel!—Men işimiň kändigini aýdamsoň,goja dowam etdi. —Işe gutarma ýok.Damak edinemizsoň,uzak eglemen.

—Han aga-da ýanyňdamy?

—“Han aga” diýýäniňem özüň ýaly ýatak Hanguly boljak bolsa,ýanymda.

Men myhmanhana barmaly boldum.Berdi Kerbabaýew gapyny ýylgyryp açdy-da:

—Ýatak drug,hoş gördük!—diýdi.

Ol özüniň garşylanmaýşy barada ýeke gezegem dil ýarmady. Ýöne uly “lýuks” otagyň bir duluny tutup ýatan iki sany ullakan çemodany,üç-dört sany çaklaňja ýaşsigi görüp,öz-özümden utandym. Elbetde,ol ýükleri aeroportuň hyzmatçylary maşyna ýükländirler,myhmanhananyň hyzmatçylary hem maşyndan düşürüp nomere getirendirler. Bolsa-da...

Berdi Kerbabaýew diýilýän adam juda degnasyna degläýmese,derrew gaharlanýan adam däl di. Ýalňyşandygyňy boýun alsaň,ol mydama-da hataňy bagyşlaýardy.Onuň ýekinde ýigrenýäni ýalançylykdy. Özi bolsa,çagajyga bir zady wada etse-de,wadasynda tapylýardy,şony başarmasa-da ötünç soratýardy.

*

Berdi Kerbabaýewiň nesil daragty şeýle:özi Berdimyrat,Berdimyradyň kakasy Kerbaba,Kerbabanyň kakasy Öwezgylyç,onuň kakasy Halmyrat ker,onuň kakasy Hally gapan,onuň kakasy Döwletmyrat,Döwletmyradyň kakasy Aman döş.

Ýazyjynyň başdaş aýaly Ogulgözel 1921-nji ýylda ýogalypdyr. Ikinji aýaly Durdygözel ýeňňe otuzynjy ýyllarda dünýäden ötüpdir. Ogulgözelden Sapa bilen Baky, Durdygözelden Gözel bilen Ejegyz galypdyr. Gyzlarynyň birini—Gözel Berdiýewnany men gowy tanaýardym, elinden birnäçe gezek duz iýipdim. Ol doktordy. Ogullarynyň biri—Baky Berdiýewiç alym-biolog, birnäçe ylmy kitaplaryň, sprawoçnikleriň awtory, Beýik Watançylyk urşunyň weterany. Ýazyjynyňuly ogly Sapany Krymda ýogalandyr diýip çaklaýardym. “Çaklaýardym” diýýänimiň sebäbi men ol barada ýaşula sowal bermändim. Ýöne men bir gezek ýazyjylaryň Krymdaky döredijilik öýüne putýowka alandygymy aýdanymda, Berdi aga birhili tukatlandy-da: “Kryma hiç aýagym çekenok. Men ol ýerde gerçek oglumy ýitirdim” diýdi. Men gojanyň derdini täzelemejek bolup, ogly barada soramandym. Emma 1999-njy ýylyň 21-nji martynda Baky Berdiýewiç meni öýüne myhmançylyga çagyranda agasy Sapanyň 1937-nji ýylyň iýunynda Aşgabatda inçekeselden ýogalandygyny aýtdy. Ýazyjy ogluny Kryma bejertmäge äkiden eken. Şol ýerde hem onuň keseli beterläpdir. Baky Berdiýewiç Sapanyň kyrky hem geçmänkä, kakasynyň tussag edilendigini-de ýatlady.

Berdi Kerbabaýew şol gezek tussag edilende Baky 15-16 ýaşly ýetginjek eken.

Ol altmyş ýyl mundan ozal bolan wakany ýatlap, aýy ýylgyrdy. “Öýe dört sany HKWD-çi kürsäp girdi. Olaryň üçüsi sapaňçaly, biri bolsa ullakan tüpeňlidi. Sapaňçalylar derrew kakamyň kitaplaryny dörmäge başladylar. Dördünji esger hem tüpeňini diwara söýedi-de, ýoldaşlaryna kömekleşmäge durdy. Söýelgi duran tüneň meniň ünsümi çekdi. Oglanlyk edilendir-dä, oýnasym gelip, duran tüpeňi elime alanymam şoldy welin, kitap döwürp duran üç esger maňa tarap üç ýerdensapaňça gönükdirdi-de: “Ruki wwerh!” diýip, çirkin gygyryşdylar. Men aljyradym. Kakam olara tarap gazaply seretdi-de: “Sizde ynsap barmy?—diýdi. —Nä, oglan şol ýaragy atyp biler öýdýäňizmi? Onuň ýüregini bir ýaraýmaň ahyryn!” Esgerler meniň elimdäki tüpeňi alansoňlar, ýene kitap dörmäge başladylar. Olar içerden del zat tapmasalaram, kän mahal geçmänkä, kakamy öňlerine salyp ugradylar. Gapa ýeten kakam yzyna gaňryldy-da: “Mert bol, Baky! Sen erkek adamsyň” diýdi.”

B. Kerbabaýewiň soňky aýaly Merýem Ezizownady. “Ol türk generalynyň gyzy bolmaly” diýip hem gürrüň edýärdiler. Merýem Ezizowna örän sowatly hem peşeneli aýaldy. Onuň öňki adamsyndan Emin atly ogly bar. Ol Kerbabaýewiň familiýasyny göterýär. Ol ylymlaryň doktory, Moskwada ýaşaýar. Berdi aganyň Merýem Ezizownadan bir ogly bar—Baýram. Ol hem ylymlaryň kandidaty. Baýram Berdiýewiç Aşgabadynyň medisina institutyndagistologiýadan sapak berýär. Berdi Kerbabaýewiň gol doly ogul-gyz, agtyk-çowluklarynyň hemmesi-de ylymly- bilimli, edepli adamlar.

Merýem Ezizowna “Türk gyzynyň ykbaly” diýen roman ýazdy. Ol roman köp adamy, şol sanda meni-de alada goýdy. Roman rus dilinde ýazylandy. Şonuň üçinem awtor ony Moskwa neşirýatlarynyň birinde çykartmakdan tamakindi. Türkmenistanda ýaşaýan ýazyjynyň kitaby Moskwada çykmary bolsa, onuň amala aşyrylmagyna men hemhaýsydyr bir möçberde dahyllydym. Özi-de men ol meselä gizlin gatnaşmalydym. “Gizlinluk” hakda Merýem ejäniň özi menden haýyş edipdi. Sebäbi şol romanyň ady agzalsa, Berdi Kerbabaýewiň keýpi bozulup, jyny atlanyberýärdi.

Romanyň golýazmasyny Moskwa neşirýatlarynyň birine hödürläninden soň, Merýem Ezizowna maňa ýygy-ýygydanjaň etmäge başlady. Onuň gojanyň öýde ýok

mahalyny peýläp jaň edýändigini men aňýardym. Çünki kätägürrüň gyzyşan mahalygepleşiğiň arasy tapba kesilýärdi. Diýmek, Berdi aga öýe dolanan bolmalydy. Merýem eje meniň ol romanyň çykmagyna ýardam edip bilmesemem, zeled etmejegime-de ynanýardy. Her gezegem ol telefongürrüni: “Meniň saňa jaň edenimi agañ bilmesin” diýen tabşyryk bilen tamamlýardy. Men ýeňňemiziň jaň edýändigini, romanyň golýazmasynyň Moskwadadygyny B. Kerbabaýewe aýtmalydym.

Barybir golýazmany Moskwa neşirýatlary oňlamady. Roman Aşgabatda çap edildi. Ýöne ol kitap okyjy köpçüliginiň seslenmesini gazanmady. Beýle çaklamanyň nähili dörändiginiň sebäbini aýdyp biljek däl, ýöne ol romanyň adygyp ötägimändiginde B. Kerbabaýewiň eli barмыш diýen ýaly gürrüň hem bardy. Ol çaklamany men düýpden esassyz hasaplaýaryn. Sebäbi roman çykandan soňadygmagyna päsgel berip biljek Berdi Kerbabaýew kitabyň, umuman, Aşgabatda çap edilmezligini-de gazanyp bilerdi ahýryn. Men muňa birjigem şübhelenmeýärim.

Berdi Kerbabaýewiň aýalynyň roman ýazmagy “peşeden pil ýasaýan” gybatçylara esli salym güýmenje boldy. “Ykbal” romany çap bolanyndan soň: “Aýgytlyädimi” hem Berdi Kerbabaýew ýazman, Hydyr Derýaýew ýazypdyr” diýen samsyk gep ýaýradlyşy ýaly, indi täze birgeň gürrüň ýaýradyldy. “Berdi Kerbabaýew asla ýazyjy hem dälmiş. Onuň öňki eserlerini-de aýaly ýazanмыш”. Şeýle gülkünç gürrüňgol çekilip ýa-da çekilmän ýazylan hatlaryň üsti bilen SSSR Ýazyjylar soýuzyna-da baryp ýetdi. Elbetde, ol habarlar üçin ýolbaşçylar menden ýazmaça düşündiriş talap etmediler. Ýöne şeýle gürrüňiň döremegi, üstesine-de, onuň Moskwa çenli-de ýetirilmegi hiç kim üçinem abraý däl.

Merýem Ezizowna, roman heniz çap bolmanka, onuň golýazmasynyň nusgalaryny käbir ýazyjylaryň aýallaryna okamaga berýär eken. Bir gezek men tanyş ýazyjynyň öýüne salamlaşmaga baranymda, onuň aýalygalyň golýazma okap oturan eken. Çalasowat aýal özüni Belinskiň bári ýany hasaplap, aýratyn depdere roman baradaky “düýpli” belliklerini-de toplapdyr. Özi öýünde ýok ýazyjynyň aýalynyň uzadan bir käse çayyny içýänçäm, onuň bilen gep-söz alyşmaly boldy. Men oňa “Daýza, näme okaýaň?” diýip sowal berenime-de derrew ökünmeli boldum. Daýza şeýle bir ynamly gepledi welin, asyl onuň okaýan romany edebiýatda heniz görülmedik belentlik eken. Ol belentligi okamak tutuş Aşgabatda sanaýmaly adama miýesser bolupdyr. Meniň ol romanyň golýazmasyny okanymdan bihabar daýza iň soňunda-da: “Bu roman Kerbabaýewiň şu mahala çenli ýazan ähli eserlerindenem zyýat” diýip goýberdi. Belkem, “Kerbabaýewiň eserlerini aýaly ýazýarmysh” diýen gürrüň hem şolar ýaly daýzalar tarapyndan köpçülige ýaýradylandyr?

Hawa, Berdi Kerbabaýew bilen Merýem Ezizownanyň arasynda, ujypsyzam bolsa, “är-aýallyk towy” bardy. Ýañky ýaly daýzalaryň ýaýradýan ýalan-ýaşryk gürrüňleri bolsa ol towy has-da berkidýärdi.

Berdi Kerbabaýewiň öýüne hälimi-şindi barýan beýleki dost-ýarlary ýaly menem käte iki oduň arasynda galýanlaryň biri bolýardym. Sebäbi salamlaşmaga baranymda, ýaşuly bilen içgin gürleşsem, Merýem ýeňňemize, Merýem ýeňňemiz bilen ýylgyryp salamlaşsam-da ýaşula ýaramaýan ýalydy. Kä halatlarda bolsa ýagdaý gülkünç derejä çenli baryp ýetýärdi.

Bir gezek Aşgabada komandirowka gelenimde, Berdi Kerbabaýew ir bilen myhmanhana jaň etdi-de, günorta nahara çagyrdy. “Biziňkiler bu gün jüýjeli palaw bişirmekçi. Naharhana gidip ýörme-de, öýden damaklanyp gidäý!”

Belleşilen mahal Hywaly Babaýew³-e bardym. Daşarda, belent çynaryň saýasynda uzyn stol goýlupdyr. Stoluň bir çetinde Berdi aga, beýleki çetinde Merýem eje oturan eken. Men hem ol ikisiniň arasynda oturmaly boldum. Saçagyň üstünde kompot, gök önümler, tāmiz gap-gaçlar bardy. Palaw entek getirilmändi.

Ýetmiş ýaşy arka atan är-aýal öz aralarynda tutuk gürleşseler birhili-de bolýar. Bir seretseň, olaryň bolşy teatr sahnasyndaky artistlere meňzeýärdi, tutuklygam oýun ýalydy. Olar birdenem hüňürdeşip gepleşiberýärdiler, birdenem, biriniň edýän dürs hereketi beýlekisine ters bolup görünýärdi.

Orta palaw geldi. Onuň üstündäki bölek-bölek etleri synlan B. Kerbabaýew maňa tarap seretdi.

—Jüýjeli palaw diýgäniňizem göştli oş boldumy, jora?

Maňa seredilip geplense-de, kinaýa öý bikesine degişlidi. Merýem eje-de maňa garap jogap gaýtarmaly etdi.

—Palaw ataryljak mahaly öýde towugyň damagyny çalmaga erkek adam ýokdy. Jüýjeli palawy indiki gezek iýäýersiňiz.

Şony diýen Merýem Ezizownatarelkalaryň birini alyp meniň öňümde goýdy. Berdi aga bolsa ýüzüni kürşertdi-de, ol tarelkany gapdala süýşürüp, ýerine başga birini goýdy. Men kyn güne galdym. Ýaşulyňyň goýan tarelkasyny peýdalansam, ýeňňem gaty görjek, ýeňňemiň tarelkasyny ulansam, agam halajak däl. Men olaryň hiç biriniňem göwnüne degmezlik üçin palawy tarelka goýman, çemçämi “umumy tabaga” uzatmaly etdim.

—Bir piýala şerap meýliň barmy? —diýip, B. Kerbabaýew maňa ýüzlendi.

Sesiniň äheňinden many alsaň, gojanyň özi-de bu mahal şerap içmäge höwesek däl ýalydy. Ýönemen geplemänkäm, Merýem Ezizowna men bolup diýen ýaly jogap gaýtardy.

—Bu yssyda şerap nämä derkarmyş? Şeýle dälmi, Atajan?

Atajan ýene çykgynsyz ýagdaýda galdy. “Meýlim bar” diýsem, Merýem eje bar, “Meýlim yok” diýsem—Berdi aga. Maňa dymaýmakdan başga ýol galmady.

Dogrudanam, howa gaty yssydy. Aňryň gyzgyn şerap däl, sowuk suw küýseýärdi. Emma aýalynyň islegine garşy gitmek isledimi-nämemi, Berdi aga daşarda duran sowutgyçdan bir çüýşe ermeni konýagyny alyp geldi. Ol bulgurlara iki owurt ýaly içgi guýdy-da:

—Başaryan adamyssyda-da şerap içýändir—diýdi. Bu hem Merýem ejä berilýän jogapdy.

Goja ikimiziki gezejik bulgur götersegem, teklibiniň goldanmany üçin ýeňňemiziň ýüzikürşerdi.

Garaz, ýagdaý birhiliräkd. “Iki at depişer, arasynda eşek öler”. Goja aýalyna, aýaly goja berjek sowalyny meniň “dilmaçlyk” etmegim bilen amala aşyrýardy. Men şeýle pursata sataşan mahaly özümü gaýnatasy bilen ýaşmakly gelni “gepleşdirýän” ýüwürji ýaly duýýardym.

Meniň köp-köp maşgalada bolaýýan beýle maýdaja wakalary ýatlamagymyň öz sebäbi bar. Berdi Kerbabaýew diýilýän adam özüniň tutuş ömrüni maýdu —iri, esaslu-esassyz çaknyşyklaryň, sebäplu-sebäpsiz gapma-garşylyklaryň içinde geçiren adam. Elbetde, “Är-aýalyň urşy—ýaz gününüň ýagyşy”—Berdi aga bilen Merýem eje mahal-

mahal hüňürdeşlerem, bir-biregi ýürekden ýigrenmeyärdiler. Maşgalanyň ýeňil dartgynlygy Berdi aganyň döwrüniň syýasy dartgynlygy bilen deňeşdirilende, hiç zatdy.

Syýasy urgulardan halys lejigen Berdi Kerbabaýew 54 ýaşyndaka çyn ýürekdensarpa goýmaýanam bolsa, kompartýanyň hataryna girip, oňa “bukulmak” islese-de, döwrüň ejiz syýasaty hiç mahalam onuň ýüzünden sypamandyr. Munuň hakykatdanam şeýledigini Berdi Kerbabaýewi ýakyndan tanaýan, onuň uzak ömür ýoluna göz aýlan adamlar gowy bilýändirler.

Ýadymda, bir gezek “Moskwa” myhmanhanasynda ikiçäk bolup gök çay içip otyrkak men Berdi Kerbabaýewe gödegräk hem göwnünden turmajagyny öňünden bilen sowalymy berdim. Sowal onuň SSSR-iň ýolbaşçysy Nikita Hruşçowy magtap ýazan poemasy bilen baglanyşyklydy. Ol poemadan öňbaşça ýaranjaňlygyňsyz gelyärdi. Berdi Kerbabaýew bolsa ýolbaşça ýaranjaňlyk edip eser ýazýan namart awtorlardan däl hasap edýärdik.

Berdi aga meniň ýüzüme dikanlap seretdi-de, gönüsinden geldi.

—Aňýan. Sen o poemaň äheňini halamanyň üçin ýaňky sowaly berýäň. Gönümel dost-ýarlarymyň köpüsiseňki ýaly pikirde. Arseniý Tarkowskiý bilen Nikolaý Atarowam (N. Atarow. “Gaýgysyz Atabaýyň” terjimeçisi. — A. T.) poemany oňlamadylar... Ýöne 1916-njy ýyldan soň, tä Hruşçow döwlet başyna gelyänçä, men ýeke gije-de rahat uklan däldirin. Bimahal telefon jyrlasa-da, dost-ýar-aşnalam gapymy kaksa-da, goşumy ýygnamalymykam öýdüp ýaýdanýardym. Eýsem-de bolsa, men ömrüme kän gezek “goş ýygnap” görüpdim...

IN SOŇKY DUŞUŞYK

1974-nji ýylyň jokrama tomsunda men zähmet rugsadyna çykyp, Moskwadan Aşgabada gaýtdym. Öýünde bar bolsa, salamlaşmaga barmak pikiri bilensamolýotdan düşen badyma Berdi Kerbabaýewe jaň etdim. Telefonda onuň sesi garyllyk çykansoň, degşen bolup:

—Gepleşän özüňmi ýa kömekçiňmi?—diýdim.

—Özüň-ä özüň welin, “Bidowleti düýe üstünde it ýarar”—şu yssyda az-kem sowuklapdyryn—diýen ýaşulynyň sesi ynjklyk çykdy. —Hany, gel!

Men çemodanymy myhmanhanada taşlap, Hywaly Babaýew 3-e bardym. Jaýa girdim-de, B. Kerbabaýewe hemişe gabat gelyän ýerim—onuň agras bezelen iş kabinetine geçdim. Kabinetde adam ýokdy. Ahyr men ony jaýa girilýän ýeriň gapdalyndaky kiçijik otagdan tapdym. Ol inçejik tahtanyň üstünde ýygrylyp ýatyrdy. Salamlaşdyk. Ol Moskwadaky dost-ýarlarynyň hal-ýagdaýyny soraşdyrdy, soňky günlerde haýsy tanyşlara gabat gelenim bilen gyzyklandy.

Men onuň agyr-agyr dem alşyny, öýkeniniň hyžlap durşuny halamadym. Şonuň üçinem keýpini birneme götermek isledim.

—Men-ä basym öýlenmekçi, halypa.

—Oň bolsun hernä! Oňatja oýlandyňyzmy?

—Oýlandyk öz-ä... Senem toýa çenli sowuklamadan açylaweri!

—Seň toýuňy göräýjekdim welin... —diýip, ýaşuly göwnüçökgün dillendi. —Nesibedir-dä...

—Hökman görersiň. Toýy sensiz geçirip bolmaz... Adaty sowuklamadyr-da.

—“UAZ-69” dagy-ha talap edýän däldirler-dä hernä?—diýip,goja çalaja ýylgyrdy.

—“UAZ-69” diýseler,menem iller ýaly saňa hat ýazaýaryn-da...

Berdi aganyň “UAZ-69” diýmeginiň gülkünç manysy bardy. Bir gezek ol özüne gelen hatlardan birini çekip aldy-da,maňa uzatdy.“Me,şuny okap gör!”

Ol Aşgabadynyň ýokary okuw jaýlarynyň birinde okaýan R. diýen ýigidiň haty eken.R. özüniň B,Kerbabaýew ýazan hatyndabir asyly hem gözel gyz bilen telim ýyl bári halaşýandygyny,emma iş jygba-jyga gelip,toý sähedi bellenmeli bolanda,garaşylmadyk bir ýagdaýa uçrandygyny beýan edýärdi. Söýülyň gyz ýigidiň önünde: “Eger seniň meni söýýäniň,maňa öýlenjegiň çynyň bolsa,galyňyň ýany bilen kakam üçin bir “UAZ-69” kysymly maşyn getirmeli bolarsyň” diýen şert goýupdyr. Ýigit ol maşyny almaga gurbunyň çatmaýandygyny ýazyp,Berdi Kerbabaýewden pul kömegini,ýagny şol ulagy sowgat etmegini soraýardy.

Gepiň gerdişine görä aýtsam,gelyň hatlarda B. Kerbabaýew diýilýän adam durmuşyň ähli kynçylyklaryny aňsatlyk bilen çözüp bilýän,näme diýse,aýdany derrew hasyl bolýan adamdyr diýen ynam bardy. Şonuň üçinem söýýän gyzynyň galňyna “UAZ-69” kysymly maşyn geçirmeli sada ýigitden başlap,eden etmişi sebäpli atuw jezasy berlen,tutuş ömründe ýazyjynyň ýeke setirini hem okaman,diňe adyny eşidýän jenaýatçylara çenli haraý isläp,Kerbabaýew ýüzlenýärdiler.

Gep-gürrüňimiz gutaranson,meniň ýokaryk seredenime üns beren B. Kerbabaýew:

—Ýiten karnizleri ýatlaýaňmy?—diýip,gepbaşy üçin sowal berdi.

—Ol karnizler biriniň jaýyny bezeýändir—diýip men ýylgyrdym.

—Durmuşda her hili adam bolýandyr,dorogoý drug!—diýip,goja çalaja baş ýaýkady. —Irimçigem bardyr,hyrdasam...

(Berdi Kerbabaýew “kiçi”,”maýda” sözlerine derek mydam “hyrda” diýen sözi ulanýardy.)

Karnizli gepiňem öz “taryhy” bardy.

Birki ýyl şondan ozalBerdi Kerbabaýew jaýyny remont edende,eýwanyny tutuş täzeletdi.Täze eýwana täze tuty,täze tuta-da täze karniz gerekdi. Bir gezek ol maňa jaň edende,iki sany karniz alyp ibermegimihaýyş etdi.Sebäbionuň isleýän karnizi Aşgabadynyň dükanynda ýok eken. Men onuň diýýän karnizlerinden iki sanysyny aldym-da,Aşgabada gidýän tanyş hem gabat gelmänsoň,şäheriň merkezi aerowokzalyna çykdim. Ol ýerde hem Aşgabada gidýänleriň arasynda tanyş ýok eken.Ahyry,şundan amatlysy bolmasa gerek diýen çak bilen görmegeý gelin bilen duran sypaýy ýigidiň ýanyna bardym,haýyşymy aýtdym.

—IkimizemAşgabadynyň oba hojalyk institutynda okaýas. Ýaňyrak toý etdik—diýip,ýalan sözlejege asla meňzemeýän ýigit başdan ynama girdi hemem haýyşymy uly höwes bilen bitirjekdigini aýtdy.

Men ýigidiň eline “Aşgabat.Hywaly Babaýew,3.Telefon 3-28-46.Berdi Kerbabaýew” diýen ýazgyny berdim-de,samolýot barjak uçury ýaşulynyň öýünde garaşjakdygynyýa-da jaň edilse,özüniň aeroporta geljekdigini duýdurdym.

—Ýok,ýok—diýip,ýigit ör-gökden geldi. —Ýaşulyny azara goýup bolmaz. Biz onuň köçesinem bilýäs,derwezesiniň yaşyl reňki bilenem tanyş. Şol köçeden günde-günaşa geçip durüs.Berdi Kerbabýewi tanamaýan türkmen barmy!Biz jaň hem etmeris-

de,ýüzümiziň ugruna karnizleri goýup ötägideris. Hemem karniz arkasyndan,Kerbabaýew ýaly adam bilen salamlaşarsy.

Men ol ýigit bilen gelne minnetdarlyk bildirip,edara gelemsoň,B. Kerbabaýewejaň etdim. Ol reýs barýan wagty öýünde,telefonyň başynda garaşjakdygyny aýtdy.

Emma B. Kerbabaýew tä agşama çenli öýünden çykman otursa-da,gapysyny kakanam,jaň edenem bolmandyr. Bir hepdeden soň men ýene iki sanykarniz alyp,ony Moskwa komandirowka baran ýazyjy Hojanepes Meläýewden iberdim.

(Men şujagaz epizody bir mahalky ýaş ýigit bilen owadan gelin,aman-esen ýaşap ýören bolsalar,şol karnizli meseläni unutmasynlar diýen niýet bilen ýatlaýaryn. Olaryň ikisine-de saglyk,rowaçlyk arzuw edýärim).

Näsag ýatan gojakarnizli wakany ýatlap ýylgyrdy.

Şol gezek men ertir irden dolanjakdygymy aýdyp,ýaşuly bilen hoşlaşdym.Ertesi welin men ony görüp bilmedim. B. Kerbabaýewi,ýagdaýy agyrlaşýandygy zerarly,keselhana ýerleşdiripdirler. Şol gün oňa azar bermeli däl diýdiler.

Ýene bir günü geçirip,keselhana bardym. B. Kerbabaýewiň garyndaşlarynyň hem bir topary keselhananyň töwereginde gezmeleşip ýördüler. Onuň ýanyna keseden adam goýberilmeýär eken. Diýmek,gojanyň haly teň bolmalydy.

Koridorda esli garaşanyndan soň,ýaşulynyň uly ogly Baky Berdiýewiç ýanyma geldi. Ol gaty kynlyk bilen:

—Aý,giräýsene!—diýdi. —Ýöne kän eglenmejek bolgun. Ýaşuly gaty ýadawdyr...

Giň palata ýeke ýerlikdi. Men girenimde,ýazyjynyň kiçi ogly Baýramkakasynyň ýüzüni ýelpäp duran eken.

Berdi aga örän ynjuk hem ýadaw nazar bilen maňa tarap seretdi. Bizi ikiçäk goýmak islän Baýram aňryk çekildi-de,sowutgyjyň gapysyny açan boldy.

Goja ikimiz üm bilen salamlaşdyk. Men oňa ýakyn bardym-da:

—Nähili,halypa?—diýip pyşyrdadym.

—Hal ýaman,aşna!—diýen B. Kerbabaýew,meniň bilen hoşlaşýan ýaly bolup,sag eliniň ysgynsyz barmaklaryny zordan goşaryma ýetirdi. —Hal ýaman,aşna.

Şol üç söz meniň Berdi Kerbabaýewiň dilinden eşiden iň soňky sözüm boldy.

Baky Berdiýewiç palata girdi. Onuň gelmegi maňa “Duşuşygyň wagty gutardy” diýen duýduryşboldy. Men palatadan çykdim.

Baýram meniň yzymdan ýetdi. Ol özi hem medisina işgäri bolansoň,ýagdaýy ýuwmarlajagam bolup durmady-da:

—Seň goja dostuň ýagdaýy-ha gowy däl,gardaş—diýip,açyk gepledi. —Ertir Kremliň keselhanasyndan professor Pomeransew ýörite gelmeli. Ýöne,ýadan organizme,ýokary ganjoşma,ötüşen öýken sowuklamasyna professor nätsin!..

—Süňni-hä berk bolmalydyr—diýip,men ýagdaýy ýagşa ýorjak boldum.

Baýramaýagynyň burnuna seredip gepledi.

—Süňni berkdir welin,“onluklardanam” habar almaly-da...

Şondan soň men ýaşulynyň ýanyna baryp bilmedim. Sebäbi ertesi daň bilen Gylyçdurdy Sähetmyradow myhmanhana jaň edip,meniň tizden-tiz Mara uçmalydygymy,samolýota bilet aladasyny hem edendigini aýtdy. Obada bir pajygaly waka bolan eken. Agamyň üç ýaşlyja ogly kakasynyň traktorynyň aşagynda galyp heläk bolupdyr. Men hökman gidäýmelidim...

Obadakam Türkmenistan Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesiniň sekretary Aşyr Nazarow partiýanyň Murgap raýkomyna jaň edip, Berdi Kerbabaýewiň ýogalandygyny aýdypdyr, maňa bolsa Aşgabada dolanmagyň habarynyň ýetirilmegini haýyş edipdir.

1974-nji ýylyň 24-nji iýulynda Berdi Kerbabaýewiň jesedini Aşgabadyň eteginde türkmeniň gyzgyn topragyna tabşyrdyk. Külli türkmen öz tanymal oglundan jyda düşdi, Kaýsyn Kulyýew aýtmyşlaýyn “Türkmen edebiýatynyň Elbrusy ýykyldy”. Şol edebiýatyň kiçijik wekiljigi bolan men hem talapgär halypamdan, özümden tas elli ýaş uly, emma käte deň-duş ýaly, käte ataly-ogul ýaly bolup geçen aşnamy ýitirdim.

Resmi gazýet dilinde aýtsam, Berdi Kerbabaýewiň jaýlanyşy ýokary derejede geçmedi. Ony jaýlan günümüz Moskwada SSSR Ýokary Sowetiniň sessiýasy açylýardy. Türkmenistanyň ýokary ýolbaşçylarynyň hemmesi şoňa gidipdi. Berdi Kerbabaýewiň beýleki respublikalarda ýaşayan, onuň patasyna geläýjek dostlarynyňam köpüsi Ýokary Sowetiň deputatydyklary üçin Moskwa giden bolmalydy. Oňa garamazdan, goňşy pespublikalaryň ählisinden Aşgabada delegasiýa geldi. SSSR Ýazyjylar soýuzynyň ýas delegasiýasyna bolsaprawleniýeniň sekretary kabardin ýazyjysy Alym Pşemahowiç Köşekow ýolbaşçylyk etdi.

Berdi Kerbabaýew hakynda meniň ýazmaly zadym gaty kän. Men ony amala aşyrmagy türkmen edebiýatynyň, türkmeniň medeni taryhynyň öňündäki borjum hasaplaýaryn. Ýöne şu gezekki ýazgymy onuň döwürdeşi Ata Köpek Mergeniň goşgusy bilen tamamlamakçy. Sebäbi uly halypamyzyň aradan çykan günü onuň sakgaldaşy tarapyndan ýazylan hasrat şygry Berdi Kerbabaýewi tanan, onuň bilen duz-emek bolan dost-ýarlarynyň, müňlerçe okyjysynyň adyndan aýdylan ýaly bolup dur.

Ýaňy dälmi segsen ýaşyň bellänmiz,
Ýatan ýeriň ýagty bolsun, Berdi aga.
Şum habara güwläp gitdi kellämiz,
Ýatan ýeriň ýagty bolsun, Berdi aga.

Bir meniň däl, uly ilin agasy,
Ýüz ýaş bilen uzak däl di arasy.
Tapyлмаýар şum ajalyň çäresi,
Ýatan ýeriň ýagty bolsun, Berdi aga.

Kalbymyzda seň tälimin, sapagyn,
Bu pursatda men niçik söz tapaýyn.
Gözünden ýaş akýar Ata Köpegin,
Ýatan ýeriň ýagty bolsun, Berdi aga.
“Edebiýat we sungat”, iýul. 1974.

1994-nji ýylyň 15-nji martynda Berdi Kerbabaýewiň eneden doglanyna 100 ýyl dolýardy. Ol sene Magtymguly, Mollanepes, Seýdi, Zelili, Mätäji ýaly edebiýat klassyklarynyň ömür senesi kimin giňden bellenişmeli senedi. Emma ol barada hiç ýerde agzalamadym. Elbetde, men ony Tolstoý, Çehow, Gýugo, Şekspir ýaly edebiýat läheňleriniň derejesinde goýjak bolmaýaryn. Ýöne türkmen medeniýetiniň wekili hökmünde iki adam milli taryha girmeli bolsa, onuň biri Berdi Kerbabaýewdir. Oňa garamazdan, şeýle adamyň

100 ýyllyk ýubileýiniň giňden bellemegi-hä beýle-de dursun,hatda ol barada gazýet-žurnallarda-da iki agyz söz bilenem ýatlanmady. Beýle ýagdaýyň bolmagynyň manysyna biz gowy düşüňäris, —şahs däl adam özüni şahs edip görkezmek üçin hakyky şahslary ýok etmeli. Ýöne taryh diýilýän zatdankimdir biriniçykaryp,çykarylanyň ýeri eýelenmeýär.Taryh beýle kişileri öz gujagynda-da uzak saklaman,derrew zibilhana zyňyp goýberýär.

Elbetde,döwür,dereje,talap üýtgär. Ol kanuny zat.Berdi Kerbabaýewiňem eserleri köneler,belki-de “ulanyşdanam” galar. Ýöne beýle adam medeniýetiň taryhynda welin mydama ýatlanar.

Men BerdiKerbabaýewiň 100 ýyllygy mynasybetli ýazan ýatlamamy okyjy köpçüligine ýetirmek isledim. Emma B. Kerbabaýewiň hut özüniň döreden “Edebiýat we sungat” gazýetinde-de ol ýubileýi bellemezlik hakda“ýokardan” inen gizlin görkezme bar eken. Ýatlamany“Halk sesi” gazýeti çap edip başlady.Emma material iki nomerdegidensoň,Prezidentiň Metbugat gullugyndan Kakamyrat Ballyýew diýen biri redaksiýa jaň edip,beýle ýubileýiň bellemenmeýändigini,gazýetiňem ýatlamanyçap etmeli dældigini aýdypdyr. Şeýlelikde,ýatlama okyja doly ýetmedi. Ony diňe “Aşhabad” žurnaly biraz gysgaldylan görnüşde rus dilli okyjylara hödürlemäge ýetişdi. Berdi Kerbabaýewiň 100 ýyllygyny bellemek şonuň bilenem tamamlandy.

1994-2004.

Moskwa—Aşgabat—Mary.

Gowy eser ýazmagyň kyndygynyň sebäpleriniň biri kelläňdäki pikiri,fantaziýany kelläňdäkisi ýaly derejede kagyza geçirmegiňbaşartmaýanlygyndan bolsa gerek. *

Sylaşýanyňdan algyňy dilemek karz dilemekden mün paý kyn.

*

O dünýä,o dünýäde uçmanyň bardygyna ynanýan adam nähili bagtly!

*

Adamlaryň ählisi edil bir galypdan çykan ýaly meňzeşhäýetli edilip döredilen bolsa,ýaşamak ýeňil düşerdi,ýöne durmuş welin gyzyksyz bolardy.

*

Durmuşynda şatlanmaga-begenmäge sähelçe tutaryk gabat gelse,deňli-derejeli şatlanmagy başaryan adamlar bar. Meniň şolara gözüm gidýär.

*

Ukyp,talant nähili täsin zat! Mende-de,hudožnik dostumyňky ýaly (belki,onuňkydanam görgür) göz bar.Mende-de hudožnik dostumyňky ýaly (belki,onuňkydanam çalasyn) hereket edýän barmaklar bar. Emma men elime galam alyp,gödek pyşbaganyň şekilini çekjek bolsamam,ol pyşbaga meňzemän,bir tokga gara daşa meňzäýýär.

*

Adaty adamlardandüýpli tapawutlanýan ösen aňly kişileriň günü ýeňil däl bolsa gerek. Çünki olar özleriniň belent aňlarynyňam entek ýetmedik belentliklerine ýetjek bolup mydama azap çekýändirler.

Biziňki hezillik —günümüz geçsebolýar.

*

Durmuşymda ýekeje-de ýaramaz adama gabat gelmedik bolsam,daşymy diňe päk adamlar gurşap alan bola,menem uçmadan hantamaboldym.

*

Özüniň gözi ýetýän kiçijik ýalňyşyny-da boýun almaýan,ýoldaşyndan ötünç sorap bilmeýän adamyň adamçylygy pesdir.

*

Ýaramazlar bilen iş salşyp görmeseň,hemme adam oňatdyr öýdüp ýörmeli.

*

Şahyr hem alym Kakabaý Gurbanmyradow jaň etdi.Keýpsiz. Rowaç bolaýmaly maýda işleri-de rowaç däl. Ol ömrüni işeňňirlik bilen zähmet çeken halal adam. Tutuş maşgalasy bilen jaýsyz. Arkaýyn ýatara-turara-da ýerleri ýok diýen ýaly.Kakabaýyň özi bolsa Pöwrizede bir hütdükde kireýne ýaşap,her gün Aşgabada işe awtobusly gatnaýar. Ylymlar Akademiýasynyň zehinli ylmy işgäriň,talantly şahyryň,bizde iň gowy terjimeçiniň ýagdaýy şeýle. Emma Watana Kakabaýyň getirýän peýdasynyň ýüzden birini hem getirmeýän,gaýtam,haramylyk bilen watany ütyň başga bir bisowat edaraçynyňgereginden artykmaç üç-dört jaýy bar,hiç ýerde işlemeýän ogul-gyzlary hem gündiz“Merdeses” münüp,agşamlaryny gymmat restoranlardageçirýärler.

Ýagdaýdan jany ýangynly Kakabaý: “Men köp-köp milletleriň wekilleri bilen gatnaşanadam bolamsoň,“Türkmen ýaly harsydünýä hem doňýürek ýokdur” diýen netijä gelmäge doly hakym bar” diýdi.

14.11.1997.

*Günäkär garşydaşyndan aryny almaga çekinýän adam o dünýä düşýänçä kanagat edip,ol ýerde-de öz aryny kimdir biriniň alyp bermegine garaşyp ýör.

*

“Wyždan” sözünü köp ulanýan,wyždansyzlygyň garşysyna köp çykyş edýän ýazyjynyň,žurnalistiň özüni hem wyždana baýdyr öýtmäň.

*

Gowy adam bilen gowy adamyň ysnyşmagyndan biziň ullakan utýan zadymyz ýok. Iki gowulyk — birleşen bir gowulyk. Ýöne gowy adam bilen erbet adam ysnyşsa peýda bolaýmagy mümkindir. Belkem (tersine bolmaz diýen umyt etsek),erbetlik gowulykdan görelde alar.

*

“Az geplemek,dymmak edeplilikden nyşan” diýýärler. Diňleýji üçin peýdaly gepiň-sözüň bar bolsa,näme üçin dymmalymyşyn? Adamlara peýda etmek islemeýärmiň?

*

“Ak düýäni gördüňmi? Ýok” diýen nakyly hakykatdan gorkýan adam tapan bolsa gerek. Ak düýäni görübem,“Göremok” diýip,diňe öz gulagyň dynçlygy üçin hakykatdan gaçmak,kezzaplyk etmek mertlikmidir?

*

Ýüregiň bardygyol diňe agyryp başlandan soň duýulýär.

*

Aýdym-saz syýasata ýugrulsa,inçe sungatlygyny ýitirip,näziklikden gödek bir zada öwürýär.

*

Her hili ýol bilenem bolsa,durmuşdan gurply ýaşamak tärini gaňryp alyp bilýän tanyşlarymyň agramyna men belet.Olaryň gurýan hilesini,ondan has beterräginide söz bilen beýan etmeli bolsa,men olardanam ökde.Emma şol teoriýany durmuşa geçirmeli bolsa welin,men hiç bolýarynda galyberýärim.

*

“Komsomolskaýa prawda” gazýetinde çap bolan testiň degişli sowallaryna jogap bermek ýoly bilen men ýene näçe ýylýaşajagymy hasapladym. Hasabyň netijesine görä,eger-de,pajygaly ajala sataşmasam,men 2009-njy ýylda 69 ýaşymdaýogaljak ekenim. Onuň dogry bolmagam mümkin. Sebäbi meniň ejemem 69 ýaşap dünýäden ötdi.

Diýmek,meniň ýene 12 ýyl ömrüm galypdyr.

Men bu barada dili duzly dostum Aşyr Mämiliýewe aýdanymda,ol gaşyny çytdy-da: “Nadýäňaýt myny?!—diýdi. — Sen 2009-njy ýyla çenli biziň gözümüze dürtülip ýaşajak ýörjekmi?”

1997.

0. Donovan “Merw” diýen kitabynda Dykma serdaryňMaryda ýaşayan doganoglanyna (adyny görkezmeýär) häsýetnama berende şeýle ýazýar: “On imel şirokuýu populýarnostkak haramzada”(“Ol haramzada hökmünde uly meşhurlyga eýe bolupdy”).Nähili täsin jümle!

TÖHMETBELASY

Moskwa şäherinde Türkmenistandaky şu günki syýasaty goldamaýan oppozisionerleriň“Daýanç” ady bilen türkmen dilinde žurnaly çykýardy.Ony,esasanam,Aşgabatda ýaşayan oppozisionerler çapa taýýarlaýar ekenler. Žurnalda Türkmenistanyň ykdysadyýetine,syýasatyna,medeniýetine degişli,aglaýa tankydy materiallar ýerleşdirilýärdi.Onuň iki nomeri meniň elime düşdi. Sebäbi şol žurnaly çykarýanlaryň biri ozal “Türkmenfilm” kinostudiýasynda hasapçy bolup işläň,soňam Moskwa göçüp gaýdan Jumamyrat Kyýasowy men öňden tanaýardym.Umuman,žurnalyňmeniň elime düşensanlarynda-ha,emosiýa güýçlüräk diýäýmeseň,oppozisiýanyň organy diýip,agyz doldurup aýdar ýaly ýa-da syýasy taýdan howatyrlyklar ýaly düýpli material ýokdy. Onda hemmämiziň görüp,bilip ýören kemçiliklerimiz,respublikanyň baş ýolbaşçysynyň özüniň gizläp ýörmeýän nogsanlyklary tankyt edilýärdi. Onuň daşynda şowhun döremeginiň sebäbi bolsa,žurnalyň “oppozision” diýlip çişirilmegindendi.

Bolsa-da,kime gabat gelseň: “Daýanjy” okadyňmy?” ýa-da “Daýanjy” ele salyp bolmazmyka?” diýen sowala sataşýardyň.

Žurnala dahylly adamlaryň arasynda M. Salamatow diýen,çap eden materiallaryndan çen tutsaň,žurnalistikadan hem ykdysadyýetden gowy baş çykarýan

awtory hasap etmeseň, talantly ýazyjynyň, ukyply žurnalistiň ýokdugy mese-mälim bildirip durdy. Kä materiallaryň sözleri, sözlemleri-de ýerbe-ýer däl-di. Şonuň üçin bolsa gerek, bir gezek Jumamyrat Kyýasow maňa žurnala redaktor bolmagy hem teklipti. Men ol teklibe razy bolmadym. Öz jogabymy bolsa ýazýan zatlarymy, eger olar derekli bolsa, juda az sanly bolup çykýan gizlin žurnalda däl-de, Türkmenistanyň ýa-da Moskwanyň müňläp, millionlap tiraž bilen çykýan gazýet-žurnallarynda hem çap edip bilýändigim bilen delillendirdim. (Dogrudanam, meniň şol döwürlerde “Türkmenistan” gazýetinde çap edilen “Indi biz özbaşdak döwlet” diýen makalam “Daýanç” žurnalynda çap bolýan in “oppozision” materiallardan has “dişlidi”) Şonuň bilenem “Daýanjy” çykarýanlar menden özlerine daýanç bolmajakdygyna ymykly göz ýetirdiler. Şeýdibem ol gep gutardy. Emma...

Bir gezek komandirovka geleniumde, Aşgabatdaky işlerimi tamamlap, Mara gaýtdym. Obadakam, garaňky düşüberende, iki sany nätanys adam meni sorap geldi.

Olar Marydan Murgaba “ýaşulyynyň” (?) tabşyrygy bilen ýörite gaýdandyklaryny aýtdylar. Men olaryň kimdigini, meniň ýanyma näme mesele bilen gelendiklerini soradym. Olar DHK —nyň (KGB) işgärleri bolup çykdylar. Men ertir sagat 19-da Türkmenistan Döwlet Howpsuzlyk Komitetiniň Mary oblast bölümüne çagyrylýardym. Şonuň üçinem olaryň “ýaşyly” diýýänlerini şol edaranyň Mary bölümüniň başlygydyr diýip çakladym. Ýöne KGB-niň meniň bilen näme mesele boýunça gyzyklanýandygyndan welin, oýlana-oýlana, baş çykaryp bilmedim. Meniň ol edara çagyrylmagyma näme sebäp bolup biler? Düzgüni bozamok, milisiýa düşemok, awariýa ýa-da jenaýat edemok, hiç kime bergim ýok, hatda tirýegem çekemok. Şoňa görä-de, öz ýanymdan başga bir netijä geldim: Ol döwürlerde, köp edaralarda ýoň bolşy ýaly, hukuk goraýjy edaralarda-da şahyrlar, ýazyjylar bilen duşuşyklar geçirýärdiler. Bu gezek hem şeýle mesele bardyr öýtdüm. Belkem, ol edara öz işgärleriniň önünde Ý. Ýewtuşenko, A. Wöznesenskiý, Bulat Okydzawa ýaly şol mahal ürc edilip eserleri okalýan rus şahyrlarynyň çykyş etmeklerini isleýändirler. Şeýle bolsa, ol duşuşygy Türkmenistanyň Ýazyjylar soýuzynyň Moskwadaky wekili bolup işleýän Atajan Taganyň üsti bilen amala aşyrmak aňsat düşjekdi. Ýöneol mesele bilen obada gezip ýören adamy beýle gyssagly gözlemek nämä derkarka?

Belleşilen wagty salgy berlen edara bardym. KGB diýilýän edara men ömrümde ilkinji gezek barýardym. Ol ýerdemeniň tanyş-bilşimem, dost-ýarymam işlemeýärdi. Oňa garamazdan, agras jaýyň gapysynda duran iki sany kaşaň geýnen ýigitozaldan maňa belet tanyşlar ýaly bolup garşyladylar. Aňyrrakdan meni görüp bärlik gaýdan başga bir adam bolsa:

—Geldiňizmi?—diýip, içgin salamlaşdy.

Belkem, toý-tomguda duşuşandyrýs-da, ol adamynyň ýüzi maňa tanyşdy. Ýöne adyny, nirede işleýändigini bilmeýärdim. (Soň ol KGB-niň Mary oblast bölümüniň başlygy bolup çykdy.) Ol maňa ýörite garaşyp durana meňzeýärdi.

—Ýörüň, ýokaryk çykalyň! Ýaşuly garaşyp oturandyr.

“Ýaşuly” diýilýän kimkä?”

Ikinji gatdaky “Kabyłhananyň” önünde duran adam hem meniň bilen köne tanyş ýaly ýylgyryp salamlaşdy. “Bu edaranyň adamlary beýle mylaýym kişilermi? Bu edaranyň adamlary hakda edilýän howply gürrüňler, okalan kitaplaryň beren maglumatlary myjabatmyka?” Olaryň hemmesiniň alçak hem mylaýym salamlaşýşlaryndan many alsaň-

a,meniň bilen hiç hili howply waka bolmaly däl ýalydy. Ýöne şol jaýyň gapysyndan barlanda,her niçigem bolsa,adam birmeme ynjalyksyzlanýar eken. Sebäbi ol jaý barada,ol jaýda işleýän “ümsümedaranyň” (Şahyr Çary Gurbangylyjowyňdakan lakamy) adamlary barada her hili howply gürrüňler edilýärdi. Asyl KGB-niň jaýynyň gapdalyndan geçip barýarkanam,näme üçindir,1937-nji ýyl hökman ýadyňa düşýärdi.

Bir gapdaldaky uly gapyny açyp berdiler.

—Giriberiň,ýaşuly bardyr!

Meniň yzym bilen hiç kim içerik ätlemedi. Goşa gapy daşyndan ýapyldy. Giň kabinetniň töründäki stoluň aňyrsyndan turup gaýdan orta boýly,garaýagyz general –maýor myhmany bilen alçak salamlaşdy,stol başyna çagyrdy. Stoluň üstünde maňa adatdakylardan has uly bolup görnen hum çäýnek,iki sany käse,köke-süýji,kişmiş,maňyz bardy.

General iki käsä-de çay guýansoň,saglyk-amanlyk soraşdy,iş ýagdaýym,döredijiligim bilen gyzyklandy.

“Edil meni tanaýan ýaly-aýt!”

—Birigünagşamky reýs bilen Aşgabatdan Moskwa uçýandygyňyzam bilýärdik-de,yzyňyzdan gidip ýörmän,şu ýerdekäňiz duşuşalyly diýdik...

Meniň kisämdäki bileti barlap gören ýaly,haçan Moskwa uçýanyma çenli generalyň bilip ýörşüne haýran galdym. Birdenemhaýsy edarada oturandygym ýadyma düşende,hemme zat maňa düşnükli bolup galdy. “Meniň haçan nirä gelip,haçan gidýänime çenli şeýle derejede yzarlanýan bolsa,bu ýerdeeden çakymdan düýplüräk bir mesele bar bolsa gerek. Diňe moskwaly şahyrlar bilen duşuşyk geçirmek islenýän bolsa,meni beýdip inçeden yzarlap gözlemezdiler.

General gaty agrasdy,bolsa-da gürründeşi bilen gaty mylaýymdy,ynandyryjy hem özüne çekiji gürrüň edýärdi. Birdenem ol,ikimiziň ýaşıtdygymyzy ýatlap(Älhepus,ýaşıtdaşdygymyza çenli bilip ýörşüni!),“siz” diýşip oturman,“saňa” geçmegi tekliptdi. Men ol teklibi goldadym.

—Men seň bilenýaşulyňnyň tabşyrygy bilen duşuşýan,Atajan...

Zol-zol “ýaşuly” sözünüň gaýtalanyp durmagy meni has-da geňirgendirdi. Egerde,meniň garşymda oturan general Mary oblast KGB-siniň iň ketdesi bolýan bolsa,onuň “ýaşuly” diýýäni hem Mary obkomynyň birinji sekretary G. M. Orazow bolmalydy. Öz ýanymdan bolsa: “Orazow näme sebäbe meniň bilen öz generalynyň kömegi bilen gepleşmelikä?Ýanyna çagyryp bilmedimikä?” diýen sowala jogap agtarýardym. Men onuň bilen hälimi-şindu duşuşýardym ahyryn.

Görüp otursam,general-maýor-a Türkmenistanyň Howpsuzlyk Komitetiniň başlygy Saparmyrat Seýidow,“ýaşuly” diýilýän-de Prezident Saparmyrat Nyýazow eken. Şol günün ertesi Mary bilen Çärjewiň serhedinde goňşokara dabarasy geçirilýärdi. Prezident hem şol dabara gatnaşmak üçin Mara gelipdi.

Bir käse çay içilensoň,general Seýidowyň meni näme üçin çagyrandygynyň syry açylyp başlady.

—Atajan,sen “Daýanç” žurnalynyň çykýandygyndan habarlymyň?

—Habarly. Iki nomerini okapdymam.

—Žurnal bilen nähili gatnaşygyň bar?

—Tanyşlygym bolsa-da,döredijilik gatnaşygym ýok. Ol barada ýakynda Prezident Nyýazow bilen duşuşamda,onuň özüne-de aýdypdym. Saňa-da žurnal baradaky pikirimi aýdyp biljek...

Oýlanyp görseň,”Daýançy” bir ýa-da iki adam çapa taýynlap hem çykaryp bilmeli däl. Olçeperçilik taýdan gowy bezelýän,gymmat kagyza çap edilýän galyň žurnaldy. Belki-de,awtorlara gonorar hem berlendir.Onuň çykdaýjysy birki sany adaty gazançly adamyň kisesiniň götererinden agyr bolmalydy.Şonuň üçinem ol žurnalyň “arkasynda” bir topar pulmesi adam ýa-da gurply edara durmalydy.Meniň çakyma görä,žurnalyň köki Aşgabadyň “çeşmelerinden” suw içmelidi,Moskwa bolsa onuň diňe “gara işini” amala aşyrmalydy.

Meniň “Daýanç” baradaky pikirimi diňlän general:

—Sen Jumamyrat Kyýasowy tanaýaňmy?—diýip sorady.

Bu ýerde ýalan sözlemegiň ýa-da mekirlilik eden bolmagyň zerurlygam,hajatam ýokdy. Şonuň üçinem men Jumamyrat Kyýasowy gowy tanaýandygymy aýtdym.

—Ol nähili adam?

—Gödegräk,gönümel,mert. Ykdysadyýetden oňat baş çykarýan,sowatly adam.

—Saňa bolan garaýşy nähili?

—Erbetdir öýdemok. Saçakly gatnaşygymyz bolmasa-da,birek-biregi sylaýas.

Esli oýlanyp oturan general şeýle diýdi:

—Biziň Moskwadaky ilçimiz Nyýazgylç NurgylyjowJumamyrady huzuryna çagyryp,onuň önünde “Daýanç” jurnalynyň çykmagyny togtatmak meselesini goýupdyr. Şonda ol: “Eger ýazyjy Atajan Tagan žurnaly ýatyrmary diýse ýatyrmary,bolmasa-da žurnal çykar” diýipdir.

Asla garaşylmadyk habar meni aňk etdi.

—Beýlegep bolan däl,Şaparmyrat Seýidowıç...

—Näme üçin?

—Birinjiden-ä,meniň ol žurnala hiç hili dahylm ýok. Ikinjidenem,Jumamyrat Kyýasow beýle bigaýrat adam bolmaly däl. Ol men ýaly sylaşanyňa-ha däl,duşmanyna-da töhmet atmaz. Bu ýerde başga bir düşnüksizlik bolmaly.

General aýdanlaryma ynandymy-ynanmadymy (çaky ynandymadyk ýaly),meni bu ýere çagyrmakdan esasy maksadyny aýk beýan etdi.

Ol ikinji mesele. Jumamyrat,belkem,gowy adamdyr. Ýöne biziň senden ullakan haýyşymyz bar .

—Aýt.

—Aýtsam,sen şol žurnalyň ýatyrlymagyna ýardam etmeli.

—!?

—Ýaşulymyzyň haýyşy şeýle.Ol haýyş edensoň,senem eliňden,diliňden gelýänini gaýgyрма.

Men žurnala degişli hiç hili “gowşak damarymyň” ýoklugy sebäpli arkaýyngepledim.

—Şeýle derejede haýyş edilýän bolsa,gepime-de gulak asyljak bolsa,men synanyşyp göreýin.

—Synanyşmaly däl,Atajan,gaty çynyň bilen ýapyşmaly. Ýaşuly ony zerur mesele hasaplaýar... Biz Moskwadaky ilçimiz bilen maslahatlaşdyk. Moskwa baran badyňa ol senem,Jumamyradam tapar. Gürleşiň. Şol žurnal çykmasa,gowy boljak...

General meniň bilen gadyrly hoşlaşdy,haýyşynyň zerurdygyny ýene bir gezek tekrarlap,elimi berk gysdy.

Daşaryk çykanymda garaňky düşüp giden eken. Men maşynyň ruluna ýapyşsamam,hanja sürjegimi bilmedim.“Jumamyrat Kyýasow şeýle namart adam bolup çykdymyka? Ol näme üçin meni žurnally meselesine goşýarka? Ýa-da ony satyn aldylarmyka? Ýa ol hem “ümsüm edaranyň” hyzmatçysymyka? Maňa töhmet atmak bilen onuň özi ýa-da töhmet atdyrýanlar näme utuş gazanjakkalar? Ýa bu ýerde biziň kellämize-de gelmejek başga bir syr barmyka? Men näme üçin general Seýidowa “Göni şu ýerden Moskwa,Jumamyradyň öýüne jaň edip,meseläni çöp döwlen ýaly edeli” diýmedim?” Şulara meňzeş sowallar beýnimde at saldy. Bu garaşylmadyk hem geň täzelik barada kimdir biri bilen pikir alyşmagy ýüregime düwdüm. Şonuň üçinem tanyş edaralaryň biriniň garawulhanasyna bardym-daMary obkomynyň birinji sekretary G. M. Orazowyň öýüne jaň etdim.

G. M. Orazowmeni kän mahal (Aşgabadynyň etegindäki sowhozlaryň birinde agronom bolup işlän döwürlerinden) bäri tanaýardy. Moskwa komandirowka baranda-da,her gezek çay başynda duşuşýardy. Ikiçäk duşuşyklarda syýasat,medeniýet,ykdysadyýet hakda kän gürrüň edilýärdi. Ol soňky mahallarda dile dolan “Daýanç” žurnaly hakda-da,meniň oňa hiç hili dahylymyň ýokdugyny-da aýdyň bilýärdi.Şonuň üçinem meniň “habarymy” diňlän G. M. Orazow gysga jogap gaýtardy.

—Sen olara “Arabaňyzy başga ýerden sürüň!” diý.

Elbetde,“ümsüm edaranyň” ýolbaşçysyna beýle jogap gaýtaryp bolmajakdygyna G. Orazow menden gowy düşüňýärdi. Onuň jogabynyň beýle “joşgunly” bolmagymanaň ýöňkelyän günäniňtöhmetdigine gaty ynanýandygy bilen baglydy.

Men Moskwa dolanyp bardym.Ýagdaý edil general Seýidowyň aýdyşy ýaly hem boldy,öýdäkiler ilçiniň telim gezek jaň edendigini aýtdylar. Kän nahal geçmänkä-de Nurgylyjow jaň etdi. Ol esasy gürrüňi aýtmanka-da,men ýagdaýdan habarlydygymy duýduryp hoşlaşdym,ertir belleşilen mahaly ilçihana barmaga wada berdim. İlçi maňa gaty garaşýandygyny ýene bir gezek aýdyp,ähli işleri soňa goýmalydygyny haýyş etdi.

Men özümiň beýle gerekli adam bolandygyma geň galdym. Žurnala düýpden dahylsyzkam,oný başga-başga adamlar çykarýarka,özüm bilen beýle ýokary derejede,hatda Prezidentiň adyndan gepleşilip ýörülmeginiň sebäbine düşüňip bilmeýärdim.

Telefonda Jumamyrat Kyýasowy tapyp,onuň adyndan maňa ýetirilen habary aýtdym. Ol ör-gökden geldi-de:

—Şeýle derejede namart adamlaram barmyka?!—diýdi. —Eger seň aýdýanyň hakykat bolsa,ilçi namartlaýar(Onuň “namartlaýar” söze derek gaty gödek söz aýdanyny hem ýatladaýyn. —A. T.) Bu ýerde başga-başga “oýun” bar bolaýmasa.Umuman,Nurgylyjow diýilýän pes adam öz maýdaja bähidi üçin bigünä adamy türmä salmaga-da taýyndyr diýýädiler welin... Onuň aferist adamdygy çyn bolup çykdy...

Jumamyradyň aýtmagyna görä,ilçi ony žurnaly ýatyrmak meselesi bilen ýanyna çagylanda: “Daýanç” žurnaly Türkmenistana hyýanatçylykly hiç zat çap edenok.Eger sen-ä ilçä hökmünde,şu ýerde ýaşaýan,SSSR Ýazyjylar soýuzyndakonsultant bolup işleýän

Atajan Tagan hem professional ýazyjy hökmünde žurnalyň hemme sanyny okap, biziň respublika hyýanatçylykly material çap edýändigimizi boýnumyza goýup bilseňiz, žurnal ýatyrylar, bolmasa-da çykar” diýipdir.

Men Jumamyrazyň galp sözlemejegine ynanyrdym. Ilçi Nurgylyjow Jumamyrazyň jogabyny Aşgabada ýetirende jogapdan öz adyny (“Garaja öýden daşrak!”) aýryp, žurnalyň çykyp-çykamazlyk meselesini diňe Atajan Taganyň ady bilen baglapdyr. Şeýle hem ol meni SSSP Ýazyjylar soýuzynyň däl-de, “Daýanç” žurnalynyň konsultanty hökmünde görkezipdir. Indi meniň KGB-niň başlygy derejesine çenli çagyrylyp ýörmegimiň manysy düşnükli boldy. “Daýanjy” çykarýanlaryň arasyndadiňebir “bozgak oppozisionerjikler” däl-de, SSSR Ýazyjylar soýuzynyň Prawleniýesiniň jogapkär işgäri hem bar eken. Bu bolsa meniň agramymyň nähilidigine garamazdan, işleýän abraýly edaramyň agramy bilen baglanyşyardy. Şeýlelikde, onuň uly syýasy aheňe ýazyp ötagitmegi-de ahmaldy. Aşgabady, ýagny KGB-ni biynjalyk edýän zat meseläniň şol tarapy bolmalydy.

Men ilçihana baranymda, Jumamyrat entek gelmän eken. Ilçi meni ýylgyryp kabul etse-de, men onuň keýpini bozmaly boldum. Jumamyrazyň diýmedik, asla diýip-de bilmejek gepi barada aýtdym.

—Beýle gepi saňa kim aýtdy?—diýende, asly söwda işgäri Nurgylyjowyň diplomatyňkydäl-de, gülkünç komediýadaýoldaşyny aldaýan komigiň gözüne meňzeş gözleri mekir oýnaklady.

—General Seýidow aýtdy.

Nurgylyjow meni general Seýidowyň çagyrmagyna, açyk gürrüň etjegine, öz adynyňam tutuljagyna aslagaraşman eken. Ol biraz aljyrajak ýaly etdi-de:

—Aý, general diýýäniňem Sapbydyr-da!—diýip, elini silkip goýberdi. —Men-ä KGB bilen gepleşemogam. Jumamyradam maňa beýle zady diýenok. Aýdylany Aşgabatda ýoýandyrlar-da...

Gepiň ýoýluşnokady indi Mogkwadan Aşgabada göçüm etdi. Şonluk bilenem ol “gep” häzirlilikçe “ýapyldy” hasaplandy. Bu hem meniň her hili maýda, syrty görünüp duran mekirlilik edýän, dili töhmet palçygyndan eýlenen adamlara-da sadalyk bilen ynanyandygymdan gelip çykýar. Ýogsam men, iň bolmanda N. Nurgylyjowa: “Beýle bolsa, sen general Seýidowa jaň et-de, edil şeýle gepi aýtmandygyňy habar ber” diýmelidim. Şony şeýtmese-de, Jumamyrat Kyýasowy “yrmak” meselesine özümiň goşulmajakdygymy tekrarlamalydym. Goşulmaly hem däldim. Iň beterem, men “ilçi” adyny göterýän, uly derejäni eýeleýän adamlar gep “çakyşdyrýandyr” öýdüp, asla pikirem etmeýärdim. Onsoňam, hut Prezidentiň adyndan meniň kömegim soralyan işde gyra çekilmegi gelşiksiz hasaplaýardym. Üstesine-de, şol wakanyň oň ýanynda prezident S. A. Nyýazow meni öz kabinetinde kabul etdi, ýürekden gürlleşdi. Ol meniň Türkmenistana dolanyp gelmek islegimi kanagatlandyrdy. Prezidentiň adama hyýanatsyz, zelesiz haýyşyna ýardam etmezligi ony äsgermezlik boljakdy. Şol pikirimde-de durdum. Ýogsam men “Arabaňzy daşda sürüň” diýip bilmesemem, başga bir ýol tapyp, ol “oýunda” oýnamazdym.

Ilçi N. Nurgylyjow ikimiz birleşip, tutuş bir sagadyň dowamynda J. Kyýasow bilen “çekeleşme” geçirdik, ýalbarma ýalbardy. Ilçi oňa kommersiýa işinde näme kömek gerek bolsa, döwlet derejesinde ýardam etjekdigini ynandyrdy. Men hem Jumamyrat nähili eser

ýazsa,redaktirläp,timarlap,Türkmenistanyň gazýet-žurnallarynda çap edilmeginiň ýollaryny arçamaklyga wada berdim. Netijede hemme zat gülala-güllük boldy. Jumamyrat Kyýasow “Daýanç” žurnalynyň çykmagynyň togtadyljakdyny aýtdy. Şeýlelikde,Prezident derejesinde edilen haýyş bitirildi.

Jumamyrat kabinetden çykandan soň,ilçi meniň ýüzüme garap:

—Uly iş bitirdik,gardaş!—diýip,göwni hoş ýylgyrdy. —Men hut şy günüň özünde Prezidente-de jaň edip,ikimiziň hereketimiziň netijesini aýdaryn. .

Birki hepdeden Aşgabada komandirowka gelenimde,Türkmenobahyzmat korporasiýasynyň başlygy Gulnazar Agaýewiň edarasyna salama bardym. Ol meni gördi-de,keýpden gaçdy.Hemişegara gadyr görüşýän adam bu gezek elini-de göwünli-göwünsiz uzatdy.

—Biz-ä indi seň bilen salamlaşmaga-da gorkýas...

Men entek hiç zatdan habarsyz bolamsoň,degişmegi halaýan Gulnazar oýun edýändir öýtdüm. Ýok,onuň gara çyny eken. Ol bolan wakany aýdanda,men Gulnazardanam,özümdenem,gaýybana bolsa-da,Prezidentdenem utandym.

Asyl ilçi Nurgylyjow Prezidente jaň edende,“Daýanç” jurnalyny çykarýan Atajan Tagan bilen onuň kömekçisi Kyýasowy kabinetimde ýüzleşdirip,žurnaly çykmaz ýaly etdim” diýip,maglumat beripdir.

Gulnazar Agaýew iş bilen huzuryna baranda,gahar-gazaba dolan Prezident oňa: “Sen Atajan Tagan ýaly ýazyjy bilen tirkeşýän.Ol bolsa meniň syýasatymyň garşysyna,Türkmenistanyň garşysyna Moskwada çykýan žurnala konsultantlyk edýär” diýipdir.

Žurnaldanam habarly,meni hem gowy tanaýan G. Agaýew “A. Taganyň ol žurnala hiç hili dahylynyň ýokdugyny” subut etjek bolanda,Prezident ony geplemäge-de goýmandyr.“Sen onuň tarapyny çaljak bolma. Atajan bilen Kyýasow Moskwada ilçihanada ýüzleşdirildi.Kyýasow ony geplemez ýaly edipdir—diýip,Prezident gaharly gepläpdir. —Menem ozal ynanmaýardym...”

Şondan soň G. Agaýew dili tutulan ýaly bolup,huzurdan çykyp gaýdypdyr.

Moskwa baranymdan soň,men bu bolan geň wakany aýdyňlaşdyrmak üçin ilçi Nurgylyjow bilen görüşdim. Ol maňa “Nä Prezidente menden başgapep eltýän ýokdur öýtdüňmi?” diýen jogap gaýtarmak bilen çäklendi.

Ebetde,Prezidente kimdir biriniň (diňe biriniňem däl) gep eltýändigini bilýäris.Şol bir mahalyň özünde-de “gep eltýän” adamlaryň bigaýratdan ejizine-de gabat gelýäris. Şeýle hem Prezident “A. Tagan bilen J. Kyýasow Moskwada ýüzleşdirildi” diýýän bolsa,bizi Moskwada “ýüzleşdiren” (!?) H. Nurgylyjowdy.

Bu meselede general Seýidowda-da,Prezident Nyýazowda-da,Jumamyrat Kyýasowda-da hiç hili günä bar hasap etmeýärin. Bu ýerde diňe zandy,maksady-niýeti ýaramaz Nurgylyjow günäkär.

Nyýazgylyç Nurgylyjowyň eden şol galp hem namart hereketiTürkmenistanda meniň kitaplarymyň çykmagynyň,gazýet-jurnallarda zadymyň,adymyň çap edilmeginiň gadagan bolmagyna,Prezidentiň men baradaky oňat pikiriniňüýtgemegine getirdi.Elbetde,beýle-beýle namartlyklardurmuşda kän bolandyr. Ýöne N. Nurgylyjow diýilýänadamaeden etmişi üçin Hudaý diňe o dünýäde däl,şu dünýäde hem hökman göz görkezer.Men Hudaýa-da,Onuň şeýtjegine-de halys ýürekden ynanýaryn,şol pursata

garaşýaryn. Sebäbi nähak, ýersiz, onda-da bilkatlaýyn urlan taýak üçin, ozal-ahyr garaw bolaýmaly. Ol tebigatyň, ýaşaýşyň kanuny, adalatyň talaby.

1994.

Medeniýet ministrligi tarapyndan kabul edilip, Marynyň Kemine adyndaky teatrynda repetisiýasy başlanan “Millioneriň aýaly” diýen komediýam “ýokardan” gelen görkezme esasynda togtadyldy.

10. 05. 96.

13-nji maýda Saragt-Maşat demirýoly açyldy. Bu, elbetde, ägirt uly taryhy hem syýasy waka. Men şol senä bagyşlap, “Alamançylyk ýolundan adamçylyk ýoluna” diýen makala ýazyp, “Türkmenistan” gazýetine hödürledim. Gazýetiň baş redaktory K. Ylýasow makalany okansoň, meni ýanyna çagyryp: “Makala tüýs bize gerek material welin, O. Aýdogdyýewiň (Ministrler Kabinetiniň başlygynyň orunbasary. — A. T.) rugsady bolmasa, seniň zadyňy çap edip bilemzok, sen bizden gaty görme hem meni sataýma!” diýdi.

14. 05. 96.

*

2-nji maýda Prezident Nyýazow döredijilik işgärleri bilen duşuşyk geçirdi. Ýazýan adamlaryň köpüsi ol ýygnaga çagyrylmady. Sebäbi Prezident diňe “Halk ýazyjylary” bilen duşuşmaly edipdir.

Okyjylaram diňe “halk ýazyjysy” diýen ady bar awtorlaryň eserlerini okamalymyka?

1996.

*

Döwlet ýolbaşçylary-da hil-hil bolýarlar. Ýöne olaryň iň zalymlary-da kitap okaýar ekenler. Iosif Stalini çagalygyndan tanan adamlaryň, hatda ony örän ýigrenýän döwürdeşleriniňem ýatlamalarynda “Sosanyň kitaphondygy” bellenýär. Hatda ol satyn almaga puly bolmany üçin, kitap dükanlarynda oturup hem kitap okaýar eken.

Men “Bagration” romanynyň awtory A. Sidorowyň ýatlamalarynda şeýle bir epizoda gabat geldim.

Ýazyjy bir alada bilen “Prawda” gazýetiniň redaksiýasyna baranda, ol ýerde işleýän tanyşlarynyň biri: “Üç-dört günlükde bir adam seni sorap redaksiýa jaň etdi hem telefonynyň nomerini aýtdy. Jaň edersiň-dä” diýýär. Sidorow kagyzy jübüsine salsa-da, jaň etmegi unudyp, redaksiýadan çykyp gidýär.

Bir hepde-on günden soň ýazyjy ýene redaksiýa gelýär. Köne tanşy bir bölejik kagyzy uzadyp: “Şol adam ýene seň jaň etmegiňi sorady” diýýär. Kagyzy jübüsine salyp giden Sidorow, birnäçe güngeçensoň, köçeden barýarka, şol kagyzy ýatlap, telegon-awtomatyň kabinasyna girýär-de, görkezilen nomere jaň edýär. Ol özüniň ýazyjy Sidorowdygyny aýdyp, kimdir biriniň şu telefona jaň etmegi sorandygyny ýatladýar welin, trybkany göteren adam:

— Ýekeje minut garaşyň! Ol häzir siz bilen gepleşer—diýýär.

— Siz ýazyjy Sidorowmy?—diýen rusça çalgырdrak gepläniň tanyş sesini eşiden ýazyjy doňup galýar.

Sidorowsandýraýan sesi bilen:

—Men sizi diňleýän,ýoldaş Stalin!—diýmäge ýetişýär.

I. B. Stalin howlukman,geplemäge başlaýar:

—Men siziň “Bagration” diýen romanyňyzy okadym,ýoldaş Sidorow. Örän ajaýyp kitap. Ýöne meniň ol kitap boýunça 16 sany belligim bar. Hany,galam-kagyzyňyzy alyň!

Köçede telefona nobata duran adamlar bolsabudkanyň aýnasyny kakyp,ýazyjyny gyssamaga başlaýarlar.

—Aýnany kakýarlar,ýoldaş Stalin. Meň wagтым gutardy.Men köçeden jaň edýän,ýoldaş Stalin.

—O näme üçin siz köçeden jaň edýäňiz?

—Öýümde telefonym ýok,ýoldaş Stalin...

Şol mahalam telefona nobata duranlardan gyzmarak biri kabinanyň gapysyny açyp,hapa sögünýär hem ryçagy basyp,gepleşiğiň arasyny bölýär.

“Indi Stalin meni atdyrar ýa-da sürgün eder” diýen howply aladany başyndan çykaryp bilmedik ýazyjy zordan öýüne gelýär,maşgalasy bilen hoşlaşmaga taýynlanýar.Şol mahalam gapy kakylýar.Bosagada goltuklary simli hem telefon apparatly iki sany adam peýda bolýar.

—Şu ýazyjy Sidorowyň öýümi?

—Hawa. Näme hyzmat?

—Başlyklar siziň öýüňizde derrew telefon goýmaly diýip buýruk berdiler.

Tiz wagtyň içinde öýi telefonly bolan ýazyjy Staline jaň edip,ötünç sorayar-da,galam-kagyzyňyň taýyndygyny aýdýar. Stalin bolsa onuň romanyna eden 16 sany belligini okuwça diktant ýazdyrýan ýaly howlukman aýdyp berýär.

Ýazyjy Sidorowyň ýatlamagyna görä,edilen bellikleriň hemmesi-de ýerlikli hem örän peýdaly bolup çykýar.

Men M. G. Gapurowyň ýa-da S. A. Nyýazowyň haýsydyr bir näbelliräk (bellisiniňem) türkmen ýazyjysyny,kitabyny okap,ol barada öz pikirini aýtmak üçin telim gezek jaň edip gözlejekdigini göz önüne getirip bilemok. Birinjiden-ä,bizde döwlet derejesindäki aňly ýolbaşçynyň ünsüni çekäýjek eser ýok.Ikinjidenem,agramly eseredöwletýolbaşçysy derejesinde baha berjekýolbaşçy ýok.Iki tarapy-da biri-birine gaty mynasyp.

15. 06. 90.

Moskwanyň etegindäki Borodino meýdanynda rus-fransuz goşunlarynyň 1812-nji ýyldaky söweşde esasy çaknyşan ýerinde ruslaryňam,fransuzlaryňam wepat bolanlaryna ýadygärlik dikeldilipdir.Her ýadygärligiň üstünde-de ganatlaryny gerip oturan bürgüt bar. Fransuz esgerlerine goýlan ýadygärligiň ýüzüne rusça hem fransuzça: “Beýik goşunyň merhumlaryna” diýlip ýazylypdyr. . Şeýle ýazgylý ýadygärligiň ýeňiş eýesi bolan rus topragynda bolmagy tasin hem adamçylyk nyşany.

Duşmana hormat goýmagy başarmagam mertligiň alamaty.

Maý,1966.

Geň zat: ýazyjy Berdinazar Hudaýnazarow ömründe ýekeje kitaby-da ahyryna çenli okamandygyny öz ýatlamalarynda belläp geçýär. Şony boýun almagy-da onuň mertligi hem artykmaçlygy.

Men başga bir türkmen ýazyjysyny tanaýaryn. Onuň öýüniň diwarlary-da diňe kitap bilen bezelen. Ol “Kän okaýar” diýdirmek üçin ýygnaklara-da, hatda teatra-da eli kitaply barýar. Emma ol ýeke kitaby-da doly okan adam däl. Kitap barada öz pikiri-de ýok. Ýöne onda B. Hudaýnazarowyňky ýaly mertligem ýok.

*

Deňsizlik hiç mahal ýitip gitjek zat däl bolsa gerek. Aşgabadýň, Marynyň koçelerinden haýdaşyp barýan arkalary haltaly pukara adamlary göreniňde ýüregiň gyýylýar, hor-homsy çagalar oýlandyrýar. Olaryň gapdalyndan gymmatbaha çet ýurt awtomobillerinde gaýsarylyşyp geçip gidýänler bolsa: “Siziňem-ä akyl-huşuňyz, Watan öňündäki hyzmatyňyz garyplaryňkydan zyýat däl bolsa gerek” diýen pikir oýarýar.

*

Şu gün, 16-njy maýda döredijilik hem medeniýet işgärleriniň 80 adamdan ybarat delegasiýasy H. Diwangulyýewiň ýolbaşçylygynda Eýrana, Magtymgulynyň mazaryna zyýarata gitdi. Olaryň arasynda Magtymgulynyň ýeke setirini bilmeýän, asyl kitabyny açyp görmedikler-de bar diýýärler. Üçünji-dördünji gezek gidýänlerem barmyşyn Olaryň käbirleri, aýtmaklaryna görý, Eýrandan maýda-çüýde haryt getirip, bu ýerde gymmadrak satýarmyşlar.

Magtymgulynyň döredijiliginiň ody bilen girip, küli bilen çykyp ýören, tapylgysyz arhiwçi alym Tejen Nepesow 50 ýyl bäri Magtymgulynyň mazarayna sežd etmegiň arzuwy bilen ýaşap ýör. Emma Eýrana gidişlik bolanda Tejen Nepesowy diridirem öýdenoklar. Ýogsam gidýän toparyň kethudasy Tejen Nepesiň bardygyny, kimdigini, Magtymguly üçin abysyz zähmet çekendigini gaty oňat bilýän Hudaýberdi Diwangulyýew ol biçäräni ýatlaýmaly ýaly welin...

1996.

*

Özi dirikä eserleri gaty kynlyk bilen çap edilen “Margarita hem ussar”, “It ýüregi” diýen dünýä belli romanlaryň awtory Mihail Bulgakow ýanalmakdan ýaňa halysýadapdyr-da, I. W. Stalin hakynda pýesa ýazypdyr. Eser, golýazmany okan Staliniň özüne-de ýarapdyr. Emma onuň sahnada goýulmagyny goldamandyr. Şeýlelikde, uly ýazyjynyň ýanalmakdan dynmak arzuwy hasyl bolmandyr.

*

Aşyr Mämiliýew bilen duşuşdym. Ol meniň “Annagül” diýen hekaýamyň golýazmasyny okady. . Onuň dogry bellemegine görä, hekaýada ýasama epizodlar bar. Hekaýany täzeden işlemeli, gysgaltmaly.

Şol duşuşykda kino ministri A. Mämiliýew meniň Türkmenistanda çapdan saklanan “Keseki” romanym esasynda ýazan ssenariýamy moskwaly kinoçylaryň halaýandygyny aýtdy. Olarda ssenariýany fransyžlar bilen bilelikde ekranlaşdyrmak meýli hem bar

ýalymyş. Bu gowy täzelik. Ýöne Türkmenistanyň ýolbaşçylarynyň ol maksady amala aşyrtmajak bolup ellerinden gelenini etjekdikleri welin görnüp duran könelik.

Awg. 1996.

*

Magtymgulynyň Aşgabatdaky ýadygärliginiň önünde ýaşu-garry şahyrlar goşgy okadylar. Üns berip diňledim. Göwnüme bolmasa,türkmen şahyrlary “pagtabent” goşgy ýazmak ýoluna düşen ýaly.

19. 05. 96.

*

Hiç zada höwes ýok. Ýary ýazylan powestimem “ýöränok”.Hiç kimiň hiç kim bilen işi ýok,hiç kim hiç kimiň aladasyny etmeýär. Döredijilik adamlarynyň arasynda-da gatnaşyk togtady. Telewideniýäni görer,diňläň ýaly däl.Asla gerek däl ýerinde-de “Hawa” diýlip başlanýan boş sözlemler gaharyňy getirýär.

20. 08. 96.

Ýazyjy haýsydyr bir partiýa ýa-da topara gulluk etmeli däl. Olhaýsydyr bir “Partiýanyň ýa-da toparyňbähbidini aramak üçinsoňa goşulýaryn” diýse ynanmaň.Topara,partyýa goşulýan ýazyjy toparyň ýa-da partiýanyň bähbidini araman,diňe öz şahsy bähbidini arýandyr. Hakyky ýazyjy diňe hakyky durmuşyň tarapynda bolmaly. ”Partiýalaýyn edebiýat” diýilýänedebiýat ikiýüzlülügiň nusgasydyr.

*

Artistler,aýdymçylar ile medeniýet öwretmeli. Emma türkmen aýdymçylarynyňkábiri tomaşaçylara ýeňillik,medeniýetsiz bolmaklygy öwredýär. Mysal üçin Leýla Şadurdyýewa diýilýän aýdymçynyň sahnada edýän hereketleri gaty ýerliksiz.Ol aýdýan aýdymynyň tekstindäki manyny eli bilen öz bedeninde-de görkezmäge çalyşýar.Tekstde “göz” diýilse,ol öz gözünü,“bil” diýilse,öz bilini,“ýürek” diýilse,öz döşüni,“gaş” diýilse,öz gaşyny görkezýär.

Aýdym aýdylyp durka artiste gül gowşurmak ýa-da el çarpmak gelşiksiz bolsa-da,bizde aýdymça gül gowşurýan tomaşaçylaryň päsgel bermeginden ýaňa aýdymy nähili diňläniňi-de bilip bolanok.

Umyman,aýdymça gül gowşurmak dünýäniň iki sany uly ýurdunda—Russiýa bilen Ýaponiýada ýörgünli.Hatda aýdym-sazyň Watany hasaplanýan Italiýada-da beýle döp ösen däl.

Biz bolsak,aýdym aýdylyp duran mahaly-da elimiz gülli sahna çykyp,ilata ters görelde görkezip,aýdymça hormat goýmaýandygymyzy,aýdym diňlemegi başarmaýandygymyzy äşgär edýäris.

1995.

Tejen Nepesow bilen duşuşdym. Ol maňa: “Sen akmak.Seňki ýaly mümkinçiligim bolsa,men Türkmenistanda ýeke gün hem ýaşamazdym—diýdi. —Seni hemme tarapdan

gysýarlar.Özüňçe ýoklara sylag-serpaý ýapylýar, seni bolsa ýanaýarlar. Başga ýurtlarda näçe, nähili dost-ýarlaryň barka...”

Ýok. Tejen Nepes ýalňysýar hasaplaýaryn. Dogry, meniň Russiýadaky ýagdaýym bilen Türkmenistandaky ýagdaýymyň parhyýer bilen gögüň arasy ýaly tapawutly. Men öz Watanymda Watansyz ýaly, hiç kim. Maňa radioda, telewideniýede, köpçülik önünde çykyş etmek gadagan. Hudaýa şükür, dost-ýarlaryň toýlarynda birki agyz gutlag sözünü aýtmagyna entek gadagan edenoklar.

Dogry, eger men islesem, Russiýada, Täjigistanda, Özbekistanda, Azerbeýjanda-da özüme orun tapardym. Ýöne men şu ýowuz topragy çyn ýürekden halaýaryn. Şonuň üçinem “Türkmenistana gelmek bilen uly ýalňys goýberdiň” diýýän tanyşlarymyň pikirini uly ýalňyslyk hasaplaýaryn.

21. 05. 96.

Şu gün meni Medeniýet ministrligine çagyryp, ýatyrylanam bolsa, “Millioneriň aýaly” komediýamyň gonoraryny berdiler. 130 müň manat! Bazarda bolsa etňbir kilogramy 5 müň manat.

3. 06. 96.

Birki gün bäri gazetler, radio, telewideniýe Murgapda 15 kg. bugdaý ogurlan adam barada goh baryny turuzýar. Belkem, ol adam çagajyklary aç oturansoň ogurlyk etmäge mejbur bolandyr. Elbetde, men onuň hereketini aklamak islämok. Ýöne millionlarça dollar ogurlap, bir şäherde dötr-baş sany kaşan jaý salyp, döwleti ütüp ýören ýolbaşçylarymyz barka, mätäç bolup 15 kg. bugdaý ogurlan adamyň töwereginde döwlet syýasaty derejesinde goh turuzmak gelşikli zatmyka?

8. 06. 96.

Türkmenistanyň gimniniň tekstini ýazmaga bäsleşik ygylan edilenden soň ömür goşgy ýazmadyk adamlaram galama ýapyşdylar. Meniň prozaçy dostum Hojanepes Meläýew hem bir goşgy ýazyp, ony Hudaýberdi Diwangulyýewe okamaga beripdir. Onuň stolunyň üstünde ýatan goşgyny ozal okan biri:

—Hojanepesiň goşgusyny okadyňmy?—diýipdir. —Nähili gördüň?

—Hiç hili.

—Iň bolmanda, gaharyňam getirmedimi?

—Dogrymy aýtsam, şu goşgy-ha meniň hiç zadymy-da getirmedi.

10. 06. 96.

Biz köp zada öz degerli bahamyzy bermeýäris. Halk döredijiligi diýilýän žanr hem şoňa girýär. Halkyň adyna ýöňkäp, okyja hödürlenýän, eserler, köplenç manysyz, logikasyz, boş setirler. Onlarça mysaldan birini getireýin:

Galanyň düýbünde bir gawun iýdim,

Etini iýdim-de, paçagny goýdum.

Eýesi gelende gözünü oýdum,

Elinde ýaglygy ýelpeselendi —

Üns beriň! Näbelli awtor aýtmanda-da, gawunyň paçagynyň iýilmeýäni belli zat. Ony-ha hiç diýeliň welin, bir biçäräniň azap çekip ýetişdiren gawununy özünden birugsat (ogurlyk bolýar) iýip, özi gelende-de, ötünç sorap minnetdarlyk aýtmaga derek gözünü oýmak nämekä? Şu ters pikirde okyja, diňleýjä hödürlär ýaly näme bar? Ol diňe galtamançylygy, zalymlygy ündeýär ahyryn.

“Halk” döredijiliginiň şular ýaly nusgasyny kitaba salyp, ýene halka hödürleýän redaktorlar, özleri hem halkyň wekili hökmünde, iň bolmanda, “Eýesi gelende gözünü oýduma” derek “Eýesi gelende “Sag bolsun!” diýdim” ýaly setir goşaýsalar bolmaýarmyka?

*

Türkmenistan Ministrler Kabinetiniň başlygynyň orunbasary O. Aýdogdyýew huzuryňa çagylanda, şol bölümiň işgäri Akmyrat Muhadow (belkem başlygynyň tabşyrygy bilen) meni daşarda garşylap, ýokaryk alyp gitdi. Ol meniň döredijilik, durmuş meseläm, näme üçin bu edara çagyrylanymdan habarly bolarly, gidip barýarkak:

—Atajan aga, sizem öz bähbidiňiz üçin “Doňuza daýy” diýäýmeli ahyryn—diýdi.

—Doňuza daýy diýmek üçin özüňem doňzuň ýegeni bolmaly ahyryn. Seniň özüň “Doňuz ýegen” bolmaga razymyň?

A. Muhadow jogap gaýtarman ýüzüme seretdi.

*

Düýn Mopassanyň “Pyşka” diýen hekaýalar ýygyndysyny gaýtadan elime aldym. Biz dagy çeper eser ýazyandyrys öýdüp pikirem etmeli däl welin...

17. 06. 96.

KADDAFINIŇ MYHMANLARY

1991-nji ýylyň aýagynda Moskwanyň “Progress” neşirýaty maňa Liwiýa sosialistik arap halk Jamahuryýasynyň ýolbaşçysy, Liwiýanyň Ähliumumy Halk Kongresiniň Baş sekretary polkownik Muammar Kaddafiniň dünýäniň kän dillerinde çap bolan “Gök kitabyňy” türkmen diline terjime etmek haýyşy bilen ýüz tutdy.

Terjime üçin çekiljek zähmetiň tölegi ýokary derejededir. Üstesine, Demirgazyk Afrikada ýerleşýän özboluşly ýurt bolan Liwiýa bir hepdelik gezelenje gitmek mümkinçiligi hem döredilýärdi. Saparyň ähli çykdajysyny-da Liwiýa tarapy öz üstüne alýardy. Ýöne terjimäniň welin bir agyr şerti bardy. Ony bir hepdeň dowamynda neşirýata tabşyrmalydy. Göwrümi hem uly kitap formatynyň maýda harplar bilen 60 sahypasydy. Terjime etmeli, maşynkadan geçirmeli, redaktirlemeli, ýene maşynkadan geçirmeli. Ony bir hepdede amala aşyrmak mümkin däl di. Dogry, terjimäniň birinjigolýazmasynyň garalamasyny maşynka urup boldum etseň, ýetişse-de bolardy. Ýöne dünýä şowhun salan “Gök kitaby” beýdip harsal terjime etseň, soňunyň “çöpüniň” bolmagam ahmaldy. Şonuň üçinem neşirýatyň ýolbaşçylarynyň razyçylygy bilen SSSR Ýokary Sowetiniň Prezidiumynyň dürli dillerde kitap-žurnallar çykarýan bölümindetürkmençä terjimeçi bolup işleýän Orazgylyç Orazmämmedowdan “Gök kitabyňy” ýaryny terjime etmegini haýyş etdim.

Iki bolubam terjimäni zordanöz wagtynda tabşyrdyk. Terçimäni haýsydyr bir bize näbelli komissiýa okap,gowý baha beripdir.

Bir gün terjimeçilikeden 8 adamyny neşirýata çagyrdylar. Orazgylyja bolsa işleýän edarasy Liwiýa gitmäge rugsat bermändi. Liwiýa çagyrylan terjimeçilere ýolbaşçylyk etmeli adam hemmämiz bilen “düşündiriş” geçirdi. Ol biz Tripolä baranymyzda döwletiň baştutany Muammar Kaddafiniň hut özüniň kabul etjekdigini,iň gowý hem iň gymmatbaha myhmanhanada ýaşajakdygymyzy aýtdy. Şeýle hem ol ýoldaş kitap haýsy halkyň diline terjime edilen bolsa,şol halkyň milli eşigini geýnen gyzyňam terjimeçiniň ýany bilen gitmelididgini habar berdi.

“Gök kitaby” gazak diline terjime eden ýigit (Liwiýa baranymyzdan soň ol ýigidiň arap dilini araplaryň özleriçeräk bilýändigini aýan boldy):

—Biz size gyzy nireden tapaly? Milli eşigi nireden tapaly?—diýen sowal berdi.

Toparyň ýolbaşçysy ýylgyrды-da:

—Bize kyn düşen mesele ökde terjimeçi tapmak meselesi boldy. Gyz tapmak itiň aňsady!—diýdi. —Gyz tapmak,milli eşik tapmak biziň aladamyz. Siz iýip-içip ýurt görseňiz bolýar.

—Iýmek-içmege arak-şerap hem girýänmidir?

—Ýok,gadyrdan,tä gaýdýançaňyz,arak-şerabyň ysynam almarsyňyz. Ýanyňyz bilen arak almagam maslahat bermeýäris. Sowgat eder ýaly näme alsaňyz alyberiň. Kadadan artyk ýükünemtölegi biziň boýnumyza.

Sowgatlyk zatlara onçakly üns bermeýänim hem alyp gidenlerimi-de baran badyma paýlaşdyrýanym üçin ozal men başga ýurtlarda köp gezek gelşiksiz ýagdaýa uçrap görüpdim. Birden biri saňa sowgat berer,sende bolsa “gaýtargy” ýokdur.

Bu gezek oýlanyşykly hereket etmäge çalyşdym.Agşamlyk Mary şäherinde ýaşayan dostuma jaň etdim-de: “Ertir Hangeçen bazaryna çyk-da,iň saýlamasyndan bir gyrmyzydon,ak telpek,guşak alyp,birigününüň özünde maňa gowşar ýaly et!”-diýdim.Haýyşym aýdylyşy ýaly berjaý edildi.

Liwiýa uçmazymyzdan bir gün öň terjimeçileri ýene neşirýata çagyrdylar. Giň jaýa girenimizde agzymyzy açyp galdyk. Hüýr-melekleriň,suw perileriniň,perizatlaryň arasyna düşen ýaly bolduk. Sekiz sany ýaş gyz,geýen eşiklerine görä baha kesseň,SSSR-iň sekiz milletiniň wekilidi.Gyzlaryň hemmesi-de şeýlebir owadandylar welin,olaryň görkünüdoly beýan eder ýaly söz hem tapyljak däl di.

Başy lowurdap duran gupbaly,egni türkmen ketenili,keteniniň üstündenem gözünü deşip gelýän gyrmyzy çabyt geýnen,örülen gara saçy döşünden goýberilen,uzyndan inçebil türkmen gyzy-ha beýlekilerdenem has owadandy.

—Her kim öz milletiniň gyzynyň geýnişini berk synlasyn. Geim-gejimde kemi bar bolsa,“redaktirlesin!”.

Toparyň ýolbaşçysynyň sözleri gülkunç bolup ýaňlandy.Gyzlaryň görk-görmegine,eşiklerine dil ýetirseň,diliň kesiläýmelidi.

Men “öz gyzymyzy” synlap:

—Sen Aşgabatdan geldiňmi?—diýip,sowal berenimem duýman galdym.

“Türkmen gyzy” türkmençä düşünmeýär eken. Ol yöne ýylgyraýdy. Beýle gözəl ýylgyryş hiç bir zenanda ýokdur. Edil ertekilerdäki waspy edilýän perizadyň barda.Gündogar klassyklarynyň biri (Hafyz bolsa gerek) görmegeý gözeliň ýaňagyndaky

halyna Samarkandy bermäge taýyndygyny ýazypdy.Ýöne Liwiýä gidýän “türkmen gyzynyň” ýañagynda haly-ha ýokdy welin,onuň bir ýylgyryşynaSamarkandyň üstüne Buharany goşup berseňem azdy.

Asyl ol owadan gyzlary respublikalardan çagyрман,Moskwanyň Modalar öýünden saýlap alan ekenler.Ýöne gülkünç ýeri “milli” gyzlar şeýle owadandy welin,olar bilen Liwiýä gitmeli milli ýigitleriň hemmesi bigörkdí. Şolgörmegeý gyzlaryň fonunda biz hakyky bolşumyzdanam bigörk bolup görünýärdik.Moskwanyň “Şeremetýewo” aeroportunda,üç ýüz töweregiadam ýerleşýän samolýotyň üstünde ýolagçylaryň hemmesiniň nazary biziň toparymyza gönükdirilendi.Ýaş zenanlar biziň gyzlarymyzyň owadanlygyna aýal gözügidijiligi bilen garasalar,erkekler olary gözleri bilen gujaklaýardylar. Olaryň bize: “Beýle gözel gyzlaryň ýanyndaky sülsatlar nämekä? Gyzlaryň janpenalarymyka?” diýýän bolmaklary-da ahmaldy. Dogrudanam,terjimeçileriň köpüsi (meniň özüm-ä öňi bilen) barmagyňy gymyldatsaň,goluňy goparyp taşlajak goragçy janpenalara meňzemänem durmaýardy.

Şu ýerde men terjimeçi “janpenalaryň” ahlisiniň sada,ümsüm,ýygra adamlar bolup çykandygyny nygtasym gelýär. Köpüsi-de taýýarlykly,sowatlydy.Hatda gadymy gladiatorlaryň arenasyna syýahata baranymyzda,gazak ýoldaşymyz ekskursiýa gelen araplaryň özlerine arap dilinde düşündiriş bermäge başlady. Ol arapça aýdanlaryny biz üçin hem rus dilinde gaýtalady.Şonda araplar ony biziň toparymyzyň terjimeçi—gidi hasap eden bolmaklary-da mümkin.

Liwiýäniňpaýtagtynda bize ýokary derejede hyzmat edildi. Ýöne welin,birki gün geçip,ýagdaý bilen öwrenişýänçäk nahara gitmäge ýaýdandyk. Sebäbi mänhet restoranyň bir dulundaky 25-30 adam (ýanymyz bilen baranlary-da hasaplasaň,biz şonçarakhem bardyk) ýerleşýän tegelek stol bize garaşsa-da,ýagdaýymyz ýeňil dälди. Dürli-dümen nahar näçe isleseň,şonça-da getirilýärdi.Emma ilkibada tagamly naharyň tagamyny duýmadyk.Töwerekdäki stollarda oturan araplar (restorana diňe erkekler barýan ýaly aýal görünmeýärdi) öz öňündäki nahary iýmän,gözleri bilen biziň gyzlarymyzy iýjek bolýardylar. Şol ýakymсыз ýagdaý günde üç gezek gaýtalanýardy.Has beterem agşam nahary mahaly owadan gyzlary görmek üçin ýörite gelendikleri bildirýän,gözleri oýnaklap duran murtluja araplaryň sany köpeliýärdi.

Üç günläp ýurda syýahat edenimizden soň,agşamlyk Muammar Kaddafi bilen duşuşmalydyk.Ol bizi myhmanhanadaky owadan jaýda kabul etmelidi.Myhmanhananyň içi,daşy,syrdam ýigitlerden doldy. Goragçylar berk taýýarlyk görýärdiler.Ýerli “köpbilmişleriň” aýtmaklaryna görä,полковник Kaddafiniň ýaşaýan öýüni amerikan awiasiýasybombalanyndan soň (Bize weýran edilen ol jaýy görkezdiler. BombalanyşdaKaddafiniň6-7 ýaşlaryndaky öweý gyzjagazy wepat bolan eken),ýurduň ýolbaşçысы has-da eserden goralýardy.

Kaddafi peýda boldy. Ol biziň düýeýüň çäkmenimize çalymdaş bol tikilen,ýasgynjaň alnan milli ýapynjasyny süýräp öňe geçdi,garaşýanlar bilen baş atyp salamlaşdy. Ol uzyn boýly,sportsmenpisint,berdaşlydy.

Polkownik Kaddafi bilen onuň myhmanlarynyň arasynda 15 metr çemesi uzaklyk bardy. Ol sesini çykarman,bize tarap seredip otyrды.Biziň beýleki araplary haýran eden owadan gyzlarymyzyň gозelligi-de oňa täsir etmeýän ýalydy,ýylgyрмаýарdam,sarsmaýарdam.

Dabara başlandy. Biziň toparymyzyň ýolbaşçysy polkownige ýüzlenip, üç minut ýaly arapça gepledi, soňam aýdanlaryny biz üçin rusça geçirdi. Ol “Gök kitabyň” dünýä ähmiýetli eserdigi sebäpli SSSR halklarynyň dillerine geçirilýändigini aýdyp, onuň uly höwes bilen okaljakdygyna kepillik geçdi.

Şondan soň Kaddafäiçine terjimäniň teksti salnan owadan bukjalar gowşuryldy. Terjimeçilerem, owadan gyzlaram ozal aýdylan instruksiýa görä hereket etmelidi. “Gök kitabyň” terjime edilen dili aýdylanda, terjimeçi ýerinden turmalydy (ýeriňden turan mahalyň, polkownigiň janpenalarynyň “ünsüni çekmez” ýaly jübüne eliňisokmaly dældigi bolsa aýratyn nygtalyp tabşyrylypdy), şol mahal hem milli geýimli gyz papkany Kaddafä eltip gowşurmalydy. Ahli dabara diňe şondan ybaratdy.

Kaddafä ýerinden turup, papkany alýar-da, ýene aşak oturýar. Hiç kimiň elini hem gysmaýar. Ol hem haýsydyr bir nätanşyň elinden onuň eline keselýa-da kast etmäge niýetlenen zäher ýokaşmazlygy üçin edilýär eken.

Terjime gowşurylyş dabarasyndan soň polkownik söz sözledi, biziň hemmämize minnetdarlyk bildirdi. Ol öz ýurdunyň içerki ýagdaýy, dünýädäki uly hem çylşyrymly syýasy “oýunlar” hakda gysga, emma örän saldamly gürrüň etdi.

Indi sowgat barada. Terjimeçileriň hemmesi sowgat getiren eken. Emma sowgadymyzy gowşurmasyz etdik. Onuňam sebäbi bardy. Mysal üçin, men Kaddafä türkmen dony bilen ak telpek gowşurjak bolsam, sowgadym paýtagtdan gaty alysa ýerleşýn haýsydyr bir labaratoriýa äkidip, himiki derňewden geçirilmeli eken. Men sowgady zor bilen gowşuryp, deregine zat hantama ýaly görnäýmäýin diýip, getiren zatlarymy çemodanyndanam çykarmadym.

Polkownik Muammar Kaddafä sowgat eltilen ak telpek bilen don hem guşak Liwiýä gidip-gelen simwol ýaly bolup özümde saklanýar.

(Ýazgylarymyň başga bir ýerinde hem bellän bolmagym mümkin welin, gök bilen ýaşyl reňki bulaşdyrýandygyma üns bermänim üçin “ýaşyl” bolmaly kitaby “gök” diýip nädogry terjime edipdirin. Kitap türkmençe çykanda, redaktor hem meniň ýalňyşymaüns bermändir.)

1992.

Şu gün diňe taryhy geçmişiniň beýikligi bilen öwnüp ýaşaýan ilň ertirki günü beýik bolmaz.

*

Otuzynjy ýyllarda metjitlerimizi öz güýjümüz, öz elimiz bilen ýykdyk. Bu gün daşary ýurtlularyň güýli bilen özümize metjit gurýarys. Döwür aýlanyp, syýasat üýtgeşe, metjitleri ýene öz güýjümüz bilen ýykarys. Biz şeýdip, agyp-dönüp ýören adamlar-da.

1996.

*

Namaz okaýanam köpeldi, doga okaýanam. Her obada diýen ýaly metjit hem bar. Emma adamlaryň ogurlyk etmekleri bilen harsydünýäligi welin artmasa kemelmeýär. Hatda ozal eden günälerini ýuwmak üçin Kabä gidenlerem ol ýerden getiren harytlaryny bu ýerde iki esse gymmadyna satýarlar.

*

Ruslarda “Net huda bez dobra” (Gowulyksyz erbetlik ýok) diýen pähim bar. Hakyky durmuşdan dörän pikir bolsa gerek. Sebäbibizdäki häzirki gytçylyk, ýaşayşyň agyrlaşmagy (bu “hudo”—erbetlik) arakhorlaryň sanyny azaltdy. Indi öňki döwürdäki ýaly, köçede çaykanyp ýören ýa-da ýykylyp ýatan ýok diýen ýaly. Bu “dobro” – gowulyk. Diýmek, erbetlik gowulygy ýüze çykardy. “Net huda bez dobra”

*

Başga adamyň döreden zadyna guwanmaly, ýöne buýsanmaly däl. Buýsanmak hukugy ony döredeniňki.

*

Ynsanyň erkinlige bolan isleginiň, talabynyň çägi ýok. Şonuň üçinem erkin, demokratik ýurtda ýaşayana-da erkinlik azlyk edýän ýaly bolup duýulýar. Erkinlige çakdanaşa islegi diňe öz erkin ýagdaýyňy erkin däl adamyň ýagdaýy bilen deňeşdirip görmek arkaly köşeşdirip bolar.

*

Kän mahal bäri, türmä düşen bigünä aýalyň durmuşy barada bir eser ýazmagyň aladasynda. Hatda entek ýazylmadyk eseriň ady hem taýýar: “Erkeksiz dünýä”. Eseriň sýužet ýordumy-da bar. Emma men henize çenli (kinoda bolaýmasa) türme diýlen edaranyň gapysyndanam garap göremok. Türmedurmuşy barada eser ýazmak isleseň, iň bolmanda, birki gün “tussaglykda” bolup görmeli, tussaglar bilen gürleşmeli, ýaşayşlarynysynlamaly, “dillerini” öwrenmeli. Onuň üçinem Daşhowuzdaky aýallar türmesini görmäge gitmeli.

Şol niýet bilen şu gün Türkmenistanyň Metbugat Komitetiniň başlygy, ýakyndan gatnaşýan ýoldaşym Hudaýberdi Diwangulyýewiň ýanyna baryp, Daşhowza bir hepdelik komandirovka bermegini soradym. Haýyşym bitmedi.

H. Diwangulyýew menden bir hepdelik komandirowkanyň puluny gysganmaýar. Ol “Diwangulyýew A. Tagana komandirovka beripdir” diýen habaryň günübirin “ýokaryk” ýetjekdiginden gorkýar.

18. 06. 96.

*

Türkmenistanyň täze gimniniň teksti gazýetlerde çap boldy. Umuman, tekst erbedem däl. Her kim her zat diýse-de, geçmişden, şu günden, syýasatdan, tebigatdan, millilikden nusga alynmaly şerti bolan “galypa” gireňsoň, elýetmez tekst ýazmak aňsat iş däl.

Ýöne tekstdäki: “Saňa şek ýetirse, kör bolsun gözler” – diýen setir welin, maňzyňa batmaýar. Ol setirde iki sany ýalňyşlyk bar:

1. “Gözüň kör bolsun” diýen ýaly sözleri gimne salyp, gargyşy döwlet syýasaty derejesinde ulanmak ýerlikli däl.

2. Göz bilen şek ýetirilmeýär, göz bilen gyýa garalýar. Emma tekste “Saňa gyýa baksa, kör bolsun gözler” diýip düzediş girizeniň bilenem setiriň gargyş manysy üýtgemeyär.

Sent. 1996.

BIR KOSTÝUMYŇ TARYHY

Instituty tamamlap,işe başlan döwürlerimdi. Bir gezek Aşgabada komandirowka gelenimde,ýazyjy Gurbandurdy Gurbansähedow Moskwanyň “Hudožestwennaýa literatura” neşirýatynda çapa taýýarlanýan kitabyňyň toplaýjysy bolmagymy haýyş etdi. Ol özüniň beýle haýyşyny meniň entek studentlikden doly saýlanmandygym üçin egin-eşik edinmäge-de harajat gerek boljakdygy bilen delillendirdi.Ýazyjynyň maňa kömek etmek pikiriniň bolandygyna-da münkürlük etmedim welin,bu ýerde onuň öz bähbidi hem bardy. Sebäbi kitabyna özi toplaýjy bolsa bir topar alada galmalydy. Üstesine-de,awtor Aşgabatda ýaşaýar,kitap bolsa Moskwada çykmary.Golýzmany okamaly,eger kitap ozal çykan kitaplardan düzülýän bolsa,sahypalary ýyrtyşdyryp,her sahypany aýratynlykda ak kagyzyň bir tarapyna ýelmäp çykmary.Ýelmände-de ýelimiň yzy bildirip duran harsallyga ýol berneli däl. Redaktor bilen,tehniki işgärler,hudožnik bilen telim gezek duşuşyp,kitabyň oňat çykmagynyň aladasyňy etmeli. Garaz,kitap taýýarlamagyň hysyrdysy kändi. Eger kitaby A. Tagan toplasa,ol Moskwada ýaşaýandygy üçin hälimi-şindi neşirýata gitmek kyn düşjek däl.

Dogrusyny aýtsam,şol mahallarda galyň kitaba toplaýjy bolmak meni gyzyklandyrmanam durmaýardy. Kitabyň gonorarynyň haýsydyr bir bölegi kanun boýunça toplaýja berilmelidi. Onuň öz düzgüni bardy. Gurbandurdy Gurbansähedow bolsa ömrüniň esasy bölegini redaksiýalarda,neşirýatlarda redaktor,baş redaktor bolup geçirensoň,gonorar düzgünini hasapçylardanam gowy bilýärdi. Hem-ä şonuň üçin,hemem almaly zähmet hakymyň ýagdaýyny öňünden şertleşmegi uslyp bilmän,men haýyşa duran ýerimderazylyk berdim.

Üstesine-de,G. Gurbansähedow geplemäge gezek gelende,gürründeşini aňk edip bilýän adamdy. Ol ýalan sözlese-de (ýalan-a sözlänokdy welin) ynanmakdan gaýry ýol goýmaýardy. Onuň nämamla,seniňem mamla bolandygyň telim günden soň ýüze çykýardy. Gurbandurdy aga “goltugyma garpyz baryny gysdyryp,” meni ýolasalyp goýberdi.

Belki,meniňem tasirim ýetse ýetendir,G. Gurbansähedowyň kitaby adaty bolmalysyndan tiz ugrukdy. Ýöne uly bir tomluk kitabyseljermek,taýynlamak,gaýtadan okamak meniňem bir aý wagtymy aldy. Has beterem,kitapdan alnan sahypalar bir gyradeň kagyza ýelmenmäni üçin teknik redaktor ony täzedan taýynlamagy talap etdi.

Kitap çapa iberilmezinden öň neşirýatyň hasapçylary hasap çykardylar-da,maňa toplaýjy hökmüne 401 manat gonorar düşýändigini aýtdylar. 401 manat bolsa ol döwürler az-küş pul däl. Oňa telim kostýum almak mümkindi. Men ähli çeken azabymy unudyp,kitabyň çapdançykmagyna garaşdym.

Kitap çykdy. Gonorar berilýän gün kassanyň agzyna barsam,adym spisokda bolmany üçin hasaphana girdim. Baş hasapçy maňa gonorar berilmejekdigini aýtdy.Sebäbi ol Aşgabada jaň edip,toplaýjynyň zähmet haky barada bir netilä gelmegiň gürrüňine başlanda,G. Gurbansähedow baş hasapça sözünü hem soňlatmandyr. Ol “A. Tagan ol işi gonorarsyz,jemgyýetçilik başlangyjynda berjaý etmäge döwtalap boldy. Oňa gonorar tölemek hökman däl”diýipdir.

Asyl kitap diri ýazyjynyňky bolup,özi toplaman,toplaýjynyň kömeginden peýdalansa,awtor: “Kitabyň gonoraryndan toplaýja kanun boýunça düşýän gonorary tölemegiňize rugsat berýäriň” diýp,neşirýata hat ýazmaly ýa-da ol toplaýjy bilen aýratynlykda şertnama baglaşmaly eken. G. Gurbansähedow ol iki şertiň hiç haýsysyna-da girmändir.“Studentlikden doly saýlanmadyk” toplaýjynyň täze kostýum edinişi-de şol boldy.

Aradan birki aý geçensoň,men ýene Aşgabada komandirowka gelenimde,öýüne myhmançylyga çagyran Gylyç Kulyýew çay-nahardan soň ýüzüme dikanlap garady-da:

—Saňa bir sowalym bar welin,degişmä salma-da,hakykaty aýt!—diýdi.

Ýazyjynyň sowaly üýtgeşik sowal hem däl eken-de,ol Gurbansähedowyňeden hereketini anyklamak isläpdir.

Men bolan wakany üýtgetmän aýtdym welin,G. Kulyew ynanmazçylyk etdi. “Ynanmaýan bolsaňyz,barlap göräýiň!” diýen badyma ol trubka ýapyşdy.

—Gurbandurdy,dogryňy aýt: sen Moskwa neşirýatyna“Atajan Tagan kitabyma jemgyýetçilik başlangyjynda toplaýjy boldy” diýen habar berdiňmi?. .Boldy,boldy.Gep gutardy.Düşündiriş gerek däl. Men şony seljereýin diýdim...

Gylyç Kulyýew trubkany goýdy-da başyny ýaýkady.

—Karun bol-a zaňnar! Ýeri,ýygnan puluňy o dünýä äkitjekmi sen? —Ara kän salym düşse-de,geň wakadan daşlaşyp bilmeýän Gylyç Kulyýew: —Täze ýyl şol neşirýatda meniňem klitabymy planlaşdyrýarlar. Sen şoňa toplaýjy bolaý. Özümiň elimem degjek däl. Ömrem geçip barýar. Başga işimem kän—diýdi. Soňam çalaja ýylgyrdy. —Öwünýä diýme. Maňa pul gerek däl. Ömrüm ötýänçä geýjegim bar,içerime zat almaly däl...

—Ony beýtmäli,Gylyç Mämmedowiç. Kömekleşmeli bolsa kömekleşeyin,ýöne maňa-da pul gerek däl.

—O näme üçin?

—Aý,”Kör hasasyny bir gezek aldyrar”.Onsoňam,marylylara gysganç diýýäler. . .

—Beki Seýtek daşhowuzly bolsa-da,bizdenem gysganç —diýip,Gylyç Mämmedow jak-jak güldi.

Dogrudanam,Gylyç Mämmedowiç pula mätäç däl. Ol diňe ilçilik derejesine berilýän pula-da ýaşamak bolýar diýýärdi. Üstesine-de,ol TSSR Ylymlar Akademiýasynyň habarçy agzasy hökmünde aýlyk alsa,daşyndan ýokary okuw jaýynda mugallymçylygam edýärdi,eserlerindenspektakllar,kinolar goýulýardy,kitaplary yz-yza çykyp durdy.Bir gezek olgep arasynda,diňe “Gara kerwenden” 52 müň manat gonorar alandygyny hem aýdypdy.

—Men Gurbandurdy ýaly puluň guly däl,men Gylyç Kuly...

Gepiň keltesi,Gylyç Kulyýewiň hem bir tomlugy Atajan Taganyň toplamagynda çapdan çykdy. Toplaýjylyk üçin gonorar almagyň wagty gelse-de,almaly bolsam hasaphananyňözi habar eder diýip,neşirýata-da barmadym.

TomusMoskwadan Türkmenistana rugsada gaýtdyk.Murgaba ugramankagambirki gün Aşgabatda galyp,dost-ýara salama barmaly etdik. Bizgaýnym,skulptor Juma Jymadurdynyň öýünde düşläpdik.

Men öz aladam bilen şähereçykan wagtym Gylyç Kulyýew myhman ýerime jaň edipdir. Ol meniň özümi,gelnimi,Juma Jumadurdyny (Juma şol döwürde Gylyç Kulyýewiň bürünç heýkelini ýasapdy) aýaly bilen agşam sagat 7-ä myhmançylyga çagyrypdyr.

Belleşilen wagty häzirki Gylyç Kulyýew köçesiniň 34-nji jaýyna bardyk. Suwlanyp, süpürilen bagly-bakjaly howlynyň töründe goýlan stoluň üstünde adyny tutan zadyň bardy. Umuman, Kulyýewler mydama-da myhmany ýokary derejede garşylamagy başaryardylar. Olarda esasy ünsüni çekýänem stoluň ortasynda goýulýan gadymy top görnüşinde ýasalan iki tigirli gymmatbaha çelekdi. Şol çelekli topuň nilinden bulgurlara içgi guýulýardy.

Biz howla girenimizden keýpi çag Gylyç Kulyýew:

—Anna Gurýewna, Atajan Tagan gelen bolsa bulgurlaryň in ulusyny goýaweri!— diýip, aýalyňa ýüzlendi.

Indi köp ýyl bäri, myhmançylyga barsam, Gylyç Mämmedowiç şol sözleri ýadyndan çykarman gaýtalaýardy, hemem hezil edinip gülýärdi. Onuňam öz sebäbi bardy.

Dünýäniň birnäçe ýurtlarynda işläp, köp ýerlerde bolan Gylyç Kulyýewiň öýüne myhmançylyga baryp, närazy bolup gaýdan ýok bolsa gerek. Ýöne Gylyç Mämmedowiçiň altyn çäýylan rýumkalary welin bizi (Moskwadan gelýän, arak içmegi halaýan rus myhmanlary-ha hasam) kanagatlandyрмаýardy. Ol rýumkalar uly adamynyň başam barmagyndanam kiçidi, keşde edilýän oýmakdan sähel ulurakdy. Bir gezek Italmaz Nuryýew ikimiz myhmançylyga gelenimizde, şol rýumkalar goýuldy. Rýumkalaryň juda kinniwanjadygyny halamadyk Italmaz assyrynlyk bilen meniň ýüzüme garady. Menem Italmazyň garaşsynyň manysyna dogry düşünemsoň, rýumkajyklaryň birini iki barmagymyň arasynda oýnap oturşuma ýylgyrdym.

—Nämä ýylgyryň?— diýip, mekir Kulyýew sowal berdi.

Men ýylgyryşymyň manysyny oňa düşündürmeli etdim: Ady dünýä belli, çagalar şahyry ýewreý Samuil Marşak başga bir ýewreýi — Lenin baýragynyň laureaty şahyr Mihail Swetlowy myhmançylyga çagyryp, edil Kulyýewiňki ýaly oýmak-rýumka goýupdyr. M. Swetlow arak içmegi juda gowy görýär eken. Ol öý eýesi oýmaga arak guýjak bolanda, rýumkany pitikläp goýberipdir-de: “Muny öz ýewreýleň gelende goýarsyň. Maňa ullakan bulgur getir!” diýipdir.

Italmaz Nuryýew hem:

—Gylyç Mämmedowiç, biz bir sada adamlar. Bize altyn çäýylan rýumka goýmada, ýaňky Swetlowyň diýýän bulgurlaryndan goýaý!— diýip, meniň aýdanlarymyň üstüni ýetirdi. Derrewem “oýmaklar” birneme ulurak rýumka bilen çalşyryldy.

Şondan soň Kulyýewlere myhmançylyga barsak, altyn çäýylan “oýmajyklara” gabat gelmeýärdik.

...Gylyç Kulyýew hemme myhmanlary bilen salam-helik alşanyndan soň, meni öýe çagyrdy. Bir otagdan ikinjä, üçünjä. Uly krowatyň üstünde gollaryny serip bir kostýum ýatyrdy. Beýle kostýumy men henize çenli hiç bir dükanda, hiç kimiň egninde-de görmändim. Onuň matasy-da, tikilişe-de üýtgeşikdi, ilikleri-de köne tönňäniň böleginden ýasalan ýalydy.

Gylyç Mämmedowiç kostýumyň penjeginiegnime atdy-da:

—Hany, geýip gör!— diýdi.

Men aňk-taňk bolup penjegi ýeňlendim. ”Myny näme üçin maňageýdirýärkä?”

Özüne kiçiräk bolansoň, maňa satmakçydyr diýsemem, penjek maňa uludy. Ýeňleri göz-görtele uzyndy.

—Bu maňa uly bolýar, Gylyç Mämmedowiç...

—Uly däl.Uly däl—diýip,ol meniň al-petimden aldy-da,diplomatlygyny etdi. — Mundan kiçi bolsa-da tyrryk geler. Senem indi uly edaranyň işgäri. Tyrryk eşik geýip ýörseň,gelşikli bolmaz.

Ol kostýumy ozal taýynlanyp goýlan kagyza dolady-da,derrew goltugyma gysdyrdy.

—Şuny sen almaly.

—Men myny näme üçin almaly,Gylyç Mämmedowiç?

—Dogrymy aýtsam,seniň toplamagyňda meniň uly kitabym çykdy welin... Neşirýatam awtora gonorary juda az töleýär eken. Senem zähmetiň üçin şu kostýumy alaý. Ak ýürekden berýän.

—Gylyç Mämmedowiç,men siziň kitabyňyzy pul üçin ýa-da zat üçin toplamadym. Maňa kostýumam gerek däl,pulam. Meň pulumkän...

Gylyç Mämmedowiç mende puluň kän dældigini özümden gowy bilýärdi,Oňa garamazdan,mekirlik edýärdi.Mahlasy,ol ak kagyza dolanan geň kostýumy men myhmançylykdan gaýdamda alyp gitmäge mejbur etdi...

Moskwa gelemsoň,ol kostýumy diwanyň üstünde serip taşladym-da,gaýtadan synladym. Geýdim. Üç gözli aýnanyň önünde durup ser saldym.Bolar ýaly däl. Näçe ýyl Moskwada ýaşaýaryn,hälimi-şindi komandirovka gidýärin,her hili entek görülmedik eşik geýip edaramyza gelyän daşary ýurtlular bilen duşuşýaryn. Emma beýle kostýum geýen adama heniz gabat gelemok.Garaz,ony geýip,köçä çykmasyz etdim. Şeýlelikde,geň kostýum şifonýeriň törüne düşdi.

Aradan telim ýyl geçensoň,Türkmenistan Ýazyjylar Soýuzynyň Mary oblast bölüminiň sekretaryýazyjy Amannazar Aşyrow tankytçylaryň ýygnagynagatnaşmak üçin,Moskwa geldi. Ýygnak gutarandan soň ol ikimizrestorana girip naharlandyk. Nahar wagty,gep arasynda Amannazardan Moskwalyk näme aladasynyň bardygyny soradym. Ol ullakan aladasynyň ýokdugyny,çagalaryna süýji-köke almakdan başga tabşyryk berilmändigini aýtdy. Şonuň yzyndanam:

—Aý,gabat gelse,özüme,oňa-muňa çykylanda geýer ýaly bir kostýum alaýmak meýlimem ýok däl—diýdi.

Gylyç Kulyýewiň beren kostýumy ýadyma düşdi. Men pursatdan peýdalanmakçy boldum.

—Ýygnaklara dagy geýip gidäýmek üçin bir gowy kostýum-a bar. Özem tüýs saňa bolaýjak welin... —diýip,men hasam gyzyklandyrmak üçin sözümiň yzyna köp hokat goýdum.

Çakym dogry çykdy.

—Gowy kostýum bolsa “welisi” näme?—diýip,Amannazar ümezläp duran gözlerini süzdü. —Näme ony menden gowa berjekmi? Üstesine,ikimiz obadaşragam.

—Obadaş diýsegem bolýar. Men-ä Samsykýabyň sag kenaryndan. Senem çepinden.Ikimizem Samsykýapdan akyllly däl...

(“Samsykýap” diýmegi awtoryň tapan ýasama adydyr öýtmäň.1860-njy ýyllarda Gowşut han tarapyndanirrigasion sistema ýola goýlanda Mary sebitindegazylan ýaplaraözüne bap gelyän atlar goýlupdyr.Mysal üçin “Tilki ýap” (tilki sapalagy ýaly egrem-bugram),“Akyl ýap” –beýikden pese akýany üçin,“Samsykýap” —pesden beýge akmaga mejbur edileni üçin. Şeýle hem ol döwürde ýap gazmaga gaty uly üns berlipdir.

Hatda biziň hiç mahal suw baran däldir öýdýän Gulanly,Jojuksy diýen ýaly ýerlerimize-de ýap çekilipdir.Mysal üçin,19-njy asyrdaky ýaşap geçen Dowan şahyrdy:

Jojuksy aramyz,Gulan pellämiz,

Alty segsen daýhan bolduk hemmämiz — diýen setirlerbar. Şu maglumaty beren tejenli Gurban aganyň aýtmagyna görä,tekäniňher 6 taýpasyndan 80 adam ýygnanyp,Gulanly bilen Jojuksy arasynda ýap gazypdyrlar.)

... —Seň kostýum diýýäniň haýsy magazinde?

—Magazinde gowy kostýum bolýanmydyr? “Samsykýaplynyň” gepini tapmasana!Kostýum meniň öýümde.

...Könebiçüw kostýum Amannazara-da birneme holpugrak geldi. Myhman ony aňdy. Men Gylyç Kylyýewiň özümeaýdan sözlerini gaýtalanymdan soň,Amannazar kostýumy almaly etdi.

—Bahasyny aýt.

—Özüň-ä 150-a aldym.

—Maňa näçä berýäň?

—Men nepkes däl. Fransuzyň alan puluny beräý.

Birdenem Amannazaryň nazary penjegiňigdäniň çöpüne meňzeş iliklerinde eglendi.

—Ilikleri dagy nähil-aýt myň?

—Iň soňky modamyş. Özüň bilýäň,moda ilki Parižde doglup,soň dünýä ýaýraýar.

—On-a bilýän.

—Şonuň üçinem men muny her öňýetenmodabilmezehödürlemän,saňa hödürledim.

Wah,muny özüň geýip gomparjak welin,ulurak bolýar...

Birki aýdan soň Mara ýolum düşende,oblast gazýetiniň redaktory bolup işleýän şahyr Tagan Söhbadowyň ýanyna sowuldym. Taganyň kabinetinde özünden başga-da bir garry adam bar eken. Men ony ýüzünden tanaýardym,redaksiýanyň garawulydy.

Salam-helikden soň Tagan:

—Gowy geläýdiň,Senden bir haýyşam bardy—dýýdi.

—Näme hyzmat?

—Sen Amannazar Aşyr bilen “gepleşik” geçirmeli.

—Nä özüňonuň bilen tersmiň?

—Ters däl welin,bu ýerde başga bir inçe gep bar. Ony sen gowy çözersiň...

Tagan Sögbediň “gep” diýýäni Amannazaryň menden alan kostýumy bilen baglanyşykly eken.

Amannazar Aşyr öz iş-aladasy bilen Mary obkomynyň jaýyna ýygy-ýygýdan girip-çykmany bolýar. Onuň üýtgeşik ilikli geň kostýumy obkomyň“ketdeleriniň” birine ýaramandyr. Emma onuň özi Amannazara: “Sen şu kostýumyňy geýip obkomyň jaýyna girme” diýmegi başarman,ol ýumşy Tagan Söhbade buýrupdyr.

Taganam asyl paýasy ýumşak adam—Amannazaryň göwnüne degäýmekden çekinip,ol aladany maňa tabşyrmakçy bolýardy.

—Diýselerem,o kostýum Pariži haýran eden,iň täze modadaky kostýum bolmaly—diýip,men onuň tarypyny etdim.

—Pariži däl,Berlini haýran etse-de,Amannazaryň beýle eşik geýip,obkomyň jaýyna barmagy,dogrudanam,gelşikli däl—diýip,Tagan hem öz pikirini aýtdy. —Beýle modaçy bolýan bolsa,Amannazar o kostýumy Pariže gidende geýäýsin-le...

—Wiý, Amannazar janyňtäze alan kostýumyna diýýäňizmi?—diýip, gürrüňiň magadyna ýeten ýaşuly gobsundy. —Weý-weý, beýle geým göwnünden turmaz ýaly obkom işgärini ne döw çalypdyr! Ol iň gowy mawutdan tikilen-ä. Şony Amannazaryň egninde görsem, men öz ýaşlygymy ýatlaberýän.

—Nä, ýaşkaň, senem şolar ýaly kostýum geýipmidiň?—diýip, Tagan sowal berdi.

—Wah, olar ýaly gymmatbaha eşik bize ýetdirýärmidi? Otuzynjy ýyllarda Maryda Eýranyň konsulhanasy işleýärdi. Baş konsul edil Amannazaryňky ýalymawut kostýum geýip, agşamlaryna şäheriň köçelerine gezime çykýardy...

Ahli zat düşnükli boldy. Maňa sowgat edilen, mendenem Amannazara ýeten geň kostýum 1930-njy ýyllarda Gylyç Kulyýew diplomatik mekdebe okuwa girende, “mekdep formasy” hökmünde oňa mugt berlengeým bolmalydy.

Şol günüň ertesi men Murgaba, Amannazaryň öýüne bardym. Gep arasyndagürrüňi dabarasy dag aşan “fransuz kostýumynyň” üstünden düşdi. Men entek obkom işgäriniň T. Söhbetiň üsti bilen ýollaýan haýyşyny beýan etmänkäm, Amannazaryň özi:

—O kostýumy-haçopan goňşyma satyp goýberdim—diýdi.

—Näçä?

—Senden alan ýerime.

—Satmaly däl ekeniň-dä. Şu mahal modadaky kostýum. Özem Parižden getirilen maldy. Oňarmansyň.

—Parižden gelenine-hä münkür bolamok welin... —diýip, Amannazar sözüne dyngy berdi. —Aý, Atajan, ony Pariže gidip geýäýmeseň, Mary ýaly ýurtda geýip bolmyýa. Köçä çyksaň, hemme adamyň gözi sende. Ýylgyryp geçýänem bar, başyny ýaýkap geçýänem...

1976—96.

*

Şu gün Türkmenistanyň Milli Radio-telewideniýe komitetiniň başlygynyň birinjiorunbasary, Kemine adyndaky teatryň ozalky baş režissýory Abdylly Ýakubowyň ýanyna salamlaşmaga bardym. Ol telewideniýäniň režissýorlarynyň birini kabinetine çagyryp, indiki hepdäniň programmasyny düzmek bilen meşgul eken. Men hödürlenlen çäýnegi öňüme çekip, başlyk bilen režissýoryň arasynda bolup geçýän döredijilik gürrüňini diňläp oturdym.

—Ol kinoň bolanok... Olam bolanok. Başgasyny tap.

—Ozal gidip ýören 24 filmi görkezmek gadagan edilen bolsa, men size “başgasyny” nireden tapaýyn, Abdylly Şyhyýewiç?

—Gözle, agtar. Altynjy oktyabra nämäň bar? Belkem, Aşgabat ýer titremesi baradaky dokumental lentany gaýtalarsyň?

—Bolmaz.

—O näme üçin?

—O lentada bir-ä Şaja Batyrow bar. Onsoňam, kömek edýänleriň köpüsi orslar...

—Üstüni ýapyp bolmaýarmy?

—Synanyşyp göreýin...

Ine, şeýdip, taryhy täzedan ýazmaga “synanyşýar” ekenler.

25. sent. 1996.

Uýgur dili türkmençä in golaý dil bolsa gerek. Ony sözlüksiz okap oturmaly. Tötänden elime düşen “Uýgur nakyllary” diýen kitapdan saýlan nakyllarymyň birnäçesini sizniň okap görmeginizi isledim.

Hudaňdan gorkma, gudaňdan gork.
Haýt günü hatyn alma, ýagyşly gün—at.
Iti süňk bilen ursañ üýrmez.
Akylsyz başyň belasyny aýak çeker.
Aty ýitirip, nal gözleme.
Garyp garyp bolany üçin baý baý bolýar.
Garybyň içen suwy dişini çarhlar.
Baýyň pişigi hem towşan tutar.
Ölerdim welin, kepenligim ýok.
Itiň önünden barma, atyň yzyndan.
At ölse, ite toý.

*

Şahyr Aman Kekilowa Magtymguly adyndaky Döwlet baýragy berlipdi. Şol pursat onuň özi daşary ýurtdady. Ol Moskwa dolanan badyna maňa jaň etdi.

—Watandanäme täzelik?

—Watanda oňatçylyk. Bir uly täzelik—Aman Kekilow Magtymguly baýragynyň laureaty boldy. Şol baýrak bilen sizi gutlaýan...

Aman aganyň sesi üýtgedi.

—Sen, inim, samsyk bolup doglupsyň, samsyk bolubam geçjek-dä.

—Näme beýle...

—Olar ýaly waka telefonda gutlanýanmydyr?—diýip, ýaşuly göçüp ugrady. —Hany, derrew “Moskwa” myhmanhanasyna gel. Aýdan hoş habaryňy bellemeli bolar. Ýogsam, baýragy yzyna alaymasynlar.

Men oňa ýanymdaA. diýen şahyryň bardygyny aýdanymda olbegendi.

—Ony-ha hökman alyp gaýt. Ol biziň öz dälilerimizden (tire ady. —A. T.) ahyryn.

Meniň iş wagty gutarandan soň, A. ikimiz “Moskwa” myhmanhanasyna, A. Kewkilowyň otagyna bardyk, ony baýragy bilen gutladyk. Keýpi kök şahyr bizi restorana çagyrdy. Onuň keýpi kök bolmazça-da dälidi. Aman aga Türkmenistanda Magtymguly baýragyny alýan (gaty ýalňyşmaýan bolsam) ilkinji şahyrdy. Zandy örän gysganç hasap edilse-de, şatlykly pursat ony “pişigini goýbermäge” mejbur etdi.

Restoranda tegelek stoluň daşyna aýlandyk. Derrewem iýmek-içmek getirildi.

Biz iki sany ýaş ýazyjy bolup, uly şahyryň, akademik şahyryň baýragyny mübärekläp bada göterdik. Ol biziň saglygymyza, bizem onuň saglygyna içdik.

Meniň ýanym bilen baran şahyr Aman aganyň ýüzüne çişerlip seretmäge başlady.

—Näme how, beýle çişerildiň-le?—diýip, Aman aga oňa üns berdi.

Ýaş şahyr çişerlip seretmeini dowam etdi-de, birdenem:

—Sen özüňi akademik hasaplaýaňmy? Sen akademik däl, bisowat ahyryn—diýdi. —Sen “A” harpyndan şermende. Sen akmak. Akademik bolanyň bilen, baýrak alanyň bilen

bisowatlygyn,akmaklygyn aýrylýandyр öýdýärmiñ?. Sen şahyr hökmünde-de hiç zat.Sen häzirkі zaman poeziýäsınyñ “P” harpynam tanamaýan,nadan ilіñ şahyry...

Umuman,ýaş şahyr A.ýüz gram içse,erkini elinden aldyrýar,näme gepleýänini-de bilmeýär diýip ozalamgürrüñ edýärdiler. Ýöne men onuñ edil şu günki ýaly edýän hereketine şaýat bolup görmädim.

Saryýagyz Aman aganyñ ýüzi gyp-gyzyl boldy. Ol düşnükli ýagdaýdy. Ýöne bu ýerde başga bir düşnüksiz zat boldy. Aman aga özüni kemsideni ýoldaşym däl-de,men hasaplaýan ýaly,oña söz diýmän,maña ýüzlendi:

—Hany,inim,ýoldaşyñam al-da,ýola düş.Ýagşam bir iş bitirdiñiz. Asyl bolaýdy!

Ertesi men şahyr A.bilen telefonda gepleşenimde,düýnkibolan gelşiksiz wakany ýatladym. Ol utanmaga derek,gaýtam: “Senem meni kemsitjek bolup,ýok zatlary tapýaň-aýt!” diýdi.

Şol wakadan soñ men şahyr A. -dan daşrakda duranymy kem görmedim.

Umuman,adam durmuşynda düşnüksiz hem geñ wakalar kän bolýar. Gürrüñi edilen A.häzir 70 ýaşap barýar.Şu mahala çenli onuñ Aman Kekilow bilen“turzan oýny” ýaly oýunlaryñ onlarçasyny “döredendigini” eşidýäris. Ol hatda ýokary derejedäki resmi kabul edişliklerde-de masgaraçylyk derejesine çenli baryp ýetýär. Ol köp etmiş bagyşlanmaly ýanyp duran talantam däl,tapylgysyz akyldaram däl. Emma hiç kim oña hiç zat diýmeýär. Ol şeýle ýagdaýynda-da daşary ýurt saparlaryna-da,içeri ýurt saparlaryna-da hemişelik gatnaşyýy. Döwlet baýraklary-da öñürti şoña berilmeli.Başga bir edepli,A. -dan has talantly şahyr ýeke gezek tötänden “aýagyny gyşygrak” basaýsa,onuñ adyny ähli spisokdan öçürýärler.

*

Köneçe:Muhammet ymmaty malsyz bolmasyn,
Malsyz bolsa,kowum-gardaş ýat bolar.

Täzeçe:Muhammet ymmaty postsyz galmasyn,
Postsuz galsa,kowum-gardaş ýat bolar.

*

Şeýlebirzamana gelip,düñýäden ötüp giden ýazyjylaryñam ähli ýazan eserlerini kitap edip çykarmak islegi,münkinçiligi dörese,men şu aşakda görkezýän eserlerimiñ okyja ýetirilmegini islemezdim:

1. “Saragt galasy” — roman. (kitap bolup çykany)
2. “Pereñli ýesiriñ ýatlamasy” — powest. (ozal çap bolany)
3. “Çagaly tumaýak” — powest
4. “Sen-sen” — powest.
5. “Uruşdan soñky söweş”—powest.
6. “Hanhowzuñ tallar” —pýesa.
7. “İñ owadan gyz” —pýesa.
8. “Gaýnene” —pýesa.
9. “Bir desse çemen” — hekaýa.
10. “Gyzylgül”—oçerk

11. “Bir gije hem bir gündiz”—hekaýa.
12. “Patma gyz dogrupdyr” —hekaýa

2002.

Okyjam, diňleýjem hil-hil bolýar. Men okyjylar bilen örän seýrek duşuşyan awtor. (Häzirki döwürde-hä bizde ýazyjy, artist, kompozitor bilen duşuşyk geçirmek däbi düýpden togtadyldy diýen ýaly). Oňa garamazdan, duşuşan mahaly okyjynyň ýazyja gulak asyşyny üns bilen synlaýaryn.

Bizde zalda oturan adamlar gulagynyň eşidýäni hakda däl-de, başga bir pikiri kellesinde aýlaýana meňzeýärler, nazarynda ulumsulykmy, göwnüýeýetmezçilikmi ýa başga bir zatlar bar ýaly. Olar duşuşyga diňe wagt geçirmek üçin gelenemeňzeýärler. Şonuň üçinem duşuşyk mahaly ýa-da ondan soň awtor bilen okyjynyň arasynda adaty “tutaşyp gidýän” birek-birege gyzyklanma-da oýanmaýar, sowal-jogabam döremeýär. Ýogsam awtor bilen okyjynyň duşuşygyny gyzykly hem manyly edýän zat şol sowal-jogap.

Meniň Wengriýanyň kiçijik bir şäherjiginde 20 ýyl mundan ozal bolan duşuşygym welin henizem ýadymdan çykanok. Men kitaphananyň 60-70 adam oturan zalyna ýaýdana-ýaýdana girdim. Sebäbi men olaryň dilini bilemok, olar meniň dilime düşünenok. Duşuşyk dilmajyň kömegi bilen geçmeli. Goşgy okasaňam, hekaýa okasaňam, manysy diňleýjä doly ýetjek gümany ýok. Duşuşyk içgysgynç bir ýagdaý döretjek. Oturanlar meni birinji gezek görýärler, meniň ýekeje eserimi okany-da ýok. Şonuň üçinem men zala ýaýdanyp girdim. Emma zaldan welin haýran bolup çykdim.

“Eserleriňiziň biriniň mazmynyny gürrüň beriň!” diýen haýyşa men “Uruş haçan gutarýar” hekaýamyň mazmynyny jogap etdim. Men rusça geplemelidim. Çünki maňa dilmaç edilip berkidilen gyz türkmen dilni bilmeýärdi. Şeýle geçirilen duşuşyk içgysgynç bolaýmaly ýalydy welin, diňleýjileriň yz-yza beren sowallary duşuşygy gyzdýrды. Hatda aýallaryň arasynda gözýaş edip oturany-da bardy. Olaryň başga bir milletiň awtoryna, näbelli bir ýurduň durmuşyna öýaran gyzyklanmasy kiçijik hekaýanyň mazmunyndan uly edebi duşuşyk döretди. . Sowallaryň sany köpelip, gürrüň edebiýatyň çygryndanam çykdy, ýurt gatnaşygyna, millet gatnaşygyna ýazды...

Bizde welin, akademiki teatryň tomaşaçylary-da spektaklyň aglamalyýerinde-de güläýärlerem...

1989.

Geň zat: Gurhany türkmen diline terjime eden Hoja Ahmet ahun okyjyny gyzyklandyraýjak wakalary-da bolmadyk öz biografiýasyny kitabyň başky sahypalarynda çap edipdir. (Iň bolmanda, Muhammet pygammeriň biografiýasyny ýerleşdiren bolsa has çuň täsir galdýardy.) Ol hem “Hoja Ahmet ahun özüni gurhandanam oňde saýýarmyka?” diýen sowalyň döremegine getirýär.

Meniň terjimeçi ahunyň ylmynyň ýetikdigine, arap dilini gowy bilýändigine münkür bolmaga hakym ýok. Ýöne her bir ylymly, dil bilýän adamdan ökde terjimeçi çykmaýar. Hoja Ahmet ahun hem terjimäni gaty kynlyk bilen edýär. Ol Gurhandan ozal hiç zat terjime etmedige meňzeýär. Onuň kän zähmet çekendigine garamazdan, guruhanyň haýsy sahypasyny açsaň, düşnüksiz, tagaşyksyz sözlemlere gabat gelýärsiň.

Mysal:

“...siz dünýädekäňizden ýagşy amallaryňyz sebäpli behiştin tagamlaryny, şeraplaryny köp iýmeklik (şerap iýilýärmä?) bilen zyýan görmeýän halyňyzda iýiň we içiň” (2-nji tom, sah. 574 sah.) bilersiňiz”.

Ýene şol sahypadan:

“We biz olary gözleri uludan owadan, gözleriniň agy ak, garasy gara hur (“hüýr” bolsa gerek) gyzlara öýlendireris. ”

Gutarnykly derejede adamzada ýetýänçä müň gezek taraşlanan medeni miras bolan Gurhanyň arap dilindäki asyl nusgasynyň ýokarkylar ýaly “çalgyrt” dili bardyr öýdüpçäk edesiň gelenok. Şonuň üçinem terjimeden tejribesiniň ýokdugy bildirip duran Hoja Ahmet ahun beýle agyr ýüki täk özi göterjek bolman, mysal üçin, Annaly Berdiýew ýaly ussat terjimeçiniň birini ýanyna alaýmaly eken.

Emma özüniň daşary ýurtda ýaşaýandygyna garamazdan, Oraz Perwişiň “Injil” terjimesini (Stokgolm, 1994) “büdmän” ýa-da gaşyňy çytman, ahryna çenli okap bolýar.
1997.

Şu gün Sergeý Mihalkow, Boris Możaýew, Feliks Kuznesow, Walentin Rasputin dagymyzy Russiýa Federasiýasynyň Ýokary Sowetiniň Prezidiumynyň başlygy Ruslan Imranowiç Hasbulatow kabul etdi.

Biz başlygyň kabinetiniň öňünde baş minut ýaly garaşmaly bolduk. Sergeý Mihalkow ýoldaşlaryna ýüzlendi-de:

—Men-ä indi aňy gaçan goja—diýip ýylgyrdy. —Elbetde, kitap alyp gaýtmagy ýadymdan çykarypdyryn. Russiýanyň ikinji derejeli ýolbaşçysynyň huzuryna ýazyjy bolup geleňsoň, oňakitabyňy sowgat bermeseň... Kimde öz kitaby bar?

Kitap diňe Boris Możaýew (Ol “Mužikler” diýen ajaýyp romanyň awtory.) ikimizde bar eken.

Sergeý Mihalkow buýryk beriji äheň bilen:

—Derrew awtograf ýazyň! Siz utansaňyz, özüň gowşuraýjak.

Russiýada syýasy dartgynlygyň möwç alan döwrüdi. Oňa garamazdan, Ruslan Hasbulatow bize bir sagatdanam gowrak wagtyňy sarp etdi, çäý, kofe bilen hezzetledi. Ol Russiýanyň häzirki galagoply ýagdaýy hakda gazýet sahypalaryna düşmejek habarlary-da aýtdy...

R. Hasbulatow degişgen adam eken. Ol biz bilen ýeke-ýekeden hoşlaşyp ýörkä:

—Sergeý Wladimirowiç, men-ä bu gün ýazyjylar bilen duşuşyandygym üçinsofýoryma-da “Para-peşgeş berilse-de, maşynyň bagažnigine salmagyn. Bu gün bagažnigi kitapdan doldurmaly bolar” diýipdim welin... —diýdi.

Sergeý Mihalkowamherhili ýagdaýdanam baş alyp çykmaga ökdedi. Ol çalarak sakawlap (Olaz-kem sakawrakdy) jogap gaýtardy.

—Gadyrdan Ruslan! Bu meselede günäkäriň kimdigimi aýdyňlaşdyryp durmalyň. Tipografiýalar işlänok, kagyz bereňizok. Onsoň kitap nireden çyksyn? Oňa garamazdan, biz seni örän sylamyzsoň... Şu gün seň kabul eden ýazyjylaryň iki ýurduň, Russiýa bilen Türkmenistanyň wekilleri. Kagyz bermeseňizem, eserler çykmasa-da, biz saňa her ýurtdan ýekeje kitap sowgat getirdik. Şu ýagdaýda şojagazsowgadam kiçi hasap etme.

—Men minnetdar!—diýip, R. Hasbulatow ýylgyrdy.

—Russiýadan başlaýas. Hany, Możaýew?

Boris Možayew kitabyňy gowşuranson,gezek maňa ýetdi.

Kitabymy gowşuramson,elimi gysyp durka,Hasbulatowa:

—Ruslan Imranowiç,okaýan okyja kitap berenimde,mydama gorkýaryn,kitabym okalmanka,öňünden ýaýdanýaryn.Şu gezek Size welin kitabymy gaty arkaýyn gowşurýaryn—diýdim. —Çünki ullakan döwlet ýüki egniňizdekämeniň kitabymy okamaga asla wagtyňyzyňbolmajakdygyna gaty ynanýaryn.

Ruslan Hasbulatow,näme üçindir,başyny ýaýkady.

—Dogry,wagtym az. Ýönesiziň tamaňyzy ýalana çykarmak üçin bu kitaby okamaly bolaryn. Şonuň üçinem gaty arkaýynam bolubermäň...

27. 11. 1992.

Latyn elipbiýine geçilmegi bilen Türkmenistanyň uly ýaşly (20-den ýokary) nesliniň 99 prosenti bisowat bolup galar. Hut meniň özüm-ä,ýazýan-bozýan adama zerurdygyna garamazdan,latynça okamagy öwrensemem,ýazmagy öwrenip bilmezmikäm öýdýän. Aslynda latyn elipbiýine geçmekden ullakan utuş beri barmyka? Onuň tarapdarlary häzirki elipbiýimiz kompýutora oňat gabat gelenok diýýärmişler. Geň zat: kiril elipbiýinde ýaşayan Russiýa ýada bir topar ýewropa ýurtlarynda kompýutor,faks ulanylmaýarmyka? Ýa-da gürji,ermeniler harplary tehniki ösüşe gabat gelip,kiril harpy gabat gelmeýärmikä? Latyndan aýratyn bähbit bar bolsa,Russiýa bizden öňürti oňa geçerdi.

Umuman,70 ýylyň dowamynda elipbiýi baş gezek çalşyrmak türkmen halkynyň bisowat bolup galmagyna getirdi. Munuň ýörite şýýdilen bolmagam gaty mümkin zat. Sebäbi syýasat kimdir biriniňbähbidi üçin hiç hili namartlykdan gaçmaýar.

1996.

GOJUK OBASY

“Gojugyň bagy”,“Gojuk obasy” diýen sözi Mary sebitiniň ýaşuly adamlarynyň bilmeýäni ýa-da eşitmedigi ýok bolsa gerek.Iň bolmanda,men-ä şony şeýledir öýdýärim. Sebäbi ol meniň öz obam. Öz dogduk mekanym.

Gojuk obasy Mary şäheriniň alty kilometr gündogarynda Murgap derýasyny,ýa-da Murgap derýasy ony gujaklap otýr. Öňler beýle gür bagly oba bu etrapda başga ýokdy. Ol bagyň gaty uzak ýaşandygygy bildirýän agaçlarynyň haçan,kim tarapyndan ekilendigini aýdyp biljek däl. Ýöne Gojuk obasynda bu sebitlerde gabat gelmeýän owadan agaçlaram bardy.Obanyň ortasyndan iki gyrasyleýlisaça bürenip ýatan Gojukýap geçýärdi. Ol ýap oba özboluşly bir görk goşýardy. Keltejik iki-üç hatar Gojuk obasy 1948-50-nji ýyllarda iki kilometr gündogara süýşüp,Murgap derýasynyň öwrüm edýän ýerinde döredilen täze posýologa birleşdi.“Gojugyň bagy” diýip atalan obanyň ýerinde häzir Mary welaýatynyňpionerler öýi ýerleşýär.

Bölek-büçek hatarlar bir posýolaga birleşensoňam onuň ady “Gojuk obasy” bolaýmaly ýalydy welin,öz iline,mekanyna hormat goýmak duýgusyndan mahrum edilen göterim hem “öňdebaryjy” ýolbaşçylar biziň obamyza“Gyzylmeýdan” diýen gülkünç.ýöne resmi at dakdylar.Ol at Moskwa Kremliniň öňündäki “Krasnaýa ploşad” sözüne ýanalyp,şondanam türkmençä terjime edilen bolsa gerek. Barybir,ol gülkünç. Barybir,men ol“Gyzylmeýdany” Gojuk obasy hasaplaýaryn.Barybir,il arasynda oňa Gojuk obasy

diýilýär. Barybir,men ähli eserlerimde Gojuk obasyndan daşlaşmaýaryn. Ol meniňem,meniň ata-babalarymyňamobasy.

Gojuk obasynyň taryhyny yzarlaýanam,onuň bilen gyzyklanýan hem ýok.”Gojugyň bagy”,“Gojuk obasy”,“Gojukýap” sozleri haçan hem nähili ýol bilen döräpdür? Bu babatda meniň hususy çaklamam bar.“Gojuk” türkmeniň Daşhowuz sebitindäkiýomut taýpasynyň ulurak tireleriniň biriniň ady. Ýomut adyMary sebitine nähili ýol bilen düşüp,nahili ýol bilen oba,uly ýaba dakylýar?Muny men özümçe esaslandyrýaryn.Taryh dokumentlerine daýansaň,1855-nji ýylda Hywa hany Mädemini Ynak Saragt tekeleriniň üstüne çozanda,onuň goşunynyň sapyndaAmanýaz serdaryň ýolbaşçylygynda arabaçylardan,öküzlerden,gojuklardan,garadaşlylardan ybarat 8000 sany türkmen ýigitleri bar eken.Gowşut han Amanýaz serdara “Ýomut tekäni,ýagny dogan öz emekdeşini çaparmy?” diýen hat ýollansaň,ýomit serdarytekeler bilen uruşmakdan ýüz dönderýär.Hut şol sebäbe görä-de,hywalylar ýeňilýär. Eden etmişi üçin ýomudyň öküz tiresinden bolan Amanýaz serdary Hywanyň belent minarasyndan taşlap öldürýärler.Agasynyň Saragtda eden örän töwekgelherekedi sebäpli başyna ölüm howpy abanan Atamyrat serdar hem 1855-nji ýylyň tomsunda Hywany terk etmäge mejbur bolýar. Ol Hazaryň Aşyradasyna gaçyp atýar.

Şeýle ýagdaýdan soň,entek Saragtdanöz mekanyna aralaşmadyk arabaçylaryň,gojuklaryň köp sanlysy Saragtda galmaly bolýär. Ol ýerden hem olar tekeler bilen birlikde 1856-njy ýylda Mara göçýärler. Şeýlelikde Maryda ýomut tohumy sepilýär.Gowşut han bolsa gojuklaryň oturan ýerine çenli gazdyran ýabyna “Gojukýap” adyny dakýar. Şol ýabyň boýunda oturan gojuklaryňdüşlegi hem“Gojuk obasy” bolup galýar.

Her bir adam üçinem öz dogduk mekany in tasin ýerdir. Ýöne Gojuk obasy obalaryň arasynda in gowusydyr. Sebäbi,onda öräntäsin adamlar ýaşaýar.Ylymlysam,bisowadam,asla mekdep bosagasyndan ätlemedigem,ulumsysam,sadasam,hatda ogry-jümrüsem bar. Ýöne Gojugyň ogry-jümrülerem başga obanyň ogry-jümrülerinden üýtgeşik.Garaz,gojuklylaryň her haýsy bir özboluşly dünýä.

Gojugyň adamlary örän işeňnir,örän zähmetsöýer. Asyl oba gije-de uklamaýar diýen ýaly. Biz oglankakpelteli çyranyň daşynda erteki aýdylyp ýa-da ýüzük oýnalýan mahaly obanyň bir çetinde eşek aňňyrsa “Pylanynyň eşegi aňňyrdy” dýip,haýwanlary hem sesinden tanaýardylar. Hut geçen tomus bolsa bir obadaşym bilenagşamlyk çay içip otyrkam,onuň tamynyň ýeňsesindentraktor geçip gitdi.Ol diň saldy-da,“Ana,Myrat ýegen geçip barýar” diýdi. Men geň galyp: “Tamyň ýeňsesinden geçen traktoryňMyrat ýegeniňkidigini näbildiň?” diýenimde,“Bizobamyzdakyon sekiz traktoryň haýsysynyň kimiňkidigini sesinden bilýäs” diýen jogap aldym. Ana,meniň obadaşlarym şeýle duýgur adamlar!

Duýguram bolsalar,özboluşlam bolsalar,meniň obadaşlarymyň arasynda ady ýurdumyza bellisi ýok. Öwünmäge-de ullakan tutarygymyz ýok. Ýöne sähel ýapysalga tapsak welin,öwnesimiz gelip dur. Gojuklylaryň toýa-tomga üýşen mahallary bir öwünýän zatlary obanyň mekdebidi. Aýtmaklaryna görä,otuzynjy ýyllarda Stalin (häzirki Murgap) raýonynda gurlan üç sany orta mekdebiň biri Gojuk obasynda.Şonuň üçinem 1952-53-nji okuw ýylynda,maňlaýynyň saçy düşen,saryýagyz,azerbeýjanly adam biziň mekdebimize

taryh mugallymy bolup işe gelende, “Ony üýtgeşik mekdep bolany üçin bäríkiberipdirler” diýip gürrüň edýärdiler. Täze mugallymyňadynyň Ekremdiginem bilmeýän gojuklular oňa “Nauk” diýýärdiler. Kutuz (Kutuzow sözünden) aganyň bize düşündirmegine görä, “nauk” ylmyň aňyrsyna çykan adam bolýardy, ylmyň aňyrsyna çykanlaryňam köpüsiniň maňlaýynyň saçy düşýärmiş. Nauk mugallym her gün ikindinler daşarda oturgyç goýup, kitap okaýardy. Kitaby şeýdip, daşarda okamagam onuň “nauklygyndan” diýip çaklaýardylar. Sebäbi beýdip, daşarda oturgyç goýup kitap okaýan adam biziň obamyzdabolmandy. “Nauga” öýkünmek islense-de, hiç kimiň öýünde oturgyç ýokdy.

Sada, ynanjaň, kalby päk, degişgen ýaşajýylary Gojuk obasyny bezeýär. Ozal men: “Olaryň herhaýsy bir dünýä” diýipdim. Geliň, sizem şol özboluşly kiçijik dünýäleriň birnäçesiniň gyrasyndan garap görüň.

*

Garaja aga arryk, gözleri ýanyp duran degişgen adamdy. Ol 1950-nji ýylyň agyr garynda kakasy pahyrdan galan ýekenil köne tüpeňini alyp, Samsykýabyň boýuna awa gidýär. Ol ýerde gyzykkekeç meýdan horazlary bolagandy.

Gojuk awçusyna, dogrudanam, gyzykkekeç horazyň iň semzi gabat gelýär. Garaja aga garyň üsti bilen emedekläp, atyma barýar. Ýaşuly horazy didiwana mündürüp maşani gysýar. Tüpeň göçmeýär. Ýene gysýar, ýene göçmeýär. Üçünji, dördünji gezegem şeýle bolansoň, ýaragynyň atylmajagyna gözi ýeten Garaja aga tüpeňi gapdala zyňyp, ör turýar-da, sesinde bary bilen:

—Hora-a-az!—diýip gygyrýar.

Gojanyňçirkin sesinden eýmenen gyzykkekeç horazuçup gidýär.

*

Garajaagamal ýatagadüşemek üçinbirmaşyn çägeibermeginisorap, brigadire ýüztutýar. Brigadir wada berýär, ýöne kän mahal geçse-de, gojanyň öýüne çäge gelmeýär. Garaja aga şol haýyş bilen başlygyňam ýanyna barýar. Başlygam: “Geregiňçäge bolsun, Garaja aga. Çäge üçin pul tölemeli däl. Maşyny Murgabyň boýuna eltip susubermeli.” Myhman suw dilesin!” diýýse-de, beren sözünü ýadyndan çykarýar.

Bolmajagyna göz ýetiren Garaja aga öz deň-duşy hem dosty, Gojugyň toýunyň – ýasynyň beýemçisi Hudaýberdi işanyň öýüne barýar.

—Işan, “Garaja aga ölüpdür” diýip, oba “myş” ýaýratsana!

Aňk-taňk bolan işan:

—Ölüm “myş” bolmaz, Garaja. Ölüm habary mydama çyn bolýandyr. Il ony çyn diýibem kabul eder.

—Wah, işan, maňa-da geregi şol-da. Bir maşyn çäge üçin brigadire-de, başlyga-da ýüz tutdum welin, iki aý bari çäge gelenok. Başlygyň gulagyna “Garaja aga ölüpdür” diýen habar ýetse, jynazama duruljak ýeredüşemek üçin derrew çäge iberer...

*

1950-nji ýylda bolsa gerek, Gojuga elektrik togy geldi. Pelteli çyradan dynan adamlar hezil edindiler. Täze çekilendigi hemem şol mahalky hünärmenleriniňentek

öwrenjeräkdigi sebäplielektrik simleriniň adam boýundan sähel ýokarrakda sallanyşyp duranlary-da bardy.

Ertir irden sygryny sürä goşmaga barýan,uzyn boýly,körjümek Hepbeli aga elindäki çybygyny ýokaryk galdyranda,çybyk simleriň ikisine-de galtaşýar. Tok ýaşulyny birki ädim gapdala zyňyp goýberýär. Ýöne onuňbedenine welin şikest ýetirmeýär.

Ol habar derrew Gojuga ýaýrady. Hepbeli agany “toguň urandygyny” eşiden ýeke aýak Tagan çonak gaharlanýar,özünü oýnajak bolýandyrlar öýdýär. Ol öýünden çykyp,elektrik simlerini synlaýar.

—Tapdyňyz keçetelpek gojuklyny! Tok diýilýän zaturýamyşsynmy? Hon-ha guşlaramsimiň üstünde hatar bolup otyrlar ahyryn. Serçeleri urmaýan tok adamy urarmy?

Günorta golaý daýaw eşegini münüp,öz aladasy bilen bir ýere ugran Tagan çonak beýik köpriiň üstünden geçmeli bolanda,simleriniň ýere has-da golaýlan yerinde elektrik togynyň urýanyny-urmaýanyny barlamakçy bolýar. Ol eşegiň üstünde oturan yerinden,kelte taýagyny ýokaryk uzadyp,tokly simleriň ikisine-de galtaşýar.

Tagan çonagyň eşegi ölüp,özi diri galdy.

Şondan soň elektrik togunyň urýandygyna münkürlük eden gojuklylar oýlanmaly boldular.

*

Ellinji ýyllaryň ortalaryndakolhozlardatertip-düzgün öränberkdi. Gowaçany gark edip ýa-da ala suwarýan suwçularyň başyna oýun salýardylar. Hatda olaryň käbirini,göz etmek üçinem bolsa,raýkomyň býurosyna çenli çagyryýardylar.Garaz,suwa gaty aýawly garalýardy.

Bir gezek raýkomyň birinji sekretary gijeki nobatda uly ýola gaçyp,köl bolup ýatan suwuň üstünden gelýär-de,maşynyny saklaýar. Ol golaýdaky iki sany suwçyny ýanyna çagyryýar.

—Muny nätdiňiz?

—Aý,ýaşuly,suw-da,gijelikde gidäýipdir-dä...

—Adyň kim? —diýip,raýkomyň sekretary olaryň birine gahar bilen ýüzlenýär.

—Adym Namaz,ýaşuly.

Suwçy adyny dogry aýdan dälde öýden sekretar:

—Seň adyň kim?-diýip ikinji suwçudan soraýar.

—Musulman.

Heniz beýle atlara gabat gelmedik ateist sekretar.

—Men size musulmanyň,namazyň nämedigini düşündirerin!—diýip,brigadiriň üstüne barýar-da,gaharyny pürkýär. —Seň daýhanlaň ýola suw gaçyryp jenaýat edenlerini az görýän ýaly,atlarynam ýalňys aýdyp,raýkomuň sekretarynyoýnajak bolýarlar...

Gojuk obasynda ýaşayan täjikleriňarasynda Namazdan,Musulmandanam has delräk atlylaryň bardygy düşündirililen sekretar birneme köşeşensoň:

—Bolsa-da,Namaz,Musulman atly adamlary men raýkomyň jaýyna-ha çagyryp bilmen—diýýär. —Ikisiniňem çäresini özüň gör!

*

Elli başinji ýyllarda goşun gullugyna giden iki goňşy bir günde oba dolandy.

“Gözüň aýdyň!” diýmäge gelen gojuklularyň arasynda owadan harby eşikli,döşleri ullakan gymmaty ýok jäjeklerden doly iki esger öz aralaryndarus dilinde gürleşen bolýardylar. Biri bir zat sorasa-da “net” ýa-da “da” diýip jogap gaýtarýardylar.

Ahyr Ylyg aga ýüzüni kürşerdip ýerinden turdy-da:

—Gideliň,adamlar! Bular-a jyrk ors bolup gelipdirler—diýdi. —Birki aýdan,türkmençe öwrenensoňlar dolanaýarys-da...

Soň-soňlar bilip ýörsek,ol iki esgeriň rus dilini bilişleri-de örän ýüzleýje eken.

*

Kakaaga ömrüniň köpüsini çölde çopançylykedipgeçirenadam. Ol oba-da ýylda bir ýa iki gezekden kän dolanmaýardy. Şonuň üçinem ýaş-ýeleňler-ä ony gatybirtanamaýardylaram.

Bir gezek,Kaka aga oba gelende,aýaly oňa goňşy obadaky haraza gidip,bir halta bugdaý üwedip gelmegi tabşyrýar. Ömründe çopan taýagyndan başga zat görmedik ýaşuly,eşegi araba goşup bilmän,kän heläk bolýar. Ahyr ol eşegi araba bakdyryp goşjak bolup durka,gabat gelen Garaja aga oňa eşegiň araba nähili edilip goşulýandygyny görkezýär. Garaja aganyň hereketlerini synlap,aňk bolup duran çopan:

—Bäý,şu biziň türkmenlemmizde-de kelle bar-ow!—diýip,başyny ýaýkaýar.

*

Ellinji ýyllaryň başlaryndaobalaryň ykdysady ýagdýypesdi,gahatçylykdy.Gowurak geým-gejim edinmek hakda-ha gürrüňem ýokdy welin,adamlaryň garny gury nandanam doýmaýardy. Ilat şeýle hor-homsy ýaşaýan mahaly oba lektor geldi.Indi oýlanyp görsem,lektoryň gelmegi geň däldi-de,leksiyanyň temasy geňdi.Leksiýa sowutgyjyň,ýagny holodilnigiň öý hojalygy üçin peýdasy baradady. Ol mahallar Gojukda holodilnikli öý-ä ýokdy welin,asyl meniň obadaşlarymdan holodilnigi öz gözi bilen göreni hem bardyr öýtmeýärin.

Özi-de çüprek geýnen daýaw lektor holodilnigiň çyzgysy çekilenullakan kagyzyňy iki sany piliň sapynaberkiti-de,onuň bähbidini düşündirmäge başlady.Sowutgyjyň haýsyöýjüginde et goýmaly,haýsy öýjüginde mesge,gök önümsaklamaly—hemmesi düşündirildi. Ahiram lektor iş üstünde guma bulaşyp oturan kolhozçylara ýüzlendi.

—Hormatly daýhan ýoldaşlar,düşünmedik ýeriňiz bar bolsa,arkaýyn sowal beriberiň!

Ilki hemme kişi dymdy. Ahiram bir çetde gury kesege ýaplanyp ýatan Garaja agadillendi.

—Inim,ýaňky haladilnik diýýän zadyň et salmaly öýjügindedyzy ýamaly balagyňy goýsaňam bolýamy?

Sowalyň asyl manysyna düşünmedik lektor gara çyny bilen jogap gaýtardy.

—Ýok,ýaşuly,holodilnik diýilýän zatda diňe et,mesge hem gök önümler goýulýar.Oňa balak-koýnegiňi,umuman,mata ugruny salmak bolmaýar.

Çaky,adamlaryň gülküsindenem lektor degerli many alyp bilmedi.

*

Ömrümde ilkin jigezeklektorgörenimden otuz ýyldagy geçensoň, men bellirus
ýazyjysy Wasiliý Şukşiniň “Aý aýdyň agşam dakysöhbet”
diýen hekaýalary kitabyňyň türkmen diline terjime etmeliboldum.

Şukşiniň adyny äleme ýaýandogdukobasynda gabat gelýän, onuň öziaýtmýşlaýyn
“çudikler” (“tentejikler”) boldy. Men Şukşiniň gahrymanlary hakda kän oýlandym. Meniň
Gojuk obamyň “tentejikleri” Şukşiniň “tentejiklerini” agzyna garatjak “tentejikler”
ahyryn. Näme üçin olaryň obrazyny çeper edebiýata salmaly däl? Gojuk obasynyň her
öýünde bir hekaýa ýazar ýaly gowy material bar. Ortaça hekaýanyň temasy-ha Gojugyň
köçelerinde-de pytraşyp ýatyr. Egliplal-da, hekaýa ýasaber.

Ýokarky oýlanma maňa ynjalyk bermedi. Oba lektoryň gelşini hekaýa
öwürdim. Hekaýa gazýetde çap bolan badyna ýazyjy Gurbandurdy Gurbansähedowdan
şeýle hat geldi:

“Atajan, salam! Ýap-ýaňy “Edebiýat we sungat” geldi. “Leksiýaň” çap bolupdyr.
Aý, sen, tüweleme, eýgertjek däl. Ajap! Ýazyjynyň beýik ussatlygynyň hoşboý ysy gelýär.
Döwür, gylyk, Sapar aga, Nur aşpez, Jumadurdy lektor. Hersini Eflatun bilen bir saçak
başynda oturdyp, Gowşut hana jylawdar edip belläýmeli. Üstesine-de, durmuşyň kyn hem
wajyp meselesine paýhasly ýylgyryş bilen garamak (meniň başarmaýan zadym) eseriň
ýugrumyny ýetiripdir. Beýle sýužetleri nireden tapýaň diýsene! Sýužetem sýužet welin, ony
ýazmakda iş bar. Mende, meselem, sýužetden köp zat ýok, tutuş bir spisok. Emma olary
ýazmak üçin mähnet bir adamyň iki gulajy hem ýetmeýän G... (syrt. — A. T.) gerek.
Umuman, seni okamak, walla, hezil. Höwri köp bolsun!

Gurbandurdy Gurbansähedow.

17. 10. 1977. Aşgabat”

Uly ýazyjynyň haty meni galkyndyrdy. Netijede, gojukly “tentejikleriň”
durmuşyndan ýazylan 7-8 sany hekaýa döredi.

*

Marydan otlamünen Ypbatagawagona girip barýarka, prowodnikleriň
agzy açyk duran kupesiniň gapysyndan jyklaýar. Stoluň üstünde ýatan ullakanşor balyk
gojanyň agzyny suwardýar. Neşedenem az-kem habarly, obada-da eýesi ýanynda ýok
orakmy, zynjyrmý görse, goltugyna salaýmakdan gaça durmaýan ýaşuly balygy çilýär-de, öz
kupesine baryp oturýar. Otly ugransoň, üç sany salpymurt özbek wagonyň iki tarapyňyňam
gapysyny gulplap, ogurlanan balygy gözlemäge başlaýar. Kupe-kupe barlap gelişlerine
olaryň Ypbat aganyňam üstünden düşjekleri hak zat. Goja balygy daşaryk zyňaýyn diýse-
de, aýna mäkäm ýapyk. Gizläre-de ýer ýok. Asyl gizläýeniňde-de, ysy eýýäm kupäni
dolduran balykdan prowodnikleriň ünsüni böljek gümanyň barmy!

Özünden ökdä duşan Ypbat aga kupesinden çykýar-da:

—Eý, özbek garyndaşlar! Gözleýäniňiz balyk bolsa-ha, balygyňyz bärde!-diýip
gygyrýar.

Gojukda eşidenlerimden:

Akbaş odunmyşsynmy?

Oýnaş hatynmyşsynmy?

Igdekişmişmişinmi?
Selmebiş-düşmüşinmi?
Umytuçmuşmuşsynmy?
Rysgalgaçmuşmuşsynmy?
Segsen ýetmişmişinmi?
Ömrüm ötmüşmişinmi?

*

Ahatdiýgil,oglanym,
Samat diýgil,oglanym.
Molla berjek nanyňy,
Özüň iýgil,oglanym.

*

Ýüwürjim—ýüwürük taýym,
Ýüwürüp geler ýanyma.
Balduzym—çuwaldyzym,
Ýatsam batar ýanyma.
Gaýnenem—gara garga,
Ot sowurar synyma.
Gaýnatam—garry köpek,
“Gar-gar” eder ganyma.

*

Maşynyň köne bolsa,ataň neşekeş ýalydyr.

*

Baýramguly 30 manatlyk kellesine 60 müň manatlyk şlýapa alypdyr.

*

—Inňe ýasamagam elinden gelmez welin,türkmenä öwün diýseň.
—Aý,edil beýle-de däl-dir-le. Türkmen inňe-hä ýasap biler.
—Dogry aýdýaň,inňäni ýasar. Ýöne,gözünü deşip bilmez.

*

Neneň janyň ýanmasyn! Indi her öýde ýüzden,iki ýüzden çemçe bardyr welin,türkmen elli adamlyk üýşmeleş etse-de,iki adama bir çemçe berer.Onsoň,tabakdaşyň sülekeyine degen çemçäni senem agzyňa degir-de otur.

*

—Neşekeş bolsa-da,sen işana dil ýetirme. Öleňde jynazaňy okajak ýene şoldur.
—Şol işanyň ýok ýerinde-de türkmeniň öleniň jesedi güne gurap ýatanok.

*

Hudaýyň özi geçirer-dä,ýogsam men-ä namazyň sözlerini dogry aýdýandyrynam öýdemok.

*

- Seň agtygyň meň agtygymdanakyllybolmagahaky ýok.
- Sebäbi näme? Nä sen menden akyllymy?
- Sebäbi meň agtygymbaş ýaşynam dolduranok welin,siýende üç metre siýýä.

*

Gara Saparlar ýaly bolaýsaň.Baş bolup bir çüýşe içselerem,derrew gyzył ýumruğa girýäler.Biziňkiler welin arak zaýasy—adama bir çüýşe içibem,ýene aragyň gözlegine çykýarlar.

*

—Ahallylar:

“Maramyhmançylygabarsaň,derrewhaçangaýtjagyňysoraýamyşlar”diýýälerwelin,şol çynmy?

—Ol ýalan.Ýöne,myhman bolup barsaň,ahally garyndaşlar: “Wah,düýn geläýen bolsaň,heýgenek iýerdiň-ä” diýýämişler.

—Heýgenegi näme bolýa?

—Heýgenek — ýumurtgaçapady.

—Ümurtgaçapada näme üçin “heýgenek” diýýäkäler?

—Ony ýumurtgaçapady iýmän,heýgenek iýýänlerden sora.

*

Krasnowod diýilýän ýurtda ýer hem gutarýar eken. Aňyrsy giden suw. Aýagyňy sallap oturmaly. Suwam oňat,ýurdam oňat,adamlaram oňat. Ýöne,türmesi welin –dowzah-da.

*

Çepeliniň

süýembarmagynyokaaldyryypuruşdangaýdypgelenleremenbirnememüňküربولýan.

*

—Menodünýädejennetedüşmejegimi öňündenbilýändigim üçinoňagatybegenýän.

—Nämüçin?

—Şol haramzada išan bilen ýene bir ýerde bolmaly bolsam näderdim!

—Özi haramzada bolsa,olam jennete düşmez ahyryn?

—Aý,şol melgun išan jennetiň sakçylarynyňam gözüne çöp atar...

*

—Rustamkaşukmutoräşet,

Hä donam çü-güfdämutoräşet.

Ýakdäşä ýakpulbä mupüräşät,

Duddäşä ýakpulbä mupüräşät.

—Hanytürkmençä öwür.

—Rüstemkaşyk (çemçe) ýasaýar,

Bilmen nämüçin ýasaýar.

Birini bir manada satýar,

Ikisinem bir manada sataýýar.

—He,Rüstem tarhan adam bolupdyr. Sen ýaly husyt däl eken.

*

Birhaltabugdaý ogurlanym üçin ýoldaş StalinmeniSaratowyň türmesinde 8 ýylpişesizsaklady.Hasaplap gördüm welin,men türmede gazanç etmän,azyndan 58 halta bugdaý iýipdirin. Meni basmak bilen ýoldaş Staliniň näme utuş gazanandygyna henize çenli hem akyl ýetirip bilemok.

*

—Göroglynyň milleti çeçen bolsa gerek...

—Nämüçin beý diýýäň?

—Aý,ol gaty batyr,dogumly,namysjaň...

—Çeçen bormy?! Ol tüýs türkmen.Biz ýaly öwünjeň,ýalançy...

*

TäjikobadaşymyzLammabaýyňulyogly Şeripbaý Lammaýew özüniň köneje “Zaporož” maşynynymünüp,GojukdanMurgabaugraýar. Ýetmişinji ýyllarda Mary – Murgap şossesinde gözegçilik edýän Kakajan Mommaýew diýen awtoinspektor (häzirki dilde—ýolpolis) bardy.Onuň ady tutulman,Mommaýew familiýasy ýörgünlididi.

Şeripbaý Lammaýew ýol düzgünini bozupmy ýa-da inspektor dokument barlamak isläpmi,garaz,Mommaýew Lammaýewi saklapdyr. Ýolpolis düzgün boýunçaelini çekgesine eltip,aýagyny ýere bat bilen urýar-da:

—Awtoinspektor Mommaýew... —diýýär.

Maşyndan çykan Şeripbaý hem aýagyny tapyrdadyp:

—Sürüji Lammaýew!—diýýär.

Üstünden gülünýändir öýden inspektor Mommaýew ilki gaharalanýar-da,sürüji Lammaýewiň dokumendindäki familiýany okap:

—Aý,gidibersene,familiýadaş!—diýýär.

*

Ogulsapar eje sanlary jemlemegi başarmaýardy.Ol oba dükanyndan 15 manada 1 kg.süýji alan bolsa: “Iki sany 5-lik,bir 3-lik,iki sany hem 1-lik berdim” diýip,sanawy 15-e ýetirýärdi.

*

Kömek aga obada üç otagly jaý saldy. Ol jaýynyň üstüni basyransoň,raýon gurluşyk edarasynyň başlygy Nury Hudaýberdiýewiňhuzuryna baryp,agaç dileýär.

—Agajy näme etjek,sakgaldaş?—diýip,Nury aga sowal berýär.

—Jaý saldym. Indi şonuň ýokarsyna pol,aşagyna-da potolok etmeli.

Nury aga ýylgyrman—zat etmän:

—Ony beýtmän,aşagyna pol,ýokarsyna potolok ediläýse nähili bolarka?-diýýär.

—Beýtseň,il güler,sakgaldaş—diýiip,Kömek aga gara çynybilengurluşykçy adama düşündiriş berýär. —Ýokarsyna potolok,aşagyna pol edip,onsoň potologa aýagyňydiräp,başaşaklygyna ýörejekmi sen?

—Ýeri,bolýa-da—diýip,Nury aga sakgaldaşynyň aýdany bilen ylalaşýar.

*

Omarışanikimüň kerpiç almak üçinNuryHydaýberdiýewiň ýanynagatykängezekgatnamalybolýar. Ahyram,möhümi bitmäni sebäpli:

— 37-de basylanlaryň hemmesem Nury aga ýaly boljak bolsa,ýoldaş Stalin olaryň ählisinem dogry basypdyr!—diýip özüni köşeşdirýär.

(Nyry Hudaýberdiýew 1937-den 1956-njy ýyla çenli ýazyjy Hydyr Derýaýew bilen biletussaglykda bolupdy.)

*

Klasdaşym Atabally Hojammaýew Murgapdan Aşgabada jaň edip:

—Men Atabally!—diýdi.

Men ony sesinden tanaman,başga-da Atabally tanşym bar bolansoň:

—Haýsy Atabally?—diýip soradym.

—Enekeýgiň adamsy.

*

1957-nji ýylyň awgustynda Maryhem Murgapraýonlarynyň serhedindäki “Jumaş oý” diýilýän ýerde Mämmetguly agabilengowa çasuw tutýardym. Mämmetguly aga obada sylanýan, Watançylyk urşuna-da gatnaşan, namazhon adamdy, sowatlydy, köne kitaplary, Gurhany kän okaýardy. (Ol maňa enemiň sandygyndan çykan, 1926-njy ýylda arap grafikasyna çap bolan “Magtymgulyňy” hem okamagy öwredipdi.)

Biziň suw tutýan ýerimiz Mary-Murgap ýolunyň gyrasyndady. Olçöp-çalamсыz çägesow meýdandy. Çay gaýnatmak üçin bir goltuk odun tapmagam hyllallady.

Suw peselen ýaly boldy welin, Mämmetguly aga maňa “ýokaryny” barlap gelmegi tabşyrdy. Kimdir biriniň suwuň öňüne dykyn taşlan bolmagy-da mümkindi.

Gojanyň çaky dogry çykdy. Men “ýokardaky” dykyny aýryp gelýärkäm, bize tarap akýan ýabyň gyrasyndaky garpyzlygyň üstünden geçmeli boldum. Tüňnerişip ýatan ýetişen garpyzlar meniň nebsimi otukdyrды. Emma çatmadan (belki-de meni görüp) çykan garawul Gylyçdurdy aga bärlik garap, suwçynyň aşak egilmegine garaşyp durdy. Men aşak egläýsem ol: “Haýt!” diýip, gygyrmaga taýyndy.

Men aşak hem egilmän, edil ýabyň gyrasynda ýatan ullakan ala garpyzy aýagym bilen sapagyndan tänderdim-de, suwly ýaba tarap depip goýberdim. Esli ýöräp, yzma garasam, ala garpyz suwuň ýüzünde loňkuldap, yzma düşüp gelýärdi. Suwçynyň garpyz ogurlaman ara açanyňy görüp ynjalan garawulam eýýäm çatmasyna giren eken.

Meniň yz ýanym bilen ala garpyz hem biziň suw tutýan ýerimize akyp geldi.

Garpyzy gören Mämmetguly aga:

—“Hem daýyňlara gitdiň, hemem taýyňa baş öwretdiňmi?”—diýdi. —Sorap aldyňmy ýa-da...

—Diläniň, soranyň bilen Gylyçdurdy aga saňa garpyz berermi?—diýip, men hakykaty boýun aldym.

Ýaşuly Gurhanyň haýsydyr bir süresindenem tutaryk edinip, maňa iňirdedi, ogurlygyň adam tarapyndanam, Hudaý tarapyndanam iň bir halanmaýan gylykdygyny düşündirdi. Asyl gaharlандam.

—Men seni obamyzyň iň edepli oglany hasaplaýardym welin, ýalňyşan ekenim...

Çägesow meýdanda çay gaýnatmak üçin odun tapjak gümanyň ýokdy. Şonuň üçinem tüňçelerem torbamyzdan çykarmandyk. Günorta nanymyzy gury iýmelidi.

Men ala garpyzy kesdim welin, gyzy köz ýaly bolup çykdy. Garpyzyň bir pellesini öňüme çekip, beýlekisini ýaşula tarap süýşürdim. Mämmetguly aga gaharlanjak boldy.

—Ogurlyk närsäni iýmegem, ulanmagam günädir—diýip, ol ýüzüni kesä sowdy.

—Günäsi meň boýnuma, babaý. Nanyňy gury iýip oturma-da, alaysana!

—Kişi günäsini kişi götermez—diýip,goja agras jogap gaýtardy. —Özogurlygyňy özüň iý. Günäsinem özüň çek.

Garpyz örän şirin eken. Men ony nan bilen iýmäge başladym.“Babaýymyň” iýýän nanynyň bokurdagyndankynlyk bilen geçýändigini aňyardym. Şonda-da men şapyrdadyp garpyz iýýärdim. Nan bokurdagyma degmän geçýärdi. Ýaşuly bolsa ýuwduna-ýuwduna,nanynyzordaniýýärdi.

Men ýene birki gezek ýaşula garpyz hödürledim.Emma ol agras ýüýzüni maňa tarap öwürmedem.

Men şol mahallar manysyna üns hem bermän eden herekedimiň ýaşulynyň öňünde uly günä iş bolandygyna, “babaýyň” ol hatany hiç mahal ötmejegine soň düşündim. Meniň öz günäm bilen dörän wakany kyrk ýyldan soň ýatlap, goýberen hatamy boýun alýandymym bolsa, Mämmetguly aga ýaly kalby päk obadaş gojalarymyzyň ruhlarynyň şu günem bize edep sapagy bolup hyzmat edýändigine şaýatlyk edýär.

(Ýüzugra belläp geçsem,Mämmetguly aga ikimiziň suw tutýan “Jumaş oý” diýlýän çöketligimiz meniň “Keseki” eserimiň baş gahrymany,Fransiýanyň raýaty Gulibef de Blokwiň 1860-njy ýyldaky gajar urşunda Gowşut hana ýesir düşen ýeri bolmaly.Blokwil özüniň “Türkmenlerdäki 14 aýlyk ýesirlik” diýenýatlamasynda “Gumýabyň gündogaryndaky çöketlik” diýip görkezýär. Şol çöketlik,şol Gumýap häzirem bar. Çöketlik Mary-Murgap şossesiniň ugrundaky Murgap etrabyňbaşlanýan ýerindäki YOLPOLIS postunyň gaýra tarapyndaýerleşýär. Ýöne Blokwil döwründäki Gumýaba häzir Hojaýap diýilýär.)

*

Kolhozyň ökdesuwçusybolany üçingojuklyAtagarrynyň“Leninbaýdagy” oblastgazýetindeelipilliduransuraty çykdy.Ertesigiç agşamlygam onuň islegine görä,radiodabagşy Kiçi Geldimyradowyň aýtmagynda “Ogulmeňli” diýen halk aýdymyny goýberdiler.

Birigün günortana golaý Atagarrynyň öýüne myhman geldi. Ol suwçynyň Marynyň Gökje obasynda ýaşayan aýal dogany Bossan ejesidi.Bossanyň ýanynda ýetişen ogly hem bardy.

Bossan eje gaty aladaly gelendigini aýdanson,oglan iberip,Atagarryny hem suw tutýan ýerindengetirdiler.

Beýle gyssagly hem wajyp möhümiň manysy Bossanyň iki aý mundan ozaluniwersitete girmägegidende,ekzamenden ýykylyp gelen ogluny gaýtadan okuwa ýerleşdirmek maksady bilen baglanyşykly eken.

Atagarry özüniň sada bir kolhozçydygyny,okuwa,uniwersitete dahylly işde elinden hiç zat gelmeýändigini aýdyp ahyram:

—Bossan eje,men daýhanam bolsam,bir zady bilýän,senem şoňa düşünjek bol-diýýär. -Okuw diýilýän mesele awgustda çözülip gutarýar. Häzir bolsas sentýabryň aýagy.Okuwa girjek girip,okajak okap ýör. Sen nä aklyňdan azaşyp ýörmüň? Ýak,dogan,senem-ä...

—Gep nokatlama-da:”Kömek edesim gelenok” diýäý!—diýip,myhman gözüne ýaş aýlaýar. —Seň bir sözüň uniwersitetiň ketdesine ýeterlik. Gijem bolsa,däküwmendidüzüw dälem bolsa,Döwran jany okuwa aljaklaryny bilýän. .

—Bossan eje,men hiç kim ahyryn...

—Seň kimdigiňi,indi eliňden köp zat geljekdigini il-gün aýdyp ýör. Men-ä göremek welin,suratyň gazýetde çykypdyr. Hut öten agşamam seň adyňy radiýada tutdular,Öz gulagym bilen eşitdim. Onsoň,bir oglany okuwa salmagy başaramok diýseň,doganyň ynanar öýdýäňmi? Meni beýle akmakdyram öýtmegin sen...

Netijede,“Bir söze bitäýmeli” möhüm bitirilmäni üçin dogan dogandan öýkeläp gidipdir.

*

Men insitutda okaýarkam,her tomus kanikulyndaGojuga gelýärdim.Bir gezek oba dolanamda,inisi bilen salamlaşmaga gelen doganoglan agam Sapar kakam:

—Näçinji kursa geçdiň?—diýip sorady. —...Bäşinjä geçen bolsaň-a bu gezek gidýänçäň,günde seň ýanyňa oturmaga gelmeli bolar-ow!Meskewada okuw gutarypişe başlaňsoň,seň kabinetniň gapysam goragçyly bolar. Biz ýaly daýhany salamlaşmaga-da göýbermezler...

*

—Gurbagalar worryklanlarynda nämä diýýäler, bilýäňmi?

—“ O ýurt, bu ýurt,

Mary bir gowy ýurt,

Tejeniň suwy bir owurt” diýýämişler.

*

Häzir beýle düzgün barmy ýa-da ýok—bilmedim,ýöne meniň gürrüňini edýän döwrümde welin sapaklaryna ýetişmeýän juda çöňňe okuwçylary indiki klasa geçirmän,öňki okan klasynda galdyrýardylar. Bazar bilen Sähet her iki ýyldan öňki okan klaslarynda galdyrylýandyklary sebäpli,onunjy klasa ýetýänçäler,göwrelerine görä sapakdaşlaryndan has tapawutlanyp,özlerini okadýan mugallymlar bilen boýdaş boluberipdirler.

Şonuň üçinem oba mugallymy Ata Ataballyýew her gün klasa girende,Bazar bilen Säheti okuwçy hem hasaplamayan ýaly,olar bilen aýratynlykda:

—Salam,Bazar! Salam,Sähet! —diýip salamlaşyp,yzyndanam: —Salam,okuwçylar! —diýýär eken.

*

Mentomuskanikulynagaýdanymda,ýükedip ýörmäýin-de,birkilosüýjikökäniAşgabatdaalaýaryndiýip,Moskwadanboş gaýdyberýärdim. Bir gezek oba eltmeli süýjümi Aşgabatdanam alman,Mara uçdum. Maryda-da eglenip ýörmän,Gojuga ýetemsoň,oba dükanyndan iki kilo karamel alyp,öýe bardym.

Mençay içip otyrkam,ýaşulymyz bolan Sapar kakam salamlaşmaga geldi. Onuň öňünde hem çay goýuldy. Goja käsesine çay guýdy-da,meniň getiren süýjümden birini eline aldy,ony gözüne degrip diýen ýaly synlady. Süýjini dişsiz agzyna salyp iki dulugynyň arasynda esli kowalansoň ol:

—Al,biz deňligi görmän,dünýäden ötjek-dä—diýip başyny ýaýkady.

—Näme boldy,Sapar kaka?

Ýaşuly ortadaky gazýetiň üstünde ýatan içi toşaply süýjülere tarap nazar aýlady.

—Gör-ä bu süýjüleri! Daşynyň kagyzy dagam bir geňsi.Agzyňda-da eräp barýa. HaramKeliň öz adamlaryna iýdirýän süýjüsiniň tagamam bap-başa...

Sapar kakamyn “Haram kel” diýýäni SSSR-iň baştutany N. S. Hruşýowdy, öňünde ýatan süýjüleri bolsa Moskwadan getirilendir öýdüp öwürdi. Aslynda ol karameller Mary şäheriniň öňümi.

—Ýeri, şular ýaly agza ýakymly kempt Maryda baram bolsa, biz alyp biljegi. Hawa-da, deňlik hiç mahalam bolmandyr, indem bolmaz...

*

Saparkakamgarrybolsa-da, näme üçindir woleýbolatomaşaetmegihalaýardy. Klubuň ýa-da mekdebiň ýanynda ýaşlar woleýbol oýnasalar, eşeginiň üsti ýükli bolsa-da ol saklanman geçmezdi.

Bir gün ol öz eýwanynda çokaýyny oltaňlap otyrka, peýda bolan poçtalýon onuň öňüne bir petde gazýet taşlap gidýär.

Sapar kakam mekdepde okamadyk, ýeke harpy-da tanamaýan adamdy. Ýöne ol mahallar gazýet-žurnallara mejbury ýagdaýda ýazylmalydy. Gojuk obasyndaky düýpden bisowat garry aýallar-da “Sowet Türkmenistany”, “Lenin baýdagy”, “Stalinçi” (soňra ol “Murgap” boldy) gazýetlerine hökman ýazylmalydy. Meniň Sapar kakamam mejbur bolup gazýete ýazylýanlaryň biridi.

Gazýet getirilen badyna onuň 3-nji klasda okaýan agtygy Baýrammyrat peýda bolýar. Çokaý oltaňlap, içi gysyp oturan ýaşuly:

—Pul baryny töläp alamyzsoň, peýdasyny göreli. Hany, o gazýetleň birini al-da, oka!—diýýär.

Okaýşy hem ýabygorlurak bolansoň, Baýrammyratgazýet sahypasyndaky iň kiçi habary okamaga başlaýar. Ol habar hem Russiýanyň bir şäherinde geçirilen Bütinsoýuz woleýbol ýaryşynda Türkmenustanyň komandasynyň 17-nji orun alandyklary barada bolup çykýar.

Habar woleýbol hakda bolansoň, edip oturan işini goýup üns beren ýaşuly:

—O nähili 17-nji orun bolýa? Respublika diýýänleri öň-ä on altydy. Soňam olaň biri oňuşman aýrylyşdymy-nämemi, on baş bolup galdylar. Hemmesi 15 bolsa, nädip 17-nji orna düşüp bolýarka?

Elbetde, ýaş oglan beýle sowala jogap berip bilmeýär.

—Bar, git-de, Atajan dādeňden sorap gel. Ol Meskewada okansoň, hemme zady bilýändir.

Haýdap gelen oglana men 15 sany respublikanyň, üstesine Moskwa bilen Leningradyňam öz komandalarynyň bardygyny düşündirdim.

Agtygy sowalynyň jogabyny eltende Sapar kakam gazaba münýär.

—Ýeri, iň soňky orny almak üçin bir topar ýal ýagysynyň harajatyny çekip, Orsýete ibermek nämä gerek bolupdyr? Aljagyň iň soňky orun bolsa, ony üstüne getirip berýäler ahyryn...

*

Gojukobasynyň adamlarynyň lakamsyzy ýokdiýen ýaly. Sebäbi obada Ata, Durdy, Çary, Juma, Aşyr, Baýram diýen atlar üçden-dörtde.

Bir gezekgoňşy obadan bize myhmançylyga gelen žurnalist Meret Garryýew bilen iki obadaky üýtgeşik lakamlary sanadyk. Şonda biz 8: 2 hasaby bilen ýeňdik. Ýöne Meret Garryýewiň obasynda-da üýtgeşik lakamly adamlar bar eken. Mysal üçin “Çary” diýen adyň lakamlaryny seljeremizde bizde “Çary ýirik”, “Çary petir”, “Çary gaýşak”, “Çary

syrt”, “Çary ganjyk” bar hem bolsa, Meret Garryýew ýeňdi. Sebäbi olarda “Ölen Çary” lakamly Çary bar eken. Onuňam sebäbi ol adam öldi diýlip patasy hem alnansoň, bir ýerden peýda bolaýypdyr.

Kutuzow lakamly obadaşymyzyň hakyky adynyň Orazmämmet agadygyny ol pahyra jynaza okalanda bilip galdyk. (Jynazasy okalanda, merhumyň hökmany suratda dürs ady tutulmaly).

Orazmämmet aga Kutuzowa mazaly çalym hem edýärdi welin, iň esasy ol hem Kutuzow ýaly ýekegözdü.

*

Sazanda Sähetmyrat Welmyradowyň agasy Ata Welmyrada “marşal” diýýärdiler. Sebäbi onuň marşal Budýonnyň kydanam haýbatly murty bardy. Biziň “marşalymyz” gaty daýawdy, boýy iki metre golaýdy. Ata aganyň “elindendür dökülýärdi”: dutar, gyjak ýasaýardy, dutar, gyjak çalýardy, adik, mesi, köwüş tikýärdi. Ol tikiň maşyny ökde aýallardanam gowy işledýärdi. Ata Welmyrat Watançylyk urşuna gatnaşyp, oba-da ýaradar bolup dolanypdy. Onuň aýaly ermenidi. Biz oňa Asýa bajy diýýärdik. Asýanyň ejesiniň adyny bilýän ýokdy. Oňa ýöne “mama” diýäýärdiler. Ata Welmyraturuşdan oba ýazan hatlarynyň birinde:

Gurgunmydyr ol Asýanyň mamasy?
Gojuk bilen birleşendir obasy.
Ata bilen daşlaşandyr arasy,
Gaýyňenem bolan Mama kän salam — diýse, fronta iberilýän
jogapda şeýle setirler bardy:

Ogluň Meret başinjide okaýar,
Gyzyň Marguş altynjyda bekeyär.
“Kakamgeler” diýip, ellik dokaýar,
Bizden sowal sorsaň, jogaby şeýle.

Ellinji ýyllaryň başlarynda Gojukda arak içýän adam düýpden ýok diýerlikdi. Şonuň üçinem biz — 9-10 ýaşly oglanlar “Budýonnyý” dükana tarap ugrasa, assyrynlyk bilen ol ýere barýardyk, “marşalyň” arak içişini synlardyk. Ol proses şeýle geçýärdi: Aýagy ýalpyldawuk gaýyş ädikliçal donuny ýapynjaň alan uzynsatan “marşal” dükana girerde, “Saglykmysyňyz, oglanlar?” diýer. Dükançy düşbüdür. Ol her günde edýän hereketini gaýtalar: aşak egler-de, ullakan bulgury arakdan dolduryp, tagtanyň üstünde goýar, ýekeje kökänem bulguryň gapdalyna taşlar. “Marşal” doly bulgury sag eline alansoň, çep eliniň başam barmagynyň ýeňsesi bilen pişge ýaly murtuny taýly gezek sypalar. Şondan soň bulgurmurtuň aşagyna ýelmeşer. Bulgur tagtanyň üstüne gaýdyp gelensoň, murtuň aşagyna köke barar. Ata aga ony iýmez, diňe ysgar-da, kökäni dükançynyň öňüne, tagtanyň üstüne taşlap goýberer. “Aragyň zyndan zat iýseň, janyň üçin zeeldir”. Biz ol mahallar “marşalyň” sözlerine ynanardyk...

*

Atamyratobadan Maragatnap, dükandasatyjy bolup işleýärkä, adambaryny ýygnap, ýygy-ýygydan oturlyşyk edýärdi. Bir gezek ol nobatdaky oturlyşygyň myhmanlaryny ugradyp gelensoň, garry kakasy:

— Beýdip, günde-günaşa adam ýygnap ýörmeseň-ä, gowy bolardy — diýýär. — Iliň gözem görgürdir, dilem ýitidir.

Atamyrat ýylgyrypdyr-da:

—Aý,kaka,ilden alýanymy ile bir ýýdireýin-dä—diýipdir.

*

Daşardakyojagyň başyndadurantabagy ýalany
üçinGullyagaKellemenowyňBaýramaly şäherindenem 30-40
km.gaýradakyKişmandiýilýän ýerde çöletaşlanypgaýdylanpişigi 70-75 km.ýolsöküp,2
aýdansoň Gojugadolanyngeldi.Öz gapysynda mawlap oturan pişigine gözi düşen Gully
aga başyny ýaýkapdyr-da: “Şu janawermenden soňa galaýsa,hor-homsy etmäweriň!” diýip
çagalaryna wesýet edipdir.

*

Gojukdamaýdajaogrulykdanbaşlap,soňra-daMary şäheriniň“tanymalogrusy” bolup
ýetişenJymajüwlükobagelende,birkiçijikogurlyketmegiň sapagynyberdi.

—Towukogurlajakbolsaňyz,onuň galmagalynail örmez ýalyinçejik ýüpüň
ujunabalyktutulýan çeňňejikdaňyň,çeňňege-dekiçijik çigitdakyň. Ýöne,çigit ak bolsa
gowy. Towuk çigidi çokan badyna ýüpiçekiberiň. Sesem çykmaz,üýnem.Towuk seňkidir.

*

1990-hjy ýylda men Gojukda jaý gurmaga başladym. Kolhozara gurluşyk edarasy
bilen baglaşylan şertnama görä,ýylyň aýagynda jaýyň açary meniň elimde bolmalydy.
Emma iki ýyl geçse-de,jaýyň boýy hem ýetmedi. Men Mary obkomymyň birinji sekretary
G. M. Orazowyň ýanyna baryp,ýagdaýy aýtdym. Şertnamanyň bir nusgasyny hem eline
berdim. Ol oblast gurluşykedarasynyňbaşlygy Aşyr Nuryýewe jaň etdi-de,ýagdaýy
düşündirdi.

Edil şol günüň ertesi meniň gurluşygy togtadylan jaýymyň daşynda gaýda-
gaýmalaşyk köpeldi. Bir maşyn kerpiç getiren görmegeý şofýor ýigit,elim byçgylý
duramsoň,ýanyma geldi-de:

—Ýaşuly,Atajan Taganyň özem basym gelýär öýdýän?—diýdi.

Men ýagdaýa düşündim-de:

—Hawa,üç-dört günden geler diýip bizem garaşýas. Ýöne sen onuň geljekdigini
nireden bilýäň?—diýdim.

—Başlyklammyz “Şu işi gaty tizlemeli” diýip,oda-köze düşüberdiler welin,özi
gelýýindir öýdüp çak etdim. —Maşynyna tarap gönügen ýigit yzyna gaňryldy-da: —
Ýaşuly sen Atajan Taganyň garyndaşymy?—diýdi.

—Ýok,men onuň kömekçisi.

Şofýor ýigit “A. Taganyň kömekçisi” bilen tanşanyna-da begenen ýaly,ýanyma
gelip,elimi gysyp gitdi.

16.08.1991.

Aşgabatda ýaşayanobadaşymhemdostum,medisinaylymlarynyň doktory,professor-
hirurgHojaBabaýewesalamlaşmak üçinMurgapdanjaň etdim. Ol Gojuk täzelikleri bilen
gyzyklandy.Men oňa Ogulsapar ejäniň 83 ýaşap ýogalandygyny aýtdym welin,oba seýrek
hem aýak üstünden gelýän professor:

—Ogulsapar eje nä ozalölmedimi?—diýdi.

—Medisinanyň kanunyna laýyklykda,o pahyr ikinji gezegem öläýdi—diýip,men
sowala görä jogap gaýtardym.

*

Mary-Murgap şossesinden Gojuga tarap aýlanan ýerimde 23-24 ýaşlaryndaky bir ýigit durdy. Ol obanyň sygyr çopany Ahmetdi. Ol elini galdyrmanka,maşyny sakladym. Menmalym-garam bolmansoň,Ahmet bilen heniz ýakyndan iş salşyp görmändim. Ýöneobadaşlarymyň käbiri oňa samsygrakdyr diýýärdi. Belki,şonuň üçin bolsa gerek,Ahmet tä oba ýetilýänçä,geplemän oturdy. ”Şäherläp gelyňmi?” diýsemem,diňe baş atdy.

Men öz köçäme sowulmaly ýerimde maşyny sakladym. Ahmetulagdan düşdi-de,baş atyp gidiberdi.

— Maşyna mündürip,ynjytman getirenim üçin bir manatjyk dagy töle ahyryn!— diýip,men onuň yzyndan gygyrdym.

Ahmet meniň degişýändigime düşünýärdi.Bolsa-da :

—Aý,häzir bir manat bersem,sen ony ýitirersiň. Agşam öýňize eltip gaýdaýaryn — diýen jogaby bilen olmeni geplemez ýaly etdi.

Ynha,meniň Gojuk obamyň adamlarynyň käbiri bilen bolan wakalar şulardan ybarat. Gojuk obasyna ýene-de gaýdyp geleris. Sebäbi ol örän üýtgeşik oba. Menem şol obadadoglanyma,şol obanyň adamlarynyň hemmesini gaty ýakyndan tanaýanyma,olaryň özlerine sarpa goýmagymaesas döredendiklerine ýürekden begenýärin.

1963—1993.

Gojuk—Mary —Aşgabat —Moskwa.

Kynçylykly dünýä barada pikirlenip,iliň agyr durmuşy barada çuňňur gynanç bilen oýlanyp bilýän hakyky halk ýazyjysyny özüniň hususy ýagdaýynyň abatlygy,tükeniksiz baýlygy-da köşeşdirmeyär. Dünýäniň iň baý ýazyjylarynyň biri bolan graf L. N. Tolstoý öz ýaşayşyny garyp halkyň ýaşayşy bilen deňeşdirende tebigylyk duýmany üçin,onuň arasyndaky tapawudyynsaply adamçylyk duýgusyna sygdyryp bilmäni üçin,utanjyna öýüni terk edip gitmäge mejbur bolýar. Şeýlelikde,ol öz baý mülki bolan Ýasnaýa polýanany taşlap,Astapowo diýen demirýol stansiýasynda ölüp galýar.

*

Hünärmeniň diňe ýekehalypatutunmakbilenoňmagy,döretmegimümkin. Emma ýazyjynyň halypasy ýeke bolmaly däldir diýip pikir edýärin.Sebäbi onuň döredijilik derejesi ösdügiçe,edebiýata bolan garaýşy hem şoňa görä özgerýär. Her döwürde ösýän düşünjesiniň talabyna laýyklykda göwnünden turan eser hem oňa halypalyga öwrülýär.Men özümiň döredijilige baha beriş hem talap ediş nukdaý nazarymy yzarlap görýärin welin,diňe halypalyk derejesinde kabuleden adamlarym kem-kemden başga bolupdyr.Berdi Kerbabaýew (“Aýgytly ädimden” başlanýar),L. Tolstoý,Stendal,Çehow,Moem,Žorž Sand,Balzak,London,Bykow,Aýtmatow,Mustaý Karim,Rasputin,Matewosýan,Fazliddin Muhammadi. .

Ýöne dünýäde iň beýik,iň akyldar ýazyjy hasap edilýän,dünýäde özüni sowatly saýýanlaryň hemmesiniň ürç edip okaýanyF. M.Dostoýewskini welin özüme halypa diýsem,siziň öňüňizde ýalan sözledigim bolardy. Belkem,onuň aň derejesiniň özümiňkiden juda tapawutlydygy üçindir,Dostoýewskini uly lezzet,höwes bilen okap

bilmeýärin.Has takygy,ol maňa eýgertmeýär.Diýmek,men entek oňa okyjy bolmaga-da ýetişen däl-dirin-dä.Yöneonuň institutyň ekzameni mejbur edensoň gyssaglyrak okalan eserlerine (özümi synap görmek üçin) ýañadandan dolanmak hyýalymam ýok däl.

Seniň ösmegiňe oňaly täsir edýän her bir awtor halypalyga öwrülýär. Elbetde,ömrüň dowamynda olaryň halypalyk derejesinden düşýänleri-de,hemişelik halypalykda galýanlary-da bolýar.

*

Her guş özi üçin saýraýar. Her guş öz sesinden lezzet alýar.

*

MarydaAtaKöpekMergen,AtaAtajanow,AşgabatdaKerimGurbannepesow,Gylyç Kulyýew,BerdiKerbabaýew,ÇaryNurymow,NuryHalmämmedow,GurbannazarEzizowköçe lerindengeçenimdeguwanjahemhasratagaplanýaryn. Men olar bilen uzak ýyllaryň dowamynda duz-emek bolupdym.

Şu gün Gyzylybat şäherinde giň köçe bilen barýarkam,beýik jaýyň diwarynda “Gök Abaýew köçesi” diýen ýazga tötänden gözüm düşdi. Men Moskwada işläň döwrümde,Türkmenistan Ministrler Sowetiniň SSSR Ministrler Sowetiniň ýanyndaky hemişelik wekili Gök Abaýew bilen edil aga-ini ýaly bolup gatnaşypdym.Asly käri mugallym bolan Gök Abaýew edebiýata-da gowy düşünýärdi,dutar hem çalýardy.

16. 10. 1996.

Gyzylybat.

Şeýlesowalaozalamjogapberäýipdim öýdýän. Bolsa-da,eger Hudaý maňa:

“Yaşan ömrüňi gaýtadan bersem alarmyň?” diýen sowal berse,ol meniň aşakdaky şertlerimi goldasa razylaşardym:

1. Öňki ýaşan ömrümdäki goýberen ýalňyşlyklarymy gaýtalamazlyk.
2. Öňki ýaşan ömrümdäki gatnaşan,sulhum alşan aşnalarymyňam gaýdyp gelmegi. (Olarsyz ýaşayşyň gyzygy bolmaz ahyryn).
3. Öňki ýaşan ömrümdäki ýaşan duşmanlarymyňam gaýdyp gelmegi. (Olarsyz ýaşalan ömür gyzyksyz hem içgysgynç bolar ahyryn).

1997.

Eýýäm bar zat hakydamdan çykypdyr.
Göz öňe gelenok saçyň tary-da.
Bilemok,niçiksi geçdi gijeler,
Şol gijeler—müňkürligiň ýary-da.

Bilemok,biz daňy garşy aldykmy,
Ýa-da garşy aldymyka daň bizi.
Bilemok,gülkämi ýa-da hasrata,
Nämä şaýat boldy asman ýyldyzy.

Niçik nazar bilen bakýardy gözleň,
Gülüpmidiň? Şolam çykdy ýadymdan.
Howa siňdiaýdan gabahat sözleň,

Diňe nyşan galypdyr seň adyňdan.

Hakykatçy duşman,töhmetçi dosty
Saýgarmak üçinem bar eken bir çäk.
Dostlaryň şatlygma begenmändigem,
Ýat-oýumdan çykyp gidipdir birçak.

Ýaň salsa-da geçip giden ýaşlygym,
Kalbyň salgymlara gulak asmasyn.
Bolýandyr ters işiň bähbit berýänem,
Gördüm ýagşylygňam ýaman nusgasyn.

Näziň nähilidi,özüň nähili,
Oturyp-turşuňamkem-kemunutdym.
Şolgünleriň ýagşy-ýamanbaryny
Ýatlajakbolmagyn,senemunutgyn.

Haýsy nazar bilen bakýardy gözleň?
Gara küldöräpdir sönen oduňdan.
Emma bagtly günleň yzda galany,
Nämüçindir,hiç çykanok ýadymdan.

1989.Kiyew.

DÖREDIJILIK ADAMLARYNYŇDURMUŞYNDAN

Şahyr Resul Gamzatowyň ogul perzendi ýok,üç sany gyzy bar: Salihat,Patimat,Zarema. Onuňpeşeneli,belent adamçylykly aýalynyň ady hem Patimat.Gyzlaryň üçüsi hem şeýlebir kakalaryna meňzeş welin,haýran galaýmaly.Olar Resulyň özi ýaly örän burunlak,çypar sary hemonçakly görmegeý däl.

Bir gezek Ýzyjylar soýuzynyňhowlusyndan gyzlaryny maşyna mündürüp ugradanymyzdan soň,Resul maňa tarap gamgyn nazar bilen seretdi-de:

—Käte meniň öz gyzlaryma gaty nebsim agyrýar,Atajan—diýdi. —O biçärelere taňry görk-görmek bermändir. Maňa meňzemän,ejelerine meňzäýmeli ekenler welin...Olary Resul Gamzatowyň gyzlary bolany üçin alaýmasalar...

1983.

Hydyr Derýaýew 1981-nji ýylyň iýulynda Moskwada Ýazyjylar soýuzyna gelip,Ýaltadan ýollan telegrammasy gowuşmandygy sebäpli,myhmanhanada ýer bermändiklerini aýtdy. Men onuň bilen tirkeşip,"Moskwa" myhmanhanasyna bardym-da,Hydyr aganyň Türkmenistanyň Ýokary Sowetiniň deputatydygyny tassyklaýan şahadatnamasyny uzatdym welin,nobatçy aýalgepsiz-gürrüňsiz aýratyn bir otag berdi.

—Bäý,biý-ä ap-aňsat eken. Özem "Ite göwher daksan,item aglar,göwherem" diýenleri boldy duruberdi.

Men Hydyr aganyň otagyna-da girmän,oňa öý hem iş telefonlarymyň nomerini ýazyp beremsoň,öz iş-aladam bilen gitdim.

Şol gün Aşgabatdan Edebi fonduň başlygy Mergen Hümmedow jaň edip,Hydyr Derýaýewden bir düşnüksiz telegramma gelendigini aýtdy. ”Ol Ýaltadan biziň soýuzymyza telegramma berip,“Moskwa” myhmanhanasyndan orun soraýar.Oňa Aşgabatda myhmanhana nämä gerek bolduka? Ýa-da gelnejemiz bilen oňuşmaýarmyka? Onsoňam,Aşgabatda “Moskwa” diýen myhmanhana ýok ahyryn”. .Asyl Hydyr aga SSSR Ýazyjylar soýuzynaberdim diýýän telegrammasynda Moskwa şäherine derek Aşgabat diýip ýazayan eken.

Biziň edaramyzdadöredijilik adamlary üçin iş sagat 12-den başlanýardy. Şonuň üçinem men 12-niň ýaryna çenli öýde bolýardym. Hydyr aga Moskwa ýygy-ýygdydan gelip ýörensoň,biziň işimiziň gün tertibine beletdi.Bolsa-da,ol bir gün ir sagat onlarda öýe jaň etdi-de:

—Soltan Hüpbi,men seni hiç tutup bilemok-la—diýdi. —Öten agşamam,şunça jaň etsemem hiç kim trubkany görmedi.Bu gün näme irläpsiň-le?

—Men sagat ýedi bolmanka turýan-a,Hydyr molla.

—Men bolsa,sen 12-de gelyänsiň öýdüp,irden jaňam edemokdym.

Asyl Hydyr agameniş öý telefonymdyr öýdüp,işime,iş telefonymdyr öýdübem öýüme jaň edip ýörüpdir. Şonuň üçinem ol meni “hiç tutup bilmändir”.

Hydyr aga myhmanhanada uzak ýaşamady. Ol ýazyjylaryň Moskwanyň etegindäki “Peredelkino” döredijilik öýüne geçdi.

Şol pursat men hem uly şäheriň kapas howasyndan gaçyp,çagalarym bilen daçada bolýardym. Biziň wagtlaýyn daçamyz hem “Peredelkinonyň” edil gapdalyndady.Şeýlelikde,men Hydyr Derýaýew bilen ýa Peredelkinoda ýa-da şäherde günde-günaşa duşuşýardym. Köplenjem,Moskwadan bile gaýdýardyk.

Bir gezek ol edara bardy-da,meni aşaky restorana nahara çagyrdy. Menýaň naharlanyp gelendigimi aýtdym.

—Aý,beýle bolsa,menem ýeke özüm gitjek dal.—Ol çäýnekdäki sowuk çaydan bir käse içdi. —“Aç suwsak” diýipdirler,çay içip oňaly.

Şu ýerde men Hydyr Derýaýewiň häsýetinde bir zady bellemekçi.Belkem,19,5 ýyllap sowuk ülkelerde sürgünde bolany sebäplidir,Hydyr aga käbir türkmen ýazyjylary ýaly (Mysal üçin,Beki Seýtäkow bilen G. Gurbansähedow gök çäysyz asla oňmaýardy),“Gök çay içmesem maňlaýym şatlap dur” diýmeýärdi.Ol gara çayam bolsa,çig suwam bolsaiçäýýärdi. Onuň känbir nahar dannawam ýokdy,saçagyň üstünidürli-dümenden dolduryp ýörmän,oňnut bolsa oňayýardy.

Kabinetde bir käse sowuk çay içen ýaşuly:

—Beýdişip oturman,gideli-le,Soltan Hüpbi!—diýdi.

—Nirä?

—Peredelkinä. Sen-ä öz daçaňa,menem öz ýerime.

—Men düýnem bir bahana tapyp,işden gaçdym,Hydyr molla.Günde-günde gelşikli däl...

—Hany,tur,Ýuradan özüm rugsat alyp bereýin...

Onuň Ýura diýýäni SSSR Ýazyjylar soýuzynyňPrawleniýesiniň sekretary,meniň gönümel başlygym Ýuriý Iwanowiç Surowsewdi.Ýuriý Iwanowiç Hydyr Derýaýewi gaty oňat görýärdi.

Hydyr aga başlygyň kabinetine giren badyna:

—Ýura,men seň şu işgäriňi Peredelkinä alyp gitjek. Ýeke gidesim gelenok.Bolmanda-da,bular bu ýerde hiç iş etmänotyrlar—diýdi.

Ýuriý Iwanowiçemmyhmanyndan pes oturmady.

—Sen biraz ýalňyşýaň,Hidir (Surowsew“Hydyr” diýip bilmän,oňa mydama “Hidir” diýýärdi. —A. T.),meniň işgärlerimiň özleriňiň hiç iş etmeýändigleri-hä jähennem welin,olar işe gelmek bilen bizi-de iş etmäge goýmaýarlar. Şonuň üçinem sen meniAtajandan halas etseň,örän minnetdar bolardym...

Hydyr agaelimden tutup meni kabinetden alyp çykdy.

—Nätdim,Soltan Hüpbí?!

—Aldyň,Hydyr molla!

“Peredelkino” stansiýasynda elektriçkeden düşülen ýerde mendemirýoldan çepe,Hydyr aga-da saga gitmelidi. Biz hoşlaşyp durkak,oi bir zat ýadyna düşen ýaly,elini silkip aldy-da:

—Mundan oýun bolmaz,Soltan Hüpbí.Hošlaşýanymyzy“belläli” —diýdi.Soňam demir ýoluň çep tarapyndaky kafä tarap elini salgap ýylgyrdy—“Dikdurma” edäýeli.

Men oňa:

—Beýdişip ýörmäli,halypa!—diýdim—Orsýetde agaja münüp arak içseňem hiç kim geň görmez welin,gowusy,ikimiz bir çüýşe alyp,meniň “wagtlaýyn öýüme” baraly. Belkem,gelniň gazan atarandyr...

—Şol-a kemem däl —dýiip,ýaşuly ylalaşdy. —Seňem kelläň döwük sagat ýaly bolup,käte-käte işläberýär... Boş hem barmaly. Sen-ä arak al,menem bir towujak alaýyn. Towuk derrewem bişer.

Kafeniň bufetine bardyk. Men4 manat 12 köpüğe bir çüýşe içgi aldym.Hydyr aga-da towuk aldy welin,onuň bahasy 4 manat 60 köpük boldy.

—Sen,Soltan Hüpbí,kürtlügiňi edip,şu iki ortada-da 48 köpük utduň-da—diýip,Hydyr aga degişdi.

“Meniň daçama” bardyk. Towuk bişýänçä,taýýar borş bilen adama iki rýumka arak içdik. Hydyr aganyň bolsa iň halaýan nahary borşdy. Ol boşan tabagyny uzatdy-da:

—Borşuň bar bolsa,ýene guý,Sona gelin!—diýdi. —Maňa-ha towuk gerek däl.

Diýse-de,Hydyr aga borşdan soň bir bölejik towuk hem iýdi. Onuň keýpi göterildi. Bir käse çaydan soň ol:

Idut troýe musulman,

My sprosili: “Kim sizlär?”.

Oni bizgä otwetili:

“Kasimskiý žigitlär—diýip,rusça,tatarça garyşdyrylan setirlere hiňlendi.(Ol setirler,eger men ýalňyşmaýan bolsam,tatar edebiýatynyň klassygy Gabdilda Tokaýyň bir poemasyndan bolmaly.)

Hydyr aga hiňlenende meniň 4 ýaşly gyzym Eneş ylgap geldi-de,tansa çagyryň ýaly,gojanyň elinden çekmäge başlady. Ýaşuly ýüzüni aşak saldy.

—Wah,gyzym,meň tans etmeli döwürlem Sibirde galdy ahyryn...

Ara dymyşlyk düşdi. Birden Hydyr aga:

—Soltan Hüpbi, kiçijik kürti hem ýanyňa al-da, meni ýola sal!—diýdi.

Hydyr aganyň “kiçijik kürt” diýýäni meniň 5 ýaşap barýan oglum Kemaldy.

Daşaryk çykdyk. Moskwa eteginiň tomus agşamy şeýlebir owadan, şeýlebir ajaýypdy welin, oňa bagyşlanyp ýazylan “Podmoskownýýe weçera” diýen aýdymyň dünýä ýaň salmagynyň sebäbi derrew düşnükli bolýardy. Dolan Aý gök tokaýyň asmana göterilýän depesini şeýlebir owadan edip görkezýärdi welin, her sosnanyň, her berýozanyň başyna altyn gupba geýdirilen ýaly bolyp durdy. Edepli gyz ýaly sülmüreşip duran owadan agaçlary synlan Hydyr Derýaýewi başga ýerde ikinji gezek gaýtalanmajak gözelligi joşdurdy.

—Anda sosna,

Mynda sosna.

Ýa prekrasen,

Ty prekrasna...

Hydyr aga tatar aýdymalaryndan soň köne taryha—Jelaleddine dolandy. Şol gürrüň bilenem biz towuk alan kafemiziň deňine ýetdik. Men ýaşula duýdurman: “Ataňa süýji alyp ber diý” —diýip, Kemalyň gulagyna çawuş çakdym. Kemal Hydyr aganyň elinden çekdide, meniň aýdanlarymy gaýtalady.

—Kürtjagaz näme diýýä?—diýip, çaganyň sözlerine oňly düşünmedik ýaşuly maňa ýüzlendi.

—Kürtjagaz-a: “Hydyr atam maňa süýji alyp bersin” diýýä, Hydyr molla.

—Sen kiçijik kürte aýt, gijäniň içinde süýji bolmaz. “Dükánlar ýapyk” diý.

—Çagany aldasaňam, meni aldap bimersiň, ýaşuly. Bufet entek açyk.

—Aý, bu kürtler hezil berjek däller-ow! Ýörüň!

Bufete girdik. Hydyr aga “Garagum” diýilýän gowy süýjüden iki sanysyny aldy-da, Kemala berdi.

—Me, her eljagazyňa biri. Özüm alyp beräýmesem, kürt kakaňdan-a zat ýokdur.

Men Kemala “Ony görkez” diýip, witrinä tarap ümledim. Meniň ümlänim aýnanyň aňyrsyndaky ýüzüne uçup barýan raketanyň suraty çekilen uly gutuly şokoladdy.

Kemal ýaşulynyň alyp beren “Garagumlaryny” yzyna gaýtardy-da, witrinä tarap elini uzatdy.

—Kiçijik kürt nämä ümleýar-aýt?

—Kiçijik kürte uly gutudaky süýji gerekmiş, Hydyr molla...

Guty mahaly bilen eline geçmänsoň, çaga galmagal etmäge başlady. Bufetdäki adamlar bize tarap geň galyp seredişdiler.

—Hydyr aga, biý-äşol ýüzi raketaly süýjüni alyp beräýmeseň, bizi tutuş Orsýete masgara etjek...

Ýüzüne raketanyň suraty çekilen uly gutudaky şokolad gaty gymmat bolmalydy. Oňa garamazdan, jübüsinden kynlyk bilen ellilik çykaran Hydyr aga korobkany alyp, Kemala uzatdy. Soňundanam ýarym oýun, ýarym çyna salyp:

—Başda-ha özüň menden 48 köpük utduň. Indem seň ýumruk ýaly ogluň meni oýnaýar—diýdi. —“Ýylanyň ulusunyň kiçisiniň zäheri bir” diýýädiler welin, şol çyn eken-ow!

17. 07. 81.

1979-njy ýylyň iýulynyň soňkygünleriniň birindeHydyrDerýaýewmeniň ýanymageldi.

—Tamara bilen aşaky restoranda duşuşmagy wadalaşypdyk.Oňa Aşgabatdan bir sowgatjyk getiripdim.Hem-ä, şony gowşuraýyn, hemem gümür-ýamyr edişeyin diýdim. Ýör,senem biz bilen çay iç!

Men işlidigime salgylanyp,çay içişlige gitmedim.

Hydyr aganyň Tamara diýýäni belli terjimeçi hem türkolog Tamara Georgiýewna Kalýakinady. Ol Hydyr aganyň eserlerini terjime edýärdi.Meniňem rus dilinde ilkinji gezek çykan hekaýalar ýygyndymy şol terjime edipdi.

Agşamlyk Tamara Kalýakina öýe jaň etdi.

—Hydyr Derýaýewiç bilen aramyzda bir düşnüksiz ýagdaý boldy.Men-äaýtmaga utanjak welin,gabat gelseň,ugruny tapybrak,özün syzdyrarsyň-da.

Gündiz Hydyr agarestoranda duşuşanda,Aşgabatdan getiren sowgadynyTamaragowşurypdyr. Sowgady kabuleden aýal,kagyzynam açman,oný sumkasyna salypdyr. Agşamlyk öýüne baryp,daşyna dolangy kagyzy aýryp görse,ol sowgat ýary hem alnan bir bölek gök çay bolup çykypdyr.

T. G. Kalýakina bilen gepleşip bolan badyma men “Moskwa” myhmanhanasyna jaň etdim.

—He,Soltan Hüpbî,bu senmisiň? Çaylaşmaga-da barmadyň.Kürtlügiňi edip,ulalaýyň öýdýän...

—Hydyr molla,meniň saňa bir sowalym bar. Şu günki Tamara Georgiýewna gowşuran sowgadýň nämedi?

—Erkek adamyň aýal maşgala eden sowgadyny biljek bolmak bideplikdir.

—Erkek adamaýal maşgala getiren sowgadyny bermän,yzyna äkitse,ol edeplilik bolmaýamyşmy?

—Sen bir zat-ha diýjek bolýaň,Soltan Hüpbî. Nany,dur-la!—diýen Hydyr aga esli garaşdyransoň,gepläp başlady. —Be-eý walla,men bulaşdyrypdyryn-ow! Bilezige derek Tamara bir bölek çay eltip beräýipdirin öýdýän...

—Tutuş bir bölegem däl,ýary hem alnan.

—Ikisem bir meňzeş kagyza dolangydy welin... Bolmandyr-ow! Aýdanyň gowy boldy,Soltan Hüpbî.Tamara bilen ertir gaýtadan duşuşmaly bolar...

Ertesi agşamlyk Kalýakina ýene öýe jaň etdi-de,jak-jak güldi.

—Goşarymda bilezik,elimde käse,käse-de –gök çay.Tüýs türkmen maşgalasy boldum...

—Türkmen maşgalasyna öwrülen bolsaňyz,men size Hydyr Derýaýewiç üçin gudaçylyga baraýsam,nähili bolar?

Tamara Kalýakina ýene gara çyny bilen güldi. —Ýok,gadyrdan.Gudaçylyga gelseňem,men seni boş goýbererin. Hydyr Derýaýewiç meni hem myhmanhanalaryň birinde ýadyndan çykaryp,maňa derek başga bir aýaly alyp gider...

Tamara Kalýakina Moskwada uly dabara bolsa,Hydyr Derýaýewiň sowgat eden türkmen bilezigini mydama dakynyp barýardy. Şol bilezige gözüm düşse,menem Hydyr

Derýaýewi, ýary alnan bir bolek gök çäýý ýatlamaly bolýardym. Tamara Georgiýewna bolsa, men bilezigine seretsem, mylaýym ýylgyraýýardy.

Awg. 1979. Peredelkino.

SAMARKANDA SYÝAHAT

Daşkentde Orta Aziýa ýurtlarynyň ýazyjylarynyň konferensiýasy tamam bolandan soň, institutda bile okan ýoldaşymyz, özbek şahyry Saýýar Italmaz Nury ikimizi gadymy Samarkanda aýlanyp görmäge çagyrdy.

Ol günler howa biçak yssydy. Şonuň üçinem syýahata ir sagat 8-de başladyk. Ulagly bolsagam, günortana çenli aýlanyp-aýlanyp halys surnukdyk. Gün öýläne sananda, Saýýar bizi şäheriň ortasyndaky mähnet güjümiň saýasyna alyp bardy. Ol ýerde Saýýaryň ýoldaşlary saçagyň üstüni nazy-nygmatdan doldurup, bize garaşyp oturan ekenler. Kemsiz demini alan özbek palawundan tä doýýançak iýdik welin, ýarym sagat geçip-geçmänkä, aňrymyz suw diläp başlady. Özbekleriň bolsa bir häsýeti bar—saçagyň başynda on adam bolsa-da, çäýý ýekeje käse bilen içýärler. Bu gezegem şeýle boldy. On-on iki adamyň arasynda ýekeje käse. Şol käse aýlanyp gelyänçä, dodagyňy ýalap, garaşyp oturmaly. Käse nobatyň ýetäýende-de gönenjek gümanyň ýok—käsäniň düýbündäki çäý ýekeje owurt ýalydyr. Ol hem bariňe tagam, aňryňa habar berip geçip gidýär. Käse nobaty ýeten, gepe çeper özbek hem samarkandy pyýalany elinde oýnap, ony-muny gürrüň berýär, töwerekdäkileri güldüreninden lezzet alýar. Şonlukda, biz suwsuzlykdan ýaňa halys bolduk.

Saýýar bize ýüzlendi-de:

—Aziz turkman dustlarym, eski kende zyýarat kyldyňyz, Temirleňi gören güjümiň astynda oturup özbek tagamyndan datdyňyz, —diýdi. —Indi Daşkente ugrabereliňmi ýa-da ýene göwnüňiziň isleýän närsesi barmydyr?

Men myhmançylyk däbini saklamaga çalyşdym. Emma Italmaz Nury geplemän oturyp bilmedi.

—Saýýar jan, eden hyzmatyň, goýan sarpaň üçin biz saňa köp minnetdar. Ýöne, munça bolanyňa görä, Atajan Tagan ikimiziň iň soňky haýyşymyzy hem berjaý et...

—Man hazirman, Italmas jon. Ikewiňiziň kalbyňyz nime istese, şu ham tapylady. Aýtyňlar! Siz maniň oşnolarim...

—Aýtsak, Saýýar jan, özbegiň dāp-dessuryny bozýanam bolsak, Atajan ikimiziň aramyzda bir hum çäýnek çäý goýup, her haýsomyza-da özbaşdak käse ber. Özbek palawynyň yzyndan türkmençelāp çäý içmesek, biziň ýagdaýymyz ýaman...

—Türkmenlar çöýy kandaý içädilar?

Italmaz gülmän-ýylgyрман jogap gaýtardy.

—Türkmenler çäýý käsäni doldurup-doldurup içýäler. Özleri ganýançalaram, töwerekdäkilere ýekeje owurdam çäyhödürlānoklar...

Öý eýeleri gyzy —gyran gülüşdiler. Derrewem I. Nury ikimiziň önümize bir hum çäýnek çäý bilen iki sany käse geldi...

Samarkant. Iýul, 1972.

1968-nji ýylyň 27-nji iýunynda kabinete girip,işdeş ýoldaşym,Azerbeýjanyň wekili Çingiz Gasan ogly Guseýnow (Ol häzir professor,lymlaryň doktory,Russiýa Ylymlar Akademiýasynyň hakyky agzasy,“Muhammet,Mämmet,Mamys” diýen belli romanyň awtory.) bilen salamlaşan badyma ol Berdi Kerbabaýewiň ýanybelent mertebeli myhman bilen gelip,maňa hat goýup gidendigini aýtdy. Stolumyň üstünde ýatan haty alyp okadym:

“Gadyrly ýoldaş!

Geldim. Ýok ekeniň. Men saňa aşaky “Dubly zalda” (Moskwadaky EdebiýatçylaryňMerkezi Öýünüň restoranynda şeýle zal bar. —A. T.) Ýektaýy bilen garaşaryn. Owkat edinmekçi.Işden eliň sypsa,aşak düş. . Megerem,wagtyň bolmasa,agşam satat 7-de myhmanhanada garaşaryn.Pankin hem gelmekçi. Senemaýlan. Bir pyýala çay içeris.

Kerbabaýew. 27. 06. 68. ”

Menhatyokamsoň,stolumyň
gapdalyndakygerekmejekkagyzlartaşlanýansebedezyňypgoýberdim.

Meniň eden hereketimi gören Çingiz mällim (Özümden 6-7 ýaş uly bolansoň men oňa“Mällim”,ýagnymugallym diýip ýüzlenýärdim) haýdap geldi-de,zyňan kagyzymy sebetden çykardy.

—Sen ne beýle iş gaýrarsän,gardaşym?! Bu mähtub Bärdi mäillimin mähtubydy. Bu taryhdy. Sän hemtaryhy häm-dä özüňe goýlan hormaty zibldäne taşlaýyrsän. Sän beýle mähtublary ýygnasaň,beş-on il gäçsä,edäbiýata lazym çoh ýagşy kitab olur. Bärdi mällimiň säni kim ilä ýemäge (nahara,iýmäge. —A. T.) çagyanyňy bilirsän? Gonah kişiyä Ýektaýy diýirlär. Eýranyň çoh belent alymydy.

Asyl Ýektaýy diýilýän adam Eýranyň şahyn-şasy Muhammer Reze Pehlewwiniň şa kitaphanasynyň jogapkär sekretary eken. Ol SSSP Ýazyjylar soýuzynyň çakylygy bilen Moskwa geleni sebäpli B. Kerbabaýew hemöý eýesi hökmünde myhmany naharaçagyrypdyr.

Sagat 12-de Sekretariatyň nobatdaky mežlisi başlanýardy. Oňa milli respublikalaryň wekilleriniň hemmesi gatnaşmalydy. Şonuň üçinem men B. Kerbabaýewiň çakylygyna baryp bilmedim. Şeýlelikde,“belent mertemeli myhman” diýilýän Ýektaýyny hem görmän galdym.

Soň oýlanyp gördüm welin,Çingiz Gasan ogly maňa dürs käýinipdir. Şol mahala çenli meniň onçakly üns bermeýän hatlarym,tanaýan adamlarymyň köpüsi uly taryha,bolmasa-da,edebiýat taryhyna-ha dahylly adamlar eken. Şol agşam“Moskwa” myhmanhanasynda biz bilen bile oturan Boris Dmitriýewiç Pankin hem Çingiz Gasan ogly aýtmýşlaýyn “taryha dahylly” kişilertiň biridi. Belli žurnalist B. D. Pankin şol mahalürç edilip okalýan“Komsomolskaýa prawda” gazýetiniň baş redaktorydy.Soňra B. Pankin SSSP-iň Beýik Britaniýadaky Adatdan daşary hem ygtyýarly baş ilçisi boldy. Ol ýerdenem SSSR Daşary İşler ministri wezipesine bellendi. Soň men Pankinler bilen ýakyn gatnaşykda boldum. Onuň sadadan medeniýetli maşgalasybardy. Olar Türkmenistana uly söýgi bilen garaýardylar. Boris Dmitriýewiçiň aýalyWalentina Pankinasoňra türkmen ýazyjysy Tirkış Jumageldiýewiň “Janserek”romanyny rus diline terjime hem edipdi.

Çingiz Gasan oğly Güseýnowyň B. Kerbabaýewiň hatjagazyny zyňanym üçin eden belligi maňa düýpli sapak boldy.Şol günden başlap gündelik—ýazga üns berip ugradym,bellik eder ýaly ýörite depder tutdum. Edebýat taryhyna degişli bolup biläýjek hatlary,suratlary ýygnadym. Diýmek,50-nji ýyllaryň aýaklaryndaky bellikleriňem girýändigine garamazdan,“Kyrk ýylda ýazylan kitaba” çynlakaý çemeleşmegim 1968-nji ýylyň 27-nji iýunyndan başlanýar.

1993.Moskwa.

MAŇZYMA BATAN PIKIRLER

Döwlet häkimligi ýanyp duran otdur. Oňa gaty golaý barjagam bolma—ýandyrar.Ondan gatybir daşlaşjagam bolma—üşärsiň.

(Sokratyň şägirtleriniň biriniň aýdany. Onuň adyny ýazgyma geçirmändirin.)

Ýalňyşlyga eltýän münlerçe ýol bar,hakykata bolsa diňe bir ýol eltýär.

Žan Žak Russo.

Köşkde ýürek bilen göz birleşip ýalan sözleýär.

Gelwasiý.

Ýürek erände,gözden dökülýär.

Muhammet pygamber.

*

Ýazyjy halkyň aňynda çap edilen kitabyňyň sany bilen däl-de,durmuş hakykatyny dogry hem belent derejede beýan edişi bilen galýar.

A. Romanow.

Adam hiç mahalbetbagtlygyna öz baha kesişi ýaly derejede betbagt ýa-da öz isleýiş derejesine mynasyp bagtly bolmaýar.

F.de Laraşfuka.

Her baş ýyldan bir gezek Gýötäniň “Faustyny” gaýtadan oka.Eger her okanyňda,täze bir açyşyň üstünden barmasaň,hemem şol açyşyňy öňki okanyňda duýmandygyňa haýran galmasaň,seniň ösüş ýolunda togtanlygyňdyr.

W.Weresaýew.

(Men 1993-nji ýylda “Fausty” gaýtadan okap,hiç hili täzelik açmadym.Diýmek. ...)

*

Belki,sen henizem owadan gyzsyň,

Goja görünmäge utanýan saňa.

Belki sen henizem ýeke-ýalňyzsyň,

Goşa görünmäge utanýan saňa.

Italmaz Akmyradow.

Ýazyjylyk garamaňlaýlyk, betbagtlyk, ýyldyza ýöremeklik. Hut şonuň üçinem ýazyjynyň dowzah odundan halas bolýmagym mümkindir.

W. Rozanow

Gamyş suwdan doýmaz, edepsiz hatyn toýdan.

(Özbek nakyly).

Uçup gitdi durnalar,
Aglap galdym yzynda.
Olaň ýerne kim geler,
Meň ömrümiň güýzünde?

Kakajan Açylow.

Baý adam päk bolmaýar, päk adam baý bolmaýar.

Leo Tse.

Baýa görüplik edýän garybam baýdan oňly dälidir.

Lew Tolstoý.

Akyl älemi saňa gul edýär, nebis seni äleme gul edýär.

Platon.

Aýyň ýüzi bulut bilen saralgay.

D. Haldurdy.

Dorogó i dorogaýa,
Dorogiýe oba.
Dorogaýa dorogogo,
Dowela do groba.

(Rus halk döredijiliginden.)

Enäniň dyzy çaganyň ilkinji mekdebidir.

Ymam Homeýni.

Ýeke ýolbars tarapyndan ýolbaşçylyk edilýän sany müňe ýetýän goýun sürüsi ýeke goýun tarapyndan ýolbaşçylyk edilýän sany müňe ýetýän ýolbars sürüsinden güýçlüdir.

Habriý.

(Ýokarky dana söz türkmeniň “Baş bolmasa, göwre läş” hem “Müň işçiden bir başçy” diýen nakylybilen kybapdaş dälmi?).

— — — — —

*

Ölümdürmuşdagörgibarynygörüþ,mätäçlikde
ýaşaýanlarykynçylykdan,ezyetdengutarýar. Ölüm mätäçleriň zähmetinden
peýdalanyp,eşretde ýaşaýanlary bolsa lezzetden gutarýar. Ölüm bolmadyk bolsa,biadyllýk
gutarman,belkem,ol has belent derejede dowam ederdi. Diýmek,tebigy ölüm ynsan üçin
adalat kanuny bolup hyzmat edýär. Ölümden gaýry hiç hili çäräniň adyl deňligi gazanyp
bilmeýändigini bolsa ynsanyň deňlik üçin göreşip geçiren münlerçe ýyllyk taryhy subut
edip gelýär.

1987.

Çakym dogry çykdy. GowşutŞamyýew “A. Tagan Daşhowza gider ýaly üç günlük
komandirowkaňam gysgandyňmy?” diýse,Hudaýberdi Diwangulyýew: “Gysganmadym-
da,oňa komandirowka bermäge “ýokardan” çekindim” dýiip,jogap gaýtarypdyr. Şu gün ol
barada G. Şamyýewiň özi maňa aýtdy.

28. 10. 96.

Barybir H. Diwangulyýewi “Galkynyş” gazýetine redaktor edip bellediler. Ol onuň
gaty “kiçeldigi” bolýardy.

Şugün men onuň täze göçüm eden köne kabinetine bardym-da: “Seniň bu ýere
geçeniňe begenemok-da,maňa Daşhowza komandirowka bermäniňe
begenýän.Ýogsam,ministrlikden boşadylanyň üçin meni günäkärlärdiň” diýdim.

Hudaýberdi söz diýmän,çalaja ýylgyrdy.

25. 02. 97.

Täze çatynjalaryň maşgalasyny bozýanlarynyň sany köpeliýär. Özi-de men,ýigitleriň
tarapyny çalmak islemesem-de,aýrylyşmaklyga köplenç halatda gelinler sebäpkär diýip
çak edýärin. Men ol meselebarada kän oýlanyp,iki sany ýapyşalganyň üstünde saklandym.

1. Durmuş gurmak ýaş ýigit bilen gyzyň ömrüniň esasy wakasy. Ol barada gyzlar
ýigitlerden has romantik-arzywçyl bolýarlar. Olar durmuşa çyksalar,täze bir
baý,rahat,bagtly ýaşaýşyň başlanjakdygyna gaty ynanýarlar. Emma olaryň nesibesinden
çykan täze dünýä,köplenç halatda,ozalky ýaşalan dünýäçe-de bolmaýar.Kynçylyk,ýeter-
ýetmezçilik,joralarynyňdüşen dünýäsiniň öz düşen dünýäsinden gowudygyna (gowy däl
hem bolsa) ynanmak gyz kalbynda ýaşaýşyndan närazylyk döredýär. Şol başky kynçylyga
öwrenişip bilmeýän,ýene bir täze dünýä düşmegiň hyýalyndaky gyzlar derrew aýrylyşmak
bilen bolýarlar.

2. Ikinji delil has esasy bolsa gerek. Gyz öz atasynyň öýündekähossarlary göwne
deger ýal söz aýtsalaram,oňa onçakly üns hem bermeýär,nägile-de bolmaýar. Öýke-kine
derrew ýatdan çykýar. Sebäbi ýakymsyz söz aýdan onuň öz adamlary,öz hossarlary.
Emma baran ýerinde gaýnatasy,gaýnenesi,öňki eşidenlerinden has ujypsyz bellik
etselerem,ol bellik gelnemün esse ulalyp,täsir edýär. Ol geçiläýmeli günäni-de geçmeýär.

*

Bu gün metjit gurýas ýatlap Allany,

Düýn metjidi ýykan elimiz bilen.
Bu gün gaýtalaýas “Kulhuallany”,
Düýn Gurhana gargan dilimiz bilen.

18. 11. 96.

*

Türkmen milli telewideniýesini diňleseň, hälimi-şindi: “Watany söýüň! Watan mukaddesdir. Türkmeniň Watany ýekedir” (Özbegiň ýa-da gazagyň Watany ikimikä?) diýen sada ündew gaýtalanýar. Eýsem, Watan diýilýän zat haýsydyr bir agzyboşuň görkezmesi bilen söýülmelimiä?

19. 11. 96.

Geljegiň arzylymyhmany bolmak üçin, oňagönieltýän ýol bilen barman, geçmişiň egri ýollary bilen öwürlip barmaly.

24. 11. 96.

Kinorežissýor Eduard Rejebowmeniň “Aýylganç baharyň jybarlygüni” powestiniň esasynda “Tentek” (“Ohlomon”) diýen çeper film döretdi. Režissýor meniň razylygymy alansoň, powestdäki Sapar güjükçiniň adyny Aman bilen çalşyrmak şertini goýdy. Men geň galyp, oňa: “Saparmy, Amanmy režissýor üçin näma parhy bar?” diýen sowal berdim welin, ol: “Eger biz ony powestdäki ýaly “Sapar güjükçi” edip alaýsak, serdarymyzyň ady “Sapar” bilen bagly bolansoň, onuň göwnüne gara gidäýmegi ahmal” diýen jogap gaýtardy.

Powestiň baryp-ha altmyşynjy ýyllarda, Saparmyrat Nyýazowyň entek ýokary syýasy arenada däl mahaly ýazylandygyny aýtmagymam režissýora täsir etmedi. Men onuň islegini kanagatlandyrmaly boldum.

1991.

Gelin-gyzlaryň

barmaklaryň näziklikde, çäýelikde erkekleriňki bilendeňşdireniňde gatytapawutly. Şonuň üçinem nepis keşdelerem, inçe sungatyň nusgasy bolan halylaram gelin-gyzlaryň elinden çykýar. Emma türkmen dutaryny, ýewpopanyň skripkasy ýaly saz gurallaryny çalmakda bolsa erkek adamlaryň ussatlygy juda ýokary. Syn edip oturýaryn welin, gelin-gyzlar dutar çalanda, barmaklary diýen etmeýäne meňzäp, saz birhili gowuşgynsyz çykýar.

*

Hiç bir millet uçdantutma ýaramaz bolmaýar. Her taraplaýyn dokuzy doly hem millet bolmaýar. Her milletde-de gowy adamam bar, ýaramazam. Menkän-kän milletleriň arasynda bolmak bilen öz synçylyk mümkinçiligimiň çäginde şeýle netijä geldim: nemesler—anyk, ýaponlar—tertipli, ýewreýler, ermeniler ýiti, daglylar—dost-ýara wepaly, özbek bilen täjik gara zähmete berlen, pribaltlar—“içimitap”, tatarlar mekir hem akylly, türkmenler—ýalta hem sadamekir, ruslar giň hem uzakçyl.

*

Nakyllar hem adamyň ýaşayş derejesine kybapdaşlykda döräp, şoňa görä-de özgerýän bolarly. Türkmeniň ata-babadan gelýän “Myhmanyňky üç gün, üç günden soň göçgün” diýen nakylyny meniň Gojuk obamda “Myhmanyňky bir gün, bir günden soň turgun” diýlip degişýäler.

16. 12. 96.

Gyzgynym^{38,6}. Okamaga-da üýtgeşik zat ýok. Ýerli gazýet-žurnallaryň hemmesi inkubatorlardan çykan ýaly birmeňzeş. Gazýetleriň indiki sanynda näme çap etjekdiklerinişu gün aýdyp bolýar.

Kakabaý Gurbanmyradow geldi. Ol Nesterowyň Korolenko hakyndaky kitabyny hem Moemiň ýatlamalaryny getiripdir.

25. 12. 96.

Şu gün Türkmenistanyň Prezidenti din ýolbaşçylary bilen duşuşyk geçirdi. Telewizorda görkezilişine görä. Prezident duşuşyk başlanmanka çay içen bolmaly. Ol boş käsäni elinde aýlaşdyryp, myhmanlaryna Ýeriň nähili ýagdaýda öz okunyň daşyna gije-gündizde bir gezek, Günüň daşynaýylda bir gezek aýlanýandygyny, Günüň aýlanman duran ýaly bolsa-da, mydam hereketdedigini, onuň gündogardan dogup, günbatardaýaşýandygyny, häzir bizde sagadyň dört dügine garamazdan, Amerikada gijedigini düşündirdi.

Men onuň näme üçin beýle sapak berendiginiň manysyna düşünmedim.

25. 12. 96.

Bir setirem ýazylmaýar. Şonuň üçinem tutuş dekabry kitap okap geçirdim. Osman Ödäýewiň prozasynyň birtomlugynda çeperçilik babatda her hili eserler bar. Awtor käbir hekaýasyny kitaba gyssanmaç ýagdaýa düşüp goşayan ýaly. “Möjek kanuny” diýen powest ýygynyda iň täsir galdyrýan eser. Umuman, birtomluk gowy kitap. Ýöne Osman Ödäýewde hem biziň hemmämize ýokaşan “kesel” bar. Eserleriň birnäçesine redaktorlyk gözi ýetenok. Hekaýalaryň käbiri gerekmejek epizodlardan, sýužete dahylsyzrak dialoglardan saplanmandyr. Ol kemçilikleri dili sagdyn awtoryň özi-de syntgylap biljek eken. Elbetde, howlugandyr-da.

28. 12. 96.

Gippius Merežkowskaýanyň D. Merežkowskiý hakyndaky, S. Makowskiň “Döwürdeşlerimiň portretleri”, Nina Berberowanyň “Kursiw özümiňki” diýen ýatlamalaryny yokadym. Bu eserler 20-30 –njy ýyllardaky rus emigrasiýa edebiýatyna bagyşlanypdyr. Ol kitaplary türkmeniň “Towşana—dogduk depe” diýen nakylynyň tüýs durmuşdan alnandygyny tassyklaýar. Daşary ýurtda ýaşayarka hatda Nobel baýragyna mynasyp bolandygyna garamazdan, Iwan Bunin ýaly beýik şahslar hem tä garrap, Watanyňa dolanýança “Russiýa!” diýip aglap geçipdir.

30. 12. 96.

Magtymgulynyň eserleriniň 3-njy tomy çapdan çykdy. Oňa diňe Gylyç Mülliýewiň “tapan” goşgulary girizilipdir. “Pyragynyň” “Maru-Şahu Jahan” poemalarynyň “taryhçylaryň nukdaý-nazaryna garaşylýandygy” sebäpli ýygynyda goşulmandygyny kitaba

sözbaşy ýazan akademik Aşyr Orazow ýörite belläpdir. Ol poemanyň Magtymgylynyň däl-de, hut Gylyç Mülliýewiň galamynyň astyndan çykandygyna ahyr düşünendirler-dä.

Kitapda poeziýanyň ýokary derejesine ýeten gowy goşgular bilen birlikde ýöntem, redaktorlyk işine mätäç eserler hem bar. Ol şygylaryň ýygyn-da salynmagy Magtymguly üçinem, oňa “aýy dostlugyny” edýän toplaýjy alym Abdurahman Mülkamanow üçinem abraý däl.

*

1979-njy ýylyň dekabrynda özgönümel ýolbaşçym, SSSR Ýazyjylarsoýuzynyň SSSR halklarynyň edebiýaty boýunça başlygynyň orunbasary Mihail Wasilýewiç Gorbaçýow bilen Aşgabad komandirowkageldik. Agşamlyk yza telim ýere myhmanylyga barlansoň, başlyk aragy gaty käniçmeli boldy. Ertesi ir sagat 9-dabolsabiz Türkmenistan Kompartiyasynyň Merkezi komitetiniň Birinji sekretary M. G. Gapurowyň huzuryňa barmalydyk.

Elbetde, bellenen wagty biz huzura bardyk. Ýöne ukudan zordan açylyp, el-ýüzüni-de çalak-çulak ýuwup, sakgalyny hem oňly syrмага ýetişmän gaýdan Mihail Wasilýewiçiň agşamky agdyk düşen içgilerden soň oňly saplanmandygyny seredeniňden biläýmelidi. Dodaklary diýen etmänsoň, ol oňly gepläbem bilmeýärdi, elleri-de sandyrap durdy. Üstesine köýneginiň ýakasy eplenip, howul-halat daňylan galstugy-dagyşaryp ýatyrdy. Garaz, beýle ýagdaýdauly ýolbaşçynyň huzuryňa barylmaýardy. Has betere, meniň başlygym M. G. Gapurowyň önünde hiç hili düýpli mesele-de goýman, boş gürrüň etdi, boş gürrüňiň yzyny hem bular ýaly ýerde asla aýdylmasyz anekdotlara ýazdyrdy. Menusulluk bilen onuň aýagyny basdym. Gapurow meniň eden hereketimi aňdy.

M. G. Gapurow gapa çenli ugradan myhmany bilen hoşlaşanyndan soň, meniň elimi gysyp durka, türkmençeläp:

—Tagan, myhmany hor etmän, çay-suwuna oňatja serediň!—diýdi.

Men:

—Myhmanyň çay-suwuna artykmajy bilen seredýänimizi siz aňmadyňyzmy, Muhammetnazar Gapurowiç?—diýdim welin, olegnime kakdy-da: —Aňdym-la!—diýip ýylgyrdy.

*

Ata Atajanow meniň golýazmalarymy okanda “sorag” diýen söze gabat gelse, mydama “sowal” sözi bilen çalşyryardy. Bir ýerde bolsa ol: “Atdaş, saňa näçe gezek sakymaly? “Sorag” sud işine degişli, soragy sudda edýärler” diýip, ullakan harplar bilen belläpdir. Ol meniň “Aglasy gelýän ak bulut” powestiniň golýazmasyna örän derekli bellikler edensoň, soňky sahypasyna: “Mähriban Atdaş, olary görmek bize nesip edermi-etmezmi—Alla işi, ýöne, uzagyndan seniň eserleriň hemmesinden kino ediljegini welin men önünden aýdyp bilerin” diýen sözlem goşupdyr.

*

Korelenkonyň kitabyna ýazan sözbaşysynda belli rus ýasyjysy Sergeý Zalygin: “Korelenkonyň eserlerini okanymda, hem-ä düşüňjäm artýar, hemem kalbym saplanýar” diýip ýöne ýere bellemeýär eken.

W. Korelenko W. I. Leniniň egindeşi, rewolýusiýadan soň ýurduň medeni meselesine garaýan Lunaçarskä ýazan hatlarynda bolşewikleriň eden-etdiliklerini, adamlary nähak talaýyşlaryny, bigünäleri öldürişlerini, halky gynaýyşlaryny anyk mysallar bilen

görkezýar. Ol Leniniň proletar döwletini gurýan diýip, oňa derek faşistik döwlet gurýandygyny açyk beýan edýär. Emma şonda-da, bolşewikler ol ýazyja temmi beräýmäge derek, gaýtam, kömek edýärler. Ýazyjy, gün-güzeran aýlamak meselesi juda agyr hem bolsa, täze hökümetiň özüne bellän kömek serişdesinden ýüz öwürýär. Oňa garamazdan, Korelenko dünýäden ötenden soň, bolşewikler onuň adyny Russýanyň ýüzlerçe köçelerine, medeni ojaklaryna, kolhoz-sowhozlaryna dakýar. Ýazyjynyň yzyna tomluklary çap edilýär...

15. 01. 97.

Tutuş bir ýylyň dowamynda 2-3 sany hekaýa ýazyp, bizem özümizi ýazyjy hökmünde işleýändiris öýdýäris. A. P. Çehow 1880-1885-nji ýyllar aralynda, ýagny 5 ýylda 300 sany hekaýa ýazypdyr. Hasaplap gördüm welin, Çehow her 7 günde bir hekaýa döredipdir.

Rus hem ýewropa ýazyjylary örän işeňňir. Biz bolsak, Resul Gamzatow aýtmyşlaýyn, “işlemezlige bahana gözleýäris”.

3. 01. 97.

Ulykemçilikkiçeldilip, kiçi üstünlikulaldylypgörkezilýän ýurtdahiç mahal ösüşbolmaz.

*

Adamlara ynamsyz garamaklyk gowulyk däl. Ýöne erbet adamlaryň sanynyň juda kändiginiň döredýän umumy atmosferasy gowy adama-da münkür göz belen garamaklyga mejbur edýär.

*

Adam özgulçulykderejesinden çykmagaymtylmasa, gulçulygyň tebigattarapyndandöredilmän, özi ýaly adamlartarapyndandöredilendiginedüşünjekbolmasa, onuň özünigulhökmünde-desylamadygydyr.

*

Biz ählizatbabatdahakykatdangaçadurmagygowygörýän ýaly. Köp meselede görnüp duran hakykaty-da görmedik kişi bolup, ýalançylygyň kömegi bilen özümizi aklamaga endik edipdiris. Ol şu günem şeýle, taryhda-da şeýle bolupdyr.

“Bigünä türkmeniň üstüne keseki basybalyjylar hälimi-şindi dökülip, biçäre ile gün bermändirler” diýiip, özümizi “ak guş” edip görkezýäris. Diňe öz gara zähmeti bilen gün görmek islese-de, Eýranmy, Orsýetmi, Hywamy, Buharamy türkmen azap baryny beripdir. Hakykatda bolsa beýle baha onçakly dogry hem däl. Türkmenleriň belli bir topary (elbetde, hemmesi däl) çapawulçylyk tapsa, gaýry pişe hem gözlemändir. Şonuň netijesinde goňşy ýurtlar hem bize öz eden hereketimiz ýaly (belki, ondanam has zyýat) hereket bilen jogap gaýtarypdyr. Saragt urşunyňam, Merw jeňiniňem, Gökdepe gandöküşliginiňem üç sebäb bar bolsa, şonuň bolmanda, birini türkmenleriň özleri döredipdir. Türkmenleriň döreden ýeke sebäbi hem ozal bahana arap duran garşydaşa açyk hereket etmek üçin tutaryk bolupdyr.

Şol meseläni hakykata laýyk beýan emekde men özümi hem “akja jüýje” hasaplamaýaryn. Sebäbi Mädemin ýörişinden gürrüň berýän “Saragt galasy”, Merw

jeñinden gürrüň berýän “Keseki” eserlerimdehakykaty bolşy ýaly edip görkezmegiň aladasyny edenem bolsam,“El egrisi özüne” diýip,türkmenleriň kabir günäsini ýuwmarmasym geldi durdy.

Biz kähalatda ruslar Gökdepäni hiç bir tutaryksyz,türkmeniň topragy gerek bolany üçin muşumzorluk bilen basyp alandygyny nygtaýarys. Olara topragyň gerekdigi esasy mesele. Ruslar öz örüsuni giňeltmäge asyrlar boýy jan etdiler. Olaryň basyp alan kişi topragynyň sany sanardan kän. Ruslaryňtürkmen topragyny öz tarapyna geçireninden soň esasy maksady suwa,Hindi okeanyňa çykmakdy.Emmaşol mahal tekelerem syýasy düşüňjäniň dünýä syýasatyna obýektiw baha bermek derejeleriniň çäklidigi zerarly ruslaryň gegemonlyk maksadynyň şeýle pajygalyýagdaýda amala aşmagyna tutaryk döredipdir. Eger 19-njy asyryň ikinji ýarymynda ahal tekelerinde giň dünýägaraýyşly ýolbaşçy bolanlygynda uly gyrgynçylygyň öňüni almak ýa-da möçberini kiçeltmek mümkinçiligi tapylardy.

Nähak ganyň beýle möçberde dökülmegine tekeleriň gedemligi,iki tarapyň güýjüne nädogry baha bermekleri,iň esasy-da,alamançylykdan ýüz döndermek islemändikleri sebäp bolupdyr. Elbetde,her hili çökder tutaryk tapanyňda-da,gara güýjüne daýanyp,başga biriniň öýüni basyp almak,üstesine-de,bala-çaganyň ganyny dökmeňk ýa-da Gökdepe söweşiniň baş ganhory general Skobelýewiň ölmeziniň öň ýany bir günbatar žurnalistiniň: “Gökdepe söweşinde 8000 sany türkmeni gyranyňa haýpyň gelmeýärmí?”diýen sowalyňa: “Şony 80. 000 edip gyrmanyma haýpym gelýär”(Şu maglumaty Skobelýew hakdaky materiallardan okapdym.Ýone çeşmesini bellemändirin.Moskwanyň Harby-taryhy arhiwinde gabat gelen bolsam gerek.) diýip jogap gaýtarmagy-da hiç bir jähtden ýuwmarmalanmaly ýagdaý dälär.Ýa-da Gökdepe galasy partladylandan soň jigilerini arkasyna alyp,gaçyp barýan 8-10 ýaşly gyzjagazlaryň yzyndan ýetip,gylyçdan geçirmekrus goşunlarynyň akyla sygmajak wagşylyga ýüz urandyklaryna şaýatlyketmeýärmí?

Emma 19-njyasyryň 80-nji ýyllarynda türkmen topragyna uzak wagtlap syýahat eden iňlis ýazyjysy,öz döwrüniň ýiti syýasatçylarynyň biri bolan Edmond O Donowan uly göwrümlíazgysynyň “Tutuş bir günläp Magtymguly hanyň ýanynda” hem “Triumwrat” diýen bölümlerinde Ahal hem Merw türkmenleriniň syýasy ýagdaýa baha kesişleri barada öz pikirini beýan edýär.

1881-nji ýylyň 14-nji maýynda Donowan Merwde Magtymguly hanyň hem beýleki hanlaryň çagyran geňeşinde türkmeniň ýagdaýynyň bulaşykdygyny esasy sebäbiniň goňşy ýurtlara çapawulçylyk edilmek bilen baglanyşyklydygyny tekelere düşündirmäge synanyşýar,alamançylyk bes edilmese,ýagdaýyň öňküdenem kynlaşjakdygyny deliller bilen nygtaýar. Emma Merw hanlary alamançylyksyz ýaşaýşyň özleri üçin asla mümkin dældigini ýazyja açyk aýdýarlar.

Donowan Merw kethudalary bilen bolan gürrüňi şeýle tamamlayar:

“Men olara Ahal tekeleriniň şeýle pajygaly ýagdaýa uçramaklarynyň sebäbinidüşündirjek boldum. Beýtmeli dældigi barada telim gezek duýdurýş berlendigine garamazdan,Ahal tekeleri serhet gyrasy bilenHywa barýan ýa-da Hywadan gelýän rus söwda kerwenlerini talaýardylar. Şeýle bolansoň,uzak garaşdyrmanam,ruslaryň jogap urgusy Ahal tekeleriniň başyndan indi. Eger-de goňşy ýurtlara edýän alamançylygyňyzy doly togtatmasaňyz,Ahal tekelerininň başyna inen towky siziňem başyňyzdan injekdigi ikuçsuzdyr. Tekeler Russiýa döwletiniň raýatlygyndaky Buharanyň üstüne alamana

gitse, onuň ruslara ýaramajakdygy belli zat ahyryn. Beýle ýagdaýyň jogapsyz galdyrylmajagy hem belli. Siz (merwiler. —A. T.) Angliýa bilen il bolmaga isleg bildirýärsiňiz. Inlis ýa-da islendik başga bir ýurduň patyşasynyň ogry hem talaňçy il bilen raýdaş bolmajakdygyny özüňiz bilmelisiňiz...”

Inlis ýazyjysynyň döwre, syýasata berýän bahasynyň obýektiwdigine “Türkmen alamany” diýen kitaby okanyňda has-da göz ýetirýärsiň. Şonuň üçin bizem, bizden soň eline galam aljak, geçmişe ser saljak adamlaram taryhy dogry beýan etsek, diňe utardyk. Çünki biziň ýuwmarlanymyz bilen taryh sahypasyna özgertme girizip bolmaz.

26. 06. 97.

Hakyky ýazyjy özüniň köpokandygyny eserlerinde ýörite ýüze çykarjak, özüniň köpbilýändigini ýöriten ygtajak bolmalydäl. Ol okyjyny özünden belent saýmaly, ondan çekinmeli, ulumsulykdan daşda durmaly. Çünki hatda özleri ulumsy adamlaram ulumsylary halamaýarlar. Okyjyny sadalyk bilen, akyl satman özüne çekmeli. Hakyky ýazyjylar diňe sadalyk bilen ýol alypdyrlar. Onsoňam, ýazyjy hernäçe beýik bolsa-da, okyjylar köpçüliginiň jemi beýikliginden pesdir.

*

Döredijilik adamlarynyň käbiriniň hüý-häsiýetigaty özboluşly. Olaryň iş wagtynda “däli reýenlerem”, aglaýanlaram, öýkeleýänlerem bolýar. Meniň tanaýan döwürdeşlerimiňem örän geň gylyklylary bar. Şeýle hem döredijilik adamlaryny, agramyna garamazdan, iki topara—sada hem gedemräk bölege bölmek bolar. Mysal üçin, Resul Gamzatow pespäl, sada, açyk. Çingiz Aýtmatow onuň tersine—“ýapyk” Ýakyndan tanamasaň, ony çakdanaşa gedemdir öýdäýmeli.

Umuman, meniň köpýyllyk garaýşymdan gelen netiläm şeýle: şahyrlar - alçak, prozaçylar – tutugrak. Olaryň işleýişlerem birmeňzeş däl. Azerbeýjanyň belli prozaçysy Ekrem Aýlisli işe başlamazyndan ozal içerini syryp- süpürüp, myhmana garaşýan ýaly tertibe salýar. Şahyr Fikret Goja bolsa içeri dyr –pytrak bolsa gowy işleýär. Berdi Kerbabaýew maşynkanyň başyna geçende galstugyna çenli dakynyp, toýagidýan ýaly bolup bezenýärdi. Ata Atajanow goşgy ýazan mahaly piwo içmegi halaýardy. Gurbandurdy Gurbansähedowyň bolsa uzynmüşdüklisigareti agzyndan aýrylmazdy. Mämmed Seýidow hem goşgyny çilimiň “güýji” bilen ýazýardy.

Ýan Parandowskiý “Alhimiýa slowa” diýen kitabyňyň 124-nji sahypasynda şeýle ýazýar: “Kadadan çykma” häsiýeti ýok ýazyjyny tapaýmak aňsat iş däl. Şiller işläň mahaly aýagyny sowuk suwa sokup oturar eken. Balzak daşdan ýasalan poluň üstünde aýagyny ýalaňaçlap durupdyr. Prus güýçli atyr, Ýakobson çüýrük alma ysgapdyr. Gýöte sarymsagy, aýnekili adamlary, iti halamandyr. Hatda ol direktorlyk edýän teatryna it getirileni sebäpli işdenem çykypdyr. İşleýän mahaly konýak owurtlamaga endik eden Ibsen gerekmejek kagyzlaryny, gazet böleklerini ýyrtyşdyrypdyr. Russo ýiti günün astynda kellesini ýalaňaçlap işläpdir. Bosýue sowuk jaýda galyň eşik baryny geýip, kellesini hem deri bilen бүрәп işläpdir...”

1997.

Türkmenistanyň Prezidenti S. A. Nyýazow 1997-nji ýylyň 14-njifewralyndadöredijilikintelligensiýasybilenduşuşanda: “Syýasatsyz çepereserdörediň.

Olar hem ruhy baýlyga täsir edýär”diýdi. Akyly kesgitleme. Çeper eser syýasata bakna bolmaly däl. Hakyky eser diňe “Durmuş taglymaty” diýen taglymata gulluk etmeli.

*

Profilaktikageçmek üçin Marywelaýatnäsaghanasynaýerleşdim Şonda ýaşy yetmiş töweregihalyjudateň biradammeniň ünsümi çekdi. Ony keselhana- da iki sany ýigit goltugyna girip getiripdi. Şol mahalam onuň köneje penjeginiň ýakasynda bir medaljygy bardy.

Bir palatada bolanymyz üçin men ol ýaşulynyň ähli hereketlerini synlaýardym. Ol palata giren badyna, öz penjeginiň ýakasyndaky medaly keselhana penjeginiň ýakasyna geçirdi. Ýaşuly köneje elýaglygy bilenem mahal-mahal medalynyň ýüzüni süpürýärdi. Hatda ol ýöremäge ragwaty bolmasa-da, üstüne getirilip beriljekdigine garamazdan, günde üç gezek keselhananyň naharhanasynagidýärdi. Özi-de şonda diwara ýapyşyp zordan ýöreyärdi. Nahardan gelensoňam, döşi medally penjegini ýene oturgyjlyň egninden asyp, girene-çykana görnäýjek ýerde goýýardy. Ýalňyşmaýan bolsam, ýaşulynyň medaly “Watana bolan söýgüsiüçindi”.

Ol biçäre özmedalyňa hemme kişi gözi gidip seredýändir, şonuň üçinem özüne aýratyn hormat goýulýandyr, goýulmalydyr öýdýärdi, doktorlaryňam “tapawutly” ünsüne garaşýardy. Emma doktorlaram, gelip-gidýänlerem ol ýagdaýa ýaňsyly garaýan ýalydylar.

Bizde nähili bagtly adamlar bar!

Bizde nähili sadawar adamlar bar!

(Birki ýyl geçensoň, keselhanada sataşan şol wakamdan “Hassalyk” ady bilen hekaýa döretdim.)

Sent. 1996.

Umuman, “Watana bolan söýgüsi üçin” diýen medalyň ady onçakly ýerine düşmedik ýaly bolup duýulýar. Eýsem, şol medaly almadyk adamlarda Watana bolan söýgi ýokmuka? Öz Watanynyň guran türmesinde oturanlaryňam Watanyňa söýgüsiniň bardygyna men ynanýaryn.

1996.

Kimdirbirinden öýkeläniñdeikitarapyňam ýalňyşynyň agramynagöz ýetirjekbolmaly. Belki, sen öýkelemäge-de haksyzsyň. Şeýle ýagdaýda-da öýkelesen, özüñi gelşiksizgüne saldygyň bolar.

*

Ösüpoturan ýaşajyktal çybygynsynladym. Onuň düýbünden çykan sary çyrmaşyk ýüplük saralan ýaly bolup, tä depesine çenli ýetipdir. Çyrmaşyk diýilýän zadyň özbaşyna iýmitlener ýaly berk köki hem ýok bolarly. Ol özüne goşmaça iýmit berýän başga bir ýokumly agaç bolmasa, ýaşamaga-da ullakan mümkinçiligi ýok. Ýelmeşen çybygy gurasa, çyrmaşygam hökman guraýmaly.

Durmuşda-da şoňa meňzeş ýagdaý bolýar. Öz elinden düýpli zat gelmeýän, ukypsyz, iş başarmaýan käbir adamlaram ýokary post eýeleýän garyndaşlaryna, dost-ýarlaryna “çyrmaşyp”, belent derejelere çenli ösüp gidýär. Ýöneolaram tal çybygyna ýelmeşen çyrmaşyk ýaly, daýanýan belentligi “gurasa” iýmit ýetmänsoň, gurap galýar. Meniň özümiñem, şol çyrmaşyk ýaly, başgalardan “iýmitlenen” pursatlarym bolupdy).

9 apr. 1997. Murgap.

Hünärmenlerkitaplaryň ýörgünliömrüni 25-30 ýyltöweregihasaplaýarlar.Şondan soň olar elden-dilden düşüp gidýär diýýärler. Ýöne öz döwründe bir setiri-de okalman,ölüp gidenden soň ilebelli bolýan alymlar,ýazyjylaram kän.

*

Halkyň ýaramazadamlary ýigrenmeginiň ýagşylaraberyänsapagyradio—
telewidenýäniňýaramazlarytankytytlapedýan öwüt-ündewindenmün
essenetijelibolsagerek.

*

Murgapetrabyndaky “Ojarlybaba”
gonamçylygynazyýaratedip,birkigüngeçensoňam,Mary şäherindäkiiçindeoturara-durara
ýer ýokturmäniň gapysyndangarap:
“Ýyldabirgezekmazarystanazyýaratetmek,ýyldabirgezekhemtürmäniň
gapysyndangarapgörmekheradam üçinpeýdalyzerurýetlikbolsagerek” diýennetijä geldim.
Apr. 1997.

Halk üçingatykänbähbitliş eden,türkmentaryhyndabolsa
özünemynasyporunalmadykMämmedilmaç (MämmetOrazow) Marynyň
Mülkbagşyobasynyň çelteklerişesinde,takmynan,1875-nji ýyldaenedendogrup,1916-njy
ýyldahemdünýäden ötüpdür. Onuň rus dilini öwrenip,tanymal dilmaç bolup ýetişmeginde
Arendorenko diýen adamyň hyzmatyörän uly bolupdyr.

Mämmet Oraz heniz oglanjykka Maryda ady bellidoktor Arendorenkonyň
gapysynda hyzmatçy bolup gezyär. Ol rus dilini az-kem öwrenensoň,dokroryň öýüne
saglygyny barlatmak üçin gelýän türkmenlere dilmaçlyk edip başlaýar.Arendorenko ony
rus mekdebine okuwa ýerleşdirýär.Şondan soň Mämmet Oraz diwan,uýezd
naçalniginiňkonselýariýasynda dilmaç bolup işleýär.

Mämmet dilmajyň 20-nji asyryň başlarynda häzirki Murgap etrabyň
territoriýasynda,derýanyň boýunda gurduran köşk-jaýybu sebitler üçin arhitektura
nugasydyr. Häzir ol üýtgeşik jaýda inçekesel hassahanasy ýerleşýär.

Döwürdeşleriniň ýatlamaklaryna görä,Mämmet dilmaç şol kaşan jaýyň bir bölegini
mekdebe öwürüp,garyp-gasarlaryň çagalaryna bilim beripdir,öz hasabyna birnäçe molla
tutupdyr. Hatda ol Ahaldan ady belli Ýowşan molla Öwezgylyç ogluny-da ýörite
mugallymçylyga çagyrypdyr.Mämmet dilmajyň mekdebinde dini derslerden başga-da,ene
dili,edebiýat,jugrafiýa,hasap,tebigat sapaklary okadylypdyr.

Mämmet dilmaja işi düşüp Marydan,Ahaldan,Samarkantdan,Buharadan,hatda
Daşkentdenem uly wezipedäki adamlar gelipdirler. Dilmajyň agasy Garry baýyň gyzy
Miwe ejäniň ýatlamasyna görä,türkçe,tatarça,rusça suwara okaýan,ýazýan Mämmet Oraz
ogluna poçta üsti bilen dürli ýurtlardan her hili kitaplary iberilip durlupdyr. Onuň türkmen
topragynda deňi-taýy bolmadykuly kitaphanasynyňkim tarapyndan,nirä ýitirim edilendigi
hakda hiç hili maglumat ýok.

1997.

AgşamlykşahyrgoňşymAhmetGurbanepesowbilen“peýşinseýil” (gezim) etdik.Ol meni ertir Mollanepes adyndaky teatra Berdinazar Hudaýnazarowyň ýubileýine çagyrdy. Meniň “Näme üýtgeşik zat bolarka?” diýen sowalyma ol:

—Çykyş edýän adamlaryň ikiýüzlüligine: dilinde bir zat,ýüreginde başga zat diýişlerine şaýat bolup,keýp çekeris—diýen jogap berdi.

15. 04. 97.

B. Hudaýnazarowyň ýubileý dabarasy,umuman,oňatgeçdi. Uzaga-da çekmedi,režissura-da kelç-külçsüz.Aşyr Mämiliýew,Baýram Jütdiyew,Muhammet Aýdogdyýew,Annanur Çaryýarow dagy gowy,agramly çykyş etdiler.Ýöne söz berilmedik halyna sahna çykyp,boş gep otaran žurnalist Akbibi Ýusubowanyň özüni köpün öňündepeýwagtyna masgara edişiniň manysyna welin düşünmän galdym.

Dabara gutaransoň,men ýoldaşlarymyň birine ýaňkyaýalyň özüni döwtalap masgara etmeginiň sebäbini soradym welin : “Käbir adamlarmasgaraçylygy uly abraý hasap edýäler.Ýusubowa diýilýän aýal arada delegasiýa bilen Hindistana gidende,ýerli uniwermagdan bir ýüzük ogurlabam magsara boldy. .” diýen jogap aldym.

Asyl söz berilmese-de sahna çykmak dagy ol edepsiz žurnalist aýal üçin asyl “witjik” eken.

16. 04. 97.

Bir gezek ýazyjylar üýşüp durka,şahyr Mihail Lukoniniň:

—Medisina hasaplamalaryna görä,aýal erkekden uzak ýaşaýar welin,şonuň sebäbi nämedenkä?—diýen sowalyna Resul Gamzatow: —Sebäbi aýalyň aýaly ýok—diýen jogap gaýtardy.

(Aýallaryň erkeklere kän iňirdeýändiklerine gyşardylýar.)

1977.

“Daglar ýeriň myhydyr” diýen ajaýyp setir Magtymguludan gaýryhiç bir ynsanyň kellesine gelmez diýip hasap edýärdim. EmmaGurhany açan ýeriňde şol setir bar eken.

*

Nemes,ermenî,tatar. ýapon ýaly talantly milletleriň arasynda iň tapawutlanýany ýewreýler bolsa gerek.Edebiýatda-da,sungatda-da,lymdyr-tehnikada –da dünýäniň yüküni gerdeninde göterýän,esasan,ýewreýler. Bu aýdylany tassyklamak üçin münlerçe delil getirip bolar.Özümem Moskwada ýaşaýarkam,ýewreýler bilen bile işleşdim,tirkeşdim,duz-emek boldum. . Olardan öwrenere zat kän.Oňa garamazdan,durmuşda welin,ýewreýler barada ýakymсыз legendalar,anekdotlar,myjbatlar gaty kän döreyer. Ol görüpligiň netijesimikä ýa-da...

Hawa-da,guzujiygyň dünýä inen badyna öldürilmegine onuň owadan derisi sebäp bolýar diýleni-dä...

*

Muhammetpygamberiň hadyslarynyň birinde şeýlediýilýär:“Aýdym-sazdiňlemekgünädir. Aýdym-saz ýaňlanýan oturylyşyga gatnaşmak agyr we uly günädir. Aýdym-sazdan lezzet almak hem ony halamak we dürs bilmek kapyrlykdyr”(“Mün hadys”,sah. 134.)

Oña garamazdan,“tüýs musulman” arap ýurtlarynda-da aýdym-saz şeýlebir ösen,şeýlebir söýülýär. Hakyky musulmanlar adym-sazy örän gowy görýärler. Umuman,adamlaryň aýdym- sazsyz ýaşamaklaryny göz önüne getirmegem kyn. Şu meselä ýa-ha din gaty ýowuz daraşýar ýa-da hadysçylar dini ýoýýarlar.

1997.

*

Ýañydünýä inenaňsyz,düşünjesizbäbekenesiniň emmesidodagynadegenindensokjapbaşlaýar. Ol ene göwsüniň nämediginiň,ony nähili ýol bilen sormalydygynyň öwredilmegine-de mätäç däl.

Haýran galaýmaly!

Adam oglunyň öz Watanyňy söýmek meselesi hem edil şonuň ýaly zat. Radioda “Watany söýüň!” diýip gygyrmak gülkünç ideologiýanyň gülkünç önümi.Adam öz Watanyňy ündew,haýyş bilen däl-de,tebigylygy hem diňe içki duýgusy bilen söýýär.Asylly adam,Watanyňy söýýän adam Watany söýmek hakda gürrüňem etmeýär. Watany söýmegi ündemek Watany kemsitmek bilen barabardyr.

*

Grişa Rasputiniň “gudraty”,onuň patyşany,Russiýany wejera edişi,damarynda tatar gany bolan Feliks Ýusupowyň “dindary” öldürmegi guraýşy hakda şol wakalara ýakyndan gatnaşan adamlaryň taryhy gündeliklerindenparçalar ýerleşdirilen “Swýatoý çort” (“Keramatly şeýtan”) diýen kitaby okadym.

Rus ýazyjylary dokumental-çeper eser döretmäge nähili ukyply! Walentin Pikulyň “U posledneý çerty” (“Gorpuň gyrasynda”) diýen romanyny on-on baş ýyl mundan ozal okadym. Asyl,Pikul şol romanyny ady tutulan gündelik esasynda döreden eken.

20. 04. 97.

Ahmet Halmyradowyň “Iman syry” diýen proza ýygındysyny bir demde okap çykdy. Bizniň derejämizde gowy ýazyjy. Kömek Kulyýewiň prozasyndan lezzet alşym ýaly,lezzet aldym. Onuň hekaýalary (Has beterem,“Edebiýat we sungat” gazýetinde soňky mahallarda çap bolýan “dilsiz-agyzsyz”,ýöntem hekaýalary okanyňdan soň) kalbyňa ynjalyk berýär. Sözleri,sözlemleri göwnejaý,wakalary inçelik bilen beýan etmegi başaryan Ahmet Halmyradow häzirkilerindenem güýçli eserýazar diýen umyt oýarýar.

Men ol ýazyjyny heniz bir gezegem göremok. Emma tanamasamam,eserlerinden many alşyma görä,Ahmet Halmyradowdagedemlik,özüne ýokary baha bermek ýokdur. Ol hakykatyň tarapyny çalyan,adalatly,gözellige düşünyän,oña guwanmagy başaryan özpikirli adam.

24. 04. 97.

Irden Atamyrat Atabaýew jaň etdi. Şu gün säher çagy ýazyjy Hojanepes Meläýew tarpa-taýyn ýogalypdyr.Ajal biziň deň-duşlarymyzy hem pürreläp başlady.

25. 04. 97.

“Adamyny ýüzüne öwmek onuň damagyny çalmak bilen barabardyr”. (“Müň hadys” sah.115). Eger damagy çalynýan adam şondan diňe lezzet alýan bolsanätmeli? Oňa keýp bermek isläňokmy?

*

Şugünhalypa ýazyjymyz ÇaryAşyrowyň saglygynysoramak üçinnäsaghanabardym. Ol näsaga-da meňžänok, keýpi kök, 88 ýaşyndadygyna garamazdan, ýaş ýigit ýaly ýeňil gopýar. Onuň akyl-huşy jaýba-jaý. Ol durmuşdan yza galmaýar: okaýar, ýazýar, syýasat, sungat bilen gyzyklanýar.

Çary aga soňky ýyllarda türkmenlerde, esasanam, döredijilik adamlarynyň arasynda ýaranjaňlaryň sanynyň köpeliändiginden zeýrendi. Ol şol pikirini “Has beterem ministr derejesindäki adamlar telewizorda çykyp ýaranjaňlyk etse erbet. Beýle ýagdaý ýaş nesle-de ýaman nusga görkezýär”- diýip jemledi.

29. 04. 97.

Adamzatdörälibärigalplykbilenpäkligiň arasyndabaşa-baş söweş gidýär. Päkligi iň gowy, dana, parasatly, il-günüň sylaýan adamlary, gepine gulak asylýanlargooldaýar. Galplygy bolsa iň ýaramaz, syýakdan düşen, il-günüň sarpa goýmaýan, ýigrenýän adamlary goldaýar. Şonda-da galplyk päklikden üstün çykyp gelýär.

*

Günäkäriň etmişine kanun tarapyndan çäre görmek diňe biretmişe dürs baha bermek bolman, eýsem, ýaramaz işe meýilli başga adamlaryňam ýaramaz meýliniň önüne böwet basmakdyr.

*

Mertligem, namartlygam Taňrynyň adama peşgeş berip, dermanyny bermedik “keseli”. Mertlik “keseliniň” görkezýän görgüsi, iýdirýän hupbaty aýdyp-diýerden çökder. Onuň şeýledigini (özümi mert hasaplamasam-da) hut mertligi zerarly kyn ýaşayan tanyşlarymyň ýagdaýyndan bilýärim.

Namartlyk “keseli” hem şeýle ezýet berýärmikä? Ýa-da namartlary halkyň gaýybana ýigrenmegi olara berilýän gaýybana temmimikä?

*

Adalatyň tarapynda durýan ýazyjy çäksiz uly güýç bolan döwlet apparatyna garşy pozisiýany eýelemeli bolýar. Şeýle ýazyjynyň durmuşynyň “gyzyklydygy” hem hiç kimden asgyn gelmejekgara güýjüň garşysynagidýänligi bilen baglydyr.

*

Hakyky ýazyjynyň betbagtlygy özünden öň ötenmüňlerçegeniniň başarypbilmängidendiginibilse-de, dünýäde adalatydikeldipbolardiýip çynybilennamedýänligindedir.

*

Gözelligadambeýnisinebeýniniňgözelligikabuledipbiljekmümkinçiliginiň çäGINEGÖRÄ girýär.

*

Özüni ýurdunda ýeke-täkgeniý hasaplaýandöwlet ýolbaşçysynyňhakykygeniý
däldiginediňesoňkygelen ýolbaşçynyň ýurdy
öňküdegowydolandyrýandygynamertbahabermegibaşarsaakyl ýetirmegimümkin.

*

Henizhiç kimiň görmedik,hiç
ýerdebolmadyk,ýönebolaýmagyahmalwakasynydurmuş hakykaty
ýalyynandyryjlyklybeýanetmegibaşarmakýazyjlyk üçinilkinji şertdir. Ýazmaga material
agtaryp,oba-oba aýlanmak hökman däl.Elbetde,praktiki gözlegden peýda gelmese,zelel
gelmez.Ýöne talantly adam dünýä inende öz älemi,öz fantaziýasy bilen bilelikde inýär.
Oňa tebigatyň beren şol dünýäsinden çykmakdan hiç hili utuş bolmaz.“Praktiki” eserleriň
“kabinet” eserlerinden asgyn bolýandygyny Sowet döwründe
ýazylan“Sement”,“Düýpliremont”,“Nebitdag” ýaly ýüzlerçe romanyň mysalynda-da
tassyklamak bolar.

Ýazyjynyň öz fantaziýasyndaky ýaly şeýle päk,şeýle ýaramaz,şeýle görmegeý,ýeýle
bigörk,şeýle wepaly,şeýle biwepa gahrymany,şeýle wepaly,şeýle biwepa söýgini,şeýle
ajaýyp,şeýle gorkunç jülgeri... durmuşda tapmagam mümkin däl. Şonuň üçinem
özüňde “taýýar duran” materiallarybaşga ýerden gözläp,wagt ýitirmeginžerurlygy
barmyka? Iň esasy hem okyjyny seniňmaterialy nähili,nireden toplanýň däl-de,gowy
ýazylan eser gyzyklandyrýar.

*

Men geçen ömrümde agyr märekeli kân-kân zallarda oturup,ýazyjylaryň
çykyşlaryny münlerçe gezek diňländirin.Otuz ýyla basalykly gulluk işim bilen
baglanyşykly bolan onlarça edebi agşamlary geçirmegin jogapakär guramaçysy
boldum,şeýle agşamlary geçirenýoldaşlaryma kömekleşdim. Şeýlelikde,öňe çykyp söz
sözleýän adamlaryň sahnada özlerini alyp baryşlaryny elin synlamaga mümkinçilik döredi.
Hatda atlary dünýä belli ýazyjylaryňam köpüň öňüne çykanda tolgunmaýanyňa gabat
gelmedim diýen ýaly. Daşyndan göräýmäge,hiç zatdan çekinmäýjege meňzeýän alçak
Resul Gamzatowam öňe çykanda,çapady ýaly gyzarýar,geplände gaty tolgunýar. Ol çykyş
etmek üçin sahna tarap ugranda,“Ýa,Allah!” diýip,Taňrydan haraý dileýär.

Aşgabatda Magtymgylynyň 250 ýyllyk ýubileýi geçirilende,ýazyjy Çingiz
Aýtmatow Köşi bagyndaky hökümet rezidensiýasynda “gizlenip”,agşamky etjek dört-bäş
minutlyk çykyşynyň tekstinisagat ýarymlap ýazyp taýýarlyk göretdigine özüm şaýat
boldum. Şonda-da ol öz ýazan tekstini tolgunman okamady diýen ýaly.

Emma Baýram Jütidiýew,Gylyç Kulyew,Dawut Kugultinow,Nargylyç Hojageldiýew
zalda Puşkin ýanynyň Tolstoýy bilen,Magtymguly ýanynyň Kerbabaýewi bilen oturan
bolsa-da,tolgunman,gyzarman,aljyraman çykyş edip bilýär.Bu nämäniňnyşanyka?
Artykmaçlykmy? Özüňe ýokary baha bermekmi? Talantmy?

*

20-nji asyra çenli ýaşap geçen ýazyjylar nähili bagtly bolupdyrlar! Ol döwürlerde
telewideniýe,kino bolmany üçin sowatly adamlaryň köpüsine kitap okamakdan başga
güýmenje-de tapylandyr. Şeýle hem ol mahallar kitap okamak aýratyn ýokary
medeniýetlilik,edeplilik,akyllylyk hasap edilipdir. Häzirki zamanda
welin,näsaghananyňtelewizorsyz otagyndaýeke özi içi gysyp ýatan näsag ýa-da awtoryň
dost-ýary bolaýmasa,kitaphonam azalypdyr.

Telewideniýe diýilýän medeniýetiň duşmany bolup dörän nägehan kitabyň däl, kinoteatlaryňamaýagyna badak saldy. Köpler gyzykly hem peýdaly kitap okanyndan özi üçin bir pisselik bähbidi ýok, boş warsakly telewizion gepleşige seredip wagtytirenini gowy görýär (Özümem institutda okaýarkam, ekzameniň programmasyna girýän rus romanlarynyň birnäçesini okamaga derek diňe olar boýunça edilen kinolary görmek bilen çäklenipdim. Şeýlelikde bir roman okamaga gidirjek 10-12 gün wagtymy sagatýarym bilen çalşyrypdim.)

*

Ýaranjaň adam diňe özüni syýakdan düşürýär. Ýaranjaň şahyr welin, özi bilen birlikde ýaranjaň däl kárdeşleri tarapyndan döredilen mukaddes poeziýany-da biabraý edýär.

*

Pesdere jedä kieser diňe pesligi sebäpli zyýanly däl-de, çap bolansözegatyynan ýansada okyjy dabar bolan pesderejäniň pesdäldigine ynam döredýändigini üçin zyýanly

*

“Pulumbolsa, molla nymetjit de oýnardym” diýen ýalynakly döreden hemony ýitirmängelýäniň dineak ýürebilen ynanmaýandygyny aňsalar.

*

Gözelligi görmegi, kabuletmegi başaryp, oňadüşünmegi, ondan lezzet almagy başarmaýa nadamfotoapparat ýalydyr. Fotoapparat görýär, kabul edýär, emma düşünmeýär.

*

Türkmenistanyň Prezidenti Saparmyrat Nyýazow bir gezek köpçüligi ýüzlenip: “Ruhnamany” okaň! “Ruhnamany” okasaňyz, akyllanarsyňyz, saplanarsyňyz” diýdi.

Men ýaşan ömrümde dünýäniň onlarça milletiniň wekili bolan talantly-talantsyz, agras-u-ýeňlesüzlerçe ýazyjy bilen duşuşanam bolsam, öz ýazan eserine özi şeýle ýokary baha berýän awtora ilkinji gezek gabat gelýärim.

Maý, 2006.

Ruhgary plygyduýmak hem ýeňmek üçin emruhubaý bolmaly.

*

Çeper esere bolşundan ýokary baha bermek okyjynyň medeni derejesiniň pesligine bagly. Eger okyjynyň taýýarlygy pes bolsa, öz pes derejesinden sähel belendräk eser hem onuň üçin belent bolup görünýär. Ortaça taýýarlykly türkmen okyjysynyň ajaýyp eser hökmünde kabul edýän romany ýa-da powesti oňaça taýýarlykly rus okyjysyndan beýle bahany alyp bilmez. Türkmen hem rus edebiýatynyň taryhy ösüşi hakda oýlansaň, beýle ýagdaý kanuna laýyk hadysa. Sebäbi türkmen edebiýatynyň şu günki ýeten derejesine rus edebiýaty 150-200 ýyl mundan ozal ýetdi. SSSR döwründe biziň käbir eserlerimiziň rus hem beýleki dillere terjime edilmegini, olara halatlarda örän ýokary baha berilmegini obýektiw ýagdaý diýip düşünmek nädogry. Sebäbi beýle ýagdaý milli syýasatyň “deňhukuklylyk” nukdaý nazaryndan gelip çykýan emeli kadalara laýyklykda amala aşyrylýardy. Onuň şeýledigine biziň köpimiz düşünýärdik. Şeýle mysaly men ozalam gaýtalapdym welin, B. Kerbabaýew, B. Seýtäkow ýaly türkmen edebiýatynda gaty uly ýazyjy hasap edilýän awtorlarymyzyň derejesindäki rus awtorlarynyň ýüzlerçesi ýekeje

kitabynyň çap bolanyny-da görmän dünýäden ötüp gitdiler. Ýeten derejämize özüne mynasyp däl ýokary baha berilmek biziň ösüş derejämize zyýan ýetirdi. Ýasama öňe gidişligiň ýasama serpaýyny ýapnak bilen türkmen edebiýatyna “aýy dostlugy” edildi.

Dünýä edebiýatynyň ýeten derejesinden seretseň,türkmen edebiýaty entek sallançakda ýatan çagajyga meňzeýär. Şol çaganyň akyly-başly adam bolup ýetişmegi bolsa paýhasly milli syýasata,özüniň kanuny şertleriniň talaplaryny agraslyk hemözüňe tankydy göz bilen çemeleşmek arkaly berjaý etmeklige,boş öwünmek gylygymyzdan daşlaşmagy başaryşymyza bagly.

*

Russiýanyň uly ýazyjylarynyň biri Konstantin Mihaýlowiç Simonow 1979-njy ýylyň başynda dermansyz derde sataşdy. Ýazyjylar Soýuzynda özüniň haýsydyr bir meselesi bilen käte-käte gyssagly görnüp gidýän garaýagyndan aksaç ýazyjy biziň gözümiziň önünde eräp başlady.

1979-njy ýylyň maý aýynyň ilkinji günleriniň biridi. Soýuzyň howlusyndaky skameýkada tukat halda oturan Resul Gamzatowy gördüm-de,sowlup salamlaşdym.Resul ozalky Resul däl-di,gaty keýpsizdi.Men onuň beýle ýagdaýynyň sebäbini soradym.

—Kostýanyň haly gaty teň. Şonuň ýanyndan geldim...

Resulyň Kostýa diýýäni Konstantin Simonowdy. Gamzatowyň aýtmagyna görä,Konstantin Mihaýlowiç indiiki hepde bári juda bir zerurýetlik bolaýmasa,ýanyna adam goýbermän,telefonyň trubkasyny hem galdyrman,basa oturup işleýärmişin.

Şahyryň beýle sözlerinden soň:

—Saglygy gaty pes bolsa,nädi işleýärkä?—diýenimem duýman galdym.

—Ol şeýle adam-da—diýip,Resul agras jogap gaýtardy. —Onuň banketlere gatnaşyşnam sen bilýän ahryryn...

SSSR Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesiniň Sekretariaty baýramçylykmy,awtorlyk agşamymy ýa-da daşary ýurtlardan gelen ýazyjylar delegasiýasynyň hormatyna günde-günaşa diýen ýaly banket guraýardy. Konstantin Simonowam Prawleniýäniň sekretary hem abraýly ýazyjy bolany sebäpli,şol banketlere hökman çagyrylýardy. Ol hemmeçakylyga gelmese-de,käbir banketde görünýärdi.Görünse-de,söz sözlemek zerurýetligi çykanda,ilden önürti birki agyz gepläp,derrewem,duýdansyz ýitip gidýärdi.Ol käbirleri ýaly saçak başynda wagtyňy geçirýänlerden däl-di. Ol öz döredijilik işini ähli zatdan ileri tutýardy.

Şol gezek Resul Gamzatowyň maňa gürrüň bermegine görä,Konstantin Simonowyň keselini Ýewropa ýurtlarynyň birinde (Resul Şweýsariýa diýen bolsa gerek) operasiýa etmek mümkinçiligi bar eken. SSKP MK-nyň medisina meselesine garaýan bölümüniň müdiri TrapeznikowSimonowyň öýüne baryp,hut L. I.Brežnewiň adyndan ýazyjynyň özüne hiç hili harç-harajat çekdirmän,ony Şweýsariýa ibermelidiýen netijä gelendigini aýdýar. Şonda K. M. SimonowTrapeznikowa şeýle diýip ýüzlenýär.

—Siz ähli ýagdaýy ölçerip-doküp,meniň ýanyma gelensiňiz. Gizlemäň-de,göniňizi aýdyň.Şol operasiýadan soň men näçe wagt ýaşap bilerin?

Yokardan gelen adam hiç zady ýaşyrman jogap gaýtarýar.

—Eger operasiýa şowly geçse,ömrüňiziňýylýaryma çenli uzamagy mümkin.

Saglygyna gözegçilik edýän uly dokrorlar bilen ozal aç-açan gürleşen ýazyjy,öz ýagdaýyndan kemsiz habarly bolansoň,merkezden gelen adamyň teklibini ret edýär. Sebäbi moskwaly doktorlar oňa ýene dört aý töweregi ýaşamakýagdaýynyň bardygyny ozal aýdan ekenler.Ýazyjy şol dört aýyň dowamyndaköp tomluk ýygındysyny öz eli bilen toplam gitmegi maksat edinipdir.

Daşary ýurda gidip,wagt baryny ýitirip ýörmek islemedik K. Simonow,ýylýaryma çenli uzaljagy-da entek näbelli ömri tomluklaryny taýynlamak bilen çalyşmaly edipdir. Elbetde,beýle ädimi her öňýeten ýazyjynyň ädip bilmejegi belli zat. Beýle ädimi ätmek üçin öz ýazyjylyk senediňi janyňdanam has eý görmeli.

Dogrudanam,Resul Gamzatowyň beren şol gürrüňinden dört aý töweregi wagt geçensoň,ýagny 1979-njy ýylyň 28-nji awgustynda K. M. Simonow dünýäden ötdi.

Öz edip giden wesýetine laýyklykdaMoskwanyň “Nowodewiçýe” diýen belent mertebeli şahslaryň jaýlanýan gonamçylygynda jaýlanmaga derekjesedi oda ýakylp,külüni hem Belarussiýanyň tokaýlarynyň birinde,Watançylyk urşunyň başlanaýan günlerindefaşistler bilen çaknyşykdapolkdaş ýoldaşlarynyň wepat bolan ýerinde meýdana sepelediler.

1980.Staraýa Ruza.

Garaşylmadyk ýerden gelen pajygaly ölüm kä halatda şahyr üçin ullakan propaganda öwrülýär. Şeýle ölüm okyjynyňşahyryň doredijiligine bolan ünsüni güýçlendirýär,onuň biografiýasyna,eserlerine tankydy nazar bilen garamagyň derejesini peseldýär. Şeýlelikde,ol şahyr talant babatda özi bilen deňeçerräk galamdaşlaryndan birden öňe saýlanýar ötägidýär. Dörän şol “ýumşaklyk” netijesindeberilýän emeli baha-da okyjylar köpçüliginiň aňyna ornap,adaty şahyryň eserleri uzak ýyllaryň dowamynda ýörgünli bolýar.

*

“Edebiýat we sungat” gazýeti şu gün Atamyrat Atabaýewiň biziň “tantalaly” syýasatymyza igenýän goşgularyny çap edipdir.Eger redaktor T. Jürdekowşol goşgularyň hakyky manysyna üns beren bolsa (okaman geçiren bolmagy-da ahmaldyr) olary eger-eger çap etmezdi.

Goşgular toplumyndan birini mysal getireýin.

Hemmeler ýazýan mahaly,
Okaýan adam bolmaýar.
Hemmäň aýdym aýdýan wagty,
Diňleýän adam bolmaýar.
Hemmeleň tans edýän çagy,
Işleýän adam bolmaýar.
Köplük bilen ýagşy-ýaman
Her hili iş edilse-de,
Geňleýän adam bolmaýar.

16 maý1997.

Hudaýberdi Diwangulyýewe gabat geldim. A. Atabaýewiň goşgulary barada ol ikimiziň pikirimiz deň geldi. Diwangulyýew tejribeli redaktor bolansoň: “Goşgular örän gowy. Ýöne özüm-ä ol gowy goşgularygazýetimde çap edip bilmezdim” diýdi.

18 maý 1997.

Gurluşygynyň bahasy 2,5 milliarddollarabarabarboljakulytutum—türkmengazynyOwganystanyň üstibilenPäkistana ýetirmekmeselesinedünýä ykysadyýetiniň ösüşproblemalaryny öwrenýänHalkarainstitutynyň PrezidentiAlakGhoş “Howplyhemgülkünç” diýipbahaberdi. Ol gurluşygy amala aşyrmaly Argentinanyň “Bridas” kompaniýasynyň wekili bolsa “Biz şol gurluşygyň üsti bilen gazanç etmekçi. Bizi başga mesele gyzyklandyrmaýar” diýdi (“Prawda” gazýeti,8-nji mart,1997).

Ýagdaýdan baş çykaryp bilýän hünärmenler gurluşyga şeýle baha berýän bolsalar,“Gaýa ýok,gopuz ýok” ýerden biziň ol barada heşelle kakmagymyz gülkünjräk bolmaýarmyka?

20. 05. 97.

Şu gün Prezident Nyýazow Magtymguly Pyragynyň:

“Türkmenler (?—A. T.) bir ýere baglasa bili,

Gurudar Gulzумы,derýaýy Nili.

Teke,ýomut,gökleň,ýazыр,alili,

Bir döwlete gulluk etsek başimiz”—diýen,okuw kitaplarynaçenligirensedirlerine “saryk” we “ärsary” sözünü hem goşmaklygy tekliп etdi.

Ol nähili düşnüksiz hem geň tekliп? Esere goşmaly etsek,türkmeniňtire-taýpalarynyň hemmesiniňhem adyny goşup bolar. Ýöne dünýäden öten awtoryň goşgusyna özüňçe setir girizmek medeniýetsizlik hem ähli ýurtlarda,şol sanda bizde-de kabul edilen kanyny bozmak bolýar ahyryn.

Şol eserini ýazan mahaly ärsarylaryň,saryklaryň hem gaýraky ýomutlaryň Hywanyň,Buharanyň raýatydygyny,ýagny olaryň eýýäm “bir döwlete gulluk” edip ýörendiklerini bilýän,dünýäden hem öz ilinden habarly Magtymguly ol tireleri goşgusynda ýörite sanamaýar.Şahyrhiç kime“gullyk etmeýän”,mydama goňşy Eýran bilen çaknyşyp ýören serhetýaka türkmen taýpalarynyň gürrüňini edýär ahyryn.

Şeýlelikde,Magtymgulynyň sowatly goşgusyna sowatsyz düzediş girizmek taryhy ýoýmaklyga ,şol döwrüň syýasatyny bilmeýändigini tekrarlamaga,galyberse-de,şahyry hem täze düzedişe gol çekip “tassyklanlary” bisowat edip görkezmeklige ýetilýär.

Biçäre Magtymguly!

Ozal-a ony boş setir samraýan kábirisowat bagşylar bilen sowatly filosof Gylyç Mülliýew oýnady.Indi hem ony döwlet derejesinde masgaralaýarys,diýmedigini diýdirýäris,dürsüni ters edip görkezýäris

19. 05. 97.

GALMADY

(Ýazyjy Orazguly Annaýewe ýazylan degişme.)

Sözüm olmasa-da, birdem sözläýin,

Ýakyn tutunara ýadam galmady.
Ýoda ýitdi, ýoly kaýdan gözläýin,
Barçany gam basdy, şadam galmady.

Aýak asta düşdi ile belliler,
Merdedöndi ýaranjaňlar, pullular.
Sapar Öre, Jütüdi, Jürdek, Gullalar...
Olardan sypmaga “hodam” galmady.

Ne sebäpge ykbal bizge keç olar,
Haýa gitdi, desmalçydyr niçeler.
Namartlady “Agrar”, “Myrryh”, “Gojalar”,
Olaň gursagynda ödem galmady.

Neýlerem, tersinden öwürdi ýeller,
Gapyldy göreçler, lal oldy tiller.
Ýaýnady lolular, “Urkaçy piller”,
Mertligiň nyşany “zadam” galmady.

Ykbal bizni ne nesibä süýredi,
Mert kişileň syrtyn ýapa diredi.
Gawun gurçuklady, garpyz çüýredi,
Mala berer ýaly kädem galmady.

Magtymguly, söz manysyn çuň eýle,
Içiň gyssa, saza ýapys—heň eýle.
Orazguly, mahal-mahal jaň eýle,
Salamlaşar ýaly adam galmady.

1999.

1972-nji ýylyň kapas tomsunda Berdi Kerbabaýewiň Moskwaşäheriniň “Moskwa” myhmanhanasyndaky otagynda gök çay içip otyrдыk. Birden ýaşulynyň özi gök çay hem umuman çay hakda gep açdy welin, men oňa:

—Özünde bitmeýän haryda türkmenler nädip beýle derejede uýgunlaşyp gitdilerkä? —diýen sowal berdim.

Elindäki käsesini esli salym oýnap oturan B. Kerbabaýew çalaja ýylgyryp gepledi.

—Taryh jümmüşine aralaşsaň-a, türkmen çayaaňyrdan belet däl ýaly. Çay biz ile geçen asyryň başlarynda dagy düşen bolaýmasa...

Soňra Berdi aga şeýle wakany gürrüň berdi. Geçen asyryň birinji ýarymyndatürkmenler geçip barýan bir söwda kerwenini talapdyrlar. Şonda Berdi Kerbabaýewiň garry atasyna olja hökmünde bir sandyk ýetipdir. Oba getirilen sandygy açyp görseler, içindehaýsydyr bir ösümligiň tohumuna ýa-dagara ýandagyň pürüne meňzeşbir zat barmyşyn. Hiç kim onuň nämedigini bilmändir. Ahyr köpi gören ýaşulularyň biri oljany çay diýilýän zat bolsa gerek diýip çaklapdyr. Çaklanylsa-da, çayyň niçiksi

taýýarlanýandygyny bilmändirler. Ahyr sandykdaky çaýyň hemmesini bir uly gazana gapgaryp, üstüne suw guýupdyrlar-da, esli wagt gaýnadypdyrlar. Soňam, toşaba meňzeşajymtyk suwuklygy çemçe bilen dadyp görüpdirler.

—Atam şuny-haýdardy—diýip, Berdiagaloh-lohgülüpgoýberdi.

Çaýyň türkmentopragynanäwagtaralaşandygybellidäl. Ýöneonuň Ýewropa ýurtlarynailkinjigezek 1610-njy ýyllarda Gollandiýanyň “Ost-Indiskoý” kompaniýasy tarapyndan getirilendigi niwelintaryh materiallaryň birinde okandygymmeniň ýadymdagalypdyr.

1991.

Fransuz, nemes, iňlis, rus okyjysy ýaly edebiýatyň beýik mekdebinigeçen okyjy üçineser ýazýan ýazyjynyň ýagdaýymongol, owgan, türkmen okyjysy üçineser ýazýan ýazyjynyň ýagdaýyndan juda agyrdyr öýdüp çaklaýaryn. Çünki medeniýeti ýokary uly mekdep geçen okyjynyň göwnünden turar ýaly eser ýazmak üçin özüňden öň geçen ýazyjylaryň derejesine aralaşmaly bolar. Ol hem aňsat iş däl.

1989.

Şu gün köçede Mollanepes teatrynyň artistleriniň birine gabat geldim. Ol maňa teatryň ýolbaşçylarynyň biri bolup işleýän, gaty bigörk hem dawaçy artist aýalyň stolunyň üstünde haýsy-da bolsa bir garagolyň şeýle rubagy ýazyp goýandygyny aýtdy:

Aslyň aždahamy, ýuha ýa aýy?
Nejisligiň çykýar gün geçdik saýy.
Bendäm diýip senem döreden bolsa,
Ýürekli bilmeli beýik Hudaýy.

17. apr. 1993.

Okasymam gelenok, ýazasymam. Telewizoryň türkmen programalaryny açsaňam, gaharyňgelýär. Şol köne heň — öwürmek, paňkarmak, dünýäde iň talantly halk bolan beýik türkmeni taryplamak... Ýa-da meniň garry enemdenem garry aýallar ýaş gelinleriň geýýän eşiklerini geýip tans (ol tansam däl) edişip ýörler.

Biz öz ilimizigeçen asyrlaryň haýsyna eltmek isleýärkäk?

23. 05. 97.

Nirä barsaň, Magtymgulynyň goşgusyna “düzediş” girizilmeginiň telekdigi barada gürrüň edýärler. Şu gün Kaýum Taňrygulyýewiň gelniniň hudaýýolusynda-da şol hakda gep açyldy. Atamyrat Atabaýew dünýä Ministrler Kabinetiniň başlygynyň orunbasary O. Aýdogdyýewiň huzurynda alymlaryň, ýazyjylaryň üşüp maslahat edendigini, özüniň bolsa şol “düzedişe” aýak depip garşy çykandygyny aýtdy. Nazar Gyllaýew hem şol maslahatda “özüňniň” ylmy taýdangaty nädogrudygyny düşündirendigini ýatlady. Emma huzura çagyrylanlaryň hemmesii (şol sanda A. Atabaýew bilen N. Gullaýewem) üýtgetmä razy bolup gol çekipdirler.

“Düzediş”

goldaýandygyny tassyklap resm dokumendegoluňy çekip gaýdanyňdanson, märekä gelip “agzyňdaş gatyklamak” nämä gerekkä?

23. 05. 97.

ÝAT OLUP BARÝAR

(AşyrMämiliýeweiberilendegişme)

Bradarlar,arzy-halymsoraňlar,
Şatolmas üflisler şatolupbarýar.
Matam tutup,gam donuga giriňler,
Wagtyhoşluk ornun zuht alyp barýar.

Başym çykmaz,näme beýle hal oldy,
Namartlyg-a – mertlik,mertlik mal oldy .
Zaglar tile gelmiş,bilbil lal oldy,
Namys-ar ornuny zat alyp barýar.

Kim şahyr hatyny,obasy bilen,
Özüni bilgen ýok tobasy bilen.
Kimseler Enesi—Käbesi bilen,
Arzy Mätkerimler bat alyp barýar.

Söz köşgün aparmyş Saparjan Öre,
Taňrydan,çiltenden ýok oňa çäre.
Dadymyz ýetişsin ol Durdy Kara,
Joşgunlar ýürekde mat olup barýar.

Bilmen hanja ýörir bu çarhy pelek,
Tersaňky dürs oldy,dürsaňky telek.
Kaýda Durdumyrat ogly Öwelek!
Akyl ýitip,akmak at alyp barýar.

Magtymguly aýdar golum hamaly,
Kimse batdy,kimse ýüzdi gämili.
Kyýamatlyk aşnam Aşyr Mämili,
Ol-da asta-seýkin ýat olup barýar.

-
1. Zuht—göwnüçökgünlik.
 2. Hama –galam.

17. 05. 97.

ÝazyjyH.özkakasynyň gumdagoýunbakyp ýörensada,sowatsyz
çopandygynagaramazdan,1937-nji ýylda“zalymbolşewikler”
tarapyndanrepressiýadüşürilendigibaradahälimi-şindigepaçýar.
Hatdaolgazýetsahypalarynda-da şolbaradabirkigezek çykyş etdi. Ol özüniSSSRdöwriň

bikanunçylygynyň pidasyedipgörkezmäge çalyşýar. (Ýöneonuň
şeýlegepiSSSRdargandanson tapandygynyhemnygtapeçmekgerek.).

BirgezekH-nyň kakasynygowytananobadaşy şeýlediydi.

—Onuň kakasy çopançylykedýärdi. Özi-
debisowadambolsa,ogurlyketmägegezekgelendewelingatysowatlydy.Ol 1937-nji
ýyldasaryjagoýunlarynyň 200 kg.ýüňüniogurlap,çägä gömüpgoýýar. Onuňam üstiaçyldy-
da,Göreldeşudedildi.Hakykat şondanybarat.

Hawa-da,ol ýyllar 200 däl,2 kg.ýüň ogurlasaňam,gözenegiň aňyrsynasalýardylar.
Ýöneepeý-epeý adamlaryň 1937-de özajalyna ölenatalaryny-darepressiýanyň
pidasyedipgörkezmekden özleri üçinbähbitaramaklary örännamartlykbolýar.

993.

Ýene-debir ýokarkaneňzeş namartlyk: SSSRdöwrüniň köp-köporden-
medalyny,ýokarybaýraklarynyalyyp,olaryň
nyşanlarynyhöwesbilendöşündedakynan,Moskwanyň kömegibilen
özkitaplarynydürlidillerde çykardan,“ÝaşasynbeýikWatanymyzSSSR!” diýipgygyran
ýazyjylaryň käbiribugünagzynynyň ýetişdiginden: “SSSRbiz üçintürmedi. Orslar 70
ýyllapbiziň ganymyzysordy” diýip,gözýaş dökýär.

Dogry,SSSRdöwründe-dehemmezatgülala-güllükdidiýsek
ýalňysarys.Dokuzydolysistema ýok. Ýönehakykatydogryaýtman,agyp-dönüpduzmaklygam
“dokuzydolulyk” däl. .

1995.

“Edebiýathemsungathalkköpçüliginiň aňnadüýplitäsiredýär”diýenkesgitlemä
ynanasymgelenok. Asyrlarboýy “haýryoňlap,şerigenläp” (ItalmaNury)
gelenmillionlarçaedebiyatwesungateserleri,adamaňynatäsiredýänbolsa,bumahala
çenlidünýä düzelerdiahyryn. Näçe ýazylsa-da,näçedüşündirilse-
deogrulygam,ýalançylygam,ýaramazçylygam,gaýtam,barhagüýjeýär.

“Ondanäme üçinedebiyatokalýar,sungateseritomaşaçysyždäl?”diýenkanunysowal
ýüze çykýar? Oňajogaptapmakkyndäl.Okyjygyzyklýsýužete,täsinwakalara
ünsbermegihalaýar,wagtgeçirmek,lezzetalmakbilenterbiýeleýjirolbolsabaşga-başgazatlar.

1996.

Herbiradamyň dogulmagynyň tötänligebaglybolşy ýaly,ykbalynyň çüwüp-
çüwmezligi-detötänligebagly. Birpäkadambaşgabirpäkdäladamynyň edenmüň
günäsiniňbirinitötändengaýtalanysebäplitutus
ömrünitürmedegeçirmelibolýar,iliň,maşgalasynyň gözündendüşýär. Emma
şolmüňläpgünäeden,döwleteummasyzhyýanatedenadambolsatutus ömrünieşretde
ýaşap,iliň hormatynamynasypbolýar.Şeýle adam “aklar” gelse-de,“gyzyllar” gelse-
de,belent derejede ýaşaýar.

1996.

Ýurduň ideologiýasyhaýsydyrbir ýa-dabirnäçemeselä diňe özisleýännukdaý
nazarybilengaralmagynyntalapedyänbolsa,şoltalapygoldamaýaneserlerihem
çapedilmeýänbolsa,awtorlaryzarlanýanbolsa,könpülikde şolawtorlara,olaryň eserlerine
ýokarlandyrylangyzyklanmadöredýär. Ýurduň baş syýasatyny goldamaýan eser örän

gowşagam bolsa,ürç edilip okalýar,oný ýok ýerden ele salmagyň aladasy edilýär.Netijede ol eser özüne asla mynasyp däl ýokary baha alýar.Munuň şeýledigini rus edebiýatyndaky “Dokror Žiwago”,“Arhipelag GULAG”,“Rakowyý korpus”ýaly onlarça romanyň,türkmen edebiýatynda hemşahyra Annasoltan Kekilowanyň,Çary Ýalkanyň döredijiliginiňmysalynda tassyklap bolar.Muny men hut öz mysalymda-da gördüm. “Gowşut han” ady bilen taryhy roman ýazan döwrümde (ilkinji warianty 1964-66-njy ýyllara degişli) .Sowet ideologiýasyhan-begleriň,işan-mollalaryň,baýlaryň obrazyny položitel edip görkezmäge ýol bermeýärdi. Men şol gadaganlygyň garşysyna gidendigim sebäpli roman entek çap bolmanka özüne okygy toplan başlady. Ol 30000tiraž bilen iki gezek çap edilse-de (kitabyň onça tiraž bilen derrew iki gezek çap bolmagy bizde seýrek bolýan hadysa),her gezegem sanlyja günde satylyp gutardy. Ýogsam (beýle köne materialy nirelerden tapyp ýörenlerini Hudaý bilsin welin),kitabyň birinji neşiri bu döwürlerde gabat gelmeýän,samany çykyp ýatan sary kagyza çap edildi.Üstesine-de,çüýrän ýüplük bilen tikileni üçingatyny iki gezek açsaň,sahypalar pytrap gidýärdi. Oňa garamazdan,ömür kitap okamaýan adamlaram ozal “gadagan edileni” üçin ony satyn alypdylar.

Okyjyda çepeserhökmündebeýlegzyklanmadöretmägeaslamynasypdälmeniň solkitabymedil şumahal,han-begleriň,işan-mollalaryň,baýlaryň döwletsyýasatytarapyndangoldanylýanmahaly ýazylanbolsanäderdi? Meniň pikirimçe,ozal talap edilen 60000 ekzemplyar tiražyň üçden biri hem gerek bolmazdy.

Gizlinsaklanýan ýa-dagadaganedilenzada ýokarlandyrylanhöwes,islegdöreýär. Özüne hiç hili bähbit bolmajagyny öňünden bilýänem bolsa,adam şol gizlinligiň syryny açmak isleýär. Näme üçin gizlin saklanýar? Näme üçin gadagan edilýär? Onuň emmasy näme? Şu sowallar adama ynjalyk bermeýär.

MenRussiýadasoňky ýyllardabolupgeçýänsyýasyhemykdsady özgermelerbilengzyklanýaryn. Ol hem meniň ýokarda gelen netijämiň dogrudygyny tassyklaýar. Russiýada häzir demokratiýa pajarlaýar: söz azatlygy,çap azatlygy rowaçlanýar. Hatda ýurduň Prezidentini masgara edip tankytlaýan ýa-da onuň durmuşa çykan gyzynyň öz kanuny äriden başga kim bilen “ham-şamdygyny” aýyk beýan edýän materiallary-da islendik gazýetde çap edýärler. Onuň üçin hiç kim yzylanmaýaram,sud jogapkärçiligine-de çekilmeýär,ýanalmaýaram. . Gepiň keltesi,Russiýada döwletiň harby syryny paş edýänçakdan çökder iş bolaýmasa,“gadagan” tema ýok diýen ýaly. Hut sonuň üçinem häzir ol ýurtda edebiýata,çap sözüne gyzyklanma kem-kemden peselýär.Netijede bozgaklyga,banditlige gatnaşmaga gyzyklanma güýjeýär.

Üstesine,indiedebidöredijilik özüniň öňki“eklenç çeşmesidigini-de”ýitiripbarýar. Şonuň üçinem mundan buýana ozalky ýazylýan orta hilli eserlere derek,aç bolsa-da,ýazman oturup bilmejek az sanly hakyky talantyň gowy hilli eseri hem düýpden talantsyz “pulmesiniň” şöhrat üçin ýazan pes hilli eseri dörese gerek.

Beýlediymekbilen,mensözazatlygyny,demokratiýanyedebiýatyň,sungatyň duşmanyhasapla Jakoblaýaryn-da,demokratiýadoly ýolberýän ýurtdaçakdanaşagowyeserdöredäýmeseň,tema “täjirligi” bilenokyjynyzyňadüşürmegiň kyndygynyngtamakçybolýaryn. Şeýlelikdedemokratiýa,sözüň dolymanysyndakyhakyky çepeserdöretmeklige-de ýardamedipbiljek şerte öwrüler

26. 05. 97.

Şugün,häzirlükçe “ýaşamagyň” dowamedýänTürkmenistan
 Ýazyjylarprawleniýesiniň birinjisekretaryAtamyratAtabaýewegabatgeldim. Ol KGB-niň
 Ýazyjylar Birleşigine gözegçilik edýänişgäriň “A. Taganyň “Ganly syýahat”
 romanynyçap etmegiň meselesini Prezident derejesinde goýup görmegi” maslahat
 berendigini aýtdy.Boş gürrüň. Atamyradyň nobatdaky tilki sapalagy. Atamyrat ol romanyň
 çap bolmagynyň tarapdary bolýan bolsa,ol barada maslahaty KGB-niň wekili däl-de
 Ýazyjylar Birleşiginiň birinji sekretary hökmünde özibaşlamaly ahyryn. Bu ýerde başga
 gep bolan bolmagy mümkin. KGB-niň wekili A. Taganyň öz romanyny daşary ýurtlara
 hödürlejek bolýandygyny ýa-da dældigini barlamak meýli bilen ol barada gep açandyr
 27. 05. 95.

ÝazyjylarBirleşiginiňişgärijaň edip,meniň AýatollaHomeýniniň
 mazarynazyýaratagitmekmeýlimiň bardygyny ýa-da ýokdugynysorady. Men oňa Eýran
 diýilýän ýurtda heniz bolup görmändigimi aýdyp,gitmäge razylyk berdim.

Agşamlyk şol ýoldaş ýenejaň etdi.“Ýokary”A. TaganyEýrana gitmeli delegasiýanyň
 düzümine goşmagy “maslahat bermändir”.Onuň “ýokary” diýýäni-de Ministrler
 Kabinetiniň bölüm müdiri Öwezduurdy Nepesow bolup çykdy.

20. 05. 97.

Diwandaarkan ýatyp,adamyň dogluşyndantä ölümüne çenliaralykdaky
 ýolyyzarlaýaryn. Adammanybilmez

çagabolupdogulýar,manadüşýär,ulalýar,garraýar,köpleremaňly,ölýändiginedüşünip
 ölýär.Tebigat näme üçin şeýdipdir?Näme üçin tersine edäýmändir?

Adamsegsenmi,togsanmy (tebigatnäçe ömürkesgitlänbolsa) ýaşyndakadünýä inýär.
 Gitdikçe,ýaşadygyça ýaşarýar,ýigitligine,çagalygyna gelýär. Ahyram ümbilmez bäbege
 öwrülýär. Ýaşayşyň,ömrüň,ölümiň nämedigine-de düşünmän,akyl ýetirmän
 ümbilmezligine ölüp gidýär. Şeýle bolsa adam utardy.Şeýtmäge tebigatda güýç bardyr
 ahyryn.

16. 02. 92.

Ýaşayşderejesiniň judapesdiginedüşünmeýän,nähilikynçylygambolsa,“edenne
 şükür” kylyp ýören,halynygowulandyrmagyň pikirini,aladasynyetmekhyýalynda
 ýokilatly ýurdaher öňýetenakmagamarkaýyn ýolbaşçylykedipbiler

*

Görnüpduration ýalanyakyllylara-
 daynandyrypbilýänkezzabaakyllylaramoýnamagybaşarýandygy
 üçinartykmaçadamhökmündeformatgoýmalymy?

*

*

Häzirkidöwürde ýolbaşçywezipedeişleýänadamlaryň ogurlyketmeginibarybirköki-
 damarybilen ýokedipbolmaýar. Şonuň üçinem gaty çökder iş edäýmese,köne ogry
 ýolbaşçylary wezipesinden boşatmaly däl. Sebäbi onuň ýerine,barybir,ogry adamyny
 gözläp tapýarlar. Ol hem köne ýolbaşçynyňeden hereketlerini hökman gaýtalaýar.
 Netijede,ogurlyk,çykdaýy ikinji gezek başlanýar.

*

Biziň PrezidentimiziňedýänhereketlerikäbirPrezidentleriň göwnündenturmaýanbolarly.”Komsomolskaýaprawda” gazýetiniň 1997-nji ýylyň 20-njimaýyndakysanyndaGazagystanyň PrezidentiN. A.Nazarbaýewiň interwýusy çapedilipdir. Žurnalistiň: “Siz öz şahsyýet kultuňyz barada näme aýdyp bilersiňiz?” diýen sowalynaN. Nazarbaýew şeýle jogap gaýtarýar: “Adymy köçä dakmagymy,suratymy pula geçirmegimi,Halk Gahrymany adyny almagymy maňa maslahat berýän adam kän. Özümem gündogarly bolamsoň,mende-de mekirlik bar. Men beýle zada ýol bermerin,özümi oýnatmaryn. Onsoňam,men ýap-ýaňy Türkmenistana gidip geldim ahyryn...”

1997.

“Ýer şarynyň haýsybirkünjegine,haýsydyrbirtanymaladamynyň öýünebarsaň,türkmen şahyryAnnaKowusowyň öý eýesineawtorlyk ýazgybilensowgatedenkitabynahökmangabatgellersiň” diýip,AnnaKowusowbileninstitutdabirkursdaokanResulGamzatowdegişýär.Gamzatowyň bu gepi gatybir degişme-de däl.Birinjiden-ä,Anna Kowusowyň şahyrlygy gowşagragam bolsa,adamçylygy gowy. Ol alçak,açyk,meýlishalar. Iň esasam,olgep-gybat bilendäl.Seni başga birine,başga birini saňa ýamanlamaýar. Özi-de ol,biri bilen çala tanyssa,dost-dogan bolýar ötägidýär. A. Kowusow türkmeniň “bir gören –tanyş,iki gören—garyndaş” diýen gepniniýerde ýatyrmaýar. Onda çekinjeňlikden,ýygralykdan nam-nyşan ýok. Ol telim ýyllap iň bir gelim-gidimli edara —Türkmenistanyň daşary ýurtlar bilen gatnaşyk edýän jemgyýetine ýolbaşçylyk etdi. Şonda ol Türkmenistana dünýäniň çar künjünden gelýän belent mertebeli adamlar bilen tanyşdy hem olara özüniň goşgy kitaplaryny sowgat berdi. Şonlukda,“Daşary ýurtlarda Türkmenistany tanamaýarlar,Garagum bilen Anna Kowusowy tanaýarlar” diýen degişme-de döredi.

Ýetmişinji ýyllardaEýranyň şahyn-şasyMuhammetRezaPehlewi şahyrResulGamzatowyTährana çagyýar.Myhmany şahyr bolansoň,şa Resuly öňi bilen özüniň şahsy kitaphanasyna aýlaýar. Dünýäniň köp ýurtlaryndan on münlerçe eser ýygnanan kitaphana diýseň baý eken. Resul Gamzatowşanyň özi bilen bilelikdekitaply tekjeleriň arasynda haýran bolup aýlanyp ýörkä,münlerçe tomlugyň arasyndanMoskwanyň “Ogonýok” žurnalynyň çaphanasynyň tanyş belgisi bolan çelpek ýaly ýukajyk bir kitaby çekip alýar welin,ol hem Anna Kowusowyň kitapçasy bolup çykýar. Kitabyň baş sahypasynda rus dilinde ýazylan “Dostum hem doganym Muhammet Pehlewä Anna Kowusowdan” diýen ýadygärlik ýazgysy bar eken.Resul “Annanyňam ýetmeýän ýeri ýog-ow!” diýip,ýylgyryp durka patyşa:

—Siz ol kitabyň awtoryny tanaýadyňyzmy?—diýen sowal berýär.

Gamzatowyň:

—Diňeawtorhökmündetanamakdäl,menAnnabilenbaş ýyllapbirinsitutda,birauditoriýadaokadym—diýenjogabynyeşiden şa:

—AllasizeAnna ýaly şahyrbilenbileokamakpaýynyberenbolsa,siz,dogrudanam,bagty çüwenadambolmaly!—diýýär.

(Bu wakany 1987-nji ýylda Resul Gamzatowyň özi maňa gürrüň berdi.)

*

Köýnegiň ýakasy ýamalyka galstuk dakynmak hökman däl.

*

Käbir namysjaň halklar çar tarapdan gysyldygyça, ýanaldygyça dogumlanýar, güýçliniň garşysynda berk durmak prosesinde bişişýär, güýçlenýär. Kemsidiljek bolmak ol halky kemsidilip bolunmaýan derejä ýetmäge mejbur edýär. Men muny çeçenleriň, ýewreýleriň, tatarlaryň mysalynda görýärin.

Ýüz million ilatly arap döwletleri baş million ilatly ýewreý ýurduna ýok ediji wehim salmadyk bolsa, Ysraýyl döwleti, belkem, dünýäniň iň zor döwletleriniň birine öwrülmezdi.

Buýsançly halk gysyldygyça güýçlenýär, buýsançsyz halk gysyldygyça gula öwrülýär.

1990.

“Halk artisti”, “At gazanan artist” diýen atlar SSSR döwründe döredi. “Halk ýazyjysy” diýen at-ha SSSR-de hem ýokdy, Russiýada häzirem ýok.

Amerika, Angliýa, Fransiýa, Germaniýa ýaly uly hem medeniýetli döwletlerde beýle ady geň görýärler.

*

Hakyky gowulyk öwürmeýärem, garalanmaýaram. Ol öwgä-hä mätäç däl, garalyk bolsa oňa ýokmaýar.

*

Egersaz sungatynyň

wekilleribilenkäntirkeşen, sazykändiňläp, oňaulysarpagoýýan adamsazdan baş çykarmaly bolsa, men şolugurdan halypabolup, şagirt ýetişdiräýmelidim. Soň tanymlar sungat ussatlary bolup ýetişen kompozitorlar: Nury Halmämmedow, Rejep Allaýarow, Rejep Rejebow, aýdymçylar: Nury Meredow, Aýdogdy Gurbanow dagy Moskwa konserwatoriýasynda okaýan wagtlary men hem Edebiýat institutynyň studentidim. Biz ýygy-ýygýdan duşuşyardy. Meniň eşiðýänim sazdy, diňleýänim aýdymdy. Atlaryny tutan kompozitorlarym meniň sözlerime “Oýar sen meni”, “Düýnden bäri”, “Aşgabadýň agşamy”, “Serhetçiniň aýdymy”, “Toýuňa çagyry meni” diýen ýaly birnäçe aýdym hem ýazypdylar. Meniň öz okan institutymda-da, nota sowadyna çenli öwredilmese-de, saz sungaty hakda ýörite kurs geçilýärdi. Ol kursuň sapaklarynyň köpüsi teatrlarda okadylýardy. Moskwanyň Uly hem beýleki teatrlarynda dünýä belli operalaryň onlarçasyny diňledim. Ol biziň okuw programmamyza girýärdi. Konsertleriň ýüzlerçesine tomaşa etdik. “Organ” diýilýän hemme uly şäherleriň konsert zallarynda bolup hem durmaýan (Türkmenistanda onuň ýekejesi-de ýok) saz guralynyň heňine gulak asdyk. Öz esasy wezipämiň gapdalyndan Moskwanyň Lunaçarskiý adyndaky teatr sungaty institutynda telim ýyl mugallym bolup işlänimde-de, eşiðýänim aýdymdy, sazdy.

Gepiň gysgasy (ýene gaýtalaýaryn), saz-söhbetiň içinde ýaýnan adam sazdan baş çykarmaly bolsa, men şoldum. Emma dünýä ineniňde saz duýgurlygy, ukyby bilen inmeseň, “dürtme gursakdan” netije bolmaýar eken. Öwünýändir öýtmäň, men gaty kän türkmen aýdymlarynyň tekstini ýatdan bilýärin. Maňa şol ukyp berlipdir. Emma ýekeje aýdymyň heňini dogry hiňlenmek ukyby welin maňaberilmändir. Hatda türkmen dutaryny çalmakda turuwbaşdan öwredilýän “Garybmyň” heňini-de dogry gaýtalap bilmeýärin. Men aýdyma hiňlensem, dostum Nury Halmämmedow: “Aýdym aýtmagyňy goýsaň, indiki stipendiýamda moroženoýealyp bereýin. Sen heňiň işini görýän ahyryn” diýýärdi. Sazy söýsemem, saz diňlemegi halasamam, heň yzarlamakda men “0” (nol). Ruslar beýle saz çöňňesine “Gulagyna aýy depipdir” diýýärler.

Beýiknemeskompozitory,soň "depme"
keraçanLýudwigwanBethowengulaklarydüýpdengapylandansoňam "diňlän" sazynyň heñininotageçiripbilýäreken. Ol gulagy düýpden eşitmese-de,roýalyň saz çalnandaky sarsgynyny duýup,mukam diňlemegi başarypdyr. Käbir adamlar welin,iki gulagy "jam" ýaly bolsa-da,saz diňlemegi başarmaýar.

Hakyksazmuşdaklarynyň mukamynähilidiňleýändiklerini,nädiplèzzetalýandyklarynyaýdypbiljekdäl. Ýöne hemme sazdan lezzet alyp bilýänler meniň ýekeje sazdan lezzet alşym ýaly keýp çekip bilýän bolsalar,onda olar örän bagtly adamlar. Geň galmaly,diňlämde lezzet alýan ýeke-täk sazým türkmen eserem däl,rus eserem. Ol awstriýaly kompozitor Iogann Ştrausyň "Ajaýyp mawy Dunaýda" diýen walsy. Oňa ýöne "Mawy Dunaý" hem diýäýärler.

Studentkäm meniň bir köneje proigriwatelim bardy. Men onda özümde bar bolan türkmen halk aýdym-sazlarynyň plastinkalaryny diňleýärdim. Nireden,nähili ýol bilen düşendigini (belki-de,konserwatoriýada okaýan ýoldaşlarym getirendir.) bilemok welin,otagymda "Mawy Dunaý" walsynyň plastinkasy peýda boldy. Onda Ştrausyň "Wena tokaýy" diýen walsy hem bardy.

"MawyDunaý" adyndanbellibolşy ýaly,Dunaý derýasynyň kenaryndan,suwundanuguralmalydy(Meniň çakym şeýledi.)Ol sazy diňlänimde,Dunaýy Murgap bilen çalşyryp gördüm. Şeýlebir täsin,şeýlebir ýüregiňi gobsundyryjy owazlara şaýat bolup başladym. Ulaldyp aýtdygym däl,men ol sazy telim ýylyň dowamynda ýüzlerçe,belki,ondanam kän gezek diňländirin.Şondan bäri kyrk ýyl geçse-de,ol walsy häzirem,mahal-mahal diňleýärim. Her gezek gaýtadan diňlänimde-de,ol sazda täze detal,täze owaz,täze özboluşlyklaryüze çykýar. Ol meni şeýlebir tolgundyryýar welin,käte endamymda akar sywuň täsirini hem duýýan ýaly bolýaryn.

Men ol sazy nähili diňleýärim?

Saz ýaňlanyp ugraýar.Gözümi ýumýaryn.Murgabyň kenary. Ýaz pasly,Gün dogmazynyň oň ýany. Dünýäniň ajaýyp mahaly.Iki kenaryny-da belent toraňnylar hem zagpyran pürli ýaşajyk ýylgyn hatarlary bezeýän derýa parahat akyp ýatyr.Derýanyň çep kenaryndaky egrem-bugram ýodajyk bilen oglanjyk ylgap barýar. Onuň aýagy ýalaňaç. Egninde kelte etekli çit köýnegi bar. Ol — men.Oglanjyk öz hereketini sazyň depginine goşup bökjekleýär. Wals gaýtalananda oglan ýeke aýagynyň üstünde durup,üç gezek pyrlanýar. Derýanyň giň aýlawynda suw lummurdaýar,tolkunýar,köwlenýär. Şol mahalam walsyň gaýtalanýan özeni başlanýar. Wals gaýtalanýar,suw köwlenýär,oglanjyk bokjekleýär.Walstäzeden gaýtalanýar...

Walsyň öwrümleri maňa iki hili many berýär.Birinji: çagalykdaky şatlykly,aladasyz pursatlar,toý,at çapyşygy,göreş...Bu pursat saz şadyýan owaz bilen ýaňlanýar.Ikinji—hasrat.Ogullary urşa giden eneler Murgabyň kenaryna baryp,walsyň tempindäki tolgunmany başdan geçirýärler,elewreýärler,başlaryny ýaýkaýarlar. Olaryň arasyndagarry enem,doganlarym,deň-duşlarym hem bar.Bu pursat walsy gözyaşsyz diňlemek mümkin däl.

Saz kipaýlar. Parahat durmuş dowam edýär. Wals janlanýar.Durmuş janlanyp başlaýar. Kenardaky oglanjyk ganatlary telim dürli reňke bezelen,älemgoşara meňzeýän kebelegiň yzyndaat salyp ýör. Kebelek gaçýar,oglanjyk kowalaýar.Oglanjyk gaçýar,kebelek kowalaýar. Oglan kebelegiň,kebelek oglanyň daşynda walsyň tempinde

Geň zat: menDunaý derýasynyň

Sen, hormatly okyjym, sazy, belkem, başga bir ýol bilen diňleýänsiň. Ol oz işiň. Ýöne

Şeyle ýolbilen ÖdenýazNobatýň aýdan “Ogulbeg”

Saz nâhili be'îk sungat! Hiç bir roman,hiç bir sahna seni be'yle derejede öz erkine,öz eline

16. 07. 86. Pissunda. Abhaziya.

Garadenziň kenaryndaotyrykak,Gylyç Mämmedowiç Kulyýew özüniň täze ýazan “Güljemalhan” romanynyň birbölüminidiňlemegimihaýyş etdi.Ol,eger ýalňyşmaýan bolsam,romanyň iň soňky parçasady. Bölekde Güljemal han per ýassyga bagryny berip,hyýal ýüwürdüýär. Ol hyýalynda görmegeý,daýaw ýigit bilen duşuşyp,her hili täsin wakalary göz önüne getirýär. Hyýal ýüwürtmäniň,göz önüne getirmäniň “serhetden” gatyrap geçäýýän ýerleri-de bardy.

Bölekokalypbolnandansoň,Gylyç Mämmedowiç olbaradamentiň pikirimbilmekisledi.Men adaty gönümelligim bilen,ýuwmarlap durman,iki sany bellik etdim.

—Birinjiden-ä,Gylyç Mämmedowiç,şuokalanbölekedil “Garakerwen” romanynyndaky ýaly çakdanaşauzynjümlerbilenagsaýar (Men “Garakerwen” rusdilinde çapedilende,neşirýat üçin ýazaniçkiresenziýamda şeýlenogsanlygybelläpdim.).Siziň bir gahrymanyňyz doklad edýän ýaly,arasyny kesmän,tutuş bir sahypalabam gepläýýär. Bu durmuşdan daşlaşmak bolýar. Durmuşda gepleýän adam hernäçe ýaňra bolsa-da,gürründeşi,iň bolmanda,“Hä”,”Hawa bilen” gepe goşulýar welin,gürrüniň arasyny bölýär...

Gylyç Kulyýew meniň belligimi dogry hasap etse-de,öwrenen endiginden daşlaşypbilmeýändigini boýun aldy.

—Ýene näme aýtjak?

—Ikinjiden,GüljemalhanTöresokygyzy,aýalambolsa,tutuş Merwiň,ulyiliň hany,Nurberdihanyň dulgalanzenany. Il oňa hormatly ene hökmünde garaýar. .Elbetde,enelerimiz,ýaňky Güljemalyň hyýalyndaky ýaly arzuwlara (halal manyda) gulluk etmedik bolsalar,bizem dünýä inmezdik. Ol ýaşayşyň,ömrüň kanuny.Ýöneşeýle-de bolsa,uly ilniň öz enesi hökmünde garaýan aýalynyň ýaşyryn arzuwlaryny okyja beýle derejede açyp görkezmek çökderräk bolýar. . .

Gylyç Mämmedowiç meniň ikinjibelligimbilenylalaşmaýandygynaýtdy.Men oňa Ýuriý Şaporiniň “Oktýabr” diýen operasyny ýatlatdym. Şol operanyň gahrymanlarynyň biri bolan W. I.Lenin eseriň ilkinji,köpçülige görkezilmedik nusgasynda öňe çykyp,uzyn ariýany zowladyp ýerine ýetirýär eken. Soňky nusgada bolsa Lenin aýdym aýtmaga derek,geplemek bilen oňdurylýar. Dogry,Leninem adaty adamlar ýaly,aýdymam aýdandyr,arak-şerabam içendir,gybatam edendir.Ýöne,ony öňe çykyp aýdyma zowladyp duran edip görkezmekden saklamaklary örän ýerine düşen çözgüt. Adaty adamdygyna garamazdan,Lenini sungat eserinde beýle derejede edip görkezmek ýerliksiz bolardy.Güljemal hanam,meniň pikirimçe,şeýle bolmaly. Olam öz derejesinde Merwiň Lenini ýaly adam...

Gylyç Mämmedowiç meniň delillerimi kabul etmedi. Belkem,ol mamladyr.“Kim gaýkyny söýer,kim küýkini!”

Krym,Koktebel,1987.

Şugünirsagatdokuzuň ýaryndaAşgabadyň
AndalypköçesindeTürkmenistanKompartiýasynyň MerkeziKomitetiniň
birinjisekretarybolupişlänMyhammetnazarGapurowagabatgeldim. Ol koçäniň beýleki tarapynda,agajyň saýasynda kimdir birine garaşyp durana meňzeýärdi. Daýaw,gelşikli,kaşan geýnen,garramandyr.Men ony baş-altı ýyl bäri görmändim.

Menköçedengeçip, ýaşulynyň ýanynabardym. ,Olgadyrlysalamlaşdy-da, özi işleýändöwrümdemeniň sowgat beren kitaby mypensiýa çykandanson okandygyna ýatdy. Ol eseri okandygyny tekrarlamak bolýan ýaly: “Kitapda türkmen tireleriniň konsolidasiýa meselesi örän oňat çözülipdir”- diýdi.

M. G. Gapurowmeniň Türkmenistanamykly göçüp gelendigim baradaky habarymybaş atypmakullady.

—Her kim öz Watanynda ýaşasa ýagşy!

Menoňa:

—Muhammetnazar Gapurowiç, siz köpigören adam: urşadagatnaşdyňyz, komsomol, partiýa işlerinde-de işlediniňiz, uzak mahallaprespublikanyň ýolbaşçysy hem bolduňyz—diýdim. —Siz Türkmenistanyň şugünki ýagdaýyndan ähli bahaber ýärsiňiz?

Gapurow ýüzümedikanlap seretdi-de:

—Tagan, —diýip, ady mader ek familiýamy tutdy. —

Beýlesowalajogapga ýtarmakmaňa ýeňildüşmeýär. Hakykaty aýtsamam, öwünýän ýaly görnerin. Sebäbi men 17 ýyl Türkmenistanyň ýolbaşçy boldum. Sen ykdysady meseläni göz önüne tutýaňmy? Halkyň ýaşayyş derejesiniň nähilidigini hemmeler görýär. Ýöne hemmeleriň görse-de üns bermeýän bir meselesi bar...

—Ideologiýamy?

—Ideologiýa. Şol meselede biz goňşy döwletleriň önünde-de gelşiksizräk ýagdaýda galýarys.

—Ol ýalňyşynadip düzedip bolarka, ýaşuly?

M. G. Gapurow mekir ýylgyrdy.

—Indi ony diňe wagt düzedip biler...

1-nji iýul, 1997.

Iki aýa golaý Murgapda, obada boldum. Şu gün Aşgabada dolandym. Ýeke setirem eser ýazmadym, diňe publisistiki kitaplary hem Sergey Woroniniň “Mandarinowyýe korki” diýen hekaýalar we powestler ýyggyndysyny okadym. Toýa, ýasa gatnaşdym, mellek işledim.

21. 08. 1997.

Obadabolangünlerimiň birinde Gojugyň toýunyň-ýasynyň bezegi Hudaýberdi işan Saparoglundyň öýüne salamabardym. Ol örän täsin adam, SSSR döwründe namaz okamagy taşlap, SSSR ýykylandan soň, namaza başlanlardan däl.

Işanagaklassyky edebiýatdan, esasanam, Magtymguly bilen Nowaýy dankäň goşgulary ýatdan bilýär, edebiýata, durmuşatankydygöz bilengaramagy başaýar, syýasat, dünýä ýagdaýy bileng zyklanýar. Ýaşynyň bir çene barandygyna garamazdan, ol örän ýatkeş. Bu gezegem ol ikimiziň aramyzda edebiýat hakda-da gürrüň boldy. Ol Magtymgulynyň goşgularynyň käbirini bagşylaryň ýoýup aýdýandyklaryndan mysallar getirip zeýrendi.

Hudaýberdi işan uzak gürrüňleşikden soň maňa ýüzlendi-de:

—Hälimi-şindi ýaňlanyp duran, Aksaçlyperişde”

diýen aýdymy aýtmalaryny goýdular welin, aýdymyň manysy Saparmyratpatyşanyň özgulgyna ýetäýdi öýdýän?—diýdi.

Men işan aganyň ýüzüne sowally nazar aýladym. Ol çalaja ýylgyrdy.

—Düşünmediňmi?

—Düşünmedim,işan aga.

—Düşünmedik bolsaň,düşünip goý. Şol aýdymy aýtmak gaty hebes.

—Onäme üçinhebes? Aýdymaýdymdyr-da...

Işan aga Allatagalallanyň edil ýanynda oturan ýaly bolup gepledi.

—Allatagalallaöz perişdelerine tabşyryk paýlady. Her kime-de özüne ýetik borç berdi. Şonda olMelekül-möwt hem diýilýän Ezraýyl perişdäni ýanyna çagyryp,oňa: “Sen adamynyň janyny alýançy bolarsyň” diýdi. Ol habary eşiden Ezraýlyň gara saçy ap-ak boldy galaýdy. Elbetde,Hudanyň buýrugy bolsa-da,adam janyny almak ýeňil iş däl-dä. Üstesine-de sen iň ýigrenji perişde bolup galýaň.Şunlukda,Hudaýyňperişdeleriniň arasynda ýekejesi ak saçlydyr. Olam Ezraýyl perişdedir...Indi bizem öz patyşamyzy adamyň janyny alýan ak saçly perişdä meňzedip aýdym aýdyp ýörsek.Maňa-ha şol aýdym ýaranok. Hudaýy tanaýanyňhiç haýsy-da ol aýdymy halamaz.Gaty birhili bolýar-a...

6. 07. 97.Murgap.

Döwürdeşlerimiziň	aňynamäkämornaşypgiden	“student”
diýenlatynsözünüdöwürdeşlerimiziň		aňyndan
çykypgiden,gönümelmanysynagörädinimedresäniň	okuwçysydiýenmanyberýän	“talyp”
diýenarapsözibilen	çalşyranbolmakdannämeutýarkak?	Medeniýetimiz ýokarlanýarmyka?
Özdilimizegeçdigimizbolýarmyka?		

*

PrezidentNyýazowyň	ile	çykanda	100-200
dollarpaýlamagyprezidentderejesindäkiadam	üçinonçaklygelşiklidäl	ýaly.	
			2004.

Ýigriminjiasyryň		ikinci
ýarymyndatürkmenedebiýaty,hasbeteremtürkmen sungatygeçenasyrlaryň		hiç
birindebolmadykderejede	ösdü. Onuň	sebäbitürkmenmedeniýetidünýäniň
ösenmedeniýetibilengatnaşykda boldy. EsasanamSSSRhalklarynyň medeniýetindenkänzat		
öwrendik. Emmatürkmenmedeniýeti,SSSRhalklarynyň		islendiginiň
medeniýetibilendeňeşdirilende,esliyzagalady.		Onuň
sebäbibolsabizdemedeniýetetebigattarapyndanmedeniduýgyberilmedik		ÇaryAtaýew
ýalyhünäriboýunçaykdysadyýetçi	ýa-daOrazgeldiAýdogdyýew	
ýalybisowathemkomsomolyň “tur,otur,kersengetirleri”	ýolbaşçylyketdiler.	Olarbiziň
medeniýetimizi ösdürmägedereközpes şahsymedeniýetiniň derejesine çenliaşakdüşürdiler.		
		1995.

Şugünpoçtadangelýärkäm,Türkmenistan Ýazyjylarbirleşiginesowuldym.Ol ýerde Atamyrat Atabaýew bilen çagalar ýazyjysy Kasym Nurbatow bar eken.

Ylymlaryň kandidatybolanysebäpli,okuwkitaplarynyň programmasyny düzmäge dedahyllyK. Nurbatow: “AtajanTaganyň eserleriniň hembiografiýasynyň geljek ýylyň okuwprogrammalaryndan aýrylandygyny” aýtdy.

Men ol habara geň galmadym. Meni diňe okuw kitaplaryndan däl,tutuş edebiýatdan öçürmek üçin ähli çäreleriň görüldigini bilýärim ahyryn.

25. 09. 97.

Ýazmagataýynhasaplaýan “Ýekegözoglan” atlyhekaýamaaslagirişipbilemok.Şu gün sekizinji gezek ýazan birinji sahypamy ýene ýyrtyp taşlamaly boldum.Eseriň birinji jümlesi,ilkinji abzaslary maňzyňa batmasa,yzy hem ýöremeýär. Bir hekaýanyň bir sahypasy üçin näçe kagyz garalanýar,näçe wagt ýitirilýär! Bu görgüleriň näme üçin gerekdigine özümem düşünemok.

26. 09. 97.

“Başyňa ala ýabylynyň gününü salaryn”,“Başyňa ala ýabylynyň güni gelsin” diýen gepiň manysynyçaklaýanam bolsam,anyklaşdyrmak üçin Kaka Salyha jaň etdim. Jogap göwnümden turmady. Tejen Nepes hem gümürtik jogap berdi. Ahyr ýazyjy Atda Durdyýew onuň manysyny düşündirdi.Asyl,ala (agzynyň töweregi pis açan) ýaby öň zamanlarda halanmaýar eken.Özüni sylaýan adam beýle ýabyny münmändir. Ala ýabyny münüp,bir obanyň çetinden baraýsaňam,seni oglanjyklarakesekledip,hatara goýbermän masgara edýär ekenler. Muny bagşy goňşym Hangeldi Annamyradow hem tassyklady.

27. 09. 97.

Şu gün goňşymyz gelin edindi. Agşamlyk toýhana bardyk. Saçagy bereketli dabara başlandy. Ýöneýigit bilen gyz welin mahaly bilen özyerlerine gelip oturmadylar. Olar märekäni kän garaşdyryp,ahyr toýy bezediler. Derrewem adamlaryň arasynda “hyşy-wyşy” peýda boldy. Asyl toý sebäpkärleriniň gijä galyp gelmekleriniň syry bar eken. Öýlenýän ýigidiň täze köwşüni ogurlapdyrlar. Ol başga aýakgap tapylýança,garaşmaly bolupdyr.

*

Seniň belentderejedäkiadambolupgörünmegiňe,belkem,özdöwürdeşleriň pesderejesisebäpkärdir.

*

Tejribesiartdygyça,köpokap,köpbilidigçe,ýazyjakagyzgaralamakişiaňsatdüşäýmeli ýalywelin,tersinebolup çykýar. Belkem,oňa ýazyjynyň gowy bilen horda parh goýmak ukybynyňkämilleşýändigigi sebäpkärdir.

*

Şu gün Ýuwaş okeana suwa düşdim. Ol ýuwaş däl, däli eken.

Adyň Ýuwaň, özüň däli.

Ýuwaş umman! Ýuwaş umman.

Garly dag dek ak gomlaryň.

Haýran edýär aklyn hemmäň.

Özüň däli adyň Ýywaş...

(Goşgy ýöremedi.)

02.12.1987, Hanoý.

Ruslarda “toý generaly” (“Swadebnyý general”) diýen düşünje bar.Onuň esasy manysy bolsa,gowy daş sypat bilen çapraz gelyän içki mazmun. Generallaryň agramy,öňi

bilen olaryň harby edermenligi bilen ölçelmeli. Olaryň daş sypaty nernäçe bigörk hem bolsa, söweşukyby esasy häsiýetnama bolýar. Ýöne däri ysyny almadyk, söweş täliminiň nämedigini bilmeýän, toýy-saçagy bezeýän generallar hem bolýar. Olar diýseň syratly, üstesine-de ortaça derejedäki märekäniň göwnünden turýan söz tapmaga-da ökde bolýarlar. Ýolbaşçylaram olary gowy görýärler. Şolara toý generaly diýilýär.

Men şeýle generallaryň birine Moskwa şäheriniň “Nowodewiçýe” gonamçylygynda ýazyjy N. S. Tihonowjaýlanan pursadygabat geldim. Boýy 2 metrden belent bolmasa pes däl, çakdanaşa görmegeý, syrdam general-maýor kopçüligiň gapdalyndan iki tarapa gezmeläp, gölegçilere serenjam berýärdi. Hemme kişiol owadan generala seredýärdi.

Men ýanymda duran terjimeçi şahyr Naum Isaýewuç Grebnewden:

—Ol general Nikolaý Semýonowiçiň garyndaşymy?—diýip soradym.

Ýok-la—diýip, Naum Isaýewiç elini silkip goýberdi. —Onuň Tihonowa hiç hili dahyly yok. Oňa “Toý generaly” diýýäler. Häzir ol “Märeke generaly”. Olary uruş üçin däl-de, märeke bezemek üçin saklaýarlar. Häli görseň, ol generalyň derekli bir işi hem yokdur-da, boş stol saklap, aýlyk alýandyr. Toýa, ýasa garaşyp, pişesiz oturandyr...

Her işiň, şol sanda edebiýatyňam öz toý generallary bolýar. Ýöne biziň Sapar Öräýew ýaly awtorlarymyza daş sypatynyň owadanlygyna görä däl-de, ýaranjaňlyk ediş derejesine görä “generallyk” nyşanyny berýärler. Edebiýatyň “generallary” köpçülik işlerine gatnaşmaga, öňe çykyp söz sözlemäge mydam döwtalap. Şonuň üçinem olar hálimi-şindi telewizorda çykyş edýärler, uly-uly kabul edişiklere çagyrylýarlar, harajatyny döwletiň çekýän daşary ýurt saparlaryna äkidilýärler. Ilçilikde ol “generallaryň” uly ýazyjy hasap edilýän bolmagam ahmaldyr.

1979—96.

Aleksey Panteleýewiň “Çalaacykgapy” diýen ýygyndysyny okadym. Göwrümlü kitaba ýatlamalar, ýolýazgylar hem Leningrad blokadasynyň wakalary baradaky gündelik girizilipdir. Gündelik has-da täsir galdyrýar.

Geň zat: rus ýazyjylarynyň hemmesidiýen ýaly, intelligensiýasynyň bolsa agramly bölegi gündelik ýöredipdirler. Ol geçen asyrdan hasam ýörgünli bolupdyr. Häzirem gündelik ýöredýän rus ýazyjylarynyň sany gaty kän.

Türkmen ýazyjylarynyň welin çynybileng gündelik ýöredýäni yok bolsagerek. Bar hem bolsa, okyjy-ha bilenok. Dogry, Ata Atajanow nireden bolsa-da, bloknotyny çykaryp (Men beýle häsiýeti halamaýaryn. Ol ýasamalyga golaýlaýar. Belligi ile görkezip etmek hökman däl) köpün öňünde bir zatlar ýazyşdyrýar. Ýöne ol hem deslapky makala üçin edilýän žurnalist bellikleri bolaýmasa (Ata Atajanow ýazyjy gündeligini döretmän dünýäden ötdi).

Kaka Salyhdanalyp, Mämmedurdy Annagurdowyň (Oňa “Möjekaga” diýýäreenler) “Döwür, adamlar, ýyllar...” diýen ýatlamalaryny okadym. Ol, esasanam, awtoryň öňki kitabynyň gaýtalamasy bolup çykypdyr. Ony gündelik hasap edýänlerem bar. Ýöne ol gündelik däl. Ol uzyn ýazylan ýatlama. Ýewropa hem rus awtorlarynyň ýatlamalary başgarak ýazylýar. Oňa garamazdan, öz döwrüniň täsirli wakalaryny örän oňat bilýän awtoryň kitaby şüweleňli okalýar. Bize şol wakalary “Möjek agadan” başga hiç kim beýan etmedi, wakalaryň içinde bolan şol awtordan başga hiç kim ony ýazyp hem bilmezdi. Alym awtoryň eden işiniň gymmaty hem şondan ybarat.

Özü-m-ä kâbir çepereseriokanymdanakyly-başly
ýazylangündeligi, ýatlamanyokanymyhasgowygörýärin. Çünki gündelik – konkret, hakyky
waka, durmuşyň onçakly ýoýulmadyk fakty. Gündelik — ýatlama, hut şonuň üçinem
gymmatly hem höwes bilen okalýar.

2. 10. 97.

Martynow Lermontowy,Dantes Puşkini öldürüp,Kaplan Lenini atyp taryha girdi.

✱

14-15 ýaşlybirobadaşymokuw ýylynyň başlanmazynyň öň ýanyMary şäherinegidipbirtoparokuwkitaplaryny,esbaplaryny,jigilerine-debirkikgsüýji-kökealypdyr. Onuň alan zatlarynyň hemmesi bir tor haltajykda eken . Ýetginjek toryny köçäniň gyrasyndaky agajyň şahasyndan asyp,uniwermaga girýär. Iki minutdan daş çyksa,oglanyň tory asan ýerinde ýok. Ol oba gelensoň,gabat gelene şäherlilериň erbet adamdyklaryny geň galyp,gürrüň berýär.

Wah,hemmekişiniñ ýüregi şolgojukly ýetginjegiňki ýalybolsa,düňýä bireýýämdüzeläýmejekmi!

✱

Geniý ýalňyşybamakmaklyketmese ýagşy. Çünki onuňeden ýekeje ýalňyşsyny müň sany akyllynyň ömürboýy eden akylllylygy-da düzedip bilmez.

*

Hudaý —adamlar üçintapylgysyzgaçybatalga. Praktiki çözüdi ýok meseläniň çözüdiniň bardygyny ynandyryjak bolanlarynda“ýüki” Hudaýyň üstüne ataýýarlar.

✱

1985-2000-nji ýyllararalygyndakitaplaryny“Şulardan-abirzatöwrensebolar”diýipokanprozaçylarym:
KömekKulyýew,AhmetHalmyradow,AgageldiAllanazarow,Osman
Ödäýew,TaňryberdiHojakgaýew.

*

Telewizoryaçdym. Uzynboýly,garamurtly,görmegeý ýigit:

Öpüşmekdenbiriş bitmez,

Tur,gaýt,oglan,sababoldy! —diýipaýdymaýdypdur.

Gowy aýdym.Ýöne gelşiksiz.Umuman,erkek adam aýalyň dilinden aýdym aýdanda,ony,näme üçindir,germafreditdir (hem erkeklik hem aýallyk jynsybar adam) öýdýärsiň.

✱

Watançylykurşydöwründe,biziň obamyzdaakylasygmajak ýalybolupgörünýänbirtopardüşnüksizlikbolupdyr. Olardan birini mysal getireýin. İn kiçisinden in ulusyna çenli ýaşy hem saglygyna görä urşa gatnaşaýmalyalty doganyň biri-de Watan goragyna çagyrylman,bir kempiriň üç-dört sany maýda çagaly ýeke ogly çagyrylypdyr(Uruşda wepat bolan meniň kakamam şol ýalňyz enäniň ýeke perzendi eken).

✱

1950-nji ýyla çenlibiziň“Gyzylmeýdan” diýen ýasamaatgöterýänobamyz “Bolşewik”,“GyzylOktýabr” hemKalininadyndaky üç sany çaklaňjakolhozpanybaratdy. Soň “Bolşewik” bilen “Gyzyl Oktýabr” birleşip,häzirki Murgap etrabyň “Ýalkym” geňşligine öwrüldi. Kalinin adyndaky kolhoz bolsa (Häzir onuň ady “Täze ýol”) Mary etrabyň düzümine girdi.

Men şolbiroba—üç kolhozdanBeýikWatançylykurşunyň söweşlerinehem “Işçibatalýony” diýilýängullugagidip,gaýdypgelen-u- gelmedikleriň sanawyundyüzmeğiýüregimedüwdüm. Çünkiýene 15-20 ýyldan olaryň atlaryny dolybiljek adam hem tapylmaz öýdýärim.Hatdaşu mahalam diňe ozalky iki kolhozdan bolan sanawy-da gaty kynlyk bilen jemledik.

Emmama glumat ýygnamak üçin “Täze ýol” geňşligindenurşagatnaşyp,“çepeliniň süýembarmagyny” aldyryp gelenbir ýaşula ýüztutdumwelinol: “Aý,olar ýalyspiseknämä derkar?” diýengeň sowalberdi.

Aşakdakyentekdolydäl(“Täze ýol” geňşligindenmaglumat ýok) sanawdyüzmägegatnaşanobadaşlarymAtaAtaballyýewe,MeretBabaýewe,DurdyJumageldiýewe,IllamanTaganowa,Oraz Öweznyýazowa,Ogulbeg Öweznyýazowa,MyratMämmedowa,AbdyllyBakyýewe,Oraznyýaz Çerräýewe,MeretJumaýeweminnetdarlykbildirýärim.

Elbetde,sanawy gutarnykly toplamak bize başartmadyk bolmagy-da ahmal.Şonuň üçinem meniň ýazgymaobadaşlarymdan kimdir biriniň ady goşulman galan bolsa,men onuň ruhunyň hem garyndaşlarynyň önünde ötünç soraryn.

“Gyzyl meýdan” oba “Bolşewik” kolhozyndan.

- 1.OrazSalyh
- 2.KerimSapar
- 3.AtaballyAbdylly
- 4.Çary Ýemmet
- 5.Baga Ýemmet
- 6.HommatjumaDerýa
- 7.BaýjanAga
- 8.AtaAtagarry
- 9.KüleAtagarry
10. ÇaryAtagarry
11. KerimOraz
12. RahymOraz
13. AtajanAkmyrat
14. NuryAkmyrat
15. Sähet Çakan
16. Paş Amanberdi
17. NepesNuly
18. AnnaNuly
19. HajyNuly
20. ÇaryNuly
21. MeretBaba

22. AtaBelmyrat
23. NazarDöwlet
24. SaparNazar
25. Juma Öwezmyrat
26. ÖwezgeldiMergen
27. BabaAmanberdi
28. DurdymyratGulberdi
29. BazarDurdynazar
30. AgaDurdynazar
31. AllaberdiSapar
32. ÇaryAnnamämmet
33. MeşşewAnnamämmet
34. DurdymyratMeşşew
35. AmanIlmyrat
36. IlmyratAtajan
37. MeretdurdyAgamja
38.Agamja
39. Esen Kellemen
40. MuhyKellemen
41. ŞamyratGojuk
42. Oraz Şamyrat
43. Gurban Şamyrat
44. ÇaryGarry
45. DurdyGarry
46. Ballaý Çary
47. Jetdi Çary
48. ÇaryMergen
49. ÝazyMergen
50. JumaAtahan
51. AtdaAtahan
52. GeldiAtahan
53. ÇaryAtahan
54. SaparGeldimämmet
55. MuhammetmyratAtajan
56. OrazKölili
57. DurdyKölili
58. DurdyJumageldi
59. ReşitAtajan
60. OmarGurban
61. PaýzyAgar
62. RahmanHojamguly
63. Gylyç Çör
64. Myrat Çör
65. Tagan Öwez

66. BazarBerdi
67. MeretBerdi
68. AnnaHojamyrat
69. HanArap
70. AkmyratAtageldi
71. Gurban Ýagşy
72. HydyrgulyHonnaly
73. JummaAlekber
74. RejepAlekber
75. HojamuhammetTäşli
76. SaparmuhammetTäşli
77. ŞamuhammetTäşli
78. AkmuhammetTäşli
79. TahyrBazar
80. IshakBazar
81. MeretLuma
82. OrazberdiJuma
83. GurbandurdyGurt
84. AlladurdyGurt
85. OrazdurdyAtda
86. JoraAga
87. MeretgulyJora
88. HojagulyJora
89. HommatMürrän
90. MämmetgulyJuma
91. MotanPälwan
92. BerdiHudaýnazar
93. AkmämmetHümmet
94. GaraAtageldi
95. Oraş Atageldi
96. GylyçdurdyAtageldi
97. ŞajaGara
98. Teke Öwlüýguly
99. Oraz Öwlüýäguly
100. BerdiAky
101. AtalyBatyr
102. AgaAta
103. KābeAtahan
104. NuryKakajan
105. ÖwezKakajan
106. AtaKakajan
107. HaşymKakajan
108. AgaArabaçy
109. BerdiArabaçy

110. HojagulyAta
111. GeldiAgar
112. GurtgeldiWelmämmet
113. AgaBurkaz
114. ŞükürSeýitjan
115. BerdimyratMeşşew
116. AtaTeke
117. SuhanTeke
118. Gara Çary
119. Orazbaý Orazguly
120. ŞirliPalta
121. GarlyTogtamyş.

“Gyzyl meýdan” oba “Gyzyl Oktýabr” kolhozyndan:

124. Bazar Durdy
125. Mahmyt Durdy
126. Rejep Durdy
127. MämmetHutdy
128. Çary Rejep
129. Sähetmyrat Rejep
130. Gurban Orazmyrat
131. Berkeli Aly
132. Ata Orazmyrat
133. Ahmet Mollahan
134. Sary Süleýman
135. Artyk Çary
136. Nobat Muhammet
137. Atabal Söýün
138. Hojamma Söýün
139. Oraz Baba
140. Tejen Aly
141. Baýramgeldi Baýja
142. Sapar Başım
143. Gurbangeldi Sapargeldi
144. Muhammet Teke
145. Çary Teke
146. Oraz Öweznyýaz
147. Ata Abyl
148. Rejep Baba
149. Ata Mämmedi
150. Hommat Atda
151. Baba Annamuhammet

152. Illä Annamuhamet
153. Gylyç Annamuhamet
154. Annageldi Aşyr
155. Ata Rahmanguly
156. Hojamuhamet Rahmanguly
157. Berdi Rahman
158. Öwezduurdy Agajan
159. Täzebaý Çomma
160. Oraz Annaly
161. Allan Berdi.
162. Mämmetnur Serdar
163. Öwez Goçmämmet
164. Omar Goçmämmet
165. Gylyç.....?
166. Söýün Başım
167. Çary Başım
168. Akmämmet Başım
169. Oraz Hudaýberdi
170. Hommy Rahman
171. Salyh Rahman
172. Ata Ora
173. Seýit Gully
174. Japar Seýit
175. Nurmämmet Seýit
176. Allaly Anna
177. Myrat Mämmet
178. Meredaly Kartana
179. Ata Nurmyrat
180. Muhammedoraz Tagan
181. Gurban Tagan
182. Aýdogdy Çaryýar
183. Baba Amanberdi
184. Ata Guljar
185. Rüstem Seýit
186. Sapar Lolluk
187. Öwez Ablaly
188. Atajan Öwez
189. Nurgeldi Gowşut
190. Annadurdy..... ?
191. Kakabaý Baky
192. Akmyrat Baky
193. Aga Baky
194. Juma Çyplak
195. Mäti Kelew

196. Ata Kelew
197. Zakyryan Öwez
198. Annaoraz Annaçary
199. Pohly Annaçary
200. Muhammet Nepes
201. Ýalkap Tat
202. Ata Kese
203. Çary Kese
204. Seýit Gully
205. Muhammetberdi Aba
206. Gara.....?
207. Nurberdi Ummat
208. Ata Suhan
209. Gurt Mämmet
210. Ýaýlym Kör
211. Ýagmyr Atajyk
212. Başim Halsähet
213. Bally Hanbaý
214. Atabally Seýit
215. Rahmanguly Allaguly
216. Aşyr Nury
217. Muhammetmyrat Işan
218. Abyl Akmämmet
219. Ata Amanberdi
220. Söýün Paşşy

2004,Murgap.

Türkmen telewideniýesiniň žurnalistleri,birhili,akyldan daşlaşan ýaly. Olaryň agyz dolduryp aýdýan habarlaryny diňleseň,häzirki wagtda tutuş Ýer şary,beýik hem ösen döwletleriň ýolbaşçylary-da: “Ylymda,medeniýetde,tehniki progresdeTürkmenistandan öňe giden ýurt ýok. Bütün dünýä Türkmenistandan görelde almaly” diýip gygyryp ýören ýaly. ”Garaşsyz,bitarap Türkmenistan” diýen sözler-häjuda-da kän gaýtalanýar.

Bir zat gaty kän gaýtalanýberse-de suwjuklyk ýüze çykýar.

1997.

Ýaşynyň bir çene ýetendiginegaramazdan,kyrk-elli ýylbile ýaşap,goldolyogulgyz,agtyk-çowluk ýetişdiren är-aýalyňam “towly” ýaşayanagabatgelyärsiň.Goja-da,kempirem,bir-birinden kemçilik gözläp,bir-birini “ýeňip” bilse armansyz. Bu ýaşdan soň,çaý süzüp,gowudan-gowy gürrüň edişip oturmaga derek yrsarap,äri aýalynyň,aýaly äriň üstüne hüjüme geçýär. Hüjüm edişer ýaly göwne ýakymсыз gep aýdylmadygam bolsa,sähelýapyşalga nägilelige bahana bolýar.Men beýle ýagdaýa öz obamyzda-da,öz garyndaşlarymyň arasynda-da käte-käte gabat gelyärin. Ýöne beýle zat,seýregem bolsa,ata-baba döwründe-de bolar eken.

Beýikrus ýazyjysy L. N. Tolstoýňam ömrüniň soňky ýyllary şeýledartgynlykda—
“goja-kempirsöweşiniň” içindegeçendiginibilýäris. Ýazyjynyň aýaly Sofýa Andreýewnanyň
çakdanaşa “maýdalyk” edendigini, şeýlegurplymaşgalasynda-dapul
üçinjenjelturzandygynyonuň öz ýatlamalarynda, Tolstoýň gündeliklerinde okaýarys.

Rus ýazyjysy Wikentiý Weresayew özüniň iň soňky kitabynda Tolstoýlaryň
maşgalasyhakda ýazanda şeýle bir wakany ýatlaýar. Sofýa Andreýewnabilen ýygy-
ýygýdanharçaňlaşmaly bolýanbeýik ýazyjy bir öwraaýalyndanzeýrenip:

“Meniň aýalymyň elinde rezinden ýasalan bir çagajygy bolsa, özem ulalmasa-
da, ösmese-de. Üstesine-de ol çaganyň mydama içi geçse...” diýip, arzuw edipdir. Şeýle
bolsa, aýalynyň Tolstoýaýerliksiz iňirdemäge eli degjek däl eken.

*

Özümden onýaş uly, henizem “ýaş ýazyjy”
diýlip atlandyrylýan D. diýentürkmenprozaçysynyň näsaghanagirip-
çykandygyny eşidip, öýüne jaň etdim. Saglygyny soranym üçin ol maňam innetdarlyk bildirdi-
de:

—Başga aýtjakzadyň barmy?—diýip, ýaşuly hökmünde, haýbatly gepledi—Meniň
uzakgepleşmäge mümkinçiligim ýok.

—Näme, saglygyň entek...

—Saglygym gowy. Ýöne men häzir uly bir eseriň üstünde işläp otyrdym. Telefonda
gepleşip durmaga wagtym ýok.

Mengeňem galman, gaty hem görmän, “ýaş ýazyja” döredijilik rowaçlygyny diläp, onuň
bilen hoşlaşdym-da, Çingiz Aýtmatow, Resul Gamzatow, Nikolaý Tihonow, Berdi Kerbabaýew
ýaly edebiýatläheňleriniň öýüne jaň
etmek hasapdäl, hatdabimahalrak gapylaryndan hem barandöwürlerimi ýatlap, öz-
özümden utandym.

Hawa-da, kiçi adam emeli ýa-dagelşiksiz hereket bilen emuly görünmek isleýär.
Belki, “ýaş ýazyjy” D. hem meniň önümde ulalmakçy bolandyr.

1996.

Men durmuşa gaty tankydy göz bilen garaýan bolsam gerek. Giňräk bolaýmaly
welin... Ozal çakyry çykan sözlerden, günde-günaşa gaýtalanyp ýörlen pikirden ybarat tost
aýdylsa-da, emeli ses bilen goşgy okalsa-da, baş-alty adam üýşen myhmançylykda gaty gije
çenli oturylsa-da, keýpim bozulýar. Ýorganyna görä aýak uzatman, şeýle zerur hem
dälkä, karz-kowala girip, diňe şöhrat üçin “Teležka bagşyly” toý edýänleri-de halap
baramok.

Dekdüýn hem şahyr Gowşut Şamyýewe: “Sengoşgy okasaň, gaharymgeliberýär.
Sebäbi sen goşgyny öz sesiň bilen däl-de, aglamjyraýan ýasama ses bilen okaýarsyň”
diýdim. Ol meniň belligimi kabul etmedi. “Göwnüňedir” diýdi. Onuň belligi halamandygy
ýüzüniň üýtgänindenem bildirdi.

“Düýe özböýnunyň egridigin bilmez”. Belki, meniň özümde-deile edýän belliklerime
jogap boljak kemçilik bardyr. Menkişä bellik etmek endigimi goýmaly. Emma
başarmaýaryn. Ýigrenmeýän, hasam, sulhum alýan adamlaryma olaryň edýän hereketleri

barada öz pikirimi aýdyp goýberiberýärim. Men ony aýdylýana bähbitdir oýdýärim. Emma...

Türkmen ýazyjylarynyň aglabaköpüsieserleriniokap,bähbitlibelliketseňem,halamaýarekenler. Diňe öwgüli sözler aýtmaly. (Galamdaşlaryna belet bolany üçin bolsa gerek,Atamyrat Atabaýwe kemçiliklerini görkezmegi haýyş edip,golýazmaňy berseň,iň soňky sahypasyna diňe “Genialnyý!”diýip ýazýar-da,yzyna gaýtararaýýar.)Olar göze dürtülip duran kemçiligini aýtsaňam,bellikden peýdalanmaga derek,bellik edeni ýigrenýärler.Men muňa Moskwadan göçüp gelenimden soň has-da göz ýetirdim.

*

TejenNepesow şugünkitürkmenpoeziýasyna,esasam,ýaş şahyraAýnázikHojagulyýewanyň “Ýürek öňkidäl” diýen ýyggyndysyna(Menolgowykitabyzalokapdym) syn ýazypdyr.

Makala 14 sahypadan ybarat. Ýöne onuň tutuş üç sahypasy ýewropa klassyklaryndan alnan sitatalardan ybarat. Onda-da kimlerden! Geýne,Žukowskiý,Batýuşkow,Baratinskiý,Sant-Býöw...

Tejenolmakalanyýowuzredaktoryň gözibilenokapbermegimihaýyş etdi. Men aýdyşy ýaly hem etdim. Makalanyň ahryna bolsa şeýle sözleri ýazdym: “Sarpaly molla Tejen! Esasy obýektden çykyp gidýän ýerlerini kesdim.Sitalaryň,deňeşdirmeleriň edil Aýnázigiň kitabyna degişli däl ýerlerini aýyrdym.Batýuşkownyň,Sant-Býöwiň setirlerinişu günki türkmen poeziýasy bilen deňeşdirmegiň näme zerurýetlik bar?Bir Şiller bilen Petrarkadan mysal getirmänsiň,gaýry ewropa klassyklarynyň ählisi seniň makalaň içinde elleri gylyçly aýlanyp ýör.Žorž Sand,Merime,Çernişewskiý... Bu nä dissertasiýamy?... ”

Hawa,menmakalany çynymbilenokap,buişe “ýelmeşmeýän” sitatalarykesişdirýärim,gerekliäklerinitürkmença terjimeedýärim(Tejendesitatahaýsydildebolsa,şoldildehemmakalasalaýmakhäsýetbar).

Awtorredaktirlenenmakalasynyokap,meniň edenbellikderimiň hemmesibilenylalaşýar,wagt ýitiripokandygym,känzähmetsarpedendigim üçin çäksizminnetdarlykbildirýär,“Şeýdip,birek-biregiokaşmakdanpeýdakän-ow!” diýýär.

Emma şolmakalagazýetde ýa-da žurnalda çykaýsawelin,edilenbellikleriň ýekejesi-degöz öňündetutulandäldir. Bu diňe Tejen Nepes bilenem şeýle däl...Men düşünmeýärim.Belkem,türkmen awtorlarynyň psihologiýasyna belet şahyr Atamyrat Atabaýew,okamaga powest berseňem,üç-dört sany harp ýalňyşyny düzedäge-de,iň soňunda “Genial!” diýip ýazmak bilen çäklenýär welin,belkem ol mamladyr.

5-nji maý,1997.

Men özgylyk-häsýetimdekemçiligiň,gapma-garşylygyň kändiginibilýärim. Emma olary düzetmegi welin başarmaýaryn. Mysal üçin,men bazardanbaş kg.kartoşka alýaryn. Satyjy daýzanyň öz bähbidini arap,galp çekýändigini görüp durun. Emma onyň şeýledidgini welin aýtmaga utanýaryn,özümiň husytlykda aýyplanmagymdan çekinýärim. Satyjy göz-görtele aldaýar. Üstesine-de ol aldany üçin özüni akylyly,mekir,seni bolsa samsyk,oýnatgy hasaplap,eden “gahrymançylygyna” gabarylýar. Men şonda-da kezzabyň

kezzaplygyny ýüzüne aýdyp bilmeýäriň. Meniň şol hereketim adamçylykmy, geçirimlilikmi, artykmaçlykmy, hatamtaýlykmy? Hiç haýsysy hem däl...

*

Ýaşlykgözibilengaralanda, hemme zat özhakykatdakysyndangözelbolupgörüňär öýdýän. Oglankak adaty agaçlaryň ýapraklary-da şu mahalky agaçlaryň ýapragyndan has ýaşyldy, päkizedi. Oglankakadamlaryň ýüzüniň reňki hem dup-durudy. Klasdaş gyzlarymyz iň owadan gyzlardy. Ondan bäri elli ýyl töwerek wagt geçenem bolsa, olar dünýädäki iň gözel gyzlar bolup göz önünde janlanýar. Klasdaş oğlanlar klasdaş gyzlara aşykdy, oğlanlyk söýgüsi her kimiň ýüreginiň teýinde bardy. Ýöne döwür, ahlak talaplary başgaçady, häzirki ýaly däl. Kimdir birini halaýandygyny kalbyňda saklamalydy. Halaýanyňy halaýanyňa duýdurmak utanç hasap edilýärdi, howpludy.

Biziň klasdaş gyzlarymyzam, belki, klasdaş oğlanlary ýaly bolandyr. Belki, olaram öz pynhan syrlaryny klasdaş oğlanlaryna duýduryp bilmän geçendirler. Käte şol barada göz ýumup oýlanýaryn-da, Ahmet Gurbanpesowyň bir goşgusyny içimden gaýtalaýaryn. Goşgynyň ady hem “Klasdaşlaryma”.

Gowy gyzlarymyz bardy,
Durna dek uçup gitdiler.
Utanjaň hem sadadylar,
Söýmäge ejap etdiler.

Boz durnalar, ak durnalar,
Haýsy menzile ýetdiler!
Sapakda ýatkeşdi olar,
Bizi welin unuttular.

Görýäs ýolda-yzdakäte,
Tötändenduşan çaglary.
Biz obanyň bilbilleri
Bezedi özge baglary.

Göwünleri akpamykdy,
Ýüzleri dogan Aýdyolaň.
Ýa-habizisöýmediler,
Ýabizidogansaýdylar.

1996.

By sowal sende-de bar, mende-de. Bu sowal adam döräli bäri hem gaýtalanyp gelýär. Emma asyrlar-da oňa jogap tapyp bilmeýär.

“Dünýä indim. Haýry bar my dünýäme?
Haýry bormy, girsem ýeň-ýansyz dona?
Munymaň aýdyp bilen bolmady,
Gelmegiň, gitmegiň manysyňame?”

(Omar Haýýam).

*

Biçakeserden,ýeteşikli,wagtdanbähbitlipeýdalanmagybaşarýanadamlarmeniň tanaýanlarymyň arasynda-dabar. Şolardan biri,asly käri žurnalist,soňky 15-16 ýyl töweregi Mary welaýatynyň häkiminiň (ozalky Obkomynyň birinji sekretarynyň) üýtgeşsiz kömekçisi bolup işleýän Orazgeldi Hümmadow. Beýle işeňňir adamseýrek gabat gelýär. Olgije bolsun,gündiz bolsun,häkimiň tabşyran işini minutma—minut berjaý edýär. Ol beýleki welaýatlarda işleýän ýolbaşçy kadrlaryň köpüsini tanaýar,olaryň telefonlarynyň nomerini ýatdan bilýär. Wagty örän ölçegli bolsa-da,ol edebiýat,sungat,syýasat bilen gyzyklanmaga,gazýet-žurnallara seredip çykmaga pursat tapýar. Şonuň üçinem huzura garaşyp,ýanynda oturanlar bilen gepleşmäge-de ökde Orazgeldi Hümmadowa“Nemes ýalytertipli adam” diýýärler. Şoňa görä-de,welaýatyň häkimi täzelense-de,kömekçisi täzelenmeýär.Täze gelen adam Orazgeldi ýaly işgär tapmajakdygyna derrew akyl ýetirýär.Gepiň keltesi,häkimlere kömekçi taýynlaýan uniwersitet açylsa,Orazgeldi Hümmadowy oňa professor edip belläýmeli. Ol tüýs şonuň başarjak işi.

Könekadrlaryň aýtmaklarynagörä,OrazgeldiHümmadowMarywelaýatyna (obkomyna) dürli ýyllarda ýolbaşçylykedenP. Annaorazow,A. Akgaýew,Ç. Gijenow,G. M. Orazow,S. Çaryýew,A. Ilamanowbilenbileişleşipdir.Ol häzirem welaýatyň nobatdaky häkimi bilen işleşip ýör. Netijede,Orazgeldi hakyndaşeýle epigramma döredi:

Häkimler geler,geçer,
Olaň orny gymmatdyr.
Häkimlikde bir durjak,
Orazgeldi Hümmetdir.

1997.

Okyjyhaynansyn,haynanmasyn—meniň orden-medalmeselesinegöwnübirgatnaşygygymbar. Belki,bumeniň durmuşadüşünmezligim ýa-dasyýasysowatsyzlygygymdyr. Ýöneorden-medal,“hormatly at” almak üçin alada edýän adamlara men hormat goýmaýaryn.Emma sylagdan şöhrat gözlemän,mätäçligi üçin maddy goltgy gözleýänleriň bolsa“günäsini” bagyşlaýaryn (Mätäçlik köp zada göz ýummaga mejbur edýär).Barybir,orden-medala ymtylmak agraslykdan nyşan däl.

Dogry,meniň özümde-de Russiýanyň Prezidenti B. N. Ýelsiniň permany bilen berlen “Russiýa Federasiýasynyň at gazanan medeniýet işgäri” diýen at bar. Emma men gazýtlerde çykyş edenimde-de,şol nyşany adymyň yzyndan bir gezegemýazmadym,akylým üýtgäýmese,galan ömrümde-de ýazmaryn. Ýogsam şol ady B. Ýelsiniň goly bilen alan Orta Aziýada men ilkinji,Türkmenistanda-da men —ýeke-täk...

Moskwadaişleýärkäm,birgezekTürkmenistan Ýazyjylarsoýuzynyň prawleniýesiniň başlygyGurbandurdyGurbansähadowirbilen,keýpiçag ýagdaýda öýejaň edip:

—Işebaranbadyňa,ählihaladaňsoňagoý-da,bizeanketaňyiber—diýdi.

—Näme boldy,ýaşuly? Eýgilikmi?

—Eýgilik. Bir hoş habar bar.Bize ýazyjylar üçin iki sany“Hormat nyşany” ordenine ýer berdiler. Maslahat etdik-de,seniňem kandidaturaň üstünde saklandyk.Barlap gördük welin,sende,orden-medal-ha baýaky,asyl OSOAWIAHIM-iň(Obşestwo sodeýstwiýa oborone,awiasionnomu i himiçeskomu stroitelstwu – Goranyşa,awiasiya hem himiya gurluşygyna ýardam ediş jemgyýeti. —A. T.) nyşanam ýok oguşya.Garlyýewa bilen

Kuzminem goldady.(A. A. Garlyýwa,O. D.Kuzmin—TKP MK-nyň bölüm müdiri hem orunbasary. —A. T.) Bir ordeni saňa bermeli etdik.

—GurbanSähedowiç,siziň gaty çynyňyzmy?

—Oglan-a,bular ýaly döwlet derejesindäki meselede oýun-henek bolarmy? Sen tizden-tiz anketaňy iber!

—Siz orden berip,kimdir birini begendirmek isleýärsiňizmi ýa-da...

—Elbetde,begendirmek isleýäs. Sen bilýäňmi,ol nähili orden?!

—Ondasiz begenäýjek adam gözläň!

—Oýny goýaly-la...

—Oýun däl,ýaşuly. Meniň gaty çynym. Siz orden bilen begendirjek bolsaňyz,mende iki sany kandidatura bar.

Eslidymansoň:

—Olarkimlerbolmaly?—diýenbaşlygyň sesinde öýke-kinealamatynyduýdum.

—Biri Anna Kowusow,biri hem Hojanepes Meläýew. Şolaryň haýsysyna berseňizem,orden tüýs gadyr biljek eýesine duşar.

—Seň çynyňmy? Muny nädäýdiň,oglan?!

—Men hakykaty aýdýan. Anna dädeden-ä boş minnetdarlykdan başga zat çykmaz. Ýöne Hojanepese berilse welin,özüňiziňem bir sary possun geýmegiňizem mümkindir.

—Onda senden şol possunam boljak däl eken-dä!—diýip,Gurbansähedow güldi.

—Ol-a çyn welin,Gurban Sähedowiç,ordeni gadyryny biläýjek adama bereliň-le!

Başlykmeniň çynymdygynaahyrynananamenžedi.

—Bä-äý,walla,budüşnüksizdünýädeherhilidüşnüksizadamagabatgelinýär-ow!Men seni şu mahala çenli tanaman ekenim. Walla,ynanaý,tanamandyryn.

G. Gurbansähedowmeniň bilenmähirlihoşlaşmazyndanozal:

—A-how,senbeý diýýäň welin,ordene ýerberleniniysyrganyp,Aşgabatdabizieýýämjüýjelipalawa çagyryp ýörenlerembar. Sen şonam bil!—diýip degişdi.

Şolgepleşikdenbiray gowrakwagtgeçensoň,gazýetlerdeSSSR ÝokarySowetiniň Prezidiumynyň permanypeýdaboldy,yzysüre-dedöşi “Hormatnyşany” ordenliHojanepesMeläýewMoskwakomandirowkageldi.

Asyl,GurbandurdyGurbansähedowordenbaradameniň bilenedengepleşiginiedilbolşy ýalyedipHojanepesegürrüň bereneken.

—Ýör,seniň alypberenordeniňi ýuwaly!—dyýip,H. Meläýew ýylgyrdy.

İki dost bolup,aşaky restorana düşdük. Dürli-dümen nahar bilen az-owlak içilensoň,keýpi hasam çaglanan Hojanepes:

—Senmenigalp şohratakowalaşyp ýören ýeňilkellesapedýäniň üçin özüňeberilmeliordenimaňadakdyňmy ýa-dabu ýerdebaşgabirgepbarmy?—diýdi. —Ýöne çynyňyaýt. Ýalan sözleseň,senden ýaman öýkelärin.

—Başga gep bar.

—Aýt.

—Aýtsam,şu ordeni alan bolsam,menem,iň bolmanda,seň bilen-ä ony ýuwmaly bolardym. Men ýuwmak islemesemem,sen mejbur ederdin.Meniň gaty gysgançdygymam özüňgowy bilýäň. Men bir manady iki ordenden gowy görýärin. Ordeniňi özüň dakynam,ýuwam. Nesip etsin! Maňa-ha çykdayjy etdirmeseňiz bolýar...

Başyny ýaýkap ýylgyran Hojanepes elimi gysdy.
—Sen,han aga,“bärdäkileriň”terbiýesini alan-da...

*

Garrylygy ýakymsyzedýänzatgarrynyň öz ýaşlygynadolanmakarzuwybolsagerek.

*

Ölüm ýaşamakdanhalyslejigen,indidenbeýläkhemgörjekgünleriniňhemmesiniň diňeezyetbilengeçmeliorganizme
ýagşylykisleýän,onyahligörgüden,kynçylykdandyndarýanbähbitli çäre bolsa-da,hiç kimbeýle ýagşylygyislemeýär. .

*

Aýnybolmasa,gazýetler “Bereketligüýz” diýip ýazýarlar.Gyş garly,buzly bolmasa,ýaz ýagyşly-ýagmyrly,tomus jokrama yssyly bolmasa,güýz bereketlibolarmy? Tebigatyň hemme paslynyň ýylyň berekedine öz goşandy bar.

*

Gaçýanam,kowýanam “Alla!” diýýänbolsa,Allabolmagam ýeňiliş dälidir.

*

Men eseriň gowudygyny,erbetdigini oňat saýgarýaryn. Gowy eseri nähili edip ýazýandyklaryny hem aňýaryn. Ýöne özüm welin gowy eser ýazyp bilmeýärin.

*

ÝazyjylarSoýuzynyň baş-altysanyagzasynabirgünde “Türkmenistanyňhalkýazyjysy” diýenatberildi.Men olaryň hemmesine,ahyram şol ada halys mynasyp dälne jaň etdim. Trubkany onuň aýaly göterdi.

—Ýazyjy-ha öýde ýok—diýip,ol “ýazyjy” sözünihasaýratynbir äheň bilenaýtdy.

—Bular ýaly şatlyklygüntelefonyň başyndaoturmalýahyryn.Uly ilin begenen mahaly...Beýik hem hormatly at bilen gutlaýjakdym.Öňräk berläýenem bolsa bolman durmazdy welin,aý,“Hiçden giç ýagşy!”.“Atajan Tagan jaň edip gutlady” diýin. Ýöneýadyňyzdançykaraymaň!

—Heý,ýatdan çykararynmy!.Sen şol “Tentek” kinosyny ýazan adam dälmi? Senem ýazyjymy?

—Aý,menem odur-budur ýazan bolýan...

Olaýal “odur-budur” ýazanlarynyň hemmesine “Halk ýazyjysy” diýenatberlendir öýdýäreenmi,nämemi:

—Ondaseňembeýikadyň gutlybolsun!—diýdi.

*

“Halk ýazyjydäl,galp ýazyjy” diýenkesgitlemeeşitdim.Ol gepi,hantama bolup ýörse-de,“Halk ýazyjysy” diýenat berilmeýän ýazyjy tapan bolsa gerek.

*

Duşenbegüniagşamaraarakiçmegihalaýanbir ýazyjynyň öýünejaň etdim. Aýaly trubkany göterip:

—Ol-a teatra gitdi. Spektakl görmäge—diýdi.

Birinjiden-ä, serhoş ýazyjynyň galmagaly trubkadaneşidilip durdy, ikinjidenem, äriňiň ýagdaýyny ildengizlemäge çalyşýan biçäreduşen begünite atrlaryň işlemeýändigini bilmeýäreen.

*

Ortaýerdeňziniň kenarynda, biziň eýýamymyzdanozalky 800-nji ýyllarda finikiýlertarapyndan bina edilen Karfagen şäheriniň harabalarynda ýygналan zatlar saklanýantaryh muzeýe aýlandym. Ekspонатlaryň arasynda erkek adamynyň kişilik nyşany görnüşinde edilen aýallaryň dodak reňkleýän pomadasy bar eken. “Alhepus, biziň eýýamymyzdan öňki zamanlarda-da erotik zatlara üns berlen bolsa...” diýip, içimi gepletmäge mejbur boldum.

Hawa-da, aňsyz haýwanlaramsöýgi oýunlaryna “náz-kereşme” bilen çemeleşmegi başaryňan halatynda Karfagendöwrüniň adamlaryndan hiç zady geň hem görmelidäl. Onsoňam, “Söýgi gadymy hünär” diýip, ýöne ýere aýdylýan däl bolsa gerek.

Tunis, 1987.

Berdi Kerbabaýew, Beki Seýtäkow, Hydyr Derýaýew, Däde Hal (D. Haldurdy) ýok. Gylyç Kylyýew, Kerim Gurbannepesow, Aleksandr Aborskiý, Gurbandurdy Gurbansähedow, Mämmet Seýidow, Allaberdi Haýydow, Naryman Jumaýew, Ata Atajanow, Güseýin Muhtarow... ýok. Ýaşuly bolsalaram, olar bilen öz-deň duşlarymdankän tirkeşipdim. Olaryň her biri meniň üçin ýokary okuw jaýydy, özboluşly mugallymdy. Häzirki deň-duşlarym olar bilen deňeşdirilende, başlangyç mekdebe meňzeýär. Men ýokary okuw jaýyndan çykarylyp, başlangyç mekdebe geçirilen ýaly boldum. Beýle diýmek bilen “içgysgynç başlangyç mekdebi”—özümden has talantly deň-duşlarymy tankyt etmeýärim-de, ýokarda ady tutulan ýazyjylaryň her haýsynyň uly bir şahs bolup ötendiklerini nygtamak isleýärim.

*

Edebiýat meýdanynda örän düşnüksiz “oýunlar” bolup geçýär. Taňry tarapyndan ukyp berilmedik ýazyjy sumaklar-a, gije-gündiz harsurup, kagyz garalaýarlar, “eserlerini” gazýet-žurnallarda günde-günaşa çap edýärler, küti-küti kitaplaryny çykarýarlar, okyjylary zaýalaýarlar. Emma Annaly Berdiýew ýaly poeziýada-da, prozada-da, terjmede-de guýmagursak talantlar bolsa öz ukyplaryny öňe sürjek bolman, arkaýyn ýaşap ýörler. Şeýle ýazyjylarda azajygam bolsa, şöhrat “keseliniň” bolmazlygy edebiýat üçin uly ýitgi.

Talant bilen şöhrat parazlyk bir göwrede ýerleşýän däl bolarly.

1999.

*

Tankydyň rowaç däl ýerinde medeniýetiň rowaçlanmagym mümkindäl. Bizde bolsa, häzir edebi tankyt döwlet derejesinde ýatyryldy. Beýle ýagdaýa edebiýata bilkastlaýyn hyýanat etmek diýip düşünmek bolar.

1996.

Biz neşebentleri betbagt hasaplaýarys. Ýöne olaryňam ullakan lezzetden mahrumdyklary üçin neşe çekmeýänleri betbagt hasaplaýan bolmaklary mümkindir.

*

“Görmedigim görde galdy” diýsemem bolýa,inim. Görlendir. Urşa-da gatnaşdym.Başdan-aýak diýsemem galat bolmaz. Ýesirem aldyk,özümizemýesir düşdük.Uruldýgam,ýenjildigem,öte-de ýatdyk...

Ýesirlikde-de her hili waka bolýar eken. Sanymyzyň näçedigini-hä anyk aýdyp biljekgä—ýedi ýüzmi,alty ýüzmi. Komandirleň hasaby dogry çykmadymy ýa-da duşmanyň güýji rüstem geldimi,garaz,gaty kän bolup,ýesir düşdük. Nemisler bizi mal süren ýaly edip sürüp gitdiler. Gidip barýarkak,ýolgyradaky howlynyň gapysyny saklap duran egni awtomatly,başy pilotkaly,çigni gara atanak nyşanly keltejik nemisiň ýüzi tanyş ýaly göründi.Özem obadaşym Juma arabacyň ogly Wellege meñzeýä.“Be,walla,nemisiňem türkmene meñzeşi bolýar eken-aýt!” diýip,geň galýan özümem. Deňine ýetemde,nemis garawulynyň ýañagyndaky peşehorda gözüm düşenden endamym tikenekläp gitdi.Wellek-dä. Nemis eşiginde bolsa-da tanaýdym. Men saklanyp bilmän: “Wellek,salowmaleýkim! Bi senmidiň asyl? Men Hekim uzynyň ogly Sapar. Tanamadyňmy?” diýdim. Wellek salam almaga derek: “Naýn! Naýn!” diýdi-de,aňyrsyny bakdy.“Naýn” diýildigi hem nemisçe “Däl” ýa-da “ýok” diýildigi bolýa. Men“Hernäçe nemisçelesenem,sen Wellek bolmaly” diýip gygyrdym.Onýança-da,bizi sürüp gelýän hakyky nemisleriň biri haýdap geldi-de,ädikli aýagy bilen syrtyma depdi welin,men entirekläp gitdim...”

Aşgabat-Guşgy otlusynyň kupesinde gabatgelen ýaşulynyň gürrüňinden.

*

Ýaşayyşdahälimi-şindigabatgelýänrealkynçylygyň,nähakişleriň,deňsizligiň rowaçlanmagyrealgüýç bolmasa-da,adalatyň tarapyndadurýandygy üçin,diniň abraýynyň artmagyna ýardamedýär.

*

Gedemlik — medeniýetsizligiň dogany.

/*

Durmuşdada özhakykymanysynamynasypdälnärseleremkänbolýar. Olardan biri hem duşmanyň bir esgerine derek ýüz esgerini gurban edip üstünlik gazansa-da,abraýyň ýenijiniňki bolmagydyr.

*

Beýiklik tarp ýerden döremeýär. Beýik adam özünden öňki zamanyň beýikleriniň mekdebini geçip,olaryň düşüňjesine daýanmak bilen beýiklige ýetýär. Şonuňüçinem beýiklige niçiksi ýol bilen ýetendigine düşüňýän beýiklerde men-menlik bolmaýar.

*

Käbir adam eýeleýän belentkürsüsine mynasyp dældigini bilip,özünü şol derejä mynasyp kişi edip görkezmäge çalyşýar.Ol hem oňa ýasama görnüş berýär.

*

Saňa ýagşylyk isleýän adam seni öwmez.

*

Ogurlyk,has beteri-de garybyň çagasyny aç goýmak ýoly bilen gazanan baýlygyna buýsanýanadamlaryň dünýäsiniň nähilidigine hiç akyl ýetirip bilmeýärin.

*

“Bagt näme?”, “Bagtlylyk näme?” diýen sowaly nirä barsañam, gabat gelen žurnalistden eşidýärsiň. Absolýut bagt bolup bilmez. Bagtyň örüsi — çäksiz. Şonuň üçinem ol sowala bir ýa-da iki söz bilen jogap bermek mümkin däl. Edil adam nebsiniň çäksiz bolşy ýaly, bagtyň hem serhedi ýok. Ölüm ýassygynda demini sanap ýatan adamdurmuşda saglykdan gaýry bagt bardyr öýtmeýär. Jübüsi kör köpük pulsuz, garny aç adam sähelçe pullyny ýa-da saçagy nanly adamyny bagtly hasaplaýar. Ýaşayyş basgançagyňyň iň aşakysynda duran adam özünden bir basgançak ýokardaduranyň ornuny bagtlylyk saýýar.

Meniň özüm-a “Bagtlylyk näme?” diýen sowala “Kanagatlylyk hem şüküranalyk” diýip, jogap beresim gelýär. Saglykda iýjegiň, geýjegiň ortaça tapylyp dursa, şol derejäni bagtlylyk derejesi hasap edýärin. Iň esasy-da ýagdaýyňa baha keseniňde, gara nebis diýilýän zady bir tarapa süýşürüp baha kesmeli.

Dürmen, Özbekistan. 1988.

*

Onuň talantsyzlygy talantsyzlyk manysynda şeýle bir talant bilen ösen welin, ol çala talantlylary-da haýran edýär.

*

Her şahsyň ylymly-bilimli bolup ýetmeginde onuň ýaşlykda alangörüm—göreldesi, terbiýesiesasy roloýnaýan bolsagerek. Dünýä belli adamlaryň terjimehalyna ser salýarsyň welin, şeýle çaklamany tassyklaýan mysala kän gabat gelýärsiň. Rus ýazyjysy hem diplomaty A. Griboýedow on bir ýaşyndaka iň abraýly okuw jaýy bolan Moskwa Döwlet uniwersitetine girýär, 17 ýaşynda “Ylymlaryň doktory” diýen alymlyk derejesini almaga taýyn bolýar. Ol uniwersitetiň dil, ýuridik, fizika-matematika fakultetleriniň tapawutlanan diplomlaryny alýar. Çünki Griboýedow entek oglanjykka B. Ion, I. Bule ýaly atlary taryha giren şahslardan ýörite sapak alýar.

Üç ýaşly Pýotre (geljekki Pýotr 1-nji) döwrüniň bellialymy Zotowsapakberipdir. Aleksandr Makedonskä bolsa Elladanyň iň bilimli kişisi, Platonyň şägirdi Aristotel ylym öwredipdir.

Dogry, özüňde Taňryberen üşük bolmasa, dünýäniň ählialymlaryndansapakalsada, üýtgeşik netije çykmazlygym mümkin. Ýöne, ozalam şu ýazgylarymda belleýişim ýaly, biziň ýaşlykda, tüýs öwrenäýjek pursadymyz “Çärjewden alan gelniň gutly bolsun, Heşdek baý!”, “Telpek tikseň, tüýi bolsun buýruja”, “Gara öý gerek däl”, “Dogramadan doýurmady ýaranlar”, “Jykyr”, “Zähri ýaman, baly gymmat arynyň” diýen ýaly “çuň manyly” eserleriň derejesinde terbiýe alan neslimizden nämä garaşjak?

*

1997-nji ýylyň 20-njide kabrynda Resul Gamzatow “Izwestiya” gazýetine beren interwýusynda: “... men welin, adamyň ilki nedengarry bolup dogulmagyny, soňam çaga öwürlmegini isleýärin”- diýip ýazýar. Men edil şoňa meňzeş pikiri iki ýyl mundan ozal şu gündelikde bellän ekenim. Bu ýerde men R. Gamzatowdan öňürdenime geň galmaýaryn-da, iki adamynyň pikiriniň birmeňzeş bolyp çykyşyny nygtaýaryn.

*

Ýene 10-15 ýyldan(belki ondanam bärräkke)çeper edebiýat (hekaýa,powest,has betere roman) öz hümmetini ýitirse gerek. Şol döwürde edebiýaty okaýan adamlaryň sany juda azalyp,ähli kişiniň ünsi“öý sungatyna”—telewideniýä, internete tarap gönüger. Roman,powest,hekaýanyň ornuny ssenariýa eýelär. Muňaadamlaryň çeper edebiýaty ýigrenmegi däl-de,oný okamak üçin sarp edilýän wagtyň gymmatyna düşünmekligi esasy sebäp bolar.Haýsydyr bir möhletň geçmegi bilen,”tehniki sungatdan” lejigen adamlaryň ýene çeper edebiýata dolanmaklary ahmaldyr. Ýöne şol döwrüň täze edebiýaty welinhäzirkiden düýpli parhlanar,köpsözlükden saplanar,kitaplaryň göwrümi kiçeler,telim tomluk romanlar ýazylmaz.

2001.

Şu gün Murgapdan Aşgabada geldim. Ýanwaryň 13-de Maryda syrgyn syrap,şeýlebir agyr gar ýagdy welin,ýol-ýodalar tekizlendi. Adamlaryň keýpi ýok.Belli-belli “dogumly hojalyklar” bolaýmasa,köpler ýeter-ýetmez gara nan hem pes hilli çay bilen günemalaryny dolandyryýarlar. Oňa garamazdan,arak kän içilýär.“Neşebentleriň sany gaty köpeliýär” diýip,gürrüň edýärler. Aýtmaklaryna görä,neşe bilen meşgullanýanlaresasan,ýaşlarmyş. İn aýylganjy şol. Türkmeniň genefonduna zeper ýetmese biridir.

17. 01. 98.

Marywelaýatiçeriişleredarasynyň türkmeleregaraýanbölüminiň müdiripodpolkownikKakajanHommanowyň ýanynabardym.Ol meniň “Erkeksiz dünýä”ady bilen ýazylmaly kitaby material tapyşmaga,türkmelere aýlamaga wada berdi. Göreris. Bol material ýygmany bilenem eser döräbermeýär.

15. 01. 98.

“Bizdenamartadamyň sanykän” diýenpikirbilenkäbirleriylalaşmajakbolýarlar. Şol çaklama ynanmak bilen ýalňyşýan bolsam,men öz ýalňyşymy begene—begene boýun alardym. Emma,gynandyryň ýeri,şol ýakymsyz kesgitlemäniň dogrudygyny durmuş hälimi-şindi tassyklap barýar.

Düýn-öňňünTürkmenistanMinistrlerkabinetiniň medeniýetbölüminiň müdiri ÖwezduurdyNepesowywezipesindenboşadyp,Magtymgulyadyndakuniwersitetemugallyme dipişebelläpdirlir.Göräýmäge,bu ýerde gybata,“hyşy-wyşa” sebäp bolar ýaly ýapyşalga-da ýok. Öwezduurdy Nepesow bir işden başga bir işe geçipdir. Belli bir iş orny hiç kime-de baky berilmeýär.

Men Öwezduurdy Nepesowy ýakyndan tanamaýaryn. Çakyma görä,onuň gedemräk,özüne yokarrak baha berýän adam bolmagy mümkin. Ol ylymlaryň doktory,professor,Türkmenistanyň halk ýazyjysy(Älhepus,haýsy gapyny açsaň,jaýyň içinde birlän-ikilän halk ýazyjysy ýa-da professor bar!).Men onuň iki romanynyokadym.Meniň baha kesişime görä,onuň döredijiliginiň derejesi häzirki türkmen prozasynyň derejesinden asla pes däl. Fantazyýasy güýçli,sagdyn,ýerbe-ýer,dilionat bilýär,dartgynly sýužet gurnagy başaryar,original obraz döredýär. Ýöne onuň prozasy bir talapgär redaktor ýetmeýän ýaly,- “kakyşdyraýmaly”ýerleri bar. Şeýle ýazyjy hem alym (Men onyň alymlyk derejesi hakda hiç zat aýdyp biljek däl: ylmy kitaplaryny okamok,leksiyasyny diňlemek miýýesser edenok) bir işden başga bir işe geçipdir. Onuň

Watan öňünde etmişi, ýoldaşlaryna eden hyýanaty ýok ýaly. Ýolda-yzda tanyş-bilişlerine gabat gelse, içgin salamlaşýar, hal-ahwal soraşýar.

Emmahutdüýn Ö. Nepesow bilen ozalsa çakly gatnaşan, ol baradagazyetlere öwgülimakalalar ýazan H. D. hem G. Ş. diýen galamdaşlary masataşdym. Olaryň ikisi-de Ö. Nepesowyň belent derejeden pes derejä düşürilmegine begenýän ýaly bolup gürrüň etdi. Biri-hä: “Öwezduurdyň uniwersitetdenem erte-birigün kakýalar” diýdi. Men oňa: “Sen ertir uly bir roman ýazmak niýeti bilen öz peýwagtyňa arza ýazyp, wezipäni taşlasaň, iň ýakyn ýoldaşlaryň biri-de “Işinden pyzypdyrlar” diýip gürrüň ýaýratsa, özüň nähili görersiň?” diýen sowal berdim. Ol gaharlanjak boldy. Men “Atylan ok daşdan gaýtmaz” etdim—oňa hut iki ýyl mundan ozal Ö. Nepesowy arşa çykaryp gaýzýete makala ýazandygyny ýatlatdym. Emma ol şonda-da şu mahal ýalňyşýandygyny boýun almady.

Redaksiýadan çykyp gaýdanymda, men adam gatnaşyklary, adamlaryň mertlik-namartlygy barada oýlandym. Şonda men Moskwada işleýärkäm, TKPMK-nyň sekretary Çary Ataýewiň özümi işden boşatmak teklibi bilen edaramyň başlygyna ýazan resmi hatyny ýatladym. (Ol hatyň mazmynyny şu gündeligiň öňdäki sahypalarynda getiripdim) Ýoldaş Ataýewiň hatynyň SSSR Ýazyjylar soýuzyna goşan gününüň hut ertirisoýuzyň partiýa guramasynyň 10-12 adamdan ybarat aktiw agzalary partbýuronyň otagyna ýygnanyp, entek hatdaky edilýän teklibiň kanagatlandyryljagy belli hem dälkä, maslahat geçirdiler. Geň zat, olar kompartiýanyň agzasy däl A. Tagany goramak üçin ýygnandylar. Özleri-de, edaranyň başlygy Türkmenistan Kompartiýasynyň MK-nyň öňünde, bardygeldi, dyza çökägede, Ç. Ataýewiň haýyşyny kanagatlandyrmakçy bolaýsa, meniň arkamda dag ýaly bolup durmaklygy wadalaşdylar. Bu ýerde ýene bir bellemeli zat bar. Ol hem şol ýygnaga gatnaşan kommunistleriň hiç biri bilenem men “saçakly gatnaşmaýardym”, salam-helik alyşmakdan gaýry ýakynlyk hem ýokdy. Hut şoňa çalyndaş ýagdaý men Moskwada işlän döwrümde ýene iki sany kärdeşim bilenem boldy. Kommunistler-u partiýada däller olary hem gala bolup goradylar. Bizde bolsa (Öwezduurdy Nepesowyň mysalyna ýüzlenseňem) adamlar öz tirkeşip ýören ýoldaşlarynyň ambaşyna iş düşende, goramaga derek, ýakymсыз gürrüňini etmäge döwtalap ýaly.

26. 01. 98.

Ýokarky mysala ýene bir goşmaça ýatlama. Haýsy ýylda bolandygy anyk ýadyma düşenok welin, Türkmenistanyň Edebi fondunyň şol mahalky direktory, zähmet hem uruş weterany ýazyjy Nazar Geldiýew näme maksat bilen gidýändigini Ýazyjylar Soýuzynyň ýolbaşçylaryna-da, işdeş ýoldaşlaryna-da aýdyp, Moskwa gidýär. Ol kellesinde, sag gulagynyň ýeňseräginde uruş döwründen aýrylman galan oky aýyrtmak üçin Moskwanyň Botkin adyndaky näsaghanasynyň hirurgiýa bölümüne girmekçidi. Biz oňa SSSR Ýazyjylar Soýuzynyň Merkezi poliklinikasynyň üsti bilen islän näsaghanasyna ýerleşmäge ýardam etdik. Operasiýadan öňem, operasiýa edilen günü hem men Nazar aganyň yzyndan bardym. Onuň kellesinden çykarylan okuň gyýçagyny hut öz elime-de alyp gördüm.

Emma Nazar Geldiýew entek näsaghanadanam çykmanka, Aşgabatdan Ýazyjylar Soýuzynyň ýolbaşçylarynyň birimaňajaň edip: “Özaramyzyň gürrüňi welin, Nazar Geldiýew Moskwada keýp çekip ýörmi ýa-dakesel-peseldi ýäni grundabarmy? Şony derňäp, bize habar etse-ne!” diýdi. Men başga-da gep tapman: “Onuň kellesinden operasiýa edilip alnan okuň bölegi-hä meniň elimde. Özem

Men özümdedöwlet ýolbaşçysynagowygörünjekbolmakgylygymyň ýokdugynygowygörýärim.

*

“Hatyra güni” “Sapar işan” gonamçylygynda boldum. Uly-kiçi iki ýüz töwerek adam gonamçylygy tertibe saldy. Obadaşlarymyň, duz-emek bolnanlaryň, deň—duşlaryň mazarlary. In gynançly ýeri-de heniz gummy guramadyk mazarlar kän. Ol barada gep açylanda, daşary ýurt radiostansiýalaryny yzygiderli diňleýän obadaşlarymyň biri: “Amerikan hünärmenleriniňberýän maglumatlaryna görä, häzir Türkmenistanda ýaşayş ýagdaýy agyrlaşyp, adamyň ortaçaömri 53 ýaş gelipdir” diýdi. Bu örän aýylganç yzagaýdyşlyk.

12. 01. 98.

DüýnDaşowuzwelaýatynyň ozalkyhäkimi ÖwliýagulyHojakowagabatgeldim. Ol salam-helikden soň: “Näme täzeeser döredýän? Soňky wagtardaadyň-soruň çykanok-la?” diýdi. Men ýagdaýy düşündirdim. Ol mekir ýylgyrды-da: “Senem“mert” ýazyjylarýaly temaňy düzedäýseň bolmaýarmy?” diýdi.

3. 01. 98.

*

Magtymgulynyň adynaberilýän, ýöneonuňkydäldigimese-mälimbildiripduran “Türkmeniň” diýen ýasama-syýasygoşguda “Göroglygardaşy, serhoşdyrseri” diýensetirbar. (Bu ýerde“serhoşdyr” diýipgeçäýmeliwelin, birmany üçinikigezek “ser” sözünüň ulanylmagynyňam ýerliksizdigini belläliň.) Ýenehem “Göroglydekdagdan-daşaугrasam” diýensetirdenbaşgaMagtymgulynyň döredijiligindeGöroglynyň adynagabatgelmeseňiz gerek. Bunäme üçinbeýle? Göroglynyň mertligi, adamçylygy, akyl-paýhasy, biziň häzirkiideologiýamyzyň ündeýşi ýalynusgaalarlykderejedebolanbolsa, beýik şahyryň şygryrlarynda-daonuň adygaýtalanypduraýjak ýaly.

Meniň pikirimçe, MagtymgulyGöroglynygaty“ýakyndantanandygy” üçinonuň obrazynynusgaedinerlikderejededälhasaplanameňzeýär. Şeýlenetijä gelmekligetutarykbolýanköpmysaldanbirnäçesine ýüzleneliň:

1. Göroglyhiç mahalhalalzähmetiniň hasabynagüzerandolandyranadamdäl. Onuň geçipbarýanbigünä söwdakerweninitalamakdangaýrypişesi ýok. Olhiç ýerdeişlemeýän, ýerigelende, Göroglynyň özüne-dehyýanatetmägetaýynkyrksanynamarda ýolbaşçylykedýär. Olar “kyrk ýigit” diýlip atlandyrylsa-da, edýän hereketlerine görä, barybir, kyrk sany galtaman.

2. Göroglynyň obrazyahlaknukdaý nazaryndanamnusgaalarlykdäl. Ol öz ogly Öwez jana niýetläp, alyp gelyäni Gülruhuň gözelligine gözi gidip: “Ýa, meň özüm alsammykam, Ýeser gara zülpün seniň” diýýär-de, atanyň öz perzendi babatda hiç mahal ätmejek ädimini ätmäge meýillenýär. Onuň üstesine-de Göroglynyň haramylyk eden pursatlaryny-da ýatlalyň.

3. Görogly şerray. (Buldur gassabyň patasynda eden musulmançylyga sygmajak hereketlerini göz önüne getiriň.)

4. Görogly namart, ejiz (Bezirgeniň ölümi).

5. Görogly kezzap. Ol Harmandäliden basylp gelşiniAgaýunusdan gizleýär. Ony aldamak isleýär.

6. Görogly akyly goýy adam däl. Ýogsam ol ähli hakykaty dyrnagyna seredip bilýän perizat aýalynyň öňünde ýalan sözlemezdä ahyryn (Ol ýalan sözünde-de tutulýar).

Häsýetindediňe şumysallardagörkezilen kemçilikleribaramil nusgaalar ýalypoložitelgahrymanbolup bilmez. Beýle adamdan diňe ýaramazçylyk öwreniler. Dogry, ol üste ýagy çozanda ýurdy basybalyjylardan gorapdyr diýen pikir hem dörär. Ýöne eposda açyk aýdylmasa-da, “kyrk müňleriň” gelmeginiň esasy sebäbiniň Göroglynyň eden çapawulçylyklarynyň jogabydygy düşnükli ahyryn.

Belkem, Magtymguly şolar ýaly sebäplere görä Göroglynyň adyny öz sygyrlary nasalmak isländäldir.

Biziň şugünki ýüzleý syýasatçylarymyz bolsa adamlary Göroglynyň ruhundaterbiýelemäge ýykgyndýärler, hatda ýurduň Prezidentini-de Görogladeňeýärler.

Eger Göroglyny türkmeniň milligahrymany, ilini öýkünmeli şahsy, halallygyň, dogruçyllygyň nusgasy hökmünde ulanmak meýlimiz bar bolsa, onda eposy akylyly-başly redaktirlemeli.

Göroglynyň obrazyny, iň bolmanda, ýokarky kemçiliklerdendoly bolmasa-da (obýektiwlik üçin) kem-käsleýin saplamaly. ”Görogly” eposy belli bir real awtor tarapyndan ýazylmany üçin ony düzetmäge-de, asyl süňňüni saklap, täzeden işlemäge-de biziň hakymyz bar. Şeýle hem “Eý,. Görogly piriň urar, Piriň ýa Hezret Alydyr” diýen setirler hakda-da oýlanmagymyz gerek. Sebäbi Alynýan şaýylar baýdak edinýärler, türkmenler bolsa sünni (Kyrkynjy ýyllaryň aýaklarynda “Göroglynyň” kimiňki bolmalydygy hakda azerbeýjanlar bilen bolup geçen “çekişmäni-de” unutmaly däl).

1996.

ÝAT OLUP BARÝAR (Aşyr Mämiliýewe iberilen degişme)

Bradarlar, arzy-halym soruňlar,
Şat olmas iflisler şat olup barýar.
Matam tutup, gam donuga giriňler,
Wagtyhoşluk ornun zuht alyp barýar.

Säherler zikr kyl—ýaman hal oldy,
Namartlyg-a – mertlik, mertlik mal oldy .
Zaglar tile gelmiş, bilbil lal oldy,
Namys-ar ornuny zat alyp barýar.

Kim şahyr hatyny, obasy bilen,
Özüni bilgen ýok tobasy bilen.
Kimseler Enesi—Käbesi bilen,
Arzy Mätkerimler bat alyp barýar.

Sözköşgünaparmyş Saparjan Öre,
Taňrydan, çiltenden ýokoňa çäre.
Dadymyz ýetişsin ol Durdy Kara,

Joşgunlar ýürekde mat olup barýar.

Bilmen hanja ýörir bu çarhy pelek,
Tersaňky dürs oldy,dürsaňky telek.
Kaýda Durdumyrat ogly Öwelek!
Akyl ýitip,akmak at alyp barýar.

Magtymguly aýdar tilim namaly,
Kimse batdy,kimse gitdi gämili.
Kyýamatlyk aşnam Aşyr Mämili,
Ol-da asta-seýkin ýat olup barýar.

Zuht—göwnüçökgünlik.

17.05.97..

1972-nji ýylyň 16-njy ýanwarynda Aşgabada komandirowka gelen günüm telefon edip,Gylyç Kulyýew bilen salamlaşdym.“Giriş sözleşigimden” soň Gylyç Mämmedowiç şeýle diýdi: “Aşgabada geleniň gowy boldy. Özüm Moskwa jaň etjek bolup ýördüm.Bir gowy pikir kelläme geldi welin,oný özüň bilen ýüzbe-ýüz oturup maslahatlaşmaly.Ertir günorta nahara bize çykaý!”.

Ertesisagat 14-de men Kulyýewlere bardym. Gylyç Mämmedowiç “kellesine gelen gowy pikiri” çay-nahardanam önürti beýan edip başlady.Asyl onuň “gowy pikir” diýýäni maňaylymlaryň kandidaty adyny almak üçin dissertasiýa goratmak bilen baglanyşykly eken.

Oldöwürlerde ýaşu-gartaň ýazyjylaryň arasynda “Filologiýalymlarynyň kandidaty” diýen “hormatlyat” almakgaty ýoň boldy. Ol anekdota öwrüldi diýen ýaly. Men diňe ýadyma düşýänleriniň atlaryny getirenimde-de,“alym çykan” ýazyjylaryň sany gaty köpe ýetýär: Allaberdi Haýydow,Ýylgaý Durdyýew,Kaýum Taňrygulyýew,Ahmet Mämmedow,Ýazmyrat Mämmediýew,Nazar Gullaýew,Kakajan Durdyýew,Halyl Kylyýew,Begmyrat Ussaýew,Gurban Çöliýew,Nury Baýramow,Kakabaý Gurbanmyradow,Kasym Nurbadow,Öwezduurdy Nepesow,Oleg Kuzmin,Şäher Borjakow. Aşyr Mämiliýew,Rahym Esenow,Şirinjemal Geldiýewa,Şadurdy Çaryýew,Allamyrat Garaýew...Dogry,olýazyjy-şahyrlaryň käbiri,dogrudanam,ylm dünýäsinden az-kem dem aldylar.Ýöne Tirkış Jumageldiýew Berdimuhammet Gulow ýaly sap prozaçylaryň.Gurbandurdy Gurbansähedow ýaly çal saç ýazyjynyň kandidatlyk dissertasiýasy üçin tema almaga taýynlyk görüp ýörmegi alymlyk epidemiýasynyň moda öwrülendigine şaýatlyk edýärdi.

Gylyç Kulyýewmaňa-da “öňdebaryjyadamlardan” yzagalmazlygymaslahatberdi. Onuň gelen aýgydyna görä,men kandidatlyk dissertasiýasyny hökman goramalydym.Umuman,bir tarapdan seretseň,ol mamlady. Meniň dissertasiýa goramakdaky mümkinçiligim,beýlekileriňki bilen deňeşdirilende,has amatlydy.Işim—edebiýat,iş salyşýanlarym—ýazyjy-şahyrlar.Meniň diňe Moskwanyň“Sowetskiý pisatel”,“Molodaýa gwardiýa”,“Detskaýa literatura” neşirýatlary üçintürkmen ýazyjylarynyň kitaplaryna ýazan “içki” resenziýamyň sany kyrka golaýlap,sahypasy üç

ýüzdenem geçýärdi. Moskwada ýaşaýanlygym sebäpli, merkezi arhiwlerde işlemek üçin hiç kimden komandirovka dilemeli däl, myhmanhana agtaryp kösenmesiz. Bilmeýän zatlarymy soramak üçin keseden alym agtarmak hajaty ýok—bile işleýänlerimiň köpüsi belli alymlar. Gündogary öwreniji meşhur alym Lýusian Klimowiç, professorlar Wladimir Pimenow, Inna Wişnewskaýa, Aleksandr Wlasenko öz mugallymlarym hem günde-günaşa görşüp ýörenlerim. Özüň bilen bile işleýän ýoldaşlarym Çingiz Guseýnow, Şöwkat Hyýazy, Wil Ganiýew ylymlaryň kandidaty. Respublikalarda goralyp WAK-a ýollanýan dissertasiýalara-da olar käte syn ýazýarlar. Edaramyzyň gabat garşysynda-da Gorkiý adyndaky dünýä edebiýaty instituty ýerleşýär. Talantly alymlar W. Borşakowskiý, Kazbek Soltanow, Swetlana Alyýewa dagy bilen, Gylyç Kulyýewiň dilinde aýtsam, dostluk aragatnaşygynda. Gepiň gerdişine görä ýatlasam, türkmenlere şahyr Baýram hany açyp beren alym Gazanfar Ýunus ogly Alyýew bilenem men Dünýä edebiýaty instituty arkaly dostlaşypdym.

—Prozaçaylymbileniş salyşmaknämä derkar?—diýensowalyma Gylyç Kulyýewartykmajybilendelillendirip jogapgaýtardy. Ol uzaga-da gitmän, özüni mysal getirdi. Ol taryh ylymlarynyň kandidaty, Türkmenistan Ylymlar Akademiýasynyň habarçy agzasy, Türkmen Döwlet unwersitetiniň dosenti, hepdede birnäçe gezek studentlere leksiýa okaýar. Onuň nygtamagyna görä, mugallymçylyk etmek mydama tertip-düzgünli bolmaga mejbur edýär. Talyplaryň önünde ebtini agdyryp durmak ýa-da okaýan leksiýaň taýýarlyksyz barmak gelşikli däl. Wagt tygşytlamagy hem öwrenýärsiň, aýlyk-günlügem gowy, işiň arassa. Ýokary okuw jaýynda sapak berseň, käbir ýazyjylar ýaly öýünden ýaban ýatyp, komandirovkada hem entäp ýörmeli däl. Üstesime, Gylyç Mämmedowiçiň özi-de: “Orta Azyýada sosializmiň ýeňmegi hem onuň ösüp barýan ýurtlara ýetirýän täsiri” diýen temadandoktorlyk işini tamamlap barýar. Ol hem ýazyjylyk işine uly zeper ýetirip baranok. Gaýtam, “Iş gyssagda biter” bolýar. Garaz, gepe-söze ökde, dürsüni tekrarlamaga ussat Gylyç Mämmedowiç garşylyk görkezmegime maý bermedi. Men oňa ynandym. Haçan-da ol “goja” Gurbansähedowy-da şol meselede “zäherländigini” aýdanda-ha men eýýäm dissertasiýamyň temasy barada oýlanyp ugradym.

Känmahalgeçmänkä, meniň dissertasiýamyň temasyny Ylymlar Akademiýasynyň Magtymguly adyndaky Edebiýat instituty saýlap berdi. Ol tema şeýledi: “Türkmen sowet poeziýasy Watançylyk urşy ýyllarynda”. Bu tema boýunça näçe sahypa kagyz garalasaň garalap oturmalydy. Tema tassyklananyň yz ýanyndanam filologiýa ylymlarynyň doktory Seýit Garryýewden hem filologiýa ylymlarynyň kandidatlary D. Nuralyýewden, A. Garaýewden ybarat komissiýa menden ekzamen aldy. Indi diňe dissertasiýany ýazaýmalydy. Ýarym ýylyň dowamynda her hepdedäki işden boş bolýan iki günümi Moskwanyň Lenin adyndaky kitaphanasynda geçirdim. D. Haldurdynyň, Ç. Aşyryň, N. Pommanyň, Ata Salyhyň, Durdy Gylyjyň, A. Ç. . Erkiniň hem beýleki türkmen şahyrlarynyň uruş döwründe döreden eserlerini öwrendim. Dissertasiýanyň golýazmasy taýyn boldy. Indi ony Edebiýat instituty bilen maslahatlaşyp gorabermelidi.

Şolmahala çenli Gylyç Kulyýewiň özi hem doktorlyk dissertasiýasyny ýazyp gutarypdy. Ýöne onuň monografiýasynyň aýratyn kitap bolup çykmagynyň önünde tasin bir böwet döredi. Ol hem Gylyç Kulyýewiň rus imperializminiň basybalyjylykly syýasaty baradaky pikiri bilen baglanyşyklydy. Ol döwürde, mysal üçin, rus patyşasynyň Gökdepäni basyp alşy, türkmeniň bala-çagasyny gyrgyna berşi hakdaky hakykaty açyp

görkezmekdüýpden gadagandy. Ol baradaky hakykaty Gylyç Kulyýewden başga mert durup aýdyp biljek ýekeje türkmenem ýokdy. Gökdepe hakynda agzyndan ak köpük saçýan “batyrlar” indi köpeldi. Dogry, saçak başynda biziň hemmämizem batyrdyk, Gökdepe gyrgynçylygy hakda-da Gylyç Kulyýew bilen pikirdeşdik. Emma ol hakykaty aýyk aýtmaly bolanda welin, biziň hemmämiz uly milli buýsanjymyzy öz maýdaja şahsy abadançylygymyz bilen çalşyrmagy kiçilik hem bilmeýärdik, namarda öwrülýärdik. Gylyç Kulyýew bolsa rus gegemoniýasy hakdaky özüniň— ýazyjynyň, alymyň, diplomatyň (Ol türkmen milletinden bolan ilkinji diplomat), taryhçynyň, galyberse-de, watanperwer türkmeniň prinsipial pikirini ozalam telim gezek münberden aýdypdy. Emma ol şol pikirini çap etdirjek bolanda welin... Oňa, öňi bilen Türkmenistanyň alymlary garşy çykdylar. Yaranjaňlyk perdesini ýüze tutan opponentler “beýik rus doganymyz bilen aramyza tow salmak isleýän ýekegep” Gylyç Kulyýewi milletçilik etmekde aýplajak boldular. Gylyç Kulyýewiň monografiýasyndaky bary-ýogy birki jümläniň dawasy Türkmenistan KP MK-a baryp ýetdi. Merkezi Komitetiň çinownikleri “dar düşüňjeli” Gylyç Kulyýewiň üstüne hüjüme başladylar. Emma ýazyjy olaryň haýbatyndanam, syýasatyndanam çekinmedi, özüniň berk prinsipinden dönmedi.

Şeýlelikde, türkmen alymlarynyň arasyndan G. Kulyýewiň monografiýasynan redaktor boljak döwtalapadam tapylmady. Her kim özüni gorady. “Arym köýenden imanym köýsün” etjek türkmen ýokdy. Şonlukda, monografiýa aýratyn kitap bolup çykmaýardy. Wagt bolsa geçýärdi.

Ahyrsoňy mert adam tapyldy. Ol filosofiýa ylymlarynyň doktory Gylyç Mülliýewdi. Ol monografiýany redaktirlemek bilen yzarlanjakdygyndanam çekinmedi.

335 sahypadan ybarat monografiýa ahyr kitap bolyp çykdy. Awtoryň başyna “Ala ýabylynyň” gününü salan şol esasy pikir hem gyly gymyldadylan, kitapda çap edildi. Gylyç Kulyýew monografiýany rus dilinde ýazypdy. Şonuň üçinem men gürrüňi edilýän birki jümläni öz terjimämdä size ýetirýärim: “Biziň pikirimizçe, umumylykda alanyňda, Türküstan, Buhara hem Hywa (Russiýa imperiýasyna—A. T.) basy balyjylykly ýol bilen birikdirildi. Patyşa goşunlary käbir halatlarda bolaýmasa, Orta Aziýada talaňçylyk hereketlerini amala aşyrdy. Şonuň üçinem kolonial basy balyş faktyna progressiw ýagdaý diýip baha bermek nädogrudyr. Ol hereket güýçli imperiýanyň ejiz hem dagynyk halklaryň garşysyna guran aýyk agressiýasydyr” (“Opyt stroitelstwa sosializma w respublikah Sredneý Azii ...” Aşhabad, 1974. str. 25.)

Gylyç Mämmedowiç Kulyýew şol kitabyň birini, “Atajan Taganahormat bilen” diýen ýazgy edip maňasow gatberende “birtöparbigaýrattürkmenen üstün çykan ynahoşaldygyny” hem nygtady.

Indi Gylyç Kulyýewiň doktorlyk dissertasiýasynyň goraljakdygyna şübhe ýokdy. Men hem oňa gaty ynanyrdym. Sebäbi Orta Aziýa respublikalarynyňam, başga respublikalaryňam taryhçy alymlarynyň köpüsi ol monografiýany goldaýardylar. Bir gezek men, Moskwa gelende, Özbekistan Ministrler Kabinetiniň başlygynyň oňalky orunbasary, filologiýa ylymlarynyň doktory, Özbekistan Ýazyjylar Soýuzynyň Prawleniýesiniň başlygy Serwer Alymjanowiç Azymow bilen duşuşanymda, ol Gylyç Kulyýewe salam aýtmagymy hem-de dissertasiýasyny Daşkentde gorasa, hertaraplaýyn ýardam ediljekdigini oňa ýetirmegimi tabşyrdy. Özbekistanda hökümet derejesinde-de uly abraýyň eýesi Serwer Azymow ol meselede özüniňem “bil guşap durjakdygyny” nygtady.

Men özbekalymynyň salamyny hem dissertasiýany goramak hakda pikirlerini Gylyç Kulyýewe ýetirdim. Geň galmaly zat, şonça gapnma-garşylyklardan soň özüne arka durjak bir topar ýaran tapylsa-da, Gylyç Kulyýew meniň getiren hoş habaryma biparh garady. Ol özüni azerbeýjan, tatar, täjik alymlarynyňam goldaýandygyny, Duşenbeden akademik Satym Ulugzadäniň, daşkentli alym hem ýazyjy Pirimkul Kadyrowyň şol iş barada ýörite jaň edendiklerini aýtdy. Şonluk bilenem gürrüň başga ýola öwrüldi. Gylyç Mämmedowiç öz dissertasiýasynyň ýatlanmagyny islemeýän ýalydy...

Şolduşuşygyň yz ýany men bellirus ýazyjysy, akyly-paýhasyna ulys sarpagoýýanym Wladimir Alekseýewiç Solouhin bilen Täjigistan komandirowka gitmeliboldum.

Agrasdan akylyly, prinsipial, hiç zatdan çekinmeýän Wladimir Alekseýewiç titulus intelligensiýasysylaýardy. Ol sylag Solouhiniň gowy ýazyjylygyndan başga-da, örän gönümilligi bilen baglydy. Diňe onuň SSSR dargamazyndanam has ozal W. I. Leniniň eden etmişlerini, halklary bilgeşleýinden açlyga mejbur edişini doly açyp görkezýän makala ýazmagy-da onuň agramynyň nähilidiginden habar berýärdi.

Şol mahallar agzama gamgatyhatarly beýle işleri öň ýeten ýazyjy kagyzageçirmekden emgorkmalydy. Solouhin talantly şahyr, ökde prozaçy, ýiti publisist, tanymal terjimeçi hem barypýatan rusparaz ýazyjydy. Ondan çekinýärdilerem, ony hormatlaýardylaram.

Agşamaramyň manhananyň bagynda, Solouhina ýatmyşlaýyn, “peýşinsail” edip ýörkäk, Wladimir Alekseýewiç şol mahallar meniň “Ogonýok” žurnalynda çap bolan “Uruş haçangutarýar” diýen hekaýamy okandygyny hem halandygyny ýatlady.

Solouhiniň meniň hekaýam barada söz açmagynyň “emmasy” bar eken. Meniň dissertasiýa goramaga taýynlyk görýändigimiň habary onuňam gulagyna ýetipdir.

“Hekaýa gowy—diýip, Solouhin sözüni dowam etdi. —Ýöne sen prozanyň ýanyndan dissertasiýa hem gorajak bolýan ýaly-la. Özüm-ä hem prozaçy hem alym ýazyjyny halamok. Ol ýa-haalymlyk ysy gelýän ýarym ýazyjy ýa-da ýazyjylyk ysy gelýän ýarym alym. Netijede hiç haýsysy hem däl. ”Ogonýokdaky” ýaly hekaýany alym ýazyp bilmeýär, ýazyjy ýazýar. Maňlaýyna taňry tarapyndan arpa ýazylan arpa iýmeli, bygdaý ýazylanam—bugdaý. Sen öz bugdaýyňy harlama...”

Wladimir Solouhiniň aýdanlaryndansaň meniň dissertasiýa goramak hoşesim peselip başlady, 200 sahypalykiş üçin ýitiren wagty mahapym gelipugrady.

...Aşgabad gelende, meni çaýa çagyran Gylyç Kulyýew geparasynda, ýylgyrdy-da: —Dissertasiýanyňadyň?—diýdi.

Men jogaba derek Wladimir Solouhin bilen Duşenbede bolan gürrüňi ýatladym.

W. Solouhinigowy tanaýan Gylyç Kulyýew:

—Wladimir Alekseýewiç akyly adam!—diýdi. Şonuň yzyndanam men ondan aslagaraşmadyk sözlerimi eşitdim... —Menem şonuň bilen pikirdeş. Özümem doktorlygy goraryn öýdemok.

—Monografiýa çap boldy. Iş gutardy diýen ýaly—diýip mengineň gendim. —Näçezap çekildi...

—Dissertasiýany goramak üçinem ýene näçe wagt ýitirmeli! Oňa derek täze bir roman ýazanym gowy dälmi? —Esli dyman ýazyjy gepiniň asyl manysyny beýan etdi. — Ömürem paýawlap barýar...

Gylyç KulyýewiňpikiriWladimirSolouhiniň aýdanlarynyň
üstüneurnabolup,menihibiraýgydagelmägemejburetdi.

Şeýlelikde,G. Kylyýewiň doktorlyk,A. Taganyň kandidatlykdissertasiýalary ýazylandansoň goral mangaldy. Ýöne moda ýa-da gyltyma kowalaşyp alymlyk derejesini alan galamdaşlarymyňam köpüsi özleriniň alymdyklaryny bireýýäm ýatlaryndan çykaran bolsalar gerek.

1989.

*

Baýramalynyň türmesiniň ýolbaşçylarybilengürründeş boldum. Tussaglar üçin 20 sany edebi kitap gowşurdym. Syýasy bölümiň ýolbaşçysynyň aýtmagyna görä,türmede oňly kitaphana-da ýokdugy sebäpli,okamaga eser hem tapylmaýar eken.

18. 01. 98.

Döredijilikadamlarynyň köpüsindegöwnüne ýakaneserdöredenpursatyolbarada ýoldaşynagyssaglyhabarbermekendigibar.Joşmak eýforiýasy wagtyň nämahaldygyna-da parh goýdurmaýar. Bu gezegem şeýle boldy,Sagat 23-denem geçensoň,Tejen Nepesow jaň etdi.Ol şu günüň poeziýasy barada täze makala ýazyp gutarandygyny,maňa hut ertiriň özünde okamaga berjekdigini aýtdy.Soňundanam ol meni tankyt etmäge başlady.Nämemiş,men atlary dünýä belli şahslaryň birnäçesi bilen duz-emek bolanam bolsam,olar barada giňişleýin ýatlama ýazmaýarmyşym.“Özüňden gaýry hiç kimiň ýazyp bilmejek zadyny gabryňa äkitmeli däl. Seniň okyjyň o dünýäde däl,şu dünýäde.“Pylany” Konstantin Fedini,Nikolaý Tihonowy,Resul Gamzatowy,Çingiz Aýttmatowy köçede bir gezek görüp elini gysan bolsa,iki tomluk ýatlama ýazardy.Sen bolsaň...”

Umuman,Tejen Nepesiň käýinji gatybir ýerliksiz hem däl di.

09. 09. 98.

Kim dosty bilen tanalýar,kim posty bilen.

*

Bigaýradyň dostybolup,peýdagazanmakdangaýratlynyň
duşmanybolup,zelelçekmekabraýdyr.

*

Rusedebiýatynyň akyl ýetiripbolmajakderejedemähnetdigineoýlana-oýlanahaýrangalýarsyň.Aleksey Sabowyň Irina Odoýewsewanyň “Na beregah Newy” diýen kitabyna ýazan sözsoňusynda şeýle maglumat berilýär: “ Diňe 1918—1968-nji ýyllar aralygynda,gazýetlerde çap bolanlaryny hasap etmäniňde-de emigrasiýadaky (diňe emigrasiýadaky. —A. T.) rus ýazyjylary tarapyndan 17. 000 töweregi eser,şol sanda 1080 roman,636 hekaýalar ýyggyndysy,1024 goşgular ýyggyndysy,99 sany drama eserleriniň ýyggyndysy çykarylyp,103 pýesa hem aýratyn çap edilipdir...”

Diňeemigrasiýadakyawtorlartarapyndan sonçaeserdöredilenbolsa,SSSR-de ýaşaýanrus ýazyjylarynäçekitap ýazdylarka!?

TutuşOrta Azyýa edebiýatynda100 ýyldadöredileneserlerijemleseň-de,rus ýazyjylarynyň diňeemigrasiýada ýazankitaplarynyň ýüzdenbirebölegiçe-debolmaýar.

1991.

Şu gün Mara bilet almak üçin wokzala gitdim. Ýanyodadanadam bary ýöräp barýarka,yzdan,ýagny ýanyodadanbir gara “Wolga” peýda boldy.Men “Sürmesiz ýerden sürüp gelýär welin,şofýor akylýndan azaşdymyka?” diýip,içimi gepletдим. Hiç kim,şol sanda menemgara “Wolganyň” sürüjisine: “Edýäniň näme? Bu diňe pyýadalar ýöremek üçin goýlan ýolça ahyryn” diýmedik,Gaýtam,sowlup,oňa ýol berdik.

Sürülmesiz

ýerdensürüp,gyssanyppbarýanadamlarybiynjalykedenhökümetnomerlimaşyndeňimizdengeçip,10-15 adim çemesigidensoň,ýüzüne“Türkmenistanýustisiýaministrliği” diýlip ýazylanjaýyň gapysyndasaklandy. Saçyna ýaňy çal sepip ugran,kaşan geýnen adam ýasamarak hereket bilen maşyndan çykdy-da,abaý basyp,jaýa girip gitdi. Men ony ministr bolsa gerek diýip çakladym.(Kanunyň berjaý edilmegine jogap berýän adamlaryň özlari düzgüni berjaý etmeseler,has-da gözeilginç bolýar).

Ministrbolsagerekdiýip çaklanymyň giripgidengapysybilenulyköçäniň arasy8-10 metrdenkändäldi.Emma ol köçede düşäýmän,ulagyny diňe pyýadalar ýöremeli ýoldan sürdürýär. Biziň ýolbaşçy edip öňe çykarýan adamlarymyzyň medeni derejesi şeýle.

Men bu bolan wakany “Halanmaýan adam” diýen hekaýama epizod edip goşdum.

11. 03. 98.

*

—Ýalansözlemek ýokardanbaşlanýan ýaly. Prezidentimiz daşary ýurda gidýär welin,yzynda haýsydyr bir zadýň bahasyny gymmatladýalar. Olam gelensoň,nyrhy galdyranlara käýinýär,nyrhy ýene öňki kaddyna düşürýär.Şüýem adam oýnajak bolmak ýa-da ýalan sözlemek dälmi eýsem?

—Nyrh ýene aşak düşürilse,gowy dälmi,Hommat aga?—diýip men ýaşula sowal berdim.

Hommatagamysa ýylgyrdy-da:

—Olgowywelinnä men,mysal üçin,Ahalabirgije ýatymlykmyhmançylygagitsem,yzymdaaýalmysygrymysataýmalymy?—diýdi. —Bu ýerdebaşgapeparbolaýmasa... Bizi-de beýle bir haýwandyrarn öýtmeli däl ahyryn...

*

Murgapdanyzagaýdyşyn ýatmagadäl,oturmaga-da ýer ýokwagonamünmägemejburboldum.Dyknyşyk. Dem almaga howa ýetenok. Öňürti münüp,gyşarmagamaý tapan ýolagçylar palçykly köwüşlerini ýassygyň aşagyna salyp ýatýarlar.Men beýle ýagdaýa geň galyp,ýanymda duran ýaş ýigide (ol Aşgabat uniwersitetiniň studenti bolup çykdy.)

—Hapaköwşinäme üçin ýassygyň aşagynasalýarlar?—diýensowalberdim.

—Ogurlaýarlar—diýip,student gaty kesgitli jogap gaýtardy.

—Goýsana,inim.Meniň köne köwüşüm kime gerekmiş?

Student ýylgyrdy.

—Agam,sözümeynanmasaň,köneköwüşüňigapdalyňdagoý-da,bäş minutuklap ýatankişibolupgöräý.

—Ogurlarlarmy?

—Ogrularlarmy ýa-daalarlarmy... ýöneAşgabadyn wokzalyndan öýüñizeaýakýalaňaç gitmeliboljagyňy-ha öňündenaýdaýyn...

Menozaleşidenwakamy—Käbä gidenmurgaplydindaryň zyýaratdansoň köne+köwşünederekkimdirbiriniň gymmatbahaköwşünigeýipgaýdanyny ýatlady. Şol barada obada gürrüň bolanda: “Ogry mollanyň hajy kabul bolarmy?” diýen sowalabaşga biri: “Indi bizde ogurlyk geň zat däl. Onuň üçinem pylan aganyň hajyny kabul etmeli bolarys” diýip ýaňsylady.

...Meniň aýak üstündeduran ýerimiň ýanyndakyorunlarda üç sanytürkmenmaşgala (ikisigelin,birihem ýigrimi ýaşlaryndakygyz) irdengymmatbahahemmodadakeşiklerinigeýindi. Olar bir- birlerine örän meňzeşdiler welin,dogan bolaýmaklary-da mümkindi.

Gapdaldadurup,aýalmaşgalanyň hereketinisynlamakgelşiksizembolsa,mengözümi ýumaýmasam,olarygörmägemejburdym. Owadan ýaş gyz gaýyş sandyjagyndan aýna,darak,gymmatbaha atyr çykardy. Olar gezek-gezegine saç daradylar,özlerine timar berdiler,ýaňaklaryna,gulaklarynyň ýeňsesine fransuz atyryny çaldylar. Iň soňundanam goltuklarynyň aşagyna (elbetde,köýnegiň üstünden) dezodorant pürkdüler. Şeýdibem,üç zenan üç sany perizada öwrüldi. Olar bezenip-beslenip bolansoňlar,gaýyş sandyjagy uly sumka salyp ýygnadylar. Ýöne olar ortadaky azyk-owkat iýilýän stoljugyň üstünde duran üç jüp ak köwşiaşak,aýak goýulýan ýere düşürmelidigi barada welin oýlanmadylaram...

17. 03. 98.

Ýazaneseriňe“beýik” diýlipbahaberilse,eseriň beýikderejesihakdaoýlanma-da,oňa şeýlebahabereniňderejesihakdaoýlan.

*

Yzagaýdýlýan ýolbilen öňebarýarys.

*

Hudaýberdi işanyň öýüne salama bardym. Ol gaty garrapdyr. Saglygy hem öwerlikli däl.Bolsa-da,ol meni güler ýüz bilen garşylady,saglyk-amanlyk soraşykdan soň dünýä ýagdaýy hakda gürrüň etdi,(Işan aganyň könedən gowy sowatly,arap-pars dillerindenem birneme başy çykýan,çet ýurt radiolaryny diňleýän,örän ýatkeş adamdygyny oňem bellän bolsam gerek.)

Soňra şahyrlarbaradagepaçylyp,Magtymgulaaralaşylanda,HudaýberdiişanPyragynyň biziň gulagymyzda:

Başyň ýassyga ýetende,

Ogul-gyzyň ýatçabolmaz-diýip,galansetirlerini ýatlady.

—Magtymguly şu ýerdenämediýýär? Bilýäňmi?

Menişanaganyň ýokarkysetirleribirnemebaşgaçarakaýdandygyna ünsbermänimsebäpliköne ýörelgedengitdim.

—Adamyň başy ýassyga ýetende özogul-gyzy ýedi ýatlarça-dahyzmatetmez — diýýär. Ony “Ogul —gyzyň ýatdan sataşan ýassykdaşyňça bolmaz” diýip düşündirýän alymlaram bar,işan aga.

—Sizň alymlaňňyz üns berenok. Sen üns ber!—diýen işanyň gözleri uçganaklady.—Magtymguly “Ogul gyz zürýatça bolmaz” diýýär. Ýagny ogul zürýadyň

gyz zürýadyňça bolmaz. .Gyz pahyr naçar bolansoň,rehimdar,ýüregi ýuka bolýa-da. Düşündiňmi?..

Menişanatamyzyň kesgitlemesihakdasoň-soňlaramoýlanypgördüm.Logiki taýdan alsaň,Magtumgula düşünmekde Hudaýberdi işan mamla ýaly.Başyň ýassyga ýetende,ýedi ýadyň öz perzentleriňden ýakyn bolmajagy belli ahyryn.

17. 12. 97.

BOŞ GALDY,BOŞ GALDY.

(Öwelek işan Durdymyradow Murgapdan Mara
işe geçende ýazylan degişme.)

Murgapnyterketdiaşna,
Ykbalkaş geldi,kaş geldi.
Merwden bir aňry aşma,
Ýollar daş boldy,daş boldy.

Durdymyratoglytäkdir,
Hiç birogulança ýokdur.
Ýazym ötdi,güýzümzäkdir,
Öňdegyş galdy,gyş galdy.

Mydam hoşdy barganymda,
Taňry salam bergenimde.
Sähermiş diýpturganymda,
Günüm çäş galdy,çäş galdy.

Kylar erdik her gün sapar,
(Köňül niçik rahat tapar!?).
Il gelerdi topar-topar,
Bary düýş boldy,düýş boldy.

Hem tekepbir,hem-de sada,
Ynsanlyk oň üçin kada.
Gowşutbentliasylzada,
Köpebaş boldy,baş boldy.

Kiçä—kiçi,ula—uly.
Bolsa,meger şoldur weli.
Öweleksiz,Magtymguly,
Murgap boş galdy,boş galdy.

Murgap,1998.

Türkmenistanyň Prezidentine üçünjigezek Gahrymanadynyň dakylmagymynasybetli, ötenagşam birtopar şahyrtelewideniýede çykyş etdi. Şonda Gurbanýaz Daşgynow özüniň: “Pygamber” diýp dogry aýdýar Durdy Kar” diýen setirini haýbat bilen gaýtalap okady. Ol sözlerini şeýle bir ynam bilen nygtady welin, indi pygamberlikady Durdy Karyň görkezmesi bilen berilýän ýaly bolup duýuldy.

21. 07. 98.

“Neytralnyý Turkmenistan” gazýetiniň düýnkisanynda Prezidentimiz enobatdaky berlen Gahrymanady bilengutlanlaryň çap edilensan awundamentiňem ady mbareken. Şonda “Türkmenistanyň Halk ýazyjysy A. Tagan” diýlip ýazylypdyr. Birinjiden-ä, A. Tagan halk ýazyjysy däl, ikinjidenem, men Prezidenti gutlap telegramma bermädim. Bu ýagdaýa nähili düşünmelikä?

24. 07. 98.

Şugün şahyr Durdy Hal durdynyň maşgalasy onuň ruhuna sadakaberdi. Gaty kän adam, şol sanda TKP MK-nyň ozalky birinji sekretary M. G. Gapurow hem geldi. Myhmanlaryň köpüsi onuň bilen ör turup görüşi.

Urşa gatnaşanlar bir-birege mydama sarpa goýýarlar.

21. 07. 98.

*

Garry goňşym bar. Togsan ýaşa ýetiberen. Ilki tanşanymda, ol daşarda çilim çekip oturan eken. Egninde-de gaty köne esger gimnastyorkasy bardy. Onuň çekýäni hem sigaret ýa-da papirosam däl-di-de, gazýet bölegine dolap çekilýän gara temmäkidi. Şol hem onuň gaty köne adamdygyndan habar berýärdi.

—Wasiliý Iwanowiç!—diýip, ol tanyşlyk berdi.

Men hem öz adymy aýdanymdan soň, gojalaryň magtalsa, gowy görýändiglerini ýatlap:

—Wasiliý Iwanowiç diýdiňizmi? Onda sizem, edil Sowet Soýuzynyň Gahrymany, marşal Çuýkow ýaly bolýarsyňyz-da?—diýdim.

Goňşym kemsinen ýaly bolup, ýüzüni turşartdy.

—Ýok, gadyrdanym, Çuýkow ýaly däl-de, Çapaýew ýaly!

Men şol pursat Çapaýewiňem Wasiliý Iwanowiçdigi ýadyma saldym.

Goja goňşy juda düýpden tutýardy.

1994

Ilarasynda “Halk diýilýän zat goýun sürüsi ýalydyr, çopanhanjasürse, şoltarapa-dagiderbarar” diýen gep bar. Ýöne türkmen halky-ha, käte goýun sürüsiçe-de ýok ýaly. Biz öz ýolbaşçylarymyz çagalarymyzyň rysgalyny aldap elimizden alsalaram, özleri gowy ýaşaý, köpçüligi gedaýa öwürselerem, olaryň garşysyna hiç hili hereket etmeýäris. Çagalarymyza derman satyn almaga pulumyz bolmasa-da, takdyra ten berýän kişi bolýarys. Ýöne goýun sürüsi welin, gaty suwsan çagyçopanyň taýagyndanam, onuň itiniň ýiti dişindenem gorkman, guýa tarap güsürdäp gidýär.

1995.

Ýagmyrbilenkonserwatoriýanyň
ulyzalnakonsertdiňlemägegitdim.Meni konsertdenem
beter begendiren zat,zala girip tötänden ornaşan ýerimizde
hudožnik Yzzat Gylyjow bilen kompozitor WeliMuhadow
oturan eken.Olar biz bilen edil deň-duş ýaly bolup,mähirli
görüşdiler.

Yzzat Gylyjow! Weli Muhadow!Bular ýigriminji asyr türkmen medeniýetiniarşa
göteren adamlar.Olar bilen gürleşip oturmagam biz üçin bagt.

Konsertiň ahyrragynda bagşy Ödenýaz Nobatow bir aýdym aýtdy. Sen
herniçikbeýik hem bolsaň,herniçik talantam bolsaň,wagt diýilýän gaýduwsyz närseahyr öz
gudratyny görkezýär, —beýik bagşynyň çep eliniň barmaklary dutar perdelerini tapmaýan
ýaly. Ödenýazyň goşaryndan aşagynyň titreyändigini hem bildirýär.

Bagşy aýdymy tamamlapturansoň,Oraz Ýagmyrikimizemzaldan çykmalýetdik.

Ýanyndaky goldawçylary Oraz Ýagmyryň gelendigini
(olar menitanamaýardylar)habar berenlerinde,eýýämoturgyçda ornaşan bagşydaş çykdy.
”Orazjan!” diýip,ýazyjy bilengörüşi.

Töwerek alagaraňkydy. Üstesine-de görmesi peselen bagşy “çylşyrymly” gara
äýnek dakynýardy. Emma salam berenimden soň ol meni sesimden tanady.

—Boho-ow,Atam! Senem bär demidiň?

—Senigöräyelidiýip geldik,Ödenýazakga...

Bagşy ýene bir gezek elimi gysdy. Ikimiz Moskwa duşuşyklarymyzy ýatlaşdyk.

Oraz Ýagmyrikimiz döwrümüziziň beýik bagşysyny,gopberip,maşyna atardyk.Yzzat
Gylyjow! Weli Muhadow! Ödenýaz Nobatow! Ýigiminji asyrdan galanşol üçüsinden
beýik şahslarymyz bar my!

Oraz Ýagmyrikimiz şolagşam özümizibagtly hasapladyk.

Ol,dogrudanam,şeyledi.

24. 10. 98.

W. Kaweriniň “Literator” diýen kitabynda ýazmagyna görä,Žan Žak Russosungatyň
adamahlagyna bähbitli täsiredýändigine ynanmandyr. Menem şol pikire goşulýaryn. Ol
barada ozal şu ýazgymda hem belläpdim.

*

Belli bir şahs,eger ol baryp ýatantantant,akyldar bolanda-da,halkyň ýaşayyş derejesini
örän kynçylykbilen ösdürýär. Emma onuň tersine,başgabiradam halkyň ýaşayyş
derejesini gatyňsatlykbilen hem derrew pesedüşürip bilýär.

*

Belli ýazyjyTirkiş Jumageldiýew 60 ýaşapdyr.Emma ol barada türkmen
gazetlerinde,hatda onuň iki ýyllap baş redaktorlyk eden “Edebiýat we sungat”
hepdeliginde-de habar berilmedi.

Oktýabr,1998

DÖREDIJILIKADAMLARYNYŇ DURMUŞYNDAN

Altmyşynjy ýyllarda şeýleanekdotbardy: Mugallymyň “Halk ýazyjylarydiýipkimlere aýdylýar?” diýensowalynaokuwçy: “Kör şahyrlara” diýenjogapberýär.

Beýle anekdot ýöne ýerdenem döremändir. Şol ýyllarda “Halk ýazyjysy” diýen resmi at berlen Ata Salyh, Durdy Gylyç, Nury Annagylyç dagynyň üçüsi-de kördi.

Meniň saggulagymbirki ýylbärieşitmeýär. Üstesine bir gözümi-de operasiýa etmeli boldy. Men Türkmenistanyň Halk ýazyjysy Gowşut Şamyýewe:

—Birgözüm görmese-de, maňa Halk ýazyjysy diýen at bererlermi ýa-da ony almak üçin beýlekigözüňden emdynmaly bolarmyka?—diýdim.

Ol ýylgyrman, ýüzüme garady.

—Saňa bir gözüň üçinem bererler.

—Men nä Ata Salyh dagydan üýtgeşikmi?

—Aý, seň bir gulagyňam eşidenok ahyryn. Sende kerlik tutarygam bar, körlük tutarygam.

*

Altmyşynjy ýyllarda edebitan kytyçy Öde Abdyllyýew “Üç otaglyjaýy birotag labasha-baş çalyşýaryn” diýen bildirişiköpnusga edip maşynkadangeçirýär-de, Aşgabadynyň awtobusduralgalarynda agaçlara ýelmäp çykýar. Bildirişiň yzyna-da şahyr Allaberdi Haýydowyň öý adresini hem telefonyny ýazýar.

“Üç otaglyjaýy birotag labasha-baş çalyşmakçy adam ýa-haneşekeşdir, ýa-daarak puluny tapmaýandyr” diýip çäken adamlar A. Haýydowyň öýüne gije-gündiz jaň etmäge başlaýarlar. Mydama bent bolýan telefonjaň edip bilmeýänlerem, elinde adres bolansoň, A. Haýydowyň gapysyny kakyp ugraýarlar.

Ýeke otaglyjaýynaderek üç otaglyjaý almaga umydygäradamlar şahyry işlemäge, dynç almagagoýmaýarlar. Şahyr bu oýny Öde Abdyllyýewiň edendigini haýsydyr bir ýol bilen anyklaýar. Emma sesini çykarmaýar. Ol telefonynyň nomerini täzeläp, gapysynyň daşynda “Bu jaý çalşylanok” diýen ýazgy ýelmäp ýaşaberýär.

Şol wakadan ýarym ýylgeçensoň, tankytçy Öde Abdyllyýew kandidatlyk dissertasiýasyny goraýar. Ol döwürlerde är-aýalsudlaşyp nikasyny bozsa-da, dissertasiýa gorsa-da, wakanyň haçan, nirede boljakdygy barada gazýetlerde öňünden bildiriş berilmelidi. Onsuzam, A. Haýydow dissertasiýanyň haçan goraljakdygyny, dissertasiýa goralandan soň 15-20 adamlyk banketiň sagat näçede beriljekdigini anyklaýar.

Dissertasiýa goralangünitefonyň başynageçen A. Haýydow Ö. Abdyllyýewiň köp-köptanşyna, alymlara, akademiklere, hatda Berdi Kerbabaýewe çenli jaň edip, “Alymlyk derejesini almagymnasybetli Öde Abdyllyýewagşamsagat 19-dasizi çalyşmaga çagyryýar” diýi phabarberip çykýar. “Aý, Öde neresse-de bir ýetim oglan. Siz

barsaňyz,göwni biterdi” diýip,A. Haýydow çakylyga barmaga döwtalap däl ýaşululary hem yrýar.

Dissertasiýagoralandansoň,ýogunybare dipgurankiçijikbanketinisowup,ýadawhalda öýünegelen ÖdeAbdyllyýewiň gapysyndangelengutlagçylaryň sanyköpelyär. Täze alymyň iki otagly jaýynda aýak epmäge ýer tapylmaýar.

Garaşylmadykbeýle ýagdýyň sebäbini çaklan ÖdeAbdyllyýewegelenleriň öňüdeduraýmakdangaýry ýolgalmaýar. Olgoňularyndanulybirgoýnynesýehempulbarynykarzalyp,myhmanlarynyhezzetlemelibolýar.

*

ÝazyjylaryňBütünsoýuzgurultaýytamamlanandansoň,SSSR-iň hökümetiUlyKremlKöşgünde 1380 adamlykkabuledişlikgurady. OňaTürkmenistanyň 12 adamdan ybarat delegasiýasy hem gatnaşdy. Kabuledişlik döwlet tarapyndan geçirilýän hem bolsa,tükenmez zat ýokdy.Gymmatbaha iýmitler artygy bilen goýulsa-da,şeyle banketlerde içginiň artykmaçlyk etmeýändigini biz ozaldan bilýärdik.Banketiň ahyrragynda köň içýänçileriň stolunuň başyndakylar aziçýänler stolunyň başyndakylara “salama” gelip başlaýardylar.

Kabuledişlik “dikdurma” ýagdaýynda geçýärdi.Adamlar 8-10 bolup tegelek stoluň daşyna ýygnanýardylar. Türkmen delegasiýasy hem bir stoluň başyna aýlandy.

Banket

ýaňybaşlananbadynaHydyrDerýaýewbizegolaý,emmaentekdaşyadamsyzstolatarap ümledide:

—SoltanHüpbil! (Bu ýerde ol men. —A. T.).Şol stoluň üstünde üýtgeşik ermeni konýagynyň bardygyny görýäňmi?—diýdi.

Menonuň gepinirä gysardýandygyny aňdym-da:

—Edil şolarýalykonýakdanbiziň stolumyzyň üstünde-debar,Hydyrmolla—diýdim.

—Bolsa-da,şony bärlik alyp gaýt! Biziň stolumyzyň üstünde goşa-goşadan dursa owadan bolar.

—Aý,birhili... gelşiksiz-dä... —diýip,men ýaýdandym.

-Atdaş,senemmedeniyetlibolmasyz ýerindemedeniyetgörkezjekbolma—diýip,mekirAtaAtajanowynanjanhemsadaHydyragany “otlamak”bilenboldy. —Sen “Ykbalyň” awtorynyň diýeninietmän,kimbolupsyň? Baş gün Moskwada ýaşadym diýip,türkmençiligi unutma. Sen biziň aramyzda iň ýaş kiçimiz.Hydyr agadan bolsa sen otuz alty ýaş kiçi.

KakalyBerdiýewmaňagözgypypgepledi

—Ýaşulymyzyň aýdanynyetmezlikbiedeplikbolar,Burunowskiý (Ollakamhemmeniňki. —A. T.).

—Toýdabeýlezatgelşiksizhasaplanmaýar—

diýip,töwerekdengopberlenHydyrDerýaýewgöçgünligepledi. —

Ýogsam,ýewreými,çeçenmigeler-de,senden öňürder.

Men ýaşulynyň “buýrugyny” berjaý etmeliboldum.

—HydyragaDeryaşka ýöne ýereýigrimi ýyllapSibirdenawkesendäldir!—diýip“loh-loh” gülenKakalyBerdiýewhembeýlekistoldanikisany çüýşänialyp,biziňkä geçirdi. — BizemHydyraganyň okuwçylary-da!

—Getiriberiň,günäsimeniň boýnuma!—diýipHydyragajoşdy.

Dogrudanam,eslimahaldansoň,türkmenleriň “baý” stolunyň başyna “salama“gelýänleriň sanyköpelipugrady.

*

Garadenžiniň kenarynda,Krymyň“Gökdepe” döredijilik öýünde,özotagymdaişläpotyrkam,Gylyç Mämmedowiç Kulyýewgapydangeldi.

—Stolbaşyndakaň päsgelberäýdim öýdýän?. . .

—Ýok,ýok.Gaýtam,geleniň gowy boldy. Deňze-de gitmeli ahyryn.

—Menemsuwadüşmägebarýardym-da,gapyň açykbolansoň sowlaýdym.

Mensuwadüşülýänenjamlarymyalýamçam,gapydaduranKulyýewgaraşylmadyksowal berdi.

—Ertirden bäri näçe sahypa ýazansyň?

—Bir kagyzyň iki ýüzi.

—Munynät-diň-aýt?!—diýipolgeňirgendi—Sen-ä mençe-de öndürmeýärekeniň. Günde baş sahypa çenliýazmasaň zat önermi?

—Ikisahypagolýazmammasynkadangeçendesekizsahypadagýbolýar....

Ýaşuly ýaňsyly ýylgyrды-da:

—Senmundan öň-ä öwneňde,gaty ýalansözlemän öwünýädiň welin—diýdi. — Meniň üç sahypagolýazmammasynkadabirsahypadansähelgeçýär.Nädip seniň iki sahypaň sekiz sahypa bolýarmyş? Ol ýalandyr.

—Bir çüýşekonýakdanjedeledýäsmi?—diýip,mendawaçy çagaýalybolup,ýaşulatarapelimiuzatdym.

—Utulsam,diňekonýakdäl,ýanynyň şokoladybilenjedelegirýän!

... Menertirdenbäriedenişim—ikitarapyna-da,setirbardygy-da çalagözeilýän,maýdaharplarbilen ýazylansahypanyoňauzatdym.

Sahypanyň ikitarapyny-da ünsbilensynlan ýazyjyhyrçynydişläp,baş ýaýkady.

—Kagyzyňy gysganýaňmy?

—Kagyz-a kän,Gylyç Mämmedowiç.

—Gözüňe haýpyň gelenokmy?

—Göz barada-ha oýlanýan welin,endik-dä. Hemem öz-özümi aldaýaryn...

—O nähili aldamak?

—Uzyngünüň dowamyndaikisahypajyk ýazdymhasapedýärin-de,öz-özümialdaýaryn.“Ýene bir sahypa ýazmasaň bolmaz” diýýärin.Netijede,bir günki işlänim on baş sahypa dagy ýetiberýär.

—Bolsa-da,ikisahypalykgolýazmanyň maşynkadasekizkagyz çykjagynamenaslaynanman. Sekizsahypaaz-küş zatdälahyryn...

Jedelimizigüýjündegaldyhasapladyk.

...Meniň ikisahypalykgolýazmammasynkadadokuzkagyzagolaý boldy. Men ony alyp G. Kulyýewiň otagyna bardym.

Gylyç Mämmedowiç ýazgylaryseljerenindensoň:

—Menutuldym!—diýipbaşyny ýaýkady. —Beýlederejede ýygy ýazýanadamdünýädebaşga ýokbolsagerek! Muny Ginnesiň kitabyna goşsaňam bolar. Gözüňe haýpyň gelsin ahyryn,zaňnar.

—GylyçMämmedowiç,meň gözümehaýpyň gelýärimi ýa-dautdurankonýagyňa? Sowutgyçdan çykanermenikonýagystoluň üstünegelipdüşdi.

—Jedeldeutulana-daguýulmalymydyr,Gylyç Mämmedowiç?

Birbölek şokaladyalyp,ýanymagelen ýazyjy ýylgyrdy.

—Güýçliniň gowusy ýog-ow! Bolmanda,bir çüýşe konýagy ýeke özüň içäýjekmidiň?

Umuman,Gylyç Kulyýewdiýilýanadamyň spirtliiçgiiçmekde özdüzgünibardy. Uzaga çekýän oturlyşyklarda-da onuň hemme içýänini jemleseň,40-50 gramdan kän dälidi. Ol spirtli içgini sowuk suw bilen içýärdi. Bu gezegem şeýle boldy. Ol öz bulguryna guýan bir owurt ýaly konýagynyň üstüne kükürt gaby ýaly buz atdy.

—Nebirkonýagyň işinigörýän-dä,Gylyç Mämmedowiç...

—Indimeň konýagym özüňkibolansoň,gysganmagabaşladyňmy?— diýip,olheziledinipgüldi...

Meniň utanbir çüýšekonýagymGylyç Mämmedowç ikimizetä gaýdýançak— birhepdeläpdegişmäge,gülüşmägetutarykboldy.

*

Bu wakany Gara deňziniň Abhazkenarynda,ýazyjylaryň“Pissunda” döredijilk öýünde bolanymyzda şahyr Ata Atajanow gürrüň berdi:

“Baş redaktorlaryň SSKP MK-da geçen ýygnagyndan soň bizi MK-nyň birinji sekretary N. S.Hruşýow Kremlde kabul etdi.Ol ýöne kabul edişlik hem dälidi-de,uly nahar berlişikdi.Gyşyň örküjidigine garamazdan,her ýer —her ýerde uly tabaklarda goýlan üzüm hoşalary ýaňy sapagyndan tändirilen ýaly bulduraşyp durdy. Iýmek-içmekden adyny tapan zatlaryň,heniz biziň görmediklerimizem bardy. Men haşamlanan taýagyna söýenip,hyžlap zordan dem alýan bir gojanyň gapdalynda oturmaly boldum hem assyrynlyk bilen ony synlap,içimden: “Ýeri,şu ýaşda,şu ýagdaýynda bular ýaly ýere sokulup ýörmän,aýagyňa keçe ädik geýip,öýündejik oturyberseň bolmadymy!” diýýärin. Gojanyň çalajanlygy şeýle diýmäge mejbur edýärdi.

Kabuledişligigiriş sözibilenN. S. Hruşýowyň öziaçdy.Ol ýaňygepläpbaşlanda,ýanymdakygojamaňatarap ýüzüni öwürdi-de:

—Ýaş ýigit,holgörünýän üzümmi?—diýdi. Men baş atdym. —Onda şondan maňa bir hoşa alyp ber!

Men eşitmediksirän boldum. Sebäbi üzümli tabaga el ýetirmek üçinýerimden turup,iki-üç ädim ätmelidim. Beýle abraýly kabuledişlikde,onda-da hut Hruşýowyň özi gepläp durka,ýeriňden turmak,bir hoşa üzüm alyp,köpüň gözüne ilmek gaty edepsizlik hem utançdy.

—Ýaş ýigit,men saňa bir hoşa üzüm alyp ber diýdim ahyryn. Näme aýdylany edeňok?Ýa gulagyň kermi?

—Häzir orator sözünü tamamlansoň,alyp beräýerin. Biraz kanagat et,atam!

—Ol oratora men gaty beletdirin. Nikita ýarym sagat ýaňrar. Meniň bolsa häzir, hut şu mahal üzüm iýesim gelýär. Ýerimden turmagam maňa aňsat däl. Ýogsam turagada, özüm alayjak welin...

Üzümlitabagagolaýrakoturanlara-da “Birhoşaalypberiň!” diýmägeejapetdim. Ejap etmäniinde-de, bu mahal hiç kimbeýleýumşy bitirmek islejek däl.

Gepiň keltesi, men Hruşýowsözünitamamlamanka, ýerimdenturup, birhoşa üzümalypbermägemejburboldum. Gojanyň haýyşyny berjaý etsemem-ä etdim welin, ýer ýarylmady—menem girmedim.

Birhoşa üzümüiýengoja ýenemaňa ýüzlendi.

—Gördüňmi, ýaş ýigit, men üzümüiýipboldum. Emma Nikita henizem gepläp dur.

Kabuledişlikden çykypbarýarkak, biziň delegasiýamyzabaştutanbolupgelen, TKPMK-nyň sekretary ÇaryAtaýew:

—AtaHajyýewiç, bu çaklarda üzümüiýipgörmänsiň öýdýän?—diýdi. —Ýaňky üzüm türkmen üzümindensüýjiekemi?

Asylolmeniň Hruşýowgepläpdurka ýerimdenturanymy, üzümalanymygörüpoturانبolsanädersiň! Onuň kinaýaly gepine men ikinji gezek gyzarmaly boldum.

—Wah, ÇaryAtaýewiç, üzümüiýjekbolup ölüpbaramokdym—
da, ýanymdaoturan, apgyrdysypan, aňkasyaşanbirgoja “Üzümalypber!”
diýip, günümegoýmady. Şonuň üçin ýerimden turmaly boldum.

Ol ýylgyrmaga mejbur boldy.

—Sen ol “aňkasy aşan gojanyň” kimdigini bilýärmiň?

Asylolgoja Hruşýowyňamkabinetineislänwagtygiripbilýän, adydünýä belliatomçýfizikleriň birieken.”

1980

1960-njy ýyllardaAşgabadynyň K. Marks köçesiniň 14-njijaýynda, birtopargazyet-žurnallaryň redaksiýasynyň ýerleşýänhowlusynda, günortaarakesmemahalywoleýboloýnalýardy. Şonda kimdir biri topy bat bilen uranda, ony gaýtarmaly oýunça ýüzlenip, terjimeçi Sapa Baýryýew: “Öňünden gaçaweri, birden şahyr bolaýma!” diýip gygyrýardy. Ol sözleriň “kelläne top degse, sähne bolarsyň” diýen manysy bardy. Sebäbi terjimeçiler, žurnalistler prozaçyny agrasrak, şahyry bolsa kelewäräk hasaplaýardylar.

*

EdebiyatçyalymHangulyAmansähedow, deňindengeçipbarýarka, şahyrNobatgulyRejebowynyň öýünesowulýar. Öý eýesi öýde eken.

—Nobat, doganjyk, çakyzamtutdumy-nämemi, kelläm ýarylypbarýar. İlk-ä, bar bolsa, bir analginataýyn. Yzyndanam, bir çäýnek aý gök çäý ber.

Analginemtapylýar, aýgök çäý hemiçilýär. Netijede, Hanguly birneme aýňalýar.

—Köp minnetdar, Nobat jan. Adam bolaýdym!

Öý eýesimyhmanynyň ýüzüne agrasgaraýar.

—“Birneme özüme geldim” diýseň, ynanaýyn. Ýöne sen “Adam boldum” diýseň welin, Hudaýam ynanmaz, bendesem...

(H. Amansähedowyň özi gürrüň berdi.)

*

1965-nji ýylda “Edebiýatwesungat” gazýetiniň redaksiýasyndapraktikageçýärkäm,birgezektankytçyAbdyllaMyradowişegatykeýpsizgelen de,sebäbinisoradym.

—Aý,gardaş,öýümüzde jahan urşy turdy. Harby borçly adam hökmünde şoňa gatnaşmaly boldum. Ullakan gandöküşlik-hä ýokwelin,herhal,jahan urşy-da...

Abdyllanyň aýalynyň ady Jahandy.

1965.

2002-nji ýyldaobadakyarhiwimidörüşdiripotyrkam,öňümdenbirspisok çykdy. Onda meniň 1971-nji ýylyň Täze ýyly bilen gutlan dost-ýarlarymyň 26 sanysynyň ady ýazylypdyr. Okadym,ýatladym. 2002-nji ýylda şol spisokdaky adamlaryň diňe7 sanysy diri eken.

Gidýärdost-ýargubargoýupgözüňde,
Ýaşmy-garry,ýazyklymy-ýazyksyz.
Nätjek,gezip ýörüs ýeriň ýüzünde,
Gylyçdurdy,Baýram,Saýlaw,Sazaksyz.

JoşgunbardyItalmazyň sözünde,
Oňýas “Daň atyrman”,“BahryHazarsyz.”
Nätjek,gezip ýörüs ýeriň ýüzünde,
Berdiaga,DädeHal,Gurbannazarsyz.

Dutaralyp,Kesarkajyň düzünde,
TäşliGurban “Aktugaýy” aýdanok.
Nätjek,gezip ýörüsýeriň ýüzünde,
Nesip şeýle,gidenyzagaýdanok.

(1. “Aktugaý” TäşliGurbanowyň üç edipaýdangazakaýdymy)

20. 02. 2002.

Haýwany öldürip,etiniýmegi,arybiçäräniň,zähmetbaryny çeke-
çeke,ýygnanjabalynyelindenalyp,özümiziýmegiynsapdan,adamçylykdan
çykmakdiýiphasaplamaýarys. Ýogsam ol hereket tüýs
ganhorlyga,basybalyjylygameňzeyän ýaly.

*

DüýnBerzeňňidäkidaçalykdangeçmekmiýesserboldy. Diýseň kaşan,bahasyazyndan ýüz müň dollardan geçmeli bir jaýyň köçe tarapynda Prezidentimiziň ullakan portreti asylygy dur. Portretiň Prezidente hormat üçin däl-de,edilen ogurlygy goramak maksady bilen asylandygy öz-özünden düşnükli ahyryn.

Geljegebolan çakdanaşahöwes,umuman,aşaarzuwçylyk şugünki
ýagdaýaobýektiwbahakesmekdepäsgeçilikdöredýär.

*

1998-nji ýylyň 14-njinoýabrynda şahyrAtamyratAtabaýew özüniň 50
ýaşynybelledi.Toý dabarasy Aşgabadýň politehniki institutynyň kafesinde boldy.

Ýubilýarygutlamaknobaty ýetende,teatrežissýoryKakajanAşyrow:
“Budabaratürkmenintelligensiýasynyň “gaýmaklary” ýygnandy” diýdi. Toýda otyrkam
men şol “gaýmaklary” elin synladym hem türkmen intelligensiýasyny başga milletleriň
intelligensiýasy bilen gaýybana deňşdirdim.

Men ömrümiň otuz ýyldangowragynydürlimilletleriň wekilleriniň
arasyndaýaşap,olaryň toý-
ýasdabarasyna,kabuledişliklerinegatykängezekgatnaşmalyboldum.Şonuň üçinem öz
intelligensiýamyza berýän baham obýektiwräk bolar diýip pikir edýärim.

Könedenoturymlyhem Ýewropabilenbizdenhas öň
gatnaşykaçanmilletlerbolanysebäpliermeni,azerbeýjan,gruzinintelligensiýasynyň
derejesinitürkmenintelligensiýasynyň derejesibilendeňşdirmegiň-ä pikirinihemedemok.
Olar öränbelentde.Ýöne öz goňşularymyz—özbek,täjik,gyrgyz intelligensiýasy bilen
deňşdireniňde-de,biziň ýagdaýymyz juda pes.Ylym derejämizem,geýnişimizem,özümizi
alyp barşymyzam,boş gepleýşimizem,öwünjeňligimizem...

A. Atabaýewiň toýunda,howanyň gatymaýyldygynagaramazdan,galyň
plaşlaryny,çümregeýlen şlýapalaryny çykarmanoturan “intelligentleriňem” sanyköp.
Olarbellenen wagtyndan gaty gijä galyp gelen,üstlerine abanyşyp duran gelin- gyzlaryň
bardygyna-daüns bermän,harsurup nahar iýýärler. Gelin-gyzlaryňam özlerini alyp-
baryşlary düşnüksiz.Birinjiden-ä,toýa çagyrylan wagtyndan gijägalman gelmeli. Gijä
galanam bolsaň,oturmaga,durmaga orun ýokdugyny gördüňmi,sepiňi bildirmän,yzyňa
gaýdybermeli. Ol ýerde konsert däl,banket gidýär ahyryn. Aýal-gyz halyňa,alynmadyk
myhman ýaly,iýip-içip oturanlaryň agzyna seredep durmakgaty gelşiksiz. Kakajan
Aşyrowyň “gaýmak” hasaplaýanlarynyň bolsaýekejesiniň-de ýerinden turup,aýal-gyza
orun bereni bolmady.

Deňli-derejelinukdaý nazardanseretseň,bu ýereintelligensiýanyň näzik
“gaýmaklary” däl-de,turşy“süzmesi” ýygnanameňzeýär.

*

Atamyrat Atabaýew täze rifma tapypdyr: “Begi Suhan—Begi suwsan”. Men
ony:“Begi Suhan—gowy suwsan” diýip düzetdim.

*

Paradoks: Halal ogry.

*

Azsanlyhememykdysady,medenitaýdangöýdükhalklaryň garaşsyzlyk ýagdaýyhiç
mahalam öwerliklibolmandyr. Olar haýsydyr bir uly döwlete ýapja bolup
ýaşapdyrlar.Magtymguly hem “Bir döwlete gulluk etsek...” diýende,şol ýagdaýy göz

öňünde tutan bolsa gerek. Şeýle hem kiçihalklar “gulluk edýän” uly döwletiniň ýatymyma görä gyşarmaly bolupdyrlar. Biz hem ýüz ýigrimi ýyl töwewregi rus halky bilen il bolup, olaryň köp zadyny kabul etdik. Netijede, ne rus, ne türkmen diýen ýaly ortalyk bir gatlagy hem emele getirdik. Üstesine-de, şol uly halkyň dilini hem ýaňy öwreniberenimizde...

Indibolsameniň tanyş-bilişlerimiň köpüsi (hatdaaltmyş ýaşdanaşanlary-da) biri-birine “bakan” diýşenbolup, türk dilini öwrenmegiň aladasy bilen ýaşaýarlar.

1998.

Pawel-1-densoň Aleksandr-1 tagta çykanda, bellirus şahyry Deržawinsoňkynymagtap, öňkipatyşany tankytlap, goşgy ýazýar. Emma senzura ol goşgynyň çap edilmegine garşy çykýar. Beýle ýagdaýa kemsinen şahyr Deržawin general—prokuror Bekeşowa şikaýat bilen ýüz tutýar. Bekeşow şahyryň goşgusynyň ýokarsyna “Bueseri Deržawiniň Pawel-1 dirikä ony magtap ýazan goşgularynyň birnäçesini gaýtadan çap etmekşerti bilen metbugatda bermäge rugsat edýäriň” diýen rezolýusiýa goýýar. Ýüzi gyzaran Deržawin täze goşgusyny çap etmek niýetinden el çekýär. (Bu maglumaty men bir ýerde okapdym.)

Egerdöwür, syýasat üýtgäýse, türkmeniň şugünki “deržawinleri” özleriniň ahilialypbararkalar? Ýa-da bizde general-prokuror Bekeşow ýaly parasatly şahs hem döremezmikä?

2003.

Ýaramazlyk köpçülik tarapyndan goldanmasa-da, kanun tarapyndan garşysynag öreşilse-de, azalman, gaýtam, köpeliýär. Gowulyk köpçülik tarapyndan halansa-da, kanun tarapyndan goldansa-da, ýardam edilse-de, köpelmän, gaýtam azalýar.

*

Çapedilmäniniň sebäbini-dedüşündirmän, bir ýyl saklanyndansoň “Edebiýatwesungat” gazýetiniň redaktory A. Poladow “Süýjikekre” hekaýamy şugün yznaga ýatardy.

7.12. 98.

Şu gün Allaberdi Haýýdowyň üçi bellendi. Kän adam gatnaşdy. Moskwadan hem başga ýerlerden telegrammalar gelipdir.

Allaberdi Haýýdow prinsipial şahyrdy. Ol käbir şahyrlar ýaly “Bir günüm—hoş günüme” uýmady, şahyr wyždanyna ikilik etmedi, ýaranjaňlyk goşgularyny ýazmady. Ol 20-nji asyr türkmen poeziýasy öwrenilse, ady tutulmaly 5-6 şahyryň biri bolup galar.

10. 12. 98.

Türkmenistandageň galyp, agzyňya çypoturmaly wakalar känbolýar. Su gün Türkmenistanyň Prezidentiniň karary bilen Oýunjak Musaýew diýilýän adama Türkmenistanda ýok Ylymlar Akademiýasynyň akademigi diýen at berildi. Ol ylym öňünde nämeiş bitirdikä?

10. 12. 98

Gowyadama öýkünmek, onuň bolşunygaýtalamak öränkyn. Erbet adama (eger islesen) öýkünmek, onuň hereketlerini gaýtalamak aňsat. Çyn aşyklar meni bagyşlasyňlar, ýöne ýigrenç söýgüden güýçli hem täsirli. Şonuň üçinemotrisatel gahrymanyň täsiri položiteliň täsirinden uly bolmaly.

*

Bizköplenç halatdadiňleýänaýdymymyzyň sözleriniň nähilidigine ünsnehmermeýäris. Radiodabirbagşy “Köňlüm seni” diýen halkaýdymyny aýdanda:

Ýar ýolundagözde ýaşym,

Bagş edermen köňlüm seni — diýen setirigaýtalady.

Bu iki setirde many baglanyşygyň logikasy bozulýar. “Ýar ýolunda (ýoluna) gözde ýaşyny” bagş etjekdigi düşnükli. Emma yzyndaky “köňlüm seni” sözlerini näme bilen baglanyşdyrmaly? “Ýar ýolunda gözde ýaşym, Bagş edermen köňlüm saňa”. Bu-da bolanok. “Ýar ýolunda gözde ýaşa, Gark edermen köňlüm seni” diýip düzetseňem birhili.

*

Meniň okyjaiň soňky ýeten “Ýalňyzlyk” kitabymyň golýazmasy 1988-nji ýyldaneşirýatatabşyrylypdyr. Şondan bäri 5 sany kitabymyň golýazmasy dürli bahanalar bilen, köplenjem hiç hili bahanasyz, yzyna gaýtaryldy. Diýmek, kitabymyň çykmaýanyna, has takygy çykarylmaýanyna ýigrimi ýyl boluberipdir.. Meniň döredijiligimiň daşyna gurlan blokada şu ýylda-täze ýylda aýrylmasa, täze kitabymyň çykanyny görmezligimem mümkin. Elbetde, onuň üçin türkmen edebiýaty uly ýitgi çekmez. Ýöne Konstantin Simonow aýtmyşlaýyn “Meniň deň-duşlarym häzir in soňky kitabyňy ýazyp ýörler”. Şol kitabyň ýazylyp gutarjagy-da gümana. Adam ömri gysga, döredijiligiň ömri ondanam kelte. Üstesine, ýigrimi ýyllap dutar çalmadyk sazandanyň barmaklary perdäni dogry basarmy? Ýigrimi ýyllap operasiýa etmedik hirugajanyňy ynanypbolarmy? Ýigrimi ýyllap kitaby çykmaryk, ýigrimi ýyllap okyjy bilen gatnaşygy kesilen ýazyjyda özüniň ýazyjydygyna ynany bolarmy?

*

Mekgä “mekgejöwen” diýip, iki at berýäris. Ol jöwen hem goşulan mekge dälähryň.

*

91 ýaşly obadaşymyzyň ýanyna salama bardyk. Ol bize öwüt berdi. : “Howa gaty sowuk mahaly başaýyk gezmäň, oglanlar! Sowuk howa gulaga zeper ýetirýär eken. Özümden bilýän. Togsanymam dolmanka, gulaklarym birneme agraldy. Kellegöçdilik edip, sowukda-da başaýyk gezildi-dä...”

Goja özibilensalamlaşmagagelenelli ýaşlaryndaky “oglanlaryň” dördüsinden ikisiniň “dürtme” keregolaýdygyndan bihabardy.

*

Magtymgyly –Pyragy: “Akmaksürerdöwrany,
Akylonuň haýrany.” - diýýär.

Bizem soldöwransürmelileriň biri welin, elbetde, beýigembolsa, Magtymguly ýalňyşandyr-da...

*

Moskwada üç sany türkmen prozaçysynyň — A. Abdyllyýewiň, Ş. Çaryýewiň, A. Taganyň her haýsyndan bir powest alyp, ýygyny çykarypdyrlar. Kitaba meniň “Aglasy

gelýän ak bulut” powestim giripdir.Ýygyndynyň ady hem şol.Kitabyň çykmagy geň waka däl.Ýöne,şu gün “Edebiýat we sungat” gazýetinde şeýle kitabyň çykandygy barada habar çap edilipdir. Habarda meniňem adym tutulýar.Meniň adymyň çyzylmazlygy welin örän geň hadysa. Belkem,redaktor ol habary okaman geçirendir.

25. 12. 98.

Türkmen ýazyjylarynyň käbirirus ýa-darusdilinde ýazýanyýewreý awtorlaryna öýkünip,köplenjem,Ptezidentdennärazybolup,daşary ýurtlaragidýärler. Belkem,olar şeýtmek bilen ozal şeýle ýol bilen belli bolup gidenýazyjylaryňky ýaly uly şöhratdan hantamadyrlar? Biziňkiler şol meselede düýpden ýalňyşýarlar. Sebäbi daşary ýurtlara gidýän rus dilli ýazyjylaryň köpüsi (Mysal üçin,Solženisyn,Aksýonow,Ginzburg,Daniel) entek gitmänkäler million-millions okyjyly äpet Russiýada belli adamlardy. Olar nirä barsalaram hossarly,nirä barsalaram hor-har bolmaýarlar. ÇünkiAmerika,Angliýa,Fransiýa,Germaniýa ýaly uly ýurtlarda rus ýazyjylarynyň rus dilinde kitaplaryny çykarýan uly neşirýatlar bar. Köplenjem ol neşirýatlar emigrasiýadaky ruslaryň özleriniňki. Şol neşirýatlar Russiýadaky syýasat bilen umumy dil tapman,öýkeläp gidýän rus ýazyjylarynyň eserleriniň diňe bir ene dilinde çap bolmagyna däl,eýsem,başga dillere geçirilmegine-de,dürli ýurtlarda propagandirlenmegine-de ýardam edýärler.Hut şonuň üsti bilen syýasy olja hem pul gazanýarlar.Şol sebäpli-de olar Russiýadan barýan “galmagalçy” ýazyjylary gujak açyp garşylaýarlar,jaý berýärler,hossar çykýarlar. Ondan hem başga,daşary ýurtda rus dilinde okaýan millionlarça okyjy bar. Ozleri-de olar köne rus edep-terbiýesini alan baý emigrantlaryň kitap okamagy medeniýetiň çür depesi hasaplaýan nesilleri.Şeýlelikde,Russiýany terk edip gidýän ýazyjylaryň käbiridaşary ýurtda arzyly awtora öwrülýär.

Watanyterkedýäntürkmen ýazyjylarynabolsabaran ýurdunda ýokardaagzalanamatly şertleriň ýekejesi-degaraşmaýar. Türkmenidilli ýazyjylar üçindaşary ýurtda,Azatlyk” radiostansiýasyndangaýry ýardametjeknokat ýok.

*

Ol özüniň garşydaşyny ýa-da çekinýänini ýaralandygynybildirmän ýaralaýar.Salan ýarasyny-da özi ussatlyk bilen bejerýär.Bejerýändigini welin gizlemeýär,garşydaşynyň minnetdarlgyny gazanýar.Onuň asyl matlabyňa aralaşyp bilmeýän adamlar hem oňa uly hormat goýup başlaýarlar.

*

“Ýekegözoglan” hem “Halanmaýanadam” hekaýalarymyň golýazmasynyokanAşyrMämiliýewbirinjisinedüýplibellikleretdi,ikinjisinibolsa,umuman “braklady”.

TejenNepesow“Halanmaýanadamy” türkmenprozasyndatäzeaçyş hemtäzebirobrazhasaplady.“Ýekegöz oglana” ajaýyp diýdi.Indi ortaçarakbir netije çykarmak üçin,berlen “bahalary” gizläp,hekaýalary üçünji bir adama okatmaly.

2001.

Uzak ýyllaryň dowamynda ünsberdimwelin,otrisateladamlar,daşkygörnüşlerinegörä,köplenç položitelbolupgörünýärler. Ýakyndan tanaýançaň,olar edepli,agras,medeniýetli.

*

Türkmenklassykasyndaky: “Degsebizgedegsin,ýargadegmesin”
 diýensözleriAtamyratAtabaýew: “Degse ýargadegsin,bizgedegmesin” diýip ýaňsylaýar.

*

Käbirarap-parssözleritürkmen diliniň leksikonyna şeýlebi ornaşypdyr welin,
 bizolary asla başgadil dengeçendirem öýtmeyäris. Türkmen durmuşyndahälimi-
 şindi ulanylýan şolsözlerden onlarçasynmysal getireýin. (A—arapça, P— parsça).

Watan—p	mülk—a
erk —a	hasyl—a
aşyk—a	haýat—a
tilsim—a	jan —a
aýak —a	döwlet—a
nahar —a	welaýat —a
teşne—p	etrap—a
bagt—p	jenaýat—a
töwekgel —a	jepa —a
bedew —p	dil —p
bahar—p	gybat—a
belent —p	bela—a
arza—a	agza—a
howuz—a	berjaý—p
ýaran—p	bet—p
mährem—p	galaba—a
märeke—a	bibat—p
mätäç—a	akyl—a
myhman—p	bina—a
müňkür—a	alym—a
bihabar—a	jenaýat—a
amal—a	bihasap—p
wasp—a	jisim—a
ar—a	bilbil —a
gaýrat—a	jomart—p
arak—a	biçäre —p
gaýgy—a	jogap—a
gaýybana—a	bürünç—parsça
asman—p	zalym—a
galp—p	lezzet—a
asuda—p	gabyr—a
galla—a	mal—a
gamgyn—a	mahal—a
göwher—p	gaýry—a
aýan —a	medet—a

gunça—p	melgun a
hantama—a. p.	mekir—a
gussa—a	nazar—a
dawa—a	melhem—a
berbat—a. p.	mertebe—a
şapak—a	nyrh—p
şapak—a	posa—p
berkarar—p	meşgul—a
şahandaz—a	pursat—a
serdar—p	mukam—a
hokga—a	ylham –a
berjaý –p	hakykat –a
jedel—a	nyşan—
nagt –a	pikir –p
näz –a	ýakut—a
nagyş –a	pida—a
nala –a	ýar –a
peýda –a	possun –p
pena –a	päkize –a
nobat –a	ejiz –a
nyşan –a	jomart –p
pelek –a	rowaç –p
näzik — p	eser –a
pişe –p	labyz—a
näsaz –p	talap—a
bikemal –p	kyýamat –a
minnet –a	şöhle –a
mesele –a	jepa –a
arwah –a	yhlas –a
owaz –a	hata –p
ygytyýar –a	şat –p
parahat –a	sähra —a
bende –p	talyp –a
penje –p	tertip –a
beýan –p	terjime –a
perzent —	häkim –a
biweç –p	sypat –a
peizat –p	gadyr —a
garyp –a	höküm –a
hamala –p	erk –a
wagşy –a	äga –p
hantama –a	äpet –a
atlaz –a	şer –a

sada –p	şikest –a
salam –a	kerep –a
saýa –p	ylym –a
eşret –a	duçar –p
kyssa –a	höwes –a
şirin –p	hurma –p
jennet –a	yşarat –a
ylham –a	şapak –a
hasyl –a	tarap –a
äheň –p	takdyr –a
çendan –a	Hudaý –p
edep –a	şahyr –p
söwda –a	tire –p
teselli –a	jellat –a
çyra –a	döwlet –a
hile –a	döwlet –a
wepa –a	gülle –a
dost –p	tebip –a

(Getirilen mysallar arap, pars sözlüklerinden alyndy.)

*

Menhiç mahal ýolbaşçyşlerdeişläpgörmedim, hiç biradamyň üstündenhojaýynçylyketmedim. Özümi gönümel, ýaranjaňlyk häsiýetinden mahrum, kimdir birine boýun bolmagy halamaýan, erkinligi söýýän, özbaşdak kişi hasaplaýardym. Şonuň üçinem men dünýäniň iň belent derejesini eýeleýän adam bilen duşuşsamam, asla tolgunmaryn öýdýärdim. Emma özüme kesýän nyrhym onçakly dogry baha däl eken. Menem käbirleriniňki ýaly ýaranjaňlyk derejesinde bolmasa-da, “ketde” kişä sataşanymda, barybir, tolgunjak ekenim. Bir wakany ýatlaýyn.

1977-nji ýyldaajaýyprus ýazyjysy, SSSR ÝazyjylarSoýuzynyň Prawleniýesiniň başlygy, SosialistikZähmetiň Gahrymany, SSSR ÝokarySowetiniň deputaty, SSSRYlymlarAkademiýasynyň akademigi, dünýäniň köp-köpbaýraklarynyň, hormatlyatlarynyň eýesiKonstantinAleksandrowiç Fedin 86 ýaşynyň içindearadan çykdy. Biz. ýagny onuň işgärleri, Fedine hut öz garry hem dana atamyz hökmünde hormat goýýardyk. Ol tapylgysyz gowy adamdy, köne rus we Ýewropa (Germaniýada on ýyl töweregi ýaşapdyr) medeniýetiniňdüýpli mekdebini geçendi. Onda öwrenmeli, sapak edinmeli gowy häsiýetler kändi. Ol uly hem abraýly edaranyň başlygydygyna, döwlet adamydygyna, tanymal ýazyjydygyna garamazdan, özi üçin ýörite ulag, ýörite şofýor belenendigine, howluda ýeňil maşynlaryň hatar-hatar durandygyna garamazdan, işe pyýada gatnaýardy. Ýene bir geň zat: şeýle derejedäki adam kommunistem däl. Ol 30-njy ýyllarda öz arzasy bilen partiýanyň hataryndan çykan eken. K. Fedin sadadan mylaýymdy. Ol edara girip barýan mahaly beýleräkde duran şofýormy, maşinistkamy, tam süpürijimi, parhy ýok, özi sowlup salamlaşýardy, hal-ahwal soraşýardy. Ol adamlaryň hojalyk ýagdaýyna degişli kyn meselesini-de edara girmänkä, daşarda-da çözer

goýberibererdi. Ol gaty gojadygyna garamazdan görmegeýdi, ýerlikli geýinmegi başarýardy.

Ana, şeýleadamaradan çykanda, bizdiñebiredaramyzyň hormatly ýolbaşçysynyňdä-de, ýakyngaryndaşymyzy, neberämiziň danaaksakalyny ýitiren ýalybolupmatamtutduk. Edaramyzda işleýän gelin-gyzlaryň, garry aýallaryň hemmesiniň möňňürip aglandyklary göz önümden gidenok.

Konstantin Fediniň jesedi salnan tabyt Sowet goşunynyň Merkezi teatrynda goýuldy. “Şäherler hem ýyllar”, “Alow”, “Täsin tomus”, “Doganlar” ýaly rus hem dünýä okyjylarynyň söýgüsini gazanan romanlaryň awtory bilen hoşlaşmaga gelen adamlaryň sany gaty kän müňe ýeten bolsa gerek. Moskwalylar, paýtagtyň myhmanlary, soldatlar, generallar, ministrler, diplomatik korpuslaryň wekilleri, artistlerK. A. Fediniň tabydyň gapdalyndan yzy üzülmän geçip durdy. Gül desselerinden ýaňa belentde goýlan tabyt çala görünýärdi.

ÝazyjylarSoýuzynyň prawleniýesiniň sekretarlaryndanbaşlaphyzmatçylaryna çenlihoşlaşyk ýerindedi. Biziň her haýsymyz bir ýumşy ýerine ýetirýärdik. Kim wenoklary tertipleşdirse, kim gonamçylyga gitmeli ulaglara serenjam berýärdi, kim myhmanlary garşylasa, kim hormat garawula dyrýanlaryň çignine matam lentasyny daňýardy. Maňa bolsa tabydyň golaýyndaky ullakan gapynyň önünde durmak tabşyryldy. Men ol gapydan ýaşuly ýazyjylary hem“aýratyn işikden” girmeli myhmanlary goýbermelidim, başgalary bolsa köpçüligiň girmeli ýerine gönükdirmelidim.

Men 40-50 minutnobatçylyk çekenimdensoň, gözleri ýanypduran, otuz ýaşlaryndakydogumlyadam ýanymageldi-de: “Sizbu ýerdenäme üçindursuňyz? diýdi. Men sowala jogap berenimden soň, ol ýene “Tabşyryk beren kim?” diýip sorady. Men SSSR Ý. S-nyň SSSR halklary edebiýaty sowetiniň başlygynyň orunbasary M. W. Gorbaçýowyň duran ýerini salgy berdim. Ol adam M. W. Gorbaçýowyň ýanyna bardy. Olar maňa tarap seredişdiler, bir zatlar gepleşdiler. Baran adam baş atdy. Men olaryň arasynda näme gürrüň bolanyny eşitmesemem, manysyny aňdym.

Nätanyş gidenbadynaM. W. Gorbaçýow ýuwaş ýöräp, meniň ýanymageldi-depyşyrdady: “Ýenebäş minutdan şugapydanSyýasyBýuronyň agzalarygelmeli. Olar deňiňe gelende, jübüňe dagy eliňi sokaýmagyn!” Şondan soňmen ýanyma gelip-giden nätanyşyň kimdigini, haýsy edaradandygyny soraman bildim. Ol ýolbaşçylaryň janpenalarynyň “ketderäkleriniň” biri bolmalydy.

Geçen bolsa, baş minut geçendir. Ýuwaş ýöräp peýda bolanlar biziň her gün diýen ýaly telewizoryň ekranynda ýa-da gazet-žurmallaryň sahypasynda şekillerini görüp ýören adamlarymyzdy. Şonuň üçinem olar maňa köne tanyşlarym ýaly bolup göründiler. Hakykatda bolsa, men olaryň hiç birini-de heniz beýle golaýdanam görmändim. Olar peýda bolan bada töwerekde, adamlara assyrynlyk bilen ser salyp ýören, birmeňzeşräk geýnüwli, sypatlaram bir-birine çalymdaş syrdam ýigitleriň sany köpeldi. Gaty üns beräýmeseň, olary janpenalardyr öýdüp çak eder ýaly hem däldi.

SyýasyBýuronyň agzalaryykihatarbolupgelýärdiler, çiginlerihemmatamdaňylydy. İn öňden gelýänler: SSSR Ministrler Sowetiniň başlygy A. N. Kosyginbilen SSSR-iň “Syýasy Hudaýy” M. A. Suslowdy.

Elbetde, olaryňam adaty adamlardygyna men düşüňýärdim. Oňa garamazdan, “ketdeler” golaýlaşdykçalar, men tolgunyp başladym. A. N. Kosygin meniň duran

tarapymdady. Onuň çep ýaňagynda mese-mälim bildirip duran hal bar eken. Ýüzi gaty agyrdy. Ol edil deňime ýetende, bir ädim ýaly aralykdan maňa tarap ýitinazar aýlady welin, ýalan sözlemäýin, meniň injiklerim sandyraberdi.

1987.

Aşgabadyň Türkmenbaşy şaýolunda ýaňygurlanawtobusduralgalarynyň birindeoňatgeýnülü ýaş ýigit ýolagçylaradiňeoturmak üçinniýetlenenarassahemtäzeskameýkanyň üstündeköwüşliýagynygoýup, çommalypoturaneken. “Owadandan arassa sekide hapa köwüşüň bilen beýdip oturmaly däldigine ýaş ýigidiň özi düşünmeýärmikä?” Men hyýalymdaky sowaly daş çykarman durup bilmedim.

—Inim, senmenibagyşlawelin, adamlaryň arassageýimibilenoturjak ýerindehapaköwüşüň bilen çommalypoturmagyňy özüňemdürshasaplaýandälsiň-le. Şeýle dälmi?

Ýaş ýigit öňkioturyşyny üýtgetmän, solmahalduralgagolaýlanawtobusatarapelinisalgady.

—Ana, awtobusyň geldi, agam. Sen maňa akyl öwretme-de ulagyňa münüber!

Hernä olsöğünmedi, şoňa-da şükürettim.

2004.

Hakykathakykathembolsa, oldiňehakykatygoldaýanhakykatçynyheläkedýär.

*

MenLewTolstoýyň “Uruş hemparahatçylyk” diýenromanyny ýaş wagtymawtoryň enedilindeikigezekokadym. Men şol mahallar dünýäde şondan beýik eser bardyr öýtmeýärdim. Häzir hem şol pikirim gatybir üýtgänok. Tolstoýy ýatlamak bilen men bu ýerde başga bir zady nygtamak isleýärin.

BirgezekEdebiýatinstitutynyň ýatakhanasynda ýaşaýan Ýokaryedebiyatkursunyň diňleýjisi —ildeşimiziň otagynabardym. Ol ildeşimiziň bilim, edebiyata düşünmek derejesi biziň çägimizde-de ýabygorlurak hasaplanýardy. Ol uruş döwründe başlangyç mekdebi tamamlap, şondan soň gara zähmet bilen meşgullanypdyr. IşIň arasynda ol hekaýajyklar hem ýazýar eken. Ahyr ol Beki Seýtakowyň goldamagy bilen Ýazyjylar soýuzynyň agzalygyna alynýar. Ýokary Edebiýat kursuna bolsa bilimini birneme artdyrmak üçin TSSR Ýazyjylar soýuzynyň haýyşy bilen kabul edilipdir.

...Mengapysynyaçanbadyma, krowatyndaarkandüşüpkitaopkap ýatanadambirdendikeldi-de, elindäkitomlugyhapasöğünjedolapbatbilenznyňypgoýberdi.

—Şuňa-da roman diýilýän bolsa, biz-ä bilmedik...

Diwaradegippytranulybirkitapdört-baş sanykiçiräkkitaba öwrüldi. Men bölekleri jemläp seretsem, ol L. Tolstoýyň “Uruş hem parahatçylygynyň” türkmen diline edilen terjimesi bolup çykdy. Ildeşim rus dilinde okap bilmeýäni sebäpli, ekzamen üçin gerek bolansoň, romanyň türkmençesini Aşgabatdan getirden eken.

Barybir ildeşim indi ol romany okajak däl. Şonuü üçinem men haýyş edip, kitaby alyp gitdim. Agşamlyk, elim boş bolansoň, getiren kitabymy okamaga başladym. Zordan onunjy sahypa ýetdim. Ol kitabyň kitap däldigini seljermek, Ýokary edebiyat kursunyň diňleýjisi ildeşimiziň romana beren bahasynyň hakykatdan üzňe bolmandygyna göz

ýetirmek üçin eseriň 10 däl, 2 sahypasyny okamagam ýeterlikdi. Terjime tüýs “terjime”di. Sözler, sözlemler, nokatlar, oturlar türkmen dilinde-de rus dilinde edilişi ýalydy. Tekst şeýlebir köre-körlük bilen yzarlanýardy welin türkmen diline geçende sözlemler jansyz töňňä öwrülip gidýärdi. Netijede çeper eser matematikanyň hasabyna meňzeýärdi. Originalyň manysy dürs geçýärdi, emma çeper eser ýokdy. Tolstoýyň özüni uly höwes hem haýrangalyjylyk bilen okatdyrýan agyr, emma manyly sözlemleri, jadyly suratkeşligi, çuň paýhasy türkmençä gelişmeýän tagaşyksyzlyk bilen utgaşyp öz gözelligini, parasatlylygyny ýitirýärdi. ”Tekstden daşlaşmak” howpundan çekinýän terjimeçi Tolstoýyň 20-30 sözden ybarat sözleminiň-de arasyny bölmekden gorkýardy. Şonlukda owaz-da, sözlemiň tagaşygy-da ýitip, tekst бүдрәp barýan söz toplumyna öwrülýärdi. Terjimeçi ömründe bir gezek özbaşdak salam hat hem ýazan däl, ömründe terjime eden şu kitabyndan başga kitap hem okan däl, diýen aýgyt edesiň gelip durdy. Men şonda eseri terjimeçi däl-de, ýazyjy terjime etmeli eken diýen netijä geldim (Anyk ýadyma düşenok welin, Tolstoýyň beýik eserini türkmençä geçiren Meret Sopyýewdi ýa-da Atda Badaýewdi).

1991.

Ýolbaşçy gatlak mydama halky aldap gelýär. “Kommunizm gurýarys” diýibem bizi ýetmiş ýyllap oýnadylar. N. S Hruşýow “Sowet adamlarynyň häzrki nesli kommunizmde ýaşar” diýip, has-da öte geçdi. Öňräk Aşgabadynyň ortasynda “Türkmen halkynyň ertesi eşretli gündür” diýen şygar peýda boldy. “21-nji asyr türkmeniň altyn asyry bolar” (21-nji asyryň 99-njy ýyly hem 21-nji asyra girýär. Oňa çenli ýene 99 ýyl bar) diýen şygar hem döredildi. Ýa ertir, ýa öňdäki tutuş bir asyryň dowamynda, garaz, biz şu gün-ä gowy durmuşa garaşmaly däl-dä. . .

2001.

Ýeter-ýetmez ýa-daartykmaç (iň erbedihemikinjisi) iýip-içmese, fiziologiýanyň düzgünleriniň kanbozmasa, adam öränuzak ýaşardy. Emma ol enesinden doglan gününden başlap, nädogry iýip-içmek bilenöz ömrüni gysgaltmagyň aladasynda ýaşaýar.

*

GDR. Berlin. “Halklar hem dünýä medeniýeti”
neşirýaty. L. Koşuta.

Hormatly Leo!

SizSSSR-egelenmahalyňyzmenMoskwadabolmanymsebäpli,
ikimizegörüşmekmiýesseretmedi. Şonuň üçinem men şu haty ýazmaly bolýaryn.

1983-nji ýylda, megeremgüýzeňräk, SSSR-de (Belki-de ÝUNESKOderejesinde) beýiktürkmen şahyryMagtymgulynyň 250 ýyllyk ýubileýinibeellemekçibolýarys. Şol mynasybetli Türkenistanda eýýäm ýubileý komiteti döredildi. Şeýle komitet ýakyn wagtlarda SSSR boýunça-da dörediler.

UlysenesebäpliMagtymgulynyň
poeziýasybilennemesokyjylarynymümkingadargiňräktanyşdyrmagyňyzymensizdendostlar
çahaýyş edýärin. EgerMagtymgulynyň sygyrlarynyň rusdilinegeçirilensözme-

sözterjimesigerekbolsa, menonySSSR Ýazyjylarsoýuzynyň Daşary ýurtkomissiýasynyň üstibilensiziň aýdanwagtyňyz, diýen ýeriňize ýetirmegiboýnumaalýaryn.

Ýuriý Iwanowiç SurowsewSizehemaýalyňyzagyzgynsalam ýollaýar.
Size rowaçlyk dilemek bilen Atajan Tagan.

25. 01. 1981. Moskwa

“HAÝ-HAÝ, ARSENIÝ, KÖPEÝ OGLY!..”

“Aý-da, Puşkin, sukin syn!”

A.S. Puşkin.

Çalatanalýansadatanşyň dünýäden ötse-degynanýarsyň. Ýöne köp adamynyň elinden gelmejek işini täk özi başaryan ussat, onda-da kän ýyllap duz-emek bolanyň bakyýete gitse, gaty agyr degýär. Taňrynyň edil şol ýyl, şol gün ala-böle şony, onda-da entek baş-on ýyl ýaşaýmaly döwri saýlap tutmagynyň sebäbi hakda oýlanýarsyň. Ömrüni ogurlyk-jümrülik bilen, ile-güne hyýanat etmek bilen geçirýän, erkin durmuşda orny bolmaly däl adamlaram uzak-uzak ýaşap ýörler. Emma il-ulusa juda gerekli adamlar welin, köplenç, garrylyga-da ýetmän gaýdyberýärler.

Şolgerekliadamlaryň biri-debeýikterjimeçi, talantly şahyr, Watançylykurşunyň maýybyArseniý Aleksandrowiç Tarkowskidi. Ol çaga ýaly sada, kalby kir- kimirsiz, diýseň sowatly adamdy. Okumyşlyk babatda köplere göwni ýetmeýän türkmen şahyry Ata Atajanow A. Tarkowskiý hakda gep açylsa: “Arseniniň okan kitaplarynyň ýaryny okanam bolsam, men özümi Platon hasaplardym” diýýärdi.

Arseniý Tarkowskiý örän görmegeý, ýöne pukara sypatly, pespäldi. Ol şöhratparazlygy—zerur däl halaty surata düşmegi, ýygnaklaryň prezidiumynda gaýşarylyp oturmagy, özüni agitirlemegi, köp geplemegi halamaýan özboluşly hem agras şahsdy. Ol özüne ýazyjy diýmäge-de utanýardy (Hakyky ýazyjylaryň şeýle häsiýetiniň bardygyna men köp gezek şaýat boldum), Şeýle-de bolsa, hatda Berdi Kerbabaýew hem oňa sataşanda, birhili, özüni ejiz saýýan ýaly ýagdaýa düşýärdi. Ol Arseniý Aleksandrowiçe örän uly sarpa göýýärdi. Belkem, Arseniý Tarkowskiniň Magtymgulyny rus diline terjime etmekde çeken ummasyz zähmeti, ony propagandirlemekde bitiren ägirt işleri täsir edendir—B. Kerbabaýew ol adamy türkmen edebiýatynyň ahli terjimeçilerinden zyýat saýýardy, adyny dilinden düşürmeýärdi. Ol Moskwada Magtymgulyly mesele ýüze çyksa, maňa: “Arseniý bilenem maslahatlaş” diýýärdi. Tarkowskini türkmen edebiýaty bilen ysnyşdyranam Berdi Kerbabaýewdi.

Biz Tarkowskiniň adyny ýaş wagtymyz hem eşidýärdik. Ol 1947-48-nji ýyllarda köp aýlap Aşgabatda ýaşap, Magtymgulynyň döredijiligi bilen ýörite meşgullanypdyr. Bolsa-da: “Terjimeçi gytny! Gerek bolsa, öňýeten şahyr hem terjimeçi bolup bilýär. Anha, beýik rus şahyry M. Lermontowyň käbir goşgularyny ömründe ýeke setir şygyr ýazmadyk prozaçylar Goşjan Seýitmedow bilen Naryman Jymaýew dagy hem biziň dilimize terjime etdiler ahyryn” diýen pikire-de “Hä” diýmän durmaýardyk. Biz ol mahallar rus dilini oňly bilmän, Puşkini, Lermontowy öz ene dilinde okap görmän, A. Tarkowskiniň terjimeleri bilen tanyşman, ýokarky pikire goşulýar ekenik. Hut meniň

özüm-ä A. Tarkowskiň terjime babatda tapylgysyz talantdygyna ýaşym kyrkdan geçensoň, onda-da Magtymgulynyň terlimelerini köp gezek gaýtalap okanymdan soň, Magtymgulynyň eserleriniň rus dilinde çykanda guramaçy hökmünde gatnaşmaly bolanym üçin düşüňip ugradym. Hawa, “düşündim” diýmeýärim, “düşüňip ugradym” diýýärim. Sebäbi rus diliniň baýlygynyň törüne kemziz aralaşmak, onda-da A. Tarkowskiý ýaly “dilçiniň” diliniň inçeligini derejesine mynasyp duýmak hiç mahalam bize başardar öýtmeýärim.

Men Edebiýat institutyna okuwa girenimden soň, käbir talantly rus ýaşlarynyň Magtymgulynyň eserlerine birneme üns berip ugrandyklaryny aňdym. Meniň ilki tanşan hem soň dostlaşan kursdaşlarymyň birine Anatoliý Peredreýew diýýärdiler. Ol instituty tamamlanymyzdan soň, ýaşka ýogaldy. Institutda ussatlykdan sapak berýän halypalaryň ynam etmeklerine görä, Anatoliý Peredreýew rus poeziýasynyň ertirki parlak ýyldyzlarynyň biri bolup ýetişmelidi. Ol ýaşy boýunça bizden uludy. Uzyn boýly, inçesagtdan syratly Anatoliý 1-nji klasly harby uçujylygyny taşlap, Edebiýat institutyna okuwa giripdi. Ol ilki tanşanymyzda meniň haýsy milletdendigim bilen gyzyklandy. “A-a, türkmen diýsene! Men Türkmenistan bilen gaýybana tanyş. Diňe ýekeje türkmeni ýakyndan tanaýaryn”. Meniň “Ýakyndan tanaýanyň Berdi Kerbabaýewmi?” diýen sowalyma Anatoliý: “Ýok-k—diýip, perte jogap gaýtardy. —Men Kerbabaýewiň adyny eşitsemem, heniz ýazan zadyny okap göremok. Hemme ýazylany okamaga wagt ýok... Men türkmenlerden diňe Magtymgulyny tanaýaryn. Onuňam kitabyny hut Arseniý Tarkowskiý terjime edeni üçin satyn aldym. Arseniý biderek şahyry terjime etmäge wagt ýitirmez. Men Magtymgulynyň goşgularyny gaýtalap-gaýtalap okadym...”

Soň bir gezek Anatoliý Magtymgulynyň “Watanymda han idim” diýip başlanýan goşgusyny köpçülik bolup durkak ýatdan aýtdy-da: “Men bu goşgyny etmäge iş tapman däl-de, başga halkyňam ullakan Puškini dogrup bilýändigine haýran galanym üçin ýat tutdum. Men Magtymgulynyň goşgularynyň originalynyň başga dilde ýazylandygyna-da ynanmak islemeýärim” diýdi. Bu talantly şahyryň talantly terjimeçiniň işine berýän uly bahasydy.

Umuman, şahyr halky görüp bolmasa-da, bir şahyr beýleki şahyryň eserine göwnüýetmezçilik bilen garagan bolýar. Emma Arseniý Tarkowskiň terjimeleri barada gep açylanda, özüne juda göwni ýetgin rus şahyrlarynyňam seňrigini ýygranyna men gabat gelmedim.

Elbetde, beýik şahyryň başga bir dilde-de beýikligini saklanmagy terjmeçä, diňe terjimeçä bagly. Magtymgulynyň rus dilinde hem beýikligini saklamagy üçin abyrsyz zähmet çeken — Arseniý Tarkowskiý. Şol ajaýyp adam bilen ýakyndan gatnaşmak, iş salyşmak meniňem paýyma düşdi.

Bir gezek Edebiýat institutynyň çeper terjime kafedrasynda Arseniý Tarkowskiý bilen duşuşyk geçirildi. Şonda men ony ömrümde ilkinji gezek gördüm. Ol agaç aýagyny süýrüp alýan, eli taýakly, orta boýly adamdy. Onuň pespälden ýygradygy bir göreniňden, bildirip durdy. Ol studentlerdenem utanýan ýalydy. Tarkowskiý sagatýarym çemesi öz goşgularyny hem terjimelerini okady, terjime sungaty hakda, terjime işiniň görkezýän güzaplary barada gürrüň berdi. Onuň terjime hakdaky gürrüňine esasy obýekt bolan Magtymgulynyň döredijiligidi. Oýlanyp gördüm welin, ol “kabinet terjimeçisi” hem däl eken. A. Tarkowskiý Türkmenistanda köp gezek bolupdyr, alymlar, okyjylar, çopan-

çoluklar bilen duşuşypdyr, Magtymgulynyň ylhamyna joşgun beren Garrygala sebitlerine syýahat edipdir.

Arseniý Tarkowskiý özüniň “Gündogar goşgulary” diýen şygryny okanynda, biz onuň “Gara saçynyň wagtyndan öň agarmagyna” terjime hupbatlarynyň sebäp bolandygyna düşündik. Elbetde, meniň gaty haýbatly ýaly bolup ýaňlanan bu sözlerimiň poeziýadan, terjimeden bihabarrak adamlar üçin geň bolup duýulmagy hem ahmaldyr. Ýöne, men terjime bilen azda-kände iş salşyp gören adam hökmünde ol sözleri dile getirmekden çekinmeýärim. “Ýoly ýörän biler”—poeziýa terjimesiniň örän agyr işdigine, oňa derek öz goşgyňy ýazmaklygyň juda ýeňildigine terjime bilen iş salşanlar gaty gowy düşünyändirler.

Arseniý Tarkowskiniň “saçyny agardanyň”, dogrudanam, Gündogar goşgularydygyna onuň döredijiligi blen içgin tanşan adam derrew göz ýetirer. Ýöne Tarkowskiniň Magtymgulynyň terjimesi babatda çeken zähmetiniň gaty abysyzdygyna men soň-soňlar, onuň özi bilen, terjimeçi aýaly Tatýana Alekseýewna Ozerskaýa bilen ýakyndan tanşanymdan soň göz önüne getirip ugradym.

Institutymyzda bolan şol duşuşygy guran, çeper terjime kafedrasynyň müdiri, Gündogar edebiýatyny öwreniji meşhur alym, professor Lýusian Ippolitowiç Klimowiç Arseniý Tarkowskiden Magtymgulynyň “Ýagmyr ýagdyr, soltany!” (“Дайдождя, дождя, мойсултан!”) diýen goşgusynyň terjimesini okamagyny haýyş etdi. Şol goşgy hem duşuşygyň ýatdan çykmaýak nokady bolup galdy. Goşgy-da gowudy, terjime-de. Terjimeçi hem ony ussatlyk bilen okaýardy. Şol goşgyny okanynda Tarkowskiniň sesi hem sandyraýardy, özi-de kiçelip-kiçelip, belent soltana tagzym edýän dilegçä öwrülýän ýaly bolýardy. Ol goşgynyň içine girýärdi, onuň esasy gahrymanyna öwrülýärdi, gözleri-de nemlenýärdi. Oňa garamazdan, Tarkowskiniň goşgy okaýşynda ýasamalyk, artistlikden nam-nyşan ýokdy.

Elbetde, Magtymgulynyň ildeşi bolanym sebäpli auditoriýany gurşap alan joşgunly howa maňa has-da aýratyn täsir edýärdi. Emma şol mahal men şeýle joşgunly howa döredýän, diňleýjide aýratyn täsir galdyryýan talantyň eýesi Arseniý Tarkowskiý bilen aňyrsy üç-dört ýyldan ýakyn gatnaşykda bolaryn öýdüp eger – eger pikirem etmeýärdim.

Arseniý Tarkowskiý bilen bolan şol täsirli duşuşykdan üç-dört gün geçenden soň, biziň iň ýaşuly kursdaşymyz, Beýik Watançylyk urşynyň tanymal gahrymlanlarynyň biri, partizan birleşiginiň ýolbaşçysy Kowpagyň egindeşi, Sowet Soýuzynyň hem Polşa respublikasynyň Gahrymany, “Ägä bolyň, Kowpak bardyr!” diýen belli kitabyň awtory Pýotr Ýewseýewiç Braýko instituta Magtymgulynyň bir kitabyňy alyp geldi-de: “Şahyryň özüňden-ä awtorlyk ýazgysyny aljak gumanym ýok, sen bir gol çek!” diýdi. Men ol kitabyň ikinji sahypasyna “Gadyrly Pýotra Magtymgulynyňky ýaly joşgun arzuw etmek bilen. Şahyryň şu asyrdaky ildeşi Atajan. 1965. ” diýen sözleri ýazdym.

...Ýakyndan tanşyp, gatnaşyp başlanymyzdan soň, bir gezek Arseniý Tarkowskiý maňa şeýle diýdi:

—Gadyrdanym, men saňa bir syrjagazymy açayyn. Men öýde ýalňyz galyp, işe elim barman içim gyssa, kabinetimiň gapysyny mäkäm ýapýaryn-da, “Ýagmyr ýagdyr” pyşyrdap okaýaryn. . .

Men onuň näme aýtjagyny önünden bilen kişi bolup:

—Onsoň potolokdan ýagmyr ýagyberýärmä, Arseniý Aleksandrowiç?—diýdim.

Ol ýüzüni aşak salyp oturşyna, adaty bolşy ýaly, assaja gepledi.

—Ýalňyşdyň, Tagançik. Potolokdan däl, meniň gözümden ýagmyr ýagýar. Garrygaladaky “Dam-dam” çeşmäniň syçryntgylary ýaly. Diňe şondan soň dykylan kalbym gowzap, dünýä täzeden inen ýaly bolýaryn.

Poeziýa terjimesi, onda-da Magtymguly ýaly öz döwrüniň sowatly şahyryny terjime etmek örän kyn hem jogapkärli iş. Çyn poeziýa pikiriň, sazlaşygyň, owazyň jeminden ybarat. Şol hakyky poeziýanyň kagyza geçäýän pursaty bolýar. Şonda şahyrda başga planeta göçen ýaly ýokary galyş ýagdaýy döreýär. Şeýle halda ýazylan goşgy başga dile geçirilende-de, terjimeçi hem awtoryň goşgyny döreden pursaty ýeten derejesine ýetmeli bolýar. Eger terjimeçi şony başarmasa, originaldaky pikir kagyza geçse-de gözelligi, owazy köýüp galýar. Magtymgulynyň goşgularyny terjime eden mahaly Arseniý Tarkowskiý şol belentlige köplenç halatda ýetipdir.

Oňa garamazdan, A. Tarkowskiň terjimelerini ýüzleý okan käbir edebiýatçylar (Mysal üçin, Tejen Nepesow) Magtymgulynyň rusça “gepleýşinden”onçakly razy bolmaýarlar. Elbetde, närazylyga tutaryk ýok diýip gutarnykly pikir ýöredip bolmaz. Ýöne Arseniý Tarkowskiň (diňe onuň hem däl) rus diline terjimesini okanyňda, öňi bilen özüňi Magtymgulynyň originalyndaky okyjydygyňdan birneme daşlaşmaly, terjime edilen diliň okyjysyna öwrüljek bolmaly. Şeýdilse, şahyryň köne duýgulary täzelenip, eser has-da täsirli bolýar. Eser originalyň dilini bilmeýän okyjylara niýetlenip terjime edilýär ahyrin.

Şu ýerde ýene bir meselä degip geçmegimiz zerur. Dogrusyny dogry aýtmaly, Magtymgulynyň türkmen dilindäki tekstinde-de ritmiň, rifmanyň bozulýan, many logikasynyň bulaşyk ýerleri gaty kän. Biziň alymlarymyz, tekstologlarymyz (Bizde tekstolog barmyka?) şahyryň öz ene dilindäki tekstini-de okyja deňli-derejede ýetirip bilenoklar. Bir goşgudaky tutuş setir başga bir goşguda-da, bir bendedäki setir şol bir goşgynyň başga bir bendinde-de gabat gelip ýör. Tematika taýdan biri-birini köre-körlük bilen gaýtalaýan goşgularam gabat gelýär. Şeýle halatda ol goşgulary başga bir dile geçirän şahyryň işinden “monjuk” gözlemek öz ullakan günämizi ýaşyryp, öz goýberen hatamyz üçin bigünäni aýplamak ýaly bolýar. Ýöne üns bilen okasaň, Magtymgulynyň rus dilindäki eserleri türkmen dilindäkisinden has düşnükli. Çünki onuň türkmençe eserlerindäki ýokarda agzan nogsanlyklarymyz rus dilinde juda az gabat gelýär. Sebäbi rus ýazyjylary, terjimeçileri eseri redaktirlemäge biz ýaly başdansowma çemeleşmeýärler. Olar bir sözüň ýa-da rifmanyň zol-zol ýerliksiz gaýtalanmagyna-da ýol bermeýärler. Beýle ýagdaýy olar bisowatlyk hasaplaýarlar. Şonuň üçinem Magtymgulynyň originaldaky kemçilikleri terjimeçi tarapyndan düzedilmegi netijesinde ol rus dilinde öz dilindäkiden has düşnükli derejä ýetýär. Ýene-de: terjimede asyl tekstiň her bir sözünü köre-körlük bilen gözlemäge, yzarlamaga ýykgyň etmeli däl. Ýykgyň edäýeniňde-de, Tarkowskiň terjimesindäki Magtymguly, köplenç halatda, Magtymguly, ýöne diňe rus dilinde gepläp bilýän Magtymguly bolup galýar. Ol dilini rusça öwürse-de, gaýyş ädigini keçe ädige, garma donuny galyň palto, buýra tüýli telpeğini şlýapa bilen çalyşmaýar. Ol Russiýanyň şäherlerinde, obalarynda öz milli eşiginde gezyär. Ýöne geplände welin, ruslaryň özlerini-de haýran edýän arassa rusça gepleýär. Iň esasy-da rus dilinde gepleýän Magtymguly öz belentligini saklaýar. Onuň şeýledigini edebiýata bize görä has düýpli düşüňän, edebiýatyň taryhyna giren beýik şahslar hem tassyklapdyrlar. Bir hakykata salgylanaýyn. Muny maňa A. Tarkowskiň özi gürrüň berdi:

Arseniý Tarlowskiý Magtymgulydan eden terjimelerini jemläp, SSSR Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesiniň Baş sekretary, meşhur “Ýaş gwardiýanyň” awtory Aleksandr Fadeýew okamaga berýär. Heniz bolmadyk, asla garaşylmadyk bir waka ýüze çykýar. Bary-ýogy bir hepde geçýär welin, terjimeçi Ýazyjylar Soýuzynyň prawleniýesuniň Sekretariatynyň nobatdan daşary geçirilen maslahatyna çagyrylýar. Maslahatda diňe bir meselä—türkmen şahyry Magtymgulynyň döredijiligine garalýar. Nobatdan daşary maslahata Ýazyjylar Soýuzynyň iki neşirýatynyň ikisiniňem direktoty-da çagyrylypdyr. Maslahata başlyklyk ediji A. Fadeýew “sen-men ýok”, Arseniý Tarkowskä ýüzlenýär-de, täze terjimleri okamagyny haýyş edýär. Tarkowskiý terjimelerini okaýar. Şondan soň A. Fadeýew maslahata gatnaşýanlara ýüzlenýär: “Şu ajaýyp goşgulara, olaryň terjimesine dil ýetirjegiň, olary tankyt etjegiň barmy?” Hiç kim goşgulara-da, terjimä-de dil ýetirmeýär, gaýtam olaryň ýokary derejededigi nygtalýar. ”Beýle bolsa, Magtymgulynyň goşgularyny iki neşirýatyň ikisinde-de bir mahalyň özünde kitap edip çykarmaklygy teklipeň edýäriň. Garşy adam elini galdyrsyn!” Hiç kim elini galdyрмаýar.

Aleksandr Fadeýew ýaly beýik şahsdan, edebiýat läheňinden beýle baha almak şahyra, terjimeçä hälimi-şindi ýetdirjek bagt däl di. Şol hem Magtymgulynyň eserleriniň, olaryň terjimesiniň agramyna baha beren adalat terezisi boldy.

Bir gezek şahyr Resul Gamzatow meniň iş kabinetine geldi-de, salam-helik alşyp-alyşmankak:

—Siz Magtymgulyny gürgülere beriň!—diýdi.

Men garaşylmadyk habara aňk-taňk boldum-da:

—O nä gep, Resul aga?—diýdim. —Magtymguly türkmen şahyry ahyryn?

—Menem onuň türkmen şahyrydygyny bilenim üçin diýýän-dä.

—Sebäbi näme?

—Sebäbi bir hepde mundan ozal Arseniý maňa Magtymgulynyň kitabyny sowgat etdi. Men öýden çykman, ähli goşgularyny okap çykaýypdyryn. Sen meniň iki sagat hem öýden çykman oturmaga kanagatymyň çatmaýanyny bilýän ahyryn. Magtymguly beýik şahyr eken. Men ozal onuň adyny eşitsemem, goşgularyny okamadym. . .

—Beýik bolsa, biz ony näme üçin gürgülere bermeli? Beýik şahyr türkmenlere-de gerek ahyryn.

Resul Gamzatow gaty çynyny aýdýandygyny tekrarlamak bolup, gaşlaryny çytyp gepledi.

—Sen geçen hepdede Soýuzlar öýüniň sütünli zalynda Barataşwiliniň uly şowhun bilen geçen ýubileý dabarasyna gatnaşdyň. Men prezidiumdakam seniň zalda oturanyňy gördüm. Sen Barataşwiliniň kimdigini bilýänmi?—Men “haňk-huňka” uranyndan soň, Resul dowam etdi. —Barataşwili diýilýän adam tutuş ömründe 36 sany goşgy ýazan şahyrjyk. Olar ýaly şahyr Dagystanyň her obasynda üçden- dörttenem bar. Barataşwiliniň 36 goşgusynyň arasynda-da meňki bolsun diýer ýalysy ýok. Emma şonda-da gürgüler ony arşa çykarjak bolup ýörler. Çykarýarlaram. Barataş- wili ýaly şahyrjygyň ýubileýi Soýuzlar öýüniň sütünli zalynda geçýär. Emma Magtymguly ýaly beýik şahyryň bolsa ady hem tutulanok. Siz ony gürgülere berseňiz, Magtymguly dünýä belli şahyra öwrüler. . .

Resul Gamzatowyň kinaýasynyň jany hem ýok däl di. Şol mahala çenli biziň Magtymgulymyzyň Soýuz derejesindäki abraýly zalda ýubileýi hem bellenmändi. Oňa-da biziň özümüz, has takygy, oturan kürsüsini ýitirmekden gorkýan, medeni derejesi pes

ýolbaşçylarymyz günäkärdi. “Aý, bolýa-da! Aý, nämä gerek?”. Mesele goýsaňam, alynýan jogap şoldy.

Bolsa-da, biz Magtymguly babatda respublikanyň, iň bolmanda, kiçiräk çinownikleriniň welin gulaklaryny gazaýardy. Magtymgulyň 250 ýyllyk ýubileýini Soýuz derejesinde geçirmek üçin SSKP MK-a hat ýazylmagynyň, eýde- beýde razyçylygyny aldyk. Iş ugrukdy. Bütinsoýuz ýubileý komiteti döredildi. Meni hem ol komitetiň jogäpkär sekretarlygyna bellediler.

Bir gezek men Türkmenistan Kompartiýasynyň Merkezi Komitetiniň bölüm müdirleriniň birine Magtymgulyň ýubileýiniň jemleýji bölümüni Moskwada Soýuzlar öýüniň sütünli zalynda geçirmäge rugsat sorap, uly MK-a hat ýazylmagyny haýyş edenimde ol maňa: “Gazaklar Jambylyň, gyrgyzlar Togtagulyň ýubileýini nirede geçirdiler?” diýen sowal berdi. Ol adama Magtymgulyň Jambyl, Togtagyl ýaly (Men olary kiçeltmek islemeýärin.) şahyrlardan juda belentde durýandygyny gaty sypaýyçylyk bilen düşündirjek boldum. Hut şol gün agşamlyk Türkmenistan Ýazyýylar Soýuzyndan biri maňa jaň edip: “Ägä bolaweri! Ýokarkylara akyllý maslahat beriji bolmagyn!” diýip, dostlarça duýdurýş berdi.

Her hiçik-de bolsa, Magtymgulyň 250 ýyllygyny Soýuzlar öýüniň sütünli zalynda geçirmegi welin gazandyk. Ol dabara SSKP MK-nyň Syýasy Býurosynyň agzalaryndan, agzalyga kandidatlarýndanam birnäçe adam gatnaşdy.

Bütinsoýuz Ýubileý Komitetiniň agzasy Resul Gamzatow ertirki boljak dabara çakylyk alanson, giç agşam maňa jaň edip degişdi:

—Hudaýa şükür! Meniň saňa golasty bolup ýaşamagymyň möwriti ertir agşam gutarýar eken. Dabara men hökman bararyn. Türkmenleriňem goňşy-golamdan sapak almaga ökdeldändigine bir şat, Magtymgulyň ýubileýiniň abraýly zalda geçýänine-de iki şat. . .

Gamzatowyň “golasty bolup ýaşamak” sözünüň üýtgeşik manysy ýokdy. Ol Ýubileý Komitetiniň agzasy, men hem jogapkar sekretarydym. Şonuň üçinem men Komitet agzalaryna, şol sanda Resul Gamzatowa-da ýubileý mynasybetli ýumuş bilen ýüz tutmaly bolýardym. . .

Biz “Magtymguly dünýä belli şahyr” diýip, esassyz geplemäge endik edipdiris. Hakykatda welin, biziň Magtymgulymyz entek Nowaýy, Jamy, Sagdy, Haýýam, Gýöte, Puşkin ýaly dünýä derejesinde tanalýan şahyrlaryň hataryna girenok. Sebäbi gowy propagandirlenýän gowşak şahyr, gowşak propagandirlenýän gowy şahyrdan belentde durýar. Magtymguly şol özi belent, ady pes şahyrlardan. Ol meselede-de günäkäriň özümizdigimizi boýun almalydyrys. Biziň Ýazyjylar Soýuzymyzyň ýolbaşçylary-da, gazýet-žurnallarymyzyň redaktorlary-da Magtymgulyny propagadirlänlerinden özlerini propagandirleseler, dünýä medeniýeti üçin has bähbitli bolýandyr hasap edýärler. Şu güne çenli-de beýik şahyryň akademiki neşiri çap edilenok. Nämemiş, ýagdaý kynmyş, kagyz ýokmuş. Gerekejek boş agitasiýa üçin kagyz tapylýar, emma Magtymguly üçin tapylanok. Şol tygşylylyk edýän adamlaryň günäsi bilen Magtymguly Ýewropa ýurtlaryna “syýahat etmekden” mahrum boldy. Dogry, Magtymgulyny Russiýada az-kem tanaýarlar. Ol Orta Aziýa ýurtlarynda hasam gowy tanalýar. Emma Ýewropada welin edebiýat ylmyndan çaga ekleýän alymlar-da Magtymgulyny bilmeýärler. Ol ýerde rus dilli

spesialustler bolaýmasa, okyjy köpçüligi Magtymgulynyň adyny hem eşiden dälidir diýsemem ýalňyş bolmasa gerek.

Dogry, 250 ýyllyk ýubileýiniň öň ýanynda Magtymgulynyň döredijiligini propagandirlemekde Türkmenistanda-da, Soýuzda-da esli iş edildi. Ýöne göz önünde tutan maksadymyza welin ýetip bilmedik. Sebäbi respublikalaryň köpüsinde şahyryň kitaby çap edilse-de, olaryň aglabasy ýubileý mynasybetli mežbury ýagdaýda amala aşyrylan başdansowmalykdy. Alada edilse-de, Magtymgulynyň göwrümli hem agramly kitaplary diňe Russiýada, Ukrainada, Özbekistanda hem Wengriýada çap boldy.

Ukraina ýaly uly hem-de Türkmenistan bilen edebi gatnaşygy ýokary derejedäki ýurtda-da ýubileýine çenli Magtymgulynyň “agramly” kitaby çykmandy. Men öz institut ýoldaşym, belli terjimeçi hem gowy şahyr Pawlo Mowçana Ýubileý Komitetiniň, Arseniý Tarkowskiniň hem öz adymdan jaň edip, ukrain dilinde Magtymgulynyň uly kitabynyň çap edilmegini haýyş etdim. Ol haýyşy goldady. Ýöne kitaby köpçülik bolup terjime etmek ýoluny hödürledi. Men oňa garşy çykdim. Sebäbi bir şahyry köp şahyr terjime etse, “mollasy köp bolýar-da” kitap harsal çykýar. Onuň şeýle bolýandygyny biz iş ýüzünde görýärdik. Eger kitaby bir şahyr terjime etse, ol terjime edýän obýektiniň içine girýär, öwrenýär, awtoryna golaýlaýar hemem işe jogapkärçilik bilen çemeleşmäge mejbur bolýar.

Pawlo Mowçany Moskwa çagyrdyk, gürleşdik, ýalbardyk, Tarkowskiniň abraýyndan peýdalandyk, garaz, yrdyk. Ony türkmen diliniň sözlükleri, Magtymgulynyň goşgularynyň rusça sözme-söz terjimesi bilen üpjün etdik. Şeýle hem ony Türkmenistana komandirovka iberdik. Ol Moskwa dolanyp baranda saparyndan gaty hoşal bolandygyny aýtdy. Şeýdibem, biz ony Magtymguly bilen ysnyşdyrdyk.

Pawlo Mowçany ýubileý mynasybetli geçirilen çäreleriň hemmesine diýen ýaly çagyrdyk. Ol ýubileýiň Aşgabat dabarasynda çykyş etmeli bolanda, men ondan eger goşgy okamaly bolsa, “Ýagmyr ýagdyry” okamagyny haýyş etdim. Ol meniň ýüzüme çinirilip garady-da: “Men şol goşgyny jüpüne düşen terjimelerimiň biri hasaplaýaryn. Ýöne Arseniý aksakalyň ýanynda ony okamak bideplik bolaýmasa” diýdi. Bolsa-da, Pawlo “edepsizlik” etmäge mejbur boldy. Mollanepes adyndaky teatrda “Ýagmyr ýagdyr” ukrain dilinde ýaňlandy. Agyr märeke Pawlony uçursyz gowy garşylady. Dabaradan soň men Pawlonyň elini gysdym. Ol güldi-de: “Öňürti aksakal Arsenini gutla!—diýdi. —Şol goşgyny ukrain diline geçirenimde, Tarkowskiniň rusça terjimesi maňa halypalyk etdi.”

. . . Bir gezek Arseniý Tarkowskiý iş telefonyma jaň etdi-de: “Magtymguly Pyragy ikimize azajyk sowalga iberipdir. Hany, aşak düş!” diýdi. ”Aşak” ýazyjylaryň dilinde Soýuzyň edarasynyň aşagyndaky uly restorandy. Ol ýazyjylaryň garbanýan, goşgy okaşýan, pikir alyşýan ýeridi. Ol restoranda naharyň hili ýokary bolsa-da, bahasy şäher restoranlarynyňkydan arzandy. Şonuň üçinem ýazyjylar başga ýere gitmän, köplenç, şol ýerde duşuşýardylar.

Aşak düşsem, Tarkowskiniň ýeke özi dört orunlyk stol başynda otyrды. Nirededir bir ýerde Magtymgulynyň gaýtadan çap edilen goşgulary üçin terjimeçi gonorar alan eken. Stol başyndaky gürrüň “gonorar iberen adamdan” başlandy. Arseniý Aleksandrowiç : “Tatýana hanym meniň Magtymguly üçin agaran saçymy garaltmagy başarmasa-da, Magtymgulynyň ýolunda ölmeli bolanymda welin, halas etdi”- diýip, entek maňa düşnüksiz hem geň habar aýtdy. Emma ol habaryň syry açylmanka, şahyryň haýsydyr bir

tanşynyň stol başyna gelip oturmagy bilen başlanan gep uzak wagtlap düşnüksizligine hem galdy.

Şondan iki hepde çemesi wagt geçensoň, men Peredelkinoda dynç alýan Hydyr Derýaýewiň ýanyndan gaýdanymda, salamlaşyp geçmek üçin Arseniý Aleksandrowiçiň ýaşayan daçasyna sowuldym. Az salymlyk gep alyşmadan soň, men ondan aýalynyň nähili ýol bilen ölümden halas edendigini soradym. Ol şeýle bolupdyr:

Arseniý Tarkowskiň bir şahyr dosty: “Magtymgulynyň Watanyna gitseňiz, meni hem alyp gidiň!” diýip, haýyş edýär. Iki şahyr 1948-nji ýylyň oktýabrynyň başynda Aşgabada uçmagy wadalaşýarlar. Emma Tarkowskiň aýaly Tatýana Alekseýewna samolýot bilen gidilmegine garşy durýar. Arseniý maýyp bolansoň, ol nirä gitse-de, ýany bilen gitmeli bolýan aýaly Aşgabada otluly gitmegi ündeýär. Ol otluly meselä adamsyny yrsa-da, Arseniň dosty samolýota bilek alýar. Otly Aşgabada 6-njy oktýabrda gelýär eken. “Biz ýer titremesiniň soňky sarsgynynyň edil öň ýany Aşgabada girdik. Bizden bir gün ozal samolýotly baran dostum bolsa myhmanhana jaýynyň keseginiň aşagynda galyp wepat boldy” diýip sözünü soňlan Tarkowskiý başyny ýaýkady.

Arseniý Tarkowskiý Magtymgulyny söýşi ýaly başga hiç bir şahyry söýen däl bolsa gerek diýip çak edýärin. Ol Magtymgulyny söýýänleri-de, goşgularyny terjime edýänleri-de aýratyn hormatlaýardy. Arseniý Magtymgulynyň sygyrlaryny rus diline sözme-söz terjime eden türkmen alymy Zylyha Muhammedowa uly sarpa goýýardy. “Ol dana aýalda seýrek gabat gelýän ylmy hem poetiki düşbülük bar” diýýärdi.

Bir gezek men Moskwadaky öýüne baranymda, A. Tarkowskiý Magtymgulynyň türkmençe kitabyny elime berdi-de, “Näme sen?” diýen goşgyny howlukman, pessaý ses bilen okamagymy haýyş etdi. Goşgyny okaýarkam, göz gytagyňy terjimeçä tarap aýlaýardym. Tarkowskiý goşgyny gözünü ýumup, ýüzünü ýokaryk tutup diňleýärdi. “Köp minnetdar. Gonorara derek bolsa men seni brazil kofesi blen hezzetläýin!”

Kofe içip otyrkak, Arseniý Aleksandrowiç bir hili, utanýan ýaly bolup ýylgyrdy.

—Gadyrdanym, gelşiksizräk bolsa-da, men saňa Magtymguly bilen baglanyşykly bir epizody aýtmak isleýärin. . . Men Magtymgulyny terjime edenimde, her goşga, azyndan dört sahypa kagyz garaladym. Ýöne iň gowy goşgy bolan “Ýagmyr ýagdyr” terjime edenimde, 12-13 sahypa kagyz garalandyryn. Emma hiç biri-de göwnümden turmady. Ahyr ähli kagyzlarymy sebede, özümem diwana taşladym. Uklap bilmedim. Gije sagat üçlerde gop berlen ýaly bolup, ýene stol başyna geçdim. Sözme-söz terjimedäki, öz garalan kagyzlarymdaky hemme setirler ýadymdady. Şonuň üçin bolsa gerek, “Ýagmyr ýagdyr” sanlyja salymdan rusça dünýä indi duruberdi. Goşgyny sessiz okadym, sesli okadym. Gaýtalap ýene okadym. Birdenem terjime göwnüme juda makul bolansoň, Puşkine öýkünip: “Haý-haý, Arseniý, köpeý ogly!” diýip, begenjimden ýaňa, uly ilim bilen gygyraýypdyryn. . .

Arseniý Aleksandrowiç ýene mylaýym ýylgyrdy.

Şol ýylgyryşdan soň, tä ýogalança, men onuň dişiniň ysranyna, gözleriniň gülenine gabat gelmedim. Sebäbi şol duşuşygyň yzysüre onuň Italiýada emigrasiýada ýaşayan hasap edilýän ogly, ady dünýä meşhur kinorežissýor Andreý Tarkowskiň Parižde ýogalandygynyň şum habary geldi. Ol agyr ýük çaga göwünli maýyp şahyryň bilini бүкүп taşlady. Magtymgulynyň poeziýasynyň perwanasy, ajaýyp adam,uly şahyr Arseniý Aleksandrowiç Tarkowskiý gaýdyp aýňalmady.

Halal hem ynanjaň adamlar haram adamlaryň baýamagy üçin gazanç çeşmesidir.

*

Aň, düşünje, ylym ösdügiçe, çözülmesi kyn mesele-de köpelyär.

*

Ýaş toý käbir bada göterýäniň özüne nepi deger öýdüp, ozaldan kalbynda besläp ýören, ýöne aýtmagyň ebeteýini tapman gezen sözlerini dile getirmegi üçin dörän amatly pursat.

*

Durmuşda ýaramaz nusga galdyryň adamlaryňam ömri ile bähbitsiz geçdi diýip kesgitli aýtmaly däl. Sebäbi olar adamlara ýaramazlygy ýigrenmegiň nusgasy bolup hyzmat edýär.

*

Tebigat hem Durmuş diýen dana mugallymlaryň sapaklaryny äsgermän alýan “ikiliklerimiz” ýaşayşymyza agyr badak salýar.

*

Mende Nikolaý Tihonowyň, Resul Gamzatowyň, Çingiz Aýtrmatowyň, Wladimir Solouhiniň, Mustay Kerimiň, Aleks la Gumanyň hem başga-da bir topar sowet we daşary ýurt ýazyjylarynyň awtorlyk ýazgy bilen sowgat eden kitaplary bar. Emma, kän ýyllap gatnaşsagam, Berdi Kerbabaýewiň goly bilen berlen kitap ýok. Ol maňa ömründe ýekeje kitap—“Nebitdagyň” rus dilindäkisini “Atajan Tagan ogluna dostluk üçin” diýen ýazgy bilen 1969-njy ýylda sowgat edipdi. Ol kitap hem häzir mende ýok. Onuňam öz sebäbi bar.

Berdi Kerbabaýew dünýäden öteninden soň, ilki Aşgabatda soňra-da Moskwada onuň 90 ýyllygy bellemelidi. Şol mynasybetli men Aşgabada delegasiýa alyp gaýtmalydym. Delegasiýany toplamak kyn däl. Iki ýa-da üç ýazyjynyň başyny jemleseňem delegasiýa hasaplanýardy. Şolar ýaly ýagdaýda biz Türkmenistan Ýazyjylar Soýuzynyň ýolbaşçysy ýa-da TKP MK-nyň, iň bolmanda, bölüm müdiri bilen maslahatlaşýardyk. Men MK-nyň sekretary Maýa Mollaýewa jaň edenimde ol: “Delegasiýanyň başynda hökmany suratda SSSR Ýazyjylar Soýuzynyň prawleniýesiniň sekretary ýa-da Gahryman ýazyjy bolsun” diýip, berk talap etdi. Meseläniň kyn ýeri-de şoňa syrykdy. Sekretarlaryň hemmesi işlidi ýa-da özlerine bähbitsiz komandirowka gitmeli bolsa “iş” tapaýýardylar.

Şu ýerde bir zady açyk aýtmak isleýärim. Soýuza ady belli ýazyjylar ýa-da prawleniýeniň sekretarlary Türkmenistana gitmeli bolsalar, onçakly döwtalap dældiler. Olar Özbegistana ýa-da Täjigistana gitmeli bolsa welin, itilen ýalydylar. Sebäbi bizden başga ýerlerde ýazyjylary örän oňat garşylaýardylar. Dogry, bizde-de olar aç-suwsuz bolmaýardy, barymyzdan ony-muny görkezýärdik. Ýöne gelen ýazyjylara resmi taýdan üns berilmeýärdi, olardan, näme üçindir, çekinýärdiler. (Ýadymda, Türkmenistanda Sowet edebiýatynyň günleri geçirilende, Daşhowza bardyk. Şonda belli türkolog-alym, ýazyjy Radiý Fiş bir kolhozçynyň öýüne girip salamlaşyp çykany üçin, Aşgabada gelenimizden soň MK-nyň müdiri rus ýazyjysynyň şol “erkin hereketi” üçin maňa nägilelik bildirdi.)

Başky gürrüňe dolanaýyn. Maýa Mollaýewa dabara abraýly geçeri ýaly Moskwadan gelmeli delegasiýa prawleniýäniň sekretary ýa-da Sosialistik Zähmetiň Gahrymany bolan ýazyjynyň ýolbaşçylyk etmegini isleýärdi. Beýle ýazyjy hem islän mahalyň tapylmaýardy. Agramly ýazyjylar-ha iş stollaryny taşlap, üç günlügem bolsa, Aşgabada gaýtmak islemeýärdiler, agramsyzraklaryny bolsa Maýa Mollaýewa islemeýärdi. Özüm şol “agramlylara” jaň edip, netije çykaryp bilmänim üçin, prawleniýäniň esasy sekretary Ýuriý Nikolaýewiç Werçenkonyň kabinetine girip, ýagdaýy beýan etdim. Keýpsiz oturan sekretar gaşyny çytyp gepledi.

—Maýa Mollaýewnany men sylaýaryn (Werçenko bilen Mollaýewa ozal komsomol işinde bile işläpdirler. —A. T.) Şol mesele bilen ol maňa düýnem jaň etdi, şu günem. Maýeçka henizem komsomol gylyklaryndan daşlaşmandyr. Ýazyjy barsa bolýa-da. Döşüniň Ýyldyzy nä ýazyja kitap ýazyp berýärmí? Men saňa şu gyssagarada Sekretar ýa-da Gahryman ýazyjyny nireden tapaýyn?

Edil şol mahal hem bizde daşary ýurtlar işleri boýunça prawleniýäniň sekretary bolup işleýän, Merkezi Telewideniýäniň hem ýörgünli syýasy kommentatory Genrih Auzerowiç Borowik kabine girip, biz bilen salamlaşdy.

—Gowy geläýdiň, Genrih!—diýip, Werçenko derrew oňa ýüzlendi. —Näme etjegimizi bilmän otyrdyk welin, rysgymyz öz aýagy bilen peýda boldy.

—Näme hyzmat, başlyk?

—Hyzmat däl, haýyş. Sen ertir irden Atajan bilen Aşgabada uçmaly.

Borowik ilki maňa, soňra-da Ýuriý Nikolaýewiçe geň galyp seretdi.

—Meniň ýene üç günden Londona uçýandygymdan sen habarly ahyryn, Ýuriý Nikolaýewiz. Komandirovka özüň gol çekdiň-ä.

—London garaşar. Aşgabada sekretar ýazyjy barmasa, başgasy kabul edilmeýär. —Werçenko maňa tarap elini salgap goýberdi. —Şoň üçin Atajana-da gün berenoklar. Maňa-da Mollaýewa zol jaň edýär. . . Sen Aşgabada gitmeli bolarsyň, Genrih Auzerowiç!

—A, London? . .

—“London garaşar” diýdim-ä. —diýip, Werçenko gaty agras sypata geçdi. —Sen şu gezek biziň haýyşymyzy bitir. Londona gitmäge ýene bir komandirovka gol çekmek kyn iş däl.

—Beýle näme zerurýetlik ýüze çykdy?

—Berdi Kerbabaýewiň ýubileýi bar. Şonda-da, ýaňky aýdyşym ýaly, hökman sekretar çykyş etmelimişin.

—Gadyrdanym Ýuriý Nikolaýewiç, men Berdi Myradowiçiň özüni gowy tanasamam, hiç zadyny okamok ahyryn?—diýip, Borowik sapalak atjak boldy.

—Beýle bahana bilen biziň penjämizden sypmarsyň, Genrih Auzerowiç—diýip, çalarak ýylgyran başlyk ýene maňa tarap elini salgady. —Atajan gije ýatmaz welin, näçe sahypa gerek bolsa, material ýüküni ýetirer. Men bulara şolar ýaly iş üçin aýlyk töleýärin ahyryn. . .

“Aýlyk töleýärin” sözi diňe maňa däl, Genrih Borowige-de degişlidi. (Belkem, Werçenko maňa ýüzlenen bolup, gepi Borowige gyşardandyr?). Şeýle hem baş sekretaryň garşysyna gitse, özi üçin onçakly peýdaly bolmajakdygyna Borowik gowy düşünendir. . .

Kabinetden tirkeşip çykanymyzdan soň, bolan waka üçin men günäkär ýaly, Borowik maňa nägile nazar aýlady.

—Durmuşda asla garaşmadyk wakalaryň bolýar-ow!. . Gadyrdan, sprawka-da taýynla welin, Berdi Kerbabaýewiň bir kitabyny-da samolýota alyp barawergin! Ýogsam, Aşgabada baryp, “pagtabent” atyp dursak gowy bolmaz. . .

Aşgabada diňe G. A. Borowik ikimiz uçduk.

Men gije ýatman diýen ýaly taýynlan sprawkalarym bilen birlikde Berdi Kerbabaýewiň “Nebitdag” romanyny hem alyp bardym. (Onuň meniň öýümdäki kitaplarynyň “Nebitdagdan” başga hemmesi türkmen dilinde eken). Ýolda Genrih Borowik meniň taýynlan sprawkalaryma-da, kitaba-da göz gezdirdi. Emma ol ýubileý dabarasynnda çykyş edende, meniň sprawkalarymdanam, Kerbabaýewiň kitabyndanam ýeke söz hem peýdalanmady. Sebäbi tapylgysyz orator Genrih Borowik gepleýän temasyndan hiç zat okamandygynyň sepinini-de bildirmän, näçe sagat çykyş etmeli bolsa-da, başarýan adamdy.

Şeýlelikde, “Atajan Tagan ogluna dostluk üçin” diýen ýazgylý “Nebitdag” Genrih Borowigiň diplomatynda galdy. Çaky, ol-a kitaby yzyna gaýtarmagy unutdy, men hem ýatlatmagy uslyp bilmedim.

1991. Moskwa.

Baş-alty sahypalyk hekaýa ýazmak powestiň ýa-da romanyň 20-30 sahypasyny ýazmakdan ýeňil düşmeýär. Men onuň sebäbini düşündirip biljek däl. Belkem, ol göwrümi uly eseriň köpsözlüligi bilen bagly bolsa gerek.

*

Ýaş wagtymda her näçe uzyn (20-25 sah.) hekaýa başlasamam, gije sagat üçi—dördi görkezse-de, gutarman ýatmaýardym. Özüni-de hiç kim bilen okaşman çapa beräýýärdim. Indi bolsa şeýle göwrümlü hekaýany (arasy üzülmese-de) üç-dört günüň dowamynda ýazýaryn. Maşynkadan geçen hekaýany ýoldaşlaryma okamaga berýärin, edilen bellikleri düzedip, ýene maşynkadan geçiirýärin, Şondan soňam çapa hödürlemäge ýaýdanýaryn. Beýle ýagdaýy “Akyl goýalyşanson adamda jogapkärçilik artýandyr” diýip düşündirsemem, “Aýal garrasa, erkek bolar, erkek garrasa gorkak bolar” diýen nakyly hem ýatlaýaryn.

*

Kömek Kulyýewi biziň çägimizde proza žanrynyň sözüň gowy manysyndaky jadygöýi hasaplaýaryn. Ýazyjynyň başarnygy diňe ýekeje sözüň kömegi bilenem ýatdan çykmaýak hekaýa döredip bilýär. Ussadyň “Gumda” diýen hekaýasyny ýa-da şoňa kybapdaş, şol derejedäki gaýry bir hekaýany Kömek Kulyýewden başga hiç kim ýazyp bilmez.

*

Özüne ýazyjy diýmäge ýaýdanmaýan, gorkmaýan ýazyjydan hakyky esere-de garaşma.

*

Betbagt, akmagam bolsa, öz betbagtlygyny bilýär. Sebäbi betbagtlyk kynçylyk bilen bagly. Bagtlylyk azap, kynçylyk bilen bagly bolmany üçin bagtly welin akylly bolsa-da, öz bagtlylygyna doly düşünmeýär.

*

Orazgylýç Çaryýewiň “Şygyr diwany” hem “Bakyýet” diýen kitaplaryny okadym. Türkmen poeziýasyna owadan, boş sözli däl-de, original pikirli, gözellige ýugrulan şahyr gelip goşuldy hasap edýäriň. Onuň goşgulary tradision “Gündogar gözelliginden” parhlanýan özboluşly poeziýa:

“Men dünýäni düzetjekdim.
Eden arzuwym puç boldy.
Ýaş wagtyň ölüp gitjekdim
Paşmady, indem giç boldy.”

*

Düşünenler dymyp gezer, köpler düşünmez sözüme,
Men şýdip heläk bolýaryň, men şýdip bolýaryň halas.

*

1964-nii ýylda Berdi Kerbabaýewiň 70 ýaşynyň dolmagy mynasybetli onuň öz öýünde guran dabara gatnaşan adam şeýle bir wakany gürrüň berdi: “80-90 adam çagyrylan oturlyşykda şahyr hem alym K. söz alyp, B. Kebabaýewi hem onuň döwürdeşlerini magtady, kân-kân ýazyjy-şahyryň adyny tutdy. Birden Beýik Watançylyk urşunda wepat bolan ýazyjy Ata Nyýazowyň ogly, mergenlikde olimpiýa çempiony Marat Nyýazow söz sözleýän şahyryň ýanyna bardy-da, onuň elindäki mikrofony gaňryp aldy. ”Hormatly adamlar! Şular ýaly ejiz hem bigaýrat şahyrsumagyň ýeke sözüne-de ynanmaň. Bu adam, özi urşa gitmejek bolup, “Men meýletinlik bilen Watan goragyna gitmek isleýäriň” diýip, bir topar ýazyjynyň adyndan arza ýazdy. Men derňäp gördüm welin, meniň kakamyň adyndan arza ýazan hem şu bolup çykdy. Bu gün bolsa bu namart adam uruşda wepat bolan ýazyjylaryň adyny hormat bilen tutan kişi bolýar”. K. aýdylana garşy çykмага synanyşdy. Emma Marat onuň ýakasyndan ýapyşdy, sögündi. Eger Berdi aga çakgan hereket edip, ara düşmedik bolsa, uruşda galan ýazyjynyň ogly K. -ny köpüň öňünde wejera edýärdi.”

*

Geçmişim gowusy gaýtalanman, erbedi gaýtalanýan ýaly.

*

Mihail Lermontowyň: “Näme ýazjak? Ähli zat bireýýäm ýazylyp gidipdir ahryrň” diýeni bári 170 ýyl töweregi wagt geçipdir. Şonda-da ýazylýar. Diňe Lermontowyň Watany bolan Russiýada her ýylda 80 müňdemem gowrak kitap çap edilýär.

*

Men Kanuny bozmakdan gorkuşym ýaly Hudaýdanam gorkmaýaryň. Çünki Hudaýyň, para-peşgeşsizem geçirimlilik, rehimdarlyk etmegine umyt baglamak bolýar. Kanun welin, diňe puluň güýji bilen rehimdarlyga öwrülýär.

*

Rahat ýaşamaga endik edenimiz sebäpli, gowy ýaşamaga-da ýaltanýarys.

*

Kelle sagat ýaly işleýän bolsa, oňa tow berip durmaly.

*

Şu gün Berdi Kerbabaýewiň körpe ogly Baýram kakasynyň 105 ýyllygy mynasybetli öz öýünde sadaka berdi.

14. 03. 99.

Şu gün ozalky ministr, häzirki pensioner Gulnazar Agaýew Prezident Nyýazowyň Berlinde edilen ýürek operasiýasynyň tikininiň aýrylmagy mynasybetli, öz öýünde gaty kän sanly adam ýygnap, sadaka berenmiş.

14. 03. 99.

Adamyny sandan çykarýanam, dünýäni bulaşdyrýanam pul bilen şöhrat.

*

Talantsyz talantlydan bagtyýar bolsa gerek. Çünki talantsyz adam Taňrynyň eçilen ömrüni adam şekilli, artykmaç ezyýetsiz ýaşap bilýär.

*

Men özi hiç kimsäniň ýanynda kimse, özi kimsäniň ýanynda hiç kim.

*

Köpçüligiň nadanlyk derejesi näçe belent boldugyça, onuň üstünden agalyk etmek sonça ýeňil.

*

Şeýle zamana boldy—şu gün salamlaşmak üçin köne tanyşlarymyň birine jaň etdim welin, ol trubkany göteren badyna:

—Ýalňyşan bolaýmasaňyz—diýdi.

—Bu niçik jogap? Sen entek kimiň jaň edýänini bileňok ahyryn. Men seniň köne ýoldaşyň Atajan Tagan bolmaly. .

—Aý, bu zamanda tanyş-tanyşdan habaram tutmaýany sebäpli ýalňyşylyp jaň edilýändir öýdүpdim.

*

Bagtlylygyň nämedigi betbagtlyga uçralanyndan soň bilinýär. Betbagtlylyk bolsa başa inen pursatyndan aýdyň bolýar.

*

Türkmen halky şu günki döwlet derejesindäki öwünmekligiň ajy miwesiniň tagamyny birnäçe ýyldan soň datmaga mejbur bolar.

*

Ýagşylygyň bahasy ýagşylyk entek edilmänkä, ýamanlygyň bahasy ýamanlyk edilenden soň bilinýär.

*

Ölmek baý üçin kyn, garyp üçin aňsat bolsa gerek.

*

Döredijilik işi bilen ymykly meşgullanmak durmuşyň köp lezzetinden özüňi keýpihon mahrum etmektir.

*

Türkmenlerde iň giňden ýaýran at Ata bolsa gerek. 1993-nji ýylda çykan Aşgabat şäher telefon sowallygynda (sprawoçnik) 300 töweregi Ataýew familiýasy bar eken.

*

Adalaty goldamaýan döwlet ýolbaşçysy halal adamlary ýürek agyry keseline sataşdyrýan infeksiýa meňzeýär.

*

Akyllyny halamaýanyň sany samsygy halamaýanyň sanyndan köp bolsa gerek. Çünki akyllyny diňe akylly halaýar.

*

Mary welaýatynyň häkimi, mekdep ýoldaşym Amannazar Ilamanowyň öýüne salama bardym. Ol daşarda oturan eken. Gapdalynda-da meniň “Saragt galasy” diýen kitabym ýatyrdy.

—Okadyňmy?

—Ýoldaşlarymyň biri “Örän gowy kitap eken” diýensoň, oglanlara kitaphanadan getirdip, ýörite okadym.

—Nähili gördüň?

—Halamadym.

—Sebäbi?

—Sebäbi suwy köp. Gowşut hanyň oý-pikirem, köp ýerde edil on sekiz ýaşly oglanyňky ýaly. Juda ýöntem. Ýasama bolup çykan sahypalaram az däl.

Şonluk bilenem kitap baradaky gep gutardy. Sebäbi Amannazaryň berýän bahasy awtoryňam şu günki garaýşyna görä, kitabyň hakyky bahasydy. Oýlanyp görseň, Gowşut han edil Ilamanowyň aýdyşy ýaly hem bolup çykmarydy. Sebäbi ol kitap ýazylanda, awtor 23-24 ýaşlaryndady. Ýöne, gep ýaşda hem däl, başarnykda, talantda. “Ýuwaş dony” ýazanda, Şolohowyň hem ýaşy şondan ýokary däl.

Ilamanowlarda günorta nahar edindik. Ol ýerdenem men “Maru-Şahu-Jahan” gazýetiniň redaksiýayna bardym. Redaksiýada köne dostym, žurnalist, şahyr Hojaberdi Çaryýewe sataşdym. Hojaberdi redaksiýa täze bir işgäriň gelendigini, onuň “Saragt galasyny” telim gezek okandygyny, käbir epizodlaryny ýatdan hem bilýändigini aýtdy. Özi-de ol žurnalist awtor bilen tanyşmak isleýärmişin.

—Özem namaz dagam okaýan aýal maşgala. . .

Men Hojaberdä “Saragt galasyna” ýap-ýaňy Amannazar Ilamanowyň beren bahasyny, özümiňem şol baha bilen ikelläp ylalaşýandygymy aýtdym.

—Be-eý, men oňa tanyşdyrarny diýip sözem beräýipdim. . . Ol namaz okaýan halal maşgala. . .

—Sen şol halal maşgala: “Awtor “Saragt galasyny” däl-de, namaz okamagy maslahat berýär” diýäý, Hojaberdi.

Hojaberdi ýylgyrdy.

Maý, 1998. Mary.

Atamyrat Atabaýew bilen Aşgabatdan Mara maşynly gitdik. Ýol uzak bolansoň, 4-5 sagadyň dowamynda başy agyrdylmadyk gürrüň galmady. Öňi bilen-ä, Atamyradyň 50 ýaşynyň dolmagy myhasybetli çapdan çykan ullakan kitaby—“Saýlanan eserleri” barada gep açdyk. Ol kitabyň “Garaşsyzlyk ganatym” diýen adyndan başlap, oňa giren “nobatçy”, “bir günlük” goşgularyny men gaty tankyt etdim. Ol döwre, syýasata salgylansa-da, tankyt bilen, umuman ylalaşdy.

—Heý, poetik kitaba, onda-da agramly şahyryň kitabyna “Garaşsyzlyk ganatym” diýen “çeper höwesjeň” at dakylarmy? Öňki SSSR-iň hemme respublikalaryna garaşsyzlyk berildi. Ol taryhy ýagdaý. Ýöne, bizden başga ýerde “Garaşsyzlyk aldyk” diýip, gije-gündiz gygyryp ýören ýok. Beýtmek sen ýaly şahyra-ha asla-da gelşenok. . .

—Kitabyň adyny-ha Orazgeldi Aýdogdyýew goýdy. . .

—Bisowat Aýdogdyýew kitaby näbilýämiş? Awtor sen ahyryn.

—Aý, mejbur etdi-dä. Razylaşmasamam, kitap çykmaz öýdüp gorkdum.

Atamyrat gürründeşini ýeňmek üçin tutaryk tapmaga ökdedi. Şony bilýänem bolsam, men dilimi saklamadym.

—Umuman, döredijilik adamlarynyň, senden başlap, köpüsi soňky on ýylda ýaranjaňlyk baryny görkezdi. Şeýdibem, edebiýatçylaryň hemmesini ile masgara etdiňiz. Diňe bir ýaranjaňlyk däl, üstesine, bigaýratlyga-da ýüz urýaňyz. . .

—Mysal üçin?

—Mysal kän. Iň soňkusyny aýdaýyn. Öň, günde-günaşa telewizorda çykyş edip, Prezidenti öwýärdiňiz. Prezident gonorar tölemegi ýatyrdy welin, sizem telewizorda çykyş etmegi bes etdiňiz. Sen, Gowşut Şamyýew, Sapar Öräýew, Daşgynow, Diwangulyýew. . . Ol mertlik däl. Diýmek, siz Prezidenti çyn ýürekden öwmeýär ekeniňiz, ony, diňe berýän puly üçin öwýär ekeniňiz. Bu bigaýratlyk dälmi? Birneme mert bolagada, gonorar tölemese-de, ony öwürmeli ahyryn.

—Seniň beýle pikiriň nädogry, Atajan.

—Näme üçin nädogry?

—Hem-ä biz uly ile wejera bolup ýaranjaňlyk etmeli, hemem onuň üçin pul hem almaly däl! Beýtsek, biz iki gezek ýaranjaň bolýarys. Gonorary keseni üçin öwgini goýan bolsak, biz namart däl. . .

Garaz, şol gezek men Atamyrady ýeňip bilmedim.

Maý, 1999.

Eseri müň sany akylsyz okyjyny sylaman ýazmaly däl-de, ýekeje-de bolsa, akylly okyjydan çekinip ýazmaly.

*

Ýaranjaňlar dogulmadyk bolsa, şöhratparazlar hem döremezdi ýa-da tersine.

*

Geň zat: Aleksandr Makedonsiniň döwründen ozal parslar öz eneleri bilen şerigat işini edýär ekenler. Häzirki Owganystanyň territoriasynda ýaşap geçen arahoslar hem biziň eramyzdan ozalky 1-nji müňýyllygyň ortalarynda Merkezi Aziýanyň, şu mahalky Gazagystanyň territoriýasynda ýaşan sogdiýler bolsa ene-atalary garrasa öldüripdirler.

Ol barada Ilýa Şifman “Aleksandr Makedonskiý” (Leningrad, ”Nauka”, 1988) diýen kitabynda şeýle ýazýar: “Ýanbermez serkerde, parasatly döwlet işgäri, ähli halklaryň bir maşgala birikmegini arzuw eden Makedonskiý medeniýetli gahryman hökmünde-de çykyş edýär. Ol arahoslar bilen sogdiýlere ene-ata garranda öldürmän, eklemelidigini, parslara bolsa ene bilen zyna işini kylmagyň nädogrudygyny düşündirýär”.

Şifman beýle maglumaty gadymy grek ýazyjysy hem taryhçysy Plutarhyň ýazgylaryna salgylanmak bilen getirýär.

*

“Çap edlmese-de, ýazmaly. Bir mahal, belkem, öleniňden soň çap bolar” diýýärler.

Ýazylan eser her ýazyjynyň (geniler muňa girmeyär) öz döwründe çap edilmeli. Sebäbi her döwrüň özüne kybapdaş ýazyjysynyň bolşy ýaly, şol ýazyja kybapdaş hem okyjysy bolýar. Şu gün ýazylan kitap ertirki okyjyny şu günki okyjyny gyzyklandyryşy

ýaly derejede gyzyklandyrmaz. Çünki ýazyjynyň ýazyşy, goýýan problemasy, dili, oýlanyşy öz döwürdeşine golaý. Men öz çaklamamyň dogrudygyna şu gün beýik Petrarkanyň 500 ýyl mundan ozal ýazyp giden “Nesillere hat” diýen eserini okanymda, ýene bir gezek göz ýetirdim.

01. 01. 99.

Türkmen telewideniýesi bisowat hem ýaňra adamlaryň tribunasyna öwrüldi. Düýn gowy geýnülü epeý adam, uniwersitetiň mugallymy tomaşaçylara akyl öwredýän kişi bolup, şeýle diýdi: “Muştumzor imperiýa bolan SSSR-iň hut ýykylan güni “kommunizm”, “sosializm” diýen boş düşünje türkmen halkynyň kalbyndan çykyp gitdi. Çünki türkmen halky ogul öýermek isleýärdi, gyz çykarmak isleýärdi” Bu gülkinç kesgitleme okyjy üçin düşündiriş hem talap etmeýär welin, şol akyllý oratora: “SSSR döwründe ogul öýermek, gyz çykarmak türkmenе gadagan edilen bolsa, seniň özüňi nireden aldylarka?” — diýesiň gelýär.

Şu gün bolsa, daşarda gezim edip ýörkäk, goňşym şeýle epizody gürrüň berdi: “Ýaňy telewizory açsam, ekranda bir garry aýal samrap otýr. Töwereginde-da ululy—kiçili 5-6 sany kündük bar. “Be, bu kempir kündük ýasaýarmyka?” diýen sowal kelläme geldi-de, diň salyp durdum. Ol aňkasy aşan garry iň soňunda-da, agzyna salnyp berlen gepi aýtdy: “Bagtymyzy garaldan SSSR ýykylp, serdarymyz garaşsyzlyk alyp berenden soň, maňlaýymyz açyldy. Ynha, türkmeniň öz eý gören kündügem gaýdyp geldi. ” diýen sözleri begene-begene gaýtalady. Ýeri, SSSR ýykylmanka, seniň kündügiňi eliňden alyp giden barmy!” diýip, goňşym başyny ýaýkady.

1997.

Rus ýazyjylarynyň gündeliklerini okaýaryn. Haýran galaýmaly. Hatda Beýik Watançylyk urşunyň “haý-haýly” (1942-43) mahallarynda-da kitap yzyna-kitap çap edilýär eken. Ýazyjylar, hudožnikler örän köp işläpdirler. Döredijilik adamlarynyň ýaşaýyş ýagdaýyna-da döwlet derejesinde göz-gulak bolnupdyr. Şol döwürde-de ýazyjylaryň köpüsi diňe gonoraryň hasabyna ýaşap bilipdir. Bizde welin, häzir ýurtda goh-galmagal, ykdysady opurylşyk ýok mahaly hem döredijilik adamlarynyň ýaşaýyş derejesi uruş döwründäkidem has pese düşdi. Gonorar ýatyryldy. Beýle ýagdaý hiç ýerde ýok. Hatda ykdysady taýdan mätäç diýlip dünýä derejesinde resmi ygylan edilen Täjigistanda hem ýagdaý has gowy. Gonoraram bar, kitabam çykýar, ýazyjylara hut Prezidentiň özi gönümel hemaýat edýär. Azerbeýjandan gelen şahyr dostum ýazyjylaryň köpüsiniň Prezident stipendiýasyny alýandygyny aýtdy. Bizde döredijilik adamlaryna hemaýat etmäge doly mümkinçilik bolsa-da. . . Bu ýörite oýlanyp tapylan syýasat. Halkyň aň derejesi pese düşdügiçe, ylmy, çeper döredilik ýok edildigiçe, ýurdy dolandyrmak ýeňil düşýär. . . Talantly kinorežissýor tanşymyň “Jennet” bazarynda kolbasa satyp durandygyny gördüm. Örän talantly bir prozaçynyň “Jygyllykda” çigit satýandygyny görenler maňa gürrüň berdiler. Bizde şahslar şeýdip ýok edilýär. Bizde oýlanyp biläýjek adamlaryň aňyna palta urulýar. Elbetde, beýle ýagdaý kimdir biri üçin bähbitdir-dä. Şu gün şahyr Ahmet Gurbanepesow dogduk obasy Akdaşayaga göçüp, ekin -dikin bilen meşgullanaymasa, ýagdaýynyň kyndygyndan zeýrendi.

22. 09. 99.

BIZIŇ ILLERDE
(Maryda ýazylan goşgy).

Kesarkaçdyr oturymmyz—aslymyz,
Dowan aýtmyş, çyn türkmeniň asly biz.
Gowşut hanyň, Gurban Durdyň nesli biz,
Aňryňy duýarlar biziň illerde.

Garrylar ýigdeler, ýaşlar goçalar,
Dili senalydyr seýit, hojalaň.
Elleri tesbili dana gojalar,
Bir haka uýarlar biziň illerde.

Gezim etseň Bathyz, Pendi, Kişmany,
Egsilmezdir saçaklaryň aş-nany.
Ýakyn-ýady, dosty ýa-da duşmany
Sözlände duýarlar biziň illerde.

Tilkiýap, Amanýap, Akylýap, Şorýap,
Çarlakýap, Keseýap, Çörýap, Çepekyap.
Burkazýap, Samsykyap, Egriýap, Akýap...
Şeýle at goýarlar biziň illerde.

Kyrk çillede ýada salar ýazlary,
Ödenýazyň, Ýazgeldiniň sazlary.
Bugdaýreňk, maral gözli gyzlary,
Ýigitler söýerler biziň illerde.

Ýakyndan-alyşa gidip-gelişe,
Tekemi, ärsary, saryk, buluja.
Molla Töre ahun, Yzzat Gylyja,
Kän sarpa goýarlar biziň illerde.

Barmagynda şorta sözüň sapagy,
Çary Gurbangylyç, Ata Köpegiň.
Reňbe-reň öwüsýän Merw şapagyn
Taryhy saýarlar biziň illerde.

Alysy —uzagy etmän bahana,
Myhman geliň Maru-Şahu-Jahana.
Şordepäň üzümi ýarar dahana,
Nar-nygmat iýerler biziň illerde.

Agzybir maşgala—“igmidir”, “guly”,

Parhyna bararlar pes bilen ulyň.
“Şu mahal”, “Şu wagt” bardyram welin,
“Şu pille” diýerler biziň illerde.

1988.

Eser her kimde bir hili täsir galdyrýar. “Artýom Wesýolynyň “Gan bilen ýuwan Russiýa” romanynyň soňuna Tejen Nepesow: “A. Wesýolyý—bogatyr, originalen” diýen bellik edipdir. Maňa bolsa ol roman onçakly güýçli täsir etmedi. Roman belli bir gahrymansyz, “biloňurgasyz”, üzlem-saplam, entek ýazylyp gutaryladyk eseriň materialy ýaly. Rus edebiýatyndaky, graždanlyk urşuna bagyşlanan köp eserleriň ýanynda ol örän ejiz görünýär. Bu meniň pikirim. Belkem, Tejeniň bahasy dogrudyr.

1997.

Mahal-mahal ömrüň paýawlap barýandygy, ölüm hakda kän pikir edýäriň. “Köpüň ötüp, azyň galanda geçmişi küýseýärsiň” diýýärdiler welin, şol çyn eken. Häzir men şeýle. Bir hepdelik, bir günlük hem bolsa geçmişime dolanasym gelýär. Asfalt düşelen göni köçeli, birmeňzeş belent jaýly şäherlerden, egrem-bugram gumak ýolly, iki gyrasyny sümsüleli leýlisaç tallar, gara ýaprak tutlar, üzüm gollary bezän Şorýaply, Çörýaply Gojuk obasyna dolanyp gelýäriň. Obada meniň tananlarymdan hiç kim dünýädenem ötmändir. Ogurlyk-jümürliگی bilmeýän, ony örän aýylgançlyk hasaplaýan, geroiniň, kokainiň adyny hem eşitmedik sada daýhanlar, “Ehe-em” diýen ýasama ardynjyrama bilen gelinlere agza ýaşmak aldyrýan agras gojalar, pyşyrdaşyp gepleşýän terbiýe gören edaly gyzlar, gara zähmetiň pidasy ejem, mylaýym garry enem göz önüme gelýär. Kyrkynjy ýyllaryň aýaklaryndan bari dünýäden öten ýaşu-garry obadaşlarymyň hemmesi ýadymda. Elbetde, olaryň hiç birine-de indi gabat gelmerin... Gojukdan çykyp, Moskwanyň edil merkezindäki Twer bulwaryna barýaryn. Dünýäniň çar künjünden ýyganan student ýoldaşlaryma-da (olar diri bolsalaram) indi gabat gelmekden gelmezlik ýakyn. Ýöne, barybir, men olary ýadymdan çykarmaýaryn. Küýseýäriň. Kamron Hakim (Amerikada), Jon Okaý (Ganada), Monguş (Tuwada), Gazimbek Bagandow (Dagystanda), Gaussu Diawara (Sudanda), Puriwdorž (Mongoliýada), Pawlo Mowçan (Kiýewde), Erwin (Krymda), , Emil Amit bilem Ruslan Kireýew (Moskwada), Muhammetjan Ahmedow (Daşkentde), Dairbek Gazakbaýew (Gyrdyzystanda), Elmira, Kulak, Braýko...

“Köpüň ötüp, azyň galanda geçmiş küýselýär” diýýärdiler welin, şol çyn eken. Üstesine-de, biziň geljegimizden geçişimiz gowy ýaly. . .

sent. 1999.

Metbugatda berilmeýän söz azatlygy gybat azatlygyna öwrülýär.

*

Ozal ministr bolup işlän hem “täze baýa” öwrülen köne tanşym myhmançylyga çagyrdy. Daşarda gurlan stoluň üstünde nahar, nazy-nygmatlar taýyn duranam bolsa: “Içerinem göräý!” diýip, ol meni bir ýyl mundan ozal guran iki gat jaýyna aýlamaga başlady. Aşaky gatda baş otag, ýokarkyda—dört. Ýöne ýökarky gatdaky otaglaryň biri takmynan 70 kwadrat metr. “Şu tutularam Amerikadan getirtdim” diýip, “täze baý” ilkinji gapyny açanda habar berdi. ”Bular gaty gymmatdyr”-diýip men öwünmek isläp duran öý eýesiniň göwnüni götermek isledim. ”Gymmat. Gymmat” diýse-de ol tutaýlaryň bahasyny welin aýtmady.

Otaglaryň hemmesini bezeýän, ýörite buýrulyp dokadylan, teke halylarynyň gyrasyndan sähel görüňýän gyzylymytyl parketler hem skandinawiýa ýurtlarynyň birinden getirdilipdir. Men beýle ajaýyp parketi graf Şeremetýewiň mülkündäki krepotnoý muzeýiň zallarynda görendigimi ýatlady. Ol parketleriň her bölejigi biziň işçilerimiziň iki-üç günki gazanjyndan pes däl diýsemem, nädogry bolmasa gerek.

Otaglarda keçe ýa-da palas ýok. Ýokarky gata çykýan basgançagam, gapylaryň gyralary-da ölçelip dokadylan halylar bilen bezelen. Her işigüň üstünde ýokary hilli, özboluşly haly eňsi asylygy. Potoloklardaky lýustralar bu jelegaýlaryň önümi däl. Örän giň aşhanadan başlap, otaglaryň hemmesi-de biri beýlekisine meňzemeýän Ýewropa mebelleri bilen gereginde artyk edilip doldurylan. Ýokary gatdaky 70 kw. metr bardyr diýip çaklan otagymyň bir tarapy Parižiň kaşan restoranlaryndaky ýaly mähnet bir bufet bilen ýapylypdyr. Üýtgeşik aýnaly bufetde iň gymmat bahaly araklaryň, daşary ýurt konýaklarynyňam şaýly gupba geýdirilen balzamlaryň, wiskileriň, winýaklaryň, dükanlarda görülmeýän üýtgeşik gaply piwolaryň 40-50 çüýşesi goýlupdyr.

—Öz içjegiňi saýla!—diýip, öý eýesi öwünýän ýaly bolup ýylgyrdy.

—Saýlaýsam, çüýşeleriň biriniň ýeri oýular durar-a. . .

—Biri kemelse, aşakgaky ýerzeminden ikisini getirip goýaýmaly. Bufetdäkileri nusgalyk üçin saklaýaryn.

“Ekskursiýa” gutaryp barýaka:

—Nesip etsin! Gowy jaý edinipsiň!—diýdim. —Muny gurmak üçin ömürboýy ýygmanyňy-ha harçlamaly bolansyň?

—Özümden-ä bir köpügem çykanok, —diýip, maňa “janyny” ynanýan “täze baý” syryny açdy. —Işdeş ýoldaşlarymyň eden sowgady diýsemem bolýar. . .

Ana, “özünden bir köpük çykarman” guran binasyny tanyş-bilişlerine görkezmekden utanmaýan adamlar bizde döwlet işlerine ýolbaşçylyk edýärler. Şol adamlar halk köpüliginiň, Prezidentimiz aýtmyşlaýyn “garamaýaklaryň” öz çagajyklaryna hepdede bir gezek etli nahar iýdirmäge ýagdaýynyň yokdugy barada oýlanýandyr öýdýärsiňizmi?

1995. Aşgabat.

Dili gowy bilýän adamlar hem, geplände säwlik goýberýär. Şahyr Ata Atajanow käbir sözleri aýdanda, harplaryň (sesleriň) ýerini çalşyrdy: ýorgana derek ýoGRan, ýigrenýäne derek ýiRGenýän diýýärdi. Ýazyjy Hydyr Derýaýew “arkaýyn” sözünde basymy ikinji bogna geçirip “arka-aýyn”, “garaňka” derek “gara-aňky” diýýärdi.

Meniň bir tanşym “ýumurtga” “ymyrta”, “howla” “höwli” diýýär. Ondan beteri-de bolýar.

Men ýaşyl bilen gök reňki saýgarmakda bulaşýaryn. Şonuň üçinem, hatda, Muammar Kaddafiniň “Zelýonaýa kniga” diýen kitabyny türkmem diline geçirenimde “Gök kitap” (ýaşyl bolmaly) diýip, nädogry terjime edipdirin.

*

Allatagalalla her asyrda bir gezek penjesini talantdan dolduryp, ýeriň ýüzüne sepeläp göýberýän ýaly. Şonuň üçinem mahal-mahal her halkda, adaty adamlardan tapawutlanýan bir beýik şahs dünýä inýär. Şu asyr hakda oýlanýaryn: ýewreýlerde Albert Eýnşteýn, ruslarda Mihail Şolohow, başgyrtlarda Mustafä Karim, ermenilerde Grant

Matewosýan, litwalarda Eduardac Meželaýtis, daglylarfa Resul Gamzatow, gyrgyzlarda Çingiz Aýtrmatow, türkmenlerde Weli Muhadow. . .

1999.

Şu gün Gökdepede merhum şahyr Kerim Gurbannepesowyň 70 ýyllyk ýubileýini bellediler. Dag eteginde gurlan köp adamly dabarada şahyrlardan başga-da Kaka Salyh ikimiz hem çykyş etdik. Şahyr bilen bolan duşuşyklary ýatladyk. Men “Taýmaz baba” poemasyndan 40-50 setiri ýatdan aýtdym. Märeke bizi oňat garşylady.

18. 10. 99.

Kaka Salyh meniň “Ýekegöz” hekaýamyň ikinji wariantyny galamly okanyndan soň, şu gün yzyna gaýtardy. Bähbitli bellikler edipdir. Esasanam, ol meniň türkmen dilinde “agsaýan” ýerlerimi ýerlikli “tutupdyr”. Ol hekaýanyň telim ýerinde “rusça”, “rusça pikirlenme” diýen ýazgy galdyrypdyr. .

Men ömrümde ýeke hekaýany-da rusça ýazmandym. Aslynda meniň rus dilini bilşim çeper eser ýazmaga dalaş ederden juda pes. Dogry, gazýet makalasyny ýa-da edaranyň guraksy resminamalaryny ýazmak elimden gelmänem duranok. Ýöne rus dili ene dilime zeper ýetirer ýaly derejede aňyma guýlandyr öýtmeýärdim. Elbetde, otuz ýyl gowrak ruslaryň arasynda ýaşamagym, rus dilli edarada kän ýyllap işlemegim dilime öz täsirini ýetiren bolarly.

12. 10. 99.

Efiop knýazynyň ogly Abram Gannibal rus şahyry Aleksandr Puşkiniň gönümel babasy bolmaly. Puşkin “Beýik Pýotryň araby” diýen romanyny ýazmak bilen öz babasynyň obrazyny ebedileşdirdi. Şahyryň babasynyň haýsy milletdigi bütin dünýä äşgärkä-de, Gannibalyň häzirki ýaşap ýören nesilleri bolan tigreler ýa-da saholar beýik şahyry öz taraplaryna “çekjek” bolup azara galmaýarlar. Eger şeýdiläýse, dünýäniň medeniýetli bölegi olaryň üstünden gülerdi.

*

Hatda dowzaha girmek üçinem öňünden alada etmeli.

*

Durmuşy söýmeli. Ýöne söýginiň ýany bilen durmuşdan goranyş galkanyny hem götermeli.

*

Ýaranjaň erkegiň aýaly ýaranjaňdyr ýa-da binamysdyr. Ýogsam, olar bir öýde ýaşamazdylar.

*

Häzir Russiýada iň ýörgünli ýazyjy Ýuriý Polýakowyň “Kozlýonok w moloke” diýen täze romanyny okadym. Roman gowy. Ýöne onuň mende has düýpli täsir galdyrmagyna sebäp bolan zat awtor, türkmen durmuşyny gowy bilýän ýaly, Sapar Öräýewiň, Gözel Şagulyýewanyň, Orazgeldi Aýdogdyýewiň obrazlaryny döredendigi boldy.

15. 11. 99.

Tejen Nepesow hudožnik Yzzat Gylyjowyň kakasy, 20-nji asyr türkmen magaryfynyň başlangyjynda duranlaryň biri Annagylyç ahun Subhanberdi oglunyň ömri hem oňa görkezilen görgüler hakynda makala ýazdy. Emma makalany çap eden “Edebiýat we sungat” gazýetiniň redaksiýasy materialda Yzzat Gylyjowyň ady agzalýan ýeri bar

bolsa, aýryp taşlapdyr. Sebäbi türkmen taryhynda iň beýik hudožnik Yzzat Gylyjowyň ady hem metbugatda, radio-telewideniýede agzalmagy gizlin gadagan edilen döredijilik adamlarynyň sanawynda bar eken. Ýöne saýlanyp duran beýikligi ilň gözünden gizläp bolarmyka?

*

Ýygralyga, utanjaňlyga ýugrulan söýgi hakyky söýgüdir.

*

Ýaramaz hem mekir adamlaryň ýürek gapysy açary ýiten posly gulp bilen ýapylandyr.

*

“Janymdan eziz Watanyň! Gözümiň göreji Türkmenistanym! Saňa dönüklük etsem, ömrüm kül bolsun!” diýip, öňünden şerräýlik edýänleriň gykylygyny eşidenimde men öz Watanymdan utanyryn. Şeýle ýeňil adamlaryň Watanydygy üçin Watanyňa nebsim agyryr.

*

Ýazyjy Hydyr Derýaýewiň ogly, çaga lukmany, medisina ylymlarynyň doktory, professor Eziz Derýaýewiň “Saglyk bolsun!” diýen ylmy-populýar kitabyňy okadym. Kitapda aşagyňy çyzan baş sany abzasymy size hödürleýärim:

1. Eger adam mugt naharlanýan bolsa, ol pula derek öz saglygyndan töleýär.
2. Tebigat peýdasyz zatlara dözmezçilik etmeýär.
3. Sagat çagadan sagat ene-ata ösüp ýetişýär.
4. Her bir adamyň islendik arzuwy berjaý edilýän bolsa, onda adamlar bir-birini ýok ederdi.
5. Öňi bilen adamynyň özi öz saglygynyň aladasyny etmeli, Ýöne halkyň saglygyny gorap, ony gowulandyрмаýan jemgyýetiň hem hiç bir zat babatda öwünmäge haky ýokdur.

*

Şu gün Tirkish Jumageldiýew bilen duşuşdym. Ol maňa Çingiz Aýtmatowyň “Tawro Kassandra” (“Kassandranyň tagmasy” ýa-da “Şum habar” diýip terjime etseň nähili bolarka?) diýen täze romanyny berdi. Okap başladym.

24. 11. 99.

Her gün ertirden agşama okap ýa-da ýazyp bolmaýar. Kä günler okasyňan gelmeýär, ýazasyňam. Aşgabadynyň teatrlarynda sulhuň alyp, gaýtadan göräýer ýaly spektakl ýok. Ady bar, özi ýok döredijilik soýuzlarynda gurultaý, plenum, çekişme geçirmek gadagan edildi. Şol özi ýok guramalaryň biri bolan Türkmenistan Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesiniň birinji sekretary Atamyrat Atabaýewiň aýtmagyna görä, serdarymyz öz orunbasary O. Aýdogdyýewe: “Iki ýazyjynyň başyny jemläýme!” diýip, görkezme beripdir. Telewizorda ünsüňi çekäýjek gepleşikler ýok. Çeper höwesjeňleriňem ähli aýdymy—ýekeje—“esasy” aýdym. Şonuň üçinem rus dilinden başy çykýan-çykmaýan adamlar (hatda uzak obalarda-da) Moskwanyň programmalaryny görýärmişler. Käte gabat gelýän ýazyjylar “Men-ä türkmen telewideniýesini köp ýyl bäre umumanam görmeýärim”—diýýär. Döredijilik adamlarynyň hemmesiniň diýen ýaly keýpi ýok, —kitaplary çap edilmeýär. Hatda Sapar Öräýew, Baýram Jütidiýew ýaly “Köşk şahyrlarynyňam” ýüzleri salyk.

Edepli adamlardan eşidenlerimden:

Barmaly wagty anyk bellenen toýa gijä galma.

Çagyrylmadyk adamy ýanyň bilen toýa alyp barma.

Juda çykalgasyz bolmasaň, çaga-çugaňy toýa eltme.

Haýyş edilmese, özüň sorap, toýda söz sözleme.

Toýda iň soňky adam gaýdýança eglenme.

Ýogalan adam ýakyn garyndaşyň ýa-da eziz dostuň bolmasa, ýas ýerinde uzak oturma.

Ýakyn garyndaşyň dünýäden ölse-de, cakgal-murtuňy telim günläp syrman ýörme.

Ýakynyň ýogalanda-da, ony-muny samrap, şerraýlyk edýän ýaly, sesli aglama.

Medeniýetli erkek adam joraby bilen aşaky içki geýimini öz aýalyna-da ýuwdurman, özi ýuwar.

Köýnek ütüklenende ýeňiniň egninden goşaryna çenli epim goýulmaýar.

Boýnuň juda gysga (bokur) bolsa, köýnegiň iň ýokarky iligini ildirme hem galstuk dakynma.

Jorabyň bilen köwşüň mydam tämiz bolsun.

*

27-28 –nji noýabrda Aşgabatda arasy kesilmän diýen ýaly, ýagyş ýagdy.

1999.

Orta Aziýa ýurtlary Russiýa bilen birikdirilenden soň, ýyl hasaby milada, ýagny Iususyň (Isa pygamberiň) dogulmagyndan başlanýan hasaba geçipdirler. Aýlaryň atlary hem şeýle bolupdyr. Emma hepde günlerniň atlary bolsa öňküligine, parsça dowam edipdir. "Ýekşenbe", "duşenbe", "sişenbe" türkmençe "bir gün", "iki gün", "üç gün" diýmek bolýar. Resmi dokumentlerde, metbugatda hepde günleriniň atlary parsça ýazylsa-da, özüm-ä: "Ýekşenbede görşeli", "Duşenbede duşuşaly" diýen gepleşik diline gabat gelmeýärim. Onuň "Bazar günü görşeli", "Birinji günü duşuşaly" diýen türkmençe nusgasy ulanylýar. Şonuň üçinem halk köňçüliginiň peýdalanmaýan sözlerini resmi dilde hem ulanmagyň geregi ýok ýaly bolup görünýär.

8. 12. 98.

Meniň ýokarky belligim hiç ýerde çap bolmady, özümden başga hiç kim ony okamady. Emma adamlaryň pikiri gabat gelýändir-dä, birnäçe ýyl geçenden soň, Türkmenistanda Aý atlary hepde günleriniň atlary üýtgedildi. Emma aý atlaryna "Gurbansoltan", "Magtymguly" ýaly adam atlary dakylmagy örän ýerliksiz tapylan çäre. Sebäbi olaryň ýanyna "aý" sözünü goşman: "Magtymguluda", "Gurbansoltanda" agyr ygal ýagdy" diýseň, ygalyň şol aýlarda ýagandygynyň manysy berilmeýär. Belkem, ygal Magtymguly etrabynda, Gurbansoltan etrabynda ýagdy diýlip düşüniler. "Ýanwarda, maýda ygal ýagdy" diýseň welin, hut şol aýlarda ygalyň ýagandygyny aňdyrýar. Sebäbi ýanwar, maý aý adyndan başga hiç zat bilen baglaşmaýar. Emma aýlara dakylan täze türkmen atlary, teýinde şahs atlary bolany sebäpli, hiç mahalam il arasynda ýörgünli bolmaz.

Hepde günlerine dakylan atlar hem edil şonuň ýaly. Pars dilinde hepde günleriniň atlarynyň günün tertip sany bilen baglaşdyrylandygyny ýokarda belläpdim. Rus dilinde hem şeýle: “wtornik” (ikinci manyda), “pyatnisa” (bäşinji) manyda gelýär. Şonuň üçin hem ol günleriň atlary öz halkynyň dilinde düşnükli hem ýörgünli.

2005.

Şu gün Tejen Nepesow, gaty zerur bolmasa, kitap okamaga wagty az sarp edip, köpräk ýazmagy maslahat berdi. Ol pikirini dogry bolmagam mümkin. Ýaşamak, işlemek üçin ölçelip goýberilen wagtyň geçýändigini ölçýän, sekuntlary, minutlary azaldyp barýan köne sagat jykgyldap dur.

11. 10. 98.

Kä halatlarda ýalana çyndanam beter ynanylýar.

*

Oba baranymda, garyndaşym 9-njy klasda okaýan oglunyň öten agşam öýe gaty giç, onda-da serhoş halda gelendiginden zýýrendi. Ol iki-üç sany klasdaşy bilen otyrka, tötänden peýda bolan mugallymlarynyň biri hem olara içmäge “kömek edipdir”.

Nähili geň döwür! Biz mekdepde okaýarkak, mugallym obanyň iň sylanýan, iň elýetmez adamydy. Ol edep-ekramyň, ýaşlara göreldede almagyň nusgasydy. Mugallymyň bilen arak içişmek-hä beýle-de dursun, bir saçak başynda uçraşsaňam, çemçäni eliňden gaçyryp, aljyrar oturardyň.

3. 12. 99.

Ozallar men özümi bu dünýä gaty ir gelendirin öýdýärdim. Ýaranjaňlygyň, kezzaplygyň häzir döwlet derejesine göterilmegi bilen indi men özümi by dünýä birneme giç gelen hasaplaýaryn.

3. 12. 99.

Mydama ýalan sözleýän köne tanşyň käte hakykaty aýtsa-da ýalan ýaly bolup dur. hem ters netje berýär

*

Döwlet baýdagynyň hususy jaýlaryň üstünde dikilmegi hökmanmyka? Ol gyt bolmaly haryt diňe abraýly, halal ýerlerde, resmi jaýlaryň üstünde dikilmeli ýaly. Döwlet baýdagy ogry-jümriniň, haram gazançdan baýdak satyn alyp, ony özlerini goramakda peýdalanmak isleýän adamlaryň jaýynyň depesinde pasyrdasa, abraýy gaçýar.

*

Şeýlebir waka ýadyma düşýär. 1960-njy ýylda men täze ýazan goşgularymyň bir toplumyny “Sowet edebiýaty” žurnalyna eltdim. Şahyr Mämmed Seýidow žurnalyň poeziýa bölüminiň müdiridi. Ol toplumy üns bilen okanyndan soň, iki-üç sany goşgyny saýlap aldy-da, galanlaryny maňa tarap süýşürdi.

—Bulary öz arhiwiňde goýaý!

Şahyryň soňky iki-üç aýyň dowamynda ýazan goşgularymyň arasyndaky iň gowy görýän bir rubagymy almandygyna men geňirgendim. ”Düşünmedimikä?”—diýip içimi gepletдим.

—Mämmed, şuny-ha men has-da gowy görýärdim welin—diýip, rubagyny şahyra tarap süýşürdim.

Mämmed Seýidow rubaga gaýtadan göz gezdirdi-de ýylgyrdy.

—Şu rubagyny menem gowy gördüm.

—Onda näme üçin yzyna gaýtardyň?

—Sebäbi bu rubagy ozalam bir şahyrda bar—diýip, Mämmet ýene ýylgyrdy. — Özem ol köne rybagy. Senem ony setirme-setir, sözme-söz gaýtalaýarsyň.

—Başga şahyrda bolmaga hiç haky ýok—diýip, men ynamly gepledin. — Muny men ýatdanam bilýän.

—Seniň ony ýatdan bilýäniň meni begendirýär!—diýen müdir stolunyň tahylyny çekdi-de, özüniň köne kitaplarynyň birini çykardy, gerekli sahypany açdy. —Hany, şuny oka!..

Şahyryň baş-alty ýyl mundan ozal çykan kitabynda “meniň rubagym” bar eken. Özi-de, setirme-setir, sözme-söz gaýtalanýar.

—Bu nähili boldy-áýt!/?—diýip, men zordan gepledim.

—Men şeýle bolanyna gaty begenýän. Diýmek, sen kitap okaýarsyň. Diýmek, sen gowy bilen erbedi saýgarýarsyň. Şu rubagyny maňa getireniň-de gowy boldy. Ýogsam. .

Şahyr dogry aýdýardy. Ýeri, men rubagyny başga bir redaksiýa hödürlän bolsam. Ol hem çap edilen bolsa. . . Men şol barada oýlandym.

—Myny meniň özüme getirmegiň sende hiç-hili müýn ýokdugyna güwä geçýär—diýip, Mämmet Seýidow meni köşeşdirjek boldy.

Şeýle ýagdaýlaram bolaýýar. Men ýokarky wakany ýatlamak bilen, başga bir awtoryň seniň aňynda galan setirleriniň ýa-da pikirleriniň wagtyň geçmegi bilen, “özünkä” öwrüläýän pursatlaryna-da gabat gelinýändigini nygtamakçy bolýaryn.

Biz Edebiýat insitutytyň 4-nji kursunda okaýarkak şeýle bir waka boldy. Ýaşuly rus şahyry Wasiliý Žurawlýow belli rus şahyry Anna Ahmatowanyň 30-njy ýyllarda ýazan bir goşgusyny 70-nji ýyllarda öz adyndan çap etdirdi. Ol biçäre ogurlykda aýyplanyp, masgara hala salyndy. Hatda “Izwestiýa” gazýeti-de ol ogurlyk barada ýazdy. Soňra, W. Žurawlýow metbugatda çykyş edip, okyjylardan, Anna Ahmatowanyň ruhundan örünç sorady hemem “öz ogurlygynyň” nähili ýagdaýda dörändigini düşündirdi. Wasiliý Žurawlýowda ýaş şahyr döwürlerinden başlap, gaty gowy gören goşgularyny, kimiň ýazandygyna garamazdan, öz şygrylaryny hem ýazýan bir uly depdere göçürmek endigi bar eken. Ol Anna Ahmatowadan “ogurlan” goşgusyny hem şol depdere göçüripdir-de, awtorynyň adyny ýazmagy hen unudypdyr, 30-40 ýyl geçenden soň bolsa awtorynyň ady ýazylmadyk eseri özünükidir öýdüp çapa beripdir. Redaksiýa hem ol goşgynyň Žurawlýowyňky dældigini bilmändir.

Men beýle ýagdaýyň bolup biljekdigine ynanýaryn. Sebäbi ýetmiş ýaşan hem ýaşlara halypalyk edip ýören belli şahyryň ýekeje goşgy üçin, onda-da ogurlygynyň üstüniň açyljakdygyna mese-mälim akyly ýetip durka, öz-özünü masgaralamak islemejekdigi belli zat ahryryn.

Men bulary beýan etmek bilen, özümi “goramak” isleýändigimi hem boýun alayyn. Şu gündelikde-de kagyza geçirilen käbir pikirler, käbir setirler, göwnüme bolmasa, kimdir biriniňki bolup, uzagyndan “özümünkä” öwrülen ýaly bolup dur. Şol gaýtalanýan pikirleriň üstünden baran okyjy meni “gatybir ökde ogrudyr” öýdüp çaklamasyn-da, “Täzelik ýatdan çykarylan könelikdir” diýen paýhasy ýatlap, çalaja ýylgyraýsyn. Şol ýylgyryşyň manysy meniň ruhuma ýeter.

Dek. 1999.

Entek ölüp görmesemem, ölümiň manysyna düşüňäriň. Ýöne ýaşap ýörsem-de, ýaşayşyň manysyna welin düşünmeýäriň.

*

Tebigat özüniň beren diş, gulak, göz, güýç-kuwwat, akyl-huş ýaly zatlaryny, köplenç halatda, adam heniz dirikä gaýtaryp alýar. Bu ýagdaý ulanmaga beren guralyny sen entek işiňi bitirmänkäň, yzyna alyp gidýän goňşynyň karam hereketi ýaly bolýar.

*

Ýetip bolunmajak bagta ýetmäge ymtylýan adam bagtsyzdyr.

*

Akyldarlaryň arasynda ýaşayan kişi öz bagtyýardygyňy bilmeýän bagtyýardyr.

*

Hudaýyň biziň aramyzda ýaşamaýanlygy-da, gowy zat. Ýogsam ýaranjaňlar ony-da biabraý ederdiler.

*

Bir gezek, obada üzüm dalbarynyň saýasynda çay içip otyrkak, bedeni gurap çakyr süňke öwrülen, 89 ýaşyndaky Aýnagözel gelnejem: “Men ylgap ýören gulpaklyja gyzyjagazkam. . ” diýip, çagalyk wakasyny ýatlajak boldy welin, ol göýä asla bolmajak zady aýdan ýaly, 10-12 ýaşly gyz çowlugy: “Waý, ene, senem gulpakly gyzyjagaz bolduňmy!?”—diýip, ör-gökden geldi.

GYLYÇ MÜLLI—MATAMYNÝŇ MAGTYMGULY PYRAGA ÖÝKÜNMELERINE ÖÝKÜNILIP TEJEN NEPESE IBERILEN GOŞGY

Çöller aglady

Şum pelek öwrüldi bir gara daşa,
Mesgenim—zaw, dere, çöller aglady.
Damjasy ogşayyp ganly gözýaşa,
Soňudagdan inen siller aglady.

Duşman gapyl basdy, pursady peýläp,
Zynabazlar gyrnak edindi saýlap.
Käbe, kybla, balasyny ýat eýläp,
Zyndanda oturgan gullar aglady.

Ilim-günüm ýagşa tutdy pälini,
Emma ki, ters kyldy Taňry ýoluny.
Kiriş edinip şum ykbalyň salyny,
Zaryn owaz bilen ýeller aglady.

Gyzylbaşlar dagdan inip haýdanda,
Läşler sergi bolup galdy meýdanda.

Bala-çaga lerzan urup her ýanda,
Ykbaly keç gelen iller aglady.

Gama batdy Soňudagyň degresi,
Kaýda anyň geýgen mahmal begresi!?
Çöküp galdy dal bedewler sagrysy,
Çillede ýapylgan jullar aglady.

Akmak akla gelmez çoh öwüt bilen,
Maýa nere dönmez zer howut bilen.
Gylyç çaknyşanda boz sowut bilen,
Ýar-ýardan aýrylyp, dullar aglady.

Pelek, bizni ne ahwalga saldyň sen!
Ýoksullaň ýogunam basyp aldyň sen.
Magtymguly, gan aglaýyp solduň sen,
Saýramaý-saýramaý, tiller aglady.

1995.

Puly nädip kän gazanmagy öwrenmekden ötri ony nädip az sowmalydygyny öwrenmeli.

*

Şahyr hem poeziýanyň ussat terjimeçisi Durdy Haldurdy (ýörgünli ady Dädehal) uzak ýyllaryň dowamynda “Sowet edebiýaty” žurnalynyň baş redaktory bolup işledi. Ol döwürlerde žurnal elden düşürilmän okalýardy. Haldurdynyň berk tutýan bir prinsipi bardy. Ol redaksiýanyň öz işgärleriniň eserlerini žurnalda düýpden çap etmeýär diýen ýalydy. Ýadymda, baş redaktoryň orunbasary Kakaly Berdiýew özüniň in gowy oçerki “Redaktor bilen orunbasarynyň eseri öz žurnalymyzda çap edilse gelşiksiz bolar”- diýen jogap bilen yzyna gaýtarylanda, esli wagtlap gojadan öýkeläbem gezipdi.

Indi nähili? Indi şol “Sowet edebiýaty” “Garagum” ady bilen çykýar. Ony hiç kimiň okamaýandygy barada ozal gürrüň edipdik. Ýöne geň zat: “Garagumuň” her sanynda diýen ýaly baş redaktoryň özüniň, aýalynyň, obadaşlarynyň, redaksiýanyň öz işgärleriniň “eserleri” çap edilýär. Žurnalyň il arasynda abraýdan düşmeginiň sebäbi, belkem, şonuň üçindir?

2005.

Geçen asyryň 70-nji ýyllarynda bir ýukajyk agitation žurnaljyga tötänden diýen ýaly redaktor bellenen žurnalist uly ýolbaşçylaryň gözüne “ilip”, ýokary wezipä ýetmegiň aladasyny edip başlaýar. Ol, Türkmenistan KP MK-nyň jaýynyň gapdalyndaky öz edarasyna işe barýaka, her gün irden MK-nyň köşgüniň iç işigindäki kioska sowulýar-da, ile göz edip, “Prawda”, “Izwestiýa” ýaly has resmi gazýetleri satyn alýar. Ol şýtse, özüniň köp okaýandygyny, syýasat bilen içgin gyzyklanýandygyny ýolbaşçylaryň birden biri görüp, özüne öňdebaryjy kadr hökmünde üns bererler diýen umyt edýär. Ahyr ol TKP MK-nyň şol mahalky 2-nji, ýöne “esasy” sekretary B. N. Rykowyň “gözüne ilýär”. Hökmürowan ýoldaş Rykow her gün MK-nyň kiýoskinden “Prawda” bilen “Izwestiýa”

satyn alyp gidýän ýoldaşyň kimdigi bilen gyzyklanýar. Onuň kimdigini, nirede işleýändigini anyklan häkim: “Eger ol respublikan žurnalyň redaktory bolup “Prawda” gazýetini ýazylyp öýünde almaýan bolsa, şu günüň özünde wezipesinden boşadyň!” diýip, görkezme berýär.

ŞAHYR, NE TIZ GOJALDYŇ SEN?

Haýsy miletiň wekilidigine garamazdan, adamlaryň ömür hakda, durmuş hakda oýlanyşlary meňzeş ýaly. Geçen hepdede Azerbeýjan edebiýatynyň klassygy Sämät Wurgunyň “Säçilmiş äsärler” diýen bir tomluguny okanymda onuň şeýledigine hasam göz ýetirdim. Onuň “Şahyr, ne tiz gojaldyň sen?” diýen goşgusy bolsa dünýäniň hemme gojalarynyň adyndan ýazylan ýaly bolup dur. Şonuň üçinem men ol şygry birneme gysgaldyp, başarşymdan, türkmençä öwürdim. Okap görüň!

Bilbil bolup girdim бага,
Nagra çekdim sola-saga.
Sesim siňdi müň pudaga.
Diňdi çemen, diňdi gülşen:
“Şahyr, ne tiz gojaldyň sen?”

Köňül berdim müň agşama,
Perwana dek ýandym şeme.
Gözünden ýaş dama-dama
Şem-de dile geldi birden:
“Şahyr, ne tiz gojaldyň sen?”

Dek düýn maňa öz elinde
Gül gowşuran bir gelin-de
Gözlerinde ýalňyz sowal,
Heýkel ýaly dymdy ol – lal.
Men okadym gözlerinden:
“Şahyr, ne tiz gojaldyň sen?”

Bürgüt bolup, ganat açdym,
Zamanlardan zaman aşdym,
Adamlardan alyslaşdym.
Seda geldi ýerden-gökden:
“Şahyr, ne tiz gojaldyň sen?”

Tüpeň alyp, çykdy awa,
Güneş dogdy—gül di howa.
Jerenleri kowa-kowa
Owaz geldi güllelerden:

“Şahyr, ne tiz gojaldyň sen?”

Weyran köňlüm warak-warak,
Ösdi hazan, düşdi ýaprak.

Ata Watan, Ene toprak

Bir ah urdy synasyndan:

“Şahyr, ne tiz gojaldyň sen?”

15-nji mart. 1991.

Moskwa.

ROWAÝAT BOLANDA-DA. . .

Biziň atly-abraýly žurnalistlerimiziň, alymlarymyzyň, ýazyjylarymyzyň käbiri rowaýat-legenda gezek gelende, käte-käte şeýlebir jogapkärçiliksiz çemeleşýärler welin, haýran galýarsyň. Olaryň okyja hödürleýän käbir rowaýatlarynda durmuş hakykatam, many-mazmunam, ynandyryjylykly fantaziýa-da ýok. Şol awtorlar ýa-ha rowaýat diýilse, agzyňa gelenini ýaňrap oturmalydyr öýdýärler, ýa-da bizi—okyjylary hiç zada düşünmeýän hasaplaýarlar. Şolaryň haýsy-da bolsa medeniýetliligiň alamaty däl. Men öz aýdýanymy delilleşdirmek üçin soňky ýyllarda okan hem halys göwnümden turmadyk onlarça rowaýatymdan diňe üç sanysyny mysal getireýin.

1. Eşek barada. 1999-njy ýylyň 10-njy dekabrynda ýazyjy Oraz Ýagmyryň Jelaletdin Rumi hakdaky “Köňül töründe” diýen makalasy metbugatda çap edildi. Onda beýik şahyr Rumynyň uly akyldardygyny hasam teswirlemek üçin awtor şeýle rowaýaty mysal getirýär. Şahyra şagirtleri eşek (!?) sowgat edýärler. Emma şahyr aýagulag diýlip sowgat edilen eşegi münmän, idip ýörensoň, şagirtleri onuň sebäbini sorayarlar. Akyldar olara şeýle jogap gaýtarýar: “Birinjiden-ä, beýik Alla ýöresin diýip ynsana aýak beripdir. Ikinjiden, men eşege münsem, halaýykdan ýokarda görünýärin. Meniň halaýykdan saýlanmaga hakym yokdur. Üçünjiden, eşege münsem, eşegiň kellesi menden önde görünýär. Eşek kelle adam kelleden hiç mahal önde görünmeli däl”. Bu rowaýat, haýsy tarapdan alsaňam, durmuş logikasyndan üzňe. Ýoremeli diýip ynsana iki sany aýak beren Alla şol iki aýakly münsün diýip eşek bilen aty hem döredipdir ahyryn. Ony näme üçin inkär etmeli?

Eşek diýilýän haýwan Gündogarda in bir otrisatel, in bir ýigrenilýän haýwan. Ol erbetligiň simwoly. Şeýle bolsa, döwrüniň in beýik akyldaryna berilýän “Möwlana” derejesine mynasyp bolan beýik halypa Ruma şagirtleri näme üçin in ýaramaz zady sowgat edýärler? Ýa-da şahyr şol kemsitmä myhasyp adam boldumyka? Beýik şahyryň şagirtlerine gaýtarýan jogaby-da möwlananyňky däl-de, alasamsygyňka meňzeýär. Hudaýyň münmeli edip ýaradan haýwanyny münmezligem Hudaýyň garşysyna gitmeklik dälmi? Şeýlelikde, Oraz Ýagmyr ozaldan bar ýa-da özüniň oýlap tapan rowaýatyna daýanyp, beýik şahsyň agzyna niç mahal almajak sadawar sözlerini salmak bilen ony akmaklyk derejesine düşürýär. Men-ä oýlap tapan rowaýatyna awtorynyň özi-de ynanyandyr öýtmeýärin.

2. Guşak hakynda. Mirasgär Ümür Eseniň tapan rowaýatynda bir pukara adam Käbä barýarka, ýolda düşlän çeşmesiniň başynda özüniň gara guşagyny galdyryp gidýär. Ol iki

áýdan soň, hajy bolup gelýärkä: “Bar bolsa, guşagymy alyp geçeyin-le” diýip, şol düşlän çeşmesine tarap sowulýar. Görse, çeşmäniň başynda elleri naýzaly iki sany nöker garawulçylyk çekip duranmyş. Olar haja gidip gelýäniň sowalyna: “Iki aý mundan ozal şu çeşmäniň başynda bir gara aždarha peýda boldy, patyşa ony garawullamagy buýurdy” diýip logap gaýtarýarlar. Ýaşuly ölümdenem gorkman, “aždarhany” biline guşayar-da, ýoluny dowam ediberýär. Nökerler beýle batyr adamynyň eden işiniň habaryny derrew patyşa ýetirýärler. . . .

Ýerde ýatan jansyz guşak bilen aždarha parh goýup bilmeýän patyşa akmakmy ýatan bir guşakdan gorkup çeşmä baryp bilmän ýören ilat akmakmy, nokerler akmakmy ýa-da Ümür Esen öz okyjylaryny şeýleräkdir öýdýärmí? Eger-de awtor gara guşagy Kábäniň, diniň gudraty bilen baglaşdyrmak islän bolsa-da, başga birdelil tapyp, aýdýanyňa okyjy vnana r ýaly etmeli eken-dä.

3. Durdy Hajmyradowyň “Molla Töre ahun” diýen örän täsirli kitabyňy okadym. 19-njy asyrdaky Maryda ýaşap geçen gaty alym adam bolan molla Töre ahun barada biz ozalam kän hekaýatlar, legendalar eşidipdik. Onuň abraýly adyna, ruhuna hormat goýýardy. Ýöne okan kitabymda şeýle bir rowaýat bar. Ahunyň (molla Töremi ýa-da edil şonuň ýaly hormatly ahynmy, parhy ýok) ýetişen gyzy hamyr ýugrup bolansoň, elini ýuwup, aýakýoluna gidýär. Ol arkaýyn otyrka, birden zöwwe ýerinden turýar-da, atasynyň ýanyna ylgaýar. “Däde, elimi ýuwsamam, dyrnagymyň düýbünde hamyrýoky galaýypdyr. Aýakýoluna otyrkam göräýdim, däde. Indi maňa bu günämden ýülünmek bolarmyka?” diýip, gyzy gözüne ýaş aýlaýar.

Dindar ata gyzyna käýinmeýärem-de, köýneginiň içinden garnyna ýassyk daňyp, kyrk gün geçensoň, öz ýanyna gelmegini maslahat berýär. Kyrk günden soň gyzy ýanyna geleninde ahun “Ilde näme täze gürrüň bar, gyzym?” diýip soraýar welin gyzy: “Il içindehä, däde “Ahunyň gyzy göwreli bolupdyr” diýen gep bar” diýiip jogap gaýtarýar. Onda ahun ata: “Il töhmete ten berip, seniň günäňi öz üstüne aldy. Sen ýülündiň, gyzym” diýýär.

Uly gyz, ahun atasynyň ýanyna baryp, aýakýoluna oturyşyna çenli aýdar durarmy? Goý, ahunyň gyzy aklyly ýuka gyzmyş diýeliň. Ýeri, ahunuň özüne näme gerek! Ol näme üçin halky aldap, şol aldawyň üsti bilenem öz gyzynyň günäsini ýuwmalymyş?

Akylly adam şeýdip ilň üstünden gülmeliymişi? Bu ýerde ahunyň ýaramaz adamdygy, töhmetçidigi ýüze çykar ahyryn. Ol gyzynyň günäsini ýuwmaga derek özi-de günä gazanmaýarmy? Netijede, ahunyň abraýyny galdyrýandyryn öýdýän awtor, gaýtam onuň abraýyny ýele sowurýar.

*

22-23-nji dekabrdä Marynyň Akybaý, Sakarçägäniň Daýhan obalarynda şahyr Çary Gurbangylyjow bilen Pomma Nurberdiýewiň 90 ýyllyk ýubileýleri uly dabara bilen bellendi. Dabaralarda ýerli adamlar bilen birlikde Aşgabatdan ýörite gelen Gurbangylyç Hydyrow, Ahmet Gurbannepesow, Atamyrat Atabaýew, Kaka Salyh hem Amannazar Aşyrow hem A. Tagan dagy çykyş etdiler.

1999.

Ulumsylyk hem öýkeleklik medeniýetsizligiň alamaty. Samsyk adam ýigrenilmeýär, emma ulumsy bilen öýkelegi ýigrenýärler.

*

Özünde agram ýok adam perman bilen alan “agramynyň” hasabyna agramlandyryn öýdýär. Ýöne ol agramy onuň özünden başga hiç kes duýmaýar.

*

Gurhanyň beýikligi millionlarça adamy mejbur etdirilmän özüne imrikdirýänligindedir.

*

Adam başga kişiniň edýän ýaramazçylygyny näçe az bilse, şonça gowy. Sebäbi eşidip, görüp ýören ýaramazçylyk bilen öwrenişýän adamda erbetligi ýigrenmek duýgusy kem-kemden kütelýär.

*

“Durmuş, ýaşaýyş teatrdir” diýilýär. Teatram gowy zat. Ýöne şol teatryň baş režissýory özüniň ýeketäk pýesasyny ömri boýy gaýtalap ýörse, beýle teatrda sungat ýitip gidýär.

*

Türkmen okyjylary ozalam onçakly aktiw okyjylaryň hataryndan däl. Men daşary ýurtlarda (hasam Ýewropa ýurtlarynda), SSSR-iň düzümindäki respublikalarda bolanymda, awtobusda, metroda, park skameýkalarynda (hatda öküz goşulan arabanyň üstünde-de) kitap okap oturan adamlary görenimde, öz halkymyzyňam şeýle kitapsöýer bolmagyny arzuw edýärdim. Biziň halkymyz ýuwaş ädimler bilen bolsa-da, meniň şol arzuwuma tarap barýardy. Birdenem ol adim togtadyldy. Indi şol arzuwa ýakyn onýyllyklarda-da ýetilmejekdigine men ynanýaryn.

Ýeke-täk edebi žurnalymyz bolan “Garagumuň” tiražy 300 ekz. töweregi diýýärler. Onuň tiražynyň şondan zyýat bolmagy hem mümkin däl. Men ony yzygiderli okamasamam, käbir sany elime düşende ser salýaryn. Žurnalda çap edilýän eserleriň derejesi örän gülkünç. Ol döwletiň uly edebi žurnalyna däl-de, 3-4-nji klas okuwçylarynyň, mugallymymy hem goşman, diňe öz güýçleri bilen taýýarlan diwar gazýetine meňzeýär.

20-25 ýyl mundan ozal “Edebiýat we sungat” gazýetiniň tiražy 60. 000-denem geçipdi. Şonda-da, gaty ir turaýmasaň ol gazýeti kiosklardan aljak gümanyň ýokdy. Häzir onuň tiražy 5 müňe-de ýetmeýär. Sebäbi onuňam çap edýän materallarynyň hil derejesi “Garagumuňkydan” gowy däl. “Garagum” žurnalynyň baş redaktorynyň orunbasary G. Şamyýewiň aýtmagyna görä, 1, 5 milliona golaý ilatly Mary welaýatynda şol žurnala ýazylyan adamlaryň sany 100-e ýetmeýär. Ony-da Mara ýörite komandirovka gidip, welaýatyň ýolbaşçylarynyň “güýji” bilen zordan ýazdyrýarmyşlar. Belkem, kitap, gazýet-žurnallaryň ozalkylary ýaly üç edilip okalmaýandygyna olarda çap edilýän eserleriň hili sebäpkädir.

“Hudaý urany pygamberem hasasy bilen dürter” diýlişi ýaly, öňki ýagdaýymyzyň üstüne, şu ýyl latyn elipbiýine geçmegimiz bilen biz 20 ýaşdan 70 ýaş aralykdaky okyjylarymyzyňam agramly bölegini ýitirendiris. Edebiýat mugallymlary ýaly öz işi üçin zerur gerek specialistler bolaýmasa, aýratyn kitap bolup çykyp durandygynda-da, biziň ýazýan täze eserlerimizi okamak üçin latyn elipbiýini ýörite öwrenjek okyjy köp bolar öýtmeýärin.

Ýokarky aýdanlarymy tassyklaýan bir waka boldy. Geçen tomus obadakam, bizden iki köçe ilerde ýaşaýan bir obadaşymyň ýetginjek ogly gapymdan salam berip geldi-de:

—Gapy-gapy aýlandymam welin, gazýet tapmadym. Gazýetiňiz ýokmy?—diýdi.

Men oglanyň kakasynyň jaýyny remont etdirýändigini bilýändigim üçin, pola düşmek üçin gerekdir öýdüp:

—Mende bir gujak gazýet-hä ýok—diýdim.

—Ýok-la, Atajan дәде. Bir gujak gazýet gerek дәл. Ýarty gazýetem bolýar. Ussamyza temmäki dolamak üçin gerek-le. . .

Yaş ýigit baş-alty gapydan barsa-da, hatda temmäki dolanar ýaly ýarty gazýet hem tapmandyr.

Men obadaşyma okap goýan 16 sahypalyk “Literaturnaýa gazýetamy” tutuş berdim-de:

—Şu gazet siziň gurluşygyňyz gutarýança-da ussaňyza çilim çekmäge ýeter—diýdim welin, galyň gazýeti alan oylan ýüzüme geň galyp seretdi.

Okamak meselesi barada oýlananymda ýagdaý meni bir howply netijä tarap itekleýär: —türkmen halkyny tutuş bisowat edip taşlamagyň döwlet syýasaty derejesinde “aladasy” edilýän ýaly. Eýsem, özbaşdak bolup, “täzeçe” ýaşap başlan badymyza hemme zatdan öňürti obalarda poçtalýon wezipesi ýatyrylyp, kitaphanalar ýok edilmezdi ahyrin.

2000.

Halamaýan kişimiziň goýberen ujypsyzja ýalňyşyny-da özümüziň eden çökderjenaýatymyzdan uly hasap edýäris.

*

Gowulygymyzy dogry hem doly peýdalanmaýanymyz sebäpli, erbetligiň üstünden barýarys.

*

Ozal men ynsan durmuşyndaky iň adyl zadyň adam dahylsyz, tebigy ölümdigini belläpdim. Emma şol barada gaýtadan oýlanyp gördüm-de, kimdir bir ir gitmelini giç äkitmek, ýa-da kimdir bir giç gitmelini ir äkitmek bilen ölmüňem adamlara ýagşylyk etmeýän wagtlary bolýar eken diýen netijä geldim.

*

Ýasama hormat ýigrençden beterdir.

*

Erkin ýaşamak garaşly ýaşamakdan has jogapkärli hem kyn bolsa gerek.

*

Men dünýäden ötenimden soň, ýazan eserlerim birki aýlap öwürler. Sebäbi hemme milletlerde bolşy ýaly, türkmenlerde-de ölen adama birbada “erbetdi” diýilmeýär.

*

Närazy bolmaga esasy barka özümüzden närazy bolýan adamlardan närazy bolýarys.

*

“Aýdylmadyk zat ýok-da, eşidilmedik zat bar” diýilýän gep çyn bolarly. Şu gün 15—16-njy asyrlarda ýaşan fransuz moralçylarynyň rus diline terjime edilen ýygındysyny okadym. Geň zat: Puşkiniň nakyla öwrülip giden “Aýal halkyna näçe az hormat goýsak, ol bizi has ýiti yhlasly söýýär” diýen sözleri-de ondan has ozal aýdylyp giden eken. Şol kitapda Keminäniňki diýlip türkmene ýaýran degişmeler hem bar. Ýeri, Puşkin-ä fransuz dilini öz ene dili ýaly bilensoň, ol eserleri asyl nusgasynda okap peýdalanandyr diýeris. Kemine biçäre fransuz moralçylarynyň eserlerini nireden bilip ýörkä?

Horan mal otdan doýmaz, kelpez şöhratdan.

*

Üçünji asyrdä ýaşap geçen Diogeniň eserlerine ýene göz gezdirdim. Ýa-ha çakdanaşa köne pelsepe, ýa-da meniň oňa düşünmäge düşünjäm ýetmeýär.

8. 002.

Kanuny berjaý etmek kyn, bozmak aňsat. Şonuň üçinem, käbir adam, köplenç halatda, olaryň ikinjisini kanun hökmünde ulanýar.

*

Söýgi seniň guluň bolsa, söýmeýänligiň, sen söýginiň guly bolsaň, söýülmeýänligiň alamaty.

*

Ölümden nägile bolmaklyk geçmiş hem geljek adamlardan özüni zyýat saýmak we indiki dogulmalylaryň ýaşaýyş paýyny almaga ymtylmak bolýar. Sebäbi dünýä inen janly-jandar ölmän, üstesine-de ýene doglup dursa, ýaşaýyş üpjün etmäge toprakda güýç galmaz. Netijede, öz “paýyny” ýaşansoň ölmek islemedikleriň günäsi bilen olaryň özleride soňky doglanlar bilen bile ölmeli bolar. Şeýlelikde, ýaşaýyş gutarar.

*

Ýa sen tabyn bolmaly, ýa-da saňa tabyn bolunmaly. Ikisinden biri. Aralyk netijesiz.

*

Soltanşa Atanyýazow jaň etdi. Onuň Daşkentdäki tanyşlarynyň biri özbekleriň “Jahon adabiýoty” žurnalynyň Atajan Taganyň eserlerini çap etmek isleýändigini aýdypdyr.

21. 02. 2000.

Ruslarda (öňem belläpdim) N. W. Gogolyň adyna beriyän “Russiýany iki zat heläk edýär. Olaryň biri—weýran ýollar, beýlekisi—samsyk adamlar” diýen nakyl bar. Şony biz babatda: “Türkmenleri baş zat masgara edýär: olaryň biri —telewideniýe, ikinjisi —boş hem öwünjeň žurnalistler, üçünjisi —ýaranjaňlar, dördünjisi — ogry ýolbaşçylar, başınjisi —samsyk çeper höwesjeňler” diýsek dürs bolardy.

*

Adamlaryň köpüsiniň damarynda şöhratparazlyk gany bar bolara çemeli. Kän ýerde synlap görýäris welin, žurnalistiň foto ýa-da telekamerasyň önüne baran pursaty iňňýän agras hasaplanýan adamlaram birhili, hekgerilip, süzülip, öňki tebigylygyndan üýtgäberýärler.

*

15-nji aprelde Oraz Ýagmyr bilen Türkmenistanyň iň ýaşuly ýazyjysy Çary Aşyryň hal-ýagdaýyny soramaga bardyk. Çary aga häzir 91 ýaşynyň içinde. Öz aýtmagyna görä, ol 1909-njy ýylda Türkmengalada doglupdyr. Gojalygyna garmazdan, onuň akyl-huşy gaty ýerbe-ýer, hemme gören-eşideni ýadynda. Ol bize köne mekdepde, soňra Moskwada aspiranturada okan döwürlerinden täsin-täsin wakalary gürrüň berdi. Çary aga uzak ýaşamak üçin iki sany zatdan: gaýgyçylyk bilen gaharjaňlykdan daşda durmagyň ýardam edýändigini nygtady. ”Men gaýgy-gam basmarlaberse, ýa-ha kitap okaýaryn, ýa-da

maşynkanyň başyna geçýärin—diýen ýazyjy, yzyndanam şeýdip degişdi. —“Adam uzak ýaşadygyça akyllanýar” diýýärdiler welin, ýalan eken. Men-ä, gaýtam, togsandan ätlämsoň, çaga öwrülip barýaryn”.

2000.

Ýazyjy Gylyç Kulyýewiň aýaly Anna Gurýewna aglap, jaň etdi. Düýn-öňňün “hökümet öwlüýäsinden” Gylyç Kulyýewiň mazarynyň üstünde goýlan ýadygärlik daşy ogurlapdyrlar.

Indi öwlüýäden ogurlyk etmäge başlan bolsak, biziň ahlak ýagdaýymyzyň nähili derejede pese gaçandygyny özüňiz biliberiň!

20. 09. 2000.

Men Türkmenistana göçüp gelmek bilen Russiýa Federasiýasynyň raýatlygyny ýitirdim. Şonuň üçinem Russiýa Federasiýasynyň Türkmenistandaky adatdan daşary hem doly ygtyýarly ilçisi A. W. Şelkunowa şeýle mazmynly hat ýazmaly boldum. (Hat rus dilinde ýazyldy.)

Çuň hormatly jenap Ilçi!

Size Türkmenistanyň raýaty Atajan Tagan özüne Russiýa Federasiýasynyň raýatlygynyň berilmegini sorap ýüz tutýar.

Men käbir eserleri dünýä halkarynyň onlarçasynyň diline terjime edilen, jemi 500000 ekz. tiraž bilen çykan 10 töwerek kitabyň awtory. Meniň eserlerim boýunça “Babagammaryň gaýdyp gelmegi”, “Takdyr”, “Tentek” diýen çeper filmler alyndy.

Meniň düşünjeli ömrümiň agramly bölegi (1960-njy ýyldan 1994-nji ýyla çenli) Russiýa bilen bagly boldy. Sowet goşunynyň hatarynda Moskwa hem Leningrad harby okruglarynda gulluk etdim. Meniň Watançylyk urşunda wepat bolan kakam hem Orlow oblastynyň Stepanowka obasynda jaýlanan. Instituty hem Russiýada tamamladym. 1966-93-nji ýyllar aralykda SSSR Ýazyjylar soýuzynyň pawleniýesinde jogapgär wezipede işlemek bilen, Moskwa şäherinde Russiýanyň raýaty bolup ýaşadym. Çärýek asyr dowamynda K. Fedin, N. Tihonow, K. Simonow, S. Baruzdin, L. Sobolýew, S. Mihalkow, G. Markow ýaly rus medeniýetiniň tanymal wekilleri bilen bile işläp, olaryň durmuş mekdebini geçdim. Men özümi graždan hökmünde-de Russiýada formirlenen hasaplaýaryn. Rus edebiýatynyň onlarça eserini türkmen diline terjime etdim. Russiýa Federasiýasynyň Prezidentiniň permany bilen maňa—ilkinji türkmen “Russiýa Federasiýasynyň medeniýetde at gazanan işgäri diýen” hormatly at dakylady.

Türkmenistana göçüp gaýtmak bilen, men diňe bir Russiýanyň raýatlygyny ýitirmän, eýsem moral taýdanam kynçylyk çekýärin. Men mydama döredijilik goltgusyny alýanlarym—rus kärdeşlerimdenem daşlaşdym. Ýylda bir gezek, iň bolmanda, Moskwa ýa-da Sankt-Peterburga gidip gelmek hem Russiýanyň raýaty däl adama juda kyn düşýär.

Sarpaly jenap Ilçi!

Eger-de, meniň Russiýa Federasiýasynyň raýatlygyny almak islegim hasyl bolsa, onda men diňe bir moral taýdan köşeşmän, eýsem ol ýagdaý döredijilik işim üçinem ullağan stimul bolardy.

Sizi hörmatlamak bilen ATA JAN TAGAN,
Türkmenistanyň raýaty, Ýazyjylaryň Halkara
Birleşiginiň agzasy.

28. 09. 2000.

3-nji oktýabrda meni Russiýa Federasiýasynyň Türkmenistandaky adatdan daşary hem doly ygtyýarly Baş ilçisi Anatoliý Wiktorowiç Şelkunow bilen Russiýanyň Aşgabatdaky Konsulhanasynyň müdiri Nikolaý Dmitriýewiç Şwydçenko ikisi kabyl etdiler. Şol günüň özünde-de maňa Russiýa Federasiýasynyň raýatlygy berildi hem ol barada resmi dokument gowşuruldy. Bir aýdan soň bolsa maňa Russiýanyň raýatynyň daşary ýurt paspotyny-da berdiler.

2000.

Tebigatyň ynsana beren iki sany iň aýyrganç hem bejerilmeýän keseli bar. Olaryň biri — rak, ikinjisi —ýaranjaňlyk. Rak keseliniň dermanynyň tapylaýmagy mümkin. Çünki dünýäniň ähli alymlary şol meseläni çözmegiň aladasynda. Ýaranjaňlyk keseliniň welin dermanyny gözleýänem ýok. Gaýtam, oňa garşy göreşmeli adamlaryň özlerine-de şol kesel ýokaşýar. Üstesine-de, rak keseline sezewar bolanlar görgi baryny görüp, dünýä bilen hoşlaşmaly bolýarlar. Ýaranjaň keselliler bolsa, görgi-de görenoklar. Iň ýamany-da, olar, gaýtam, eşretde ýaşaýarlar.

*

Taryh hakykatdyr diýilýär. Emma taryh ýaly düşnüksiz hem bulam-bujar ylym ýok. Taryhyň başky materiallaryny döredýän uly şahslaryň köpüsi öz etmişlerini basyrmak üçin şol taryhy materiallar döreýän mahaly hökmürowanlyk edip bulaşyklyk döredýärler. Soň hem ondan baş alyp çykar ýaly bolmaýar. Netijede, taryh köp halatda anyk däl-de, çaklama ylym bolup galyberýär.

PALÇY GELINE

Palçy gelin, gözleriňde jady bar,
Belki, gözleň bu dünýäni jadylyr.
“Güller solmaz”—diýip ynandyr meni,
“Dostlaň ölmez”—diýip, ynandyr meni.
Gün howluksa: “Howlukma!”—diý, ynandyr.
“Görjegiňiz gowluk bor”—diý, ynandyr.
Çyna sygynyb-a tapmadym bagt
Belki, seniň nesýäň bolsun-da nagt.
Ýalan sözleseňem, garap ýüzüme,
Müňkür bolmaýyn seň gara gözüňe.
Diý, keygim: “Gudrat bar, jady bar palda”
Hudaý-ha aldatmaz, meni bir alda.
Ömrüň pelsepesi bolsa-da belli,
Palçy gelin, ber kalbyma teselli.
Sözle, keygim, gury gepde eçil sen,
Kerler eşdip, körleň gözi açylsyn.
Ýetimleň enesi gelsin, ynandyr,

Umytsyz hassalar galsyn, ynandyr.
“Güller solmaz!”—diýip, ynandyr meni,
“Dostlaň ölmez!”—diýip, ynandyr meni.

Nurek, Täjigistan, 1979.

“Trud” gazýetiniň (9. 11. 2000) habar bermegine görä, Germaniýanyň “Fors” sosiologik derňew instituty nemesleriň kime hormat goýýandyklaryny anyklamak üçin ilat arasynda derňew geçiripdir. Şonda ilatyň 81-%-i alymlara, 65-%-i ýazyjylara, 32-%-i syýasatçylara sarpa göýýandygyny aýdypdyr. Munuň özi ilatyň agramly böleginiň ýurduň öňe gitmeginiň düýp çeşmesiniň nämededigine dogry düşünýändigine güwä geçýär. Ylym bilen medeniýetiň ösdürilýän ýerinde beýleki ugurlaryň öz-özünden ösjekdigi belli zat.

Eger-de häzir Türkmenistanda şeýle derňew geçirseň, ilatyň köp bölegi, öňi bilen nepkeş täjirleri goldardy. Ikinji orun çeper höwesjeňleriňki bolardy. Ylym, medeniýet, syýasat bolsa iň soňky orunlara geçerdi.

*

Aşgabadýň “Aýna” restoranynda Çary Aşyrowyň 90 ýaşyny belledik. Resmi adamlardan gatnaşan bolmady, resmi gutlagam gelmedi. Biziň hiç kime düşnüksiz syýasatymyzyň Watany gorana, uzak ýaşana, ýurda abraý getirene, gara zähmetiň pidasyna, iň bir halal adama hormat goýşy şeýle.

11. 12. 2000.

SSSR-iň ýykylmagynyň netjesinde biz—türkmenler medeniýet, ylym, bilim barada uly utulyşa galdyk. Häzir bizde özümizden ökdeden tälim almak, öwrenmek mümkinçiligi ýok. Şonuň üçinem biz häzir türkmeniň geçen asyrlardaky derejesine tarap yza barýarys. Bu barada oýlanýan diňe men ýa-da meniň köp sanly ýerli kärdeşlerim däl. “Trud” gazýetiniň 2000-nji ýylyň iň soňky sanynda ady dünýä belli alym Sergeý Kapusanyň interwýusy çap boldy. Şondan bir abzasy terjime edýärim: “Mysal üçin, Türkmenistany alyp göreliň. Türkmenistanyň medisinasyny ösdürmek üçin her näçe pul goýberseňem, rus medisina ylmyna daýanmasa, hiç hili öňe gidişlik gazanyp bilmez”.

*

Atamyrat Atabaýew jaň etdi. Şu gün gowy şahyr, salyhatly, halal adam Tagan Söhbət 69 ýaşynyň içindekä Mary şäherinde aradan çykypdyr. Onuň käbir setirleri ýadyma düşdi:

Gülýakaňy gül dek boýna
Dakan çagyň ýatla meni.
Gyzlar bilen agşam seýle,
Çykan çagyň ýatla meni.

Şemal öwsüp, çyksaň düze,
Saçyň oýnar çöze-çöze.
Gara zülpi Aý dek ýüze
Döken çagyň ýatla meni.

Güller solup, düşdümü güýz?
Uzyn derek durmy ýalňyz?
Penjiräňden şoňa, gül gyz,
Bakan çagyň ýatla meni.

04.01.2000.

Ýamanlyga kesekiden garaşma, özüňkiden garaş.

*

Dosty ýok, duşmany köp bilen, dosty köp, duşmany ýok bilen ýiti gatnaşjak hem bolmaly däl.

*

Taryha ser salsañ, syýasat diýen zat kä sagdan, kä soldan öwsüp gelipdir. 70 ýyl mundan ozal bolşewikler tarapyndan garşysyna göreşilen basmaçylar halk duşmany hasaplanýardy. Bu gün bolsa basmaçylara garşy göreşip gan döken bolşewikler halk duşmany derejesine ýetirilip barýar. Köne sowal ýüze çykýar: “Edebiýat kimiň tarapynda durmaly?”. 70 ýyldan soň boljak işi önünden aňýan adam, ýazyjy barmy? Köne jogap kömege gelýär: “Ýazyjy hiç bir partiýa gulluk etmeli däl.”

DÖREDIJILIK ADAMLARYNYŇ DURMUŞYNDAN

Türkmenistan ýazyjylarynyň plenumynda Hojanepes Meläýew söz aldy-da, garaşylmadyk ýerden rus dilinde gepläp başlady. Aljyradymy, nämemi, ol aýtjak pikirini entek ortalamanka bulaşdy. Şonuň üçinem rusçadan türkmençä geçdi. Zalda oturanlaryň hyşy-wyşysy täsir edendir-dä, ol öz aýtjagyny türkmen dilinde-de şeýlebir göwnejaý aňdyryp bilmedi.

Arakesmede ýanymyza gelen Hojanepes:

—Birhiliräk-ä boldy welin, bagyşlarsyňyz-da!—diýdi.

Hudaýberdi Diwangulyýew oňa ýüzlendi.

—Sen meniň diýenimi etseň, hiç mahal “birhiliräk” bolmaz, Hojanepes. . .

—Hany, aýt!—diýip, Hojanepes gyzyklandy.

—Aýtsam, sen dagy-duwara ýygnaklarda bir-ä rusça gepleme, bir-de türkmençe.

Töwerekdäkiler hezil edip gülüşdiler. Çünki Hojanepes şol iki dilden başga dil bilmeýärdi.

*

Ýazyjy S. dyknyşyk awtobusda 40 müň manat puluny ogurladypdyr.

—Halal diýdim!—diýip ol başyny ýaýkady. —Uzyn paltonyň aşagyndaky, penjegiň aşagyndaky jalbaryň artky jübüsindäki puly özüme duýdurman alyp bilýän ogry gabat gelse, oňa ýene bir 40 müň manat bererdim.

Ýazyjy Nazar Geldiýew gülüp goýberdi.

—Onda sen şol 40 müň manadyňy öz aýalyňa beräý!

*

Bir gezek edarada iş stolumyň başynda otyrkam, Resul Gamzatow gapydan girdi de:

—Içgysgynç ýygnakdan çykyp gaýtdym. Ýaňralar halys ýürege düşdüler—diýdi. —

Ýör, bufede baryp, adama göni 100 gramjyk konýak içeli!

Aşak düşdük. Bufetde otuz ýyl bäri işleýän, ýazyjylaryň hemmesini dýen ýaly ýüzünden tanaýan, olaryň hüý-häsýetlerine belet bolup giden Anna Iwanowna bizi adaty ýasama ýylgyryşy bilen garşylady.

—Rasul Gamzatowiç, keýpiňizi götermek isleýäňizmi?

—Akyly hem görmegeý zenanlar erkegiň kalbyny bilip dur-da!—diýip, Resul çişik aýalyň goltugyna garpyz gysdyrdy. —Adama 120 gram konýak guý, Anna Iwanowna! Iki sany hem peýnirli buterbrod. . .

Resul bufetçi bilen hasaplaşýança, men buterbrodly tarelkany alyp, boş stollaryň biriniň başyna geçdim.

Her eli bir rýumkaly gelen Gamzatow, töwerekdäkilere-de eşitdirjek bolýan ýaly gygyryp gepledi.

—Dagystan hem türkmen halkynyň saglygyna! Göterdik!

Göterdik. Buterbrod iýip otyrkam, men şahyra ýüzlendim.

—Dagystan hem türkmen halky sag bolsun welin, Resul aga, sen ýaňy “göni yüz gram” diýdiň-de, bu ýere geleňsoň, 120 gram buýrdyň-la. Artyk guýduran 20 gramyň bilen biz näme utýarys?

—Sen entek içgi meselesinde Resul Gamzat bilen deňşjek bolma. O meselede sen entek agzy sary jüýje ahyryn—diýip, eýýäm gyp-gyzyl bolan Resul ýylgyrdy. —Men Anna Iwanownany 25 ýyl bäri tanaýaryn. Ol 100 gram buýrsaň, göni 80 gram guýýar. Onuň eli şeýtmäge endik edip gidipdir. Şonuň üçinem sen häzir 120 gram konýak içendirin öýdüp, serhoş bolup oturma. . .

1967.

Muny Duşenbä, öz ýubileýine baranymda, täjik ýazyjysy Fateh Nyýazy gürrüň berdi.

Özbekler hem türkmenler ýaly “F” sesini kän ulanmaýarlar. Oňa derek “P” diýýärler. Mysal üçin, “putbol”, “pabrika”.

Bir gezek Fateh Nyýazy Duşenbeden Samarkanda komandirowka gelipdir. Ol myhmanhanada ýerleşmekçi bolanda, kabul edýän özbek ýigidi ýazyjynyň adyny, familiýasyny sorapdyr.

—Fateh Nyýazy.

—Hop ýakşi!—diýip, özbek ýigidi ýazýar. —Pateh Nyýazy. . .

—Patek däl, Fateh.

—Menem şeýdip ýazýaryn-da. Pateh.

—Pateh däl how, Fateh!—diýip, ýazyjy gaharlanjak bolýar. —Fateh. . F. FF. . .

Ahyr özbek ýigidi hem gaharlanyp yerinden turýar-da, iki elini-de biline urup, öz göwresiniň görnüşi bilen “F” harpyny şekillendirýär. .

—Şundakka “P” emasmi?—diýip, ol şonda-da ýene “F” diýmän, “P” diýýär.

1977.

Gorbaçýow zamanasynyň aç-açanlyk döwründe “Aşhabad” žurnalynyň baş redaktory Wladimir Pu giň köçäniň beýleki tarapyndan barýan Atamyrat Atabaýewi görüpdir-de:

—Atamyrat!—diýip gygyrypdyr. Atamyrat eşitmänsoň ol: —Şahyr!—diýip has gatyrap gygyrypdyr. Onda-da jogap bolmansoň, çalarak “Geniý!” diýipdir welin, Atamyrat derrew bärsine bakyp, köçeden geçipdir.

Pu oňa ýüzlenipdir.

—Adyňy tutup gygyrsam eşitmediň, “şahyr” diýip gygyrsam eşitmediň. ”Geniý” diýip, çalaja seslensemem, şol bada eşitdiň. Bu nä beýle?

Atamyrat ýylgyrman-ýyrşarman:

—Aç-açanlyk döwründe her kimiň öz mynasyp adyny tutmaly-da—diýip jogap gaýtarypdyr.

*

Ýazyjy Berdi Soltunnyázow gije sagat 12-lerde edebiýatçy Nurmyrat Esenmyradowyň öýüne jaň edipdir.

—Numat, ertir säher bilen Moskwa uçmaly welin, irden meni aeropta eltip gaýtsana!

—Öýünde ýetişen ogluň barka, maşyny barka, beýle ýumuş bilen ýatan adamy oýaryp ýörmän näme, Berdi? —diýip, Nurmyrat aga gaharlanjak bolupdyr. —Nä öz ogluň ugradyp bilenokmy? Ýa sen onuň ukusyny bozmak islänokmy? Ýa maşyny ýokmy?

—Sen, Numat, gaharlanma—diýip, Berdi aga ýuwaşja gepläpdir. —Öýümde ýetişen oglumam bar, maşynam bar, ukusuna-da döžýän. Ol meni uly höwes bilenem ugratjak. . .

—Onda näme?

—Wah, Numat jan, özüň bilýän-ä, meniň oglumyň ugradýan adamlarynyň ýekejesem yzyna dolanyp gelenok ahyryn. Menem yrymçy bolamsoň. . .

Mana düşünen Nurmyrat aga razylyk bermeli bolupdyr. Asyl Berdi Soltannyázowyň ogly şäheriň merhumlary öwlüýä ugradýan edarasynyň orkestrinde sazanda bolup işleýär eken.

*

Taryhda belli ýüz sany şahsyň sanawyny özünde jemleýän bir üýtgeşik kitap çykypdyr. Kitap Muhammet pygamberiň ady bilen başlanýarmyşyn. Men entek ol kitaby elime alyp göremok. Kitaby okan adamlaryň aýtmaklaryna görä, şol 100 sany geniniň sanawyna Lew Tolstoý, Fýodor Dostoýewskiý, Magtymguly ýaly şahslar hem girmändir. Emma degişmegi gowy görýän Hudaýberdi Diwangulyýew gije Atamyrat Atabaýewe jaň edip: “Ýaňy bir oturlyşykda ol kitabyň gürrüňini etdiler. Bahasy hem 150000 manatmyş. Okan adamyň aýtmagyna görä, oňa türkmenlerden diňe seni goşupdyrlar. Gutlaýaryn!” diýýär. Atamyrat alada baryny edip, ol gymmat kitaby tapýar. Emma öýüne baryp seretse, kitapda öz ady ýok eken. Ýagdaýa geň galan Atamyrat H. Diwangulyýewe jaň etse, ol: “Soň bildim welin, ol kitabyň 1-nji tomuna ölen genileriň atlary giripdir. Diri gezip ýören geniler 2-nji tomdamyş” diýýär.

*

Atamyrat Atabäew aýaly Bibi Orazdurdyýewa bilen bir zat almak üçin “Jygyldyga” aýlanyp ýörkäler:

—Täleýiňize garap bereýin!—diýip, olaryň ýoluny kesen bir sygan aýal ýöremäge maý bermändir.

Bibi ol aýaldan başyny gutarjak bolup:

—Biziň pal atdyrmaga-da pulumyz ýok—diýýär. —Sen, gowusy, “täze baýlaryň” täleýine gara!

—Siziň ikiňizem gowy adam ekeniňiz. Men sizden pulam almaýyn. Palyňyza garasam bolýa—diýip, her hili bolsa-da, emlenmän gidilmejekdigine belet sygan aýal, elinden ýapyşyp, Bibini sypdyrmandyr. Ol Atamyrat bilen Bibini 50 ýaş töwereklerindedir diýip çaklap, pal atmaga başlapdyr.

Takmyn ýaşlary aýdylyp, hemme hojalyklarda-da birmeňzeşräk gabat gelýän problemalardanam birki sanysy öz hojalygyna-da ýanalansoň:

—Waý, muň aýdýanlarynyň hemmesi ugrunda bar-da!—diýip, Bibi gapjygyna ýapyşýar.

—Men diňe hakykaty aýdýan palçydyryn!—diýip, sygan aýal öwünýär. —Elli ýaşayançaňyz siziň maşgalaňyzda pul neselesi-de kynrak bolandyr. .

—Elli ýaşdan soň nähili bolar?—diýip, Atamyradam gyzyklanyp sowal berýär.

—Elli ýaşdan geçeňizsoň, siz özüňiziň pulsuzlygyňyz bilen kem-kem öwrenişip gidýäňiz—diýip, palçy aýal Atamyradyň ýüzüne seredýär.

*

Başga bir gezegem Bibi Orazdurdyýewa bazara gidende, ullakan bir oklaw alypdyr. Öten agşamky toýdan giç gelip, uklap ýatan Atamyrat sagat 11-lerde gapynyň jaňynyň sesine oýanýar. Ol gapyny açanda, daş işikde eli oklawly duran Bibä gözi düşensoň:

—Öýde bir çüýşe arak almaga pul ýokka, sen mebel almalymy!—diýip hüňürdeýär-de, ýene ýorgana girýär.

*

Ýaşuly täjik ýazyjysy Boki Rahymzada üşşüp oturan köpçülikde kimdir biri derman atsa, derman ganjoşmadanmy, içgeçmedenmi —parhy ýok: “Bizge-de şondan birini beriň!”—diýip, elini uzadaýýardy.

*

Ahmet Gurbannepesow, Atamyrat Atabaýew üçimiz bir ýere myhmançylyga gitmelidik. Men sagat göni 19-da öz öýümiň gapdalyna köçä çykyp durmalydym.

Belleşilen wagta laýyk üç minut galanda meniň öýümiň gapdalynda maşynyny saklan Atamyrat:

—Biziň gelenimizi aýnasyndan görübem durandyr welin, ýene ikiýarym minut geçmese, Atajan Tagan öýünden çykmaz—diýýär.

—O nä beýle?—diýip, Ahmet gyzyklanýar. —Ol ulumsy adamam-a däl ýaly.

—Ulumsy däl. Ýöne 30 ýyl Moskwada işläp ol onuň akyly dostlaryndan öwrenen samsyklygy. 19 nol-nol diýip gepleşdikmi, göni 19-nol-nolda-da maşynyň gapysyny açar. Ynanmasaň, sagat tutaý.

Men maşynyň gapysyny açanymda:

—Nätdi?—diýip, Atamyrat Ahmede ýüzlendi.

Ahmet sagadyna seretdi:

—Ýok, edil seň aýdyşyň ýaly-ha däl. Sagadyň 7 bolmagyna ýene 12 sekund bar.

—Onda seň sagadyň 12 sekund yza galýar—diýip, Atamyrat çykalga tapdy.

*

Bir gezek “Moskwa” myhmanhanasyndan çykyp gelýärkäm, täjik şahyry Mürze Dursunzadä gabat geldim. Salam-helik alşygyndan soň meniň “Domullo, saglygyňyz nähili?” diýen sowalymy eşiden näsag şahyr uludan dem aldy.

—Men saňa nähili jogap gaýtarsamkam, Otaçon inim? İşlemeýän agzam agyranok. İşleýän agzalarymyň welin hemmesi agyrýar.

*

Täze ýylda çykan türkmen gazýetleriniň hemmesi latyn elipbiýinde çap boldy. Üşşüp durkak, täze elipbiýiň birbada kynçylyk döretjekdiginden zeýrendik.

—Dogrudanam, aňsat däl—diýip, Atamyrat Atabaýew hem aýdylanlara goşuldy. —Şu gün bir goşgym gazýetde çykypdyr welin, şony özümem okap bilmedim.

—Şol goşgyny okap bilmedik bolsaň, sen gaty bagtly ekeniň—diýip, kimdir biri duranlary gülüşdirdi.

*

Türkmenistanyň halk ýazyjysy Gowşut Şamyýew Mary welaýatyna, öz obasyna gezmäge barypdyr. Ol jaýynyň kölegesinde çay içip otyrka, iki sany ýaş gelin peýda bolýar. Olar gaz peji üçin bir şaý gözläp ýören ekenler. Gelinler gitjek bolup durkalar, Gowşut olara:

—Siz meni tanadyňyzmy?—diýýär. Gelinler tanamandyklaryny aýdanlarynda, özüne “ýazyjy, şahyr” diýilmegini halaýan Gowşut ýene sowal berýär. —Siz ýazyjy, şahyrlary tanaýaňyzmy?

Gelinleriň biri gapdalyndakydan öňürdip:

—Ýaşy kesilsin-le şo ýaranjaň ýazyjylaň!—diýýär. —Biz-ä olary telewizorda göremizde-de itden beter ýigrenýäs.

(G. Şamyýewiň öz rugsady bilen ýazgylara goşuldy.)

*

Mirasgär Ümür Eseniň öz muzeýinde goýmak üçin gadymdan galan köne-küşül ataşgirmi, aňňalmy, Hywa pyýalasymy, hyrly tüpeňmi görse (hatda ol Daşoguzdan köne juwaz hem getirdi), derrew hyrydar bolýandygyna belet bagşy Ödenýaz Nobatow bir gerek Ümür öýüne myhmançylyga baranda, 90 ýaşly ejesine tarap elini salgapdyr-da, agtyklaryna ýüzlenipdir:

—Şu adam gidýänçä, gaty ägä boluň! Birden garry enesiz galaýmaň!

*

Hirurg dostum, professor Oraz Geldiýewiç Babaýew il içinde “Kremlýowka” diýlip atlandyrylýan, Moskwanyň Merkezi kliniki hassahanasyna saglygyny barlatmak üçin ýerleşdi. Oňa esasy korpusdan daşrakda, gür tokaý bilen ýanaşyk duran bölümden aýratyn palata berdiler. Men ýygy-ýygdydan onuň yzyndan barýardym. Bir gezek onyň ýerleşen bölümüne ýetip barýarkam, töwerekde hiç kim ýok ýalydy hem welin, agaçlaryň aňyrsyndan tötänden peýda bolan iki sany daýaw ýigit meniň ýolumy kesdi. Olar nirä barýanymy, näme üçin barýanymy soransoňlar: “Hany, öňürti biz bilen gideliň, barmaly ýeriňize soň bararsyňyz” diýdiler. Men ýaman pikir etmesemem, olaryň yzyna düşmeli boldum. Jaýa girilip, meniň dokumentim barlanandan soň, bir ýere jaň edip Babaýew diýilýän näsagyň bardygyny-ýokdugyny bilip, Babaýewiň özi bilenem telefonda

gepleşdiler, onyň şu gün kime, nähili familiýaly adama garaşýandygyny anykladylar. Diňe şondan soň maňa ýolumy dowam etmäge rugsat berildi. Meniň entek öýden gaýtmankam, Oraz Geldiýewiçe jaň edip, barjakdygymy duýduranyňam gowy bolupdyr. Ýogsam. . .

Asyl O. G. Babaýewiň ýatan bölümüniň edil gapdalyndaky jaýda böwrek keselli aýratyn näsaglaryň mahal-mahal ganyny arassalaýan üýtgeşik bir apparat bolup, hut meniň näsaghana baran pursadymyň yz ýany ol ýere SSKP MK-nyň Baş sekretary Ý. W. Andropowy getirmeli ekenler.

Agaçlaryň arasynda gizlenip duran ýigitleriň kimdigi maňa soň düşnükli boldy..

1985.

Nätanyş adamlaryň arasyna düşenimde, ýoldaşlarym meni ýazyjy diýip tanyşdyrsalar, gaharym gelýär. Meniň ol häsýetime belet köne tanyşlarym-a maňa “edebiýat mugallymy” diýäýärler.

Bir gezek köne aşnam bilen Ýölötenden Mara gaýtdyk. Türkmençä ýetenimizde ol maňa: “Bir dostumyň agasy düýn-öňňün amnistiýa düşüp, türmeden geldi. Edil baş minut sowlagada “Gözüň aýdyň!” diýip geçeli-le. Öýem ýoluň gyrasynda” diýdi.

Sowuldyk. Iki ýoldaş bolup giren otagymyzda baş-alty sany adam oturan eken. Men olary, olar hem meni tanamaýardy. Kimiň kimdigini soranam bolmady. Ara düşen dymyşlygy ozal edilip oturylan gürrüň dowam edilmek bilen bozuldy. Türmeden gelen, 50 ýaşlaryndaky çalsaç adam kitaby köp okandygyny gürrüňinden aňdyryp:

—Ýaňky “Tentek” diýlen biderek kinonyň kitaby kinosyndan on esse gowy. Kinony alan adam kitaba oňly düşünmedik ýaly. Kino gaty biderek çykypdyr—diýdi.

—Şol “Tentegiň” kitabyny ýazan adamam seň edil gapdalyňda otyr-da. Atajan Tagan diýýäler—diýip, ýoldaşym saklanyp bilmän tanyşlyk berdi.

Çalsaç adam ynanmazçylyk etdi. Men hakykaty boýun almaly boldum.

Birdenem şol çalsaç adam ýüzüme çinirilip seretdi-de, gönüledi goýberiberdi.

—Al inim, ýazýan kitaplaryňy okap oňayan bolsak gowy boljak eken. Men-ä sen gapydan gireniňden, düýnki amnistiýa düşenleriň birimikäň öýdüpdim.

1999.

“Halk ýazyjysy” diýen ady perman bilen bermeli däl. Ýazyjynyň gowusyna, erbedine, goý, halkyň özi baha besrsin. Ol ady asla ýatyrmary” diýen pikir orta atylanda, şahyr Nobatguly Rejebow oňa garşy çykdy.

—Ýok, ol ady edil häzir ýatyrsaň, karam bolýar. Bizde şol ada mynasyp ýene 8 sany ýazyjy bar. Şolara-da “Halk ýazyjysy” beriläýse, türkmen edebiýatynda at almadyk ýazyjylaryň hemmesi-de talantly, hakyky döredijilik adamlary bolup galýar.

*

80-nji ýyllarda ýakyn dostum Türkmenistanyň çetki raýonlarynyň birine raýkomyň 1-nji sekretary wezipesine bellendi. Ol hälimi-şindi Moskwa jaň edip salamlaşýardy, myhmançylyga çagyryýardy. Bir gezek Türkmenistana komandirowka gaýdanymda, men onuň ýanyna bardym. Bir käse çay içenimizden soň, dostum meni düýn-öňňün toý eden bir kolhoz başlygynyň öýüne özi bilen bile myhmançylyga gitmegi teklipti.

Ol mahallar ýolbaşçy işgärler, raýkomyň 1-nji sekretary-ha hasam beter, toý-tomga açyk gatnaşmakdan çekinýärdiler. Olar juda ýüzünden geçip bilmeýänleriniň çakylygyna-

da toýuň öňünden ýa-da soňundan görüňýärdiler. Meniň dostumam şeýle düzgündäki adamdy.

Toý eden kolhoz başlygynyň gapysyna baryp düşdük. Bizden ozalam ol ýere iki sany maşyn gelip duran eken. “Birinjiniň” gelmegi bilen gaýda-gaýmalaşyk köpeldi.

Owadan künden akydyp, myhmanlaryň ellerini ýuwdurdylar. Gelenleri garşylaýanlaryňam, olara hyzmat edýänleriňem ählisiniň ünsi raýkomyň 1-nji sekretaryndady. Meni bolsa tanaýanam, maňa üns berýänem ýokdy. Meniň haýsy maşyndan düşenimem bilinmeýärdi. Şonuň üçin bolsa gerek, meniň elime-de hemmelerden soň suw akytdylar. Men elimi süpürýänçäm, raýkomyň 1-njisini töwerekleşip, öýe saldylar. Şeýlelikde, men birki minutdan soň jaýa tarap ýöremeli boldum. Bosagadan ätlän ýerimde duran bir adam:

—Sen bärlik giräý, ýigit!—diýip, meni barýan ugrumdan sowdy-da, dostumuň giren gapysyndan başgasyny görkezdi.

Salgy berlen otaga girdim. Içerde dört sany adam kart oýnap oturan eken. Ýene bir ýaşulyrak kişi ýassyga ýaplanyp çay içýär. Meniň beren salamymam göwünli – göwünsiz alyndy. Ýaşuly bir käse çay uzatdy. Käsäni agzyna ýetiren badyma, ýaňy iç işikde meni ilki garşylan adam, günäli ýaly bolup, gapydan girdi.

—Ýaşuly, bagyşlaň, siz o jaýa geçmeli.

Men uki minutyň içinde ýigitlikden ýaşula hemem “senden” “size” öwrülenimiň manysyna soň düşündim.

Görkezilen otaga bardym welin, törde abşarylyp oturan dostum:

—Gel, şofýor!—diýip gülüberdi.

*

1990-njy ýyldy öýdýän. Partiýanyň Murgap raýkomynyň 1-nji sekretary Baýrammuhammet Çollukow ogul öýerdi. Ýazyjy Amannazar Aşyrow ikimiz hem ol toýa çagyryldyk. Toý Mary şäherinde. B. Çollukowyň öýüniň gapdalyndaky giň aýmançada tutuldy. Iki hatar uzyn stol goýlandy. Amannazar ikimize-de hataryň ortaragyndan orun ýetdi. Amannazar toýa myhmançylykdan geleni sebäpli keýplidi, gepläsi gelip durdy.

Toýy “giriş sözi” bilen Mary obkonynyň 1-nji sekretary Gurban Myradowiç Orazow açdy-da, elindäki rýumkasyny hem goýman, hataryň arasy bilen bärlik gaýtdy. Ol ýöräp gelşine-de gabat gelen bilen bulgur çakyşdyrýardy. Tutuş Mary iliniň “ýaşulusy” bilen käse çakyşdyrmak isleýänleriň bolsa sany kändi, kábirleri entek ol golaýyna gelmänkä, yerinden turup, häzir bolup durdy. Orazow ýüzi aňryk bolany sebäpli bizi görmän deňimizden geçiberdi welin, keýpi kökje Amannazar:

—Gurban Myradowiç! Nä biz bilen çakyşdyrmak islänizokmy?—diýip, çasly gygyrды.

Yzyna aýlanan G. Orazow biziň ýanymyza geldi.

—Hany, götereliň! Toý bolup dursun!

Amannazar ýöne oturyp bilmedi.

—Atajan Taganyň bulguryndakynyň suwdugyny bilýäňizmi, Gurban Myradowiç? By ýewreý hatda Sizem aldajak bolýar.

—Bu meni aldamaz. . . Suwuňy dök. Atam!—Guý, Amannazar! Hany, içmäbilse içmesin. . .

—Men rulda, Gurban Myradowiç. . .

—Rulda bolsaňam, içersiň. Tutulsaň, ýanyma baraý. Guý, Amannazar!

Töwerekdäkileriň ünsi bize tarap gönügendi. Olar G. M. Orazowy-da, onuň ýanynda ýaranjaňlyk edip loňkuldaşyp ýörenleri-de tanaýardylar. Meni bolsa hiç kim tanamaýardy. Şonuň üçinem “ýoldaş G. M. Orazowyň hut özüniň” şeýdip ýanynda güýmenýän gödekden garaýagyz adamynyň kimdigini bilmek höwesiniň köpüň kalbyna ornandygy ikuşsuzdy. ”Bäý, obkomyň birinjisi ýalbaryp durka-da, arkan-ýüzin gaýdan bolýan dogumly kimkä?”.

G. M. Orazow guýlan konýagy içýänçäm, ýanymdan gitmedi. Gidende-de mähirli hoşlaşdy.

Toýa gelen ýolbaşçy işgärler köpüň arasynda däl-de, gapdaldaky howluda oturýar ekenler. Kän mahal geçmänkä toý eýesi ýanymyza geldi-de:

—Ikiňizem ýoldaş Orazow öz ýanyna çagyryr. Ýörüň tizräk!—diýdi. Ony hem töwerekdäkiler eştдилer. Elbetde, ýene “Beýdip gereklener ýaly ýaňky garaýagyz kimkä, walla?” diýen sowal hökman dörändir.

Bir aýdan soň ýazyjylaryň plenumynda Aşgabatda duşuşanymyzda, Amannazar Aşyrow toýda men babatda döremeli sowallaryň çaklama jogaplaryny aýdyp berdi.

“Şol garaýagyzdan gödek adam kanundaky ogry bolmalydyr. Ýogsam, ýoldaş Orazow oňa beýle içgin ýüzlenmezdi. Kanundaky ogrulardan bolsa diňe obkomyň birinjisi däl, ondan ketderäklerem çekinýärler. .”

*

Atamyrat Atabaýew maşynly Mara barýarka, Hanhowzuň ýanynda 40-dan sürmeli ýerde 70-80-den sürende, iki sany ýolpolis ony saklaýar.

—Ýaşuly, näme 80-den sürüp gelýärsiň-le? Ýüzüne 40 ýazylygy ullakan belgini görmediňmi?

—Wah, men yllakan belgini gördüm-de, belgiden kiçiräk sizi görmändirin. . .

*

Hydyr Derýaýew Türkmenistan Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesiniň başlygynyň orunbasary bolup işleýärkä, kabinetinde otyrkak, ol Atamyrat Atabaýew ikimiziň ýüzümize gezek-gezegine seretdi-de:

—Siziň ikiňizem bir jülgeden bolmaly. Siz türkmen däl, pars—diýdi. —Gaty göreňzokmy?

Atamyrat menden öňürtdi.

—Biz-ä gaty görmeris welin, beýle diýseňiz özüňiz utularsýňyz, Hydyr aga. . .

Hydyr Derýaýew Atamyrada ýylgyryp seretdi.

—Näme diýjek bolýaň?

—Ozalam türkmenler Nowaýyny özbege, Nesimini azerbeýjana, Rumyny täjige berip gedaý galdy. Indi Atamyrat Atabaý ýaly beýik geniý şahyry, Atajan Tagan ýaly geniden sähel pesräk prozaçyny parsa ýa kürte berseňiz, türkmen edebiýatynda hiç zadam galmaz-da.

Atamyradyň jogabyna haýran galan Hydyr Derýaýew başyny ýaýkady.

—Ýok, siz kürtjagazlar, bize eýgertjek däl. . .

*

Aşgabadyň Puşkin adyndaky rus Döwlet drama teatrynyň direktory hem çeper ýolbaşçysy Serdar Nepesow menden “Keseki” romanym boýunça pýesa ýazyp bermegimi haýyş etdi. Men oňa öz ýagdaýymy düşündirdim. Türkmenistanyň ähli metbugat serişdelerinde, neşirýatlarynda eserleri çap edilmegi gadagan edilen Atajan Taganyň ýazan pýesasynyňam sahnada goýdurylmajakdygyny aýtdym. Bolsa-da, ol roman bilen örän gyzyklanýandygyny, ondan diýseň özboluşly spektakl döredip boljakdygyny nygtady. Men oňa “jany barlamak” üçin “ýokary” bilen gepleşip görmegini maslahat berdim.

Serdar Nepesow Türkmenistanyň Ministrler Kabibetiniň başlygynyň orunbasary

Orazeldi Aýdogdyýewiň hem Türkmenistanyň medeniýet ministriniň orunbasary Kakajan Aşyrowyň ýanyna baryp, öz islegini beýan edipdir. Olaryň ikisi-de, edil dilleşen ýaly fransuz ýesiri barada Atajan Taganyň romanynyň hatda kinossenariýesiniňem bardygyny, ýöne ol awtoryň adyny ile ýaýmagyň gadagandygyny birmeňzeşräk sözler bilen aýdypdyrlar. “Fransuz ýesiri hakda spektakl goýulmagyna biz garşy däl, ýöne pýesanyň awtory hökmünde A. Taganyň adyny görkezmek bolmaýar” diýipdirler.

Teatryň ýolbaşçysy şol jogaplardan soňam fransuz ýesiri hakda spektakl döretmek meýlini taşlamady. Teatryň hudožnigi Berdiguly Amansähedow üçimiz ýagdaýdan çykalga gözläp, kän oýlandyk. Berdiguly degişme äheňi bilen hatda şeýle bir çykalga hem hödürledi: meniň romanym esasyndaky pýesany üç bolup ýazýarys-da, her haýsomyzyň adymyzyň ilkinji bir bognundan hem Serberat (Serdar, Berdiguly, Atajan) diýen daşary ýurtlaryňka meňzeýän awtor adyny ýasaýarys. Şeýdibem, “ýökarkylaryň” gözüne çöp atýarys. Elbetde, ol “çykalga” oýun ýaly zat hem bolsa, dünýä edebiýatynda-da, sowet edebiýatynda-da bolan wakalarydy. Gadagan edilen awtorlaryň käbiri her hili ýol bilen öz eserlerini okyja ýetirýärdiler. Özümem şeýle çözügiň üstünde kän oýlandym. Ahyram, Serdar Nepesowa: “Eseri al-da, nädip ýasasaňam, pýesany özüň ýasa. Ýöne maksadyň amala aşsa, dünýä praktikasynda edilişi ýaly, afişanyň bir ýerinde “A. Taganyň romany boýunça” diýen ýazgy etmeli bolarsyň” diýdim. Serdar ylalaşdy. Häzir Ikar Pasewýew bilen Gowşutgeldi Daňatarow “Kesekiniň” esasynda pýesa ýazýarmyşlar.

Maý, 2002.

*Žurnalist Ikar Pasewýew jaň etdi. Ol “Keseki” esasynda ýazylýan pýesa ikinji awtor bolmaklykdan ýüz dönderýär. Men onuň sebäbini soradym. “Ýokardan” şol pýesa

Saparmyrat Türkmenbaşynyň obrazyny goşmagy talap edýärmişler. Men oňa:

“19-njy asyryň ortalarynda bolup geçen wakanyň içine häzir ýaşap ýören adamyň obrazyny nädip goşup bolar?” diýdim. Ikar esli dymansoň jogap gaýtardy: “Ol akmaklara menem şol sowaly berdim-dä. Ol gülkünç bolar-a”.

02. 06. 2000.

“Mollanepesiň kitabyndaky “Ner gezgin” diýen goşguda: “Dogmaz togsan dört ýylda BOGAZ bolsa är-ärden” diýen setir bar. Siziň alymlaňňyz oýlanmanam söze düzediş beriberýäler. Ol söz “bogaz” bolmaly däl, “bugz” bolmaly. Bugz arapça “kitüw” diýmekdir. Dogry, türkmende “gepden bogaz bolmak” hem bar. Ýöne ol başga. Mollanepes ol manyda däl-de. “bugz”, ýagny “kitüw” manysynda alýar. . .”

(Hudaýberdi işanyň aýdanlaryndan.)

Ýalan sözlemek örän aňsat. Ýöne şol aňsat ýalany ýalana çykarnak welin gaty kyn.

*

Edebiýatyň geçmişine göz aýlasaň, ýurda häkimlik edýän topar, köplenç halatda, talantly adamlary her hili ýol bilenem bolsa, esasanam, satyn almak, orden-medal paýlamak bilen öz tarapyna çekipdir. Eger satyn alynmakdanam netije çykmasa, talantly adamlar ýok edilipdir ýa-da “halk duşmany” hasaplanypdyr. Emma L. Tolstoý, M. Gorkiý, M. Şolohow ýaly beýik talantlar welin her hili ýagdaýda-da ýazyjylyk abraýyny dökmändirler. Tolstoý Nikolaý patyşa bilen, Gorkiý Stalin bilen, Şolohow Hruşýow bilen il bolman geçdi.

Men türkmen ýazyjylary hakda oýlanýaryn. Olaryň köpüsi bir jüp galoşa ýa-da hökümet stolunyň başynda oturdylyp, mugt berilýän 100 gram araga-da satylýp ýörler.

*

Ýaranjaňlygy hantamaçylyk döredýärmikä ýa-da hantamaçylyk ýaranjaňlykdan gelip çykýarmyka?

*

Şöhratparazdan şa bolmaz, ýygradan—geda.

*

Adam öz rowaçlygyna kanagatlanarly baha bermese-de, närowaçlygyna artykmajy bilen baha berýär. Emma onuň tersine, ol kişiniň rowaçlygyna artykmajy bilen baha berse-de, närowaçlygyny welin görmeýär.

*

Medisina taýdan zerurýetlik bolanda altyndan diş saldyrmak medeniýetsizlik däl-de, altyn dişi medeniýetlilik hasap etmeklik medeniýetsizlik.

*

Şu gün Fransiýanyň Türkmenistanbaky adatdan daşary hem ygtyýarly ilçisi jenap Alen Kuanon meni öz huzuryna çagyrdy. Ol meniň “Keseki” romanymyň rus dilindäkisini okapdyr. Ol romana käbir bellikler etdi hem Blokwiliň fransuz dilinde çykan köp suratly kitabyňy görkezdi. İlçi meniň romanymyň fransuz okyjysyna ýetjekdigine ynam bildirdi.

6. 08. 2001

Çakdanaşa baý adam mydam garypdyr.

*

Şu gün mugallym hem şahyr Gurbandurdy Orazow meniň ullakan portretimi özüme sowgat etdi. Ol onuň işleýän türkmen-türk mekdebinde “Türkmen ýazyjylary” diýen stentde, beýleki kärdeşlerimiň suratlarynyň arasynda asylgy duran eken. Meniň portretimi bolsa “Döwürden yza galan ýazyjynyň” portreti hökmünde aýryp taşlapdyrlar.

20. 08. 2001.

MAŇZYMA BATAN PIKIRLER

Eliňe dynç berme, diliňe dynç ber.

Lew Tolstoý.

Soramaklyk bir minutlyk utanç, soramazlyk ömürlük utanç.

Ýapon nakyly.

Bilmedigni sorap öwrenen –alym,
Ony namys kylgan özüne zalym.

Nowaýy.

Akyldar kim? Hemme kişiden öwrenýän adam. Beýik kim? Öz ýagdaýy bilen
oňşup, şoňa şükür edýän adam. Güýçli kim? Özüne erk edip bilýän adam.
Ýewreýleriň “Talmudyndan”.

Öz kemçiligiňi diňe kişi gözi bilen seredeniňde görüp bilersiň.

Hytaý nakyly.

Sungat işgäriniň elinden zat gelmeýän bolsa, bu—tragediýa. Ýöne şeýle ýagdaýda
da ol başgalara päsgel berýän bolsa, bu—hyýanat.

Maýýa Plisesskaýa.

Barlygyň (Hudaýyň) bendesi bolmakdan ýüz öwren ýoklugyň (Hudaýyzlygyň)
bendisi bolar.

Osman Ödäýew.

— — — — —

Soňky mahallarda dillerini aýnadyp doga okaýan ýaş mollalaryň sany köpelipdir.
Olaryň arasynda hiç ýerde işlemeýäni-de kän. Bu ýagdaý dine ýüregiň bilen uýmak däl-de,
bähbit aramak bolaýmasa. Şeýle mollalar, din döwlet derejesinde gadagan edilip, dinden
bähbit ýok mahaly ýitip gidýärler, din döwlet tarapyndan götergilense-de, ýene derrew
peýda bolýarlar. Dine, Hudaýa ýürekden uýýan adamlaryň din üçin zabun yzarlanylýan
mahallarda-da baş wagt namazy sypdyrman okandyklaryna özüm şaýat boldum.

*

Obadaky garyndaşlarymyň biri oraza aýynda ýaşululary ýygnap, “agyz açar”
agşamlyk naharyny berdi. Agzymy beklemeýän bolsamam, ol ýere men hem çagyryldym.
Şonda men agyzlaryny bekleýän adamlaryň oraza tutmak bilen özlerine diňe kast
edýändiglerine göz ýetirdim. Saçagyň üstünde hurma, gawun-garpyz, dürli—dümen salat,
etli hem gökli somsa, mineral hem süýji suwlaryň telim görnüşi, pişme, üzüm, düýe çal
bardy. Agyzlaryny “açan” adamlar şol zatlary iýip- içip azaldyberenlerinden soň hem
çakdanaşa ýagly çekdirme, gowrulan et, palaw hatda unaş hem çekildi. Men adamlaryň
nebsewürlik bilen nahar iýişlerine haýran galdym. Uzynly gün aç bolup boşap galan
aşgazany birden beýle derejede doldurmak adamynyň ömrüni gysgaltmagyna, dürli kesele
sataşmagyna sebäp bolýar.

Bu zatlar biziň din ýolbaşçylarymyzyň diniň, halkyň aladasyny etmeýändiglerinden,
oraza aýynda iýip-içmegiň düzgünini ile öwretmeýndiklerinden gelip çykýar. Adamynyň
saglygyny goramak, aşgazana, bagra, içegelere birneme dynç bermek, adamyň ruhy
derejesini götermek üçin din “agyz beklemegi” oýlap tapypdyr. Bizde bolsa ol beýik däbi
tersine ulanýarlar.

*

Gaz geleni sebäpli ýaz çykmaýar, ýaz çykany sebäpli gaz gelyär.

*

Gizlin saklanmaly syr eşitdirilmegi zerur habardan öňürti ile ýaýraýar.

*

Sen öz agramyň, abraýyň nä derejededigini başyňa kyn iş düşende ýa-da karz pul gözläniňde bilersiň.

*

Seniň döredip bilmeJek gowy zadyňy duşmanyň döredenem bolsa begenmegi başarmak artykmaçlygyň, medEniýetliligiň hem mertligiň alamatydyr.

*

Ynsapsyzlyk merkezine bazar diýilýär, bazar ykdysadyýetine-de ynsapsyzlyk diýilýär.

*

Ýazyjy hem alym Kakajan Durdyýew “depme” ker. Men hem onuň öňüni dolan. Bir gezek K. Durdyýew ikimiz uniwersitetiň deňinden geçip barýarkak, köçäniň beýleki tarapynda duran Atamyrat Atabaýew bizi görüpdür-de: “Kakajan! Atajan!” diýip, baş-alty gezek gygyrsa-da, biz eşitmändiris. Şonda A. Atabaýew “It üýrer, kerwen geçer” diýen köne nakyly “It üýrer, KERLER geçer” diýip üýtgedipdir. Ony hem gabat gelen ýerinde gaýtalap ýördi welin, men oňa: “Sen zor. Kimiň it, kimiň kerwendigini bilýär ekeniň” diýen jogap tapdym.

*

Mahal-mahal özüme ýer tapmaýaryn. “Akmaňlaý” ady bilen başlan hekaýam hem ýöremedi. Elim işe barmanson, “Kak my pişim” diýen kitaby okap çykdy. Mendäki ýaly sussupeslik, göwnüçökgünlik uly ýazyjylarda-da bolýar eken. Oňa geň galyp, ertesi Ýan Parandowskiniň “Alhiimiýa slowa” diýen kitabyny okadym. Onuň bellemegine görä, Gýugo, Balzak ýaly beýikleriňem tutuş bir hepde stol başynda oturyp, ýekeje sahypa ýazmadyk mahallary-da bolupdyr.

*

1988-90-njy ýyllardan başlap, Türkmenistanda edebiýatyň hem sungatyň ösüşi emeli ýol bilen togtadyldy. Hakyky edebiýatyň derejesine ýetjek bolup, ýaňy “gözi açylyp” ugran ýazyjy-şahyrlaryň, her niçigem bolsa doly bahalyrak eserleri okyja ýetmän başlady. Edebiýat hen sungat boş tarypnama öwrüldi. Elbetde, özüne, öz senedine sarpa goýýan ýazyjylar ol ýol bilen gitmediler. Netijede, olaryň eserleri çap edilmän, şeýle awtorlar diňe “özleri üçin” ýazmaly boldular. Edebi tankyt ýatyryldy.

Ýokarky sebäplere görä, üns beräýmeli bir ýagdaý ýüze çykdy. Eger-de edebiýatyň ösüşi togtadylmadyk bolsa, täze, has talantly ýaş ýazyjylaryň döremegi bilen 70-80-nji ýyllarda ösen poeziýanyň öňüni çeken A. Atabaýew, N. Rejebow, A. Annaberdiýew, I. Akmyradow ýaly ýazyjylar togsanynjy ýyllaryň aýaklarynda “modadan düşüp” galardylar. Bu tebigy ýagdaý. Halypadan ozdurýan nesil dörese, halypalar ikinji orna geçmeli. Şoňada öňe gidişlik, ösüş diýilýär. Emma türkmen edebiýatynyň ösüşiniň togtadylmagy bilen täze awtorlaryň peýda bolmazlygy öňki talantly ýazyjylaryň eserleriniň ömrüniň uzamagyna getirdi.

*

Adam özüni beýik saýmak bilen peselýär.

*

Bütün dünýädaki döwletler ilat, ylymly-bilimli, edepli, medeniýetli bolsun diýip köp sanly gazýet-žurnaly, çeper edebiýaty, hudožnikleriň eserlerini, ylmy kitaplary halka ýaýradýar. Onuň üçin abysyz harajat çykarylýar. Döwletiň ol uly çykdaja nebsi agyrmaýar. Bu düşnükli.

Häzir Türkmenistanda döredilýän “çeper eserler”, ylmy hasaplanýan kitaplar, gazýet-žurnal, radio-telewideniýede gidýän materiallar, aýdym-saz, spektakllar adamlara diňe bisowat bolmagy, ýaranjaňlygy, öwünjeňligi, ýalançylygy öwredýär. Şonuň üçinen döwlet abysyz çykdajy çekýär. Bu welin düşnüksiz.

*

“Türkmenistan” neşirýatynyň direktory
Agageldi Allanazarowa.

Siziň haýyşyňyz bilen Atajan Taganyň fransuz goşununyň kaprally Gulibef de Blokwiň “Türkmenlerdäki 14 aýlyk ýesirlik” atly gündeligi esasynda döreden “Keseki” romanynyň golýazmasyna seredildi.

Romanda taryh bilen çapraz düşen pursatlar ýa-da garaşsyz Türkmenistanyň şu günki içeri hem daşary syýasatyna gabat gelmeýän motiwler ýok. Prezidentimiziň agzybirlik, raýdaşlyk ideýalaryny taryh äheňleri bilen teswirleýän bu eser okyjy köpçüliginiň göwnünden turar hem döwürdeşlerimiziň Watany söýmek maksadynyň berkemegine oňaly täsir ýetirer diýen umyt edýäris.

Türkmenistan Ylymlar Akademiýasynyň Taryh institutynyň
direktory, professor N. Atamämmedow.

15. 09. 1995.

Ýokarky resmi hatyň “Türkmenistan” neşirýatyna gowşanyna baş ýyl boldy. Emma neşirýat awtora ýagşydan-ýamandan jogap hem berenok.

Mart. 2000.

Nadan adamlaryň nuktaý nazaryndan seretseň, olaryň öz ýurdunyň ýolbaşçysy dünýädaki iň akyllý şahsdyr. Çünki beýle şahsy hem diňe nadanlyk döredýär.

*

Ýurdumyzyň “täze” syýasaty adamlary edebiýatdan, sungatdan daşlaşdyrmak maksadyna ýetiberen ýaly. Indi olar kitap okamak, teatra barmak endigini unudypdyr.

Iň soňky mysal: Şu gün “Nusaý” myhmanhanasynyň zalynda zamanamyzyň beýik hudožnigi Yzzat Gylyjowyň täze döreden eserleriniň sergisi açyldy. Emma ony görmäge baranlaryň sany (daşary ýurt ilçihanalarynyň wekillerini hasap etmeseň) 15-20 adamdan kän däl.

23. 02. 2002.

Dünýäden öten adamyň üçüniň, ýedisiniň (hristianlarda—dokuzy), kyrkynyň aýratyn günler edilip bellenmeginiň sebäbini bilmän ýördüm. Şu gün rus gazýetleriniň birinde ol barada ýazan alymyň pikirini okadym. Alym şeýle çaklaýar: 3 günde merhumyň

ýüzüniň terzi bozulýar, 7 günden soň bedeni dargamak bilen bolýar, 40 gün geçensoň, adamyň ýüregi çüýreýär. Sünküni hasap etmeseň, adam organizminde iň çydamlysy ýürek eken.

25. 03. 2002.

“Erkeksiz dünýä” ady bilen başlan, yly göwrümlü bolar öýdüp çaklaýan eserimiň 9 sahypasyny ýazdym. Ýazdym, okadym, maşynkadan geçirdim, ýene okadym. Ahyram golýazmany-da, maşynkadan geçen sahypalary-da ýyrtyp taşladym. Oturup, özümiň ukypsyzdygym hakda oýlandym.

Ýeri, beýdip görgi görüp ýörmek nämä gerek diýsene! Aslynda seniň azap baryny çekip ýazan zadyň kime gerek, kime derkar, kim oňa baha berjek! Hudaýyň ölçäp beren ömrüni emeli azap, emeli güzap bilen öz-özün gysgaldýarsyň. Dünýäniň täze diregini tapaýjak ýaly, sen mydama bolgusyz pikirler gümra bolup ýaşaýarsyň. Käte ýeke özüň samrap, yzyndanam öz bolşundan utanýarsyň. Berlenje ömri ýatyp-turup, dynç alyp, keýp çekip, arkaýyn geçir-de ýör-dä. Ýazyjylaryň köpüsiniň ömri mätäçlikde, gadyr-gymmatsyz geçýär. Ol taryh boýy hem şeýle bolupdyr. Tolstoý diýjekmi? Sen Tolstoý däl ahyrin. Olar ýaly äpetler telim asyrda bir gezek dünýä inýärler.

Özüm özümi ýigrenip, gezim etmek üçin daşaryk çykdim. Ýaşaýan ýerimiň golaýynda meniň “Dowzah” diýip atlandyranym, hakyky ady “Jennet” bolan bazar bar. ”Dowzaha” giren ýerimde, uzyn boýly, görmegeý ýaş ýigit gaýnan mekge satyp dur. Men onuň ýanynda aýak çekenimem duýman galdym. Onuň ýiti sesi “Dowzahyň” beýleki çetindäkilere-de ýetýän bolsa gerek. “Mekge alyň! Mekge iýiň! Akyly bar adam gaýnan mekge iýýändir. Mekgäniň adam jany üçin ýokumlydygyny bilmeýän bolsaňyz, bilip goýuň! Doktorlaryň aýtmagyna görä, gaýnan mekge garryny ýigdelýär, ýaşyň güýjüne güýç goşýar. Öz enemem gaýnan mekgäni kän iýeni üçin togsan dokuz ýaşady. Mekgä gelin! Gaýnan mekge iýiň!”

Ýaş ýigit hem gygyrýar, hemem mekgeli elini galgadýar, öz bolşundan özi lezzet alýar.

Ana, saňa gyzykly durmuş! Hem özi-özünden, hem edýän işinden lezzet alýar. Ol ýigit sen ýaly özüni ýigrenýäne meňzemeýär. Ol öýüne baransoňam, gazananja puluny hasaplap, ýassyga kellesi ýetenden uka gidýändir.

Mekge satýan ýigidi synlap, keýpim göterildi. Ýöne beýle ýagdaý uzaga çekmedi. Ýazylyp ýyrtylan 9 sahypa, ýazylmanka gorkuzýan ak kagyz, köneje “Erika” göz önüme geldi. Men ýene ýaýdandym, ýene özüm-özümi ýigrenmäge başladym. “Beýdip nä azaryň?” Diýseňem, bolanok. Şol aýylganç hem düşnüksiz dünýäden indi çykma ýok. Sen şol kyn dünýäde doglan, ölýänçäň hem şol ýerde ýaşamaly. Belki, bu-da adamyň haýzydyr bir günäsi üçin Hudaýyň oňa berýän jezasydyr? Ýazyjy diýilýän adam günäsi ýokka, öz islegi bilen keýpihon türmä girýän adamdan kän tapawutlanmaýar. Türmä keýpihon girýäniňem akyl-huşuny derňemek üçin doktoryň geregi ýok.

*

Ýazyjy bolmak maksady bilen ýörite ýazýan adam, ýazyjy däl hem bolsa, özüni ýazyjy hasaplaýar, ýazyjydygyna buýsanýar, ýazany çap bolup ile ýetse begenýär. Ýazyjy bolmak hakynda pikir hem etmän, eden işinden özi lezzet alyp ýazýan adam ussatlyk

derejesine ýetse-de ony aňmaýar, özüni ýazyjy hasaplamaýar, eseriniň ile ýetmeginden (öňünden) ýaýdanýar.

*

Terezi adamynyň agramyny ölçeýşi ýaly akyl-huşuny hem ölçeýän bolsa, onda edaralara ýolbaşçy tapmak hyllalla bolardy.

*

Soltanşa Atanyýazowa.

Gadyrly dostum, Soltanşa!

1. Kitaplaryňy okadym. ”Täsinlikler dünýäsine syýahatyňy” has-da haladym. Ýlmy eserdigine garamazdan, çeper prozanyňky ýaly akyp barýan dili bar. Lejikdirenok . Wakalar gysgadan düşnükli. Özi-de okyjyny yzyna düşürýär. Şony köp awtor başarmaýar. Men okan kitabyma onda bar bolan, özümiň heniz eşitmedik, bilmeýän wakalarymyň sanyna hem agramyna görä baha berýän okyjy. . Şeýle wakalara-da seniň kitaplaryňda kän gezek sataşdym.

2. Men saňa Blokwiliň “Türkmenlerdäki 14 aýlyk ýesirlik” kitabynyň Pariž neşirinden alnan 28 sany suraty peşgeş berýärim. Olary Fransiýanyň Türkmenistandaky ilçisi jenap Kuanon “Kesekiniň” sözme-söz terjimesini okanyndan soň, meniň üçin Parižden ýörite getirdipdi. Ol suratlary saňa berýänimiň dört sany sebäbi bar:

a) suratlaryň gadyr-gymmatyna sen menden gowy düşünersiň.

b) suratlar sende bolsa, hiç mahal ýitip gitmez.

w) belki-de, sen olary indiki kitaplaryňda peýdalanarsyň(Bu esasy sebäp.)

g) Türkmenistanda ýeke-täk nusgada bolan ol suratlar mende däl-de, geçmişiň çyn muşdagy Soltanşada dursa, dogry bolar. .

Döredjilik rowaçlygy mydama hemraň bolsun!

A. T. 03. 05. 2002.

S. S. 1989-njy ýylda Parižde bolan wagtyň Žorž Blokwiliň diri galan ýeke-täk garyndaşy Žak Blok wil meniň S. Atanyýazowa sowgat eden suratlarymy görkezende: “Şu suratlary Blokwiliň özi çekipmi? Ol hudožnigem bolanmy?” diýen sowalyma “Ýok, bu suratlary Blokwiliň türkmen durmuşyny beýan edip çeken eskizleriniň esasynda hudožnik dosty döredipdir” diýen jogap berdi. Ýöne Žak Blok wil ol hudožnigiň adyny aýdyp bilmedi.

*

Umuman, hakyky ýazyjy ynanjaň hem oýnatgyraga golaý sada bolýar. Ýöne her bir şeýle ynanjaňdan ýazyjy çykmaýanyna-da şükür edýäris.

*

Ogry däl halyňa ogry diýlip töhmet atylandan hakyky ogry bolmak ýeňil düşse gerek.

*

Kitaby ýazyjy döredýär. Ýöne ol gowy kitap bolsa, gowulyk derejesine ýetirýän okyjy.

*

Milletçi öňi bilen öz milletiniň duşmanydygyna düşünmeýär.

*

Rusça iň uzyn söz 33 harpdan ybarat “neblagorassmotritelstwuýuşıyesýa” diýen söz hasaplanýar eken. Men muny Konstantin Paustowskiň “Güýz bilen ikiçäk” diýen kitabyndan okadym. Ýazyja-da ol sözi bir şofýor aýdypdyr.

*

Sentyabrda Halkara edebi fondunyň çagyrmagy bilen 10 gün Moskwada bolup geldim. Moskwa tanalmaz ýaly özgeripdir. Emma bir zat – moskwalylaryň kitap okamak endigi welin entek gutarnykly üýtgemändir. Men her gün, her gezek metro girenimde, şoňa üns berdim. Merto wagonlarynyň her bölek oturgyjyna 6 adam ýerleşýär. Oturanlaryň, iň bolmanda, üçüsiniň-ä elinde kitap ýa-da gazýet bar.

Moskwadan gelen günümiň ertesi uly awtobus bilen Mara gitmeli boldum. Ýörite üns berdim: tä Mara ýetilýänçä geçen 6 sagat wagtyň dowamynda 50-60 ýolagçynyň ýekejesiniň elinde-de kitap, hatda gazýet hem görmedim.

2004.

“Trud” gazýetinde şeýleräk bir gülkünç habar okadym. Moskwanyň metro stansiýalarynyň biriniň çykalgasynyň agzynda duran ýaş ýigit, görmegeýräk gyz gapydan çyksa: “Gözel gyz, men şu golaýda ýaşayaryn. Ýör, meniň öýüme baraly.

Nahar bereýin. Isleseň, kofe, konfetli çay bilen hezzetläýin.” diýýärmişin. Gyzlaryň biri onuň aýdanyny eşitmediksirän bolup gitse, kábiri “Sür!” diýýän ýaly elini silkip geçýärmiş. Kábiri dogumlyrak hem tekepbir gyzlar bolsa süýem barmagyny çekgesine ýetirip, “Kellän ýok” diýip gidýärmiş.

Kimdir birine garaşyp, beýle ýagdaýa kesesinden tomaşa edip duran bir ýaşuly adam, saklanyp bilmeýär-de, ýigidiň golaýyna barýar.

—Ýaş ýigit, öz bolup durşuňdan utanaňokmy? Sen olary, olar seni tanamaýan halatyňyzda haýsy akmak gyz yzyňa düşüp gider öýdýärsiň? Men-ä garnyny doýurmak üçin nätanşyň yzyňa düşüp gitjek gyz bardyr öýtmeýärin. Aç gezip ýören maşgala ýok ahyryn. . .

Ýaş ýigit ýaşulynyň ýüzüne ýylgyryp seredýär.

—Siz ýalňyşýarsyňyz, atam. Şeýdip, 10-12 gyza habar gatýarsyň welin, arasynda bir wäşirägi razylaşayýaram. Men şeýdip, eýýäm 4-5 gyz bilen tanyşdym. Şolardan birine-hä öýlenäýmegimem ahmal. . .

Men özüm üçin geň bolup görnen şol wakany kellämden çykaryp bilmän, ozalam ruslarda “Nahalstwo gorod berýot” (“Bihaýalyk gala alar”) diýen nakylyň bardygyny hem ýatladym.

Ýokarky waka täsir etdimi-nämemi, men hem “bihaýalyk” bilen gala basyp almak isledim. “Ýetim oglan öz göbegini özi keser”—men eserleri çap bolmak gadagan edilen ýazyjy hökmünde, öz aladamy özüm etmelidim. Şonuň üçinem “Keseki” romanymyň iki sahypalyk annotasiýasyny rus dilinde taýýarladym, inlis, fransuz dillerine terjime etdirdim. Olary romanyň temasy bilen gyzyklanaýjak ýurtlaryň 5-6 sanysyna iberdim. Şeýdip, men bihaýalygyň däl-de, bidepligiň “gala alýanyny, almaýanyny” derňemek isledim. Kän mahal geçmänkä, Türkiýeden Irfan Ependi Nasreddin oglundan “Keseki” bilen bir neşirýatyň gyzyklanýandygy, Özbekistanyň “Uzbekiston” neşirýatynyň romana eýýäm terjimeçi hem belländigini, Moskwanyň “Družba narodow” žurnalyndan roman birneme

gysgaldylsa (uly göwrümli eseri doly çap etmäge mümkinçilik ýok) çap etmäge meýillenýändigini barada habarlar gelip başlady. Fransiýanyň Türkmenistandaky ilçisi bolsa şol mesele bilen awtory öz huzuryna çagyrdy. Şeýlelikde, “bihaýalyk” galalaryň gyrasyndan girip başlady.

*

Gowy eseri azap baryny çekip özüň ýazmaly, ýöne erbet eseriňem özi ýazyлмаýar.

*

Ýene-de Magtymgula ýapyşdym. Dört-baş goşgy okanymdan soň, elime galam almaly boldum. Ol öz ýazan beýik eserlerini poeziýa düýpli düşünmeýän adamlaryň resenziýa ýazýandyklary, redaktirleýändigleri üçin betbagt şahyr bolsa gerek. “Türkmeniň”, “Çilimkeş”, “Nas atan”, “Ýaranlar” (birmeňzeşrak “Ýaranlar” telim ýerde bar) ýaly Magtymgulynyň özüniňki dældigi okanyňdan bildirip duran, şamaşaýyrdy goşgulary hasaba almanynda-da, onuň özüniňki hasaplanýanlaryňam akyly-başly redaktirlenmezligi biziň neşir işinde entek juda gowşakdygymyzdan habar berýär. Tekstdäki göçürijileriň säwligi bilen bulaşan iki sözün ýerini çalşyrsaň ýerine düşäýjek rifmasyz bentler, artykmaçdygyny ýa-da ýetmezdigini aňdyryp duran bogun “büdremelerine-de” redaktor üns bermän geçýär.

*

Oýlanýan okyjysy, akyly redaktory, obýektiw tankytçysy ýok talantly ýazyjy talantsyza öwrülýär.

*

Aýlygyň hem pensiýanyň nämedigi bilinmeýän gadym zamanlarda Gün ýaşandan soň adamlar “Ömrümüzüň ýene bir günü kemeldi” diýip aglaşar ekenler.

*

Meniň adamlarda iň halamaýan häsiýetlerimiň biri-de it uruşdyrmak. Iki sany bigünä, aňsyz haýwanyň biri-birini çeynemeginden hoş bolýan, lezzet alýan adamyň ýüregi nähilikä? Uruşýan itler däl-de, olary uruşdyrýanlar wagşy bolsa gerek.

*

Garraýar öýdýän. Hekaýany diňe bir ýazmaga başlamakdan däl, onuň ýazylmaly kagyzyňy elime almaga-da ýaýdanýaryn. Hatda 40-45 ýaşlarymda-da, agşam sagat 10-11-lerde stol başyna geçip, tä daňdana çenli işläp bilýärdim. Serhoş tanyşlarymyň biri jaň edip, işe zeper ýetirmezligi üçin telefony-da öçürýärdim. Indi welin, kimdir biri jaň edäýmezmikä diýip, telefon apparatyna seredip oturýan wagtlarymam bar. İşlemezlige bahana gözleýäris. Ýogsam, 60 ýaş düýpli keseli ýok adam üçin garrylyk hem bolmaly däl ýaly.

Gylyç Kulyýew äpet-äpet romanlaryny 55 bilen 75 ýaş aralygynda ýazdy. Elbetde, ýazmagam, ýazyjam hil-hil bolýandyr-da. Özüm-ä indi käte gysgajyk hekaýa ýazaýmasam, uly göwrümli eser döredip bilerinem öýtmeýäris. Döretmäge-de höwes gerek. Ýazanlaryň gazýet-žurnallarda çap edilmese, 15 ýyllap kitabyň okyja ýetirilmese, höwes nireden bolsun.

2004.

Türkiýede çykýan “Kaşgar” žurnaly meniň “Palçy gelin” diýen köne goşgymy çap edipdir. Goşgyny terjime eden türk şahyrynyň örän geň ady bar—Hudaýjan. Bu onuň

edebi lakamy bolsa gerek. Hawa-da, ýykylsaňam belentden ýykylmaly—lakam edineniňe görä Hudaýdan pese ýapyşmaly däl!

Umuman, türk intelligentleriniň hemmesi diýen ýaly lakam göterýär. Lakam edinmek Azerbeýjanda örän ýörgünli. Ýaňy başlan ýaş şahyr hem adynyň yzyna dogduk obasynyň golaýyndaky depäniň adyny tirkeýär welin, lakam tutunýar. Häzir merhum bolan dostum, azerbeýjan şahyry Aly Aga eserlerini Aly Aga Körçaýly diýen lakam bilen çap etdirýärdi. Körçaý onuň obasynyň ady bolmaly.

Lakamlaryň arasynda örän üýtgeşikleri, gulaga geň bolup eşidilýänleri-de bar. Dünýä belli türk satirik ýazyjysy Eziz Nesiniň (hakyky ady Mehmet Nesret) lakamyna üns beriň: “Eziz Nesin”—“Eziz ne sen”, ýagny “Eziz, sen kim?”. Pyragy, Şeýdaýy, Pidaýy, Zynhary, Mätäji, Kätibi, Zelili, Aýdyň, Daşpolat, Bilbil, Ýaşen. . . —bularam lakam.

Yokarda Körçaýly lakamly azerbeýjan şahyrynyň adyny tutdum. Ol men Moskwada işleýän döwrümde türkmen edebiýaty boýunça geňeşiň agzasydy. Her ýylda 3-4 gezek geçirilýän geňeş ýygnanyşygyna Körçaýlyny hem çagyryýardyk. Şeýlelikde, ol ikimiz dostlaşyp gitdik.

Körçaýlynyň 10 ýaşlaryndaky gyzjagazynyň iki aýagy-da ysmaýardy. Üstesine, onuň ejesi-de ýogaldy. Körçaýly, umumanam, örän ýukaýürek adamdy welin, öz gyzjagazyna gezek gelende-hä, janyňy bermäge-de taýyndy. Ol aýaly ýogalanýndan soň, gyzjagazyna özi enekelik etdi. Hatda bir gezek ol geňeşe çagyranymyzda gyzyny arkasyna alyp, Moskwa-da getirdi. Ol geňeşden soňky bankete-de galman: “Gyzymyň ýalňyz özi gapa garap oturandyr” diýip, derrew myhmanhana tarap ylgady. Şol gezek Aly yzyna gidende, men ony aeroporta çenli edaranyň maşyny bilen ugratdym.

Ana, şol näsag gyzjagaz, özi zerarly kakasynyň görýän görgülerine haýpy gelip, Alyný aldawa salýar. Ol kakasynyň boýnuna hopba bolýar-da, özüni deňze suwa düşmäge alyp gitmegini haýyş edýär. Gyzjagaz kenara baransoň, bir hili ýol bilen Alynýň gözüne çöp atyp, keýpihon halda Hazar tolkunlaryna gark bolup gidýär. Ol şeýdip, özi sebäpli döwrän kynçylyklardan dyndaryp, kakasyna ýagşylyk edendirin hasaplandyr.

Emma ol ýagdaý ýüregi ýuka Aly Aga Körçaýla agyr urgy boldy. Kän mahal geçmänkä, onuň özi-de ýogaldy. . .

Käse ýaly ullakan gara gözleri balkyldap duran azerbeýjan gyzjagazyny, adamlary söýýän, dost-ýarlaryny öz janyndanam ileri tytýan talantly şahyr Aly Aga Körçaýlyny ýatlanymda, ýüregim henizem gyýym-gyýym bolýar.

*

Mary sebitlerinde “Dawagäriň goňur bolmasyn” diýen bir gep bar. Men bir gezek Goňur obasynda myhmançylykda bolanymda, ýanymda oturan ýaşuludan şol gep barada soradym.

Ýaşuly şeýle jogap berdi.

—Men ol gepiň haçan, nähili dörandigini aýdyp bijek däl. Dogrusy —bilemok. Ýöne, men başga bir bilýän zadymy aýdaýyn. Ynha, goňurly iki dogan bar. Olaryň biri toý etmekçi. Toý etmeýän dogan, eger şol toýda dawa edere tutaryk tapylmajagyny öňünden bilse, Tejene gidip, dawa satyn alyp gelýär. . .

Men aýdara gep tapman, ýylgyraýmaly boldum.

*

Ýuriý Oleşanyň “Setir ýazylmaýan gün bolmasyn” diýen kitabyny 15 ýyldan soň gaýtadan okadym. Göräýmäge üýtgeşik zat hem ýok ýaly. Emma kitaby okap gutarjakdygyňa gynanýarsyň. Hudaý beren talantly adamlar, näme hakda ýazsalar, täsin bolup çykaýýar. Şol kitaby hem soňky aýlarda W. Zakrutkiniň

“O neuwýadaýemom”, W. Kawerniň “Weçerniý zvon” eserlerini okap, okyjyny akyň satmak bilen dö-de, diňe sadalyk bilen özüňe çekip bolýandygyna ýene bir gezek göz ýetirdim.

*

Biziň ýolbaşçylarymyzyň arasynda entek çäkliligiň milletçilik derejesine-de ösüp ýetişmän, tireçilik dünýäsinde ýaşap ýörenleri-de bar.

*

Osman Ödäýew “Garaşsyzlyk diwany” diýen uly kitap ýazypdyr. Elbetde, kitabyň ady birhili. Osman Ödäýew ýaly eli işleýän ýazyjy öz kitabyna beýle at goýmaly däl ýaly welin, elbetde, gerekdir-dä.

Kitapda ünsüňi çekýän özboluşly pikirler, ýiti gözlegler, meselä batyrgaý hem akyly çemeleşmeler bar. Şol hem kitabyň in gymmatly tarapy. Ýöne meni has-da oýlandyran zat awtoryň iki sany kesgitlemesi boldy. Olaryň birinjisi sosialistik realizm barada. Ol hakda awtor şeýleräk pikir ýöredýär. Ýagny SSSR döwrüniň 70 ýylynda, sosrealizm çäkliligine girizilendikleri sebäpli, ýazyjylar hakyky eser döredip bilmändirler. Indi bolsa, garaşsyz döwlet bolanymyz hem sosrealizmden ýüz öwrenimiz sebäpli, düýpli, hakyky eserleri ýazmaga mümkinçilik berlipdir. Beýle konkret pikiri edebi taryhy bilmeýän hem kitap okamaýan awtor aýtsa geňem görmezdim. Emma hakykatdan üzňe kesgitlemäni Osman Öde ýalydan eşitmek geň hem gynançly.

Sosrealizm gury syýasat. Gury syýasata tabyn bolmadyk agras ýazyjylar sosrealizm zamanynda-da gowy eserleri dörediler ahyryn. Sany köpeldip oturman, sosrealizm döwründe dünýäniň sosrealizmsiz arenasyna giren W. Bykowsky, W. Dudinsew, K. Paustowski, A. Twardowski, Ç. Aýmatow, O. Süleýmenow, Anary, F. Muhammedini, G. Matewosýany, Ý. Kazakowsky mysal getirsem ýeterlik bolsa gerek. Eger olar sosrealizme tabyn bolup eser ýazan bolsalar ýa-da sozrealizm öz işleýýän eserinden başga eser ýazmaga ýol bermedik bolsa, ýokarda atly turulanlar dünýä edebiýatynyň derejesine aralaşyp bimezdiler. Sosrealizmi bahana edinmek, ony günäkärlemek eser ýazyp bilmeýän, her bir täze syýasat döwründe şoňa gulluk edýän, kölegesinden gorkup ýören hem “suw meýilli gurbaga” ýazyjy sumaklaryň gaçybatalgasy ahyryn. Naryman Jumaýewiň, Arap hem Täşli Gurnabowlaryň, Bekge Pürliýewiň, Tirkış Jumageldýewiň, Gurbannazar Ezizowyň, Allaberdi Haýydowyň, Halyl Kulyýewiň sozrealizm döwründe ýazan in gowy eserleriniň sosrealizme näme dahyly bolupdy? Hiç hili.

Sosrealizmiň serhedi bilen çäklendirilmedik daşary ýurt ýazyjylary-da maşgala durmuşy, gün-güzeran görmek, halal zähmet çekmek, söýgi, aýrallyk, Watana sarpa, gahrymançylyk hakda eserler dörediler. Sowet ýazyjylarynyň, şol sanda türkmen ýazyjylarynyň hem “kapitalist” ýazyjylarynyň saýlan temalary bilen bap gelýän aglaba eserleri hut Osman Ödäniň tankyt edesi gelip duran syýasaty döwründe döremedimi? Ýa-da Naryman Jumaýewiň “Ýuwaş gelni”, Bekge Pürliýewiň “Söýgi mukamy”, Gurbandurdy Gurbansähedowyň “Ýurek daş däl”, Beki Seýtakowskyň “Derýadasy”, Arap

Gurbanowyň “Gülnary”, Täşli Gurbanowyň “Saralan ýapraklary”, Tirkış Jumageldiýewiň, “Başagaýy”, Kömek Kylyýewiň ajaýyp hekaýalary“ sosrealizm dünýäsinde däl-de, “kaprealizm” syýasatly ýurtlarda ýazylyp, “kaprealizm” neşirýatlary tarapyndan türkmenlere ýaýradyldymyka? Atlaryny tutan hem ýene onlarça türkmen eserleri sosrealizmiň bardygy hakda pikir hem edilmän ýazylan eserler. Eger sosrealizm käbir täze dörän syýasatçysumaklaryň baha berşi ýaly “polat penje” bolan bolsa, türkmen edebiýatynyňam onlarça gowy eserini çapa bermegi gadagan ederdi.

Tötänden dörän garaşsyzlyk üstümize getirilip berleninden soňky ýöredilýän edebiýat syýasatyna nähili baha, nähili at bermeli? Sosrealizm ýazyjyny özüniň agaçdan ýasalan galypyna salmak islese-de, “arassa syýasy” edebi kitaplaryň ýany bilen syýasatsyz kitaplary-da halka ýetirmäge mejbur boldy ýa-da öz syýasatynyň birneme obýektiw syýasatdygyny äşgär etdi. Gaýtam, bize sosrealizmiň ýerine gelen, Osman Ödäniň goraýan “boşrealizmi”, hakyky edebiýatdan “daşrealizmi” turuwbaşdan özüne agaçdan däl, demirden guýlan galyp ýasanyp, hakyky çeper eser ýazmagy düýpden gadagan etdi. Eger-de, garaşsyzlyk türkmen ýazyjysyna erkinlik beren bolsa, 15 ýyla golaý wagtyň içinde, sosrealizm döwründäki ortaça romana ýa-da poweste derejesi boýunça, iň bolmanda, golaýlaşyp bilýän 3-4 sany kitap döwürdi ahyryn. Munuň hakykatdan üzňe däl-digine hiç kim düşünmese-de, düşüňjeli Osman Öde düşünmeli ahyryn. Sosrealizmiň ýerine gelen “boşrealizmiň” täsiri ýasamalykda sosrealizmiň täsirindenem täsirli bolan ýaly. Ol Osman Öde ýaly ýazyjyny hakykaty aýtman, tersine geplemäge mejbur edip bilýän bolsa, dogrudanam, şeýle bolmaly.

Sosrealizm ýuwmarmalykly, ýasama obraz döredýänleri, diňe öz ideýasyny goldaýanlary goldady. Şu günki realizm hem ýalan sözlemek, halky aldamak, boş öwürmek, ýaranjaňlary goldamagy maksat edinmeýärmik? Şu sanalan “temalardan” eser ýazmasaň, kitabyň çap boljak gümany ýok. Sosrealizmiň welin edebiýata birneme “gözüni ýumup” hem seredendigini, hakyky eserlere-de ýol berendigini bizem bilýäris, Osman Öde-de bilýär. Täze realizm özüni öwürmeýän hakyky eserleriň ýekejesini-de çapa goýbermedi.

Osman Ödäniň ikinji kesitlemesi şeýleräk: türkmen ýazyjylary roman janrynyň nämedigine doly düşüňmeýärler. Şonuň üçinem türkmen edebiýatynda entek roman ýok. Bu meselede men onuň bilen doly pikirdeş. Özüme ýokary baha berýän ýaly bolýandygymy bagyşlaň, ýöne türkmen edebiýatynda romanyň ýokdugyny bilenime, has takygy, düşündirilenine 25-30 ýyl boldy. Şoňa-da türkmen ýazyjylarynyň arasynda täk özüm düşüňýändirin öýdýärdim. Bizde romanyň ýokdugyna ýene bir ýazyjynyň düşüňýändigine-de begenýärim.

15-20 ýyl töweregi mundan ozal türkmen neşirýatçylarynyň arasynda anekdota meňzeş şeýle gürrüň bardy. Bir ýazyjy neşirýata golýazmaly papkasyny eltipdir-de:

“290 sahypalyk powest getirdim. Ýene 10 sahypa ýazaýan bolsam, roman bolaýjakdy welin. . . ”diýipdir. Diýmek, bizde powest bilen roman eseriň göwrümi boýunça kesgitlenýär.

Türkmenlerde näme üçin roman ýok? Sowala jogap gaýtarmazymdan ozal, okyjynyň meniň özüme beräýmeli sowalyna jogap gaýtaraýyn. “Roman ýok diýýärsiň-de, özüň näme üçin “Saragt galasy” eseriňe roman diýipsiň?” Sowal ýerlikli. Men “Saragt galasyny” neşirýata ilki elten döwrümde Osman Öde 5-6-njy klasda okap ýören oglanjyk

bolmaly. Ol men papkamy neşirýata gowşuran pursadym edil ýanymda duran ýaly bolup hakykaty ýazýar. Osman Öde: “Türkmen ýazyjylary galam haky üçin “roman” döredýän bolaýmasalar” diýýär. Gaty dogry. Ýöne onuň üstüne “şöhrat üçin” diýen kesgitlemäni hem goşsaň, has-da dogry bolardy. Osman Ödäniň geçen hakykaty bilşine geň galýaryn.

Men “Saragt galasyny” ilki neşirýata eltenimde ol 500 sahypalyk powestdi. Papkany kabyl edip alan ýazyjy R. iň soňky sahypany açdy-da: “Mynyň powest däl, roman bolýar” diýdi. Men oňa eseriň roman dældigini düşündirjek boldum welin ol: “Öz aýagyňa özüň palta urmasa-na!—diýdi. —Roman diýeris welin, hem-ä haýbatly bolar, hemem 15 müňe derek 30 müň tiraž bererler. Şoňa görä-de gonorar alarsyň. Powest diýseň welin. . . ” Şol mahal ýaş ýazyjy bolan men romanyň awtory bolmak teklibi bilen ylalaşdym. “Saragt galasy” roman däl, powest.

Şu günki ýaly ýadymda. 1981-82-nji ýyllarda belli rus edebi tankyçysy hem alymy Ýuriý Surowsew (onuň türkmen hem beýleki rus däl halklaryň edebiýatlarynda heniz çap bolmadyk eserleriňem köpüsini sözme-söz terjimäniň üsti bilen okap çykandygyna men diri şaýat) edebiýat barada gürrüň edip otyrkak: “Türkmen edebiýatynda Berdi Kerbabaýewiň “Nebitdag” hem Tirkış Jumageldiýewiň bir romanynda (haýsydygyny unudypdyryn—A. T.) azajyk roman ysy bar. Başga roman ýok. Hatda “Aýgytly ädimem” roman däl” diýdi.

Roman näme? Dünýä edebiýatynda 90 sahypalyk hekaýa-da bar, 80 sahypalyk roman-da. Diýmek, üstüne 10 sahypa goşanyň bilen powest roman bolmaýar eken. Romanyň öz gurluşy, wakalarynyň ýaýbaňlanyşy, gahrymanlarynyň obrazlarynyň etaplaýyn ösüşi, häsýetleriň açylyş özboluşlygy bar. Men ony teoriýa boýunça göz önüne getirsem-de, roman ýazmagy başarmaýaryn. Men özümi hekaýa ýazmaga azda-kände ukyplydyryn öýdýärim. Ýöne 20 sahypalyk hekaýany ýene 500 sahypa süýndüreniň bilen roman bolmaýandygyny aňýaryn. Maňa roman žanryny ýazmak üçin kanagat, güýç, eseri teoriýa laýyklykda roman derejesine ýetirmäge ukyp berilmändir. Şeýle hem ýazyja diňe roman ýazsa abraý gelip, roman ýazmasa hiç kim ony tanamaýar, eserlerini okamaýar diýen kesgitleme-de ýok. Beýik rus ýazyjysy A. P. Çehow diňe hekaýa ýazyp dünýä belli boldy ahyryn.

Fransuz dilinden at alan roman, gahrymanyň hususy, adamçylyk, ahlak derejesiniň talabynyň sosial hem tebigy derejedäki talaba gatnaşygynyň epik görnüşde beýan edilmegi bilen döreýär. Muny teoriýa boýunça şeýleräk düşündirmegi başarsagam, roman ýazmagy hemme kişi başarmaýar. Diýmek, türkmen dilindäki uly göwrümlü eserleriň roman bolmaýşy ýaly, başga edebiýatlardaky, romanyň ýazylyş şertine eýermeýän uly göwrümlü eserler-de roman däl. Ol şeýle. Ýöne gazetleriň ýazmagyna görä, häzir rus ýazyjylarynyň arasynda roman žanrynyň nämedigini kesgitlemäge başgaçarak çemeleşmek hakda-da gürrüň gidýär.

2005.

Weniamin Kaweriniň “Weçerniý den” diýen diňe edebiýat bilen baglanyşykly awtobiografik kitabyny okadym. Ozal men onuň “Iki kapitan” diýen kitabyny hem okadym. Kaweriniň ýazan kitaplarynyň sany uçursyz kän bolmaly. ”Weçerniý deni” okap, özümden göwnüm geçdi. Dogry, Kaweriniň ýazyjylygynyň köki edebiýat alymlygyndan başlanýar. Belkem ol şonuň üçin köp okamaga mejbur bolandyr. Emma şol

ýeke adamynyň okan kitaplaryny biz—hemme türkmen ýazyjylary bolubam okan däl bolsak gerek. Üstesine-de, Russiýada Kawerin ýaly ýazyjylaryň diňe 20-nji asyrdada ýüzlerçesi ýaşap geçdi. Netijede rus ýazyjylarynyň derejesini türkmen ýazyjylarynyň, rus okyjylarynyň derejesini türkmen okyjylarynyň derejesi bilen nädip deňeşdirjek? *

Döredijilik adamlarynda her hili geň gylyklar bolýar. Maksim Gorkiniň ýazmagyna görä, dünýäniň uly ýazyjylarynyň biri Emil Zolýa stol başyna geçende, özüni oturgyjyna ýüp bilen mäkäm daňyp işleýär eken.

*

Geçen asyryň altmyşyynjy ýyllarynda biz —ýaşlar, Bäşim Ataýewi terjimäniň “hudaýy” hasaplaýardy. Ol mahallar Wartan Nikolaýewiç (B. Ataýewiň ýörgünli lakamy) M. Şolohowyň “Göterilen tarp” romanyny türkmen diline terjime edýärdi. Türkmen edebiýatynda terjime babatda “Göterilen tarp” ýaly bagty çüwen eser ýok bolsa gerek. Terjimäniň şowly çykmagynda şol wagtlar “Sowet edebiýaty” žurnalynyň baş redaktory bolup işleýän D. Haldurdynyň hem paýy uludy. “Göterilen tarp” ilki žurnalda çap edilýärdi. Şonuň üçinem terjimäniň ilkinji redaktory hem D. Haldurdydy. Ol örän talapkär, her söz üçin “gylyçlaşýan” redaktordy.

Bir gezek žurnalyň soňky sanynda gitmeli terjime bölegini baş redaktoryň kabinetinden alyp çykan Wartan Nikolaýewiç: “Agsak (D. Haldurdy ýeke aýak bolansoň, “Agsak” hem diýýärdiler—A. T.) meni gaty heläk edýär. Edil ýükçi eş-şek ýaly işledýär” diýip baş ýaýkady.

Hany, ol talantly hem talapkär redaktorlar!

Hany, ol halal hem jepakeş terjimeçiler!

2001.

Her döwrüň öz okyjysy, şol okyja mynasyp hem ýazyjysy bolarly. Elli ýyl töweregi mundan ozal B. Kerbabaýewiň “Aýgytly ädimi” elden- ele geçirilip okalýan kitapdy.

Bir gezek oba baranymda, köp ýyllyk arakesmeden soň “Aýgytly ädimi” elime aldym. Ol şu günüň okyjysynyň talabyna onçakly laýyk gelmeýän ýaly. “Lemmer-lemmer ak bulutlar saýylan ýüň ýaly. ”, “Ilkagşam jybarlap ýagyp başlan ýagyş daňa golaý diňdi”. . Belki-de, biz rus prozasyny okap, “zaýa” bolandyrys?

*

Uly ýygnaç gutarandan soň, Daşkent aeroportundan Berdi Kerbabaýew Aşgabada, menem Moskwa uçmalydym. Jübimi barlasam, Moskwa baramsoň, “Domodedowadan” şähre gitmäge taksi pulumam galman eken. Men şonda B. Kerbabaýewden 50 manat pul karz almaly boldum. Ony hem hakydamdan çykarypdyryn. Kerbabaýew ýogalanýndanam köp ýyl geçensoň, birden şol bergim ýadyma düşdi. Men ýaşulynyň körpe ogly, medisina institutynyň mugallymy bolup işleýän Baýram Kerbabaýewiň ýanyna ýörite baryp, şol puly hödürledim, emma her näçe dyzasamam, Baýram puly almadý. Gaýtam ol:

—Goja seni öz ogullarynyň biri ýaly görýärdi. O dünýä baranyňda “50 manadymy berenok” diýip, kakam seň üstünden ýokaryk arza ýazyp durmaz-la—diýdi. Garaz, puly almadý. Tersine, ol meni töre geçirdi-de: —Ikimiz Kerbabaýewlere ýene bir 50 manatlyk çykdaýy çekdireli—diýdi.

Baýram ikimiz giç agşama çenli stol başynda oturup, konýak içdik, gojany ýatladyk.

1996.

Ykbal, nesibe nirä sürse süräýýär. 99 ýasasa-da, tutuş döredijiligi B. Kerbabaýewiň “Japbaktaryna”, B. Seýtäkowýň “Derýada” hekaýasyna ýa-da N. Saryhanowýň “Şükür bagşysyna” degmeýän Jambyl Jabaýýň ady Gazagystanyň uly oblastlarynyň birine, şähere, kolhoz- sowhozlara dakylýpdyr. Men onuň ýasama öý muzeýine baryp gören mahalym türkmen ýazyjylarynyň ykbaly hakda oýlanmaga mejbur boldum.

Jambyl, 1985.

Telewizory açsaň, gepleşikler başdan-aýaga ýaranjaňlyk. Türkmenler beýle ýaranjaňlygy nireden öwrenip ýörkäler? Ýa-da ol biziň ganymyzda barmyka?

Umuman, “Türkmen ýaranjaňlygy” diýen at bilen çaklaňja bir kitap ýazylsa, ol örän kän dillere-de terjime edilerdi. Şeýlelikde, ahyr bir türkmen kitaby dünýä derejesinde şöhrat gazanardy. Ýöne ol kitaby ýaranjaňlyk materialyny gowy bilýän ýaranjaň ýazyp bilerdi. Ol kyn hem düşmez. Ýaranjaň awtor diňe öz obrazyny döretse-de, ol kitap deňli-derejeli bolar. Şony başaraýjak ýazyjy hem bizde gyt däl. Ýöne şeýle kitap ýazmak olaryň hiç biriniňem kellesine gelýän däl bolarly.

GOJUKDA EŞIDENLERIMDEH:

*

--Gurbaga worryklanda näme diýýänini bilýänmi?

--Bilýän.Gurbaga:

“O ýurt,
Bu ýurtr,
Mary bir uly ýurt,
Tejenîň suwy bir owurt”--diýýär.

*

Atam diýip, sarpa goýup,
Gelmeseňem gelme, oglum.
Ýöne Hudaýdan dilegim:
Men ölýänçäm ölme, oglum.

*

Gara ýer bir aç towukdyr, adam ogly dänedir.
ýa-da:
Agzy ganly, at-ýaragly mertlerimden aýrylyp,
Daglara saýa salgan bürgütlerimden aýrylyp.

Göwnümden turan soňky üç setiriň awtorynyň kimdigini bilmeýärim. Olary 15- 16 ýaşly oglankam eşidipdim. Mary teatrynda işleýän Sähetmyrat Welmyradow, seýregem bolsa, Gojuga gelende, saz çalyp, obadaşlaryna hezil berýärdi. Bir gezek ol ýaşulularyň göwnünden turmak üçin, tutuş agşam, sazyň ýany bilen “köneçeden” hiňlendi. Men ýokarky setirleri şonda eşidipdim.

“Daglara saýa salan bürgütler!”, “Gara ýer bir aç towukdyr, adam ogly dänedir!”. Nähili gowy obraz! Ony haýsy şahyr döretdikä?

*

Beýik adam peselip biler, emma pes beýgelmez.

*

Samsyklyk iki hili bolýar. Olaryň biri—gepläp bilmezlik, beýlekisi—geplemän durup bilmezlik. (Şuny-ha bir ýerde okan bolmagymam ahmaldyr.)

*

Men düşünmeýän zatlarymyň käbirine düşünmäge gorkýaryn. Şonuň üçinem köp zatlara düşünmeýänime gatybir gynanybam duramok.

*

Rus ýazyjysy I. A. Gonçarowyň hatlary çap edilen kitap elime düşdi. Ol “Siziň romanyňyzy terjime edýärin” diýip, daşary ýurtly terjimeçileriň ýazan hatlaryna: “Siz meni begendirdiňiz, örän minnetdr. Ýöne siz öz okyjylaryňyzy rus dünýäsi bilen has ýakyndan tanyşdyrmak isleseňiz, meniňkiden öňürti Tolstoýyň, Ostrowskiniň eserlerine üns beriň!” diýip, jogap ýazýar eken. Umuman, rus ýazyjylarynyň galamdaşlaryny özünden ileri tutan pursatlaryna men kän gezek gabat geldim.

Bizde nähili? Köp mysaldan birini getireýin. 20-nji asyr türkmen poeziýasynda uly yz galdyran şahyr Allaberdi Haýydowyň goşgularyny terjime edip, rus okyjysyna ýetirmek barada neşrýat bilen gepleşik gutaran badyna direktoryň adyna türkmen ýazyjysy Nargylyç Hojageldiýewden telim sahypalyk hat geler. (Onuň türkmen ýazyjylarynyň aglabasynyň üstünden kemsidiji hem zyýan beriji hatlary gaty kän gezek ýazandygy üçin men onuň adyny aýyk görkezmäge mejbur bolýaryn.) Ol öz hatynda A. Haýydow diýilýän şahyryň türkmen poeziýasynda iň gowşak şahyrdygyny, onuň eserleriniň türkmen okyjylary tarapyndan asla okalmaýandygyny “hakykatyň hem edebiýatyň hatyrasy üçin” habar berer. Herniçik-de bolsa, neşirýatda az-kem münkürlük dörär. Netijede, şahyryň golýazmasy ýañadandan derňewe berler. Kynçylyk üste kynçylyk dörär, terjimeçi, resenziýaçylar türkmen edebiýatynyň wekili bir topar wagt ýitirer.

Türkmen ýazyjylarynyň birnäçesi diňe öz şahsy aladasyny edýär. Meniň şahyrçylygyna uly sarpa goýýan hem ýakyn dostlarymyň biri Atamyrat Atabaýew ile, galamdaşlaryna päsgel berýän, olara ýamanlyk isleýän adam däl. Ýöne ol Ýazyjylar soýuzynyň ýolbaşçysy bolup işlände, beýleki respublikalardan “Antologiýada” ýa-da ýygynyda çap etmek üçin türkmen şahyrynyň bir goşgusy haýyş edilip hat gelse, gepsiz-gürrüňsiz öz goşgusyny hem iberýärdi.

Ýarym ýyl mundan ozal Kiýewde ukrain dilinde çap bolan “Ensiklopediýa” geldi. Onuň türkmen edebiýaty bölümünde diňe A. Atabaýewiň suraty hem döredijilik beýany bar. Men A. Atabaýew oňa mynasyp däl diýmekçi bolmaýaryn. Ýöne men onuň nähili beýle bolýandygyna-da belet. Moskwada şeýle ensiklopediýa çykanda neşirýat Ýazyjylar soýuzyna hat ýollap, kitapda türkmen ýazyjy-shahyrlarynyň iki sanysyna orun goýlandygyny habar berýär hem ol awtorlaryň kimler bolmalydygyny soraýar. Biz bolsa şahyrlardan Magtymgulyny, prozaçylardan Berdi Kerbabaýewi, eger-de olar öňki neşire goşulan bolsalar, Mollanepesi hem Beki Seýtakowy ýa-da başga klassyklary hödürleýärdik. Özümizi, öz deň-duşlarymyzy hödürlemegiň pikirinem etmeýärdik.

Ýokarky sözler gybat däl. Men A. Atabaýew ukrain ensiklopediýasyny görkezende: “Özüňi sylamaly. Ýöne seniň bu edýän hereketiň gelşikli däl” diýsem, Atamyrat ýylgyrdy-da: “Sen 30 ýyllap Moskwada türkmenleriň aladasyny ede-edde, ahyrynda “Taňryýalkasyn” aldyňmy?—diýdi. —Özüň öz aladaňy etmeseň, hiç kim seniň aladaňy etmeýär. Men şol teoriýa uýýan, agam. “Aklyň bolsa jan çekme, janyňdan özge jana” diýip, Kemine pahyr ýöne ýere aýdandyr öýdýärmiň?”

A. Atabaýew mamlamy? Umuman, türkmenleriň arasynda ýaşajak bolsaň, onuňky dogry ýaly. Bolsa-da. . .

12. 1994.

Birnäçe ýyl mundan ozal men şu gündelikde hakyky ýazyjynyň hökümetiň edara edişdäki käbir hereketini goldamaýandygyny belläpdim. Döwlet ýaly uly maşgala ýolbaşçylyk etmekdäki bilinibu-bilinmän goýberilýän kiçijik ýalňyşlyklaryňam halk köpçüligine uly zyýan bolýandygyna gowy düşünýän ýazyjy döwletiň käbir syýasatyna bil guşap garşy durmak derejesine çenli ýetýär. Başgaça aýtsak, hakyky ýazyjy oppozisionerdir. Men şeýle pikiri hiç ýerde okamandym, hiç kimden eşitmändim. Yrga bolaýmagy-da mümkin hasaplasamam, ony diňe özüm tapyp, özüm belländirin öýdýärdim.

Emma şu gün “Woprosy literatury” žurnalynyň 1989-njy ýylda çykan bir sanyna sataşdym. Onda Raisa Orlowanyň (birki ýyllykda men onuň Lew Kopelýew bilen bilelikde ýazan “My žiwýom w Moskwe” diýen örän täsirli kitabyny okapdym) “Russkäýa sudba Hemingueý” diýen makalasy bar eken. Onda amerikan ýazyjysynyň şeýle setirleri getirilýär: “Ýazyjy halky sygan ýalydyr. Onuň hiç bir döwletiň öňünde borjy ýokdur. Hakyky ýazyjy öz ýurdunyň hökümetinden hiç mahal hoş bolmaýar. Döwlet býurokратиýasy bilen çaknyşan pursatyndan başlap, gowy ýazyjy ony halaman ugraýar. Hökümetem býurokратиýanyň elini ulanyp, talantly ýazyjyny bogmak bilen bolýar. Çünki hökümet ösüp belli bir derejä ýeteninden soň, adalatlykdan daşlaşýar”.

Beýle pikiri ozal okamandygym, eşitmändigim özüme aýan. Emma men 20-nji asyryň otuzunjy ýyllarynda aýdylan pikiri 70 ýyldan soň gaýtalapdyryn. Diýmek, ömür, ýaşaýyş—gaýtalanmak bilen.

2002.

Marynyň bir obasyndaky tanşym, jaýy iki köçäniň çatrygynda bolansoň, melleginiň daşyna üç metr çemesi beýiklikde ýukajyk galaýy ýaly zatdan haýat aýlapdyr. Meniň: “Beýle mäkäm haýat salkyn şemalyň geçmegine päsgel bermeyärmí?” diýen sowalyma: “Myhman üste myhman gelip dur. Her gün bolmasa-da, üç günden-ä bir goýun soýulýar, çişlik bişirilýär. Hemmesem köçeden geçene görnüp dur. Il-günüň ýaşaaýyş derejesinem özüň bilýäň. . . ” diýen jogap gaýtaryldy.

Günde-günaşa goýun soýulýanyny ýylda bir gesek hem goýun soýmaýan garyp-gasardan gizlejek bolmak, elbetde, adamçylykdan nyşan. Galplyk bilen gazanylan baýlyk käbir adamyny birneme oýlandyrýar eken. Ýöne men oňa: “Bişýän naharlaryň, çişligiň ysyny haýat bilen saklap bolýarmy?” diýip berläýmeli sowaly welin berip bilmedim.

1997.

Dünýä aç-ýalaňaçdan doluka, özüňi bagtly saýmak ynsapdan daşda durmakdyr.

*

Ýarym gije bulganda,
Gapyny açgan kim bulgaý?
Çit balakny şypbyldadyp,
Törge utgen kim bulgaý?

Ýarym gije bulganda,
Gapyny açgan min bulgaý.
Çit balakny şypbyldadyp,
Törge utgen min bulgaý.

(Hydyr Derýaýewiň tatarça-türkmençe hiňlenmelerinden.)

*

Rus okyjylarynyň özboluşly bur häsiýeti bar. Olar Wadim Kožewnikow, Semýon Babaýewskiý ýaly gazet-žurnallarda eserleri öwlüp arşa çykarylýan, döwlet sylag-serpýalarynyň hemmesini alýan ýazyjylaryň kitaplaryna ullakan ünsem bermän, A. Platonow, W. Dudinsew, Warlam Şalamow ýaly döredijiligi ähli ýerde tankytlanýan ýa-da gadagan edilen ýazyjylaryň eserlerini ürç edip okaýarlar.

*

Hakyda—gutaran ömri uzaltmaga hem ölümiň garşysyna çykmaga edilýän synanyşykdyr.

*

Men türkmen ýazyjylarynyň hem okyjylarynyň düşünje derejesiniň rus ýazyjylarynyň hem okyjylarynyň düşünje derejesi bilen deňeşdirilende, gaty tapawutlanýandygy barada kän gürrüň edýärim-de, rus ýazyjylarynyň diňe 19-njy asyrdaky ýazan kitaplarynyňam sanýetmezdigini nygtamagy unudýaryn. Elbetde, biziň geçen zamanlarda Tolstoý, Dostoýewskiý, Turgenýew, Gonçarow, Griboýedow ýaly prozaçylarymyz bolan bolsa, şu günki okyjylarymyzyň aň-düşünjesi başgarak bolardy.

Şeýle hem fransuz, iňlis, nemes, izpan dillerini kössüz bilýän rus ýazyjylarynyň, terjimeçileriniň gaty kändigi sebäpli, rus edebiýaty dünýä edebiýatynyň ýokary nusgasy bilen şeýlebir baýlaşdy welin, onuň söz bilen aýdyp bahasyna ýeter ýaly däl. Dünýä edebiýatynyň iň gowy eserleriniň diňe 20-nji asyrdaky rus diline terjime edilenlerini, başga iş etmän okap çykmak üçinem ýüzlerçe ýyl ömür gerek bolar. Elbetde, terjime eserleriniň özi-de uly bir mekdep ahyryn. Bizde şol mekdep geçmişde-de bolmandy, häzirem ýok.

*

Meniň institut ýoldaşym, häzir Amerikada ýaşayan özbek ýigidi, terjimeçi Kamron Hakimow birinji kursdan başlap, tä okuwy tamamlançak, özüniň garry enesini gündegünaşa ýatlaýardy, onuň mylaýym hem süýji dilli kempirdigini aýdýardy. Özi-de, şol mahalam 80 töweregi ýaşan garry 12 ýaşyndan şu mahala çenli baş wagty namazyny hem sypdyrman okaýarmyş.

Kamron enesiniň suratyny-da mydama ýanynda göterýärdi. Biz hem kempiriň şekilini hälimi-şindi görýärdik. Şeýlelikde, Kamronyň ak ýüzli, kiçijik enesi bize-de ene ýaly bolup galdy. Daşkentden gelýän hatlarda Kamronyň “dust-ýorlariga-da yssyk salom” gelýärdi. Biz şol garryny görmegiň arzuwundadyk.

Nesibe şeýle bolup, instituty tamamlanymyzdan soňam, Kamron ikimiz SSSR Ýazyjylar soýuzynda, bir kabinetde köp ýyllaryň dowamynda bile işledik.

1968-nji ýylda Daşkent şäherinde dünýä möçberinde örän uly ýygnak geçdi. Edaramyzyň Orta Aziýa degişli jogapkär işgärleriniňem köpüsi ol ýygnaga gatnaşmaly boldy.

Daşkende baran günümüzüň ertesi Kamron meni myhmançylyga çagyrdy. Men “Ahyr onyň garry enesini görmek miýesser etjeg-ow!” diýip begendim. Emma meniň arzuwum hasyl bolmady. Sebäbi biz Daşkende gelenimizden dört-bäş gün ozal şeýle bir waka bolupdyr: Daş-iç girip-çykyp ýören kempir, hasasyny tyrkyldadyp, dul-degşir ýaşayan goňsusy bolan rus aýalynyň öýüne barýar. Kempir ozalam mahal-mahal ol öýe barýar eken. Bu gezek welin Kamronyň enesi rus goňsusynyň et gowrup duran pursatyna gabat gelýär. Bäş-altý dogramçany tarelka çykaryp, goňsusynyň önünde goýan aýal “Kuşayte, apa!” diýýär. Täze hem ýumşajyk et garrynyň agzyna hoş ýakýar. Ol tarelkadaky dogramçalaryň hemmesini iýýär-de, töwir galdyryp, goňsusuna minnetdarlyk bildirýär. . .

Kamronyň kakasy, “Uzbekfilm” kinostudiýasynyň baş redaktory Maruf eke agşamlyk işden dolanýar. Ol saçak başynda ejesi bilen bile oturmaýy halayar eken. Garry ene oglunyň ýanyna gelip otursa-da, nahara elini uzatmaýar, ýap-ýaňy Maşa goňsusynyň bişiren ýumşajyk etinden iýip gaýdandygyny aýdýar.

Düýn rus goňsusynyň doňuz soýanyndan habarly Maruf eke:

—Sen, eje, musulman. Özüňem baş wagt namazyňy yrman okaýaň, oraza tutýaň, Alla hormat goýýaň... Sen ol eti iýmeli däl ekeniň. Ol seniň agzyňa degirmeli zadyňam däl ahyryn—diýýär.

— Maşa gelin “Kuş eti” diýse iýäýdim. Kuş eti bolansoň, ýumşajygam eken. Kän mahal bäre guş etinem iýmändim-de. . .

Ogly oňa rus dilindäki “kuşayte” diýen sözüň “kuş eti” (guş eti) bolmaýandygyny, iýeniniň doňuz etidigini düşündirýär.

Beýle habary eşiden namazhon kempir ak saçlaryny penjeläp:

—Woý, do-ot!—diýip, çirkin gygyrýar-da, öz bolýan otagyna tarap eňýär. —Indi men nusulman bendesiniň gözüne görnüp bilmen!

Guş etidir öýdüp, doňzuň etini iýensoň, özüni kapyra öwrülendirin öýden kempir şondan bäre ýüzüne perde örtüp, otagyny içinden gulplap ýatanmyş. Ol aýak ýoluna-da diňe garaňky düşensoň gidýärmiş.

Men köp ýyllardan bäre ol garryny görmek arzuwunda bolandygymy aýtdym welin, Maruf eke aýalyna tarap ýylgyryp seretdi.

—Uzak ýoldan gelen myhman salamlaşmak isleýär dagy diýseň daş çykmazmyka?

Garrynyň otagyna tarap giden aýal derrewem yzyna dolandy.

—Yryp bildiňmi?—diýip, Maruf eke derrew sowal berdi.

—Ýok—diýip, Kamronyň ejesi başyny ýaýkady. —“Kamron janyň aşnasy. Özi-de türkmen ýigidi. Sizi görmek üçinem ýörite gelipdir” diýsemem: “Türkmenem musulman. Men indi musulmanyň gözüne görnüp bilmen” diýip otыр.

Şeýlelikde, men dostumyň söýgüli enesi bilen salamlaşyp bilmän gaýtdym. Birki ýyl gecensoň, kempir dünýäden ötdi. Kamronyň maňa aýtmagyna görä, ol ölüm ýassygynda aljyrap ýatyrka samrasa-da, şol “guş etini” iýşini hakydasyna getirip, Hudaýdan ötüňç sorap gidipdir.

*

Söýmekden ýigrenmek aňsat.

*

Adama ýagşylyk etmekden lezzet alýan adam gowy adamdyr.

*

Türkmenlerde könedan gelýän, gulaga ýakymly atlar barka, obalara“Ýalkym”, “Dostluk”, “Gyzylmeýdan”, ”Uçgun” daýhan birleşigi “ (Obalarda diňe daýhanlar ýaşaýarmyka?) ýasama hem ýuwan atlary dakmak ýoň boldy. “Gojuk obasy”, “Sazakly oba”, “Çaşdepe obasy” diýen ýaly owadan atlary ulanmaly ahyryn. Ozal Mary sebitlerinde obalara “Çarlakýap”, “Akýap”, “Gowşutbent” diýen ýaly ýerli ýagdaýa kybapdaş atlar dakylar eken.

Kakanyň üstünden geçip, Mara tarap barýarkaň, uly ýoluň sag tarapynda: “Kaka etrap “Ýüzbaşy obasy” diýen owadan ýazgy bar. Nähili oňat!

*

Ýömutlarda Teke, Ärsary, tekelerde Ýömut, ärsarylarda Saryk diýen adam atlary bar. Bu türkmen tireleriniň raýdaşlygynyň şaýady. Türkmen öz iňň iň ýakyny bolan çagasyna Gazak, Gazakbaý, Özbek, Owgan, Arap diýen atlary hem dakýar. Bu hem onuň saýry milletlere hormat goýýandygyny aňladýar.

*

Rahym Esenow jaň etdi. Ol gep arasynda: “30 ýyl mundan ozal Ýazyjylar soýuzynyň başlygy bolup işleýärkäm, sen tarapyny çalsaňam, bir dostumyň gepine gidip, Kakabaý Gurbanmyradowy işden boşatdym. Şol hereketimiň gaty ýalňyş bolandygyna indi düşüňärin. Asyl Kakabaý maňa aýdylyşyndan başga adam eken” diýdi.

Ýalňyşyňa düşünmek gowy zat. Ýöne telek bilen dürs seljerilmeli wagtynda seljerilse, has-da gowy boljak.

09. 02. 2002.

Boris Polewoýyň “Siluýety” diýen kitabynyň ýaryny okap, gapdala taşlamaga mejbur boldum. Köpi gören, dünýäniň ahli ýurtlaryna diýen ýaly aýlanyp çykan adam. Emma onuň susup oturmaly baý materialdan ýazýan zatlary welin içgysgynç. Polewoý hem Kožewnikow, Aleksin ýaly tomluklary kân-de, kitaby ýok awtorlaryň biri bolsa gerek. Onuň mekdep, ýokary okuw programmalarynyň hemmesinde orun berlen, köp dillere (türkmen diline-de) terjime edilen “Hakyky adam hakynda powest” diýen kitaby-da sosrealizmiň içine keýpihon girilip ýazylan kitapdy. Onuň başga kitaplaryny-ha okamok welin, galam ýöredişinden many alsaň-a örän gowşak ýazyjy. Bolsa-da ol ömrüni deputatlyk hem “Zähmet Gahrymany” nyşanlaryny dakynyp geçirdi.

*

Meniň okyjy hökmünde düşünmeýänim üçin beýik şahs beýikliginden peselmez. Ýöne men Alyşir Nowaýy bilen Döwletmämmet Azadynyň eserlerini okap çuň lezzet alyp bilmeýärin.

Käbir eserini türkmen diline terjime edenem bolsam, ady dünýäde äşgär Hemingueý hem meniň üçin şol “tukatlardan”. Emma Hemingueý barada men ýeke däl ekenim. Ol hakda belli rus ýazyjylarynyň käbiriniň aýdanlaryny ýatlaýyn:

Wiktor Astafýew: “Men Hemingueýiň eserleriniň hiç birini-de ahyryna çenli okap bilemok. Ol örän adaty hem gaty sadawar ýazyjy. . . ”

Wladimir Tendryakow: “Amerikan edebiýatynyň “şöhratly klassygy” E. Hemingueý ýazyjy hökmünde mende täsir galdyрмаýar. Oňa Nobel baýragynyň berilmegini bolsa, edebi düşüňjäniň, talabyň derejesiniň juda aşak gaçandygy bilen delillendirip bolar”.

*

Magtymguly adyndaky uniwersitetiň köne professory gabat geldi. Ol şeýle zeýrendi: “Durmuşymyzda näme bolup geçýänine men-ä haýran. Şu günki studentler on-on iki ýyl mundan ozalkylar bilen deňeşdireniňde 5-6-njy klasyň okuwçysy ýaly. Häzirki studentler kitap okamaýarlar. Kurs iş diýip getirýän zatlaryny täzeden ýazmaly. Harp ýalňyşdanam doly. Ertirki kadrlarymyzyň nä derejede boljakdygyny Alla biläýmese, biz-ä biljek däl”.

2004.

Ölümden gorkmasañam, ölümiň gutulgysyzdygyny hakydaňdan çykarmaly däl. Ol pikir seni köp betbagtlykdan, harsydümýälikden, açgözlükden, özüňe, adamlara edäýmegiň ahmal zelesiňden sowa geçirer hem-de berlen ömri arkaýyn, tygşytly ýaşamaga kömek eder.

*

Men özümiň kimdigimi bilmek isleýärin. Emma bolmaýar. Sen nähili adam? Akmakmy, akyllymy, agrasmy, kelpezmi? Iň ýakynlarym, çala tanyşlarym saňa nähili baha berýärkäler? Dostuň-a seniň kemçiligiňi görmän, görse-de, görmedik bolup, ýa-da ol hakda pikir etmän, gowy adam hasaplaýar. Duşmanyňam seniň gowy tarapyňa göz ýumup, görse-de, görmediksirän bolup ýa-da ol hakda pikir hem etmän, erbet adam hasaplaýandyr. Dostuňdanam, duşmanyňdanam obýektiw baha alyp bolmaýan bolsa, hakykaty nädip bilmeli? Garaz, kimdigiňi tanamak aňsat iş däl. Sen ýoldaşlaryňy, ilini tanaýarsyň. Emma özüňe iň ýakyn adam bolan özüňi welin tanamaýarsyň. Özüňe öz berýän bahaňa-da ynanmaýarsyň. Ynanmaly hem däl. “Özüni bilen weli” diýen bir gep bar. Diýmek, weli hem ýok, özüni bilýänem ýok

ZENAN NÄZKLIĞI ýa-da “ÝAGŞY SÖZ...”

Ene-atasy Samarkandyň eteginde ýaşayan kursdaşym Abdylly obasyny görkezmäge çagyrdy. Bag-bakja bürenip oturan arassa kyslag. Öýländen soň Abdylly meni obanyň töweregindäki owadan ýerlere aýlady.

Abdyllynyň kakasynyň traktorçy bolup işleýändigini bilýärdim. Ýöne ogly saryýagyndan mylaýym bolany üçin ony hem şeýleräkdir öýdýärdim. Emma çakym çykmany. Gün ýaşıberende, aňyrdan orta boýly, garaýagyndan gödek bir pyýada peýda boldy welin Abdylly: “Ana, kakamam işden geldi!” diýdi. Men Abdyllynyň kakasyna däl-

de, ejesine çalymdaşdygyna düşündim. Gülçehre apa orta boýly, dolmuşdan ak ýüzli görmegeý aýaldy.

Ahmet ekäniň aýagynda gonjy eplenen kirze ädigi, elinde könelişen gara sumkasy bardy. Egnindäki ýag, gum siňip giden kombinezony ony hasam agras edip görkezýärdi. Ahmet ekäniň ýüzi salykdy, gür gara murtlary aşak sallanyp durdy, ýadawlykdan bolmagy-da ahmal, özi-de keýpsiz görünýärdi. Asyl onuň gap-gara ýüzi ömürboýy ýylgyran ýüze-de meňzemeýärdi.

Adamsynyň gelyänini gören Gülçehre apa, arassa elsüpürgiç bilen suwly taňkany hem bir bölek sabyny alyp oňa tarap ýöneldi.

—Dodolary kelyäptiler! Dodolariniň uzlari kelyäptiler! Dodolary mehnat tortup kelyäptiler! Dodolarini Abdulla jonniň Turkmanistondan kelgen bir oşnasi ham kütüp oturupdy. . .

Aýalynyň näzikden-näzik sesi bilen aýdylan ol sözlerden soň, Ahmet eke birden başga adama öwrüldi. Onuň ýüzüniň galyň hamy ýukalyp, salpy murtlary-da ýokaryk galan ýaly boldy. Gepiň keltesi, goja meňzäp gelyän adam birden ýigitlige aýlandy. . .

Ýakymly söz, zenan näzikligi iň bir gödek adamda-da ýumşaklyk oýarýar eken. “Dädeleri gelyär! Dädeleriniň özleri gelyär! Dädeleri zähmet çekip gelyär! Dädelerine Abdylla janyň Türkmenistandan gelen dosty garaşýar!” Muny diňe “dädä” uly sarpa goýýan, oňa ýürekden garaşýan, ony görenine çyny bilen begenýän aýal aýdyp biler.

Şondan bäri kyrk ýyla basalykly wagt geçnem bolsa, Gülçehre apanyň ýakymly sesi, mylaýym sözleri henizem gulagymdan gidenok.

12. 11. 2001,

1991-nji ýylyň 28-nji fewralynda, Türkmenistanyň ýazyjylarynyň iň soňky gurultaýynyň başlanmagynyň öň ýany, Atamyrat Atabaýew meni zaldan tapyp, Prezidentiň ýanyna barmalydygymy aýtdy. Gurultaý Ministrler Sowetiniň jaýynda geçýärdi. Şonuň üçinem A. Atabaýew meni Prezidentiň ol jaýda kabul etjek otagyna eltdi.

Giň kabinetde Prezidentiň ýeke özi eken. Ol uly stoluň bärisine geçip, biz bilen salamlaşdy. Ol hal-ahwal soraşansoň, A. Atabaýew çykyp gitdi.

Men S. A. Nyýazow bilen şol sapar ilkinji gezek ýüzbe-ýüz bolýardym. Onuň özi-de ýazyjylaryň gurultaýyna gatnaşmak üçin gelen eken. Şonuň üçinem 5-10 minutlyk duşuşykda, ol ikimiziň aramyzda üýtgeşik gep-gürrüň hem bolmady. Meniň netije çykaryşyňa görä, ol meni diňe tanyşmak maksady bilen çagyran bolmalydy. Emma ol duşuşygyň başga-başga many bilenem baglanyşyklydygy soň-soňlar aýan boldy.

Şondan göni bir ýyl geçenden soň, 1992-nji ýylyň 2-nji fewralynda Prezident meni ýene, ýöne bu gezek öz haýyşym boýunça kabul etdi. Ol meni köne tanşy ýaly açyk ýüz bilen garşylady. Ol Türkmenistanyň ykdysadyýeti, onuň ertirki günü hakda esli wagt gürrüň berdi. Şol duşuşykda men onuň çakdanaşa ýatkeş adamdygyna, kellesinde örän kän informasiýa saklaýandygyna göz ýetirdim. Ol gepiniň arasynda: “Biziň halkymyz täzeçe ýaşamaga asla gaýym däl eken—diýdi. —Adamlar täzeçe ýaşayşa başlamagy ýokuş görýärler. Özlerine derek ýolbaşçynyň ýa-da döwletiň oýlanmagyna halys endik edipdirler”.

Prezident gepi aýlap-öwürüp, meniň üstümden getirdi. Ol bir ýyl mundan ozal Türkmenistanyň Howpsuzlyk komitetiniň başlygy general Boýkanyň huzuryna gelip,

ýazyjy Atajan Tagan Moskwada Türkmenistandaky syýasy gurluşyň garşysyna goýlan partiýany açdy diýip habar berendigini ýatlady.

Men oňa:

—Saparmyrat Ataýewiç, partiýa diýilýän zadyň inňe dældigini siz menden gowy bilýärsiňiz. Partiýa döretmek üçin birtopar adam jemlemeli, açylan partiýa resmi ýagdaýda hasaba alynmaly, konstitusion organlar tarapyndan kabul edilip tassyklanmaly. Siz şeýle partiýanyň açylanyny-açylmanyny, öňüňizdäki telefonlaryň haýsysynyň trubkasyny göterseňizem, bir minutyň dowamynda anyklap bilersiňiz. Meniň partiýa döretmändigim hakykat. Galyberse-de, Moskwadaky türkmenler partiýa açan bolsalar, özüm ol partiýanyň agzasy bolmasamam, ol barada in bolmanda, eşiderdim. Men-ä Moskwada türkmenler partiýa açypdyr diýibem eşidemok.

—Menem şeýle pikir edýärin—diýip, çaky Prezident meniň aýdanlarym bilen ylalaşdy—Men generala “Siz beýle maglumaty nireden aldyňyz?” diýen sowal berdim welin, ol “Moskwada biziň öz adamymyz bar. Maglumaty şol iberdi”—diýdi.

Prezident “KGB”-niň “öz adamynyň” adyny açyk aýtdy. Ol adamy men örän oňat tanaýardym. Ol özüni maňa dost hasaplaýardy.

Men Prezidente:

—Özüm-ä beýle habara ynanamok—diýdim—“Ol” adam biz bilen gabatlaşanda-da, öňürti KGB-ä sögüp, ondan soň salamlaşýardy. Onsoň ol nädip generalyň “öz adamy” bolýarka?

—KGB-niň wekilleri şeýdip adamlary gepledýäler-dä!—diýip, Prezident ýylgyrdy.

Şonluk bilenem, Atajan Taganyň “Moskwada açan partiýasynyň gürrüňi” gutardy hasap edildi. Men öz meseläme geçdim.

Meniň Prezidentiň huzuryna barmakdan maksadym Moskwadan Türkmenistana gaýdyp gelmek meselämi maslahatlaşmakdy. Men ýagdaýymy düşündirdim welin S. A. Nyýazow:

—Entek işläbersene şol ýerde!—diýdi. Men oňa 30 ýyldanam gowrak wagt bäri Russiýadadygymy, döredijilik planlarym bilen bärlik aralaşmak isleýändigimi aýdanymda, ol: — Gaýdarça wagtam bolan eken. Ýeri, bolýa-da, gaýtsaň gaýt. Sen bärlik gelip işlemekçimiň?

—Başarsam-a, döwlet gullugynda işlemekçi däl. Ömürem geçip barýar. Diňe döredijilik işi bilen meşgullanmakçy.

—Menden näme haýyşyň bar?

—Ýagşyzadalar Görogla “At (a-at) gerekmi, zürýat?” diýenlerinde, ol-a “At gerek” diýipdir. . .

—Saňa-da at gerekmi?—diýip, belkem, “Türkmenistanyň halk ýazyjysy” diýen at dilenjekdir öýden Prezident gülüp goýberdi.

—Ýok, Saparmyrat Ataýewiç, maňa zat gerek.

—Nähili zat?

—Bir-ä, iki tomluk kitabyňmyň çykmagyna ýardam ediň, ýene hem awa gider ýaly “UAZ” maşynyny beriň!

—Meniň kömekçimiň ýanynda otur-da, iki haýyşyňam arzasyny ýazyp gidäý.

—Arza ýazaýyn welin, ozalam bir köneräk “Niwa” maşynymyň bardygyny hem size aýdyp gideýin. . .

—Ony näme üçin maňa aýdýaň?

—Barybir, özüm aýtmasamam, siz meniň maşynymyň bardygyny bilersiňiz. . .

Dogrudanam, hut şol günň ertesi B. Hudaýnazarow, A. Atabaýew, A. Bugaýew üçüsi huzura baranlarynda, Prezident düýn meni kabul edendigini, maşyn diländigimi aýdypdyr. Şonda huzura baranlaryň biri, desbi-dähil: “Atajan Taganyň ozalam maşyny bardy, ýaşuly” diýip, ony gizlin syr ýaly edip habar beripdir.

Prezident oňa: “Maşynynyň bardygyny Atajanyň özi maňa aýtdy” diýipdir.

Bir hepde geçip-geçmänkä, maňa Prezidentiň öz fondundan “UAZ” maşyny berildi, ýöne kitaply haýyşymdan welin netije çykmady.

1992.

Paradoks: Turşy süýji.

*

Türkmen ýazyjylarynyň 92 ýaşly Çary Aşyrowdan soňky iň ýaşulularynyň biri Atda Durdyýew. Ol 80 ýaşynda. Atda aga agyr ýatyr. Şu gün şahyr Amanmyrat Bugaýew ikiniz ony soramaga bardyk. Segsen ýaşanam bolsa, akly-huşy ýerindäki ýaşuly, öz bolşuna kybapdaş alçak, açyk. Ýagdaýyny ýuwmarlajagam bolanok. “Ömrüň soňunyň şeýle ezýetli boljakdygyny öňünden bilen bolsam, bu jahana gelmezligiň aladasyny ederdim. Uruşda ýaradar bolup, buzly meýdanda urnup ýatyrkamam, gözýaş etmändim welin. . . Elbetde, kişilik däl. Ýöne gözýaş birneme ynjalyk berýär eken. . . Bir hepde bäri hiç zat iýemok. “Hurşum—işdäm” diýen nakylyň manysyna men indi göz ýetirdim. . .”

“Hurşum—işdäm” diýen nakyly men şu gün birinji gezek eşitdim.

15. 01. 2003.

“Injili” ýene bir gezek elime aldym. Elbetde, pygamberleriň hemmesine-de hormat goýýarys. Adamzadyň häzirki ýeten derejesinden garanynda birhiliräk ýaly bolup görünse-de, pygamberler öz döwrüniň çygrynda örän uly işler eden adamlar. Eger-de adaty adamlar bilen deňeşdirilende, hertaraplaýyn artykmaçlygy bolmadyk bolsa, olar pygamberlik derejesine ýetrip bilmezdiler.

Emma ”Injiliň” rus dilindäkisinden birki jümläni terjime edeýin welin, siz oňa üns beriň. Ol sözleri aýdyp gideniň Isa (Iusus) pygamberdigine garamazdan, siz ol aýdylanlara pygamberiňki däl nazaryňyz bilen baha beriň!

1. “Duşmanyňyzy söýüň. Özünüzi ýigrenýänlere ak pata beriň”
2. “Ruhy taýdan garyp adam bagtlydyr”
3. “Siz “Näme iýsemkäm?” diýip, öz janyňyzyň, “Näme geýsemkäm?”-diýip, öz teniňiziň aladasyny etmäň. Guşlara seredip görüň! Olar ekinem ekmeýärler, hasylam ýygnamaýarlar. Olary beýik Atamyz (ýagny, Hydaý. —A. T.) ekleýär. Sen näme şol guşlardan üýtgeşikmi?”

Men ýokarky aýgytlar dogrusynda okyjyny öz tarapyma çekjek bolmaýaryn. Ýöne:

1. Näme üçin duşmanyňy söýmeli. Ýigrenmezlik başga gep. Emma näme üçin duşmanyňy söýmeli? Sen näme üçin onuň öz garşyňa etjek ýaman hereketlerine ak pata bermeli?

2. Hiç zada düşünmän, hiç zadyň parhyna barman ýaşamagyň ýeňil bolmagy ahmaldyr. Ýöne ruhy taýdan garyp bolmaklyk artykmaçlykmyka?

3. Adam, näme üçin öz iýjeginiň, geýjeginiň aladasyny etmeli däl? Guşlar ekin ekmeýär diýip, adamam öz ýaşaýşynyň gamyny iýmän oňup ýörmelimi? Guşlar näme ýaşamak üçin alada etmeýärlermi, zähmet çekmeýärlermi?

Dogry, iki tarapa-da çekilmäge gaýym pikir haýsy tarapa gatyrap çekseň, şol tarapa-da gyşarar. Menem özümiň pes baha bermekde-de, belent baha bermekde-de birneme maksimalistdigimi bilýärim. Şonuň üçinem Isa pygamberiň guşlar hakdaky aýdanlaryny galamdaş ýoldaşym Kakajan Açylowyň teswirleýşini şu ýerde mysal getirmekçi. Ol takmynan şeýle: Artykmaç iýjek bolup, artykmaç geýjek bolup selpäp ýörmeli däl. (Isa pygamber myny edil şeýle däl-de, başgaçarak aýdýar ahyryn. —A. T.) Ýagdaýyňa, berlenine şükür edip ýaşamaly. Ykbalyň, nesibäň bereninden artyk aljak bolup, özüňi gynamaly däl. Pygamber, öz pikirini sada adamlara-da has düşnükli bolar ýaly guşlary mysal getirýär.

Bu mysalda K. Açylowyň çözgüdiniň dogry bolmagy-da ahmal. Ýöne soňky iki aýgytda welin. . .

2002.

Rus edebiýatçylary “Talanta wsegda nado toçit” (“Talanty elmydama ýitiläp durmaly”) diýýärler. Şu gün Antonin Zgoržyň Bethoweniň ömrüne hem döredijiligime bagyşlanan “Ýalňyz özi ykbalyň garşysyna” diýen kitabyňy okadym. Asyl Bethowen heniz harp öwrenmänkä, nota öwrenen eken. Onuň dünýä inip, gulagynyň ilki eşideni saz, gözünüň ilki göreni roýal-u, beýleki saz gurallary. Bethoweniň talanty enesinden doglan badyna taplanyp başlanypdyr. Onsoňam beýik şahslaryň köpüsi, ýoluny saga-çepe sowman, başyndan her hili agyr külpet inse-de, diňe Hudaý beren ukybyny ösdürmek, taplamak bilen meşgullanypdyrlar. Şeýlelikde, olar başarylmajak zady başaryp, boldurylmajak zady boldurypdyrlar.

“Depme kerlik” bilen sazandalygyň bir ýoldan ýöräp bilmejekdigine hemme kişi akyl ýetirýändir. Sebäbi saz gulak bilen—eşitmek bilen diňlenýär hem döredilýär. Emma Bethowen gök gümmürdisiň sesini-de eşitmeýän derejedäki gutarnykly ker bolsa-da sazdan el üzmändir. Onuň şeýle ýagdaýda-da saz döredişi, ony il-günüň, döwletiň sylaýşy hakda oýlanyp, özümüz barada pikir etdim.

Eger 200-300 ýyl mundan ozal türkmenlerde-de 6-7 ýaşly ukyply çagalara dutary, gyjagy, beýleki saz gurallaryny çalmak öwredilip, notadan hem ders berlen bolsa, musulman dini çeperçilik sungatynyň garşysyna göreşmedik bolsa, şeýle hem ýüze çykan talantlaryň döreden eserleri Ýewropa ýurtlaryndaky ýaly döwlet tarapyndan hormatlanyp, medet berlen bolsa. . .

*

Özümiň telim ýüz sahypalyk uly eser ýazmaga ukubymyň ýokdugy üçin şeýle pikir edýän bolmagym-da ahmal welin, mundan bu ýana edebiýatda “Woýna i mir”, “Aýgytly ädim”, “Doganlar” ýaly telim kitapdan ybarat romanlar ýazylmasa gerek.

Sebäbi adam durmuşyna tehnikanyň ornaşmagy, onuň mümkinçilikleriniň artyp gidip barmagy wagty gyssady. Durmuşyň akymynyň tizleşmegi bilen adamyň gabat gelen zada wagt ýitirmäge haýpy gelýär. Bu meselede ýazýanam, okaýanam kybapdaş pikir edýän bolsa gerek. Şonuň üçinem uly romanlar modadan düşer. Häzir Ýewropa

ýurtlarynda 80-90 sahypalyk romanlaryň döreýäni hem şonuň bilen bagly bolmagy ahmaldyr.

31. 12. 2001.

Urşa girip çykan adam uruşdan gorkandygyny söweş gutaranyndan soň bilip galýan bolsa gerek.

*

Şklowskiň, Bondaryewiň, Rasputiniň, Moemiň hem başgalaryň edebiýat, durmuş hakdaky oýlanmalaryny, hatlaryny okasaň, ukybynyň dürli-dürlüdigine garamazdan, ýazyjylaryň köpüsiniň durmuşa garaýşy birmeňzeşräkdigine göz ýetirýärsi

*

Meniň garry enem “Beýgi gör-de, pikir et, pesi gör-de, şükür et” diýen nakyly kän gaýtalaýardy, baş wagt namazyň yzyndanam “Edenňe şükür, Taňrym!” diýýärdi.

Men şol mahal, sekiz çagasy-da bir ýaşaman ýogalan, ölmän adam bolan ýalňyz perzendi-de 31 ýaşynda uruşda wepat bolan, iýmäge, geýmäge zady ýok, köneje gara öýde ýaşayan garry enäniň “Edenňe şükür!” diýip, Hudaýdan razy bolşunyň manysyna düşünmeýärdim. Belkem, ol ýeke oglunuň ojagyndaky oduň öçmejegine, ondan nesil galandygyna şükür edendir. Ýarymaç garry başga nämeden razy bolsun!

Özümi göz önünde tutup, şol nakyl barada oýlanýaryn. Özümden beýgi görüp, pikir edýärin. Hernäçe pikir etsemem, meniň ol beýiklige ýetmäge ukybym ýok ahyryn.

*

Meniň “kitaphanaçym” Kakajan Durdyýewiň baý kitaphanasy bar. Ol şu günem bir topar kitap getirip gitdi. Oleşa, Moem, Boris Bedniý, Şopengauer.

Kakajan diňe meni däl, Atamyrat Atabaýewi-de kitap bilen üpjün edýär. Şu gün Atamyrat maňa jaň edip: “Kakajana “Hak tölemeseň ýa-da hepdede bir gezek myhmançylyga çagyrmasaň, kitaplaryňy okajak däl” diýeli” diýip degişýär.

Umuman, Kakajan Durdyýew köp okaýan, köp işleýän, jepakeş adam.

14. 10. 2003.

Ulumsy, gaharjaň hem garasöýmez awtor okyjynyň göwnünden turar ýaly eser döretmäge ukypsyzdyr öýdýärin. Çünki beýle häsýetli ýazyjy okyjyny adam hökmünde hormatlamagy başarmaz.

*

Başyna düşen masgaraçylykdan hem agyr işden sypmak üçin oňa kömege ýetişen iň ýakyn hossary ölüm boldy.

*

Ol döwlet işinde işlemäge başlamazyndan ozal şahandazdy, oturylyşyklaryň bezegidi, märekemandy. Uzak ýyllaryň dowamynda çinownik bolup işlemegi ony gury agaja çalymdaş edipdir. Onda ne ýaprak bar, ne-de miwe. İçini gurçuk iýen, daşy gaty gury tönňe-dä. Ol adamlar bilen ýylgyryşmagy-da, ýürekden gürrüň edişmegi-de unudypdyr. Indi ol garry adam bolsa-da, çinownikligiň özboluşly tertip-düzgüninden, gülkünç endiginden çykyp bilmeýär. Şeýlelikde, ol ýarym gepde ýüregiňi bilip duran ýakymly garry hem däl. Ol ýöne çinownik.

*

Aýaly Sofýa Andreýewna 13 çaga dogranam bolsa, Lew Tolstoý, umuman, çagany halamandyr.

(T. Afanasýewanyň “Maşgala” diýen
kitabyndan okadym.)

*

Kalp ysnyşygyndan dostluk döreýär.
Akyl ysnyşygyndan hormat döreýär.
Ten ysnyşygyndan höwes döreýär.
Şol üç ysnyşygyň jeminden söýgi döreýär.
(“Şetdaly şahalaryndan”)

Şu gün hormatly ýazyjymyz, türkmen edebiýatynyň ösmegi üçin ägirt uly işler eden Çary Aşyrowy iň soňky ýoluna ugratdyk. Tabydy göterip barýarkak, onuň käbir setirleri kelläme geldi:

Gidere ugur tapman, sümere deşik,
Iýere nan tapman, geýere eşik.
Bız hem nälaç şol baýyňka ugradyk,
Garyplykda suwsuz gül dek guradyk. . .

Çarýar bir sada ýigitdi,
Emma gara eken bagty.
Çagalarny döküp gitdi,
Aýny hossar gerek wagty.

Gep ýumrukdy, laldy diller
Akyl güýç däl, güýç akyldy.
Nähak ýere gyzyl ganlar
Döküldi, dostlar, döküldi. . . .

Nirede sen Nina, ermeni gyzy,
Gezsem taparmykam bütin Soýuzy?

20-nji asyr türkmen edebiýatynyň uly şahyry, öndümlü işläň prozaçysy Çary agamyzdan jyda düşdük.

04. 02. 2003.

“Gamşy gowşak tutsaň, el gyýar” nakyly Hudaýberdi iňan: “Gamşy gowşak gyssaň gol gyýar” diýip aýdýardy. Ol has gowy ýaly. Sebäbi, nakylyň hemme sözleriniň baş harpy “g”-dan (assonans) başlanýar.

*

Özüňi söýmeýäni-de söýmek ýakymly.

*

30-40 ýyl mundan ozal türkmen obalarynda özüňe “Gowy ýigit” diýdirmek örän kyndy. Onuň onçakly ýeňil bolmadyk şertleri bardy. Arak-şerap içmek hakda-ha gürrüňem

ýokdy welin, gowy ýigit ene-ata sarpa goýmalydy, öňünden çykan tanş-u-nätanyş uly adama salam bermelidi, odun, ot ýygmalıdy, garry atasyny ýadatmajak bolup, säher turup, mal-gara seretmelidi, işden gaçmaly däl, gojalary, mekdep mugallymlaryny has-da hormatlamalydy, olaryň öwüt-ündewlerini kabul edip, bir aýdanlaryny iki gezek gaýtalatmaly däl, ogurlyk-jümrüligiň golaýynda görünmeli däl, çilimden, nasdan arassa bolmalydy. . .

Indi nähili? Indi obada özüňe “Gowy ýigit” diýdirmegiň ýekeje şerti bar. Ol hem geroin çekmezlik. Şonda-da obadaky gowy ýigitleriň sanyny barmak basyp hasaplaýmaly. 1991.

Akylly adama akyllylygy zerarly howp abanyp biler. Emma akmak beýle howpdan azatdyr.

*

Eli egrilik, galplyk kelläňe gelmejek hile bilenem ýüze çykýar eken. Meniň ozal ministr bolup işläň bir ýoldaşym, pensiýa çykanyndan soň, hojalygynyň bazarlyk aladasyny hem özi edip başlady. Bazarda bolsa, kartoşka alsaňam, sogan alsaňam, kem çekip berýärler. Şonuň üçinem ozalky ministr jübä salaýmaly el terezisini satyn aldy. Şeýlelikde, ol bazardan zat alsa, öz terezisi bilenem ölçeýärdi. Ol galp satyjylary ýeňýändigini üçin biziň ýanymyzda öwürmäge başlady: “Men siz ýaly däl. Akmak nepkeşlere özümi oýnadyp ýöremok”. Ýöne ol bize maryly nepkeşlerden utulyşyny hem gürrüň berdi.

Bir gezek meniň şol ýoldaşym täze alan “Jip” maşynyna atlanyp, Aşgabatdan Mara, öz dogduk obasyna gidýär. Ol Hanhowuz suw howdanynyň golaýynda, akar ýabyň gyrasynda balyk satýan ýigitleriň ýanynda maşynyny saklaýar-da, ýalpak suwdaky ýüp bilen daňylgy balyklaryň iň ulusyny saýlaýar. Balyk 7 kg. çykýar. Alyjy, terezisi hem mydama ýanynda bolansoň, “barlag çekimini” edýär. Terezi 7 kg. 200 gramy görkezýär. “Marylylar aşgabatlylardan ynsaply eken” diýip içini gepden ýoldaşym, maşynyň gapysyny açýar-da (özi elini hapalamajak bolup) “Şu ýere taşlaý, inim!” diýýär. Emma balyk ýigidiň elinden sypýar-da, ýere gaçýar. “Wah. elimden sypdy-da!—diýip, balyk satýan ýigit ahmyr edýär. —Ýekeje minut garaş, agam. Men myny ýuwaýyn, ýogsam maşynyňy hapalar”. Ýaba tarap ylgan ýigit hapalanan balygy derrew ýuwup gelýär. “Jip” Mara tarap ugraýar.

Obadaky öýüne ýeten ýoldaşym balygy maşyndan çykaran wagty, kalbyna münkürlük aralaşyp, ony ýañadandan çekip görýär. Hanhowuzdaky 7 kg. çykan balyk bir sagatdan soň oba gelýänçä, gaty “horlanan” eken. Tereziniň görkezijisi 5 kg. 100 grama-da ýetmän durýar.

Şondan soň meniň ýoldaşym satyjynyň balygy elinden tötänden gaçyrmandygyna, “hapalanan” harydyny ýuwmak bahasyny bilen gidip, daňylgy duran balyklaryň kiçirägi bilen çalşypandygyna göz ýetirýär.

1998.

TÜRKMENLER HAKYND AÝDYLAN JANA ÝAKYMSYZ SÖZLER

Men ki türkmen içre gezdim, hiç musulman görmedim,
Käfirstanlar içinde haýry-yhsanyň nedir!?

(Nesimi.)

Türkmenleriň açgözlüginini bilýän Hywa hany sarygyň gulagyny kesip getirene
baş tylla, kellesini alyp gelene 10 tylla wada berýär.

(A. Samoýlowiç, “Töre baýyň gürrüňinden.)

Dogan dogandan ogurlaýar welin, türkmenler ogurlyk edýärler.

(g-de Blok wil.)

Siz Angliýa bilen birleşmek isleýärsiňiz welin, Angliýanyň siz ýaly ogrular bilen il
bolmak islejekdigi ýa-da islemejekdigi barada oýlanmaýarsyňyz.

Ruslaryň birnäçe gezek duýduryş berendiklerine garamazdan, Ahal tekeleri olaryň
Hywadan gelýän ýa-da Hywa barýan söwda kerwenlerini talamaklaryny, serhedine
çozmaklygy bes etmediler. Şol hem Gökdepe gyrgynçylygynyň ilkinji sebäbi boldy.
Alamançylygyňyzy, talaňçylygyňyzy bes etmeseňiz, Ahalyň üstünden inen bela siziňem
depäňizden iner. . .

(O. Donoweniň 1881-nji ýylda Mary hanlaryna ýüzlenmesinden.

— — — — —
Ini-boýy bir metr çemesi sungat eserini 600000 (alty ýüz müň) dollara satyn alan
adam özüni gaty düşünjeli, eden söwdasynda-da utan, bagtyýar hasaplaýar. 600000000
(alty ýüz million) başga dünýäli adam bolsa, agaç ýaly hasyl bermeýän, mal ýaly et-süýt
bermeýän jansyz surata şonça pul töläni barypýatan akmak hasaplaýar.

Eýsem, “Köpün ugry hanja bolsa, senem şonja” diýen nakyl dogrumyka?

*

Adam dünýä inende, enesine çekip-çydardan agyr yza berip dogulýar, dünýäden
gaýdanda bolsa, enesine çekdiren yzasy ýaly yzany özi hem çekmeli bolýar. Ömrün
başlanyşy hem yza, gutaryşy hem. Iki yzanyň arasyndaky ýaşaýyş hem ondan enaýy däl.
Hany many?

*

Akademik Žukowyň “Ymam Homeýni”, Benazir Bhutdanyň “Gündogaryň gyzy”
kiraplaryny okadym. Şahs bolup ýetişmek üçin her bir adama tebigy talantyň zerurdygy,
elbetde, öz-özünden düşnükli. Emma örän “galmagally” şahsy, köplenç, aň-düşünjesi
onçakly ýokary bolmadyk köçe märekesiniň döredýändigine ýene bir gezek göz ýetirdim.

2003.

Talantyňa kybapdaş däl öwgä mynasyp bolanyňdan talantyňa mynasyp, hakyky
öwgä mynasyp bolmazlyk gowudyr. Sebäbi öwgi her niçik asyly adamyny-da birneme
azdyrýar, rahatlandyryýar, durmuş önündäki jogapkärçiligini peseldýär.

*

Gören zadyňa çakdan aşa geň galmak —oňa düşünmezligiň alamaty.

*

Samsyk her gün samsyklasa-da, oňa üns berilmeýär. Akyllynyň welin ýeke gezek eden samsyklygy ömrüboýy maňlaýynda gara tagma bolup saklanýar.

*

Paradoks: “Aýylganç gowy”. Gowy zat nädip aýylganç bolýarka? “Aýylganç” bilen “gowy” biri-birine gapma-garşy düşünje dälmi? Nahara-da “bal ýaly” diýilýär.

Nahar bal ýaly bolsa “aýylganç erbet” bolar ahyryn. Nahar “süýji” hem bolsa, “bal ýaly” diýilmän, “tagamly” diýilýär.

*

Nazar Gullaýew jaň etdi. Kompartiýanyň baýry işgäri Juma Köýnekow 81 ýaşynyň içinde dünýäden ötüpdir. Şol sebäpli bolan bir waka ýadyma düşdi.

Žurnalist Ýazmyrat Belliýew instituty tamamlap, Çärjewiň “Lenin ýoly” oblast gazýetine işe durýar. Ol işe başlan günü stolunyň üstünde duran telefon ilkinji gezek jyrlaýar. Jaň edýän adam “Redaksiýamy?” diýip soramak ýok, salam-helik ýok:

—Kim bi?—diýip, haýbatly gepleýär.

Ýazmyrat hem şol äheň bilen:

—Belliýew—diýip, öz familiýasyny aýdýar.

—Türkmende beýle familiýa bolmaz!—diýip, jaň eden trubkany taşlaýar.

Az salymdan tejefon ýene jyrlaýar. Ýene şol öňki jaň eden adam:

—Kim bi?—diýýär.

Ýazmyrat hem jaň edýäniňki ýaly haýbatly ses bilen:

—Sen kim bolmaly?—diýýär.

—Men Köýnekow.

—Türkmende beýle familiýa bolmaz!—diýip, tekepbir ýaş žurnalist hem trubkany taşlaýar.

Kän mahal geçmänkä, baş redaktor Ýazmyrady ýanyna çagyryýar.

—Sen, inim, işe başlan badyňa biziň günümüzizi bulaşdyrjak bolma. Ýaňy kim bilen gepleşeniňi bilýäňmi?

—Aý, köýnek diýdimi, balak diýdimi, biri-hä haýbat bilen jaň etdi. Familiýamy aýtdym welin, “Türkmende beýle familiýa bolmaz”- diýip, trubkany taşlady. Ikinji gezek jaň edende, menem onuň familiýasyny sorap, edil özüniňki ýaly jogap berdim. Başga zat bolanok, ýaşuly.

—Saňa jaň eden ýoldaş Köýnekow ahyryn. Ol Çärjew obkomynyň Birinji sekretary. Ol adamlar näme diýse-de, ýuwutmaly bolarsyň. Indiki gezek ägä bolawergin!

2003.

28-nji maýdan 16-njy iýuna çenli Murgapda — obada boldum, toý, pata-töwirlerе gatnaşdym. Öňki-öňkülik diýen ýaly. Yza gaýdyşlyk bar, öňe gidişlik ýok. Obada eýe ýok ýaly. Hemişeler ýollar, köçeler, köprülere göz-gulak bolunýardy, çukanaklara birki pil asfalt taşlap, her hal, tekizlenerdi. Indi adamlar, birhili, dünýäden doýan ýaly. Obalarda yslam güýjap ugrapdyr. Dine uýulsa, diniň gowy düzgünlerii berjaý edilse, ogurlyk-jümrülik bolmaýmaly welin, tersine. Poçtalýon diýen wezipe ýatyrylypdyr. Bu bolsa ilatyň

gazet-žurnallara ýazylmaýandygyna, hiç kimiň hiç zat okamaýandygyna şaýatlyk edýär. Bir zada üns berdim. Meniň heniz 25 hem ýaşamadyk birki sany garyndaşym uzyn don geýip, namaz okaýar. Olar orta mekdebi gutaranam bolsalar, ýalňyş goýbermän, salam haty hem ýazyp bilmeýärler. Olar özlerini dine düşüňän adam hasap edýärler. Emma kuranyň “Yhlas” (“Kulhualla”) süresiniň manysyny sorasaňam bilmeýärler. Bir zadyň manysyna düşüňmän, oňa uýmak sowatsyzlygyň nyşany dälmi?

Häzir türkmeniň barýan ýoly Orta asyra eltýän ýol. Ol ýoldan gitmek bilen kimiň utýandygyna düşüňmeýärin. Ilatyň medeni, aň derejesini yza tesdirmekden kime peýda barka?

2003.

Portugal ýazyjysy Paule Koelonyň dünýäniň 140 diline terjime edilen “Alhimik” diýen kitabyny Kiýew şäherine komandirowka gidip gelen dostum Kakajan Açylowyň kömegi bilen ele saldym. Kakajan ony 6 dollara satyn alypdyr. Ady dünýä ýaýran awtoryň nä derejede ýazyandygyny bilmek üçin, ähli işimi taşlap, kitaby okap başladym. Häzir 90 sahypa ýetdim. Enteg-ä üýtgeşik ussatlyk göremok.

06. 07. 2003.

1998-nji ýylda Tatýana Leşenko-Suhomlinskaýanyň “Dolgoýe buduşşeye” diýen kitabynyň soňky sahypasyna: “Bu kitabyň awtory biz ýaly erkekden müň esse erkek aýal” diýip belläpdirin. 2003-nji ýylda ol kitaby menden alyp okan Orazguly Annaýew: “Atam, menem seniň pikiriňe goşulyp, eden belligiň yzyna öz golumy çekdim” diýip ýazypdyr.

*

“Garagum” žurnalynyň bir sany elime düşdi. Onuň nä derejededigini aýdar ýaly gep-de ýok, söz-de. Diňe ýaňsyly ýylgyryp ýapaýmalysy galýar.

2004.

Köp okadygyňça, düşüňjäh giňedigçe, düşüňmeýän zadyň köpelyär, ýaşamak kynlaşýar.

*

Işan-mollalar, iň bolmanda 16-17 ýaşly ýigitleriň jynzasyna üç minyt duranlary üçin beri pul almasalar, men olara has-da uly sarpa goýardym.

*

Talantly eser ýazyp bilmeýäniňe düşüňmek hatda talantsyz eser ýazmagyňa-da päsgel berýär.

*

Ýaşayyşyň öz adyl kanunlary adamlar tarapyndan doly berjaý edilen bolsa, dowzahy, uçmany, o dünýäni oýlap tapmazdylar.

TÜRKMENLER TARAPYNDAN DÖREDILEN BIRHILIRÄK,
ÝÖNE, ÝITIP GIDÄÝMEÝÄN NAKYLLAR:

“Giýewiňi alamana atar, gelse-de, peýdaň, gelmese-de”.
“Aşy ýok oraza tutar, işi ýok namaz okar”.
“Pulum bolsa, mollany metjitde oýnardym”.
“Hudaýa-da ynansaň ynan welin, eşegiňem berkje duşa”.
“Nahary bissimilla gutardy”.
“Öýünde öýlänligi ýok, oglunyň adyna Allaýar dakar”.
“Aklyň bolsa jan çekme janyňdan özge jana”.
“Lolynyň eşegini suwar, hakyny al”.
“Köpüň gargyşy köp ýaşadar”.

*

Akmaklar, banditler hakda-da oýlanmaly. Ýöne alymlary ýatdan çykarmaly däl. Çünki dünýäniň ykbaly şolaryň elinde.

*

Paule Koelonyň “Bäşinji dag” romanyny hem okadym. Belki-de men beýle eseriň okyjysy dälde. Ýogsam ýazmaklaryna görä, Koelon häzirki zamanda iň köp okyjyly ýazyjymyşyn.

Gahrymana atylan peýkam uçup barýarka egrelse, ölen gahryman dirilse—bu ertekä barýar. Real çeper eser—roman, powest, hekaýada hakyky durmuşdan aýagyny üzýän wakalar bolubarse, men beýle eserleri goldamaýaryn. Beýtjek bolsaň, eseri erteki, fantaziýa görnüşinde ýazmaly.

10. 2003.

Gatybir akyllý dældigiňe göz ýetirmek üçin akyllý kitaplary köp okamaly. Biz akylsyz däl bolsak gerek. Sebäbi, akylsyz däldigimize ynanmak üçin kitaby az okaýarys.

*

“Men şu wagta çenli ýazan eserlerimiň 70-75 prosentini hiç mahal okyja ýetmez ýaly edip ýoklap bilsem, soň-soňlar, “Öz döwrüniň birneme ukyply ýazyjysy” diýen baha mynasyp bolsamam bolardym.” Gündeligimden meniň şeýle kesgitlemämi okan dostlarymyň biri elýazmanyň gapdalyna: “Eger sen şu mahala çenli ýazanlaryňy 75-däl, 100-% ýok edip bilseň-ä dünýä belli ýazyjy hem bolardyň” diýip bellik edipdir

2004.

Soňky wagtlarda bizde goşgy däl goşgy ýazýan şahyr däl şahyr çakdan köpeldi welin, eliňden gelmeýän zady döretjek bolmakdan näme lezzet barka?

2005.

Tas bir ýyl bäri hiç zat ýazyлмаýar. Ýazyлмаly, ýazmak isleýän zadym sanardan kän. Emma ýazyлмаýar. Bu meniň üçin erbetlik bolsa-da, okyjy üçin oňatlyk bolmagy-da mümkindir.

*

Kimde-kim öz çagasynyň ýaranjaň, ýeňilkelle, öwünjeň bolup ýetişmegini islese, türkmen ýazyjylary tarapyndan soňky on ýylda ýazylan eserleri okamaga mejbur edäýmeli.

2005.

Şu gün Tirkış Jumageldiýew bilen telefonda gepleşdim. Ol meni adamlary tanamaýanym, hemmeleriň kalby päkdir öýdýänligim üçin, delil baryny getirip, gaty tankytlady. Hatda ol “Seniň bu bolşuň samsyklyga golaýlaýar” hem diýdi.

Umuman, Tirkışiň tankydyňyň jany bar. Şu mahala çenli tanyşlarymdan näme ýamanlyk gören bolsam, olary ak ýürekli diýip ynanmagym sebäp boldy.

*

Artist hem režissýor Çary Mommadow bilen awtobusa mündük. Düşjek düşüp, münjekler münüp başlanda iki sany adam girip gelýänleri itekleşdirip, gapa tarap ýöneldi. Olar tä awtobus ugramakçy bolýança orunlarynda oturypdylar.

Çary Mommadow artistiň dury hem ýiti sesi bilen awtobusy doldurup gygyrdy:

—Bu milletiň haýwandygyny görýäňmi! Oturyp-oturyp, awtobus ugramakçy bolanda, gapa tarap eňýäler. Awtobus durmanka düşmäge häzirlenmelidigine, münýänlere azar bermeli dældigine akyl ýetirmek üçin ýokary okuw jaýynyň diplomy gerek däl ahyryn. Ony haýwanam bilýär-ä. . .

Çary gödegräk aýdanam bolsa, aýdany hakykatdy. Belki, şonuň üçindir, hiç kim oňa garşy çykmady.

3. 07. 2003.

Başga milletleriň ýazyjylarynyň eserlerinde bezelen kaşan otag suratlandyrylanda, “Diwarynda ajaýyp hytaý halysy” ýa-da “pars halysy asylgydy” diýen jümlä kän ýerde gabat gelýärdim. Şu gün rus edebiýatynyň klassygy Kupriniň “Granatowyý braslet” (“Gyrmyzy bilezik”) powestiniň 43-nji sahypasynda: “Şirokiý diwan pokrytyý tekinskim kowrom” diýen sözlere gabat gelip begendim.

1978.

Absolýut päk ýa-da absolýut päk däl adam bolmaýar. Iň pägiň kalbynda-da erbetlik, iň päk däliň kalbynda-da gowulyk bolmaly. Päkligiň hem päk dälligiň bilinmegi her kimiň kalbyndaky päkligiň, päk dälligiň daşyna çykmak derejesine bagly. Şeýle hem turuwbaşdan päklik ýoluna düşen adam päk dällik görkezmekden saklanýar. Päk dällik ýoluna düşen adam bolsa päk dälliginiň daşyna çykmagyndan utanmaýar. Şeýlelikde, iki tarapyňam uýgunlaşan endigi ýaşamagy, ösmegi dowam etdirýär.

*

“Şükür etmeli. Şükür bilen ýaşamaly”. Dogry. Ýöne “şüküriň” seni terkidünýälik derejesine çenli aşak düşürmegi bilenem ylalaşmaly däl. “Şüküriň” ýanyndan öz aladaňy hem etmeli. Häzirkiňden ýokarrakdaky ýaşayyş derejesine ýeteniňden soňam “şükür” edip bolar ahyryn.

*

Moskwanyň, Sankt-Peterburgyň, Berliniň, Parižiň, Budapeştiň, Londonyň kitaphanalaryna girip çykanyňdan soň: “Saňa kitap ýazan bolup ýörmek derkarmyka?” diýen sowal kalbyňy gurşap alýar. Emma şonda-da, käte odur-budur ýazan bolýarsyň. Adam pahyr berlen ömrüni haýsydyr bir zada güýmenip geçirmeli-dä.

*

Ýagşy-ýaman hadysanyň başyna düşmeginiň wagtyňy diňe adamynyň özi tizleşdirýär.

*

Köpçülikde emeli ýol bilen medeniýetlilik görkezmäge çalyşmasaňam, emeli ýol bilenem bolsa medeniýetsizlik görkezmezlige çalyşmaly.

*

Meniň “Ýekegöz” atly heniz çap bolmadyk hekaýamyň golýazmasyny bir-birinden bihabar okan iki ýoldaşymyň ikisi-de, edil dilleşen ýaly: “Çaganyň ýeke göz bolup dogulmagy mümkin zat däl” diýdi. Emma “Moýa semýa” gazýetiniň 2003-nji ýyldaky 23-nji sanynda şeýle geň habar çap edilipdir: “Nepalda 4 gözli, 2 agyzly, 2 burunly gyrgyzagaz dünýä indi. Onuň 24 ýaşly ejesi Şamwaýaty Çaudhariniň aýtmagyna görä, “Çaga özüni oňat duýýar. Gözleriniň hemmesi bilenem görýär, agyzlarynyň ikisi bilenem süýt emip bilýär”.

Diýmek, meniň fantaziýa meňzedip döreden obrazym hakyky durmuşda bolmajak waka däl eken.

12. 07. 2003.

Türkmen taryhynda ilkinji uly söweşde ajaýyp ýeňiş nusgasy görkezilip, tekeler 22. 000 serbazdan ybarat gajar goşunlaryny ýeňeninden soň olja alnan 33 sany sary topy Gowşut hanyň buýrugy bilen Hangeçen şäherinde, Murgabyň boýunda halk gahrymançylygynyň şaýady hökmünde hatarlap goýýarlar. Ol toplar 20-nji asyryň kyrkynjy ýyllaryna çenli hem bar eken. Emma olaryň hemmesi bir gijede gürüm-jürüm bolýar. Olaryň ykbalyny yzarlap meniň dörüşdiren materiallarym hiç hili netije bermedi. Diýmek, ol iş örän gizlinlikde amala aşyrylypdyr. Meniň çak edişime görä, gymmatbaha metaldan guýlup ýasalan ol sary toplar Russiýanyň polat erediji zawodlarynyň birine eltilip düşürilen bolmaly. Elbetde, bu ýagdaý türkmen halkynyň taryhyny äsgermezlik, şol toplary ele salmak üçin janlaryny gurban eden il ogullarynyň ruhlaryny depelemek bolýar.

2002.

Belli türk taryhçysy doktor Mehmet Saraýyň “Türkmenler imperializm zamanynda” dýen ylmy işinde bellemegine görä, rus generaly Komarow türkmen serkerdesi Gowşut hana “Beýik Gowşut han” diýip, baha berýär. Garşydaşyndan şeýle baha almagy, elbetde, Gowşut hanyň öz döwründe aýratyn tapawutlanan harby ýolbaşçy bolandygyna güwä geçýär.

*

Adamlaryň birek-birege hakykaty aýdyp bilmezligi jemgyýetiň ösmegine päsgel berýär.

*

Ýurduň raýatlarynyň hemmesini kanagatlandyryjak demokratiýa döredip bolmaz. Sebäbi, ýurtda ýeke däl, millionlarça adam ýaşaýar. Olaryňam her haýsy bir dünýä, her kimiňem özbaşdak dünýagaraýşy bar. Demokratýa diýilýän zady her adam özündäki demokratik düşüňjaniň terezisi bilen ölçeýär, şony hem bolaymaly kanun diýip hasap edýär. Mysal üçin, häzir Aşgabatdan Mara çenli maşynly gitseň, ýolda 7-8 ýerde maşynyňy, dokumentleriňi barlaýarlar. Emma käbir adam ony örän ýokuş görýär. Hatda

“Ýurdy türmä dönderdiler. Ýoldan arkaýyn ýörejek gümanyň ýok. Her adimde saklap durlar” diýýänlerem bar. Men “öz demokratiýamyň” çäginde ol meselä başgaça garaýaryn. Men oňa tertip-düzgüni saklamak diýip baha berýärim. Ine, meni Aşgabat —Mary ýolunda her gezek saklanlarynda ýolpolis ýaş ýigit edep bilen ýanyma gelýär-de, hormat bilen salam berýär, “Sag-aman gelýäňizmi?” diýýär. Maşyn gurat, dokumentlerim düzüw, neşe ýok, kiçijik çakgymdan gaýry ýaragymam ýok. “Ýaşuly, ýöräberiş. Sag-aman baryň!”. Şoňa men demokratiýanyň çäginin daralmagy diýip düşünmelimi? Şeýle ýagdaýdan närazy bolýan adamlaryň özlerinde bir “emma” bardyr. Ýogsam, maşynyň dokumentlerini barlanany üçin, düzgünden çykyp, maşyny ýokary tizlikde süreniň sebäpli duýdurýş bereni ýa-da jerime salany sebäpli sen ýolpolisden nägile bolmalymy? Eger ýolda ýolpolisler bolmasa, käbir özüni hemmeden artykmaç hasaplaýan ýenilkelleleriň etjek hereketlerini men etmänkäler bilýärim.

Ýene bir epizod. Kakada meni ýolpolis saklady, dokumentleri, maşynyň el tormozyny barlady. Düzüw. ”Ýaşuly, apteçkaňyz barmydyr?”. “Bar. Görkezeýinmi?” “Hökman däl. Ynanýan”. “Ýangyn söndürýän abzal barmy?”. “Şol-a ýok, inim”. “Onda men siziň tehpasportyňyza bellik edeýin welin, ony ediniň!”. “Sen, gadyrdan, ony tehpasporta belläp durma. Ol meniň öz bähbidim. Maşyn ýansa, öz maşynymy özüm söndürmäge synanyşmaly bolaryn. Ony hökman alaryn”. “Bolýar, Gidiberiş!”

Hut şol günün ertesi men ýangyn söndüriji abzaly satyn aldym. . . Men näme üçin nägile bolmaly? Ýolpolis öz aladasyny etmeýär ahyryn.

Şeýlelikde, öňürti demokratiýa diýilýän zadyň adyl talaplaryny özüň berjaý edeniňden soň, onuň “çägin” ölçeje bolmaly.

*

Lihtenbergiň “Aforizmler” diýen kitabyňy uly lezzet bilen gaýtadan okadym. Ajaýyp filosof! Onuň: “Özüni bakylaşdyrmak maksady bilen ýadygärlik küýseýän ýazyjy ýadygärlige mynasyp däldir”--diýen sözleriniň özi nämä degmeýär!

*

Goşgularyny 20-nji asyr türkmen poeziasynyň ajaýyp nusgasy hasaplap, sarpa goýýan şahyrym Nobatguly Rejebow soňky ýyllarda ýazan çap bolmadyk hekaýalarymyň, powestlerimiň 6-7 sanysyny okap, ýazmaça jogap iberipdir. Men şol jogaby, awtorynyň rugsat bermegi bilen gündeligime goşýaryn.

“Atajan, salam!

Hekaýalaryňa ýazmaça jogap berýänimi geňleme. Sen ker ahyryn. Ker bilenem “swýatoý” gürrüň edip bolmaýar. Ker bilen bir sagat gürleşseň, bir günlük gün bolýarsyň. Sypaýyçylygy aradan aýryp aýtsam, seniň bilen gygyryşyp gepleşmeli, gygyryşyp gepleşmäge bolsa mende mydar ýok.

Hekaýalaryňy gowy gördüm. Gowy hekaýalar. Ömrüni roman ýazyp, ýazyjynyň adyny mynasyp däl halyna göterip ýörenler ýazsyn-da şular ýaly hekaýalary! Umuman, türkmeniň in gowy hekaýalary! Men türkmen hekaýalaryny okap ýören, çynymy aýdyp bilýän adam hökmünde sözümiň yzynda durup hem biljek. Ajaýyp hekaýalar! Halk beýle hekaýalary hezil edip okar.

Eger meniň şahsy pikirim gyzyklandyryň bolsa, onam aýdaýyn: hekaýalary halamadym. Sebäbi sen “moskowskiý rozliwdäki” türkmen ahyryn! Sen ozal genial

hekaýalaryň birnäçesini döreden ýazyjy ahyryn. Emma bu hekaýalaryň köpüsinden 70-nji ýyllaryň ysy gelip dur. . . ”

Şu ýerde men Nobatguly Rejebowyň hatynyň arasyny bölmek isleýärim. Sebäbi men “pylanyň ýyly” diýen pikiriň manysyna doly düşünmeýärim. 70-nji ýyllaryň adamlarynyň şu günün adamlaryndan näme parhy bar? Olaryň ylmy, medeniýeti arşa göterilip, akmaklar akyllý boldularmyka? Bu iki ortada näme üýtgedi? Başgaça geplemek, töwerege başgaça seretmek, agraslanmak, ýeňleslenlek, oturup-turmak, pikirlenmek, adamlaryň gatnaşygy üýtgedimi? Türkmeniň psihologiýasynda näme özgerişlik bolup geçdi? Begenç, gynanç, şatlyk, gaýgy, dogulmak, ölmek, söýmek, ýigrenmek şol bir boluşda dowam edip gelýär. Çehowyň 19-njy asyrdaky ýazan hekaýaryndan näme üçin “başgaça ys” gözlenmeýär? Meniň pikirimçe haýsy döwürde, haýsy waka (tehniki ösüş, goşmasak) hakda ýazylsa-da, gowy eser, eger ol adam gatnaşyklary hakynda ýazylan bolsa, köp ýyllardan soňam “yslanmajak” ýaly.

Eser diňe iki hili—gowy hem erbet bolup biler. A. Atabaýewiň 25 ýyl mundan ozal ýazan “Horasanyň durnasy”, G. Ezizowyň 35 ýyl mundan ozal ýazan “Otuzynjy ýyllaň goşgulary”, Ata Atajanowyň 40 ýyl mundan ozal ýazan “Açylynda alça güli”, Berdi Kerbabaýewiň 50 ýyl mundan ozal ýazan “Deňiz bilen hoşlaşyk” diýen goşgularyna nädip köne ýa-da geçen zamanyň ysna ýugrulan diýip bolar? Ol eserler şu günem täsin, eger türkmen dili ýitip gitmese, ýene 50 ýyldanam “tagamyny” ýitirmez. Çünki olarda başda, ýazylan wagtynda sepilen ýeke ys bar, ol-da poeziýanyň, gowulugyň, ýiti senetkärliğin, şahyranaslygyň ysy.

Türkmen prozasy barada aýtsamam, N. Saryhanowyň “Şükür bagşysy”, Beki Seýtakowyň “Derýadasy”, Bekge Pürliýewiň “Söýgi mukamy”, Arap Gurbanowyň “Gülnary”, Sapargeldi Annasähedowyň “Göroglynyň gözlegindesi” Tirkış Jumageldiýewiň “Başagaýy” ýakyn onýyllyklarda “ulanyşdan” galar öýtmeýärim.

Şahyryň hatyny dowam edýärim:

“Gahrymanlaryň 70-nji ýyllardaky Gojuk obasynyň gahrymanlary, hörpüňem. Ýa sen 70-nji ýyllarda galypsyň ýa-da Gojuk obasy galypdyr. “Bugdaýreňk gyz” gowy hekaýa. “Ahyrzaman” gowy hekaýa. Emma nämendir bir zat ýetenok. Sebäbi döwür üýtgedi—şol döwürden dadyp göresin gelýär.

Men hem kösenýän. Näme ýazsamam, şol ozalky ýazan zatlarymdan daşa gidip bilemok. Sende-de ýeýle, gardaşym. Ýa ösmeli ýa-da ösmek başartmasa-da yza ösmeli (??—A. T.). Ýöne näme etmelidigini welin öwredip biljek däl. Eto stranno! Men döwür diýip ruhubelentligi göz önünde tutamok. SSSR ýykylýp gözümüz açyldy, haýwanat bagyndan daş çykdyk, dünýäni reallygynda gördük. Gahrymanlarymyz, obamyz Gojuk welin öňki. Ýa men ýalňyşýanmy? (Ýalňyşýar hasap edýärim. —A. T.)

“Halanmaýan adam” hekaýany halamadym. Hekaýa ýalan, durmuşy däl. Redaksiýarda beýle adamlaryň ýekejesem ýok. Sen türkmen redaksiýalaryny bileňok. Ýöne obraz gowy. Gowy tip. Kärini üýtgedip, başga ýerde ýaşatsaň, işletseň, gowy hekaýa bolar. Emma redaksiýa diýip, men ýalylary ynandyryp bilmersiň.

“Süýji kekre”—genial jümle. Hekaýa welin 70-nji ýylyňky. “Ýekegöz” hekaýaňam şeýle.

Atajan, men segseninji ýyllarda çagalar keselini öwrendim. Altmyş sahypalyk ullaň makala ýazdym. “Sowet edebiýatyna”. Şonda men debil, halys debil çagalary

gördüm. Ondan bəri nje ýyllar geçdi, şindem göz önünden gidenok. Elhenç! Beýle çagalar saklanýan öý gaty kän. Hudaýym saklasyn! Görme, gören men bolaýyn. Ol çagalar saklanýan öýler adamlaryň brak önüminden doly, sebäbi şeýle brak önümleri öndürýän adamlaryň özüleri debil.

Seniň gahrymanlaryň Gurban agany-da, Arslan Akyýewiçem bir pikir horlaýar—ol maýyp hem sähne çagalar ertir nähili ýaşamaly? Gurban aga-da, Arslan Akyýewiç-de, ýazyjam debilleriň ertir nähili ýaşamalydygynyň aladasynda. Emma debil durmuşdaky adam nähili ýaşamaly? (Genial pikir!—A. T.) Debil däl adam nähili ýaşamaly? Mesele şol ýerde dälmi?

Meniň pikirimçe Gurban aga Pälwan oglunyň önünde jinnek ýaly-da jogapkärçilik duýanok. Allanyň önünde jogapkärçilik duýanok. Wyždan olary —debil çaganyň ejesinem, kakasynam horlanok. Olaryň bar pikiri masgara bolanlary.

Atajan, umuman meniň özüm-ä Sowet eýýamynyň ahylrlarynda —ýetmişinji, segseninji ýyllarda ýoň bolan geň-taň gahrymanlary, “tentek akyldarlar” hakyndaky eserleri halamok, olaryň döwri geçdi hasap edýärim. Saňa-da Gojuk obasyny birneme aýamagy maslahat berýärim. Maslahatymy almak hökman däl. Kiçiräk, üstünden gülesiň gelip duran gahrymanlar hakda eser ýazmak kyn däl. Ýöne uly adamlar hakda uly eseri sen ýazmasaň, kim ýazjak? Gowşut Şamymy?

Bilýäňmi, men näme diýip ýazan zatlarymy çykaramok? Sebäbi ýazanlarym özümçe-de ýok, ozalkylamça-da. Sen hem bir terezä münüp gör!

Men gowşagam bolsa ýazmaly, birden biri gowy çykar diýen pelsepä garşy.

“Bugdaýreňk gyz” bilen “Ahyrzamany” işleseň, özüňden beýige galyp işleseň, gowy hekaýa edip boljak. “Düşnüksiz dünýäden” çeper film döredip boljak, gowy tipler bar, ýyldyrym ýaly egri-bugry sýužet tapyp bolsa.

Beýleki powestiň bilen “Düşnüksiz dünýä” hakynda aýratyn gürrüň edeli. Bolýamy? Ýöne öýkeleme. Öýkeleseň ýazyber, ýazyber, ”genial” diýmegi menden al. Nesip bolsa “Halk ýazyjysam” bolarsyň.

Hormat bilen Nobatguly.

14. 08. 2003”

(“Halk ýazyjysy” bolarsyň” diýýänine N. Rejebowuň ol ady ýaňsylaýandygy manyda düşünmeli.)

*

Ägirt uly Rim imperiýasyna 19 ýyllap ýolbaşçylyk eden Mark Awreliniň “Özüm bilen ikiçäk” diýen filosofik oýlanmalaryny okadym. Ol kitap 3 müň ýyla golaý mundan ozal ýazylypdyr. Geň zat: Awreliniň adam hakda, ömür akda, ölüm hakda oýlanmalary hut şu günün akyldarlarynyň pikiri bilen gabat gelýär. Oýlanyp oturýarsyň welin, täsin ýagdaý ýüze çykýar. Ylmyň hem tehnikaýnyň derejesi 3 müň ýylyň dowamynda ösüp-ösüp nähili derejä ýetdi. Emma adamyň durmuş, ýaşaýyş hakdaky oýlanyş derejesi edil özgermedik ýaly.

2003.

Ruslarda “Mugt peýnir diňe gapanyň üstünde bolýar” (“Besplatnyý syr bywaýet tolko na myşelowke”) diýen nakyl bar. Üns berseň, ol pikir nädogry ýaly. Gapanyň üstündäki peýnir mugtmuşsynmy? Syçan ony iýse, pul bilenem däl, hut öz şirin jany bilen hasaplaşmaly bolýar ahyrin.

*

“Aýaldan önbaşçy bolmaz” diýen bolýarlar. Kleopatra, Ýekaterina, Güljemal han, Tetçer. . . Bular näme aýal dälmi? Özleri-de, olar ýurdy erkeklerden akylyly —başly dolandyrypdyrlar.

*

Men özümiň akylyly dældigimi aňýaryn. Ýöne akyly ýok adamda özüniň akylyly dældigini seljermäge ukyp bolýarmyka?

*

Gowulygam gowy, erbetligem gowy. Gowulyk gowulygy üçin gowy, erbetlik bolsa erbetligiň gaýtalanmazlygyna sapak bolup biljekdigi üçin gowy.

*

Dabarasy dag aşan Paulo Koelonyň eserleri barada meniň bilen pikirdeş adamlaram bar eken. Rus şahyry Sergeý Sokolkin “literaturnaya gazýetinyň” şu ýylda çykan 9-njy sanynda: “Koelonyň kitabyny okamaga synanyşdym. Ölmän zordan ahyryna ýetdim. Soňy görnüp duran içgysgynçlyk” diýip ýazýar.

2003.

Yslam (beýleki din wekilleri babatda-da şeýle) dininden özge dini äsgermeýän musulman hakyky dindar bolup bilmez.

*

Türkmen klassyky edebiýatynda muşumzorlugy, ogrulygy, ýalançylygy edermenlik hasaplaýan äheňlerem ýok däl.

Mysal üçin:

Ýolunda oturdym, kerwenni urdum,
Barsaň, “Döwran ötdi”- diýgil daglara.
(“Döwletýar” dessany).)

Ýa-da:

Aldadyp almasyn aldym,
Elinden gara gözliniň.
(“Saýatly-Hemra”).)

*

Aýyň 10-dan 18-ine çenli hudožnik Durdy Baýram meniň portretimi çekdi. Sekiz günläp, sagat 12-den 16-a çenli, jemi 32 sagatlap, ol gara dere batyp işledi. Men öz ömrümiň dowamynda dünýäniň onlarça muzeýinde, sergi zalynda bolup, hudožnikleriň münlerçe işini synlanam bolsam, surat çekmegi beýle agyr işdir öýtmeýärdim. Ozal meniň göz önüne getirişime görä, hudožnik adamyň portretini dagy çekende, “taýyn materiala” seredip, ony aňsatlyk bilen kagyza ýa-da mata geçiräýýändir öýdýärdim. Emma beýle däl eken. Hudožnik portret çekende adamyň ýüzüniň her öýjüginä öwrenýär eken. Onuň jöşan mahaly özünden-özi bihabar, öňe topulup, yza tesip, gaty-gaty ardynjyraýşyny, haýsydyr bir goýan nokady juda göwnünden turanda ýüz- gözünüň keşbini üýtgedişini “göçüşini”, hykgyldaýşyny, uludan-uludan dem alşyny beýan etmek üçin söz hem tapylmasa gerek. Ol

ýagdaý barada tutuş bir hekaýat ýazaýmaly. Hudožnik adamyň gözünü dagy çekende, bäbeneginiň içine girýän ýaly bolýar.

Işläp durka, Durdy Baýram aýagyndaky joraplarynyň birini çykaryp, gapdala zyňyp goýberdi. Ol kiçijik merdiwanyň burçuna ilişip asylyp galdy. Emma ol ikinji jorabyny çykarman, bir aýagy ýalaňaç halda ýarym sagada golaý işledi. On minutlyk arakesmede kofe içip otyrkak, meniň aýagyňy synlanymy aňan hudožnik: “Wiý, asyl men joraplarymyň birini çykarman ekenim-ow!” diýip, öz-özüne haýran galdy. Asyl aýagy derlän hudöžnik joraplarynyň birini gapdala taşlap işini dowam ediberipdir.

Oýlanyp gördüm-de, gaty joşan mahaly hudožnikleriňem özboluşly hereketleri ýazyjylaryňkydan pes bolmaýar eken diýen netijä geldim. Iş gowy giden mahaly ýazyjylarda-da Durdy Baýramyňky ýaly “sähnelik” seýrek bolmaýar.

18. 11. 2003

0020

Amerikanyň Birleşen Şatlaryndan gelen antropolog hanym Hermine de Soka gürlleşmek, tanyşmak üçin meni myhmanhana çagyrdy. Ol meniň “Keseki” romanym bilen gyzyklanýär eken. Duşuşyk iki sagada golaý dowam etdi. Romanyň rus hem iňlis dilindäki annotasiýalaryny alyp galan Hermine eser bilen amerikan neşirýatçylaryny gyzyklandyrmak meýliniň bardygyny aýtdy.

22. 11. 2003.

Atamyrat Atabaýew “Ýat adam” diýen goşgy ýazypdyr. Ony-da maňa bagyşlapdyr. Ýöne ol diňe maňa däl, meniň döwürdeşlerimiň, deň-duşlarymyňam käbirine (Atamyrazyň özüne-de) degişli bolup çykypdyr.

ÝAT ADAM

Dostum Atajan Tagana bagyşlaýaryn.

Gadam urýar ýigrimi birinji asyr.
Öňden gelýän düzgün-kadalar bozlup,
Hatyrasyz,
ýeke şaýy bahasyz,
Hiç kime derkarsyz, ýat adam bolduk.

Ýigriminji asyr gohly-gowgaly,
Aýdyşlary ýaly, ýamanam bolsa,
Geçirdim men onda elli iki saly.
Dünýäniň ahyry ýalanam bolsa,

Ynanyp ýaşadym ýagşy geljege,
Çynym bilen ýazdym setirim-bendim.
Bil bagladym Ynam diýen gerçege,
Sözüm—ile,
Söýgim—Watana berdim.

Täze döwre uýgunlaşjak bolsam-da,
Täze döwre uýgunlaşyp bilmedim.
Il gözüne ýylgyrsam-da, gülsäm-de,
Gussam dünýäň çuňlugynda gizledim.

Diňlesem-de täze dörän sazlary,
Hiňlenem-de köne aýdym gözledim.
Synlasam-da adam keşbi barlary
Köpçüligi gördüm, adam görmedim.

Meger Taňry keşpsiz bu mähelläni
Dünýä boş durmasyn diýip ýaratdy.
Aňsat çözüp bolýan kyn meseläni
Çözjekleri düýnsüz döwür dargatdy.

Başlandy dünýäde başga bir sene,
Öňden gelýän düzgün—kadalar bozlup.
Ýat göz bilen seredýärler geçene,
Ýat gözlere bizem ýat adam bolduk.

15. 11. 2003.

Hakyky sungatyň beýikligi hakda oýlanyp, ýagdaýymyza dogry baha bermeli bolsa, meniň pikirimçe, türkmen hudožnikleri türkmen ýazyjylaryndan azyndan 50 ýyl öňde barýarlar. Oňa-da obýektiw sebäp bar hasaplaýaryn. Ony düşündirmek üçin hudožnik Durdy Baýram bilen ýazyjy Atajan Tagany mysal getireýin. Ikisi-de obada doglup, ýetginjeňlik ýyllaryna çenli obada ýaşan. Ikisi-de orta mekdebi tamamlap, Moskwa şäherine okuwa giden. Ikisi-de, başda rus dilini asla bilmeyärdi diýen ýaly. Emma sungatyň dünýä halypalarynyň mekdebiniň bosagasyndan ätlän badyna Durdy Baýramyň gözi açylyp başlady. Sebäbi, aýdaly, I. Repiniň “Zaporožlylar türk soltanyna hat ýazýarlar”, “Burlaklar Wolgada”, A. Plastowyň “Faşist uçup geçdi” (Bu kartina hiç mahal meniň göz önümden gidenok: uly sygyr bilen çopan oglanjyk ölüp ýatyr. Çopanjygyň ölmän galan kiçijik güjügi bolsa, etjek gabahat işini edip, aňyrlygyna uçup barýan samolýotyň yzyndan üýrüp dur.) ýa-da I. Aýwazowskiniň “Dokuzynjy wal” diýen ajaýyp işlerine düşünmek üçin Durdy Baýrama rus dilini gowy bilmegiň hökmany zerurýetligi ýokdy. Ol halypalaryň beýik işlerine terjimeçisiz düşündi. Oňa diňe görmek gerekdi. Ol gördi, görenine aňry ýany bilen düşünmese-de, öwrendi, talantly işleriň halypaçylyk mekdebine dilmaçsyz girip gitdi. Ol kartinalar ýaş türkmen hudožniginiň geljekki öz işlerine-de halypalyk etdi. Şeýlelikde Durdy Baýram şagirtlik, öwrenmek döwri bolan 20-25 ýaşlarynda beýikleriň ussatlyk sapagyny aldy.

Atajan Taganda bolsa beýik halypalar Tolstoýyň, Dostoýewskiniň, Turgenýewiň mekdebine Durdy Baýramyň hudožnikleriň mekdebine çalt girişi ýaly girmek mümkinçiligi ýokdy. Oňa hökmany suratda şol ýazyjylaryň dilini öwrenmek gerekdi. Beýik halypalaryň ussatlygynyň syryna azda-kände düşünmek üçinem rus dilini çalak-çulak bilmek ýeterlik däl. Ýaş ýazyjynyň öz ene diline bolsa ol ýazyjylaryň eserleri

terjime edilmändi diýen ýalydy. Edilen terjimeleriň hili bolsa (indi göz ýerirýäris welin) örän gowşak, köplenç halatlarda-da terjimeçi esere düşünmän terjime edýär eken.

Biziň hudožniklerimiziň ýene bir bagtynyň çüwen ýeri—olaryň eserlerini türkmen däl, türkmen diliniň ýeke sözünü-de bilmeýän ussatlaryň hem terjimeçisiz “okap” bimekleridi. Türkmen hudožnikleriniň täze eserlerine baha bermek, bellik, ýardam etmek üçin olara dil däl, diňe göz gerekdi. Şol ýagdaý hem biziň hudožniklerimize bahasyna ýetilmejek goltgudy. Olar başga milletleriň, ýurtlaryň hudožnikleriniň, sungaty öwreniji alymlarynyň kömeginden isledikleriçe peýdalanyp bilýärdiler.

Türkmen ýazyjysynyň ýagdaýy bolsa başgaçady. Döredijiligine biziň öz derejämizden juda ýokarda durýan rus edebi tankytçylary L. Anninskiý, L. Terakopýan, Ý. Sidorow, W. Bondarenko ýalylardan peýdaly belliklerini almak üçin biz öňi bilen öz eselerimizi rus diline terjime etdirmeli bolýarys. Üstesine-de özüne göwni ýetýän, talantly rus ýazyjysy terjime etmek üçin wagt ýitirmek islemeýär. Ýene bir zat: terjimäniňem jüpüne düşäýän ýa-da eseriň originaldanam peselýän mahallary-da bolaýýar. Hudožniklerde bolsa beýle kynçylyk ýok. Olaryň eserleri dünýäniň ähli dillerine “geçirilip” goýlan. Ýokarky sebäplere görä, türkmen hudožnikleri türkmen ýazyjylaryndan hertaraplaýyn belentde.

2003.

Puşkiniň beýik Puşkin bolup dile düşmegine beýik däl Dantesiň hem täsiri ýeten bolsa gerek.

*

Ýigriminji asyr sowet poeziýasynda, prozasynda özboluşly yz galdyran uly ýazyjy Resul Gamzatowyň 81 ýaşynyň içinde Mahaçgalada dünýäden ötendiginiň hasratly habary geldi. Oturup geçmişi ýatladym. Men onuň bilen näçe gezekler duz-emek bolupdym. Ol beýik şahyrdy, sadadan ajaýyp adamdy.

19. 11. 2003.

Käbir adam öz saýlap alan hünärine şeýlebir ökdeleýär welin, haýran galýarsyň. Sergeý Konýonkow çüýrän töňňäni ýa-da tikenli çybygy eline alsa-da, olar sungat eserine öwrüläýýärler. Atamyrat Atabaýew bolsa poeziýa üçin asla ýapyşalgasy ýok zatdanam goşgy ýasap bilýär.

*

Şu gün Russiýa Federasiýasynyň ilçihanasynyň 1-nji sekretary S. S. Sokolow meni duşuşyga çagyrdy. Bir sagatlap rus-türkmen edebi gatnaşyklary dogrusynda gürrüň boldy.

20. 11. 2003.

Aşgabadynyň köçeleri san bilen belgilenip başlandy. Bu—bir tarapdan gowy, köçeleriň salgyny almak aňsatlaşar. Ikinji tarapdan bolsa köçeleriň san bilen däl, at bilen belgilenmegi “kelläni işletmäge” iterýär. Mysal üçin, ýene 50 ýyldan soň Gurban Durdy köçesinden geçip barýan ýa-da şol köçede ýaşaýan adam Gurban Durdynyň kim bolandygy bilen gyzyklanar, eýder-beýder, onuň Sowet Soýuzynyň Gahrymany adyny alan ilkinji türkmenidigini biler.

Meniň özüm-ä köçelerden Alty Garlyýewiň, Çary Nurymowyň, Baba Annanowyň, B. Garryýewiň, B. Kerbabaýewiň, akademik Tagan Babaýewiň, Surikowyň, Şewçenkonyň. . . atlarynyň aýrylmagyny islemezdin. San ýazylan manysyz belgili

köçeden ýöränimden bir-birege sarpa goýup gatnaşan deň-duşlarym Çary Nurymowyň, Nury Halmämmedowyň, Nury Baýramowyň, Gurbannazar Ezizowyň atlaryny göterýän köçelerden ýöräni, olar bilen “gürrüňleşeni” kem görmezdim.

*

Köpçülige peýda bolar ýaly, märekede akmak dymyp, akyly gepläýmeli welin, akmak akylla dil ýarmaga maý bermeýär. Netijede diňläp oturan sada adam üçin “märekede çekinmän gepläp bilýän” akyly bolup görünýär.

*

Nadan adamlaryň it uruşdurmak ýaly wagşylygyny, elimden gelse, döwlet derejesindäki ýowuz karar bilen ýatyardym.

*

Bazar yktysadyýeti diýilýän bize kapitalizmden geçen syýasat häzirki ýagdaýyndan üýtgemän dowam etse, adam aldaman, haram täjirçilik etmän, öz halal zähmeti bilen ýaşayan, kitap okaýan, medeniýeti ýetik alymlar, mugallymlar, sypaýylar jemgyýet tarapyndan doly bahaly adam hasap edilmeýän, “akmak” diýlip üstünden gülünýän hem halanmaýan gatлага öwrüler. Şol ýagdaý doly amala aşandan soňra, syýasat yzyna aýlansa-da, öňki adamçylyk derejeli ýaşayşymyza dolanyp barmak üçin gaty köp ýyllar gerek bolar.

2005.

Adam eli bilen döredilmedik Aýyň, Günüň, dem alynýan howanyň belli bir şahsyňky, belli bir milletiňki bolman, umumy adamzat jemgyýetine deň-derejede deňşidigi hakda pikir edýäri-de, nebit, gaz ýaly ýer asty baýlyklar barada oýlanýaryn. Älem wagty bilen alanynda, hut düýn-öňňün serhetlenip, üstünde ýaşayan töpragynyň teýinde, entek umuman adam döremänkä, dörejek adamlaryňam ýeriň haýsy künjünde mekan tutjagy-da belli dälkä, belki-de, millionlarça ýyl mundan ozal dörän ýa-da döräp ugran gaz bilen nebit näme üçin üstünde hut şu gün ýaşayan milletleriň hususy baýlygy bolmalymyşyn? Şu günki gaz, nebit “eýeleri” şol baýlygy döretmek üçin kelle agyrtmadylar, zähmet çekmediler. Ýerasty baýlyk hem edil Gün, Aý, dem alynýan howa ýaly Ýer şarynyň üstünde ýaşayan hemme adamlar, hemme milletler üçin deň ulanylmaly tebigatyň öz güýji bilen döredilen baýlyk bolmaly. Nebitli, gazly topragyň üstünde, entek adamlaryň nebit bilen gazyň nämedigini-de bilmeýän döwründe tötänden ýa-da mejbury halda oturmaly bolan Russiýa ýa-da Türkmenistan şeýle baýlygy ýok topraga tötänden ýa-da mejbury halda düşen Germaniýa, Gyrgyzstan, Täjigistan ýaly ýurtlara Hudaýyň umumyadamzat üçin döreden eşretinden ýetdik hakyny bermeli dälmi?

*

“Nauka i žizn” žurnalynyň ýazmagyna görä, häzir dünýäde 6.000 (alty müň) sany dil bar. Ynanar ýaly hem däl!

2005.

Arkasynda “pil”, “wezir”, “at” ýaly güýçli goragy bar mahaly ejiz “pyýada-da” beýik “şaha” küşt berip bilýär.

*

Agtygym dünýä indi. Ony üç günden soň bäbekhanadan getirdik. Ol aglap başlady welin, derrew agzyna rezin emzik berip köşeşdirdiler. Rezin emzigi enesiniň emmesidir öýdýän çaga sesini goýýar. Şeýlelikde, ynsan çagasy dünýä inen badyna uly adamlar ony aldap ugraýarlar. Ene süýdünüň ýany bilen aldawy-da kabul edýän şu günki çaganyň terbiýesine galplyk hem goşulýar.

30. 10. 2003.

HYDYR AMANGELDIÝEWE

Hydyr aga!

“Oba mollasynyň gündeligi” diýen powestiňi okadym. Umuman, haladym. Esasanam, powestiň arassa türkmen dili meniň göwnümden turdy. Özüm-ä, hernäçe alada etsemem, şeýle derejedäki diliň deňine ýetip bimeýärim. Seniň diliňe gözüm gidýär. Şeýle ýagdaýda rus dilinde “belaýa zawist” diýen gep ulanylýar.

Powestiň agraslygy, adam häsiýetleriniň özboluşly açylyşy, duzsuzlykdan sowlup geçýän ýumor, oba adamlarynyň täsin gylyklary okyjyny özüne çekýär. Meniň öz Gojuk obamda-da edil Şammat molla, , Marlen, Abdy molla, Hudaýnazar aga ýaly şahslar bar. Belki, şonuň üçindir, eser ruhy dünýäsi bilenem maňa golaý boldy.

Gysgaltmagy haýyş edeniň üçin powestiň yzraklaryna-ha birneme dözümliräk hem daraşandyryn. Ýöne türkmen ýazyjylarynyň özümden başgasynyň edilýän bellige “birhiliräk” garaýandyklaryny ýatlap biraz ýöwselledim. “Gündeligiň” göwnümden turan hem turmadyk ýerleri barada sahypalarda bellik etdim.

Hydyr aga! Meniň iň esasy belligim hemme türkmen prozaçylarynyň, şol sanda hut meniň özümiňem kemter gaýdýan bir meseläm bilen bagly. Ol KÖPSÖZLÜLIK hem awtoryň zeryr däl düşündirişleri. Elbetde, öpsözlülügi ýeňmek kyn däl. Ýöne powestiň dili örän oňat bolansoň, kesmäge-de bognuň ysmaýar. Lirik gahrymanyň—Şamyradyň düşündirişleri her sahypada diýen ýaly bar, her sahypada-da ol artykmaçlyk edýär. Pikir öwrümleriniň, birmeňzeş habarlaryň (başga sözler bilen bolsa-da) köp gaýtalanmagy powesti sozýar, uzaldýar. Mysal üçin Şamyradyň ejesine başky atylan töhmetler eserde gaýtalana-gaýtalana nygtalýar. Ýa-da Şamyradyň Hudaý, din, namaz hakdaky oýlanmalary-da şonuň ýaly.

Meniň pikirimçe, powestiň göwrümi 75-80 sahypadan geçmese, ykjam hem has şüwelenli okaljak eser bolardy. Ony hem artykmaçdygy okyja görnüp duran sözleriň, sözlemleriň hasabyna gazanyp bolar. Şeýle hem powest gündelik görnüşinde ýazylandygy sebäpli hökman dartgynly bolaýmaly ýaly. Emma şol dartgynlyk (glawnaýa pružina) gowşagrak. Eger gowy dil bilen dartgynlyk hem utgaşsa, powest gaty utardy. Sebäbi, çuň pelsepe, degişme, oba adamlarynyň sada mekirligi, durmuş hakdaky ýerlikli oýlanmalar, iki dünýäniň manysyny seljermek, päklik, haramlyk hakdaky pikirler powestiň yüküni mazaly ýetirýär.

Dogry, eser häzirem oňat okalýar. Meniň belliklerim bolsa ony has-da ýokary götermek üçin edilýän arzyw. Özüm-ä şeýle powest ýazan bolsam, ýene we ýene syntgylamagy ýük görmezdin.

“Gündelik”, beýleki original pelsepeleri gapdala goýanyňda-da, diňe adam arasyndaky çylşyrymly gatnaşyklara akyl ýetirmäge synanyşygy zerarly Şammy mollanyň

däliremek derejesine golaýlamagy ýaly özboluşly pikiri üçinem basa oturyp işlemäge mynasyp. Şu soňky tema, iň bolmanda, türkmen prozasynda-ha täzelik.

Ýene bir zat: seniň bu eseriňi has-da gowulandyrmak üçin täzedden goşmaly zat ýok-da, gysgaltmaly zatlar bar. Gysgaltmak goşmakdan ýeňil. Şammy molla-da oňly uklanok. Senem bir hepde ukudan galaý.

Täze ýylyň bosagasynda saňa rowaçlyk arzuw edýärim.

Hormat bilen Atajan Tagan.

28. 12. 2003.

DÖREDIJILIK ADAMLARYNYŇ DURMUŞYNDAN:

*

Rus ýazyjysy Wladimir Solouhin sarpa goýýan, gatnaşýan adamlaryndan 60-70 sanysyny Moskwanyň iň gowy restoranlarynyň birine agşam nahara çagyýar. Gelen adamlaryň hiç biri-de näme sebäp bilen çagyrylanyny bilmeýär. “Daşary ýurtda dagy galyň kitaby çykyp, “galyň” gonorar alandyr-da, tarhanlyk edýändir” diýip çak edenem tapylýar.

Solouhin hiç kime söz hem bernän, tä oturylyşygyň ahyryna çenli diňe özi gepleýär. Ol dost-ýarlarynyň hemmesiniň diýen ýaly saglygyna tost aýdýar. Manysy düşnüksiz dabara gijä çenli dowam edýär. Adamlar hoşwagt bolýarlar. Ýöne olar şol gün Solouhiniň 60 ýaşyny belländigini ertesi bilip galýarlar.

*

Türkmenistanyň halk artisti, aýdymçy Mämi Çaryýew ýeňil maşyn edinéýär, sürmegi öwrenýär, köçä çykмага hak-hukuk berýän dokumentlerini düzedýär.

Bir gezek Mary şäheriniň iň uly köçeleriniň birinden barýarka, Mämini ýolpolis saklaýar.

Hemme kişiniň diýen ýaly tanaýan aýdymçysynyň ýanyna baran ýol polis, oňa salam berýär-de:

—Mämi aga, maşyndan bir minutlyk daş çykyp bilersiňizmi?—diýýär.

Maşyndan düşen Mämi:

—Inim, näme gulluk?—diýýär.

—Gulluk ýok, agam—diýip, ýolpolis ýylgyrýar. —Bir yzyňyza serediň! Heý, şu köçeden bärliğine maşyn gelýärmí?

—Aý, menem, çolaja köçe bolansoň, gaýdyberdim. . .

Asyl Mämi Çaryýew hereket birtaraplaýyn köçesinden tersine gaýdyberen eken.

*

1965-70-nji ýyllarda redaksiýalarda işleýän şahyrlaryň, žurnalistleriň arasynda, sähel bahana tapylsa, köne aýdymalaryň, klassyklaryň goşgularynyň äheňinde degişme döretmek ýoň boldy. Olardan ýatda galanlaryndan birnäçesini ýatlaýyn:

Haky ýada salsaň Hakydan gorkyňa,

Ýakup ara düşer, goýmaz erkiňe.

Aýhan Hajy guwanmagyn görküňe,

Yzzat gelip: “Nazzad!” diýende bardyr.

Ol degişmeleriň, köplenç, belli bir awtory-da ýokdy, her kim bir setirini tapýardy.

Satirik ýazyjy Aşyrberdi Kürt “Ýaş kommunist” gazýetiniň redaksiýasyndan işden boşadylyp, “TÝUZ” (“Teatr ýunogo zritelýa”) diýilýän ýaş tomaşaçylar teatryna işe geçirilende Annaly Berdiýewiň (Anton beg) “Dady heý” diýen halk aýdymynyň äheňinde döreden degişmesi şeýle:

Kürtüň ogly Aşyrberdiň ebşidinden tutdular,
Urdular, aglatdylar, “Ýaşkomdan” “TÝUZ”-a atdylar.
Ol “TÝUZ”-da” ondan owwal işlänlere, gör, nätdiler!
Begi Suhan, Berdi Gullar, Anton begler ötdüler,
Nesip bolsa, Aşyrberdem tizden geler dada heý!

*

Men awtomobiliň “iç goşlaryndan” başym çykmasa-da, rul tutup bilýärim. Ýöne köçe hereketiniň düzgününden baş çykarýaryn diýsem welin, birneme galat bolar. Swetofor işlemeýän mahaly, eli ala taýakly ýolpolisini durýan çatrygyna, başarsam, barmajak bolýaryn. Sebäbi ýolpolisini “taýak diline” düşünmeýärim.

Bir ezek Mary şäheriniň Aşgabat köçesinden gelip, Murgap şossesine tarap aýlanmalydym. Şosse-köçe çatrygynda swetofor işlemän, oňa derek ýolpolis herekete serenjam berýär eken. Men çepe, Murgap şossesine tarap aýlansam, ters hereket edäýmäýin diýen howatyr bilen, gitmesiz tarapyma—Aşgabat köçesi bilen günbatarlygyna sürüp goýberdim. Derrew jürlewük çalyndy. Asyl, hereketi gönükdirýän ala taýaklydan başga ýene-de bir ýolpolis ýanköçede garawullap duran eken. Saklanmaly boldum. Ýanyma gelen ýolpolis edilmeli hereketler bilen “medeniýet” görkezdi-de, öz familiýasyny aýtdy.

—Ýaşuly, köçe hereketiniň düzgünlerini bileňzok.

—Köçe hereketiniň düzgünleri-hä gaty gowy bilinýändir, ýaş ýigit!—diýip, men ynamly geplän boldum.

—Onda näme ugrukduryjy “ýol ýapyk” diýip görkezse-de, sürüberdiňiz?

—Inin, bu bir agyr hem bat almasy haýal maşyn. ”Žiguli” ýaly, gaza basanyňdan atylyp ötägidenok—diýip, men günäni “Uaz”-yň üstüne ýüklejek boldum. —Ugrukduryjy maňa “Ýoluň açyk!” diýen pursaty sürdüm welin, maşynyň hereketi haýal bolansoň, ýolopolis men deňine ýetip-ýetmänkäm, köçäni “ýapaýdy”.

Hernä ýolpolis çekgämiň çalyňa seredip, geçirimlilik etdi.

—Ýeri, bolýamyş-da. Hany, dokumentleriňizi bir göreýin.

—Dokument-hä goşa-goşadan gerek bolsa-da bardyr!—diýip, men birneme ynjalansoň, maşynyň tehpasporty bilen sürüjilik şahadatnamamy uzatdym.

Ýolpolis iki dokumente telim sapar gezek-gezegine seretdi. Meniň oňa “Näme, hat okap bileňokmy?” diýäýesim geldi. Emma sürüjüligim “ýabygorly” bolansoň, “Hem ogry, hemem rüstemlik” etmäýin diýdim.

—Bu nähili beýle bolýar-aýt, ýaşuly?—diýip, ahyr ýolpolis ýüzüni galdyrdy. —Maşynyň tehpasportynda “Tagan Atajan”, sürüjilik şahadatnamaňyzda-da “Atajan Tagan”.

..

Men onuň şeýledigini ozalam bilýrdim. Ýöne 5-6 ýylyň dowamynda onlarça gezek dokument barlan ýolpolisleriň biri-de oňa üns bermänsoň, arkaýyn gezip ýördüm. Şonuň üçinem mende ýolpolisi “ýeňmek” höwesi döredi.

—Ýaş ýigit, Boris Ýelsin bilen Ýelsin Borisde tapawut yokdugyna düşüňäňmi?

—Oňa-ha düşüňän welin, ýaşuly, bu resmi dokument-dä... Başga dokumentiňiz barmy?

Men Halkara Ýazyjylar guramasynyň agzasydygymy tassyklaýan dokumentimi uzatdym. Ol dokumente sereden ýolpolis çalarak ýylgyrdy.

—Ýaşuly, biý-ä öňküdenem beter bulaşdy. . .

Diýilmezçe-de däl di. Soňky görkezilen dokumentde: “Tagan Atajan (Taganow Atajan Taganowiç) Atajan Tagan” diýlip ýazylandy.

—O dokument näme?—diýip, ýolpolis elimde tutup duran ýene bir dokumentime tarap göz aýlady.

—Bu Russiýanyň raýatynyň daşary ýurtlarda ulanmaly pasporty.

—Özüňiziňkimi?

—Iliň pasportuny näme üçin götereýin?

Ýolpolis ýüzüme çişerilip seretdi-de, dokumentleri yzyna gaýtardy.

—Gidiberseňizläň, ýaşuly! Siz bilen gepleşmek aňsat düşjek däl ýaly. . .

Her niçik-de bolsa, şol wakadan soň, men DAI edarasyna ýörite baryp, sürüjilik şahadatnamamdaky ýazgyny düzetdirdim. Indi “Familiýasy—Tagan. Ady—Atajan”

*

Ýene şol temadan: Bir gezek Mary obkomyna kiçeňräk ýygnaga çagyrdylar. Obkom işgärleriniň ulaglaryny goýýan ýeirine girsem-de, goýmaly ýerine eltip bilmän, maşyny öňe-yza sürüp ýörenimi gören ýazyjy Amannazar Aşyrow ýanyma geldi-de: “Beýdip, maşyny gynap ýörmese-ne!” diýip, özi şofýorçylyk etdi.

Ýygnakdan soň men Baýramaly şäherine gitmelidim. Mollanepes köçesine çykanymda, kabinadaky çyrajyklaryň biriniň gyzaryp ýanyp duranyna gözüm düşdi. Emma sebäbini welin bilmeýärdim. Ýöne ozal hiç mahal şol çyrajyk ýanmaýardy.

Mollanepes köçesinden gündogara tarap barýarkaň, Lenin köçesinden tä Murgabyň köprüsine çenli gündiz ugra şahsy maşynlara gatnamak gadaganam bolsa, stadionyň aňyrsy bilen aýlanyp ýörmejek bolup, göni sürüberdim. Bagşylar öýüniň deňine ýetenimde, ýolpolisiniň ala taýagy öňümi kesdi.

—Ýaşuly, dokumentleriňizi beriň!

Dokumentlere seredip duran ýolpolis birden ýylgyrdy-da:

—Siz ýazyjy Atajan Taganmy?—diýdi. —Siz bilen surata düşmek bolarmy?

—Köçe düzgünini bozanyň üçin çäre görmeseň bolar.

—Men siziň hemme kitaplaryňyzy okadym. Kinolaryňyzam gördüm. Özüňizi welin birinji gezek görýäris. Men kitaby kän okaýaryn—Ýolpolis aýdanyny tekrarlamak bolýan ýaly ýanbukjasyndan Atda Durdyýewiň “Keýmirkörünü” çykardy. —Şu-da gaty gyzykly kitap. . .

Köçe gyrasynda “kireý” edýän fotograf biziň suratymyzy aldy. Men şeýdip, jerime çekmän, ýolumy dowam etdim. (Ýarym ýyl dagy geçensoň, meni köçede ýörite saklan şol ýolpolis bagşylar öýüniň ýanynda düşen suratymyzdan birini maňa sowgat etdi.)

Baýramala golaýlasamam, şol ýanyňja çyra gyzaryp durmasyny dowam etdi. Maşyn täzedi. Biynjalygam bolman duramokdym. Men şähere girenimden soň, bir ýolpolisniň ýanynda saklandym-da, çyrajygyň ýanyp durmagynyň sebäbini soradym. Ol tehnikadan başynyň çykmaýanyny boýun alyp, köçäniň beýleki tarapyna elini salgady: “Anha, maşyn ussahanasy bar. Şol ýere baraýsana!”

. . . Ussahanadan çykan ýaş ýigit haýsy çyranyň ýanyandygyny anyklady-da: “Hany, el tormozyňy çek!” diýdi. Çekdim. Çyra söndi. “Nireden gaýtdyň?”. “Marydan”. “Marydan gelýänçäň el tormozda ýöräp, ys-kok duýmadyňmy?” “Aý, men-ä şonam duýmandyr”. Ýaş ýigit baş ýaýkap ýylgyrdy.

Asyl Amannazar Aşyrow, adaty düzgüne görä, maşyny el tormozda goýup, ony hem maňa (bilýändir öýdüp) duýdurmandyr. Elbetde, maşyn sürýän adam beýle-beýle maýda zatlary duýduryşsyz, özünden bilmeli welin. . .

*

Insitutda okaýarkak, okuw bölüminiň müdiri Lýudimila Iwanowna ekzamen mahaly, has sylanýan professorlaryň ekzamen alýan stolunyň üstünde ullakan wazany doldurup, owadan almalardan goýýardy.

On dokuzynjy asyr rus edebiýatyndan ekzamen berýärkäk, ýoldaşymyz Wolodýa Starokopytow bileline jogap bermek üçin üsti almaly stoluň başyna geçen badyna professor Pospelowy telefona çagyrdylar. Owadan almalara seredip, professoryň gelmegine garaşyp oturan Starokopytow uzak kanagat edip bilmän, ullakan almalaryň birini aldy-da agyz saldy. Şol pursatam professor gapydan girdi.

Gennadiý Nikolaýewiç alma iýip oturan studenti gördi-de, birbada kürtdürip durdy. Soňam sowal-zat hem bermän, Starokopytowyň depderçesine “Üçlük” goýdy-da: “Gidiberiň!” diýdi.

Almadan dişlän bölegini ýuwdup ýetişmedik student zordan:

—Sizem uzak ýaşañ, professor!—diýdi.

“Ýowuz professor” diýip at alan, örän talabediji G. N. Pospelowdan geplemän “üçlük” alan student ýylgyryp çykyp gitdi.

Ekzamenben soň biziň:

—Alma süýji ekenmi?—diýen sowalymyza Starokopytow:

—Wah, ogurlykda tutulamsoň, “ikilik” goýarmyka diýen gorkudan ýaňa almanyň tagamynam bilmän galdym—diýip jogap gaýtardy.

1962.

SSSR-iňmi ý-da Türkmenistanyňmy ýubileýiniň bellenýändigini sebäpli Moskwada, “Frunze kenaryndaky” uly zalynda türkmen hudožnikleriniň sergisi açylýardy. Men şoňa gitmek maksady bilen kabinetden çykan badyma ýazyjy H. gabat geldi. Aýak üstünde zordan durýan ýazyjy, nirä haýdap barýanymy bileninden soň meniň bilen gidermen boldy. Men her näçe aladalansamam, ony galdyryp bilmedim.

Sergi zalynyň esasy girilýän ýerindäki mähnet gapysy, dört-baş bölege bölünen uly aýnadandy. Aýna boleklerniň hersiniň ini-böýý 2-3 metrden kiçi däl. Menden sähel öňden barýan, gözi ümezläp duran H. arassa aýnany açyk gapydyr öýtdümi-nämemi, işigi süsüp goýberdi. Aýylganç şaňňyrdy eşidildi. Ol aýna boleklerniň üstünden basyşdyryp aňryk geçensoň, maňa “tizräk gaýt” diýen yşarat etdi-de, aňyrlygyna ýöräberdi.

Iç işikde, gapdalrakda duran gowy geýnülüwi görmegeý adam maňa tarap ýöneldi.

—Aýnany haýsyňyz döwdüňiz?

Eger men hakykaty aýdaýsam, üstesine serhoş hem bolansoň, H. masgara bolaýmasyn diýen pikir bilen:

—Aýnany döwen-ä men—diýdim.

—Näme üçin döwdüňiz? Serhoşmysyňyz?

—Serhoş dældigimi-hä görüp dursuňyz, gadyrdan. Serginiň açylyşyna ýetişjek bolup haýdap gelyärdik welin, gapynyň önünde büdräýdim.

—Howlugýan bolsaňyz, men sizi saklamaýyn. Sergini görüp bolanyňyzdan soň, direktoryň kabinetine baryň! Ikinji gatdadyr.

Sergi görübem, mazam bolmady. Serginiň dabaraly bölümi gutaransoň, ýazyjy H. türkmen hudožniklerine goşulyp, banket berilýän zala tarap ugrady. Men bolsam, direkoryň kabinetini gözlemäge gitdim.

Gapyda oturan ýaş gyzdan idin sorap, içerik girdim. Ullakan kaşaň kabinetin töründe stol başynda oturan, aýna döwlen ýerde gabat gelen adamdy. Ol meniň kimdigimem, nirede işleýändigimem soramady-da:

—Hä, geldiňizmi?—diýdi. —Gelen bolsaňyz, gidiberiň!

Men aňk-taňk bolup:

—Döwlen aýnanyň bahasyny kim tölemeli?—diýdim.

—Hiç kimem tölemeli däl. Gidibermeli. —Men ýaýdanjyrap duranymdan soň, ýene direktoryň özi gepledi. —Siz aýna döweniňizde, men dokumentem talap etmedim, kimdigiňizi, niredendigiňizi hem soramadym. Siz sergiden çykyp, bäräk sowulman, gidibem bilerdiňiz. Hiç kim saklamazdam. Emma siz gaçman, meni gözläp tapdyňyz. Şeýdip, siz döwen aýnaňyzyň bahasyny aýnadanam gymmat adamçylyk bilen tölediňiz. Ajaly ýetse, adamam ölýär. Döwlen bir bölek aýna bolsun. Gidiberiň!

Men sergi zalynyň direktoryna minnetdarlyk bildirip, gapa ýetip barýarkam, ol yzyndan gygyrdy.

—Çykaňyzda bir aýna döwäýmäweriň!

1986.

Aşgabadynyň demir ýol duralgasynda şahyr Ata Köpekmergen oturan eken. Salam-helikden soň, men onuň Mara gitmek üçin bu ýere gelendigini bildim. Marynyň üstünden geçip gidýän otlynyň ugramagyna çenli ýene 3-3, 5 sagat töweregi wagt bardy. Ata Köpegiň Aşgabada gelse, mydama şahyr Durdy Haldurdynyň wokzaldan 5-6 ýüz metrlikdäki öýünde düşleýändigini bilýändigim üçin:

—Ata aga, otly gelmezinden ýarym sagat öň gaýdyberseňizem bolardy-la. Ýene üç sagatlap, şu ýerde garaşyp oturjakmysyňyz?—diýdim.

Ata Köpek maňa ýiti nazaryny aýlady.

—Gulam jan, ajaldan başga zada öňürti bargyn!

09. 10. 1971.

Men nätanyş adamlaryňam gatnaşýan myhmançylygynda bolanymda, bile baran ýoldaşlarymdan “ýazyjy” diýip tanyşdyrmazlygy haýyş edýändigimi ozalam belläpdim. Meniň çagalarymam şeýleräk häsiýetde.

Ordiinaturany gutaran gyzym Onkologiýa Merkezine işe ýerleşende, ozal ol ýerde işläp ýören ýaşuly doktor:

—Gyzym, kakaň näme işleýär?—diýip sorapdyr.

Eneş gysgajyk:

—Pensioner—diýip, jogap beripdir.

Ýaş gyzyň gaty jogapkärli medisina merkezine nähili ýol bilen, kimiň kömegi bilen işe ýerleşenini bilmäge höwesek ýaşuly doktor ýene sowal beripdir.

—Kakaň pensiýa çykmazyndan öň näme işledi?

Bu gezek Eneşiň jogaby uzagrak bolupdyr.

—Kakam pensiýa çykmazyndan ozal pensiýa çykmak üçin dokument ýygnamak bilen meşgullandy.

Bilesigelişi doktoryň beýle sözlerden soň: “Bu gyz açyk jogap gaýtaranok welin, kakasynyň köne KGB-çi bolmagy-da ahmaldyr” diýip çak eden bolmagy mümkindir.

*

Oglum Kemal ermeni dosty hem işdeş ýoldaşy Arturyň doglan güni, olara myhmançylyga çagyryldy. Ol agşamlyk öýe dolananda:

—Kaka, men baran wagtym Arturyň atasy seniň “Çužoý” diýen kitabyňy okap oturan eken—diýdi.

—Ol saňa hiç zat diýmedimi?

—Näme diýsin? Ol meniň kakamýň ýazyjydygyny bilenok ahyrn.

—Bilmese, özüň aýdaýsaň, bolmadymy?

Kemal ýüzüni kesä sowdy.

—Özümem, senem masgaralap ne işim!

--O na beýle?

--Seň powestiňden edilen “Tentek” filmi çykandan soň, men seniň kitap ýazyandygyny aýtmaga-da utanýan.

*

Mämmet Seýidow gabat gelip hal-ahwal soraşanda, ýaş şahyr Gurbanýaz Daşgyn az-kem zeýrenipdir.

—Aý, Mämmet aga, meniňkem ýetimçilik-dä. Bir garnym aç, bir garnym dok, ýaşan bolup ýörün. . .

Ýaşuly şahyr onuň ýüzüne seredip geňirgenipdir.

—A, oglan-a, ýetim halyňa iki garyn nämäňe gerekdi?!

*

Işdeş ýoldaşlarym: gazak ýazyjysy Teken Alimkulow (onuň “Ak arwana” diýen örän oňat kitaby bardy) bilen ermeni ýazyjysy hem edebi tankytçysy Grigoriý Oganesowiç Manasýan ölemen küştçüdi. Olar portfellerinde-de kiçijik küşt tagtasyny göterýärdiler. Hatda bir gezek, men işe gijä galyp, haýdap barýarkam, edaramyzdan birki ýüz metr bärräkke, uly köçäniň gyrasyndaky köne skameýkada Manasýan maňa nätanys bir adam bilen küşt oýnap oturan eken. Ol salam berenimden soň, maňa tarap çalarak göz aýlady-da: “Atajan, başlyklar sorasa, “Bäş minutdan gelýär”- diýäýgin! —diýdi. —Şu döwümi tamamlasam bararyn”.

Emma onuň “bäş” minuty uzaga çekdi. Şol gün ol işe giç öýlänler bardy.

Bir gezek edara boýunça önümçilik ýygnagy geçirildi. Ýygnagyň gaty jogapkärçilikli bolmalydygyny biliberiň—oňa SSKP MK-nyň medeniýet bölüminiň müdiri W. F. Şauro bilen şol bölümiň instruktorlarynyňam biri gatnaşdy. Şonuň üçin bolsa gerek, Ýazyjylar soýuzynyň guramaçylyk işleri boýunça sekretary K. W. Woronkow edaranyň işine hertaraplaýyn baha berip, tankydy ýagdaýda çykyş etdi. Ol sekretariatyň jogapkär işgärleriniňem işe käte kembaha garaýandyklaryny tekrarlap, şeýle mysal getirdi.

—Bu nähili ýagdaý bolýar, gadyrdan ýoldaşlar? Birki günlükde, men goňşy jaýa, Moskwa Ýazyjylar soýuzynyň edarasyna barmaly boldum. Iş mahaly Ermenistanyň wekili Manasýan şahyr Gordiýenko bilen giň zalda küşt oýnap otýr. Men gaýtalaýaryn: Manasýan iş mahalay Gordiýenko bilen küşt oýnap otýr. Özüňiz netije çykaryberiň!. . Sen, ýoldaş Manasýan Grigoriý Ogenesowiç, özüň bilmeýän bolsaň, men ýatladaýyn: bu — küştçileriň kluby däl, bu — SSSR Ýazyjylar soýuzynyň edarasy. Senem şol edaranyň işgäri, onda-da jogapkär işgäri. Aýlyk alýarsyň. Öýüňden çykanyňda-da aýalyňa “Işe gidýäriň” diýip gaýdýansyň. . .

—Men iş mahaly küşt oýnaýan dälde, Konstantin Wasilýewiç!—diýip, Manasýan oturan ýerinden gygyrdy. —Size nädogry maglumat beripdirler. .

—Maňa hiç kim maglumat berenok, Grigoriý Ogenesowiç. Küşt oýnap oturanyňy men öz gözüm bilen gördüm ahýryn.

—Görseňizem, ýalňyşýarsyňyz. Näme, Moskwada maňa meňzeş ermeni gytmý? Moskwada üç ýüz müň ermeni ýaşaýar ahýryn! Iş mahaly küşt oýnar ýaly men çaga däl. Altmyşdan geçdim. Watançylyk urşuna-da gatnaşdym.

—Men saňa Watançylyk urşuna gatnaşaňok diýemok. Men seniň iş wagty küşt oýnanyňy aýdýaryn.

Garaz, epeý-epeý adamlaryň gatnaşýan ýygnagynda turdy bir galmagal, gopdy bir dawa.

Birdenem, gapynyň agzynda oturan Teken Alimkulow elini galdyryp, ýerinden turdy.

—Meniň bir sowalym bar, rugsat beriň!—Ol başlyga ýüzlendi. —Iş wagty, bular ýaly uly ýygnakda dawany goýalyň. Meniň sowalym bar. . .

—Aýt!—diýip, başlyk garaşdy.

Emma Alimkulow başlyga däl, Manasýana ýüzlendi.

—Grigoriý Ogenesowiç, sen başlyk bilen dawalaşyp durma-da, märekä dogrujaňy aýt. Sen köplen-jä Gordiýenko bilen deňme-deň oýnaýardyň welin, şol gezek sen utduňmy ýa utuldyňmy? Bizi meseläniň şol tarapy gyzyklandyrýar.

Ýygnaga gatnaşanlaryň hemmesi, şol sanda SSKP MK-nyň bölüm müdürü-de gülmeli boldy.

*

Dramaturg Aşyr Mämiliýew Türkmenistan medeniýet ministrliginiň uprawleniýe müdiri bolup işleýär. Birki aý mundan ozal, ony medeniýet ministri wezipesine bellejekmişler diýen gürrüň ýaýrady. Şondan soň, bizde bolaýýan adaty hereket—A. Mämiliýewiň üstünden dürli edaralara hat ýazylyşyk başlandy. Oňa ýöňkelyän günäleriň birinden özgesi esassyz çykdy. Esasly hasap edilýän günä hem A. Mämiliýewiň ogullaryny süňnet etdirmegidi. Ol babatdaky “derňew”, näme üçindir, uzaga çekdi. Gepiň bir uýy Moskwa-da ýetdi. Şonuň üçinem men Aşgabatdan komandirowkadan gelen

badyma, kärdeşim Şöwket Nyýazy derrew Mämiliýewiň ýagdaýy bilen gyzyklandy. ”Siz nähili millet?! Täjigistanda-ha, gaýtam, ”Pylany ogluny sünnet etdirmegi mynasybetli, pylan gün toý tutýar” diýip, gazýetlerde bildiriş berýärler” diýip, başyny ýaýkady.

Aşyr Mämiliýewi tanaýan, ozalam şol sünnetli gürrüňi bizden telim gezek eşiden ýoldaşymyz, terjimeçi W. N. Şedrina:

—Siz şol gürrüňi kän edýärsiňiz welin, oýnuňyzmy ýa-da çynyňyzmy?—diýen sowal berdi.

—Gaty çynymyz, Walentina Nikanorowna, gaty çynymyz —diýip, men jogap gaýtardym. —Bizde ogluňy sünnetledeniň üçin, käte işden boşadyp, partiýanyň hataryndanam çykarýarlar. . .

—Eý, Huda-aý!—diýip, Şedrina iki eli bilen kellesini penjeledi. —Nähili yza galak ýurt! Özlerine gerek bolmasa, adamlar o zatlaryny düýbünden kesip taşlasynlar-da. Kommunistik partiýanyň erkekleriň ”öýlenewajy” bilen näme işi barmyşyn?

16. 10. 1979.

Ýene ”baýrak” diýilýän pul paýlanyşygy boldy. Ýüz töwerek žurnaliste, umuman, ýazýan-bozýanlaryň hemmesine diýen ýaly bir mün amerikan dollary paýlandy. Biz döwletiň puluny gysganmaýarys, ”baýrak” alanlara görüpçilik etmeýäris. Emma žurnalistlerden has agyrrak zähmet çekýän daýhana, mugallyma, doktora bir köpük baýrak berilmeýn halaty şol bir žurnalistlere, bahana tapylsa, ýylyň-ýylyna pul berlip durulmagy gelşikli hem däl. Biz onuň näme üçin edilýändiginiň sebäbine düşüňäris, öne şol sebäp hem biziň döwletimiziň abraýyna şikest ýetirýär.

*

”Russiýanyň Irkutskaýa oblastynyň territoriýasynda ýaşaýan iň kiçi halka TOFALAR diýilýär. Olar bary-ýogy 400 (dört ýüz) adamdan ybarat. ”

(Gazetden)

Birnäçe adamyny ýigrenýäniň mamla bolmagy mümkin, ýöne hemme kişini ýigrenýäniň welin özünde ”gep” bar bolaýmasa.

*

Tutuş Türkmenistan boýunça ”Hatyra günü” bellenýär hasap edilýär. Emma radio-telewideniýede Gökdepe galasyndan, Gökdepe şehitlerinden başga gürrüň ýok. Merw jeňi, Saragt darkaşy, Gazawat gyrgynçylygy ýatlanmaýaram. Zol-zol Nurberdi hanyň (ýogsam, ol Gökdepe söweşiniň esasy çaknyşygyna gatnaşanok), bigünä halkyň gyrylmagyna sebäpkär bolanlaryň biri Gurbanmyrat işanyň, Dykma serdaryň(?) atlary gaýtalanýar. Hany, Aba serdar? Hany, Gowşut han? Hany, Täçgök serdar? Hany, Amanýaz ýomut? Olar türkmen topragyny goramak ugrundaky iki sany uly uruşda türkmeniň ýeňlişini däl-de, ýeňşini äleme göz eden serkerdeler. Hatyra günü diňe Gökdepe diýlip gygyrylyp durulmagy biziň syýasy taýdanam, taryhy taýdanam, adamçylyk taýdanam çäkliligimizi görkezýär.

12. 01. 2005.

Biderek kitaby okap ýitiren wagtyňa onçakly gynanmaly däl. Çünki erbet kitap hem seniň erbetlige akyl ýetirmegiňi artdyrýar.

*

Göriplik ejiziň güýçlenmegine, güýçliniň ejizlemegine getirýär.

*

Biz “ýeňsiz köýnek” diýýäris. Ol düşünje dilimize girip gidipdir. Ony ýalňyşdyram öýtmeýäris. Rus dilinde oňa “Rubaška s korotkimi rukawami” (“Kelte ýeňli köýnek”) diýýär. Elbetde, ol düýpden ýeňsiz köýnek däl-de, kelte (gysga) ýeňli köýnek ahyryn. Ýeňsiz bolanda, eginen başlap ýeňi ýok bolar-a.

*

Çakdan aşa gallaw adamynyňam artykmaç bitirýän işi ýok. Durmuşdaky oýlanyp tapylan peýdaly zatlaryň (açyşlaryň) köpüsini gallawlar däl, ýaltalar oýlap tapypdyrlar diýen çaklama hem bar. Onuň çyn bolmagy gaty mümkin. Öňräk U. Çerçiliň ýazgylaryny okanymda onuň: “Oturmaga mümkinçilik bolan ýerinde ayak üstünde durmadym, gyşarmaga mümkinçilik bolan ýerinde dik oturmady” diýen sözlerine gabat geldim. Çerçil iň ýalta hem uzak ýaşan adamlaryň biri bolupdyr. Emma ol Angliýa ýaly uly döwlete deňli-derejeli ýolbaşçylyk etdi.

Men şol barada häzirem sag-salamat ýaşap ýören, akly-huşy ýerbe-ýer 93 ýaşly tanşymyň ýanynda gürrüň etdim. Ol çalaja ýylgyrды-da, şeýle diýdi:

—Men Çerçildenem beter ýalta. Ömrüm boýy, öz öýümdekäm nahary hem ýatyp iýdim. Maşk etmek, ylgamak, sport bilen meşgullanmak uzak ýaşadýar diýýäler. Oňa-da men ynanmaýaryn. Men sakgalymy syran mahalym ýa-da çemçe tutan mahalym bolaýmasa, maşk etmek üçin barmagymy-da gymyldatmadym. Bolsa-da, kesellänimem ýadyma düşenok. Ömrüm boýy mazaly bir adamlygam iş etdim. Özüň bilýäň, basym togsan üçümem dolýar. . .

*

Filosoflar näme diýse-de, maddy mätäçlik ruhy derejäni peseldýär.

*

Betbagtlyk bagtlylygyň nämedigini düşündirýär.

*

Maňa “ses rifmasyny” tapmak kyn düşýär. Atamyrat Atabaýew bolsa ony ussatlarça başarýar. Men “tagan” sözüne “agandan” başga rifma tapmaýaryn. Atamyrat oňa “agam” sözünden rifma ýasapdyr. Onuň oturylyşyklarda okaýan bir goşgusynda şol rifma bar:

Ýeriň arkasynda, gögüň garnynda
Bar meniň inilem, ýok meniň agam.
Aşgabatda maňa aga ornunda—
Kakajan Açyl hem Atajan Tagan.

Dogrudanam, “tagan” bilen “agam” gowy ses rifmasy bolýar eken.

*

Beýleki medeni hem taryhy gymmatlyklary-da inkär etmän, diniň bähbitli kadalaryndan ýaşayyş üçin peýdalanmak, oňa adamzat medeniýetiniň beýik nusgasy hökmünde hormat goýmak, ony öwrenmek, ýoýmazlyk, ýitirmezlik biz üçin diňe peýda. Emma dinden gaýry gymmatlyklary inkär edip, aslynda diniň näme üçin döredilendigine-de düşünjek bolman, oňa köre-körlük bilen uýmak adam üçin diňe zeled.

*

Öwgi öwülýän ýolbaşçyny öwülmedik bolsa göýbermejek hatasyny goýbermegine iterýär.

*

Türkmenlerde okan eserini dünýä derejesindäki okyjylarça seljerjek okyjy kän. Ýöne dünýä edebiýatynyň derejesinde eser ýazyp bilýän ýazyjy welin häzirlilikçe ýok.

*

“Gizlin syr” diýilýär. Syr bolsa gizlidir-dä.

*

Kemçiligiňi diňe dostuň aýdyp biler, duşmanyň seniň kemçiligiň düzedip rowaçlanmagyňy islemez.

*

Öwünmäge özünde esas ýok adam öwünjeň bolýar eken. Bu giň manyda-da şeýle. Türkmenistanyň häzirki ideologiýasy hem şony tassyklaýar. Türkmen dünýä ylmyna, medeniýetine nemesler, ermeniler ýaly düýpli goşant goşan millet däl. Hatda bizde, iň bolmanda, özbegiň Ulugbegi ýaly hem şahs bolmandyr. Emma boş öwünmäge gezek gelende welin, biz hemme milletlerden öňde. Biz öwünmek bilen özümiziň hiç zatdygymyzy özümüz tassyklaýarys.

*

Watany söýmek ony boş sözler bilen mahabatlandyrmak däl. Watany çyn ýürekden söýmek kemçiligini görüp, onuň düzedilmeginiň aladasyny etmektir.

*

Fransiýanyň Prezidentiniň kanselýariýasyndan hat geldi. Hatda meniň “Ýalňyzlyk” kitabymyň Prezidente gowşandygy, onuň awtora döredijilik üstünliklerini arzuw edäýndigi bellenýär. (Başdansowma jogap.)

Apr. 2004.

Ýekeje ak tüýi bardygy üçin eňegi, döşi bezäp duran gara sakgaly tutuşlygyna syrlyp taşlamaly däl-de, ak tüýüň özüni sogrup aýraýmaly.

*

Söýmegi başaran ýigrenmegi-de başarar.

OL BIZIŇ DADEHALYMYZDY

Kärdeşleriniň, tanyşlarynyň arasynda Dädehal ady ýörgünli bolan Durdy Haldurdy, “Edermenlik”, “Dorja ýaby”, “Ömür ýoly”, “Meniň ýaragym”, “Goja esger”, “Hakyda”, “Terjimeler” ýaly kitaplaryna daýanylmada-da, diňe “Maşat gijesi”, “Gaçgak” balladasy bilenem XX-nji asyr türkmen poeziýasynda agramly eser döreden şahyrlaryň hataryna girerdi. Ol başga zat ýazman, diňe:

“Aýyň gözi bulut bilen saralgy”

hem

“Aglamaklyk söýmeklikden nyşandyr,

Söýgini ödäne aglamak gerek” —diýen inçe sungatyň nusgasyna öwrilen üç setiri bilenem geljekki edebiýat taryhçylarynyň ünsüni çekip, poeziýa muşdaklary tarapyndan

ady tutulardy. Emma döredijilik ýoly barada galyň kitap döredilmegine-de mynasyp Dädehaly ýatlap ýazan şujagaz makalama näme at goýjagymy bilmän kän oýlandym. Dädehal—mert, gönümel adam, Dädehal — edermen esger, Dädehal—watançy şahyr, Dädehal—redaktor, Dädehal—ezber terjimeçi, Dädegal — gözellige gulluk edýän adama nusga. Sanalan epitetleriň haýsysyny saýlasaňam makalanyň manysyna bap gelmän durjak däl. Emma goýulmaly at, näme üçindir, olarsyz döredi duruberdi.

1959-njy ýylyň baharynda Dädehal 50 ýaşyny bellän mahaly heniz çekgeci hem çalarmadyk şahyr Kerim Gurbannepesowyň oňa bagyşlan gutlag goşgusynda:

“Watan üçin, ilň üçin,

Özüňi urduň oda, Hal.

Seniň ömrüň, seniň kesbiň,

Bize nusga—kada, Hal”—diýen setirler bardy. Üns berseň, şol dört

setirde Dädehal, özi bolup örboýyna galýar. Kerim şahyryň sözleri Dädehalyň hakyky häsýetnamasy. Il üçin, Watan üçin özüni oda urup, bir aýagyny söweş meýdanynda goýup gelendensoň, 1946-njy ýyldan tä 1960-njy ýyla çenli häzirki “Garagum” (ozalky “Sowet edebiýaty”) žurnalyna baştutanlyk edip: adyl, ýowuz, talapgär, mert redaktor adyny alan Dädehal, dogrudanam, döredijilik adamlary üçin nusgady, onuň awtorlardan edýän talaby kadady. Men şujagaz makalamda Kerim Gurbannepesowyň beren bahasynyň manysyny açyp bilsem, Dädehalyň nähili şahs bolandygy biziň şu günki ýaşlarymyza-da birneme düşnükli bolardy. Men şony Dädehalyň ömründen, döredijiliginden ýatlan mysallarym bilem amala aşyrmaga cynanyşayyn.

Dädehal baştutanlyk edýän jurnalnynda on baş ýylyň dowamynda öz goşgularyny asla çap etmedi diýen ýaly. Baş redaktoryň orunbasary, publisistik eser ýazmagyň ussady Kakaly Berdiýew, öndümlü işleýänem bolsa, žurnalda ýylyň dowamynda bir gezekden kän çykyş eden däl. Baş redaktor bilen orunbasar öz eselerini beýleki gazet-žurnallarda çap etdirmelidi. Dädehalyň talaby, kadasy şeýledi. Eýsem ol häzirem nusga alarlyk salyhatlylyk dälmi?

Döwrüniň derejesinden pes, wagtyň talabyna laýyk gelmeýän eseri ýegre dosty ýazanam bolsa, Dädehal sypaýçylyksyz yzyna gaýtarýardy. Onlarça mysaldan birini ýatlaýyn: Dädehal türkmen sazyny söýýärdi, halypa gören sazanda bolmasa-da, özi-de dutar “oýnaýardy”. Belki-de şol sebäplidir, ol hudožnikliginiň daşyndan dutar, gyjak ýasaýan, dutar, gyjagy çalyň Bāşim Nuraly bilen dostlukly gatnaşyk saklaýardy. Bir gezek hudožnik özüniň ýazan romanyny redaktor dostuna eltup, ony okaman, günübirin çapa ibermegini talap edýär, sözünüň ýykylmajakdygyna-da gaty ynanýar. ”Meni hudožnik diýip tanaýan il ýazyjylyk ukybymyňam bardygyny bilsin”- diýýär. Dädehal hatda žurnalyň häzir çap edip ýören Şolohowyň “Göterilen tarpynyňam” terjimesini okaman geçirmeýändigini aýdyp, romany okamaga bir aý purýja alýar. Bir aýdan soň Dädehalyň ýanyna gelen Bāşim Nuraly hem-ä ony hudožnikleriň ertir açylýan sergisine çagyýar, hemem romanynyň ykbaly bilen gyzyklanýar. Baş redaktor romanyň entek eser dældigini, ony hiç bir neşiriň çap etmejekdigini deliller bilen subut etse-de, awtorrazy bolmaýar. ”Meniň ýazyjydygymy-da il bilmeli ahyryn” diýip, öňki aýdanyny gaýtalaýar. Ahyr Dädehal öňündäki ak kagyza ony-muny çyzyşdyryp, aşagyna-da golunuy çekensoň, ony dostuna tarap süýşürýär. ”Bu näme?” diýiip, hudožnik geňirgenýär. “Bu meniň hudožnik

hökmünde eden işim. Sen şu suraty ertir açyljak serginiň görnükli ýerinde as. Goý, il meniňem şahyrylykdan başga suratkeşlik ukybymyň bardygyny hem bilsin” diýýär.

Bu waka şaýat bolan, žurnalyň şol mahalky bölüm müdiri, Dädehalyň ýakyn şägirdi şahyr Mämmet Seýidowyň aýtmagyna görä, mana düşünen Başım Nuraly “hudožnik” Dädehalyň seken “suratyny” sesini çykarman yzyna süýşüripdir-de, romanyny goltuklap gidipdir. Oňa garamazdan, şahyr bilen hudožnigiň arasyndaky dostluk ýodasynda ýandak gögermän, gatnaşyk ömürahyra çenli dowam edipdir.

Dädehal diňe ilin däl, öz döredijiligine-de örän jogapkärlik bilen çemeleşýärdi. Ol “sanama” ýa-da “ýeňil” goşgy ýazan şahyr däl. Onuň döredijiligini başdan-aýak yzarlasaňam, goşgy ýazmagyň aňsat usuly bolan “boşaşa” rifmaly (häzir diňe şol usul bilen ýazylýar) ýekeje küplede-de sataşmarsyňyz.

Dädehala döredijilik meselesinde gaty ýowuz diýýärdiler. Ýöne onuň şol ýowuzlygy ýaş şahyrlar Kerim Gurbanpesowyň, Berdinazar Hudaýnazarowyň, Ýylgaý Durdyewiň, Hangeldi Garabaýewiň Aky Baýmyradowyň, Tagan Söhbedowyň Näzik Annatyýewanyň, Nury Baýramowyň agramly ýazyjylar bolup ýetişmegine ýardam etse, “Sowet edebiýaty” žurnalynyň hem elden-ele geçip okalmagyna getirdi. Berdinazar Hudaýnazarowyň geçen asyr türkmen poeziýasyna epik eser bolup giren “Gyzgyn sähra” poemasyňyň ikinji bölümi hut Dädehalyň “iňirdisiniň” kömegi bilen ýazyldy. Ol guramaçylyk ukyby güýçli redaktordy. Kakaly Berdiýew, Pawel Karpow, Aşgabat Mämmedow, Aleksandr Aborskiý, ýaly dokumental proza ýazmagyň ussatlaryny respublikamyzyň dürli ýerlerine iberýärdi. Ol ukyba sarpa goýýan, ykyby goldaýan redaktordy. Mysal üçin, bize näbelli bir sebäbe görä, eserleriniň çap edilmegi “ýokardan” goldanmaýan, “publisistikanyň piri” at alan Ýahýa Ýusubowa Dädehal mydama arka durýardy, oňa redaksiýanyň hasabyna uzak raýonlara döredijilik komandirowkasyny berýärdi. Ýahýanyň getiren ajaýyp oçerklerini bolsa, türkmen diline terjime edilenden soň, Dädehal herhili ýol tapyp, žurnalda çap etmegi gazanýardy. Ýazyjy Atda Durdyýewiň (diňe onuňam däl, başga-da köp şaýatlaryň) aýtmagyna görä, “Dädehal alada etmedik bolsa” Ata Gowşudowyň “Köpetdagyň eteginde” romanynyň döremezligi hem ahmal eken. Dädehal ýaňy ýazylyp ugran eseriň başky sahypalaryny “dowamy bar” bilen žurnalda çap edip, awtory romanyny ahyryna çenli ýazmaga mežbur edipdir. Hatda Dädehal Ata Gowşudow bir ýerde myhmançylykda oturka-da, yzyndan baryp, işletmek üçin alyp gaýdýar eken.

Türkmen edebiýatynyň taryhynda tapylgysyz terjimeçi hökmünde tanalýan, araplaryň “Münbir gijecini” bizde-de söýlüp okalýan kitaba öwren Başım Ataýewiň eden terjimesine dil ýetirjek ýa-da has-da gowlandyrmak üçin redaktor hökmünde düzediş girizmäge milt edip biljek adam tapylmaz hasap edilýärdi. Wartan Nikolaýewiç lakamly Başım Ataýew terjime edeni üçinem M. Şolohowyň “Göterilen tarpy” bizde terjime däl-de öz dilimizde ýazylan eser ýaly bolup okaldy.

Emma “Göterilen tarpyň” žurnalyň hobatdaky sanynda dowamy çap edilmeli terjimesini alyp irden Dädehalyň kabinetine giren Başım Ataýew öýländen soň papkasyny goltuklap çykdy-da: “Beýle redaktor hiç ýerde ýokdur—diýip, hüňürdedi hem başyny ýaýkap ýanymyzdan geçip gitdi. —Özem derleýä, senem derledýä. Agsak (Dädehalyň lakamy. —A. T.) meni ýükçi eşsek ýaly işledýä. Beýle-de bir ýowuzlyk bor oguşýa!”

Geçen asyryň ortalarynda, ikinji ýarymynda türkmen edebiýatynda ýazylan eserleriň esli boleginiň şowly bolup çykmagyna Dädehalyň täsiri ýeten bolsa gerek. Onuň eseri

şeýle üns bilen okaýşyna haýran galýardylar. Şonuň üçinem onuň eden bellikleriniň köpüsini awtorlar minnetdarlyk bilen makullaýardylar.

Beki Seýtäkow redaksiýa täze eserini getirende: “Haljan, seň pyçagyň ýitidigini bilýäs. Kesseň kesgin welin, kesen ýeriňi özüň doldurgyn” diýse, Dädehal: “Wah Beki, käşgä kesenim bilen seniň sahypalaryňdan gan çykýan bolsady”- diýýärdi. Olar şeýdip degişýärdiler. Eserlerine ýowuz redaktorlyk etse-de, Dädehal B. Seýtäkowy ýazyjy hökmünde sylaýardy, onuň “Derýada” diýen hekaýasyny bolsa kiçi göwrümlü prozanyň nusga alarlyk eseri hasaplaýardy.

Şahyr Ata Atajanow Dädehal bilen baglanyşykly şeýlebir wakany gürrüň beripdi. Geçen asyryň ellinji ýyllarynda Dädehal alty sany şahyra aýratynlykda jaň edip: “Bize Watan hakda ýazylan bir gowy goşgy gerek” diýýär, goşgynyň haýsy gün, haýsy sagatda redaksiýa getirilmelidigini aýdýar. Birek-birekden bihabar şahyrlar bellenen wagtda redaksiýada peýda bolanda, redaktor olara ýüzlenýär: “Siziň her biriňiz Watan hakda goşgy getirensiňiz. Häzir olaryň hemmesini bile diňläliň, iň gowusyny hem saýlap, žurnala hödürleliň, galanlaryny bolsa yzyna gaýtararsyň”. Netijede Pomma şahyryň “Watanyň” diýen goşgusy iň gowy diýlip hasap edilýär. Emma baş redaktor şahyrlaryň gelen netijesiniň garşysyna gepleýär. “Siz goşgynyň manysyna mynasyp ýokary baha bermän, goşgusyny okan awtoryň sesine ýokary baha berdiňiz. Eger Rehmet Seýidowyň goşgusyny Pomma okan bolsa, siz Rehmediňkini öwerdiňiz. Men bolsa žurnalymda şahyryň gowy sesini çap edip bilmeýänim üçin manyly sözüni çap etmeli bolaryn.”

Dädehal uruşdan maýyp bolup dolanany sebäpli, synasy sag adamlar ýaly islän wagty, islän ýerine gidip bilmeýärdi. Şonuň üçinem Moskwada, respublikalaryň merkezinde bolýan edebi ýygňanyşyklara, çakylyk gelse-de, gatnaşmaga ýagdaýy ýokdy. Oňa garamazdan, başga ýerden Aşgabada gezelenje ýa komandirovka gelen şahyrlaryň köpüsi Dädehal bilen hökman salamlaşyp gidýärdiler. Tanymal “Kahowkanyň” awtory, Lenin baýragynyň eýesi, belli rus şahyry Mihail Swetlow, dünýä belli “Üç çişigiň” awtory Ýuriý Oleşa, Magtymgulynyň belli terjimeçisi Arseniý Tarkowskiý, gündogarşynas Lýusian Klimowiç Dädehal bilen ysnyşyp gatnaşýan tanymal şahslardy. Azerbeýjan şahyry Samet Wurgunyň, ermeni şahjyry Silwa Kaputikýanyň, täjik akademigi Satym Ulugzadanyň Dädehal bilen hat alyşmalarynyň sebäbi bolsa, onuň halklaryň arasyny ysnyşdyrýan terjimeçilik talanty bilen baglydy. Dädehalyň türkmen edebiýatyny dünýä poeziýasynyň naýbaşy eserleri bilen baýlaşdyrmakdaky eden işi aýratyn hormat goýulmaga mynasypdyr. Elbetde, žurnal makalasynda Dädehalyň terjimeçi hökmünde eden abysyz işini seljermäge synanyşyk etmegem ýerlikli bolmazdy. Ýöne onuň Puşkinden, Krylowdan, Maýakowskiden, dünýä halklarynyň poeziýasyndan eden tutuş bir tomluk terjimesi biziň medeniýetimiziň milli baýlygyna hem buýsanjyna öwrüldi. Döredijilik ömrüniň agramly bölegini çeper terjimä bagyşlan Dädehalyň ol ugurdaky ussatlygy türkmen poeziýasynyň terjimeçilik mekdebine öwrüldi. Poeziýa terjimesiniň berýän hupbatyndan ýakyndan habarly şahyr Mämmed Seýidowyň tassyklamagyna görä, “Dädehal Puşkiniň “Poltawasyny” terjime etmek üçin sarp eden wagty, siňdiren zähmetini özüne gönükdiren bolsa bir tomluk goşgular ýygındysyny dörederdi”. .

Dostum diýip, gatnaşsam-da köp bilen,

Söweşdäki ýaly dosty görmedim.

Beýan etdirmez ol gürrüň, gep bilen,

Söweş meýdanynda kössi görmedim — diýen setirler bilen başlanýan Watana söýgä, gahrymanlara guwanja, wepalylyga tagzyna ýuwrulan goşgynyň awtory Dädehal parahatçylyk döwründäki dost-ýarlaryna-da uly sarpa goýýardy. Ol gojalyp, edara wezipesinden daşlaşa-da, “halypalyk wezipesinden” daşlaşmady. Onuň öýi mydam adamlydy, ýanýoldaşy Sadap daýzanyň gazany bolsa hemişe gaýnar durardy. Ata Köpek, Gara Seýitli, Çary Gurbangylyç, Aman Kekil, Aleksandr Aborskiý, Bagşy Jürmenek, Baba Japar, Baýram Gurbanow, Rehmet Seýidow, Baýram Welmyradow, Şirli Durdyýew ýaly egindeşleri dünýäden ötenden soň goja şahyryň gapysyndan gelýänler soňky nesil döredijilik adamlary—Nazar Gullaýew, Baýram Jütdeiw, Atamyrat Atabaýew, Gowşut Şamyýew, Gurban Çöliew, Begmyrat Ussaew, Hojanepes Meläýew, Saýlaw Myradow, Agageldi Allanazarow, Nobatguly Rejebow, Näzik Annatyýewa, Hudaýberdi Diwangulyýew, Amanmyrat Bugaýew, Kakajan Durdyýew dagydy. Olar Dädehaly mydama küýseýärdiler, ondan tälim alýardylar. Aşgabatdan çykyp, Maşadyň üsti bilen demirgazyk Kawkaza çenli urşuň üç ýylynyň agyr ýollaryny ädimi bilen ölçän şahyryň, köp okap, köp gören şahyryň durmuş mekdebinde bolsa tälim alarlyk zat kändi.

Biziň hemmämiziň Dädehalymyz 1996-njy ýylda 87 ýaşap dünýäden ötdi. Ýöne, göwnümize bolmasa, dünýäden ötenden soňam, onuň halypalyk ruhy döredijilik adamlarynyň arasynda aýlanyp ýören ýaly. Ýagşy kişiniň özi gitse-de, ruhy adamlary terk etmezmiş diýýärler welin, şol çyn bolsa gerek.

2009.

2005-nji ýylyň 29-njy ýanwarynda 500 sahypadan 350 sahypa gelen “Gowşut hany” üç gezek göçürenimden soň, ahyrky nokat goýuldy hasap etdim. Gazanan netijäm çeken azabymdan pes. Bolsa-da, indi birneme ynjaldym.

*

Ýaranjaňlyk erbet gylyk. Ony hemme kişi bilýär. Ýöne ýaranjaňlyk etmezlik hem ýazgarylýar eken. Munuň şeýledigini diňe ýaranjaň däller bilýärler.

*

Döwlet baştutanynyň eden işlerinden hoşal bolmasagam, onuň käbir işleri etmäge yetiştirmändiginden ýa-da başarmandygyndan hoşal bolmalydyrys.

KAKAJAN AÇYLOWA

Gadyrly Atdaş!

“Kyrk ýylda ýazylan kitabyň” 780 sahypasyny saňa iberýärim. “Gapyrga syrsaň” syr, ýöne ýüz görme. Galamyňy eliňden düşürmän okamagyňy haýyş edýärim.

Haýyş şulardan ybarat: Özüm özümi gaýtalasam, başga awtoryň pikirini göz-görtele öz adymdan berýän bolsam, gerekmejek, gödegräk, ýuwanrak ýerler gabat gelse, örän ýowuz dara. Garaz, sülä geler ýaly et. Kömegiňi gaýgyrmajakdygyňa ynanýaryn. Atamyrat Atabaýewiň moskwaly ýewreý garyndaşlary bir-birege ýardam edip, samsyklarynam adam edäýýärler. Elbetde, sen indiden soň meni adam sanyna goşup bilmejegiňe akyl ýetirýänsiň. Bolsa-da, bellikleriňi gaýgyрма.

Döredijilik üstünlikleri hemraň bolsun. A. T.

GOLÝAZMANY OKAP...

Atajan Tagana.

Sarpaly Atdaş! “Uly kitabyňy” okadanyňa minnetdar. Ýöne sahypalary zaýalamajak bolup, pikirimi aýratyn kagyza ýazdym.

Atdaş, men saňa belet, senem maňa. Sen-ä öwürmegi halaňok, menem öwmegi. Ýöne bolana “Boldy” diýmeli. Ägirt zähmet çekipsiň, gowy iş edipsiň. Eger Taňryňyň özüňe beren mümkinçiligini doly peýdalanan bolsaň, has düýpli kitap hem dörärdi. Bilýän, seniň özüňde-de şeýle pikir bolmalydyr.

Bu kitaba galamly darasamak mümkin däl. Sebäbi ol seniň şahsy gündeligiň, hususy oýlanmalaryň. Ol diňe seniň özüňe degişli taryh. Taryhy bolsa düzetjek bolup, azara galyp ýörmeli däl.

Golýazmany okap halan ýerlerim:

1. Kerbabaýew, Seýtäkow, Derýaýew, Kulyýew, Çary Aşyr hem türkmen edebiýatynyň beýleki agirtleri hakynda düýpli ýatlama ýazanyň üçin men okygy hökmünde saňa çäksiz minnetdar. Ýokary ukyp bilen ýazylan ynandyryjylykly wakalar olaryň özleri bilen duşuşan ýaly edýär. Elbetde, olar bilen senden başga-da duşuşan, duz-emek bolan adamlar kän bolandyr. Ýöne şeýle düýpli ýatlama men birinji gezek gabat gelýärim. Seniň çeken ägirt zähmetiň olaryň ruhlaryna goýlan sarpadyr.

2. Milli buýsanç, özbaşdaklyk, millilik, taryh hakdaky oýlanmalar, syýasat, ykdysadyýet, jemgyýetçilik gatnaşyklary barada oýlanmalaryň, käte birtaraplyrak bolsa-da, kitabyň gymmatyny artdyrýar.

3. Aforizm derejesine ýetýän pikirleriň, degişme äheňindäki ýazgylaryň ýeňil okalýar hem okyjynyň kalbyna golaý.

4. Umuman, çeken zähmetiňi ýerine düşen hasaplaýaryn. Gynansak-da, biziň köpümüzde gündelik ýöretmek, wakalary bir ýere jemlemek endigi ýok. Sende şol gowy häsiýet hem erjellik bar. “Bagt ýaşamakdyr, ýaşamak bolsa işlemekdir”. Tolstoýdan getiren dana sözleriň hut seniň özüňde-de bap gelýär.

Golýazmany okap, razylaşmaýan ýerlerim:

1. Türkmeniňki däl sözler köp ulanylýar: stress, ekstremal, detal, sentimental, maksimalist, epizod we ş. m.

2. Medeniýetsizlik, sowatsyzlyk ýa-da tersine. Tutuş halk dogrusynda beýle kesgitlemäni ulanmagyň özi-de sowatlylyk ýa-da medeniýetlilik dälmi kä öýdýärim.

Dogry, sen ony deňeşdirme (otnositel) görnüşde getirýärsiň. Bolsa-da. . .

3. Dogry, bizde Eýnşteýnem, Rozerfordam, Korolýowam. . . döremändir. Ýöne özüme ýeterlik (!—A. T.) döränler, ýene döräp duranlar (?—A. T.) bar ahryr!

4. Men Tolstoý, Puşkin, Lermontow, Griboýedow, Balzak, Gýugo, Dýuma, Moem, Aýtmatow, Şolohow, Dudunsew, Granin we beýlekileriň eserleri bilen azda-kände tanyş. Emma Kerbabaýew, Seýtäkow, Derýaýew, Saryhanow, Kylyýew, Halyl Kulyýew, A. Atabaýew, A. Gurbannepesow, A. Taganyň ýazan eserlerini ýokarkylaryňkydan gowy görýänim üçin men sowatsyzmy? . .

Umuman, Atdaş, sen meniň näme diýjek bolýanyma düşünýänsiň.

Beýan etmesi agyrrak mesele

“Jany ýanan Taňrysna gargar” diýen gep bar. Seniň käbir resmi ýa-da resmi däl bellikleriňde şol nakylyň manysyna kybapdaş pikir bar. Ol hem maňa düşnükli. Köp ýyllara çeken nämälimlik, eden işiň, çeken zähmetiň netijesini görmezlik (rusça oňa “Sostoýanie waakuma” (howasyz boşluk) diýilýän ýagdaýynda edilýän pikirleriň has “ýitiräk” bolmagy-da mümkin. Sen Jawaharlal Neruwyň “Awtobiografiýasyny” okansyň. Kitabyň ahyrragynda: “Men muny türmedekäm ýazdym. Şonuň üçinem käbir bölümleriň has-da janyýangynly bolmagy mümkin. Kitabyň ýazylan döwrüni, bendilikde ýazylandygyny göz önüne tutuň!” diýen ýaly sözler bar. Seniňem döredijilik ykbalyň ýoly çarkandaksyz däl. Gam çekme. “Çendan bilen-de bardyr”. . .

Sen Ç. Aýtmatowyň “Tawro Kassandrasyny” ýazgylaryňda ýatlapsyň. Ol umumadamzat gymmatlygy. Genial eser. Ony ýazan hem “sowatsyz” Aziýanyň wekili. Näme üçin şeýle eser bizde döremeýär?

12. 03. 2003.

Kakajan Açylowyň eden bellikleri meni oýlandyrdy. Men öňi bilen bir zada göz ýetirdim. Kakajan Açylow ýaly köp okaýan, taryh, medeniýet, ylym, ykdysadyýet, syýasatdan baş çykarýan, üstesine-de, döredililik adamynyň biziň diňe öwürmegimizi, sähelçe-de tankyt edilmezligimizi halaýandygy meni biraz geňirgendirdi. Bu bolsa meniň şu gündelikde biziň birneme öwünjeňräkdimizi nygtaýan pikirlerimiň dogry ekendigini tassyklaýar. Ýöne men şeýle pikiri nygtamak bilen, adamlaryň üstünden gülmek ýa-da olary kemsitmek islemändim-de şeýle gylyklaryň ýok bolmagyny islöp ýatlapdym. Medeniýetlilik, sowatlylyk-bisowatlyk hakdaky edilen gürrüňler hem edil şonuň ýaly. Men ol barada özümiziň üstümüzden gülmeyärim, ýetmezimizi ýatlap, biziňem ösen halklaryň derejesine ýetmegimizi isleýändigimi, onuň aladasynyň edilmegini nygtaýardym.

Ýagşy niýetli “tankytlarym” Kakajan Açylow ýaly taýýarlykly, obýektiw okjynyňam göwnünden turmandygyny bilenimden soň mende “Ondan pesräk okyjy awtora näme diýer!”- diýen howsala döredi.

Umuman, meniň tanyş-bilişlerimiň köpüsi (hemme türkmeniňem şeýleräk bolaýmagy ahmaldyr) ýoldaşyna bähbitli bolsa-da, oňa haýsydyr bir kiçijik bellik etmegi, özlerine-de haýsydyr bir kiçijik bellik edilmegini halamaýar.

Şu ýerde men bolan bir wakany ýatlaýyn. Baýramalyda bir oba toýa bardym. Toý başlanýança uzagrakdan gelen myhmanlary uly bir daragtyň saýasynda oturdylar. Meniň köne tanşym ýoldaşy bilen toýa geldi. Men onuň ýoldaşyny tanamaýardym. Birden onuň köýneginiň kebzesini guş hapalady. Nätanyş ony duýmady. Men köne tanşymyň gulagyna “Ýoldaşyňa aýtsana, köýnegini guş hapalady”-diýip pyşyrdadym. Ol guşuň hapalan ýerine seretdi-de, ýylgyryp, elini silkip goýberdi, soňam “Aý, näme işimiz bar” diýdi. Köne tanşym bir alada bilen turup gitdi welin, men nätanyşa ýagdaýy aýtdym. Ýaş ýigit gidip, toý eýesiniň bir arassa köýnegini geýip gelensoň: “Duýduranyňyz gowy boldy. Asyl o köýnek bilen märeke-de oturar ýaly bolman eken”-diýdi.

Üns beriň. Men köýnegi hapalanany üçin ýigidi tankyt etmedim, bar bolan kemçiligi aýtdym. Netijede kemçilik düzeldi. Dýmek, meniň belligim kemçiligi tankyt etmeklige däl-de, onuň düzedilmegine gönükdirilen eken.

Ýene. Eger men häzirki zaman türkmen edebiýatynyň Ýewropa edebiýatyndan pesdigini belleýän bolsam, ol meniň öz edebiýatymyzy ýigrendigim bolmaýar ahyrn. Türkmen edebiýatyny gowy görmegi gadagan edýän ýok. Baş üstüne, isledigiňçe gowy gör. Ýöne özlerini, eserlerini gowy görýäniň üçin Atajan Taganyň ýa-da Hudaýberdi Diwangulyýewiň talantyny Lew Tolstoýyň talantynydan pes görmezlik özümiziň derejämiziň pesdigini boýun almazlyk bolar ahyrn.

Men bizde-de edebiýatyň hakyky ägirtleriniň döremegini isleýärin, onuň üçinem öz derejäne dogry baha bermelidigini, şol dogry baha bolmasa edebiýatymyzyň ösmejekdigini, beýikleriň döremegi üçin bizde degişli şertleriň bolmandygyny belleýärin. Näme, Lew Tolstoý tötänden, gury ýerden döredimi? Onuň fransuz dilini öz ene dili ýaly bilýändigini üçin hakyky roman ýazmagy-da fransuzlardan öwrenendigini rus edebiýatçylarynyň özlari belleýärler. Biziň kiçijik milletimizde bolsa şol derejede öýkünmäge hiç hili şert, nusga bolmandyr. Türkmen edebiýatyny beýleki edebiýatlardan gowy göreniň üçin onuň derejesi beýgelmeýär.

Kakajan Açyłow Çingiz Aýmatowy mysal getirip, onuň “sowatsyz” Orta Aziýadan çykandygyny nygtaýar. Ýöne ol Aýmatowyň edebiýatdaky ene diliniň rus dilidigini, şol diliň kömegi bilen beýgelendigini unudýar. Men bu sowala ýazgylarymda jogap berýärdim. Ýöne “Kyrk ýylda ýazylan kitaby” indiki okajaklara-da has aýdyň bolar ýaly, özüm özümi gaýtalaýaryn. Dogry, diňe rus dili däl, ýene on sany dil bileninde-de özüňde Taňry beren talant bolmasa, eliňden hiç zat gelmez. Ýöne gazak Olžas Süleýmenow, özbek Timur Pulatow, gyrgyz Çingiz Aýmatow, belarus Basil Bykow, abhaz Fazil Isgender dagy eserlerini öz milletiniň dilinde ýazan bolsalar, ýaşlykdan rus diliniň kömegi bilen dünýä edebiýatynyň mekdebini geçmedik bolsalar, diňe öz ene dilinde ýazylan kitaplaryň terbiýesi bilen çäklendirilen bolsalar, öz ene dilinde ýazyp ýören ildeş ýazyjylarynyň derejesinden onçakly ýokary galmazdylar. Men ýokarda atlaryny agzan rus dilli milli ýazyjylarynyň hemmesi bilen ýakyn aragatnaşykda bolan adam hökmünde gelen aýgydyma örän bil baglaýaryn.

Kakajan Açylova ýazan haty üçin men çäksiz minnetdar. Çünki ol meniň ýazgylarymyň okyjyny haýsydyr bir derejede biparh göýmajakdygyny tassyk etdi. Eger men okyjyny oýlandyryp bilen bolsam, eger men okyjyny “jedele” goşular ýaly derejä ýetirip bilen bolsam çeken azabymyň reýgan bolmadygy.

Nowruz. 2003.

1996-njy ýylyň 18-nji ýanwarynda Atajan Taganyň “Kyrk ýylda ýazylan kitap” diýen gündelik—essesini okap gutardym. Men hemişe-de öz başarmajak işimi başaryan adamlary özümden belent hasaplaýardym. . . Meni gynandyryň zat awtoryň bu kitabynyň entek-entekler okyjylar köpçüligine ýetmejekdigi. Ýogsam beýle tapylgysyz maglumatlary ýazyjynyň öz döwürdeşleri okaýsa, kitabyň gymmaty has-da artardy (Maýdaja bellikderimi aýratyn kagyza ýazýaryn.)

Öwelek Durdymyradow
Medeniýet işgäri. Mary.

“Kyrk ýylda ýazylan kitaby” hezil edip okadym. Iň bir gowy gören zadym kitapdaky ýazgylarda ýasamalyk ýok, durmuş wakalaryna, belli-belli adamlara awtor öz garaýşyny obýektiw beýan edýär. Kitapda biziň sowatsyzlygymyz barada aýdanda awtor müň kerem mamla. Özümiňem şol adamlaryň biridigime ýene bir gezek göz ýetirdim.

Ýöne şeýle kitabyň Türkmenistanda çap ediljekdigini asla göz önüne getirip bilemok. Bir begenmeli zat A. Taganyň şu kitaby ýazanlygy hem-de originaly az sanly bolsa-da, käbir adamlara okamaga mümkinçilik döredilenligi.

Annamyrat Hotjyýew, žurnalist, şahyr.

“Kyrk ýylda ýazylan kitaby” okamaga mümkinçilik döredeni üçin men Öwelek Durdymyradowa minnetdar. Men gaty talapgär okyjylaryň hataryna girmeyärim. Ýöne golýazmadaky sagdyn pikirleriň köpüsi bilen ylalaşýaryn.

Bellik:

1. Tutuş halkyň medeniýeti pes, bisowat bolýandygy baradaky pikir bilen öňler razylaşmaýardym. Ýöne bu hakykatdanam şeýle. Dünýä jemgyýetçiligine biz onuň nusgasyny görkezdik. Bir atly filosof (Megerem Gegel bolsa gerek): “Každyý narod imeýet togo prawitelýa, kotorogo on zaslužiwaýet” (“Her halkyň özüne mynasyp hökümdary bolýar”) diýipdir.

2. “Mädemin han ýaly iki ýurtda jaýlanan, iki mazarly adam barmyka?” diýip ritoriki sowal goýýarsyň. Bar. Kutuzowyň ýüreginiň Polşada, göwresiniň bolsa Orsýetde jaýlanandygyny men “Ogonýok” žurnalynda okadym.

3. Kompartiýanyň bikanun halda sahnadan düşürilmegi. Golýazmadaky çaklamalar kompatriýanyň masgaralanmagynyň esasy sebäpleri däl. Ýöne aýdyşyň ýaly häzirki “demokratlaryňam” (şol sanda meniňem) öz partiýasynyň üstüne gara bulut abansa, goldamajakdyklaryna kepillik geçip biljek.

4. Türkmen dili baradaky meselä meniň öz garaýşym bar.

A. Çarygulyýew, partiýa işgäri.

26. 01. 96.

Men sanardan kän kitap okamadygam bolsam, gruzin ýazyjysy Grigol Abaşidzäniň “Uzaga çeken tümlük”, özbek ýazyjysy Pirimkul Kadyrowyň “Ýyldyzly gijeler”, rus ýazyjysy Walentin Pikulyň Grişa Rasputin hakyndaky “Gorpuň gyrasynda” diýen romanlaryny, Belowyň, Rasputunuň, Bykowyň, Isgenderiň birnäçe powestlerini okanymdan soň, uzak wagtlap olaryň täsirinden çykyp bilmedim. Şeýle hem türkmen edebiýatynda şolar ýaly eserleriň ýokdugy meni kemsindiripdi.

Atajan Taganyň çapdan gaýtarylan “Keseki” romanyny hem “Kyrk ýylda ýazylan kitap” gündelik-essesini okap çykanymdan soň, hakyky eser döredip bilýän ýazyjynyň bizde-de bardygyna göz ýetirip begendim.

“Kyrk ýylda ýazylan kitap” meni oýlanmaga mejbur etdi. Durmuş kynçylyklaryny şonuň awtory ýaly ýeňip geçmäge ruhlandyrdy. “Keseki” bilen “Kyrk ýyldakynyň” ilkinji okyjylarynyň biri bolanyma şat.

Abdyrahym Akmyrat, magaryf işgäri.

1996

ATAJAN TAGANA

Atam! “Kyrk ýylda ýazylan kitaby” men-ä hezil edinip okadym. Umuman, memuar, gündelik, esse, ýatlama žanrlaryny gowy görýändigim üçin seniň bu golýazmaň maňa has-da golaý.

Redaktirlemek, redaktorlyk gözi bilen okamak baradaky eden haýyşyň dogrusynda. Bu ýazgylary redaktirlemäge, düzetmäge hiç kimiň, hatda seniňem hakyň ýok. Bu ýazgylar ömrüň bir döwründe, bir pursatynda bolup geçen, ýazylan zatlar. Ony düzetmek, redaktirlemek üçin redaktor şol döwre gaýdyp barmaly, wakalara hut özi şaýat bolmaly. Golýazmany üýtgetseň, many üýter, hakykat üýtgär, netijede hem gymmatly materiallaryň gymmaty gaçar.

Bu kitaby okamak meniň üçin örän bähbitli boldy. Sebäbi meniň özümde-de şuna meňzeşräk “Saýlanmadyk eserler” ady bilen bir zat döretmek meýli bar. Seniň bu kitabyňam, meniň ýazjak “Saýlanmadyk eserlerimem” okaljak kitap bolmaz. Sebäbi olar çap edilmez, köpçülige ýetirilmez. Ýöne, ynsan arzuw bilen ýaşaýar. Maňa şeýle ýakymly pursatlary ýaşadanyň üçin saňa köp minnetdar.

Orazguly Annaýew”, ýazyjy.
07. 10. 02. Änew

Atajan, dogan!

“Kyrk ýylda ýazylan kitaby” okap, hezil etdim hem-de ondanam baş beterräk gama batdym. Biz nähili günlerde ýaşapdyrys!

“Kesekiniň” wakalaryna özümem gatnaşan ýaly boldum. Romany okap ahyryna çykanyma gynandym.

Bibi Orazdurdyýewa, şahyr.
08. 10. 2006.

Täsirli kitap ýazmak üçin durmuş mekdebini geçmeli. Emma men “40 ýylda ýazylan kitaby” okap, durmuş öwredýän kitap mekdebini geçen ýaly boldum.

Gurbannazar Orazgulyýew, ýazyjy.
10. 11. 2006.

Hormatly Atajan Tagan!

“40 ýylda ýazylan kitaby” 6 günde okadym. Hezil edip. Dogrusyny aýtsam, kitap meni “alyp gaçdy”.

Umuman gowy kitapdan aýratyn halan ýerlerimiň kábiri hakynda:

1. Batyrgaýlyk, aç-açanlyk, gönümellik, kinesizlik, milletiň ykbalyna halys ýürekden ýanmak. Bular kitabyň içinden eriş-argaç bolup geçýär.

2. Dili gowy. Söze örän seresaply çemeleşilýär. “Sadawar”, “öýlenewaç” diýen ýaly täsin sözlerem bar.

3. Ýumor kitaby bezeýär (edebi ýaňsylamalar, gojuklylaryň gürrüňleri, agtygyň Ejeşiň aýdanlary. . .).

4. Örän baý materiallara esaslanyp, dünýä, medeniýet, edebiýat, terjime, millet... baradaky oýlanmalar täsirli hem janagyryly, ýerlikli.

5. Sataşan, işleşen, duz-emek bolşan adamlaryň hakyndaky ýüzgörmesiz ýatlamalaryň ýakymly. Kitapda aýratynam Atamyrat Atabaýyň hoşgylawdan gönümel, sypaýydan batyrgaý örän zehinli şahyryň ýylgyrýan suraty görnüp duran ýaly.

6. Saz baradaky pikirleriň gowy. Ştrausyň “Goluboý Dunaýy” hakyndaky ýazanlaryň-ha gysga metražly filmiň taýyn ssenarisi.

7. Elipbiý hakdaky pikirine goşulýan. Milleti nadanlykda saklajak bolsaň wagtal – wagtal elipbiýi çalşyrybermeli, geçen asyrda 4 gezek çalşyrylyşy ýaly.

8. Aşyr Mämilä ýazan hatyň 3-nji punkty göwnējaý. Oktýabr rewolýusiýasynyň üstüne atanak çekmek adylsyzlykdyr.

9. Köçe atlary baradaky pikirini ikelläp goldaýan. Görogly meselede hem şeýle.

KÄBIR BELLIKLER:

1. Özüni çökderräk ýepbekleýän. Çynyň bilenem diýýänsiň welin, köp gaýtalasaň näzirgeýäniň ýaly duýulýar.

2. Türkmenem aşarak ýenjilýän ýaly. Namartlygymyzdan, bigaýratlygymyzdan, nadanlygymyzdan ýaňa özümiňem-ä içim tütäp dur welin, onda-da biraz ýumşadylsa kem bolmajak ýaly bolup dur.

3. ”Her döwrüň kitabyňyň öz okyjysy bolmaly” diýýän. Publisistika babatda belki şeýledirem. Bu pikir çeper esere degişli däl.

4. Kitapdaky ýaranjaňlyk, döwlet derejesindäki öwünjeňlik, ýalançylyk hakdaky, nadan, ile towky döwlet, hökümet ýolbaşçylary hakynda birki ýerde giňişleýin, düýpli gürrüň ediip, beýleki ýerlerden aýrylsa gowy bolardy.

5. ”Milli buýsanç hakynda oýlanmadan” köp çagalylyk hakdaky pikiri aýyrmalymyka diýýärin. Biziňki ýaly ýurtda garyplyk, işsizlik üçin köp çagaly maşgalalar günäkär däl-de, tebigy we intellektual potensialymyzy halkyň eşretiniň hatyrasyna gönükdirmegi başarmaýan, has dogrusy, gönükdiresi hem gelmeýän ýolbaşçylarymyz günälär.

6. Kitaby birneme gysgaltsaň utarsyň. B. Kerbabaýewiň Gahrymanlyk adynyň belleniş dabarasy, oňa çagyrylmadyk biriniň gatnaşmagy, A. Atabaýewiň 50 ýyllyk ýubileýi, K. Fedin bilen hoşlaşyk, ”Bir kostýumyň taryhy” ýaly ýatlamalar, “açar” “ýeňsiz köýnek” aýrylaýanda-da utulyş bolmaz.

7. Rusça sitatalar, rus gazýet-žurnallarynyň atlary kirilde berilse gowy bolar.

8. Harp ýalňyşy köp.

9. Türkmen edebýatynyň rus edebýatyndan pesdigini boýun almagyň aýby ýok, ýöne bu pikiri gaýta-gaýta ýanjamagyňam žerurlygy ýok.

10. Metbugatyň, radio-telewideniýäniň medeni derejesiniň gözdençykgynç pesdigi dogry. Ýöne onuň sebäbini güzerany üçin satlyga öwrülen žurnalistlerimizden ýa medeniýet işgärlerimizden däl-de, ýokarrakdan gözlemeli.

11. Din bir ynjk mesele. Ol hakda seresaplyrak gürrüň edilse kem bolmaz. Ymuman, dine öz garaýyşynda-da çaprazlyk bar ýaly duýulýar.

S. S. Bes edäýeýin. “Komsomolskaýa prawda” ýalan sözläpdir. Enşalla, uzak ýaşarsyň. Ýaşaber. Türkmen senden köp-köp gowy eserlere garaşýar.

Uly hormat bilen: Bäşim Ödek, şahyr.

20. 09. 2006.

Gadyrly Atajan! Uly-kiçi belliklerimi golýazmanyň sahypalarynda galdyrdym. Iň esasy belligim bolsa şundan ybarat: “Ýazyjy döwür bilen ýaşaýar” diýilýär welin, meniň pikirimçe, ol döwrüň depesinde ýaşamaly. Haýsydyr bir gabahatlyk edýäniň pesligini görkezjek bolmak käte onuň derejesine çenli aşak düşülmegine-de sebäp bolýýar. Şonuň üçinem Orazgeldi Aýdogdyýew ýaly şahslar (Käşkä şahs bolsadylar!) baradaky ýazgylary eserden aýyrmagy maslahat berýärin. Olar jennet iýmişlerinden doldurylan tabaga gonan hapa siňekler ýaly iştäni tutup durlar. Sen meniň näme diýjek bolýanyma diýmänkäm düşünensiň.

Akmyrat Ýazyýew, žurnalist.

Atajan! “Kyrk ýylda ýazylan kitabyň” golýazmasynda seniň durmuş ýagdaýlaryna synçylygyň, nogsanlyklara “daşdan ýanyp, içden köýýändigini” ýüze çykýar. Seniň oduň käte lowlap ýanýar, käte-de tüsseleýär, käte ýakmasyz ýerleri-de ýakýar. Bu ýazyjynyň döredijiliginde adaty ýagdaý. Iň esasy zat, sen ot bolup, adamlary ýylytmak isleýärsiň. Ot ýakypsyň, çoýunasy gelýän adam peýdalany bermeli. Çoýunmak islemeýänlere bolsa, seniň görüp biljek çäräň ýok.

Kakajan Durdyýew,
Magtymguly adyndaky TDU-nyň dossendi.
10. 10. 2006.

Atajan TAGANA.

Hormatly Atajan!

“Keseği” romanyňy bir demde okap çykdy. Özboluşly hem täsirli eser.

“Kyrk ýylda ýazylan kitabyň” howlukman, örän siňňitli okadym. Gyzykly wakalar, duşuşyklar, pelsepeli ýatlamalar, pikirler mende juda oňat täsir galdyrdy. Men seniň öňki ajaýyp eserleriňdenem habarly. Emma bu eser başgaça okalýar hem başgaça täsir edýär. Elbetde seniň başyňdan geçen wakalara meňzeş wakalar köp adamyň başyndan geçendir. Emma seniň ýaly beýle sada dilde, çuňňur pelsepe äheňde ýazmak hemme kişä başartmaz.

Men tebigatyň çylşyrymly hadysalaryny öwrenýän we seljerýän adamlaryň hataryna girýänim sebäpli edebiýat meýdanynyň meşhur wekiliniň döreden çuňňur oýlanmalaryna baha bermek maňa başartmaz. Şeýle-de bolsa, golýazma boýnça käbir belliklerimi aýtmaly hasaplaýaryn.

1. Meniň pikirimçe, kitabyň ady “Durmuşyň käbir öwrümleri” ýa-da “Kyrk ýylyň durmuş öwrümleri” diýip alynsa gowy bolýjak ýaly.

2. Magtymgula degişli pikirleriň hakykata ýakyny rak. Emma bu mesele häzirem jedelli mesele bolup galýar. Men Ylymlar Akademiýasynda ol barada juda dartgynly ýagdaýda geçen maslahatlaryň gözli şaýady boldum.

3. Kitapda seniň öz agyran-ynjan ýerleriň beýan edilende birmeme ýüzleýräk beriläýse kem bolmazdy.

4. 432-nji sahypada “akmaklardan, banditlerden gorkmaly däl, alymlardan gorkmaly” diýip ýazýarsyň. Beýle pikiri goldamak mümkin däl. Elbetde, alymlar dünýä ylmy-tehniki progressiň başynda durmak bilen howply ýaraglary hem oýlap tapýarlar. Emma olary şeýle ýagdaýa düşmäge durmuş mejbur edýär. Olar agressiw döwlet ýolbaşçysynyň talabyny berjaý etmeli bolýarlar. Üns beren bolsaň, alymlar mydama urşuň

garşysyna aktiw hereker edýändirler. (Bu gutarnykly däl hem jedelli pikir. Ýöne men ady dünýä belli, tanymal alym bilen çekeleşige girmekden özümi ejiz hasaplaýaryn—A. T.)

5. 169-njy sahypada “Ýokary attestasiýa komissiýasy” diýip ýazmaly.

6. Merýem Azizownanyň oglunyň ady Emin däl-de, Emil bolmaly.

Golýazmany okamaga bereniň üçin Taňry ýalkasyn!

Inim Atajan, ömrüň uzak bolsun! Mundan beýläk-de edebiýat meýdanynda täze üstünlikler gazanmagyňy çyn ýürekden arzuw edýärin.

Akademik A. G. BABAÝEW.

01. 10. 2006.

Atajan Tagana.

Golýazmany okan adamlardan çen tutsaň, esasy okamaly adamlar okan ýaly. Golýazma kitap bolup çyksa-da, şondan kän adam okar öýtmeýärin. (Degişme). Gutlaýaryn. Ýatlamalar döwür hakda giňişleýin düşünje berýär.

Atamyrat Atabaýew, şahyr.

2. 12. 2006.

AŞYR MÄMİLİYEW

Hormatly Aşna!

Alty Garlyýew hakyndaky ýatlamanyň golýazmasyny okadym. Umuman, haladym. Bu materiala biziň döwürdeşlerimiziň arasynda senden belet adam ýok. Ony seniň aň belentligiňdäki derejede ýerine ýetirip biljegimizem ýok. Bu sözleriň kompliment dældigine ynanmasaň, ynanma, ýöne hakykat şeýle.

Seniň ýazan eseriň materialyna ozaldan mençe-de belet däl okyja bu kitap has-da düýpli täsir eder öýdýärin. Biziň sungatymyzyň, edebiýatymyzyň ýetmiş ýylda çemçeläp ýygynanyňyň çanaklap dökülýän döwri bolan şu mahalky milli medeniýetiň durgunlygy (“durgunlygam” däl, aşak düşüşligi) barada oýlansaň-a, seniň bu işiň ertirki okyjy üçin täze açyş bolar, terbiýeleýji mekdep hökmünde hyzmat eder.

Yatlama kitabyňyň süňni taýýar . Iň esasy şol. Taraşlamak ýaltanman zähmet çekişiňe bagly bolar. Golýazmany özüň ýene bir gezek galamly döwür çykanyňdan soň, Kakabaý Gurbanmyradow ýaly ýiti hem “ýowuz” redaktora okatmaly. Birden iki ýagşy. Kişi bellikleri eseriň gowulanmagyna getirýär. Özüm-ä kişi belliginden “açgözlük” bilen peýdalanýaryn. Şondan zelelem göremok.

Häzirlikçe men golýazmaňa düýpli bellik edip bilmedim. Çünki elde ýazylan sahypalary redaktirleşmek kyn bolýar. Üstesine, seniňem poçerkiň, köne dilde aýtsam, “it ýandakdan böken ýaly”, düşünmän, çaklap üstünden geçen sözlerimem az bolmady.

Bu eser diňe Alty Garlyýew hakynda-da däl. Alty Garlyýew awtoryň “tapyndysy”, ýapyşalgasy. By sungat hakynda, sungat işgärleri hakynda göwrümi giň eser bolmaly. Diňe artistler däl, dramaturglary, ýazyjylary, teatr hudožniklerini hem A. Garlyýew bilen baglap giňeltseň, özboluşly bir kitabyň dörejekdigi ikuçsuz.

Işiň dowamynda peýdalanaýmagyň mümkin diýip çaklaýan käbir maýdaja belliklerimi häzir aýdyp geçeyin. Isleseň al, islemeseň alma. “Ha ynan, ha ynanma”. (Baýramhan şahyr).

1. Ýatlamanyň başky 10-15 sahypasyna täzedan düýpli seretmeli. Monotonnyý. Diňe habar jümlelerinden ybarat. Sen gündelik ýazmaýarsyň, çeper ýatlama ýazýarsyň. Guraksy informasiýa seniňem, beýle eseriňem “dili” däl.

2. Birmeňzeş sözler, kä ýerlerde tutuş sözlemlerem gaýtalanýar. Özleri-de gerek däl ýerinde heçjiklenip gaýtalanýar. Ony maşinkadan soň arassalamak kyn düşmez.

3. Oktýabr rewolýusiýsyny agyz köpürjikledip “kyhlamak” käbir adamlara ýoň bolupdyr. Sen ol adamlardan däl. Sen medeniýetli, sowatly. Ol biziň Watanymyzyň taryhynyň uly bir parçasý. Aşyny içen tabagyňy boşansoň depip durmagyň geregi ýok. Şol rewolýusiýa bolmadyk bolsa, senem şu günki akyllý-başly, ylymlaryň kandidaty adyny göterýän Aşyr Mämiliýew bolmazdyň. Şol rewolýusiýa bolmadyk bolsa, Alty Garlyýew hem Hlestakowyň roluna derek çopan taýagyny oýnap ýören neşekeş bolardy. Bizde teatr hem döremezdi, esasy “spektaklymyz” çilik, düzzüm, gizlenpeçek bolardy. Onuň şeýle bolmalydygyna döwlet işgäri, medeniýet ministri, kino ministri bolup işlän Aşyr Mämiliýew bizden has düýplüräk düşüňýän bolsa gerek. Şonuň üçinem seniň taryha, döwre berýän ýüregiňden çykmaýan bahaň ýasamadygyny iň bir sadawar okyjy-da aňar. Şol rewolýusiýany ýigrenmeýän halatynda ýigrenýändigini hetjiklemek haýsydyr bir galp syýasat üçin edilýän ýaly bolup dur. Iň bolmanda şol rewolýusiýany agzaman geçseň, eseri häzirkä durkunda okajak okyjynyň ýaňsyly ýylgyryşyndan gutulardyň. Awtor öz okyjysyny gaty sadadyr öýdüp göz önüne getirse, utuş gazanmaýar. Sebäbi bizi okaýanlaryň arasynda bizi okadyp gitjekleri-de az däl. Olar biziň aýdýan sözümiziň ýürekden çykýanyna çykmaýanyna gaty gowy düşüňärler.

4. Degişli ýerinde ozal gazýet-žurnallarda çap bolan sungat hakdaky öz ýazan makalalaryňdan bölekler goşsaňam eser janlanardy, utardy. Şony talap edýän ýerler golýazmada bildirip duran ýaly. Häzir golýazma, edil özüň bilgeşleýinden edýän ýaly, bolmalysyndan sada görüňýär, žurnalistiň gyssanyp ýazan makalasyna meňzeýän ýerleri-de bar. Goý, seni tanamaýan okyjy Mämiliýewiň sungata gezek gelende eruditdigini görsün. 20-30 ýyldan dünýä injek okyjy barada oýlanmaly. Goý, bu eser sada ýatlama bolman, ylmy-populýar eser bolsun. Ony şol derejä ýetirmek üçin sende ukyp bar.

5. Kitaba “Alty Garlyýewden başlanan sungat” diýen ýalyrak at goýup, oňa A. Garlyýewiň döwürdeşleriniňem esere girmäge mynasyplaryny goşsaň gowy bolardy. Sebäbi sen Bulat Mansurow, Baba Annanow, Akmyrat Bäşim, Durdy Sapar, Nury Halmämmedow (A. Garlyýewiň “Aýgytly ädiminiň” sazyny ýazany üçin), Berdi Kerbabaýew, Muhammet Çerkezow hakda okyjynyň kalbyndan turaýjak wakalaryň jümmüşinde bolduň ahryryn.

6. Alty Garlyýewiň hötjetligini, oňsuzlygyny, gedemligini, kä halatlarda ony ýigrenilmek derejesine ýetirýän egoistligini beýan edýän epizodlaryňy okyjy halamaz. Sebäbi ol ýagdaý birmeňzeş sözler bilen gaty kän gezek gaýtalanýar. Gahrymanyň şol ýakymsyz häsiýetlerini (eger zerur hasaplaýan bolsaň) ýekeje epizodyň üsti bilen ýaňzytmaly-da, gaýdyp oňa dolanmaly däl. Onsoňam, Muhammet pygamberiň 15 nikaly, 13 gyrnak aýaly bolupdyr. Ol dünýäden ötende yzynda 9 sany nikaly aýaly galypdyr. Pygamber 54 ýaşyndaka Abu Bekiriň 6 ýaşly gyzyňy özüne adaglap, gyz dokuz ýaşansoň nikalaşypdyr. Bular taryhy hakykat (Wera Panowa, “Žizn Muhammeda”). Emma şu günki dindarlar ol hakykaty eşitmek hem islemeýärler, şol hakykaty ýatlaýan adamyny-da gaty ýigrenýärler. Alty Garlyýew hem türkmen syngatynyň 20-nji asyrdan dörän pygamberi.

Ony masgara hala ýetýänçä ýepbeklemek derkarmy? Okyja onuň öwrenilmeginiň peýdasy ýok erbetligini däl, nepi degjek gowulygyny ýetirmeli.

7. Kitaby informatiw aheňden halas etmeli, habar sözlemlerini azaltmaly. Umuman, sen, Aşna, janlanjak waka bar ýerinde diňe informasiýa bilen oňayýarsyň. Janly epizoda geçýän ýerleriňi hezil edip okadym. Alty Garlyýewiň saňa “Dälini taýak ýola getirer” diýip eden belligini iş ýüzünde (onuň kino surata düşürilýärkä “dälireýşi”, adamlara jabjynyşy, göçüşi, gyzyşy) görkezilse, hem-ä janly obraz dörärdi, hemem Taňry guýan talantly adamyň ötegeçmelerini sungatyň güýji bilen baglap ýuwmarlardyň, sungatyň güýjüni detallar bilen açyp görkezerdiň. (Detallary iň bolmanda, özüň tapay.)

8. ”A. Garly” ýa-da “A. Garlyýew” diýen ýazylyşyň haýsy-da bolsa birinde saklan.

9. Eser ýatlama—biografiýa bolany üçin okyjy A. Garlyýewiň maşgala durmuşy bilenem gyzyklanar. Ol kitapda ýok.

10. Eseriň dili barada: Zerurýetligi ýok ýerinde-de seniň arhaizme ýüz tutýandygyň manysyna düşünmän galdym. Şeýle hem “Ýatan ýeri ýagty bolsun” diýen sözleri her sahypada diýen ýaly ulanýarsyň welin, soňabaka ol ýaňsylama öwrülýän ýaly bolýar. Ol dil öwrümini bu eserde ulanmak kän gelişmeýär. Sebäbi kitapda ady tutulýanlaryň hemmesi-de bireýýäm (düýn-öňňün däl) merhum bolan. Her haýsyna aýratynlykda aýdylýan “Ýatan ýeri ýagty bolsun!” başaşa sahypada diýen ýaly gaýtalanyp dur. Onsoňam ol sözi aýagy mesili, kellesi selleli, ezyaka köýnekli Hojahmet ahyn ýaly bir awtor köp gaýtalasa-da geň görmezdim welin. . . “Hakykatyň hatyrasyna”. Bu söz žurnalist Kakamyrat Ballyýew tarapyndan ýerliksiz köp ulanylany sebäpli duzsuz bolup galdy. Sende-de şol kän gaýtalanýar. Sen diňe şol sözleri ulanan ýeriňde däl, ahli ýerde-de hakykatyň hatyrasyny tutýarsyň ahyrin. Şonuň üçinem golýazmada kän gaýtalanýan şu aşakdaky sözleri hem “hakykatyň hatyrasyna” aýraýsaň, gowy bolarmyka öýdýärim.

1. Haýyr!

2. Ýatan ýeriň ýagty bolsun!

3. Eşekden palan almak.

4. Muhabbet

5. Hydyr gören artist

6. Aty çykan ýaly begenmek

7. At tezegini guratmazlyk.

8. Dosdana.

11. Golýazmanyň 59-njy sahypasyndaky SSSR-i püçege çykarýan sözleri kim ulansa-da, sen ýazmaly däl. Kompartiýa degişli aýdanlaryň hem şeýle. Adamlar ol pariýanyň hataryna özleri arza ýazyp giripdiler ahyrin.

12. ”Burny sümükli”. . . Bu sözleri, hatda R. Allanazarow, B. Öwezow ýaly könä gaty ýykgyň edýän ýazyjylaram juda seýrek ulanýardylar.

Häzrlilikçe şeýle. Maşynkadan soň hem okaşarys-da.

Galamyň ýörgür bolsun!

A. Tagan.

apr. 2004.

Şu gün Daşkentden hat hem içi gazýetli uly bukja geldi. ”Kesekiniň” terjimesi tamamlanyp, özbek dilinde çykýan “Täjir” gazýetiniň 8 sanynda onuň parçalary çap

bolupdyr. Terjimeçi Mäşerip Saparow, awtoryň göwni üçinmi ýa-da hakykaty ýazypmy—parçalary çap eden redaksiýa özbek okyjylaryndan kän sanly öwgüli hatlar gelenmiş.

25. 11. 2004.

Öz peslik derejämiz bilen ölçeýänimiz sebäpli, özümizden sähel ýokarrakdaka-da beýik diýýäris-de, onuň hakykatdanam beýikdigine ynanýars.

*

Kitap ýazýan ýazyjy kän, ýöne kitaby kän okaýam hem kitaby kän okalýan zaçyly az.

*

Şöhrat in güýçli zäherdir.

Jek LONDON

*

Düýnim geçdi, ertirimiň bolajagy belli däl, diňe şu günümiň edil şu mahalky pursady bar.

*

Iki adam—iki pikir—iki aýgyt. Aşyr Mämiliýew meniň şu ýazgylarymdaky “Maňzyna batan pikirler” diýen bölümi, onda getirilýän parasatly sözler özümünki bolmany üçin kitaba goşmazlygy maslahat berdi.

Emma golýazmany okan hudožnik Berdiguly Amansähedow A. Mämiliýewiň beren maslahatyny nädogry hasaplady. Onuň aýgydyňa görä, eger kimdir biriniň pikirini gowy görüp kitabyňa goşýan bolsa, okyjy halanyp goşulan kişi pikiriniň üsti bilen awtoryň kimdigine, onyň dünýägaraýşyna, aň-düşünje gorunyň nähili derejededigine göz ýetirýär.

Bir-ä, hudožnigiň aýdanlary, bir-de, şonuň yzýany akademik D. Lihaçýowyň oýlanmalar kitabyňy okamagym “Maňzyna batan pikirleri” ýazgymda galdyrmagyma sebäp boldy. Akademik Lihaçýow hem göwnünden turan kişi aforizmlerini öz kitabyňa goşan eken.

2004.

Nirede okandygym anyk ýadyma düşenok welin (K. Paustowskiniň “Güýz bilen ikiçäk” diýen kitabynda gabat gelen bolmagym mümkin), Gökdepe söweşiniň baş gahory general Skobelýewiň hakyky familiýasy Kobelýew eken. Rus dilindäki “kobel” sözünüň “it” hem “ygyp ýören adam” diýen iki manysy bar.

Gökdepe dyza çökerilenden soň, rus patyşasy general Kobelýewi öz huzuryna çagyrmakçy bolanda, “It” ýa-da “Entäp ýören” familiýaly serkerdäniň huzura barmagyny gelşiksiz hasap edip, onuň familiýasynyň önüne “S” harpyny goşupdyrlar. “Skobel” sözi bolsa rus dilinde “ötgür”, “ýiti” diýen ýaly many berýär.

*

“Keseki” boýunça Gowşutgeldi Daňatarow bilen Serdar Nepesowyň bilelikde ýazan pýesasy Puşkin adyndaky teatryň sahnasynda goýuldy. Halkara awtorlyk kanunynyň düzgünine görä, afişada “Atajan Taganyň “Keseki” romany esasynda” diýen ýazgy hem edildi. Emma spektakl sahna çykmaly günü “ýokardan”gyssagly gelen görkezme bilen romanyňam, meniňem adymy afişadan aýyrmaly bolupdyrlar.

Men spektakla tomaşa etmäge barmadym. Emma aýtmaklaryna görä, ol uly üstünlik bilen geçipdir.

Esli wagtdan soň Gowşutgeldi Daňatarowa tötänden gabat gelenimde: “Özüm-ä şeýle ýagdaýda, seniň ornuňda bolan bolsam, “Afişadan awtoryň adyny aýyryýan bolsaňyz, meniň adymy önürti çyzyň” diýerdim—diýdim.

Gowşutgeldi ýüzüme garady-da, pessaý ses bilen gönüsinden geldi.

—Biz şeýle namart-da.

2004.

Parasatsyz häkim şu günki ejiz raýatyny nähak kemsitmek bilen öz ertirine güýçi garşydaş taýynlaýar.

*

Ýigrenilýän adamdan öýkelenmeýär, ol diňe ýigrenilýär.

*

Hormatly myhman çagyrylanda 3-den kän nahar taýýarlamak gelene hormat däl-de, özüni artykmaç görkezjek bolmajyň aladasyna öwrülýär.

*

Proza terjime edilende, teksti köre-körlük bilen yzarlamak terjime edilýän eseriň hil derejesini aşak düşürýär, terjimäni guraksy edýär.

*

Ozal agzan meselämiň başga bir tarapyndan baryp görmek isledim. Düýrmegi bilen dine uýýan bir adamyny göz önüne getiriň. Ol oglanlykdan bəri 5 wagt namazy, aýat-töwiri, orazany yrman berjaý edýär, o dünýä, jennetiň, dowzahyň bardygyna çyn ýürekden ynanýar, özüniň jennete düşjekdigine-de açyk bil baglaýar. Häzir ol 90 ýaşynda. Emma ol aňyrda öz ynanýan eşretli uçmaha garaşýanam bolsa eşreti ýok bu dünýäden asla gitmek islemeýär. Ol çala näsaglasa-da, derrew tebip, doktor tapyp, bu azaply dünýäniň agyr gününü, sagadyny uzaltmak üçin elinden gelenini edýär. Ol näme üçin düşjegine gümansyz ynanýan eşretli jennetine ýetmäge howlukmaýarka?

*

Şahs, köplenç döredijilik adamlaryndan çykýar. Şonuň üçinem ýurtda özünden başga şahs bolmagyny islemeýän mekir häkim ýaranjaň alymlary, şahyrlary hertaraplaýyn goldaýar. Ýöne häkim olary diňe bir özüne ýaranjaňlyk edýändikleri üçin däl-de, biabray etmek üçinem penalaýar. Sebäbi ýaranjaň her näçe dana bolsa-da halk ony ýaranjaňlygy üçin şahs hökmünde kabul etmeýär. Şeýlelikde, ýurt häkimi ertir peýda bolaýmagy ahmal şahsy şu gün, şahslyga ýetmänkä, puja çykarýar.

*

Ýurduň içeri meselesine garan senat mejlisinde Pýotr-1 Russiýanyň general—prokuroryna ýüzlenip:

—Meniň adymdan perman ýaz!—diýipdir. —Şu günden beýläk kimde-kim ogrulyk etse, eden ogrulygynyň hasabyna ýüp satyn alsyn. Ogurlyk edýän adamlaryň hemmesini sudsuz-derňewsiz asmaly.

General-prokuror az-kem dymansoň:

—Çuň hormatly hökümdar! Näme, ýurtda täk özüňiz galmak isleýärsiňizmi?—diýipdir.

Pýotr—1-e diňe ýylgyraýmalysy galypdyr.

(Rus gazýetleriniň birinde okadym).

Aşgabat —Mary ýolunda şeýlebir waka boldy. Hanhowuz düzlüğinde, Ahal-Mary serhediniň golaýyndaky benzin guýulýan ýere maşyny öwürdim. Ol ýerde menden ozal gelen, diplomatik nomerli bir “Jip” hem duran eken. Ol maşyndan düşen adam golaýdaky hajathana tarap ýöneldi. Benzin goýberýän ýaş ýigit bolsa, öz oturýan ýerindenem çykyp, daşary ýurtlynyň yzyndan gyzyklanma bilen seretmäge başlady. “Ýazylmaga giden adamdan hajathanany hem gysganýarmyka?” diýip, men ol ýigide münkür boldum. Birdenem ýaş ýigit ýylgyrды-da:

—Hany, bu nädýärkä?!—diýdi.

—O gepiň näme boldy?—diýip, men sowal berdim.

Ýaş ýigit ýylgyrmasysyny dowam edip, jogap gaýtardy.

—Näça mahal bäri ýörite synlaýaryn welin, şu ýerde saklanan daşary ýurtlularyň köpüsi hajathana tarap gidýärler-de, işlerini bitirmänem, yza aýlanaýýarlar. Hany, ol nemise meňzeş çet illi nädýärkä?

Ýagdaý bilen men hem gyzyklanman durup bilmedim. ” Nemise meňzeş adam” hajathananyň gapysyny açdy-da, içine girmän, yzyna gaýdyberdi.

—Ana, gördüňmi, ýaşuly? Daşary ýurtlular, biziň hajathanamyzy haparak görýärler öýdýän.

—Men oňa şat!—diýdim.

Ýaş ýigit maňa geň galyp seretdi.

—Nämä şat bolýaň, ýaşuly?

—Şol hakykata düşünýän türkmeniňem bardygyna şat bolýaryn.

Ýaş ýigit ýene ýylgyrды-da, iş ýerine dolandy.

18. 08. 2004.

Erkinlik bilen azatlygy-da birneme çäklendirmeseň olar öz hakyky manysyndan daşlaşýar.

*

10-12 orunlyk kiçi awtobus bilen Marydan Aşgabada gaýtdyk. Ýol uzak, wagt haýal geçýär. Ýöne şol gezek biziňki “çüwdi”—aramyzda “ýol kesýänçi” tapyldy. Özi Marynyň Gökje obasyndan, hünäri boýunça terapewt, 58-60 ýaşlaryndaky adam içimizi gysdyrmady. Oňa sowal bermek gerek däl—özünden özi gepleýär. Geň zat, şunça geplese-de irizmeýär. Onuň gürrüňiniň tema örüsi gaty giňdi. Ol kitaby-da köp okaýar eken, rus klassykasyndan, rus diline terjume edilen daşary ýurt edebiýatlaryndanam mazaly habarlydy. Onuň türkmen edebiäatyny oňat bilişine, ýatkeşligine haýran galaýmalydy, atlary ýatdan çykyşyberen ýazyjylaryňam eserlerini, gahrymanlaryna çenli aýdyp otyrды. Ol menden başga, ömründe ýekeje kitap ýazyp dünýäden ötüp giden ýazyjylaryňam hemmesiniň diýen ýaly atlaryny tutdy. Emma meniň welin adymy tutmaýardy. Men özüm-özüme “Hemmeleri ýatlady welin, seniň hiç bir depderde adyň ýokmyka?” diýen sowal bermäge mejbur boldum, ahyram oturyp bilmän:

—Sakgaldaş, Atajan Tagan diýibem-ä biri bardy welin, onuň galam ýöredişini nähili görýärsiň?—diýdim.

Doktor maňa tarap gözlerini petredip seretdi-de, sag eliniň süýem barmagyny ýokaryk galdyrdy.

—O-o-o! Atajan Tagan gaty uly ýazyjy. Ol Moskwada ýaşaýar. Özi-de Gowşut han barada hakykaty görkezip roman ýazany üçin türmede-de oturyp çykdy. Gowy zat ýazsaňam, şeýdäýäler. . .

Doktor kän zat biýlänem bolsa, meniň 10 ýyl mundan ozal Moskwadan göçüp gaýdanymy hem entek türmede oturmandygymy welin bilmeýär eken.

16. 05. 2002.

Men juda kiçijik zatda-da bilib-u —bilmän ýalan sözlesemem, şol bada “tutulýaryn”. Şonuň üçinem ýalan sözlemegiň gaty zerur ýerinde-de ýalan sözläp bilmeýärim. Emma. . .

1995-nji ýyl bolaýsa gerek. Durdy Karow “On ýyl türmede” diýen kitabyňyň Wengriýada çapdan çykmagy mynasybetli guran dabarasyna Aşyr Mämiliýew, Atamyrat Atabaýew üçümizi hem çagyrdy.

Sekiz ganat ak öýde üsti kemsiz “bezelip” gurlan tegelek stol daşyna 20-30 çemesi adam jemläpdi. Gyşyň örküjidigine garamazdan, gawun-garpyz, üzüm ýaly adyny tapan bag hem bakja önümleri ýaňy ýyglyp gelen ýaly terdi. Soňky ýyllarda ady ýatdan çykyp giden gara işbilem näçe iýseň bardy. Garaz, beýan edip bilmejek zadymy aýtjak bolup azara galyp oturmaýyn—biz jennet saçagynyň başynda, ortada lowlap duran ojar odunyň daşynda otyrdyk.

Durdy Karowyň kitabyňyň Wengriýada çykarylmagyna gatnaşan iki sany aýal hem Budapeştden ýörite çagyrylan eken. Olar hem beýleki geplänler Durdy Karowy öwüp-öwüp, dünýä edebiýatynyň klassyklarynyň deňine ýetirip goýdular. Maňa-da söz berdiler. “Iýen agyz uýalar”—men hem awtory öwmekde öňki geplänlerden pes oturmady. Men özümiň Budapeştiň “Ýewropa” neşirýatynda Magtymgulynyň kitabyňyň çykmagyna gatnaşandygymy ýatlap, sözümü şeýleräk jemledim: “Wenger neşirýatçylary örän sowatly adamlar. Olar nämäni terjime etmelidigini gaty oňat saýgarýarlar. Wenger okyjylary türkmen poeziýasyndan-a öňürti Magtymguly bilen tanyşdyryldy, indi hem türkmen prozasyndan ilkinji kitap Durdy Karowyň romany wenger diline terjime edildi. Bu ýagdaý wenger neşirýatçylarynyň, terjimeçileriniň beýikdigini görkezýär. Olar çem gelen kitaby öz dillerine geçirmeýärler. . .” Sözüm şu ýere ýetende, ýanymda oturan Aşyr Mämiliýew aýagymdan basdy. Men onuň näme üçin beýdendiginiň manysyna sözümü tamamlap, aşak oturanymdan soň düşünip galdym.

Asyl Durdy Karowyň kitaby Wengriýada wenger dilinde çykman, türkmen dilinde çap edilen eken. Ony maňa Aşyr Mämiliýew düşündirdi. Ýöne ozal türkmen dilinde Türkmenistanda çykan kitabyň, golaý-goltumdaky ýurtlarda däl-de, Wengriýada-da türmençe çykmagynyň hem onuň Aşgabada getirilip türkmen okyjylaryna satylmagynyň sebäbini welin hiç kim maňa düşündirip bilmedi.

*

Eger 1860-njy ýyldaky Merw jeňinde türkmenler däl-de, gajarlar ýeňiş gazanyp, Mary Eýranyň gol astyna geçen bolsa, belkem, ruslar tarapyndan gurlan Gökdepe gyrgynçylygy hem amala aşmazdy. Ýöne onda türkmenler hiç mahal respublika-da gurup bilmezdi, özbaşdak döwletem bolmazdy. Çünki Mary synanyndan soň Gökdepäniň hem beýleki türkmen territoriýalarynyň aňsatlyk bilen Eýranyň goluna geçjekdigi ikuçsuzdy.

Şeýlelikde, Eýranyň gol astyna geçen topraga ruslaram erjeşjek bolmazdy. Netijede, Türkmenistanyň häzirki territoriýasy Eýrandaky “Türkmensähra” diýen ýaly bir bakna welaýat bolup galarady.

*

Dini döreden, ony teswirleýän akyldarlar kä halatlarda, megerem, Hudaýyň özüne-de jogap tapmak kyn boljak ahwalatlaryna-da üns bermän geçäýýän ýaly. Men käte adamzadyň Adamata bilen Howeneden köpelip gaýdyşy hakynda oýlanýaryn. Bilşimiz ýaly, olaryň Abyl hem Kabyl diýen iki ogly, iki sany hem gyzy bolupdyr (Men öz okan dini kitaplarymda şol gyzlaryň atlaryna gabat gelmedim).

Adamyň nesli gutarman dowam eder ýaly Abyl bilen Kabyl öz ganybir gyz doganlaryna hökmany suratda öýlenäýmeli. Ýöne Kabylyň Abyly(meniň olaryň ýerini çalşyryan bolmagym ahmaldyr) daş bilen urup (“Kabyl urdy ol Abyly daş bilen”— Magtymguly) öldürmegi netijesinde adam neslini doganlaryň diňe biri dowam etdirmeli bolýar. Dogan öz süýtdeş doganyna öýlenýär. Bu dine, ymmata, medisnanyň kanunyna-da, adamçylyga-da gabat gelmeýär. Doganyňa, eneňe öýlenmek haramylyk, binikalyk hem agyr günä.

Allatagalalla näme üçin öz döreden adamlaryny şeýle ýol bilen gitmäge mejbur edipdir? Onuň başgarak bir ýerde-de ýene bir Adam ata bilen How ene döretmäge güýji çatmanmy? Näme üçin ol şeýdäge-de, olardan dörän oğlan-gyzlary öňki döreden oğlan-gyzlary bilen nikalap, halal maşgala döretmändir? Ýogsam, şol haram maşgalanyň döremegine diniň tekrarlamagyna görä Hudaýyň özi sebäpkär ýaly bolup görünýär ahyryn.

Doganyň dogana öýlenmegi ýaly haramylyga, doganyň has owadan uýasyna öýlenmek maksady bilen öz inisini ýa agasyny öldürmegi ýaly wagşylyga mejbur etmek bilen Hudaý näme utduka? Ýa-da bu: “Adamlar, siziň aňryňyz haramydyr, aslyňyz wagşy ganhordyr. Näme etseňizem, sizden geň-taň görülmez” diýildigi bolýarmyka?

*

Kynçylygyň, zähmet çekmegiň, kelle işletmekligiň agramynyň öz gerdeninde çekmekden gorkýan ýa-da ony başarmaýan, başarmagam islemeýän adam dine uýmak bilen ähli meseläniň jogapkärçiligini Hudaýyň boýnuna dakaýýar.

*

Kakajan Açylowyň şahsy kitaphanasyndan alyp, W. Sudakowyň akademik Grabowoý hakdaky kitabyny okadym. Düşünmäge akyl çatmaýar. Belki, kitabyň awtorynyň ynanjy esaslydyr. Artykmaçlygy artykmaçlyk derejesinde kabul etmek üçinem artykmaçlyk derejesindäki düşünje gerekdir welin, okyjylary halys akmak hasaplamagam akyllylyk däl bolaýmasa.

Awg. 2005.

Men özümi bilgiç ýa-da öňdengörüji hasap etmeýärin. Dogrusyny aýtsam, pal, gurra, bilgiçlik diýilýän zatlara oğlanlygyndan bari hem ynanmaýaryn. Ýöne çaklamanyň tötänden gabat gelmegine ynanýaryn. Şol ýagdaý meniň özümde-de telim gezek boldy. Mysal üçin, geçen asyryň 70-nji ýyllarynda ýazan “Çagaly tumaýak” powestimde: “Olar Aşgabadyň merkezi meýdançasyndan başlanýan Seýdi köçesinden günbatarlygyna tarap barýardylar” diýen jümle bardy. Şeýle diýmek bilen men şol döwürlerde köçelerimize türkmen atlarynyň dakylmaýandygyna gepimi gysardýardym, şeýle köçäniň ýokdugyny

ýaňzydýardym. Häzir bolsa edil şol meýdançadan günbatar tarapa gidýän köçäniň bir tarapy Seýdiniň, beýleki tarapy hem Mollanepesiň adyny göterýär.

1965-66-njy ýyllarda “Edeiýat we sungat” gazýetinde çap bolan, soň hem “Aşgabadýň agşamy” diýen kitapçama giren “Aýak” diýen goşgymda şeýle setirler bardy:

Argynsyz okalýar ömrüň kitaby.
Näçe ýol ýöredim, nädip ýöredim?
Dünýä müňläp maşyn beren alymlar,
Adam aýagnyňam geçen ýoluny
Ölçär ýaly bir täsin zat dörediň!

Gazýetleriň habar bermeklerie görä, 1980-nji ýyllarda ýapon alymlary adamyňam ýörän ýoluny ölçeýän bir gural oýlap tapypdyrlar.

Şeýle-de bolsa, “Komsomolskaýa prawda” gazýetiniň testini hasaplap, 2009-njy ýylda dünýäden ötjekdigimiň çaklamasynyň welin, hakykata gabat gelmän, birneme aňyrrak süýşmegini isleýärin.

Sent. 1996.

EGER-DE. . .

Eger-de, nazarňy bagyş etseň maňa,
Giň dünýä gözellik ýaýradardym men.
Bakyşyň dirilik suwundan zyýat,
Kalby matamlara haýyr ederdim men.
Eger-de, sözlerňi bagyş etseň maňa,
Gargany bilbil dek saýradardym men.

Säherler näziňi bagyşla maňa, —
Yşgyňa çal daňdan oýkasyn bagryn.
Suw perisi maýyl bolsun kenarda,
Tapan ýaly mün ýyl agtaran höwrün.

Ädim uruşyňy gönükdir maňa, —
Seň basan yzyňa bezelsin älem.
Düzelsin seň düzüw basyşyň görüp,
Gyşaran ýoda-da, egrelen ýolam.

Ajap ýylgyrşyňy bagyşla maňa, —
Tukat dünýäň gamgyn göwnün açayyn.

Goşawujym ýylgyryşdan doldurup,
Hasratlylaň ýüz-gözüne seçeýin.

Kalbyň päkligini bagyşla maňa,
Ony görüp ömre guwansyn her kim.
Gapdalyndan seýkin basyp geçeňde,
Garalyk aklyga çalyşsyn görkün.

Hasratyň bar bolsa, bagyşla maňa,
Senden ýaman görüp, kese bakmaýyn.
Katrasyňam dünýä bilen paýlaşman,
Ahlisini gursagynda saklaýyn.

1-2 awg. 1987. Feodosiýa, Sudak—Krym.

Mary welaýat häkimi G. M. Orazow bilen salamlaşmak üçin iş kabinetine bardym. Ol meniň täze alan mellegime nämeler ekendigimi sorady. Men eken agaçlarymyň atlaryny aýdyp:

—Ahaldan bidäne üzümiň nahallaryny hem getirip oturdym—diýdim.

Orazow ýüzüme ýaňsyly ýylgyryş bilen seretdi-de:

—Atam, gaty görme welin, şuny berk belle—diýdi. —Akyllý ahally Marydan äkidip, Ahalda üzüm eker, akmak maryly bolsa Ahaldan üzüm getirip, Maryda eker!

1992.

Ýene Gökdepe galasy hakynda. Şol tragediýada tekeleriň köpüsiniň galada jemlenmegini men harby taýdanam, syýasy taýdanam türkmenleriň gödek ýalňyşy hasaplaýardym. Eger gökdepeliler şonda, galany däl-de, Garagumy arka tutunan bolsalar, beýle möçberde gyrgynçylyk bolmazdy. (“Dary şa çozanda türkmen üstüne, Tumar gyz ýeňipdi Garagum bile” diýen setirler ýadyma düşýär.)

Eger türkmenler şonda Garaguma siňen bolsalar, faşist general Skobelýew çöle belet tekeleriň yzyndan kowalamaga heder ederdi. Onça adam wepat bolmazdy.

Harby taýdan kuwwatsyz Gökdepe galasynda jemlenmek ruslaryň 8000 türkmeni aňsatlyk bilen gyrmagyna getirdi. (Jemi gyrlan 14500 adam)

Beýle gödek ýalňyşy teke aksakallary nädip goýberdilerkä? Şol döwrüň taryhy materiallary bilen azda-kände tanyş bolanym üçin şeýle sowaly berýän diňe özümdirin öýdýärdim welin, ýalňyşýar ekenim. Öňräk Weli Kömek ogly diýen bir şahyryň “Gökdepe mukamy” diýen goşgusy elime düşdi. Onda:

“Haýsy dönük oýlap tapdy galany,

Goly baglap, çagyrdylar belany”. —diýen setirler bar eken.

Ýöne “galany oýlap tapanlary” men dönük hasaplamaýaryn. Ol bisowatlygyň hem harby düşünjäniň juda ýöntem bolandygynyň alamaty.

30. 09. 2005.

Geň ýazgy. Tejen şäherinde ýasly öýde patada otyrдыk. Özara gürrüň Gökdepe tragediýasynyň üstünden düşdi. Nahar iýip oturan, saryýagyzy, atüzi adam çemçesini

goýdy-da: “O çaknyşykda Dykma serdar bilen Nurberdi hanyň orslara satylmagy şonça adamyň gyrylmagyna sebäp boldy”—diýdi-de, ýene nahar iýmegini dowam etdi. Hiç kim oňa hiç hili sowal bermedi. Dykma serdar hakda aýdylýanyň manysyna düşünýärdim welin, ikinji rus ekspediýasyndan öňürti ölen (belkem öldürilen) Nurberdi hana beýle baha berilmegine asla düşünmedim. Beýle baha beren adam ol gepi agzynyň ugruna aýdyp goýberdimi ýa-da haýsydyr bir esasa daýanýarmy?

Men Aşgabatda ugramazymyzdan ozal ýasly ýeriň öý eýesinden geň habary aýdanyň kimdigini soradym, adyny, familiýasyny belledim. Ol adam orta mekdebiň taryh mugallymy eken.

Yzarlap görmeli. Belkem ol mugallymda üýtgeşik faktlar bardyr.

Ýanw. 2006.

Ýazgylarymyň “Töhmet belasy” diýen bölümünde 1990-njy ýyllarda Türkmenistanyň Russiýadaky baş ilçisi bolup işlän Nyýazgylyç Nurgylyjowyň öz garşyňa eden namart hereketleri barada ýazypdym, maňa atan töhmeti üçin Hudaýyň oňa ozal-u—ahyr göz görkezmegini diläpdim. Şondan on iki ýyl töweregi wagt geçenden soň, ýagny 2004-nji ýylyň 30-njy noýabrynda Türkmenistanyň ähli gazýetlerinde çap edilen, radio – telewideniýesinde yglan edilen Prezident Permany peýda boldy. Permanda aýdylmagyna görä, eden etmişleri üçin Türkmenistanyň Belgiýa döwletindäki adatdan daşary hem ygtyýarly ilçisi Nyýazgylyç Nurgylyjow işinden boşadylyp, diplomat derejesinden, ozal alan baýrak-serpaýlaryndan, diplomatlara berilýän döwlet ýeňillikleriniň hemmesinden mahrum edilipdir. Yglan edilmedik görkezmä laýyklykda bolsa, Aşgabat şäherinde ýaşamak hem gadagan edilen Nurgylyjow öz obasyna mejburi ýagdaýda göçürilip etilipdir.

(Soňky wagtlarda ony öz obasynda gören tanşymyň aýtmagyna görä, eýýäm eline söýget taýagyny almaly bolan Nurgylyjow ysgynsyz garry adama öwrülipdir.)

Men Hudaýyň öňünde-de, Adalatyň öňünde-de baş egýärim. Nyýazgylyç Nurgylyjowa bolsa uzak ömür dileýärim.

30. 11. 2004

S. S. Permany gazetde okan badyma poçta gitdim-de, Prezidentiň adyna: “Aferist Nurgylyjowa mynasyp baha bereniňiz üçin kanagatlanma bilen şu telegrammany ýollaýaryn. Size minnetdar Atajan Tagan” diýip, ýazdym. Esli oýlanybam, ýykylany depmegi kiçilik hasaplap, telegrammany ibermän, yzyna gaýtdym.

30. 11. 2004.

Käbir medeniýetli adamlar hem käbir medeniýetsiz adamlar ýaly ýaşaýyş basgançaklarynyň iň ýokarsyna-da aňsatlyk bilen çykyp bilerdiler. Ýöne beýle medeniýetsizlik etmäge olaryň medeniýeti ýol bermeýär.

*

Önde bir ýerde akademik Grabowoý hakdaky kitaby okap: “Ynanmaga aklymyň çatmaýandygy” barada bellik edipdim. Düýn-öňňün “Nezawisimaýa gazýetada” ady dünýä belli rus alymlarynyň 10-12 sanysy tarapyndan ýazylan açyk hatda Grabowoý barypýatan “şarlattan” diýip belläpdirler. Asyl ol alymlyk derejelerini-de satyn alypdyr. Onuň akademiklik ady hem galp eken.

*

Mekir adam özüniň geplär bilmeýändigini geplemän gizleýär.

*

Şu gün şähre çykanymda, Alty Garlyýewiň gyzy Aýa Altyýewna gabat geldim.

Ol dün-öňňunlykda Köşüdüki gonamçylykdan Nury Halmämmedowyň, Alty Garlyýewiň hem ýene 10-12 sany tanymal adamlaryň mazarlarynyň üstündäki ýadygärlik daşlarynyň ogurlanyp gidilendigini aýtdy.

8. 12. 2006.

“Akyllý az geplär” diýilýäni sebäpli, akylsyza gabat gelmegem kyn.

*

Häzirki gün-günden aşak düşüp barýan türkmen çeperhöwesjeňlik medeniýetiniň aşak düşmek hereketini togtatmak üçin bir ýol—medeniýetimizi aşak düşürýän gazetleri, radio—telewideniýäni düzetmek ýoly bar.

2006.

Hakyky medeniýet adamynyň içinde bolýar. Daşky medeniýet, köplenç ýasamalyga barýar.

*

Täze ýazan goşgularyny okap gowy baha bersemem, erbet baha bersemem, Gowşut Şamyýew maňa ynanmaýar. Sebäbi goşgularyna meniň gowy baha berjekdigime ol ynanmaýar, erbet bahama ynanmaýandygynyň sebäbi bolsa goşgularynyň gowşakdygyna onuň özi ynanmaýar.

*

Hudaýyň bagtlylygy onuň adamlar bilen duşuşmaýanlygyndadyr.

*

Demokratiýany ýykjagam demokratiýadan ýene demokratiýa talap edýän demokratlardyr.

*

Men “Iki jahan owarrasy” diýilýäne öwrülen bolsam gerek. Ömrümiň manyly bölegini (20 ýaşdan 54 ýaş çenli) Moskwada okamak, işlemek bilen türkmen edebiýatynyň galypyna bap geljek eser ýazmak höwesinden birneme daşlaşdym. Uzak ýyllar tanymal rus ýazyjylarynyň, edebiýatçy alymlarynyň arasynda bolup, olaryň beýik nekdebinde tälim alanam bolsam, barybir, Ýewropa medeniýetine aralaşyp bilmedim. Men iki medeniýetiň biriniň gutarýan, beýlekisiniň başlanýan sepgidinde galan bolsam gerek. Türkmenistanda meniň eserlerimiň çap bolmagyna garşy çykylýanynyň bir sebäbiniň şol bolmagy-da ahmaldyr. Belki meniň eserlerimiň Türkmenistanda-da, Ýewropada-da okyjysy ýokdur. . .

*

Men adamlara düýpli ýagşylyk etmeýärin, sebäbi düýpli ýagşylyk etmek elimden gelmeýär, özümden çözülmeyär. Men adamlara bilip-hä ýamanlyk etmeýärin, sebäbi ýamanlyk etmezlik elimden gelýär, özümden çözülýär.

*

Bu “kesgitlemäni” 13-14 ýaşlarymdakam, ilkinji gezek öz enemden eşidipdim:

Keliň näme işi bar hammamda.

Körüň näme işi bar bazarda.

Keriň näme işi bar meýlisde.

*

Hindilerin söýgi hakdaky melodramalaryny ýürekden halaýan tomaşaçyny men hakyky sungatdan daşdaky adam hasaplaýaryn.

*

Akylly hökümdar hökümdardygy sebäpli özüni betbagt hasaplar.

*

Nobel baýrakly Boris Pasternagyň “Hat alyşmalar” kitabynda ýerleşdirilen Warlam Şalamowyň (“Kolyma hekaýalary”) hatynda şeýle sözler bar: “Meniň adresim üýtgedi. Indi ol şeýle: “Oktýabr demir ýoly.Reşetnikow stansiýasy. TÜRKMEN şäherçesi”.

Moskwa bilen Leningradyň arasynda Türkmen şäherçesi nireden döredikä? Ýa-da prawoslaw akademiýasynyň professory W. Mahnaçyň ýatlaýan “Kornilow, Denikin ýaly rus generallaryny ölümden halas eden teke kapitanlary” şol ýerlerde toparlaýyn ýaşadylarmyka?

1989.

Bisowat adam öz bisowatlygynyň çuňlugy derejesinde ynanýandygy sebäpli, dine gezek gelende sowatlydan has wepalydyr.

*

Üç ýaşly agtygym Ejeşiň çagalar bagyndan getiren topar bolup aldyrylan suratyny gördüm-de:

—Ejeş, araňyzda iki sany ors gyzjagazam bar welin, siz haýsy dilde gepleşýäňiz?Olar türkmençe bilýälermi?—diýdim.

Çaga ýüzüme müýnsiz garap jogap gaýtardy.

—Ýok, ata, olar türkmençe bilenoklar. Olaram biziňki ýaly gepleýäler.

*

Beren ýekeje süýjümi iýip bolansoň, Ejeş:

—Ata, kabul bolsun!—diýdi.

*

Men gezmäge çykjak bolup durkam, Ejeş daşardan geldi.

—Daşary sowukmy, Ejeş? Men papak geýip çykmalymy?

—Papak geýmeli, ata.Telpegem geýmeli. Şu gün biziň daşarymyza iň gaty sowuk getiripdirler.

*

Obadaşymyz Gully aga Kellemenow hemme kişä, aýal-gyzlara-da, hatda özünden ýaşı ululara-da “Oglum” diýip ýüzlenýär. Biz onuň öz aýalyna-da: “Ogulnabat oglum” diýmesi bilenem öwrenişip gidipdiris.

1976.

Okyjydan, tomaşaçydan gaty “ägä” bolmaly. “Şuny-ha hiç kim aňmazam” diýägede, eserde, maýda hem bolsa, säwlik goýberäýmeli däl. Alty Garlyýewiň 1930-njy ýyllardan gürrüň berýän bir kinosynda gowaçany, şol döwürde edilişi ýaly, el bilen sepip ekýärdiler. “Edebiýat we sungat” gazetiniň redaksiýasyna gelen bir hatda “Kinoda gowaçany el bilen sepip ekdiler welin, ol nähili ýol bilen gögerende göni hatar (keş) bolup gögerdikä?” diýen sowal bar eken. (Düşnükli zat: soňra ekiniň ösüp ýetişendigi görkezilmeli bolanda traktor bilen ekilip, göni keş bolup oturan taýýar gowaçalyk surata

düşürläýipdir. Eger operator suraty keş ugruna däl-de, keseligine alayan bolsa, tomaşaçy kinoçylaryň hilesini aňmasa-da aňmazdy.)

*

Biz öz Presidentimiz Saparmyrat Nyýazowy gowy tanaýan däldiris. Belkem ol öňdengörüjidir. Ol Beýik Watançylyk urşunyň “haý-haýly” wagty, 1941-nji ýylda nemesler Moskwanyň daşyna aýlanan pursaty, täze teatr açyp, medeniýete çykdaýjy etmäge ýurtda asla ýagdaý ýokka, indi doňýürek, wagşy hasaplanýan I. W. Staliniň görkezmesi bilen döredilen Türkmen döwlet Opera we Balet teatryny, urşuň yz ýanlary, entek ýurtda tozgunçylykka döredilen Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasyny, SSSR darganyndan soň, beýleki respublikalaryň hiç birinde ýatyrylmadyk döredijilik soýuzlaryny Türkmenistanda ýok etdi, “Bize ylymlaryň kandidaty nämä gerek?” diýdi.

Belkem ol dana adam öňki akademiýa ýatyrylman, ýene on sanysy döredilse-de, müň sany täze teatr açylsa-da, döredijlik soýuzlaryny goşalandyranyňda-da, ylymlaryň kandidatlarynyň, doktorlarynyň sanyny artdyranyňda-da türkmenleriň arasyndan dünýä ylmyna, medeniýetine goşant goşup biljek adamynyň asla döremejekdigini öňünden görýändir. Belki, sonuň üçinem Türkmenistanda medeniýeti ösdürmek üçin harajat çykaryp ýörmegiň netijesiniň ýokdugyna göz ýetirýändir. Eger şeýle bolmasa, Hudaý beren mugt gazyň-nebitiň getirýän pulunyň hasabyna Aşgabatda daşary ýurtlulara (öz elimizden gelmänsoň) gurdurýan jaýlarymyza seredip, türkmenler dünýä medeniýetiniň çür depesine çykandyr öýdüp ýörmezdik.

2005.

Wladimir Mezensew “Täsinlikler ensiklopediýasy” diýen kitabynda tanymal jurnalist W. Peskowa salgylanyp şeýlebir geň zady ýatlaýar. 1948-nji ýyldaky Aşgabat ýer yranmasynyň edil öň ýany howluda gezip ýören it açyk duran gapydan öýe kürsäp girýär-de, sallançakda ýatan iki-ýç aýlyk çagany gundagyndan dişläp, daşaryk alyp gaçýar. Tüpeňe ýapyşan öý eýesi bilen kitaba güýmenip oturan aýaly itiň yzyndan eňýär. Olar bosagadan daşaryk ätlän batlaryna-da ýer titräp, jaý haraba öwrülýär. Şeýlelikde, itiň duýgurlygy üç adamyny ölümünden halas edýär.

1989

Ajysyz, diňe süýji bolup ýaşamak ahyrynda gowulyga eltmeýär.

*

Watandaşdan öýkelense-de, Watandan öýkelenmeýär.

*

Akyllý adam sylanýar. Akyllý bolsa-da, akyl satýan adam halanmaýar.

*

Men elli ýyllap edebiýatçylaryň arasynda bolmak bilen, ömründe özi hiç zat ýazmadyk, ýöne belli ýazyjylara sapak beren birki sany redaktora gabat geldim. Olar esere awtoryň garaşmaýan, garaşsa-da özi başarmajak düzedişlerini girizip, kitabyň hiliniň has gowulanmagyny gazanýarlar. Olar taňry guýma talantly adamlar bolmaly.

1971-nji ýylda Moskwanyň “Molodaýa gwardiýa” neşirýatynda işleýän institut ýoldaşymyň ýanyna salamlaşmaga bardym. Ol kabinetine bir aladaly gelen garry aýal bilen meni tanyşdyranda: “Neşirýatymyzyň redaktorlarynyň halypasy, Şolohowyň eserlerini-de kebşire getiren ussat”- diýip kempiri gaty öwdi. Ol garry, göräýmäge agtyjaklaryna borş bişirmek üçin dükandan bir kelle kelem alyp gelýän, aýagy keçe ädikli,

eli torly, diňe goluny çekip bilýän, sadadan bisowat garry enä meňzeýärdi. Aýdanlaryna doly ynanmandygymy aňan ýoldaşym, kempir çykyp gidensoň:

—Müňkir bolýaňmy?—diýdi.

—Bolmanam duramok—diýip, men gönümden geldim.

Kursdaşym beýleki otaga gidip-geldi-de, mähnet bir papkany stoluň üstünde goýdy.

—Şu taryhy papkany sen ýaly ynam etmeýänlere görkezmek üçin ýörite el ýüzde goýýarys. Aç-da seret.

Daşyna “M. Şolohow diýlip ýazylan papkany açyp, käbir sahypalaryna ser saldym. Golýazma gowy edilip, kä ýerlerinde dagy sözler iki-üç gat edilip täzeden ýazylandy, garaz, gutardym edilen eserine awtor ýañadan galamly daraşan ýalydy.

Asyl Şolohowyň redaktory Rostowyň Weşenskaýa stanisasyna-da telim gezek komandirovka gidip, bir sözi üýtgetmek üçin beýik Şolohow bilen kän gezek “gylyç syryşypdyr.” Köp halatalarda-da beýik söz ussady ýan berip, redaktor aýal ýeňiji boilup çykypdyr. Golýazmanyň soňky sahypasyna Şolohowyň özüniňem “Makul” diýip gol çekenligi-de aýdylanlary tassyklaýardy.

Türkmen edebýatynyň çygry bilen ölçelende, şeýle redaktorlaryň bizde-de üç sanysy bardy: Durdy Haldurdy, Baýram Welmyradow, Annaly Berdiýew.

1965-nji ýylda men studentiniň önümçilik praktikasyny “Edebiýat we sungat” gazetiniň redaksiýasynda geçdim. Ol mahal gazýetiň baş redaktory Baýram Welmyradowdy. Şol döwürde gazetiniň çykyş sany 65000-e ýetdi. “Edebiýat we sungat” gazet kioskларыndan satyn almak kyndy. Ol getirilen bada gutarýardy. Bu üstünligi men hut Baýram Welmyradowyň talanty bilen baglaşdyrýaryn. Ol haýsydyr bir materialy gowşak hasaplap sahypadan düşürse-de, teksti “persala” etse-de, mamlady. Onuň düzedişleri-de ýüregiňe jüňk bolayýardy. Bir gezek redaksiýanyň işgärleriniň biri (Anna Paýtyk bolsa gerek) Aşgabadyň “Akja” atly kir ýuwýan kärhanasynyň geým-gejimi harsal ýuwýandygyny tankytlap “Akja” eşikleri erbet ýuwýar” diýen makala getirdi. Baýram Welmyradow makalany halady. Emma ol ony okap, käbir ýerine düzediş girizensoň, adyny çyzaga-da, üstünden gyzyly galam bilen: “Akjanyň” ýüzi garadyr” diýip ýazdy. Ol makalanyň many-mazmyny bilenem, äheňi bilenem gaty bap gelýärdi, ol at çeperçilik derejesine görä-de öňküsinden has ýokarydy. Baýram aganyň düzedişi hemmämiziň göwnümüzden turdy.

Häzir bizde olar ýaly ýiti, talantly, öbýektiw, tutanýerli redaktorlar ýok.

Baýram Welmyradow gazetiniň çeperçiligini, abraýyny ýokary götermek üçin her hili inçe “mekirlikleri” ulanýardy. Mysal üçin, gazýetde çap bolan materiala göwrümi boýunça on manat gonorar düşýän bolsa, eger onuň hili gowy çykaýsa, on baş manat goýulýardy. Gowşak materialyňam bahasy gowşaklyk derejesine çenli aşak düşýärdi.

Gazetde çap bolýan çeper suratlaryň aşagyna ýazylýan tekst üçinem jurnalistleriň arasynda konkurs ygylan edilýärdi. Konkursda baýrak alan ýazgynyň gonorary-da ýokarydy. Bir gezek şeýle konkursda menem “baýrak” alyp gördüm. Biziň talantly fotohabarçymyz Alikper Güseýnowyň getiren suratlarynyň arasynda maňlaýy gara nokatly, hindi eşikli, owadan türkmen gyzyňyň hindi tansyny edip duran şekili bardy. Diňe şol suraty saýlap alan baş redaktor derrew “konkurs” ygylan etdi. Men ol suratyň aşagyna:

“Pamir tansy”, “Pyýala”. . .

Tüýs sungat saýlan ýoly.

Häzir bolsa bu gyzyň,
Hindistanda hyýaly. —diýen sözleri ýazdym. Şeýlelikde men
“Baýram Welmyrat konkursynyň laureatlygyna” eýe bolup, agşamlyk ol wakany uly
dabara bilen belledik.

1989.

Meniň düşünişimçe, häzirki zaman ýewropalylaryň köpüsi eşretli ýaşamak üçin
zähmet çekýär, gündogarlylaryň bolsa köpüsi diňe ýaşamak üçin işleýär.

*

Germaniýada komandirowkadakam terjimeçi edilip bellenen ýigit bir gün meni
öýüne myhmançylyga çagyrdy. Ol Berliniň merkezinde ýaşaýar eken. Gündogarly
bolanym üçin ol meni gündogar nahary bilen hezzetlemek isläp, ýaşaýan jaýynyň
aşagyndaky iýmit dükanyndan bir towuk aldy. Adamsyny hem myhmany ýylgyryp
garşylan ýaş aýal towugy äriň elinden aldy-da aşhana girip gitdi.

Öý eýesi ikimiz giň myhman jaýda ornaşan badymyza ýüzünde uly alada nyşany
peýda bolan aýal eli hem towukly ýanymyza geldi. Ol towugy adamsyna görkezip, öz
dilinde bir zatlar diýişdirdi. Towugyň bir buduna ser salan terjimeçi derrew telefona
ýapyşdy. Ol kimdir biri bilen parahat gepleşip bolanyndan soň, towugy maňa-da görkezdi.
Men towugyň budunda myhmana çenli görkezilip ýörüler ýaly näme bardygyna
düşünmän, egnimi gysdym. Öý eýesi düşündirdi. Towugyň budunda bir gara nokat bar
eken. Men öňkimdenem beter geňirgendim.

Kän mahal geçmänkä, üç sany aýal bilen bir erkek haýdaşyp öýe girdiler. Gelenleriň
dördüsi-de ak halatlydy. Olar towugy synlanlaryndan soň terjimeçiniň aýalynyň daşynda
aýlanyp, günäkär görnüş bilen baş ýaýkadylar, gezek-gezegine bir zatlar diýişdirdiler.

Towugy öz eline alan ak halatly erkek haýdap daş çykdy-da, derrewem her eli alyp
gidenindenem has uly bir towukly dolanyp geldi. Terjimeçi bilen aýaly getirilen iki
towugyň birini saýlap alanyndan soň ak halatlylar minnetdar hereket bilen baş atyp çykyp
gitdiler. Asyl olar aşakdaky towuk satylýan dükanyň direktory hem işgärleri bolup çykdy.
Olaryň özleriniň dükanyndan satyn alnan budy garaja nokatly towugy budy garaja
nokatsyz towuk bilen çalşyryp, üstesine-de minnetdar bolup gidişleri terjimeçiniň
Türkmenistandan gelen myhmanyny haýran etdi. Men sowal bermän oturyp bilmedim.

—Eger siz towugyň çalşyrylmagy bilen razylaşman, bolan işe nägilelik bildiren
bolsaňyz, mesele nähili gutarardy?

Terjimeçi agras görnüşe girip jogap gaýtardy.

— Towugy barlardylar. Eger şol gara nokat ýaramaz bir zat bolup çykaýsa ýa-ha
esli wagtlaп dükany ýapardylar, ýa-da ol dükany haryt bilen üpjün edýän döwlet ýa-da
hususy edara ummasyz jerime çekerdi. Gepiň keltesi—galmagal ula giderdi. Bolan iş
barada gazetlere-de ýazardylar. Netijede, pes hilli towuk satan dükanyň alyjysynyňam
sany azalardy. . .

Aşgabadýň dükanyndan ýap-ýaňy alyp gelen towugymy yslanyp ugran iç goşundan
arassalap, şerebeli sowuk suwa ýuwup durkam 12 ýyl mundan ozal Berlinde sataşan
ýokarky beýan edilen wakany ýatlamaga mejbur bolanymda şeýle bir ýagdaý göz önüme
geldi. Men iç goşy yslanyp ugran towugymy elime alyp, haryt satan dükana barýaryn-da,
ýagdaýy aýdýaryn. Satyjy gyz medeniýetli eken: jabjynman gepledi.

—Waý, daýy jan, şu sypatyňyza, şu ýaşaýyňyza çalarak yslanan towugy eliňize alyp dükana gelmegiňiz siziň abraýyňyza abraý-ha goşmaz. . .

Başga bir satyjy gyz, ýaňka görä, birneme gödegräk bolup çykdy.

—Ýaşuly, dukandan towuk almaga geleňizde ol ullakan burnuňyzy öýňüzde goýup gaýdypmydyňyz? Towugy alan pursatyňyz ysgap görmeli eken-dä. Näme, öýünde porsadyp getiren towugyňy yzyna alarlar öýtdüňmi? Döwlet dükanyndan alnan harydyň yzyna gaýtarylmaýandygyny, şunça ýaşap, bilmeli eken.

16. 07. 2001.

Agyr ýatandygyny eşidip, ýaşy togsana golaýlan obadaşym Daňatar aganyň halyny soramaga bardym. Daňatar aga özüni bileli bäri namaz, oraza borjuny yrman berjaý eden, yslama çyn ýürekden uýan örän halal adamdy. Onuň daşyna ýaşyl mahmalдан jilt edilen Gurhany mahal-mahal öz jaýynyň kölegesinde oturyp, sesli okaýandygyna meniň özümem kân gezek şaýat bolupdym. Ol entek näsaglmanka: “Men soňky demimi sanap ýatyrkam, döşümde Gurhanymy goýuň!” diýip, ogul-gyzlaryna wesýet edendigini obadaşlar ýatlaýardylar. Ol döşünde Gurhan dursa, hasrat-yza çekmän, aňsatlyk bilen dünýäden ötjekdigine ynanýar eken.

Men baran mahalym Daňatar agany, ýakyn garyndaşlary daşyny gallap, saklap oturan ekenler. Ýaşuly dünýäni bilmän, töweregundäkileri tanaman, azap çekip ýatyrdy. Gojanyň bedeniniň ölmüň öň ýany gaty yza ivýändigini bildirýärdi, elleri, eginleri käte titräp gidýärdi. Ol uzyn-uzyn inleýärdi, demini agyr alýardy, hyklaýardy. Onuň döşünde bolsa şol daşyna ýaşyl mahmal tutulan “öz Gurhany” bardy. Dünýäden ötmek ýoluna düşen ýaşulynyň uzyn ak sakgalynyň uçlary hem Gurhanyň aşagyndady. Gurhan agyr dem alýan hassanyň döşüniň herekedine görä, aşak-ýokary çalaja hereket edýärdi.

Men Daňatar aganyň başujynda dyzyna çöküp üç-dört minut oturdym-da, ýaşulynyň uly ogluna çalaja baş atmak bilen duýgudaşlyk bildirip, daş çykdim. Ýöne men şol az wagtyň içinde hiç mahal ýadymdan çykmaýan bir zada üns berdim. Ak sakgaly döşüne düşüp duran garry adam mahal-mahal uzyn sesi bilen süýkdürüp: “Eje-e-e!” diýip gygyrýardy. Enesinden kyrk-elli ýyl, belki ondanam kan wagt mundan ozal jyda düşen, özi-de gaty garry adam “eje” diýse, bir hili, geň ýaly hem bolup eşidilýär eken. Ýöne bu ýerde ondanam has geň bir ýagdaý meniň ünsümi özüne çekdi. Ölüm ýassygynda demini sanap ýatan adam ömriboýy gudratyna, aýatda bardygyna ynanan Allasynam, in keramatly zat hasap eden mahmal daşly Gurhanynam kömege çagyрман: “Eje-e!”-diýip, enesinden haraý isleýärdi, enesini kömege çagyryýardy. “Ene nähili gudrat!

Ýanwar, 1997.

Garşydaşyň artykmaçlygyna mynasyp baha bermegem artykmaçlyk.

*

Gymmatbaha eşiğiň bigörklige görk goşup bilmeýşi ýaly arzanbaha eşik hem görklüniň görkünü peseldip bilmeýär.

*

Wengriýada iş sapary bilen bolanymda maňa, Budapeştiň merkezindedigine garamazdan, parahat hem darajyk köçedäki üç gatly ümsüm myhmanhanadan otag alyp berdiler.

Baran günümiň ertesi juda ir oýandym-da, bir bulgur kofe içenimden soň, daşaryk gezelenje çykdy. Günüň dogmagyna entek mahal bardy. Uly şäher ýaňy ukudan açylyp başlapdy. Säher howasynda köne köçe has-da owadan hem özüne çekiji bolup görünýärdi. Men ýuwaş ýöräp barşyma, käbir jaýlaryň köçe tarapky girelgesiniň önünde goýlan içi süýtlimi, gatyklymy çüýşeleriň durmagyna geň galdym. Men köçe bilen aňyrlygyna gitdigimçe, käbir jaýlaryň önünde ýene şol çüýşelere gözüm düşýärdi.

Birki sagatdan soň terjimeçim gelende, men oňa şol çüýşeler barada sowal bermän durup bilmedim. Asyl ol çüýşeler şol jaýlaryň käbir ýaşajylarynyň golaýdaky dukanlara düýn buýran harytlary eken. Haryt buýran adamlaryň öý salgyny bilýän dükán işgärleri çüýşeleri ala daňdandan eltip, öýleriň önünde goýup gaýdyberýär ekenler. Haryt buýran adam haçan oýansa, daş çykyp, öz çüýşesini alyp gaýdybermelimiş.

—Haryt buýurmadyk goňşy-golam ýa-da ötüp barýan ötegi seniň buýran çüýşäni göterip gitmemi?—diýen sowalyma terjimeçi ýylgyryp jogap gaýtardy.

—Bizde beýle maýdalyk bolmaýar. . .

Men öz hyýalymda ir bilen turup, içi süýtli-gatykly baş-on sany süýşäni Marynyň ýa-da Aşgabadyň parahat köçeleriniň ugrundaky käbir jaýlaryň önünde goýup çykdy. Köçäniň aňyrsyna ýetip, yzma aýlananymda bolsa, goýan çüýşelerimiň köpüsine gözüm ilmedi.

*

1987-nji ýylyň noýabrynda Sowet ýazyjylarynyň alty adamdan ybarat delegasiýasy bolup, Wýetnama geldik. SSSR Ýazyjylar Soýuzynyň prawleniýesiniň SSSR halklarynyň edebiýaty boýunça sekretary Ýuriý Iwanowič Surewsewiň ýolbaşçylygyndaky topara menden başga-da, gruzin şahyry Huta Gauga, Garagalpagystan Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesiniň başlygy “ Garagalpak gyzy” trilogiýanyň awtory Tülepbergen Gaýypbergenow, şol ýyllarda dünýä ýaň salan “U woýny ne ženskoýe liso” diýen dokumental kitabyň awtory, belarus ýazyjysy Swetlana Alekseýewiç hem-de wýetnam dilini örän oňat bilýän hasaplanýan moskwaly bir ýaş gelin girýärdi.

Amerikan jeňbazlarynyň tenine salan agyr ýarasy heniz bitmedik Wýetnam ol ýyllar örän garyp halda ýaşaýardy. Üstesine-de, biz Hoşimin şäherinde uruşdan maýyp-müjrup bolanlardan başga-da, köçelerde oturdylyp gidilen amerikan himiýa ýaragynyň täsirinden soň dünýä inen nesliň gözilginç ýagdaýyna köp gezek şaýat bolduk. Olar eneden bolanda, ýeke el, ýeke aýak, ýarym göwre, ýüzi atyň, itiň ýüzüne meňzeýän aýylganç çagalardy. Olaryňam, edil abat adamlaryňky ýaly doýa garny doýmaýardy.

Moskwadan ugramankak, meniň: “Näme sowgat alyp gitsek gowy bolar?”—diýen sowalyma terjimeçi gelin: “Kükürdi köpräk alyň!” diýen jogap gaýtardy. Men ol jogaby oýundyr öýtdüm. Asyl aýdylarça-da bar eken. Hanoýyň pyýada gatnawy köpräk köçeleriniň gyrasynda oturan käbir adamyň önünde inçejik şem ýanýar. Ýylpyldaşýan şemler garaňky düşensoň has-da gözeilgiç bolup görünýär. Şem ýakmaklyk haýsyryr bir däbe eýermek ýa-da töweregi ýagtyltmak üçin däl eken-de, geçip barýan kükürdi ýok çilimkeşiň çilimini otlamak hem şondan gazanç etmek üçin eken. Ýagdaý şeýle bolansoň, men Moskwadan alyp baran ýüz guty töweregi kükürdim bilen onlarça wýetnamlyny

begendirdim. Wýetnamdan Moskwa gaýtmazymyzdan bir gün öňürti, Hanoýa baranymyzdan soň bize goşmaça terjimeçi bolup goşulan gyza eden hyzmatlary üçin minnetdarlyk hökmünde elten arzan bahaly bilezigimi sowgat etjek boldum welin, ol utançly ýylgyrды-da:

—Men sizde kükürt bardygyny bilýän. Eger gutarmadyk bolsaňyz, Siz maňa bilezige derek bir guty kükürt sowgat edäýiň!—diýdi.

Men galan iň soňky üç guty kükürdimi hem üstünde goýup, bilezigi terjimeçä uzatdym. Ol edil uly bir baýlyk sowgat alan ýaly bolup begendi.

Amerkan urşunyň Wýetnama ýetiren zeperi aýdylyşandanam baş beter agyr eken. Hatda paýtagt şäheri Hanoýda-da esasy transport welosiped (garybraklaryňky) bilen rikşa (baýraklaryňky). Ýolagçy mündürip kireý edilýän üç tigirli rikşa-da özi ýöremän, eýesiniň aýagynyň güýji bilen herekete getirilýärdi. (Biz entek Moskwadan ugramankak degişli edaranyň wekili “Siz, ýazyjylar, köp zady öz teniňiz bilen duýup, öz gözüňiz bilen synlamagy gowy görýärsiňiz. Emma Wýetnamda rikşa münmegi maslahat bermeýäris”—diýipdi. Biz beýle “maslahatyň” manysyny aňýardy, rikşa münjegem bolmaýardy. Birden amerikan žurnalisti rikşada oturan Atajan Tagany surata alaga-da, suratyň aşagyna-da “Sowet ýazyjyzy wýetnamly garyby ulag hökmünde ezýär” diýip gazete ýazaýsa nädip bolar! KGB- niň wekiliniň “maslahaty” şol “howpdan” ugur alýardy.)

Zawod-fabriklerde iş gutaranyndan soň münlerçe-münlerçe welosipedliniň birbada işden öýe ugramagy bilen köçeleri kesip geçmek juda kyn bolýar. ”Moskwada münlerçe maşynyň biriniň aşagyna düşmän, ýigrimi ýyl ýaşayan Atajan Tagan Hanoýa baran günü köçeden geçmekçi bolanda welosipediň aşagyna düşüp wepat bolupdyr” diýen biabraý ada eýe bolaýma. Häzirje bol!”—diýip garagalpak Gaýypbergenow öz aýdanyna özi gülüp, hezil edinýär.

Köçelerde ýeňil hem ýük maşynlary örän seýrek peýda bolýar. Käte göze ilýän owadan ýeňil maşynlaryňam köpüsi daşary ýurt ilçihalarynyňky bolup çykýar. Üns beriň: uly bir ýurduň paýtagty Hanoýyň merkezinde ýekeje swetofor bar. . Bu hem ýurtda awtomoibil gahatlygynyň bardygyna şaýatlyk edýärdi. Ýene deňeşdirmek üçin üns beriň: meniň dogduk mekanym Murgap etrabyňyň merkezi Semendik posýologynda häzir 2 swetofor bar. Ýene bir biz üçin geň hadysa: Wýetnamda bolan iki hepdämiziň içinde men semiz adam-ha däl, eti gany ortaça adama-da gabat gelmedim. Ýerli ilatyň agramly bölegi keselhanadan çykan, ýöne entek agyr dertden saýlanmadyk adamlara çalym edýär. Hemmesiniň reňki solak, güýç-kuwwatlary hem asla ýok ýaly. Belki beýle ýagdaý açlykdan-horlukdanam däl-dir-de, ýurduň özboluşly tebigatyndandyr. Men ilin ýurduny, tebigatyny tankyt etmekçi däl, ýöne batgaly topragyndan mydama ýakymсыz zeý ysy gelip duran ýerden Garagumuň jöwzaly, gurak emma arassa kowasy mün paý gowy bolsa gerek. Ýöne şol ysgynсыz hem arryk adamlaryň zähmet çekişlerine welin haýran galaýmaly. Ýurduň tutuş ýeri batgalyk diýen ýaly. Şonuň üçinem oba-hojalygynyň esasy öndürýän önümi tüwi. Batgaly şaly meýdanynda ertirden tä gün batýança işleýn çepiksije daýhanlaryň işden soň ýykylman öýlerine ýetişleri-de gaty geň. Şeýle jepakeş ilatly ýurduň geljeginiň gowy boljakdygyna öňünden bil baglaýmaly.

Amerkanlar häzirki Hoşimin şäherini täze ýewropa şäherine öwren ekenler. Uly bir oba çalym edýän Hanoýdan soň ol kaşan şäherdi. Ýöne amerikanlar ol şäherde özleriniň eden wagşyçylyklarynyňam nusgalaryny galdyryp gitmeli bolupdylar. Hoşiminiň giň

köçeleriniň gyalarynda sadaka ýygнатmak üçin goýlup gidilen adamlary göreninde başyň-gözüň aýlanyp gidýär. Amerikanlar ynsan beýnisine täsir edýän täze himiýa ýaraglaryny wýetnam urşunda synagdan geçirenden soň dünýä inen çagalaryň köpüsiniň daş keşbini söz bilen beýan eder ýaly dal. Dünýä inende elsiz, aýaksyz, aýaklary elleri bitişik, gorkunç gözleri bitaý, çaşy, burunsyz, sudury bar-da gözi ýok maýyplaryň hetdi-hasaby ýok(Şol aýylgançlyklary gözüň bilen göreninden soň, özleri kişi ýurdunda adam ykbalyny şeýle ýowuz güne sataşdyran amerikanlaryň ýene adam hukuguny goraýan kişi boluşlaryna, özlerini dünýäde demokratiýanyň arkadaýanjy hasap edişlerine haýran galýarsyň.)

Institut ýoldaşym, Wýetnamyň belli şahyrlarynyň biri Thu Bon meni ýoldaşlarym belen birlikde öýüne myhmançylyga çagyrdy. Ol bizi garşylamak üçin şeýlebir uly taýýarlyk görüpdür welin, haýran galdym. Onuň öýüne entek kyrk-elli ädim ýetmänkäk, garaşylmadyk ýerden dumly-duşdan asmana atylýan kän sanly petardynyň (uly baýramçylyklarda ýa-da arzyly myhman gelende atylýan “toý tüpeňi”) sesinden ýaňa daş-töwerek galmagala gaplandy. Birden başlanan tarkyldylardan tisginen Swetlana Alekseýewiç: “Amerikan goşunlaryny gorkuzmaga öwrenen adamlar-da!” diýip, terjimeçä tarap gysmyljyrady.

Herňiçik-de bolsa, meniň daşary ýurtlara eden saparlarymyň içinde iň kyny hem iň ýakymсыzy Wýetnam sapary boldy. Sebäbi, baran günümüzüň ertesi Wýetnamyň Ýazyjylar soýuzy Hanoýyň şäher häkimliginiň gatnaşmagynda biziň delegasiýamyzyň hormatyna agşamlyk naharyny gurady. Kabuledişligiň soňragynda bizi hemme naharhanalarda mydama tapylyp hem durmaýan bir nahar bilen hezzetlediler. Biziň çalarak gowrulan etimize çalyndaş, aw etine meňzeýän nahar diýseň tagamlydy, iýip doýar ýaly däl. Ol nahar Wýetnamda örän uly sarpaly myhmanlaryň önünde goýulýan gaty abraýly tagam hasap edilýr diýip soň terjimeçi bize düşündirdi. Meniň kyn günüm şol hormatly hem tagamly nahary iýenimden soň başlanbdy. Asyl ol nahar it etinden taýýarlanýan eken. Iýenimiziň it etidigini bilenimizden soňam, menden başga hiç kimde ýakymсыz duýgy döremedi. Tülepbergen Gaýypbergenow bolsa: “Biz, ysnat garagalpaklar beýle tagamly etiň bardygynam bilmän ýörüpdiris! Ýogsam biziň köçelerimizde eýesiz itlerem kaňkaşyp ýör ahyryn”- diýip, erte-birigünem it etinden iýen şol tagamyny taryplady ýördi.

Men welin kabul edişlikden çykan pursatym, nämäniň etini iýenim aýdylan dessine golaýdaky çöp-çalamlyga eňmeli boldum.

Şondan soň men baran ýerlerimizde hezzet edilip goýulýan, it eti dældigi bildirip duran naharlardanam dadyp bilmedim, hatda ýerli tamdyrda bişen gury çöregi-de keştim çekmedi, iýäýsem diýip göz aýlan zatlarymyň hemmesinden itiň ysy gelip duran ýalydy. Meniň beýle ýagdaýymy diňe Gaýypbergenow bilýärdi. Iki gün geçensoň ol ýanyma gelip, menden dört-baş ýaş uly ýaşuly hökmünde akyl berdi. “Ol-a itiň eti eken, ýylanyň etini berselerem iýip-iýip, meniň edişim ýaly, yzyndan bir bulgur aragy goýber. Arak hemme zady ýuwýar. Biz ýene on gün bu ýerde bolmaly. Beýle ýagdaýda sen ölmeseňem, gülmersiň”

Ölmesemem, gülmedim. Ýöne meni öldürmän saklan bir saçak garagalpak külçesi boldy. Tülepbergen önüne goýlan islendik wýetnam tagamyny ýiip bilýändigini üçin garagalpak külçesine mätäç däl. Şonuň üçinem ol aýalynyň salan ýigrimi töwerek kiçik-kiçik süýtli külçesiniň hemmesini meniň otagyma getirip gitdi. Bolsa-da. . .

Bolsa-da, Moskwa dolanyp, bosagamdan ätlänimden, ýüzüme sereden öýdeçilerim esli salym aňk bolup durdular. Asyl men mazaly horlanan ekenim.

1989.

Ylym adamyň janynyň 21 gram agramynyň bolýandygyny anyklady. Adam ölen badyna şol 21 gram agramyň tenden aýrylyp gidýändigini dünýä alymlary tassyklaýarlar. Ýöne olar janyň howamy, bugmy, suwuklykmy ýa-da başga bir himiki jisimdigi barada welin hiç zat ýazmaýarlar.

2004. “Saragt

galasy” türkmen dilinde ikunji gezek çap edilenden soň, Moskwadan Aşgabada gelen günüm Ýazyjylar soýuzynda meniň elime içi hatly bir bukja gowşurdylar. Bukjanyň daşyna: “Aşgabat. Ýazyjylar Soýuzyna” diýip ýazylsa-da, hatyň kimdendigi, nireden ýollanandygy näbelli bolup galýardy. Diňe bukjanyň daşyndaky poçta möhrüni görüp, hatyň Kaka raýonyndan gaýdandygyny bilmek bolýardy. Bukjada şeýle mazmunly hat bar eken: (Haty bolşy ýaly göçürýärin):

“Bu hat “Saragt galasy” diýen köneçe kitaby ýazan kişä gowuşsyn. Men 92 ýaş girdim. Özümem dünýäni görmän oturan batyl kempir. Hatymy agtygyma ýazdyrýan. Men gözlükämem hat okap-ýazyp bilemokdym. Biz oglankak, Gökdepede bolan gandöküşlikden soň üř edilip aýdylan bir aýdym bardy. Biz ony gulkaklyja gyzlar bolup, aglap aýdardyk. Ol aýdym henizem meň ýadymda. Ölmäkäm, şony saňa ýazdyryp ýollaýan. Ömrüň uzak bolsun! Narsoltan ene”.

Agalar, arzymny aýan eýläýin,
Jebir boldy Ahal gözellerige.
Başymdan geçenni beýan eýläýin,
Jebir boldy Ahal gözellerige.

Ors gelip, meň ýurdumy ot etdi,
Ermenini ahallyga gurt etdi.
Dykma serdar ganymlary baýnatdy,
Jebir boldy Ahal gözellerige.

Ýasa döndi toýuň aýdym-sazlary,
Hazan kakdy gunça—gelin-gyzlary.
Meý-mest boldy kapyr zynabazlary,
Jebir boldy Ahal gözellerige.

Ýigitler at münüp, çykdy meýdana,
Ahalyň topragy boýaldy gana.
Sygynalyň Kerimberdi işana.
Jebir boldy Ahal gözellerige.

Molla Halylaýdar Ahal şanyna,
Ors ýagy boldy teke janyna.
Haram gan goşuldy halal ganyma,
Jebir boldy Ahal gözellerige.”

Megerem “Saragt galasy” bilen (okap ýa-da gürrüňini edip) tanyşdyrylandan soň Gökdepe wakasyny ýatlan kempir hat ýazmagy kalbyna salandyr. Emma “Saragt galasyny” “Gowşut han” ady bilen düýpden täzedan işlänimde-de, men kakaly garry enäniň alada edip ýollan elegiýsini ulanyp bilmedim. Sebäbi ýokarky setirler anyk bir taryhy waka —1881-nji ýyldaky Gökdepe tragediýasyna degişli. Meniň obýektim bolsa 1855-nji ýyldaky Saragt jeňidi.

1991—2002.

ÇAP EDILMEDIK SESLENME

Oguz han, Nowaýy, Azady, Andalyp, Mollanepes, Seýdi, Zelili, Mätäji, Berdi Kerbabaýew, Gurbannazar Ezizow, Gylyç Kulyýew, Nury Halmämmedow, Beki Seýtäkow, Ata Atajanow, Kerim Gurbannepesow, Çary Nurymow, Mäti Kösäýew, Hojaw Annadurdyýew, Aman Gulmämmedow dagy meniň üçin ikinji gezek dünýäden öten ýaly boldy. Çünki olaryň atlary köçelerden aýryldy. Beýik şahslaryň ornuny boş sanlar eýeledi.

Ýene ýüz ýyldan soň biziň nesillerimiz Gurban Durdy, Tagan Baýramdurdyýew, Weli Muhadow, Yzzat Gylyjow. . . köçelerinden ýöränlerinde, köçä atlary dakylmaga mynasyp bolan adamlaryň kimdikleri bilen gyzyklanardylar, bilerdilerem. Olaryň başky ikisi türkmeniň edermenligini görkezen halk gahrymanlarynyň sapyndan, üçünjisi dünýä belli kompozitor, dördünjisi başga bir halkyň äleme belli beýik ogly Çingiz Aýtmatowa “Yzzat, sen meniň buýsanjymyň” diýdiren tanymal hudožnik. Nesillerimiz: “Ata-babalarymyz nähili adamlar bolupdyrlar!”- diýip guwanardylar. Emma olaryň buýsanjy, guwanjy bolmaly beýik şahslaryň atlary indi boş san bilen çalşyryldy.

1881-nji ýyldaky Gökdepe tragediýasynda biziň neresse çagalarymyzy, bigünä garry enelerimizi, gurdan gaçan gojalarymyzy gymakda “edermenlik” görkezip tapawutlanan Lemkulow bilen Mamasewskiniň adyny (Men olaryň atlaryna Moskwanyň harby-taryhy arhiwinde gabat geldim) demir ýoldan gaýradaky iki köçesinde ýüz ýyllap göteren türkmen şäheri Aşgabada indi ol ganhorlaryň atlarynyň gaýtadan gelmejegine ýürekden gynanan kimdir biri biziň milli atlarymyzy hem san bilen çalşyryp özüni köşeşdirmegi maksat edinipdir. Ol türkmeni äsgermezlik, onuň şahslaryny kemsitmek maksadyna-da ýetdi. Biz hem, milli buýsanjymyz juda pes bolansoň, onuň edenine däl diýmädik. Ol adam türkmen atlaryny ýok edip, Amerika öýkünmek isledimikä? Bize Amerika öýkünmegiňem, Amerika bolmagyňam geregi ýok. Biz Amerika däl-de, Türkmenistan bolup ýaşamaly, köçelerimiz hem Waşington, Nýu-ýorgyňky ýaly san bilen belgilenmän, milli atlarymyza bezelmeli. Köçeleriň hemmesini adam atlary bilen belgilemek hökmanam däl bolmagy mümkin. Käbir köçä “Saýaly köçe”. “Ýmsüm köçe”, “Çetki köçe”, “Leýli-Mežnun”, “Bägülli köçe”, “Kelte köçe”, “Uzyn köçe”, “Ýaşlyk”, “Arassa”, “Ýagşylyk”, “Ýedigen”, “Ülker”, “Arzuw” diýen ýaly atlary hem dakylmaly.

San “täzeligini” bize ornaşdyran adam kimem bolsa, ol türkmeniň şu günki ösüşine buýsanmaýan, onuň milliligine guwanmaýan, başarsa, türkmeniň adyny kemsitmek, onyň neslini milli buýsançsyz edip ýetşdirmäge çalyşýan adam bolmaly. Bu gün köçelerimizden halkymyzyň her gün görüp, guwanyp ýören buýsançly milli atlaryny san bilen çalşyrmagy başaran adamynyň ertir biziň milli taryhymyzy-da täzedan ýazmaga

taýyndygyna-da men ynanýaryn. Ýakyn wagtlarda türkmen taryhynda Oguz hana derek 1950, Görogla derek 1600, Magtymgula derek 1112, Andalyba derek 1888 diýen ýaly sanlaryň ýazylmagyna garaşybereliň.

Biz diňe şu günümüziziň däl-de, nesillerimiziň kim, nähili bolmalydygynyňam aladasyňy etmelidiris. Goý, olar özlerini 1950-niň, 1600-iň, 1112-niň, 1888-iň nesli bolman, Oguz hanyň, Keýmirkörüň, Magtymgulynyň, Gowşut hanyň, Nurberdi hanyň, Aba serdaryň, Amanýaz serdaryň, Güljemal hanyň, Ak işanyň, Gaýgysyz Atabaýewiň, Şaja Batyrowyň, Mylly Täçmyradyň, Nobat bagşynyň, Sahy Jepbaryň, Yzzat Gylyjyň, Alty Garlyýewiň neslindendigini bilip, olaryň watanperwerliginden, milli buýsançlylygyndan nusga alsynlar. Şeýle bolmagy üçin neslimiziň aňynda manysyz boş sanlara derek ilimiziň öz ogul-gyzlarynyň, atlary hem ruhlary saklanmalydyr. Bu meselede köçä dakylýan adyň hem örän uly ähmiýeti bar

12. 06. 2005. Murgap.

Kaýum Taňrygulyýewiň ýaş toýunda bykjanyňdaşyna ýazylan setirler.

Çagalar şahyry bolanyň üçin,
Seň ýanyňda elmydama çaga biz.
Togsan ýaşly çaga bolmak isleýäs,
Sen göni ýüz ýaşa, Kaýum agamyz.

Maý, 2005.

“Türkmenler her bir işde başga milletlerden asgyn we yzdadyr”

Muhammetguly Atabaýew.

(“Ruzname-ýi Mawera-ýi Bahr-i Hazar” gazetini, 1915.)

Getirilen ýokarky kesgitleme ýigriminji asyryň başlarynda türkmen dilinde çykýan gazetde çap edilipdir.

Men öz çakym ýalňyş bolaýsa, hem-ä begenerdim, hemem okyjydan ötüň sorardym. Ýöne ylym, bilim, medeniýet babatda ýigrimi birinji asyryň başlarynda hem türkmenleri ozalky SSSR-iň düzümine giren respublikarynyň halklarynyň arasynda iň yzdaşlyk hasaplaýaryn. Men muny 30 ýyl gowrak wagtyň dowamynda Türkmenistanyň çäginde daşarda ýaşap, SSSR halklarynyň toý, ýas, ýubileý dabaralarynyň, medeni bäsleşikleriniň, ylmy konferensiýalarynyň, çekişmeleriniň ýüzlerçesine şaýat bolan, onlarçasynyň guramaçylarynyň biri bolan, has betereň musulman halklarynyň wekilleri bilen içgin gatnaşan, olaryň kân-kân obalaryna, şäherlerine aýlanan, sypaýy gatlak adamlary bilen ýakyndan iş salşan, umumy ösüşleri bilen deňeşdirme görnüşinde gyzyklanýan bilisigeliýi häsiýetli adam hökmünde nygtaýaryn. Şol jähtden biziň diňe garagalpaklar bilen deňeçerräk, belki-de, olardan sähel ýokarrak bolmagymyz mümkindir.

11. 10. 2005.

Ýaşlygyň adam bedenine berýän gözelligini hiç hili ýaramaz eşiklerem bozup bilmeýär. Garrylygyň adam bedeniniň gözelligini bozuşyny hiç hili gymmatbaha eşikler, şaý-sepler bilenem düzedip bolmaýar.

*

Ady aleme belli kinorežissýor Andreý Tarkowskiniň (Magtymgulynyň terjimeçisi, rus şahyry Arseniý Tarkowskiniň ogly) “Literaturnaýa gazýetada” çap bolan gündeliginde: “Artist diýilýän adamlaryň arasynda akyllsyz bolmaýar. Men бүтін дүнýä boýunça ýekeje akyllý artiste gabat geldim. Ol hem, yzarlasam, režissýor bolup çykdy” diýen kesgitleme bar.

Beýle ýowuz kesgitlemeden nähili netije çykarmaly?

*

Mert adam amala aşyrmasy kyn bolany sebäpli saňa ýagşylyk etmese-de, amala aşyrmasy aňsat ýamanlyk hem etmez.

*

Utanjy ýok söýgüden söýgä garaşmaly däl. Utançsyz söýgi uzak söýmeýärem, söýülmeýärem.

*

Köp okap, az bilýän adam.

*

Düýnüm geçdi, ertirimiň boljagy belli däl, diňe şu häzirki pursadym bar.

*

Kitap ýazýan ýazyjy kän, kitap okaýan, hem ýazan kitaby okälýan ýazyjy az.

*

Ýeňeni üçin ýeňlen ýeňiş.

*

Islendik eseri tankydy göz bilen okasaňan, gedemlik, göwnüýetmezçilik bilen okamaly däl. Gedemlik, başgalara göwnüýetmezçilik etmeklik, umumanam adamyny dürs ýoldan sowýar.

*

Talanty ene dogurmaýar, ony gara zähmet bilen azap döredýär.

*

Älemde geçýän, ýöreýän hasap edilýän wagt diýen hakykat ýok. Ýyl, aý, gün, hepde, sagat, minut ynsanyň öz ýaşayşyny düzgünleşdirmek, ýeňilleşdirmek üçin döreden şertliligi.

*

Senden beýikligi onuň beýikdigini aňlatmaýar.

*

Ediljek bolunsa-da edilmedik ýamanlyk edilen ýagşylykdyr.

*

1943-nji ýylda, Watançylyk urşunda wepat bolan kakamyň mazary Russiýanyň Orlow oblastynyň Zmeýewskiý raýonynyň Stepanowka obasynda galdy. 1981-nji ýylda ýogalan ejemiň mazary Murgapda. Öň olaryň ikisiniňem mazary bir toprakda, bir Watandady. SSSR-iň ýykylmagy bilen Russiýa bir ýurda, Türkmenistan başga bir ýurda öwrüleni sebäpli, men özümi iki Watanly ýaly duýýaryn. Biradamda iki Watanyň bolmajakdygyna düşüňärim. Düşünsem-de, şol iki ýurduň birine Watanyň, beýlekisine Watanyň däl diýmäge dilim aýlanmaýar.

*

Mertlikde gara güýç bolmaýar, adalat bolýar. Namartlykda adalat bolmaýar, gara güýç bolýar.

*

SSSR ýykylyp, bazar ykdysadyýetine geçilmegi bilen bizde taze bir nesil— adamçylyksyz, edepsiz, doňýürek, “ýekeçanak”, harsydünýä nesil döredi. Awtobusda eli hasaly goja aýak üstünde dursa-da, mekdep okuwçylary hem oňa orun bermän, ýüzüne göni seredip otyrlar.

GYZYL ÝÜZLI ÝAŞULY

Ol halklaryň, halklar onuň aşygy.

Kawkazlydyr gyzyl ýüzli ýaşuuly...

Şular ýaly setirleri ýazyp, her kim «gyzyl ýüzli ýaşulyny» özüne golaý edip görkezmek isleýärdi. Ýogsam ol adam hemme halka ortalyk, damarynda diňe öz milletiniň gany aýlanan peterburgyň hakyky ruslaryndandy, şol şäherde hem 1896-njy ýylda dünýä inipdi.

Edebiýatçylar tarapyndan «gyzyl ýüzli ýaşulymyz» diýlip, aýratyn sarpa goýulýan ussat Nikolaý Semýonowiç Tihonowdy. Ol diňe gyzyl ýüzli hem däl-de, özi-de gyzyl ýaly adamdy, sadady, pespäldi, rus hem ýewropa medeniýetinden uly paý alandy. Ol adamlara, halklara ýagşylyk etmekden lezzet alýardy. Ony sylaýardylar, onuň barlygyna guwanýardylar, her kim onuň bilen salamlaşmagy-da özüne dereje hasaplaýardy. Nikolaý Tihonow bile men sekiz ýyl bile işledim. Ol şol döwrüň ýazyjylar guramasynyň milli edebiýatlar bölümiň başlygydy.

Ol adam bilen işleşmek hem kyndy, hem aňsatdy, hem başga ýerde tapylmajak uly mekdepdi. Kyn diýýänim — onuň özi hiç mahal eden işinde ham goýmaýardy. Biz, onuň başy ýaş işgärleri şoňa düşüňändigimiz sebäpli, onuň tabşyryklaryny kössüz berjaý etmek üçin kän zahmet çekmeli bolýardyk. Ana, şol welin kyndy. Onuň bilen işlemegiň aňsat ýeri — edara, şäher, ýurt çäginde hälimi-şindi geçirilýän dabaralarda biziň daýançymyz şol gojady. Mysal üçin Magtymgulynyňmy, Seýdiniňmi, Berdi Kerbabaýewiňmi döredijiligine bagyşlanan edebi duşuşyk ýa-da ýübileý agşamlarynda uly jogapkärçiligi ol öz boýnuna alyp, ony-da uly abraý bilen berjaý edýärdi. Sen işgäri bolsaňam, onuň çykyşlary üçin sahypa-sahypa maglumat taýýarlamaly dälmi. O türkmen ýazyjylarynyň döredijiligini senden zyýat bilmese, pes bilmeýärdi. Beýle ýagdaý hemme halklaryň edebiýatyna gezek gelende-de şeýledi. Ýöne Turkmenistan barada has-da aýratyndy. Sebäbi onuň öz hususy döredijilik dünýäsi ýaňy berkäp ugranda, Garagumyň kalbyňy gyzdýrýan yssysyndan, Sumbaryň, Köpetdagyň jülgeleriniň jana şypaly howasyndan, Amyderýanyň suwundan güýç alypdy. Nikolaý Semýonowiç poeziýa barada geçýän dünýä derejesindäki forumlarda aksakal hökmünde, ussat, halypa hökmünde hökman çykyş edýärdi. Çykyş etse-de, dünýäniň Petrarka, Gyöte, Puşkin ýaly beýikleriniň arasysynda Magtymgulynyňam adyny hökman tutýardy, eserlerinden ýatdan mysal getirýärdi. Ol poeziýa

baradaky gürründe Magtymgula ýüzlense, aýratynam şahyryň «Pukaraýam» goşgusyndaky:

Я, Махтумкули, ятаганом был,
Я червонным чеканом был

— diýen setirlerini goşgy ritminiň nusgasy hökmünde mysal getirýärdi. Ýaşuly Arseniý Tarkowskiniň Magtymgulydan eden terjimeleriniň köpüsine örän ýokary baha berýärdi.

Bir gezek ol öz işgärleri bilen jahankeşdeligiň döredijilige edýän täsiri barada gürrüň edip otyrka, otuzynjy ýyllary ýatladymy nämemi, birden: «Meni dünýä syýahat etmäge höweslendiren türkmen topragy boldy» diýen sözleri aýdyp goýberdi. Ussadyň döredijilik ýoluna ser salsaňam ol sözler hakykatdan üzňe däldi.

Gepiň gerdişine görä ýatlasam, türkmen şahyrlary-da oňa goşgy bagyşlapdylar:

Sumbaryň ne ajap jülgeleri bar,
Pyraga ylmdar bolany magat.
Men haýran galýaryn: şol jülgelere
Siz meniň özümden has öňräk belet.

Beşir obasy bar gaýra Lebapda,
Ýaplary bol suwly, baglary şabat.
Men haýran galýaryn: şol alys oba
Siz meniň özümden öňräk belet.

Uzak günortada Şiram guýy bar.
Giň örüsi sonar, dowary gurat.
Men haýran galýaryn: şol alys guýa
Siz meniň özümden has ozal belet.

Şahyr entegem bärden gaýdýar. Bu jahankeşde adamyň türkmen topragynda barmadyk, görmedik ýerleri azdyr.

Nikolaý Semýonowiç Tihonowyň döredijilik hem ömür ýoluny öwrenýän edebiýat alymlarynyň Moskwa ýazyjylar guramasynyň arhiwinde saklanýan işlerinde şeýle maglumat bar: «...Ýazyjy türkmen topragyna döredijilik syýahatyny edende, demir ýol bilen 2000, awtoulag bilen 800, atly-eşekli 250, gaýykly 300 km. ýol geçipdir...» Onuň uzak aýlaryň dowamynda Kerkiden Garrygala aralygynda paý-u-pyýada geçen ýolunyň dagy ädim sanyny sanajak gümänyňam ýokdur.

Nikolaý Tihonow jemgyýetçilik aladasy başdan agdyk bolany üçin edara işini goýmaly boldy. Şol döwürde Türkmenistan ýazyjylar guramasynyň Moskwa degişli, çözülmegi zerur hem kyn bir meselesi bilen men, onuň öýüne barmaly boldum. Şonda ýazyjylar, alymlar, uly derejeli harby ýolbaşçylar üçin ýörite gurlan, Moskwa derýasynyň boýundaky «aýratyn jaýa» ilkinji gezek girip gördüm. (Türkmen edebiýatynyň, umuman, Türkmenistanyň janköýeri, tanymal rus ýazyjysy Ýuriý Trifonow ol belli jaý hakynda «Kenardaky öý» diýen täsin roman

hem ýazypdy). Gapyny ýazyjynyň gyzy Nina Nikolaýewna açdy. Aňyrdan peýda bolan «gyzyl ýüzli ýaşuly» (şol gezeg-ä onuň ýüzi maňa has-da gyzyl bolup göründi) Iki elinem öňe uzatdy-da:

— Hany, inijigim (A nu-ka, мой браток— A.T.), ikimiz köne türkmen salamlaşýşyny edeli! — diýdi. Menem iki elimi uzatdym. Ol meni tirsegimden tutup, iş otagyna eltdi, oturgyç hödürlänsoňam: — Men saňa heniz dünýä inmäkäň Türkmenistandan getiren bir zadymy görkezeýin — diýip, beýleki otaga geçdi,

Men pursatdan peýdalanyp, diwaryň ýüzündäki ullakan «Dünýä kartasyny» synladym. Kartada Moskwa şäherinden gidýän gyzyl çyzyklar ýer ýüzüniň hemme ýerine diýen ýaly ýaýraýardy. Ol N.S.Tihonowyň baran ýurtlaryny, şäherlerini görkezýän çyzyklar bolsa gerek diýip çak etdim. Uly kartanyň ýüzündäki Türkmenistanyň tutýan meýdanynyň bolsa ähli ýeri diýen ýaly çyzylandy. Ol hem düşnükli di.

Dolanyp gelen gojanyň elinde gyny könelen ullakan pyçak bardy. Gaýyş seçekli gyndan çykan pyçak täze ýaly lowurdady.

— Muny 1930-njy ýylda Sumbar jülgesinde bir türkmen aksakaly sowgat beripdi — diýip, goja hem baş ýaýkady hem ýylgyrdy. — Daşary ýurtlardan gelýän myhmanlarymyň köpüsi şu pyçaga aşyk bolýar. Käbiri, aňýan, sowgat ediler öýdübem hantama bolýar. Menem beräýemok. Özüm bakyýete gidemsoň, bu pyçagy edebiýat müzeýine beriň diýip wesýet etdim. Bilýäňmi, doganjyk, durmuşda örän tasin zatlar gabat gelinýär: kalp golaý bolanda, dil bilmeseňem, düşünüşmek bolýar eken. Ynansaň, gadymy Merwiň eteginde türkmen ýaşulyly bilen bolan çaýlaşykda uzak gürrüňlere-de başdan-aýak diýen ýaly düşündim. Olaram maňa düşündiler. Geň ahwalat! Ýogsam meniň türkmençe bilýänim kyrk-elli sözden känem dälir...

Soň esasy meselä geçdik. Hemme ýerde sylanýan ýaşuly biziň meselämizi çözmäge synanyşjakdygyny aýtdy, sözünde-de tapyldy. Bu wakanyň bolan wagtyny men gündeligimde «1978-nji ýylyň 16-njy sentýabry» diýip belläpdirin, 1979-njy ýylda bolsa N.S.Tihonow dünýäden ötdi.

Türkmen topragynyň oňa ýazyjy hökmünde beren maglumatlarynyň aňyrsy-bärisi ýok. Dogrusyny dogry aýtmaly; toprak özmiziňki bolsa-da, üstünde doglup, üstünde ýaşap ýörsegem, kä halatlarda biz öz topragymyzyň täryhyny, medeniýetini wagtlaýyn syýahat eden adamlarça-da bilmeýäris. Oňa N.S.Tihonowyň döredijiligi aýdyň şaýatlyk edýär. Onuň «Çarwalar», «Jemşitler» «Garrygala», «Buluçlar», «Türkmen ýazgylary» diýen eserleri, hekaýalary üçin ýygnan, öwrenem materiallaryny okap haýran galýarsyň. Maksim Gorkiniň 1930-njy ýylda N.Tihonowyň syýahatdan soňky döreden eserlerini okap: «Talently şahyr hem prozaçy N.Tihonowyň «Türkmen ýazgylary» durmuşy söz bilen beýan etmek sungatydyr» diýip bellemegi-de ýöne ýerden däl bolsa gerek. Ýazyjy Aýderäniň, Parhaýyň pisse tokaýçylygyny beýan edende şol agaçlaryň arasynda özüni hem bar ýaly duýýarsyň. Onuň ussatlygy, suratkeşliri türkmen sähraşyny, Garagumy, Amyderýany, Murgap jülgesini, Uzboýy görmek höwewsini oýarýar.

Men şindi-şindi hem ajaýyp adam N.S.Tihonowy ýatlasam, onuň 1930-njy ýylda Gürgen çaýynyň kenarynda, öz aýdyşy ýaly «türkmençe aýbogdaş gurap»,

aksakallar bilen gara tünçeden gök çay içip oturyşyny göz önüne getirýäriň,
türkmen klassygy Magrupa öýkünip ýazan bir goşgusyny bolsa ýadyma salýaryň:

«Üstünden düşdi ýolumyz,
Ýol ber, Gürgen çayy, ýol ber!
Teň eýleme ahwalymyz,
Ýol ber, Gürgen çayy, ýol ber!

Dag ýollaryň söküp geldik,
Ilden medet tapyp geldik.
Ýadap, şowur çekip geldik,
Ýol ber, Gürgen çayy, ýol ber!

Il-gün hözüriňi görsün,
Meýdanlar bol hasyl bersin.
Ädimmiz ileri ýörsün,
Ýol ber, Gürgen çayy, ýol ber!»...

Biziň milli medeniýetimiziň aýaga galmagynda, ösmeginde bitiren uly işleri üçin Türkmenistanyň hökümeti rus ýazyjysy N.S.Tihonowa «Türkmenistanyň halk ýazyjysy» diýen hormatly at dakdy. Ol at türkmen topragyny öz dogduk mekany ýaly söýen beýik ynsana halkymyzyň adyndan goýlan hormat boldy. Şonuň üçinem «gyzyl ýüzli ýaşulynyň» ol serpaýa aýratyn sarpa goýýandygyna men kän gezek şaýat boldum.

Iýun, 1991. Peredelkino

“Gowşut hanyň” täze nusgasyny okan Türkmenistanyň medisina akademiýasynyň akademigi, professor Kakabaý Şagylyjow meniň romanda Mollanepesiň adyndan getirýän “Ýegen uýy ýagydyr, ýagam bolsa gowudyr” diýen nakyllymy “Ýegen u-ja (türre) ýa-agydyr (ýag), ýa-agam bolsa gowudyr” diýip düzedipdir. Men nakyllyň bu aýdylyşyna ilkinji gezek gabat gelýäriň. Düzedişiniň dogry bolmagy mümkin. Ýegen näme üçün ýagy (duşman) bolmalymyş? Ol uja ýagyna deňelýär. Uja ýagy bolsa, känbir ýüregiňe-de degmeýän, iň tagamly ýag hasap edilýär eken.

16. 06. 2005.

Gyt boldugyça, gerekli hem gowy zadyň gowulyk hiliniň derejesi ýokarlanmasa-da ýokarlanýan ýaly bolup, gitdikçe gymmaty artýar. Şol gerekli hem gowy zat bolaldygyça, gowulyk derejesi peselmese-de peselýän ýaly bolup, gitdikçe gymmaty peselýär.

*

Türkmen şahyry Mollanepesiň “Könlüm” diýen hoşlaşyk goşgusynda “Gudratyňa akyl haýran, Muhammet!” diýen setir bar. Muhammediň, ýagny musulman dininiň gudratyna,

dogrudanam, aklyň haýran galýar. Onda akmagy akylly, akyllyny akmak etmegi başarýanam aýratyn bir güýç bar.

Bir mysala ýüzlenýin. Meniň örän gowy görüşýän bir ýoldaşym bardy. Moskwanyň bir ýokary okuw jaýyny üstünlikli tamamlap, ateistlik derejesine ýeten ýaş ýigit meni hut öz agasy ýaly sylaýardy, hälimi-şindi jaň edip, hal-ýagdaý soraşardy, baýramçylyklar bilen gutlaýardy. Özümden ýigrimi ýaş dagy kiçi ol ýigit meni özüne halypa saýyp, “siz” diýip ýüzlenýärdi, menem ony adamçylygy, örän sowatlylygy üçin sylaýardym. Özi bilen şol temadan gep açmasamam, men ozal mekdep mugallymy bolup işlän, pensiýa çykyp hem dindarlyga ýüz tutan kakasynyň täsiri bilen onuň ertir namazyny hem okaýandygyny eşidipdim.

Bir gezek ol öýe jaň edip, näsag ýatan Nazar Gullaýewi soramaga gitmek üçin onuň öý adresini sorady. Men oňa “Sen onuň öýüne baryp görmedik bolsaň, üstümden gel, bile gidäýeris” diýdim. Ol höwes bilen ylalaşdy.

İkimiz awtobusa garaşyp durkak, ýaş ýigit gürrüň arasynda birden “Asmandan inen dört kitaby” ýatlady.

Men oňa:

—Sen şol dört kitabyň (Isanyň “Injiliniň”, Musanyň “Töwradynyň”, Dawudyň “Zeburynyň” hem “Gurhanyň”) asmandan inendigine ýüregiň bilen ynanýaňmy?—diýen sowal berdim welin, ol:

—Çyn ýürekden ynanýan—diýdi. —Oňa ynanmaýan adam ýokdur.

—Men-ä şoňa ynanamok. —diýdim. —Ol bisowat adamlary oýnamak üçin tapylan pirim bolmaly.

Ol meni oýun edýändir öýtdümi-nämemi, ynanýanymy-ynanmaýanymy gaýtadan sorady. Men oňa ynanmaýandygymy berk aýtdym welin, ol: “Şoňa ynanmaýan bolsaňyz, ikimiziň ýolumyz başga-başga bolmaly”— diýdi-de elini silkip ötägitdi.

Men Nazar Gullaýewiň öýüne ýeke özüm gitmeli boldum.

Şondan bäri iki ýyl geçdi. Emma maňa mydama hormat goýan ýigit, toýda-ýasda, ýolda-yzda sataşsa-da, diňe baş atmak bilen çäklenýär, elinem uzatmaýar.

Men beýle ýagdaýy dine köre-körlük bilen sarpa goýmakdan hem diniň gudratynyň bardygyndan gelip çykýan ýagdaý hasaplaýaryn. Ýogsam, asmandan dört sany kitabyň ýere düşmejegine üç ýaşly çaga-da ynanmaz ahryryn. Üstesine-de, oňa ynanmaýany ýa-da seniň uýýan diniňe uýmaýany, hatda dini halamaýany-da ýigrenmek, gaýtam, özüň üçin günä gazanmak dälmiä?.

2006

Baýyň kalby garyp, garybyň kalby baý.

*

Biziň metjitlerimizde “Ruhnama otagynyň” açylmagy türkmenleriň, bir tarapdan seretseň, dine düýpden hormat goýmaýandyklaryny ýa-da dine asla düşünmeýändiglerini aňladýar. Ömrüni yslam dinine gaşy göreşip gelen, ömründe bir gezek namaz okamadyk, töwir galdyrmadyk, ateistadam S.Nyýazowyň gel-gel, indi Muhammet pygammerdenem ýokary goýyljak bolunmagyna akyl çatmaýar.

“Ruhnama otagly” metjitde okalan namaz hem kabul bolar öýtmeýärin.

2005.

Akyllynyň güni akmagyňkydan, baýyň güni garybyňkydan kyn çeçýändir.

*

Adamlaryň hemmesi bisowat bolsa, sowatlylyk gowulyk hem hasap edilmän, gaýtam, sowatly adam gabat gelse, onuň üstünden gülerdiler.

*

Beýle häsiýetiň gowulyk däl bolmagy-da mümkindir, ýöne meniň halamaýan adamlarym kân, ýigrenýänlerim ýok.

*

Meniň iki tragediýam bar, Biirinjisi gowy eser ýazmak ukybymyň ýokdygy, ikinjisi -- gowy eser bilen erbet eseri tanamak ukybymyň barlygy.

Hudaýberi işandan eşidenlerimden

Bir obada zäher ýasaýan iki sany tebip bar eken. Köplenç hünärli adamlarda boluşy ýaly, olaryňam biri beýlekisinden özüni belent, has ussat saýypdyr. Netijede olar kimiň artykmaçdygyny ile äşgär etmek isläpbirler. Jedeliň şerti; her kim garşydaşynyň ýasan zäherini içip, onuň zäheriniň garşysyna derman tapyp, ölmän galmagy başarsa, şol has ussat, has güýçli hasaplanmaly. Öňürti zäher içmeli tebip üç çelek süýt taýynlaýar. Garşydaşynyň beren zäherini içenineden soň, ol ilki birinji süýtli çelege çümüp çykýar, Tebibiň endamyndaky zäheriň esasy bölegini sorup alan süýdün reňki sap-sary bolýar. Ol ikinji çelege çümende süýt öňkünden birneme durlanýar, üçünjä girip çykanda bolsa süýt öz rekine gelýär. Ol şeýle ýol bilen içen zäherinden saplanýar-da, ölmän galýar.

Ikinji tebip hem içmeli zäheriniň garşysyna goýar ýaly bir derman taýýarlamaly. Ýöne ol nähili zäher beriljegini bilmänsoň, nähili çäre oýlap tapmagy hem bilmýär. Sebäbi garşydaşy her gün irden esli salym bir zady düňküldedip obany ukudan oýarýar. Il şol düňküldiniň kömegi bilen tebip heniz görülmedik zäher ýasaýandyr öýdýär. Tebibiň garşydaşy bolsa onuň beýdip nähili zäher ýasaýandygynyň biljek bolip, gije-gündiz pikir edýär. Beýleki tebibiň düňküldisi bolsa her säher dowam edýär. Hakykatda oltebip zäherem ýasaman, diňe iki sany agajy bir-birine urýar ekeni. Düňküldiniň ‘ýasaýan zäherini’ anyklamagyň gijeesi-gündizi pikirini, aladasyny ede-edede ikinji tbip zäher içmänkä ölüp galýar.

*

Ýazyjynyň agramy galyň kitap ýazmagynda däl-de, ýazan galyň kitabyňy gysgaltmagy başarmagynda.

*

Hemme adamyň hemme islegi kabul bolsa ýaşayyş gaty kynlaşardy.

*

Hudaýa çyn ýürekden uýulýan bolsa, durmuşda erbetlik bolmazdy.

*

Din meselesinde men ýene bir zada üns berdim. Öz güýji, öz aladasy bilen abraý, agram, baýlyk gazanyp bilýän möwriti duşundan geçen meniň käbir deň-duş, tanyşlarym dini perde edinip, ondan abraý gözläp başladylar. Olar ýaşkalar, janlary sagka, işdäleri açykka, aşgazanlary abatka hiç zatdan gaýtmadylar, doňuz etine çenli iýdiler. Dini bardyram öýtmediler, gaýtam, “Hudaýyň öz döreden eşretinden mahrum” namazhonlaryň

üstünden güldüler. Indi olar dine ynanýan kişi bolup, hatda arak-şerap içilýän ýerdenem sowlup geçýärler. Bu arassa bolmak ýa-da dini goramak maksady bilen edilmeyär-de, garran beden arak-şeraby islemeýändigini hem il gözüne arassa kişi bolup görünmek üçin edilýär.

*

Adamçylyk adamçylyk döredýär. Bu dogry. Ýöne ogradan ogry dogýarmyka?

*

Her bir işde utmanyňa gynanmaly däl-de, utulmanyňa begenmeli.

ÖZÜME NEKROLOG

“200?...-nji ýylyň güýz paslynyň bir güni Mary welaýatynyň Murgap etrabyň gadymy Gojuk obasynda ýaşayan, kompartiýanyňam, dempatiýanyňam hiç mahal hatarynda durmadyk prozaçy Atajan Tagan tarpa-taýyn aradan çykdy. Onuň dünýäden ötmegi türkmeniň altyn asyrynyň altyn edebiýaty üçin öwezi dolunmajak agyr ýitgidir diýsek, gaty ulaltdygymyz bolar.

Atajan Tagan ömrüniň dowamynda münlerçe sahypa kagyz garalady. Oňa garamazdan, döreden eserleriniň hemmesini uçdantutma okap çykmagyň hajaty ýok. Öňki neşirlerinde köp säwlik goýberilip, täzeden ýazylan “Gowşut han” (“Saragt galasy”), “Söweşden soňky söweş” (täze warianty), “Sallançak mukamy”, “Lal perişde”, “Aglasy gelýän ak bulut”, “Ýalňyzlyk”, “Aýylganç baharyň jybarly güni” diýen eserlerini, 5-6 hekaýasyny, eger çap edilse, “Keseki” romanyny okasaňyz bolar.

Biz A. Taganyň akyldygyna-da, akmakdygyna-da düşünişip bilmän galdyk. Çünki, ol döwür bilen aýakdaş gitmegi başarmaýardy. Şonuň üçinem onuň döreden in gowy eserleri-de türkmeniň altyn edebiýatynyň altyn fonduna girer öýtmeýäris.

Umuman, Atajan Tagan düşnüksiz şahsdy. Ol hertaraplaýyn yzarlansa-da, ýanalsada, çykjak bolup duran kitaby ýatyrylyp, repetisiýasy gidip duran pyesasy togtadylyp, kinossenarisi saklansa-da, ruhdan düşüp, galamyny taşlamady.

A. Tagan tutuş ömrüni mätäç adamlara ýagşylyk etmek arzywy bilen geçirdi. Emma ýagşylyk edip bilmedi. Sebäbi onda ýagşylyk etmäge ýagdaý ýokdy. Gaýtam, onuň özi ýagşylyk edilmegine mätäçdi. Ol hiç kimi, hatda duşmanlaryny-da ýigrenip bilmeýärdi. Şol hem onuň manysy hakda oýlanyp görmeli esasy düşnüksizlikleriniň biridi.

Atajan Taganköplenç akymyň ugry bilen gitmän, öz ýagdaýyny kynlaşdyrýardy. Hanlar, baýlar, işan-mollalar goldanmasyz mahaly olary goldap, eser ýazýardy. Şeýtmek bilenem ol özüne bähbitli kân zat ýitirýärdi.

A. Tagan özüni ölen güni ady ýitjek ýazyjylaryň biri hasaplaýardy. Biz onuň şeýle boljakdygyna ynanýarys. Şonuň üçinem “Özümiň ölýänçäk, biz seniň adyňy ýadymyzdan çykarmarys, ruhuňy kalbymyzda saklarys” diýip, boş wada bermekden saklanýarys.

Herçiçimem bolsa, biz onuň il-güne zepersiz, neşeden-şerapdan bihabar, zähmetsöýer ogul-gyzyna duýgudaşlyk bildirip, özüne-de: “Ýatan ýerinde bir ýerli ýagdaýa, görä bolawergin! Ýogsam, saňa ol ýerde hem aňsat düşmez” diýmek isleýäris.

Döwürdeşleriniň bir topary”

16. 10. 2006.

OKYJY BILEN HOŞLAŞMAKÜÇİN ÝAZYLANSONKY SETIRLER

Döredijilik işi bilen meşgullanmagyň nähili jebirli işdigine diňe adamlaryň üstünden ýolbaşçylyk etmek bilen gün görýän döwlet işgärleri doly göz ýetirip bilseler, onda olar döredijilik senediniň wekillerini görenlerinde, haýpygelijilik bilen baş ýaýkardylar.

Men beýle diýmek bilen bilini бүкүп pagta ýygýan daýhanyň, kellesini agyrdyp sapak geçýän mugallymyň, adamyny agyr dertden gutarýan lukmanyň çekýän zähmetine kembaha garajak bolmaýaryn. Ýöne ol adamlar işden soň, iň bolmanda hezil edinip ukusyny-ha alyandyrlar. Ýazyjy biçaräniňki ol hem däl. Gijäniň bir mahaly oýanyp, kagyza bir zatlary bellärsiň, ýene ýassyga başyňy goýarsyň. Şol belligiň barada, tersinden-oňundan oýlana-oýlana ukyny hem harama çykararsyň. Ertir bolsa gije zerur diýip tapan zadyň dereksizdigine göz ýetirersiň. Sende ne-hä adaty adamlaryňky ýaly uky bardyr, ne-de belli bir sagatlaýyn iş. Çekýän zähmetiňem hiç kime görünýän däl.

Özümi mysal alyp görýärim. Men ölen badyna ady ýitip gitjek yüzlerçe ýazyjynyň biri. Oňa garamazdan, diňe “Saragt galasy” (“Gowşut han”) üçin material ýygnanymda (Saragt, Tejen, Mary, Gökdepe, Kaka sebitleriniň birnäçe ýerlerini paý-pyýada aýlananymy, Moskwanyň, Leningradyň arhiwlerinde, kitaphanalarynda ýitiren wagtymy hasaba almanymda-da) aýlaryň, ýyllaryň dowamynda roman üçin garalan kagyzymyň sany 5000 sahypadanam geçýär.

“Gowşut hanyň” ilkinji nusgasynyň golýazmasyny maşynkadan geçirenimde, 700 sahypa ýetdi. Onuň dördünji nusgasy 500 sahypa geldi. Romany orta hasapdan 600 sahypa hasaplap, onuň baş gezek göçürilenini hem golýazmany jemleseň, iň bärkisi 3000 sahypadan hem geçýär. Standart sahypanyň her haýsysynda 1700-e golaý harpyň bolmalydygyny nazara alsaň, maşynkanyň klawişlerine jemi 6 million gezek basmaly. Onda-da gözüňi ýumup urup oturmak hem däl, sözleri, sözlemleri çalşyrmaly, syntgylamaly, käte tutuş sahypany zyňyp, täzedan ýazmaly.

Şeýle zähmetden soňam, golýazmanyň bagty açylyp, dawasyz-jenjelsiz okyja ýetäýse-hä seniň bagtyň çüwdügi. Çüwmese-de, awtor, şu gündeligiň “Gowşut hanyň hem “Gowşut hanyň” töwereginde” diýen bölümünde beýan edilýän wakalara çalymdaş güne sataşýar. Üstesine-de, çykan kitabyň okyjynyň göwnünden turmasa, azabyň köýdügi.

Ýazyjylykda gara zähmet çekmekden, görülýän görgüden gaýry bähbit ýok. Galyberse-de, ýazyjynyň hak-heşdek baradaky ýagdaýy hakda oýlansaňam, “Okalan namaz ürküzilen gurbaga degmeýär”. Professional ýazyjy ýa-ha kitap ýazmaly däl, ýa-da garyp bolup ýaşamaly. Çopan ýa daýhan işläp ýörse, iň bolmanda, bergä batman günemasyny aýlaýar. Ýazyjynyňky tersine. Şu mahal ýazyjynyň zähmetine berilýän gonorar ýazan eseriniň maşinka tölegine-de ýetmeýär diýen ýaly. Garaz, kitap ýazmak görgülik. . .

“Onda näme üçin kitap ýazýarsyň?” diýen kanuny sowal ýüze çykýar. Bu sowala men jogap berip biljek däl. Kitap ýazmak sebäbi düşündirilip bolunmaýan bir ýagdaý. Ýazylasy gelinýän mahaly, ukusyzlyga, açlyga, ýadawlyga garalman ýazylýar. Ýazylasy gelinmeýän mahaly bolsa, her sahypasyna million tölense-de, bir setirem döremeýär. Çopan, daýhan, gullukçy çeken zähmetine hak tölenmese işlemez. Emma ýazyjy welin ýazýan zadynyň nähili bolup çykjagyny öňünden görmese-de, çeken zähmetine bir köpük hem almajagyny öňünden bilse-de, ýazman oturmaýar. Gijesini gündiz edip işleýän uly ýazyjynyň (eseri çap bolaýanda-da) bir ýylda gazanjagyny nepkeş bir sagatda gazanýar. Ýöne ýazjy-ha nepkeşligi, nepkeş hem ýazyjylygy başarmaýar. Üstesine-de, hakyky ýazyjy ýaşayşa-da düýpden ukypsyz bolýar. Umuman, ýazyjylyk düşnüksiz bir zat. Iň gowusy onuň alyna aldanmazlyk, gyltymyna kowalaşmazlyk hem çylşyrymly örülen toruna düşmezlik.

Eger ýazyjylyk kesbi hünär hasaplanýan bolsa, özüm-ä şol hünäre baş goşmagy dostuma-ha däl, duşmanyma-da maslahat bermezdim.

16. 12. 2006.

Öýüň abadan, rowaçlyk hemraň bolsun, hormatly okyjy.

Atajan TAGAN,

Moskwa-Aşgabat-Mary-Murgap—1967—2006.

40 ÝYLDAN SOŇKY EDILEN KÄBIR BELLIKLER

Şu gün diplomat Ahmet Ýazyýewiň öýüne myhmançylykdakam Magtymguly Pyragynyň 8 arka aýlanan neslinden bolan Abdylla Muhammedi bilen tanyşdym. Iki sagada çeken güüründeşligiň agramly bölegi Magtymgula, onuň goşgularyna syrykdy.

Abdylla Magtymgulynyň ejesiniň adynyň Orazgül bolandygyny tassyklady, şahyryň 137 ýyl mundan ozal çap bolan kitabynda “Türkmeniň” diýen goşgynyň ýokdugyny aýtdy. Şeýle hem ol Magtymgulynyň Türmenistanda çykýan kitaplarynda alymlaryň türkmen diliniň gökleň şiwesine üns bermeýändikleri sebäpli säwlikleriň gidýändigini belledi.

Hut şol gün 40 ýaşy dolan Abdylla örän sowatly adam. Ol Angliýada dissertasiýa gorap, ylmleryň kandidaty derejesini alypdyr.

8.05.2010.

Käbir filosoflaryň urşy biologik hökmanlyk hasap etmek pikiri dogry däl bolsa gerek. Bilogik hökmanlyk diňe ÖLÜM. Ol dana tebigatyň oýlap tapan iň adalatly çäresi. Ölüm,

baý, garyp, güýçli, ejiz üçin deň hökmanlyk. Ynsan ýaşayyşyny dowam etmek üçin adamlary azaldyp durmak zerurýetligi bar bolsa, onuň üçin urşy peýdalanmagyň hajaty ýok. Ol wezipäni tebigatyň döreden biologik kanuny hem hökmanlygy berjaý edýär.

*

Özümi pes bolanymyz üçin özümiňden sähel beýik, ýöne hakyky beýik däli hem beýik hasaplaýarys.

*

Gowulykdan doly bolany sebäpli onuň kalbynda erbetlige orun ýok.

*

Uruş döwriňiň çagalary bolan biziň köpümüz ata mähriniň nämedigini bilmeýäris, diňe atasyzlygyň ezyetini bilýäris

*

“Betbagtlyk ýeke bolup gelmeýär” diýen rus nakylynyň manysy barada gürrüň açanymyzda, Mary şäherinde ýaşayan bir garry adam; “Ol tüýs durmuşdan dörän nakyl. Uruş döwriňiň gahatçylygy wagtynda Murgap derýasyda balygam ýokdy” diýdi.

15.04.2009.

KÜÝZESINE SUW DOLDURYP GELEN GYZ...

Küýzesine suw dolduryp gelen gyz,

Küýzeli gyz, biziň bilen bir danyş...

(“Saýatly Hemradan”)

Onuň zenan kalbynyň ylham çeşmesinden doldurylan çeper küýzeleri köp-köp ýurtlarda dünýä derejesinde geçen sergilerde sungata suwsan münlerçe tomaşaçynyň teňneligini gözelligi suwundan gandyrdy. Türkmen küýzeleriniň ajaýyp keşbi taryhdan gelýän, ýöne ussadyň nepis barmaklarynyň täsiri bilen taryh döwründäkisindenem has özboluşlylyga, çeper sungata öwrüldi. Dogry, küýze ýa-da şoňa golaý başgarak bir görnüşdäki gap hemme milletde-de bolandyr, bardyr. Käbir halklarda küýze diňe içeriň bezegi hökmünde-de ulanylýar. Ýöne ýannyk, mytara, tulum, has betrem küýze türkmeniň, esasanam çarwa türkmenleriniň ýaşayyşa zerur serişdesi bolupdyr. Küýze milli serişde. Ýöne millil duýgusy ösen tanymal keramikaçy suratkeşiň elinden çykansoň, türkmen küýzesiniň daş görnüşi dowre görä birneme özgerse-de, ol tomaşaçynyň aňyna diňe türkmeniň öz küýzesi bolup girdi, oňa dünýä derejesinde aýratyn sarpa goýuldy. Sungat bilen sähel gyzyklanýan okyjy gürrüňiň Türkmenistanyň halk hudožnigi, “Watana bolan söýgüsi üçin” diýen medalyň eýesi, keramikaçy Dursunsolmaz Muhammedowa barada gidýändigini eýýäm aňandyr. Sbäbi türkmeniň milli guwanjyna öwürülen, türkmen küýzegärleriniň gadymy däbine täze öwüşgün berip, şeýle derejä ýeten ussat dünýä keramikaçylyk sungatynda-da barmak basyp sanardan kän däl.,

Ildeşimiziň döreden işleriniň dünýä ussatlarynyň arasynda başdan uly gyzyklanma döredip, özüne-de aýratyn sarpa goýulmagynyň öz sebäbi bar. Ol sebäp, keramika boýunça hünärmenleriň düşündirmeklerine görä, Solmaz taryhy milli küýzä şu günüň, dünýä medeniýetiniň ylhamyndan suw içen gözi bilen garady. Ol Merkezi Aziýa, Uzak

Gündogar, Ýewropa keramika sungatynyň öňe giden derejesni türkmen esasly materiala ussatlyk bilen ornaşdyrdy. Netijede asly türkmen küýzesi bolup galan eser gündogaryňan, günbataryňam gözelliginden paý alyp hemmeleriň guwanýan türkmen küýzesine öwrüldi. Solmaz sungata “giň” göz bilen garamagy başaran seýrek ukyply suratkeş bolany üçin Ýewropanyňam, Aziýanyňam keramika işiniň inçeliginden baş çykarýan ýokary hünärmenleriniň belent homatyyny gazandy. Şol hünärmenleriň biriniň bellmegine görä: “Solmaz Muhammedowanyň nepis elinden çykan, özboluşly keramiki işini münlerçe işiň arasyndan ýalňyşman tanap bolýar. Solmazynyň özünden başga hiç kimiň gaýtalap bilmejek ol ajaýyp işleri dünýä muzeýlerini, hususy kolleksiyalary bezeyär.”

Türkmeniň ak öýüniň kölege tarapynda gamyşa söýelgi, daňyň salkyn şemalyndan ýaña aýazlap duran küýzäniň suwundan bir gezek teşneliginini gandyran adam hiç mahal şondan şypaly suwa gabat gelerin öýtmeýär. Türkmen küýzesi ýaşaýyşa goltgy bolan esasy zatlaryň biri. Köne çarwa türkmenleri birek-birege ýagşylyk arzuw edenlerinde ýöne ýere “Saçagyň, küýzäň doly bolsun!” diýmändirler ahyryn. Saçakda çörek, küýzede suw bolsa ýaşaýyş, herhal dowam etmeli.

Türkmen küýzesi hem taryh, hem düýn, hem şu gün. Diýmek ol hemişelik. Ajaýyp keramikaçy suratkeş Solmaz Muhammedowa bolsa türkmen çeper küýzesiniň dünýä sungatyna hemişelik girmegi üçin tutuş ömrüni bagyş etdi, çeken azaply zähmeti hem yrya bolmady. Ol Garagumuň jansyz ýatan taryhy palçygyny, talantyndan jan berip, çeper suhgaryň taryhyna goşan ussat. Onuň keramikada şeýle belentliklere ýetmeginde aslynyň-- Abywerdiň, Merwiň, Köneürgenjiň wagtynda dünýä belli bolan meşhur küýzegärleriniň ruhlarynyň täsir edendigine ynanasyň gelip dur. Taryh gaýtalanýar, haýsydyr bir özgeriş bilen bolsa-da, gaýtalanýar. Biziň mysalymyzda bolsa, Solmaz taryhy senedi diňe öňe gidişlik, gowulyga özgeriş manysynda üýtgedip gaýtalaýar. Solmaz Muhammedowa hem Garagumuň gyzy, onda-da taryhy topragyny, halkynyň däbini, dessuryny jany-teni bilen söýýän, olaryň ömrüni uzaltmak aladasy bilen ýaşaýan zenan. Onuň hemme eserleri, hemme eserleriniň gözelligi türkmen tebigatynyň gözelligi bilen badaşyp gidýär. Şonuň bilenem ol işler halkylyga öwrülýär. Onuň sungatyndan Garagum sährasynyň bahary-ýazy görünýär, şemalynyň ýakymly ysy gelýär. Ol türkmen tebigatynyň şemalyndanam, türkmen dutarynyň owazyndanam sungat eserini döredip bilýär.

Solmaz Muhammedowanyň döredijiligini söz bilen beýan etmek asla mümkin däl. Onuň ajaýyp sungatyny sözüň sözleýiş ukyby bilen däl-de, gözün görgürlük hem tangyrylyk ukyby bilen kabul etmeli. Diňe şol ýol bar. Ýöne heniz Solmaz Muhammedowanyň nepis sungatynyň lezzetinden dadyp görmäge, onuň ýerli ýa-da dünýä derejesindäki sergilerini synlamak mümkinçiligi nesibesinde bolmadyk okyjylara uly sungat bilen sähelçe-de bolsa tanyşlyk ýoluny açmagy maksat edinip, şu makalany ýazmaga synanyşdyk. Ýogsam, Solmaz Muhammedowanyň juda özboluşly talantyndan dörän işleriň hörpi makala, oçerke syjak işler däl. Ussadyň işleri türkmen çeperçilik sungatynda däl, eýsem dünýä keramikaçy suratkeşleriniň işleriniň arasynda-da özboluşly orun, başgalaryňkydan tapawutly belent dereje eýeleýär.

Ildeşimişiň inçe sungatyny beýan etjek bolup biziň kagyza geçirjek mün sözümizden “Solmaz Muhammedowanyň Parižde hususy sergisi geçirildi” diýen gysgajyk habar okyjyda mün esse güýçli täsir galdyrmaly. Dünýäniň hemme ýurtlarynyň her bir

suratkeşiniň, iň bolmanda, ýüreginiň teýinde Parižde hususy sergisini açmak-ha däl, Luwrly Pariže, dünýä hudožnikleriniň Mekgesi hasaplanýan Monmartrlı Pariže aýlanyp görmegiň özüni hem bagt hasap edýändiglerini döredijilik adamlarynyň hemmesi bilýändir. Olar “Pariži göreňsoň ölseňem bolar” diýen dünýä ýaýran nakyly hem ýöne ýere döreden däldirler.

Şeýle derejede arzuwy edilýän Parižde Solmaz Muhammedowanyň hususy sergisi geçirildi. Şu ýerde bir zady aýratyn bellemek örän wajyp. Solmaz diňe bir Türkmenistanyň däl, eýsem tutuş Merkezi Aziýanyň suratkeşleriniň arasynda Parižde hususy sergisini açan taryhda ýeketäk suratkeş boldy. Bu wakanyň suratkeşler äleminde örän uly hadysa bolandygyny hem bellemek gerek. Diňe Parižde hususy sergisiniň açylmagynyň habaryny okyja ýetirip, keramikaçy ildeşimiz hakyndaky gürrüňimiziň nokadyny goýsagam bolman durmazdy welin...

Geljekki uly sungat ussady, türkmen medeniýetiniň parlak ýyldyzy bolup ýetişjek Solmaz Muhammedowa Aşgabat şäherinde dünýä indi. Ýaşlykdan saza, suratkeşlige ösen ukybynyň bardygynyň üsti açylan gyzyň 1972-nji ýylda Türkmen döwlet çeperçilik mekdebini tamamlanyndan soň tanymal keramikaçy bolup ýetişmegine ozalky ýörgünli ady “Stroganowskaýa” bolan Moskwanyň dünýä meşhur ýokary senagat çeperçilik mekdebinde ussatlardan tälim almagy düýpli esas boldy. Onuň sungat äleminiň parlak ýyldyzyna öwrüljekdigi talyplyk ýyllaryndan mälim bolup ugrady. Solmazyň eserleri şol döwürlerde-de Bütinsoýuz sergilerinde goýlup ugrady. Onuň döredijilik ýolunda bolup geçen ýatdan çykmajak waka Italiýanyň Faýenze şäherinde dünýä derejesinde geçirilýän iň abraýly hem jogapkärçilikli sergä iki gezek gatnaşmagy bolan bolsa gerek. Solmazyňky ýöne bir sergä gatnaşmak hem däl, onuň işleriniň köpüsi şol sergilerde iň ýokary bahalara mynasyp bolmak bilen oňa dünýä sungatynyň ýokary derejelerine galmaga başgançak bolup hyzmat etdi.

Sungat—gözellik hem lezzet. Ýöne sungat işi gözellik lezzetinden başga-da adama terbiýe bermek, onuň düşüňjesini giňeltmek maksady hem öz öňünde goýýar. Solmaz Muhammedowanyň işlerinde sungatdan islenýän şol talaby ödemeýäni yok. Onuň eserlerine dünýä derejesinde uly baha berilmegi belki şonuň üçindir. “Türkmen gyzlary”, “Çöl agşamy”, “Ahal teke atlary” diýen ýaly işler öňi bilen Türkmenistan bilen, biziň tebigatymyz, gözelliklerimiz bilen nätanyş tomaşaçylaryň ünsüni çeker diýip pikir edýäris. Bu örän gowy. Bu biziň ýurdumyzy görmek, tanyşmak isleýän adamlara sungat sapagy bolup hyzmat edýär. Solmazyň “Ertekisi” tomaşaçynyň fantaziýasyny artdyrsa, “Horezmň syrly” seni geçmiş gözelligi bilen duşurýar.

Geň zat: Solmazyň “Dutaryň owazy” diýen ajaýyp işini synlap durkaň, suratkeşiň barmagynyň degen ýerlerinden, işiň her bir öýdüminden türkmen dutarynyň owazy gulagyňa gelip duran ýaly duýgyny başdan geçirýärsiň. Şol pursat ondanam has geň başga bir zat ahyňy doldurýar. Solmazyň işinden gelýän owaz kompozitor Nury Halmämmedowyň “Dutaryň owazy” diýen sazynyň owazy bilen birleşip, beýik Garagumuň owazyna öwrülýär. Ol owaz öz ýurduňa, dogduk mekanyňa söýgi oýarýar. Ol owaz çeper döredijiligiň keramatly poeziýasyna öwrülip seni sungat asmanynyň ak bulutlarynyň depesine alyp çykýar, özüňe-de ganat biten ýaly bolýar. Sen şol belentlikden Köpetdagyň jülgelerine, Hazaryň gomlaryna, Garaguma, türkmen sährasyna syn edýärsiň.

Şeýle ýokary duýgy Solmazyň “Guşlar”, adyna mynasyp “Näziklik” diýen nepis işinde-de ýüze çykýar.

Şu makalada Solmazyň döredijiliginde örän özüne çekýän bir geň ýagdaý bilen okyjyny tanyşdyrmaly hasap edýäris. Solmaz öz küýzegärlik—keramikaçlyk işinde hiç mahal dünýä ussatlarynyň küýzegär çarhyny ulanmaýar. Ol öz sungatyny diňe öz eli, öz barmaklary bilen döredýär. Bu bolsa onuň eserleriniň başga bir güýjüň täsiri bilen aýlanyp duran mehaniki çarha däl-de sungata joşup gürsüldeýän adam ýüregine, çyn gözellige guwanyp bilýän adam kalbyna has golaý bolmagyna getirýär.

Edebiýatyň hem sungatyň gymmatlylygy san ýa-da agram hasaby bilen ölçelmeýär. Ýöne talapgär emin agzalarynyň dünýä derejesinde geçýän sergi üçin kyrk baş ýurtdan ýygananan dört ýüze golaý işden saýlap alanlarynyň arasynda Solmaz Muhammedowanyň eserlerini hem goşmaklary ildeşimiziň uly sungat dünýäsinde-de agramynyň bardygyna şaýatlyk edýär.

Biziň pikirimizçe Solmaz Muhammedowa tutuş döredijiliginde millilikden daşlaşmaýandygy bilen uly utuş gazanýar. Şol mynasybetli onuň “Gelin” diýen eserini ýatlaýyň gelýär. Ezber keramikaçy ol işinde gelniň--ýaşlygyň möwç urýan joşgunynyň eýesi bolsa-da, türkmen gelnini agraslyk, salyhatlylyk bilen baglaşdyrmagy, ony milli egin-eşigiň özboluşlygy bilen bezäp döretmegi eseriň diňe milliligini atyrdyrmaz, eýsem ony döredeniňem millilige uly sarpa goýýandygyny aňladýar. “Gelniň” halkara sergisinde aýratyn ýokary baha almagy-da ýöne ýerden däl.

Solmazyň näzik hem ýeňil zenan elleri, onuň nepis zenan barmaklary ýeňil däl işden, sözüň doly manysyndaky agyr işden, inçe şygryýet dünýäsini döredýär. Ol döreden dünýäsinde öňi bilen öz topragyny, öz halkynyň milli dāp-dessurlaryny, öz ýurdunyň gözelligini, ajaýyp tebigatyny görýär. Milletine, gelip çykyşyna garamazdan aňy ýerindäki adamlaryňam hemmesi şol zatlardan lezzet alýar, şol zatlaryň manysy bilen gyzyklanýar, şol zatlar adamlary özüne çekýär. Şol özboluşlylyk hem Solmaz Muhammedowanyň eserleriniň bütinn dünýädäki tomaşaçylşarynyň sanyny barha artdyrýar. Şonuň üçinem onuň eserleri jahankeşde ýaly mydama ýolda. Şonuň üçinem ol eserler bütin dünýäde hyrydarly.

Moskwa, Riga, Türkiýe, Hindistan, Eýran, Latwiýa, Leningrad, Daşkent, Italiýa, Alma-Ata ýaly ýerlerde geçen çeperçilik sergilerinde Solmazyň eserleri örän ýokary bahalara mynasyp boldy. Italiýada geçen dünýä bäsleşiginde-de Solmaz “In gowy keramikaçy”, Moskwada hem Dzintaride geçen Halkara simpoziumlarynda “In gowy farforçy” hasaplandy. 1993-nji ýylda bolsa Daşkent bäsleşiginde onuň eserri aýratyn ýokary baýraga mynasyp boldy.

Joşgunly fantaziýa, çuň filosofik oýlanmalara, milli duýga baý Solmaz Muhammedowa Riganyň, Moskwanyň çeper önümleri öndürýän zawodlarynda işlemäge-de hukuk berildi. Ol özüniň örän ajaýyp işi bolan “Magtymgulynyň aýdymlary” diýen toplumyny Leningradyň Lomonosow zawodynda, “Dutaryň owazyny” Riganyň farfor zawodynda amala aşyrdy.

Taryhy materialyň ýüzünde şu günki hakykaty görkezmek, ýagny taryh bilen şu günün arasyndaky köprini berkitmek Solmazyň döredijiliginiň esasy ugurlarynyň biri. Ol taryha ýüzlense-de, şu güne ýüzlense-de hakykatdan daşlaşmazlygy ussadyň özboluşlylygy. Ol

ýagdaý onuň “Galkynyş” diýip atlandyran soňky işleriniň birinde-de aýdyň ýüze çykýar.
”Galkynyş” ajaýyp waza.

Biziň milli guwanjymyz seýrek gabat gelýän ukybyň eýesi Solmazyň sungat bossanyndan bogan çeperçilik çemeniniň gülleri, ýapraklary hiç mahal solmaz. Ol ajaýyp çemen edil ozalkylary ýaly hemişe-de dünýä sergileriniň, muzeýleriniň görküne görk goşup, gözelligi küýseýän adamlaryň alkyşyny alar.

2011.

Watan bilen Enäni öwmeli däl , söýmeli. Sebäbi ol iki mukaddeslige gönükdirilen öwgüli söz şol iki mukaddesligiň derejesine ýetip bilmeýani üçin sama, ýaňsylama ýaly bolup ýaňlanýar

*

Türkmen klassyk poeziýasyna düşüşmekde bizde ýeketäk beýik alymlyk derejesine ýeten, sada, akyldar Aşyrapur aga Meredowy şu gün iň soňky ýoluna ugratdyk. Döwlet derejesinde sarpa goýulmaly ylym ata bilen hoşlaşmak üçin 30-40 sany adam ýygandy. Dünýäden perzentsiz öten uly alymy jaýlamakdaky çykan harajaty hem haýsysydyr bir telekeçi çekipdir.

(Maňa Aşyrapur aganyň awtorlyk ýazgy bilen sowgat eden “Magtymgulynyň düşündirişli sözlügi” diýen iki tomlugy ýadygärlik galdy.)

1 awg.2009.

Edebiýatçy alym Çary Kulyýewiň “Türkmen dili” gazýetinde çap bola makalasynda “Atajan Tagan türkmen prozasynyň Däli Domrulydyr” diýen sözlem bar eken. Men Däli Domruly oňly bilmeýänim, ol baradaky spektakly hem görmänim üçin özüme nähili baha berilenini bilmek isläp, Atamyrat Atabaýewden Däli Domrulyň nähili adam bolandygyny soradym. Makalany eýýän okan hem meniň näme üçin beýle sowal berýänimi aňan Atamyrat: “Däli Domrul diýilýän Hudaýa sögüp ýören akmak adam” diýdi.Ýöne soň, Osman Öde Atamyradyň meniň üstümden gülendigini düşündirdi.

Dek.20011

Ýagşylyk islemekden ýamanlyk islemezlik gowy.

*

Arzuw: sen gowulyga garaşamaly bolma, gowulyk saňa garaşsyn.

*

Atasyz ösenimiz sebäpli enemiz bizi iki adamlyk söýen bolsa gerek.

*

Aşyk oglanyňhaty: “Aý ýaly bolsaňam, saňa “Aýym” diýmeýärin. Sebäbi ,Aý hökman ýaşýar. Gül ýaly bolsaňam, saňa “Gülüm” diýmeýärin. Sebäbi, gül hökman solýar”.

*

Elinden zat gelýän zat gelýänini bilýär. Eliden zat gelmeýän zat gelmeýänini bilmeýär.

*

Begenmek, gynanmak duýgusy berilmedik adamlar betbagt bolsalar gerek.

*

Mertligiň namartlygyň önünde şoňa meňzemeli pursatlaryda bolýar.

Türkmende “Ilim-günüm bolmasa, Aýym-Günüm dogmasyn” diýen nakyl bar. Many düşnükli. Ýöne seniň ilin-günün bolmanda-da Aý-Gün dogar. Olar seniň islegiňe görä däl-de, tebigatyň kanunyna laýyklykda hereket ederler. Ýöne sen ilsiz-günsüzkäň dogan Aý bilen Gün hem seniň üçin Aýa-Güne meňzemez.

SÜÝJI BOLÝAR EKIP IÝSEŇ...

“Süýji bolýar ekip iýseň, Maňlaý derin döküp iýseň” diýen setirleri ilki balalar bagynda, soň başlangyç synplarda gaýtalan çagalaryň özleri indi ene-ata boldular. Olar hem öz gezeginde şol setirleriň terbiýeleýjikli manysyny öz agtyk-çowluklarynyň kalbyna ornaşdyrdylar. Ol setirleri çagalar dünýäsine beren şahyr, Türkmenistanyň halk ýazyjysy, dünýä derejesindäki birnäçe nyşanlartyň eýesi Kaýum Taňrygulyýew bolsa häzir segsen ýaşy arka atdy. Mysal getirilen setirler diňe bir türkmen çagalar poeziýasyna hemişelik giren nusgawy setirler hem bolman, diňe çagalaryň Kaýum atasynyň, biziň Kaýum agamyzyň özüne, berlen häsýetnama setirleri bolup duýulýar. Ol uruş ýyllary on üç ýaşly ýarym aç çaga halyna halal zagmete baş goşup, şu güne çenli edebiýat mydanynda gazanan uly abraýyny, ýeten belentliklerini diňe özi “ekip”, öz maňlaý derini döküp, öz zähmeti bilen gazandy. Ol halal zahmet çekmegiň adama diňe abraý getirýändiginiň şaýatnamasy boldy. Onuň poeziýa meýdanında alan abraýynyň agramynyň derejesi ölçärden agyr, ýeten belentlikleriniň sany bolsa sanardan kän. Türkmenistanyň halk ýazyjysy, Halkara Andersen baýragynyň diplomanty şahyr Kaýum Taňrygulyýew diňe ýazan, terjime eden, terjime edilen kitaplarynyň atlaryny sanap geçmegem žurnal makalasyna ölçelip berlen çap meýdanynyň esasy bölegini tutardy. Şonuň üçinem gysgajyk edip aýtsak, onuň türkmen dilinde ýazan eserleri rus dilinden başlap, fransuz., iňlis, nemis, hytaý, ýapon, arap dilleriniň üsti bilen gujraty, malalam., telugu diýen ýaly biziň seýrek eşidýän dillerimize çenli, jemi 200 kitaby 45 dile terjime edilip, otuz million (30000000) tiraž bilen okyja ýetirildi. Türkmen edebiýatynyň taryhynda Kaýum Taňrygulyýewden başga dünýä okyşylaryna onça nusga bilen eseri ýaýran ýazyjy ýok.

Kaýum Taňrygulyýewiň döredijiligi hakynda gürrüň edilende, bir özboluşly ýagdaýy aýratyn nygtamak isleýäris. Ozal biziň halkymyzda heniz şu günki ýaly sözüň doly manysyndaky ýazuw edebiýaty yokka-da, halk döredijiliginde çagalar ýatdan çykarylmandyr. Olar üçin ertekiler, ýañzytgyçlar, hüwdi, lälele döredilipdir.. Ýöne sözüň doly manysyndaky ýazuw edebiýatly bolanymyzdan soňam öz döredijilik ýoluny diňe çagalara bagyşlan ýazyjy, şahyr bolmandyr. Geçen asyryň ellinji ýyllaryna çenli bolsa çagalar edebiýaty babatda esasy ýörelge ozal halk arasynda bar bolan ertekileri goşga geçirmek esasy ýörelge bolupdyr. Bu aýdylany tassyklamak üçin Beki Seýtakowyň “Aýaz han”, Aman Kekilowyň “Çopan we patyşa”, Yakup Nasyrlynyň “Ýalta Myrat”, Kerim Gurbannepesowyň “Ýalta we bagt” ertekilerini ýatlamak hem ýeterlik bolardy. Bu proza babatda-da şeýle. Berdi Kerbabayew dört dogan Japbaklar hakyndaky halk döredijik eserini poweste öwürdi. Ýöne türkmen edebiýatynyň agzalyp geçilen atlary ýörgünli wekilleri hem görkezilen eserlerden başga çagalara niýetläp ýörite eser ýazmadylar diýen ýaly. Emma Kaýum Taňrygulyýewiň çeper döredijilik neýdanyna gelmegi bilen Türkmenistanda hem kän-kän uly edebiýatlardaky ýaly çagalar edebiýaty döredi. Ol tutuş ömrüni, poeziýasyny, ylmy işleini, başga dillerden eden terjimelerini diňe çagalara bagyşlady. Şeýlelikde şol ugrdan tak özüniň eden abysyz işlerini göz önünde tutup Kaýum Taňrygulyýewi türkmeniň hakyky çagalar edebiýatynyň düýbünü tutan ýazyjy hasap etmäge doly esasyмыз bar hasaplaýarys.

Eger-de islendik ýazyjynyň eseri häzrki zamanyň aňy ösen, talapgär okyjysynyň islegine gabat gelmese, derejesi belent yokary edebi synçylaryň şertni ödemeyän bolsa, onlarça dile terjime-de edilmezdi. Kaýum Taňrygulyýewiň goşgularynyň dünýä edebiýatyna şeýle giňden ýaýramagyny onda başga milletleriň okyjysyna öwrenere, gyzyklanara zadyň bardygy bilen düşündirip bileris. Kaýum Taňrygulyýewiň döredijilinde türkmeniň giň sährasy, üýtgeşik tagamly miwe, bakja ekinlerini berýän bereketli topragy, täsin haýwanat dünýäsi uly orun eýeleýär. Çagalaryň aňyna zähmet çekmek endigini goşmgak maksady bolsa şahyryň esay maksadyna öwürýläär. Onuň eserlerinde türkmen çagalarynyň

ýitilgli, ugurtapyjylygy, haýwanlara, bag-bakja, zähmete garaýşy mydama öň hatarda durýar. Ýaşayşyň ähli milletleriň çagalaryna-da ýakyn bolan şetler hakda söz açýan eserlerine, elbetde hemme ýerde hem üns berilmel bolar. Kaýum Taňrygulyýewiň çagalar üçin ýazan eserlerinde çagalaryň ýanynda türkmen ýaşulylary hem köp ýerde hereket edýärler. Olar entek “çalgöz” çagalaryň baş maslahatçykary. Dana, kopi gören türkmen ýaşulyларыndan bolsa diňe biziň çagalarymyza däl, eýsem terjime edilen kyrk baş dilde gepleýän çagalara-da öwrenmäge zat bolmaly. Ol ýagdaý bolsa türkmen şahyry Kaýym Taňrygulyýewiň dünýä edebiýatynyň giň örüsine alyp çykýar. Bu hem diňe Kaýym Taňrygulyýewe däl, tutuş türkmen edebiýatyna uly abdaý getirýär.

Kaýym Taňrygulyýew 1930-njy ýylyň 10-jy maýynda Kerki raýonynyň (häzirki Atamyrat etraby) Gyzylaýak obasynda çopan hem tanymal mergen Taňryguly aganyň maşgalasynda dünýä inýär. Kerkide orta mekdebiň birinji goýbeilişini tamamlan ýigdekçe Türkmen döwlet uniwersitetiniňem ilkinji goýberilişini gutarýar. Ony ilki Çärjewdäki (Türkmenabat) mugallymçylyk insitutyna işe belläp, soňra-da uniwersitetiň özünde alyp galmaly edýärler. Emma çeper döredijilge bolan höwesini ony neşir işine tarap çekýär, ýaş şahyry neşirýata işe alýarlar. Onuň redaktorlyk etmeginde gaty kän çeper eser okyjylara ýetýär. Ol çeper döredijiliginiň daşyndan ylmy iş bilenem gyzyklanýar, 1960-196-njy ýyllarda Türkmenistan ylymlar akademiýasynyň Magtymguly adyndaky Dil we edebiýat institutynda işlemek bilen çagalar ebiýatnyň dürli ugurlary boýunça onlarça ylmy makalalary çap etdirýär, filologiýa ylymlarynyň kandidaty diýen alymlyk derejesini alýar. Kaýum Taňrugulyýewiň daşary yurt ýazyjylarynyň iň görnükliileriniň eserlerini terjime etmek bilen türkmen çagalaryna gymmatly sowgat bagyşlaýar. Onuň şol ugrdan eden esasy işi dýýip Şota Rustaweliniň “Gaplaň derisine giren pälwan” diýen poemasy hem garagalpak halkynyň:

“Bir maahallar, bir çakda,

Biziň garagalpakda,

Ata ýurdy Türküstan,

Sarkopda tutup mekan”- diýip başlanýan setirleri henizem hut meniňen aňymdan

çykmaýan “Kyrk gyzy” diýen eposyny şahyry A. Haýydow bilen bilelikde eden tewrjimesi bolsa gerek. P.Ýerşowyň “Küýüki taýçanagynyň”, Firdöwsiniň äpet “Şanamasyndan” böleklerin, Ý. Raýnisiň, S.Mihalkowyň, A. Bartonyň, Ý.Akimiň hem başga-da ýüzden gowrak şahyryň iň gowy eserleriniň terjimesi Kaýum Taňtygulyýewiň galamyna degişli. Juda zähmtsöýer bolaýmasa, onça iş her adama görterder ýaly ýük hem däl.

Kaýym Taňrygulyýew dünýäniň örän kän ýurtlaryna syýahat eden ýazyjy. Ol Tokioda, Pragada, Moskwada bolup geçen bütündünýä kongreslerine gatnaşdy, Wengriýada, Germaniýada, Ispaniýada, Mozambikde, Polşada dünýä möçberinde geçirilen maslahatlarda çykyş etdi. Ol 1968-1982-nji ýyllarda Bilim ministrliginde uly metodist, inispektor, pedagogik ylmy-barlag institutynyň bölüm müdiri bolup işledi.

“Halk magaryfynyň otliçnigi” Kaýym Taňrygulyýew öz bilýänini jomartlyk bilen ile paýlaýan edebiýat alymy. Ol çagalar edebiýatyna degişli yüzlerçe makala ýazdy, türkmen hem rus dillerinde çykýan “Köpe” žurnalyny redaktirledi, Magtymguly adyndaky türkmen döwlet uniwersitetinde, pedagogik institutynda mugallymçylyk edip, ýaşlara tälim berdi.

“Watana bolan söýgüsi üçin” diýen medalyň eýesi Kaýym Taňrygulyýewiň belent adamçylygyna, zähmetkeşligime ony tanaýanlar örän uly sarpa goýýarlar. Ol segsen ýaş golaýlabrende-de ýarym asyryň dowamynda döreden poeziýa, ylmy eserleriniň hemmesini täzedan gözden geçirip, münlerçe sahypanyň içinden eli galamly geçdi, dünýä möçberinde iş salşan ýazyjy-şahyrlarynyň durmuşyndan ýatlama kitaby taýýarlady, “Ýalňyzlyk ýazgydy” romany döretti. Halypalyk edip, häzirki zamanyň belli çagalar ýazyjylary Agageldi Allanazarow, Hemra Şirow, Azat Rahmanow, Myrat Söýegow, Ogultaç Orazberdiyewa, Kasym Nurbadow ýaly häzirki döwrüň talantly çagalar ýazyjylaryny ösdürüp ýetişdiren, köpimiziň mugallymymyz Kaýum agamyz häziem uly göwrümlü ömür gündeliginiň üstünde işläp otýr. Talantly şahyr hem alym diňe bir öz çeper döredijiligi bilen däl, eýsem hakyky zähmet çekmekligiňem nusgasy kökminde bize sapak görkezýär.

Poeziýa meýdanynynda çagalar bilen iş salyşmagyň ulular bilen iş salyşmakdan juda kyndygyny edebiýat alymlary mydama nygtap gelýärler. Onuň şeýledigine akyl ýetirmek üçin inçe hünärmen bolmaklyk zeruram däl. Sebäbi ulularyň psihologiýasyna aralaşmak, olara haýsydyr bir mesele barada

öwüt bermek, bilmeýänini öwretmek onçakly kyn däl. Ýaşajyk okyjylara bolsa berýän pendini, birinjiden-ä olaryň ýadyndan çykmaýak detallaryň kömegi bilen, üstesine-de sada gaga dili bilen düşündirmeli. Galyberse-de, ýörite öwretjek bolýanyňy hem gaty aňdyrman, başga bir täsin ýoluň üsti bilen amala aşyrmaly. Gaganyň psihologiýasyny düýpli öwrenmekde ussatlyga eten şahyr ol şertleri örän inçelik bilen amala aşyrmagy başaýar.

“Tüňçämiz-ä gaýnady,
Çaý demledim, gel, ata.
Gölämize ot ýygdyň,
Gitmeseňem bor ota.

ýa-da:
Gör-dä nabat döwşümi.
Gör-dä käse ýuwşumy,
Gör-dä jöwene gonan,
Serçeleri kowşumy.

Uns berseňiz şu iki bendiň her setirinde çaga ‘Şulary sen öwren’ diýilmän, atasynyň göwnünden turmak ýoly bilen edepli bolmaklygyň, zähmet çekmekligiň gowudygy, gerekdigi ündelýär. Ýstesine-de şol setirlei okan ýa-da okalyp berilen çaga, özi bilmeýän bolsa ýanynda outran atasyndanmy, enesindenmi nabady name üçin döwmelidigini, kāsāni name üçin ýuwmaladygyny, serçeleri name üçin jöwenden kowmaladygy bilen gyzyklanyp sowal berer, bilmeýänini biler. Şeýle hem goşguda görkezilen işleri özi ýaly çaganyň amala aşyrandygy bolsa onuň aňyna düýpli täsir etmeli, atasyna kömekeleşip, onuň göwnünden turan deň-duşyna öýkünmek, edil şonuň ýaly gowy bolmak höwesini oýarmaly.

Şahyr giň säşramyşyň, çölümiziň, bereketli topragymyzyň gözelligini görkezip, hatda bizde ýok pil, maýmyn, krokodil jaly jandarlar bilenem türkmen çagalaryny tanyşdyryp:

“Kändigini, gör, onuň
Agzyndaky çüýüniň.

Hemem bil sen pisdigin

Krokodiliň küýüniň”—diýen çeper setirleriň üsti bilen şol wagşy jandar hakynda bilinmegi zerur maglumat hem berýär. Ymyman şahyryň poeziýasy örüsiniň giňligi, mazmynynyň çyňlygy, çekilýän keşpleriň inçeligi, şol bir mahalyň özünde-de sada, öz okyjysynyň dülünde ýazylanygy bilen tapawutlanýar. Şahyryň döredijiliginde tapmaça ägeňi esasy orun tutýar. Körpeler üçin ýazylan poeziýada ol şeýle-e bolmaly. Sebäbi tapmaça çaganyň aňyny ösdürýär. bilesigelijiligini güýçlendieýär, pikirlenme duýgysyny atdyrýar. Ol düşnükli dilde özüne çekijilik bilen ýazylanda çaga has-da düýpli täsir edýär. Şahyryň şol talaplary berjaý edýän setirlerine üns berip görüň:

Gezer suwda,,

Ýatar suwda.
Bütün ömri
Öter suwda.

Aýagy ýok,
Gollary bar.
Teňňeleri—
Pullary bar.

Çümer gider,
Golaý gelseň
Jigim, onuň
Adyn bil sen.

Atlary dünýä belli şahslaryň onlrçasy Kaýym Taňrygulywiň döredijiligine örän ýokary baha berdiler. Şolardan iki sanysynyň sözlerini şu ýazgymda getirmek isleýärim. Olaryň biri türmen halkyna, Türkmenistana, türkmen medeniýetine iňňän uly sarpa goýan, onuň ösmegi üçin kän işler eden ýazyjy Nikolaý Tihonow: “Kaýym Taňrygulyýewiň eserleriniň kömegi bilen çagalar beýik zähmediň wasp edilmelidigini öwrenýärler” diýse, Sergeý Mihalkow: “Kaýym Taňrygulyýewiň dünýä halklarynyň

dillerine terjime edilýän goşgularyny şol ýurtlaryň çagajyklarynyň uly höwes bilen okaýandyklaryna men örän begenýärim”-diýip ýazýar. Ildeşimiziň zähmetine şele belent baha beilýänine bizem begenýäris.

Körpeleriň söýgüli şahyry togsanyň onlugynyň gyrasyndan girip barýar. Indi ol çagalaryň-a atasy, agalaryňam agasy. Onuň eserlerini diňe kiçi ýaşly çagalar däl, uly ýaşly agalaram höwes bilen okaýarlar.

Uly şahyra rowaçlyklar arzuw etmek bilen, segsen ýaşynyň dolmagy munasybetli ýazan kiçijik ýazgymy onuň öz sözleri bilen tamamlamak isleýärim.

“Meniň türkmen çagalar edebiýatyna bolan buýsanjym örän uly. Onuň ertesiniň bolsa şu günküsindeňem has gowy boljagyna gaty ynanýaryn. Muny men täze galkynyşlar zamanasynda çaga terbiýesine, bilimine aýratyn ähmiýet berlip başlananyndan, hormtly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedowyň körpe nesle niýetlenen çeper kitaplaryň neşir edilip ugralmagy barakay, olaryň hiliniň gowy bolmagy ugrundaky tagallalaryndan görýärim”.

2011

Atajan!

“Garagumdaky” ýatlamalaryňyz, “Dünýä edebiýatyndaky” “Martin Ideniňiz” siziň häzirki döwrüň iň güýçli türkmen ýazyjysygyňyzdan habar berýän doly subutnamadyr.

Haýyşym: Hemingueýiň “Starik i more”, J.Selinjeriň “Nad propastmýu wo rži” romanlaryny hem terjime etseňiz Alla-da, halkam sizdenrazy bolardy.

Agam, uzak ýaşamagyňyzy Alladan dileýärim.

D.Gurbanow, žurnalist.

15.09.2012

Ady dünýä belli gyrgyz ýazyjysy Çingiz Aýmatow:

“Türkmen poeziýa asmanyndaky baş ýyldyzyň iň parlagy Magtymgulydyr “,

“Kompozitor Nury Halmämmedow sazyny ýazmadyk bolsa, “Şükür bagşy” kinofilmi beýle derejä göterilmezdi”,

“Yzzat, (hudožnik Y.Gylyjow—A.T.) sen meniň buýsanjymsyň”—diýmek hem Agaleldi Allanazarowyň “Bir gezek uçan it” kitabyna ajaýyp sözbaşy ýazmak bilen türkmen medeniýetine ömründe dört gezek üns berdi.

*

